

ਮ. ੬੨੧੭

ਗੁਰਮਤਿ

੬੨੧੭

੬੨੧੭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૫૬૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મહારાજ સાયબલ કેમ

વિષય હર: ૪૭૭૨૧૭ પાઠાલ

મહારાજ લાઇબ્રેરી કેસ

તથા

તેની સાથે સંબંધ રાખનાર

ભાટીઆ કૉન્સ્પીરસી કેસ

નો

રીપોર્ટ અથવા અહેવાલ.

છટ્ટી આવૃત્તિ.

વાદી-જદુનાથજી ધ્રોજરતનજી મહારાજ,

પ્રતીવાદીઓ:-

કરસનદાસ મુલજી, સત્ય પ્રકાશનો અધિપતી

અને

નહાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીના-છાપનાર.

ડી. લખમીદાસની કંપની,

પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરનારા તથા વેચનારા

માઈસોરી ઉત્તમ અગરખતી અને લખનૌ કનોજના

અત્તરના વેપારી. કોટ, —મુંબઈ.

સને ૧૯૨૭

કિં. રૂ. ૨-૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી ગ્રંથોના સંગ્રહ
૧૯૫૬

આ પુસ્તક ડ, ચોપાટી રોડ, મુંબઈ નં. ૭, પર લેડી નોર્થકોટ હિંદુ બોર્ડિંગ
કે. એન. સેલ્સ પ્રેસમાં જાહેરાત પીતાંબરે છાપ્યું છે. અને
ડી. લખમીદાસની કંપનીએ નં. ૧૮૦, બનરગેટ સ્ટ્રીટ
કોટ, મુંબઈમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

પ્રેસ્તાવના.

(અસલ આવૃત્તિની)

મહારાજ લાયબલ કેસનો રીપોર્ટ પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ કરીને વાંચનારી આલમની આગલ મુકયો છે. તેમ કરવાની જરૂર કેટલી છે તે દેખાડવાની હાલ અગત્ય નથી. હિંદુસ્થાનના આ ભાગના બધા લોકોનું ધ્યાન એ મુકદ્દમાની તપાસ ઉપર લાગ્યું હતું અને તેજ ઉપરથી એ મુકદ્દમા ઘણોજ અગત્યનો માલુમ પડે છે અને તેનો ખરેખરો વીગતવાર હેવાલ આ આકારમાં બાહાર પાડવાની જરૂર એકદમ માલુમ પડી આવે છે. આ રીપોર્ટ કદમાં ઘણો મોટો થઈ ગયો છે. પણ જે મુકદ્દમાની તપાસ ચાલીસ દીવસ સુધી ચાલી અને ૨૪ દીવસ સુધી સાંભળવામાં આવી, જે મુકદ્દમા મધે વાદીની તરફથી પેહલા ૭ અને પાછલા ૩૫ સાક્ષી અને પ્રતિવાદીની તરફથી ૩૦ જુમલે ૭૨ સાક્ષી તપાસવામાં આવ્યા અને જે મુકદ્દમા મધે મહારાજના પુસ્તક મધેના અગત્યના તરજુમાં તથા બીજા હસ્તાવેજો રજુ થયા અને જે મુકદ્દમાંમાંથી ભાટીઆ કોન્સપીરસીના મુકદ્દમા નીકલી આવ્યો અને તેની જુદી તપાસ ફ્રાન્સદારીમાં ચાલી તે મુકદ્દમાનો રીપોર્ટ એટલા મોટો થયા વગર રહે નહીં. એ મુકદ્દમાની તપાસથી લોકોના મન ઉપર ખરી અસર ઉપજ્યા વગર રહી નથી અને રીપોર્ટના ફેલાવાથી એ અસરમાં વધારો થશે.

છઠી આવૃત્તિ સબંધી બે બાલ.

બહાર પ્રજાનો એક વર્ગ વખતે સવાલ કરશે કે “મહારાજ લાયબલ કેસ” જેમાં પાને પાને વલ્લભી સંપ્રદાયના કેટલાક આચાર્યોની અનીતિ તેના ખરાબમાં ખરાબ આકારમાં કોર્ટમાં પુરવાર થયેલ છે તે ફરી છપાવવાની શી અગત્ય હતી? અમો કહીશું કે તેની ઘણીજ

જરૂર હતી; જે સંપ્રદાયની જાળમાં લાખો વૈષ્ણવો પોતાના વૈષ્ણવ ધર્મથી* વિમુખ થઈ, લાગવત ધર્મ જેને તેઓ પોતાનો ધર્મ ગણે છે તેથી અજ્ઞાન રહી, ફક્ત ટીલાં ટપકાં, ખોટાં આડંબર અને “જે જે” કરવામાં, જુઠાણો ખાવામાં અને ગોકુળનાથજીની ટીકાવાળા બ્રહ્મસંબંધ લેવામાં જ ધર્મ સમજે છે તેમને પોતાના ગુરૂઓના ગુપ્ત ચરિત્રો બતાવવાની ખાસ અગત્ય છે. પોતાના ભક્તોને સનાતન ધર્મથી વિમુખ રાખવા “બ્રહ્મજ્ઞાનીને મોક્ષ મારગી સ્વપને નહિ વેવારજી” આવા ધોળના પટો તેઓ પોતાના ભક્તો પાસે ગવાડે છે, ખરૂં જ છે, જે વૈષ્ણવો પોતાનો જુનો ધર્મ સમજી જાય તો આવા કેટલાક લંપટ-લાલોનો ટકું ચાલે ક્યાંથી? માટેજ તેમણે પોતાનો સુત્ર ચલાવેલ છે કે “અનાસરો (અન્યનો આશ્રય) કરણો નાંહિ, અપનો ધર્મ ગુપ્ત હે.”

આ પુસ્તકની પાંચમી આવૃત્તિ છપાયા પછી આ સંપ્રદાયના સગથી ભક્તિ માર્ગને બચાવવા આ પહેલાં થયેલ તે જનતા પ્રયત્નોને માર્ગે પણ વધુ જોરશોરથી સને ૧૯૨૫-૨૬માં “પોલ” પત્રે આ સંપ્રદાયના મહારાજાના ભોખાળાં મજા સંપ્રદાયની જે પોલાણુ જન સમાજ સમક્ષ રજુ કરેલ છે, અને તેના પરિણામ આ સંપ્રદાયના “ધરાર આચાર્યો” ના જીવનમાં જે છાલાં પાડેલ છે તે સંબંધી ઉલ્લેખ કરવું અરથાને તો નથીજ.

“પોલ” પત્રના તંત્રી પ્રવાસી પાગલ સામે ઈન્ડિઅન પીનલ કોડની ૫૦૦મી કલમ પ્રમાણે અનેક મુકરદમા મંડાયા અને પરિણામે હજારો રૂપિયાની હોળી થઈ તથા તે મરદ બચ્ચો અંતે જેલયાત્રાએ ગયો; આ ઈ. પી. કોડની ૫૦૦ મી કલમ એટલી વિસ્તૃત વ્યાખ્યાવાળી યાને ‘Elastic’ છે કે તેના પંજામાંથી નિડર લેખકો લાગ્યેજ બચી શકે તો પછી પ્રવાસી પાગલ જેવો બેધડક લેખનારો તો કેમજ બચે? પણ તેના મનથી આ જેલયાત્રા શુધ્ધી યજ્ઞની આહુતી રૂપજ છે અને ખુદ અમોને પણ તે પત્રમાં લખતાં આ વ્યાપારી ધર્મગુરૂઓના દારી સંચારથી ઓછું સહન કરવું નથી પડ્યું પણ અમારી તો પ્રતીજ્ઞા છે કે ‘દેહ પાતયામી વા કાર્ય સાધયામી’ અમારે કોઈ અમુક મહારાજ કે મહારાજોથી અંગત ઝેરવેર નહોતું અને નથી, પણ લગભગ બધાજ મહારાજો જે સંપ્રદાયના સગને ચલવી રહ્યા છે તથા હજીપણુ યુવાન

સ્ત્રી વર્ગને ખરા ધર્મ માર્ગથી હટાવી કુપથગામી કરી રહ્યા છે તે રહામે અમારી લડત હતી અને રહેવાનીજ. આ ઈ. પી. કોડની ૫૦૦ મી કલમ પ્રમાણે એક સક્ષે ખુદ ચોરી કરી હોય, કોર્ટમાં દંડાયો હોય છતાં “આ માણસ ચોર છે ” આમ કાંઈ બીજાને કહે તો તે ચોરની બદનક્ષી “ડેફેમેશન” થયું કહેવાય છે ! તો પછી મહારાજે પર મુકાતો વ્યભીચારના આરોપનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો મેળવવાનું લગભગ અશક્ય જેવું હોતાં તે સંબંધી લખનાર નજ બચી શકે.

આ સુધારણાનું કાર્ય ધર્મ અને નીતિનું છે પણ સુધારકની સ્થિતિ કેટલી ભયંકર અને તેના રસ્તા કેટલા બીકટ છે ? ખુદ આ કેસના મુકાદામાં સર જોસફ આરનોલ્ડ કહે છે કે “ મહારાજેની આ અનીતિનો અટકાવ કરવાને વાસ્તે જે ધર્મની સત્તા નહીં હતી તે પ્રમાણે દીવાની અથવા ફોજદારી સત્તા નહીં હતી. જે અપરાધ તેમની ઉપર મુકવામાં આવતો હતો તે અમર્યાદા તેમજ અનીતિનો હતો ખરો. પણ ધારા પ્રમાણે તે ફોજદારી અપરાધ નહોતો (ત્રીઓને બગાડવામાં) કાંઈ જબરજસ્તી અથવા ફોસલાવણી નહીં હતી. આ સંપ્રદાયના સેવકોની વહુ દીકરીઓ પોતાની ખુશીથી પોતાના હાથમાં મોટાટી ભેટ લઈને, કૃષ્ણ અવતારી મહારાજેથી સંભોગ કરી બ્રહ્મ (ધર્મ)ની સાથે લીન થઈ જવા જતી હતી. ને તે કદાચ તેઓના ધણીની પરવાનગીથી નહીં તો પણ તે વિષે તેઓના ધણી અખાડા કરી જતા હતા. ત્યારે મહારાજેની આવી અનીતિ વિષે જે ધણીના પેટમાં દુઃખે તે ધણી એ બાબત સુધારો કરવાની મતલબે પોતાની દાદ ક્યાં લઈ જઈ ગુજરે ? તેને (આ કેસના પ્રતીવાદીને) હાથ એકજ ઉપાય હતો. અને ફક્ત એકજ રહ્યો હતો, અને તે એ કે વર્તમાન પત્રની મારફતે લોકોના વિચારને તે વાત સોંપવી.”

આ શુધ્ધીની અળવળ કરતાં અમારા પેટમાં દુઃખે છે; જે શીખેલા ભણેલા અને “મોટા માણસ” માં ખપતા માણસોને ખુલી આંખે જોયા છતાં હજી આ સંપ્રદાયના સડા ન દેખાતા હોય અને તેનો પક્ષ કરી રહ્યા હોય તેની લોહી ઠંડી થઈ ગયેલી છે, કંઈક અંશે ફરી મઈ પણ હોય ત્યારે બીચારા અંધ શ્રધ્ધાળુઓનો તો શો દોષ ?

અને જે ધણીને આ અનીતિ જોઈ દુઃખ થાય અને દુઃખાતે દીલે તે સંબંધી લખવા બેસે તો તેની કલમ દુઃખનો ચર્ચરાટ અને કડકાઈની ભાષાજ લખે કે બીજું ? તે સંબંધી આ કેસના વિદ્વાન જડજ સર

જોસડ આનોંદે આ કેસના ચુકાદામાં પણ તેજ કહ્યું છે કે “ આવી બાબત ઉપર જોશથી, કડવાસથી અને ક્રોધથી લખવું એ શું લાઘવિય કહેવાય ? ત્યારે શું અસલના પેગમ્બરો લાઘવિય લખનારા હતા ? ”

ખુદ કૃષ્ણ ભગવાને પણ આવા અધર્મી અને આસુરી સંપત્તિવાળાઓનું શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતાના ૧૬મા અધ્યાયમાં ઓછું લાઘવિય ગાયું છે ? આ હેલ્પટાડિઓનું ચાલે તો તેઓ ભગવાનને પણ ઈ. પી. કાડતી ૫૦૦મી કલમ અનુસાર જરૂર કાટે ઘસડે !

વળી તે કાબેલ જડજ લખે છે કે “ એ મહારાજનેનાં માઠાં કરતુકોની વિરૂધ્ધ થઇને તે જાહેર પાડવાથી લોકોને જે મ્હોટો ફાયદો થાય તે ઠેકાણે એક માણસની આબરૂને નુકશાન થયું હોય તે ગણતરીમાં આવી શકતું નથી.”

વળી આ કેસના વાદી જહુનાથજી મહારાજને પ્રજવામાં આવ્યું હતું કે તમે ખેટમાં કાંઈ જીવાન સ્ત્રીની છાતી સાથે રમત કીધી હતી કે નહીં, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે “ અરે હું કેમ કરું ? જ્યારે હું બધી બાયડીઓને મારાં બચ્ચાં પ્રમાણે ગાણું છું ત્યારે તેની છાતી ઉપર હાથ કેમ નાખું ?

જે લોકો (મહારાજનેનો બહુ મોટો ભાગ) કમં કુડા છે તે વચ્ચે રડા—સાચા હોઇજ કેમ શકે ? તેમ નીતિશાસ્ત્રાનુસાર “ વિવાહ સંબંધે, રતી (સ્ત્રી સંયોગ) પ્રસંગે, ગૌત્રાભિણના તથા આત્મરક્ષણના પ્રસંગે જીકું બોલવામાં પાપ નથી ” આમ માનનાર આ મહારાજને પર ફરજ પડતાં કદી “ અમારી સેવકીઓને અમેા અમારાં બચ્ચાં પ્રમાણે ગણીયે છીએ ” આમ કહે તો તે કથન કાડીના મુલનું છે.

આટલેથી આ સંબંધે જે લખ્યું છે તેથી આ આખો મુકરદમો વાંચી વૈષ્ણવો શ્રી કૃષ્ણે કહેલ શુદ્ધ ભક્તિમાર્ગ (ગીતા અધ્યાય ૧૨મો) ને અનુસરતા થાય તો તેમનું કલ્યાણજ છે.

સંવત ૧૯૮૩ ના ફાલ્ગુન શુદ્ધ બીજ.

માચ ૧૯૨૭

પ્રસિધ્ધ કર્તાઓ

મહારાજના લાઈબ્રેરનો મોટો મુકદ્દમા

સામ્રજ્યની બીના.

(સ્વયં પ્રકાશ: તા. ૨૧ મી ઓક્ટોબર ૧૮૬૦.)

હીંદુનો અસલ ધરમ અને હાલના પાખંડી મતો.

હીંદુના પુરાણ ઇતીહાસી શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે કલીયુગના વખતમાં જુદા ધરમ અને પાખંડો ઉભા થશે તથા ધુતારા પાખંડીઓ આડા પંથો અને આડા મારગો ચલાવશે. હીંદુ શાસ્ત્ર પરમાણુ કલીકાળને આરંભ થયાને આજ પાંચ હજાર વરસ થઈ ચુકેલાં છે એ પાંચ હજાર વરસની મુદતમાં જેટલા નવા પંથો તથા મારગો હીંદુઓમાં ઉભા થયા છે તે સઘળા ખોટા પાખંડ સમજવા એવું હીંદુ શાસ્ત્ર ઉપરથીજ સીધ થાય છે. હવે મહારાજનેનો મૂળ પુરૂષ વલ્લભ જનમેઆને હજુર ચારસો વરસ થયા નથી. વર્ષશનવ મારગના પુસ્તકોમાં લખીજીં છે કે વલ્લભાચારીઓનો જનમ સવંત ૧૫૩૫ના વર્ષસાખ વદ ૧૧ વાર રવેકેને દીને થયો હતો. એ વાતને આજ ૩૮૧ વરસ થયાં. તે કળીયુગ બેઠાને પાંચ હજાર વરસ થઈ ચુકેલા તારે વલ્લભાચારીનો પંથ કલીકાળનાજ વખતમાં ચાલુ થયો. જેમ દાદુ પંથી, સાધુપંથી, રામસનેહી, રામાનંદી, સેહેજનંદી, ઇત્યાદી પંથો ઉભા થયા તેમ વલ્લભાચારીઓનો પંથ ઉભો થયો. એ સઘળા પંથો કલીયુગમાં ઉભા થયા માટે હીંદુ શાસ્ત્રના વચન પ્રમાણે પાખંડી હોવા જોઈએ.

જહુનાથજી મહારાજ કહે છે કે કોટના દરવાજા આગળથી કોઈ વાલકેશવર જવા નીકલેઓ અને કોઈ ભાંએખલે. તેમજ સઘળા વેદ અને પુરાણના મુળ રસતા આગળ થઈને જુદા જુદા રસતા ઉપર નીકલી પડેઆંછે આ કેવી ઠગાઈની વાત છે એક ધરમમાંથી દસ પંદર આડા રસતા નીકલવા જોઈએ નહીં. ધરમનો અને નીતીનો મારગ એકજ હોવો જોઈએ વાલકેશવર જવાનો સીધો મારગ મુઝીને ભાંએખલાનો આડો મારગ પકડવાની જરૂર શું? દરએક પંથવાલ્લાએ એક બીજાને પાખંડી બનાવેઆ છે અને એક બીજાની ધુળ ઝાટકી છે તો તેમ કરવાની જરૂર શું? પણ અમોએ આગલ જણાવીકેં છે કે જે હથીઆરથી મહારાજ પોતાનો બચાવ કરવા બહાર પડેઆ છે તેજ હથીઆર મહારાજને આડે આવીને નડશે. મહારાજ હીંદુ શાસ્ત્રોને ઈશ્વરકૃત માને છે તારે

એનાથી એમ નહીં કેહેવાએ કે હીંદુ શાસ્ત્રનું ફલાણું વચન ખોટું છે. કલીયુગમાં પાખંડી મતો ઉભા થશે એ વચન મજકુર મહારાજથી એમ નહીં કેહેવાએ કે ખોટું છે. તારે ખીજા કેટલાએક પંથોની પેઠે મહારાજને પંથ કલીયુગમાં ઉભો થયો મટે તે ખોટો અને પાખંડ લરેલો છે એવું હીંદુશાસ્ત્રથી સીધ થાય છે.

મહારાજનો પંથ પાખંડ લરેલો તથા ભોલા લોકોને ઠગવાનો છે તે અસત્યના વેદ પુરાણ વગેરેના ગરંથોથી ઉપર જણાવેલા પ્રમાણે સાબેત થાય છે. એટલું જ નહીં પણ મહારાજનેના બનાવેલા પુસ્તકો ઉપરથીજી સાબીત થાય છે કે મહારાજેએ કંઈજ નહીં પણ નવું પાખંડ અને તીખત્ર ઉભું કર્યું છે. જુઓ બરહમ સંબંધ બાબત મુળ શગોક ઉપર લંબાવીને ગોકુળનાથજીએ કેવી ટીકા કરી છે.

તસ્માદાદૌ સ્વોપમોગાત્પુર્વમેવ સર્વવસ્તુપદેન માર્યાપુત્રાદીનામપિસમર્પણકર્ત્તવ્યં
વિજ્ઞાત્વાનંતર સ્વોપમોગેસર્વકાર્યેસર્વકાર્યનિમિત્તમ તત્તત્કાર્યોપમોગિવસ્તુસમર્પણકાર્ય
સમર્પણકૃત્વાપશ્ચાત્તર્નિતાનિકાર્યાણિકર્ત્તવ્યાનીત્યર્થ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ તે માટે પોતે ભોગવેલા અગાઉ પોતાની પંજોડી ખાયડી પણ ” (ગોસાધજી મહારાજને) સોપવી અને પોતાના બેટા બેટી પણ “ત્રેમને સોંપવાં. પરણેલા પત્ની પોતે ભોગવેલા પહેલાંજ (ગોસાધજી મહારાજને) અરપણ કરીઆ પત્ની પોતાના કામમાં લેવી.”

અરરરર ! આ કેવું પાખંડ, આ કેવો ઢોંગ અને આ કેવી હમાઇ ! ! હમો જહુનાથજી મહારાજને પુત્રીએ છે કે કહા વેદમાં, કહા પુરાણમાં, કહા શાસ્ત્રમાં અને કહી સમૃતીમાં લખીકે છે મહારાજને અથવા ધરમ-ગુરને પોતાની પંજોડી સ્ત્રી ભોગવેલા પહેલાં સોપવી પોતાની સ્ત્રીજ નહીં પણ પોતાની બેટી અથવા દીકરીનેજી સોપવી ! અરરરર, આ લખત્તે હમારી કલમ ચાલતી નથી હમોને અતીશે કંટાલો અને ધુતારો છુટે છે. લોકોને દેખતી આંખે આંધલા ક વા, અને તેઓની આંખમાં ધુલ છંટીને ધરમને અને ધરમને બાને તેઓની કાચી કુવારી વહુ દીકરી ભોગવરી એનાં કરતાં વધારે પાખંડ, અને વધારે ઠગાઇ કહી ? વતજ્ઞાચારીઅ શીવાએ કલીયુગમાં ખીજા ધણા પાખંડો અને ધણા પંથો ઉભાં થયાં છે પણ મહારાજનેના પંથ જેની નફ્ટાઇ, ખંદાઇ, બેહાઇ, લુચાઇ અને ઠગાઇ ખીજા કાઇખી પંથ-વાલીએ કરી નથી હમો જરે આવા કંઈજ શબ્દ વાપરીએ છે તારે હમારાં ભોલા હિંદુ મીતરોને હમારી ઉપર ગુસો ઉપજેછે, અને તે ગુસાને લીધે હમને ધણું સોસવું પડજી છે અને પડેછે પણ જાંહાં ભોલા લોકોની

આંખમાં ધુલ ઊંટીને તેમની વહુ દીકરીને કાચી કુવારી ભોગવવાને મહારાજે પોતાના પુસ્તકોમાં લખેછે અને તે પરમાણુ તેઓ ભોગવે છે તારે હમારા પેટમાં મોટા ભડકા ઉઠેછે, હમારી કલમ એકદમ તપીને ગરમ થઇ જાયછે, હમારા ભોલા હીંદુ મીતરો ઉપર અને તેઓની વીચાર શક્તી ઉપર અકસોસ કરવો પડેછે.

જદુનાથજી મહારાજે “સ્વધર્મ” વર્ધક ” ચોપાનીગી કહાડવા માંડીગિછે તેને હમોએ પુછીએછે કે તમે કેવી રીતે ધરમનો વધારો કરવા માગોછો ? તમારા વડીલોએ બેલા લોકોની આંખમાં ધુલ ઊંટીને આંધવા કીધાછે તેઓને દેખતા કરવા માંગોછો કે ધરમનું ખોટું અભીમાન ધરીને ભોલા લોકોને વધારે હગવા માંગોછો ? જદુનાથજી મહારાજ ! તમે જે ધરમનો વધારો અથવા ફેલાવો કરવા માંગતા હોય તો તમે પોતે સારા આચરણ પકડીને તમારા ખીજા મહારાજોને ઉપદેશ કરો ધરમ ગુરુઓ પોતેજ જાંહાં સુધી વીલીચારના સમુદરમાં દુભેલા માણસ પડશે તાંહાં સુધી તેઓથી ધરમનો બોધ થઇ શકવાનો નથી ગોકુલનાથજીએ ઉપર જણાવેલી ટીકા કરીને તમારા વૈષ્ણવ મારગને મોટા સાહીનો ડાગ લગાડેઓછે તે પ થમ કહાડી નાંખો. એ ટીકા કરનાર ઉપર ધીકાર નાખો તે ટીકા પરમાણુ મહારાજો ચાલીને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો, અને રસમંડલી જેવી અનીતીને એકદમ નાસ પમાડો, જાંહાંસુધી તમે તેમ કરશો નહીં તાંહાંસુધી તમારાથી ધરમનો ઉપદેશ અને સ્વ-ધર્મનો વધારો થઇ શકવાનો નથી તે સત્ય કરીને જણુજો.

લાઈબ્રેરીની નોટીસ તથા જવાબ.

ઉપલી ખીના પરગટ થયા પછી ૬ મહીના રહીને જદુનાથજી મહારાજે પોતાના વકીલ મી. લીથસની મારફતે “સત્ય પ્રકાશ” ના અધી-પતી મી. કરસનદાસ મુલજી ઉપર (૧૮૬૧ ના એપ્રિલ મહીનાની આખે-રીએ) એક નોટીસ મોકલી કે તેણે પોતાના પત્રમાં ઉપલી ખીનાને વાસ્તે દરગીરી જણાવીને માશી માગની એ નોટીસના જવાબનાં તા. ૫ મી મેએ ૧૮૬૧ ના “રાશત ગોફતર તથા સત્ય પ્રકાશ” મધે નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું.

“માહુરાજનો કરોધ ? હમારા જણવામાં આવીઉ છે કે મયા અકટોબરની ૨૧ મી તારીખના સત્ય પ્રકાશ મધે ‘હીંદુઓનો’ અસલ ધરમ અને હાલના પાખંડી મતો ” એવા મથાલા હેઠલ જે ખીના લખ

વામાં આવી હતી તેથી જદુનાથજી મહારાજને અતી ઘણો કરોધ ચહડેલો. દેખાએ છે અને તેણે સત્ય પ્રકાશને ગથા અઠવાડીઆમાં લાઈ'મલર્ન મોટીસ આપી છે એ બીના લખનારે નીરદોષ બુધીથી તે લખી હતી અને તે મધે જે ટીકા કરેઆ હતા તે ઘટતા અને વાજબી હતા એ બીનાથી અગર જદુનાથજી મહારાજને માફું લાગીજો હતું' તો એટલા મહીના એ મહારાજ કાંઠાં સુધી રહેઆ હતા તેની હમને સમજ પડત નથી. જદુનાથજી મહારાજને સત્ય પ્રકાસ ઉપર કરોધ ચહડ્યો હોએ ઇઅ નહી પણ એ બીનામાં ખુલાસો કરવા જેવી અથવા ફેરવી નાખવા જેવી અથવા મારી માંગવા જેવી કાંઈ પણ વાત હમારા જેવામાં આવતી નથી.

इरीयाहीनी अरथ तथा “ डीभरर. ”

ઉપલો જગત્ત જઢુનાથજી મહારાજને સતોષ ભરેલો ન લાગેઆર્થ તેજો સુપ્રીમ કોરટ મધે પોતાની ફરીઆદની અરજી તા. ૧૪ મી ૧૯૬૧ દીને રજુ કીધી એ ફરીઆદની અરજી ધારાની ખુખી મુજબ ખામી ભરેલી હોવાથી તે ઉપર પ્રતીવાદીઓની તરફથી મી. આનન્દીએ ડીમરર મારીજિં હતું, એટલે જે આકારમાં ફરીઆદી માંડી તે આકારમાં ફરીઆદી ચાલી શકે નહીં એવો વાંધો ઉઠાવેઓ હતો. એ વાંધાને સામે જવાને વાદીની તરફથી મી. બેલી હાજર થયો હતો. તકરાર સુપરીમ કોરટ મધે ચીફ જસ્ટીસ સર માર્થાઉ સાસની હજુર તા. ૨ જી તથા ૪ થી જુલાઇ ૧૯૬૧, એ બે દીવસ સુધી ખુબ જોરથી ચાલી હતી. મી. આનન્દીએ “સત્ય પ્રકાશ” તરફથી ડીમરર મારવાના ૧૧ કારણ જણાવેલા હતા.

એ અગીઆર કારણ મધેના એ કારણ ઉપરથી ફરીઆદીની અરજી મંજૂર કરવા વાસતે કોર્ટે હુકમ કીધો હતો અને એ તકરારનો ખર્ચ દરએક ધણીને માથે નાખેઆ હતો. એ તકરારનો ચુકાદો તા. ૧૮ મે ૧૯૫૬એ થયો હતો તે વેલાએ લાઈબ્રેરીની બીના ઉપર ચીફ જસ્ટીસે નીચે પ્રમાણે પોતાના વિચાર સંબલાવ્યા હતા:—

“એ લાઘવલની આખી બીના મેં ધ્યાન દઇને વાંચી છે અને તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે આ બીનાના પેહેલા ભાગમાં ઇતિહાસ અથવા તવારીખ સંબંધી વાત ઉપર તકરાર કરેલી છે અને એ તકરા મધે હાલના વખતના એક પંથના મત ઉપર ટીકા કીધી છે. કેા જુ માણસ ઇતીહાસની બીના અથવા હરએક પંથના મત ટાંકીને તેની ઉપર તકરાર કરે તો તેમ કરવાને તેને કાએદા પ્રમાણે પુરવાર છે અને તે ઉપર તે પોતાના વિચાર અને વાકબીની મુજબ

અને પ્રમાણીકપણાથી આપે અને તેમાં કીનો કપટ ન હોયતો તેની ઉપર લાઇખલનો અપરાધ સામેત થઇ શકતો નથી. “ હમારા બોલાં હીંદુ મિત્રો ઉપર અને તેઓની વિચાર શક્તિ ઉપર અફસોસ કરવો પડે છે, ” એ વાક્ય સુધી મહારાજના પંથ અને લખાણ ઉપર ટીકા કરવામાં આવી છે. એ તકરાર કદાચ ખામી ભરેલી હોયે તોપણ તેની અંદર વાદીની સાંમે કાંઇખી કીનો કપટ છેજ નહીં અને તેની અંદર ફક્ત અસલના ધરમની સાથે હાલના ધરમનો મુકાબલો કીધો છે એ માંના કેટલાએક બોલ કહણુ તથા કઠોર છે ખરા; પણ તેથી વાદીના સાંમે લાઇખલછે એમ હું કહી શકતો નથી. એક પંથના હજારો અને લાખો લોકો હોયે તે મધેથી હર કાઈ શખસ તે પંથનાં મત ઉપર ટીકા કરેતો તેટલા માટે લાઇખલની ફરીઆદી લાવી શકાય નહી પણ લાઇખલની ખીનાનો છેલો ભાગ જુદી તરેહનો છે. તે મધે વાદીનું નામ લીધેલું છે. અને મહારાજનેનાં આખા વરગ ઉપર જે અપરાધ મુકીઓ છે તે વાદીને પણ લાગુ પડે છે અને વાદીને કહેછે કે “ તમે હાથ ઉઠાવો. ” એ લાઇખલનો ભાગ હવે પછી કોરટની હજુર રજુ થશે તેટલા માટે એ વીશે હું હાલ વધારે વિચાર જણાવી શકતો નથી. ”

“ પલેટ ” અથવા ફરીઆદીની અરજીનો સાર.

જદુનાથજી ખિજરતનજી મહારાજ.....વાદી કરસનદાસ મુલજી “ સત્ય પ્રકાશ ” નો માલેક તથા } અધીપતી અને નાનાભાઇ રસતમજી રાણીના છાપગર. } પ્રતીવાદીઓ.

નામદાર સુપ્રીમ કોરટના અમલ તલે રહેનાર કરસનદાસ મુલજી તથા નાનાભાઇ રસતમજી રાણીના, મુંબઇના રહેવાસીઓ વીશે જદુનાથજી ખિજરતનજી મહારાજ પોતાના વકીલ એડમંડ લીથ્સની મારફતે નીચે મુજબ ફરીઆદ કરે છે:—

હીંદુઓનો ધર્મ ઘણોજ પુરાતન વખતનો છે, અને મુંબઇના તેમજ હીંદુસ્તાનના બીગ્ગ ભાગના સરવે સારા અને વિવેકી હીંદુઓ બ્રાહ્મણોને અને વીશેષ કરીને મહારાજોને ખુદ તથા અતીધણું માન આપતા આવ્યા છે, વલી મહારાજો બ્રાહ્મણો મધે મુખ્ય ગણાય છે, હીંદુઓના રેવાજ તથા ધર્મ પ્રમાણે સઘળા વર્ણના હીંદુ લોકો કરતાં બ્રાહ્મણો બેહદ મોટાઇ તથા મરતબો ધરાવે છે, અને હીંદુઓના પુરાણ તથા શાસ્ત્ર પ્રમાણે સત્યુગ, દવાપર, ત્રેતા અને કલીયુગ એવા ચાર યુગ (એટલે જમાના) ગણાય છે અને વાદી જાતનો બ્રાહ્મણ તથા

મહારાજ છે, અને તે ઊંચી જ્ઞાતનો ઊંચો ધર્મગુરૂ છે, અને નામદાર રાણીનો પ્રમાણિક તથા વફાદાર રૈયત છે, અને પ્રતીવાદીઓએ આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે તેને નુકસાન કીધું તેની અગાઉ તેનું નામ ધણું સારું હતું તથા તેની કીર્તી ધણી મોટી હતી અને મુંબઈના લોકો તેને માન આપતા હતા અને સર્વે સારા માણસો તેને સ્હાતા હતા. અને વાદી હીંદુઓમાં કહેવાતા પુરાતન વલ્લભચારીય પંથનો અધીકારી છે, અને તેની ઉપર આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રતીવાદીઓએ તહોમત મુક્યું છે કે વાદી પાખંડી ધરમ તથા અલુધટતી ચાલ ચલાવનારો છે. એ તોહ-મત મુક્યું તેની અગાઉ નામદાર રાણીના રાજ્યમાં વસનાર સર્વે સારા હીંદુઓ વાદીને વીશે સારું મત રાખતા હતા. પ્રતીવાદીઓને વાદીની સુખી હાલત જોઈને અદેખાઈ ઉપજી તેથી કીનો કપટ રાખીને તેની આખરને નુકસાન કરવાની તથા તેને લોકોમાં હલકો પાડવાની તજવીજ કીધી; અને તે પ્રમાણે તેણે ૧૮૬૦ના અક્ટોબર મહીનાની ૨૧મી તારીખે પોતાનું “ સત્ય પ્રકાશ ” પત્ર તે ગુજરાતી ભાષામાં છપાવ્યું છે અને જે મુંબઈના તથા હીંદુસ્થાનના જુદા જુદા લોકો વાંચે છે. તે પત્રની અંદર કીના કપટથી વાદીની આખર તથા તેના પંથ વીશે નહારી આખર લેનારી નીંદા છાપી અને એ નીંદા છપાયાથી વાદીને બહુ નુકસાન થયું છે. અને તેના સારા નામને તથા સારી આખરને બહુ ધક્કો લાગ્યો છે. તે એટલો બધો કે જે સારા લોકો એને વીશે સારું મત ધરાવતા હતા તેઓની વાદીની અનધટતી ચાલ તથા પાખંડી મત વીશે શક તથા વશવશો ઉપજ્યો છે અને તેને લીધે તેઓએ તેની સાથે વાત કરવાનો તથા મલવા ભેટવાનો વહેવાર છોડી દીધો છે; અને કાંઈની સંબંધ રાખવાને તથા ભેટ મુકવાને (અખશિસ કરવાને) આચંકો ખાવ છે, અને તેટલા માટે તાદી ૫૦૦૦૦ (પચાસ હજાર) રૂપીઆની નુકસાનીનો દાવો પ્રતીવાદીઓની ઉપર કરે છે

“ પલી ” અથવા ફરીઆદીની અરજીનો જવાબ.

ઉપર જણાવેલી ફરીઆદીની અરજીનો જવાબ “ પલી ” (Pleas) પ્રતીવાદીઓની તરફથી તા- ૧૫ મી ઑગસ્ટને દીને સુપરીમ કોર્ટ મધે રજુ થઈ તેની મતલબ નીચે પ્રમાણે હતી:-

૧ જુ. પ્રતીવાદીઓ કેહે છે કે વાદી જે નુકસાનીને માટે ફર્યાદ કરે છે તે નુકસાનીને વાસતે તેઓની ઉપર ગુનોહ લાગુ પડતો નથી.

૨ જુ. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવેલા પ્રમાણે મહારાજે (અધા) હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરૂ નથી.

૩ મું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મહારાજે (અધા) આજ્ઞાઓમાં મુખ્ય અથવા પ્રમુખ નથી.

૪ થું ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વાદી હીંદુઓની ઊંચી જ્ઞાતનો ઊંચો ધર્મગુરુ અથવા “ હીંદુ ધર્મ ” નો ધર્મગુરુ નથી.

૫ મું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વલ્લભાચારીઓનો પંથ પુરાતન વખતનો નથી; પણ પંદરમાં સષ્ટકામાં ઉત્પન્ન થયેલો અને અસહના હીંદુ ધર્મથી ઘણું કરીને ઉત્તરો છે.

૬ હું. લાઇબલની ખીનાના છેલા ભાગનો વાક્ય આ પ્રમાણે છે—
“ તે દીકા પરમાણે મહારાજે ચાલીને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને અગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો, અને રસમંડલી જેવી અનીતીને એકદમ નાસ પમાડો ” એ વાક્યનો તરજુમો કોરટના વડા દુભાસીઆ મી. ફલીને જે ક્યો છે તે બરાબર નથી.

૭ મું. ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવેલી લાઇબલની ખીના છાપી પ્રગટ કીધી તે વીશે પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે છાપીને પ્રગટ કરી તેની અગાઉ મુંબઈમાં અને હીંદુસ્થાનના ખીજા ભાગમાં વલ્લભાચારીઓ નામનો પંથ હતો તે ધર્મ પુરાતન હીંદુ ધર્મથી અને નીતીના કાયદાથી ઉત્તરો હતો. અને તેમાં અગત્ય કરીને ઇશ્વરની તરફ લકિત રાખવામાં અને પોત પોતામાં પવિત્રપણું અને સદ્ગુણ આચરવામાં એ વલ્લભાચારીઓનો પંથ ઉત્તરો હતો. સરવે સારા અને ખરા હીંદુઓ એવું માને છે કે ઇશ્વરના કાયદા અરીચલ છે અને માણસને પેટે ઇશ્વર અવતાર લેતો નથી, અને માણસ થઇને એવું બોલવું કે “ હું ઇશ્વર છું ” અથવા “ મારે પેટે ઇશ્વર જન્મ્યો ” એ ઘણી હલકી અને અધર્મની વાત છે, અને ઇશ્વરી દાવો કરીને કાગાઇ કરવી એ પણ તેના જેવીજ ઘણી હલકી અને અધર્મની વાત છે; અને કુંવારી છોકરીઓએ અથવા પરણેલી સ્ત્રીઓએ પોતાના ભરથાર શિવાય કોઈ પણ પુરૂષની સાથે જીર કરમ કરવું એ ધર્મથી તથા નીતીથી ઉલટું કામ છે તેવું છતાં પણ વલ્લભાચારીઓ પંથની અંદર એવા અનીતીના વિચાર અને રેવાજ સાધારણ છે એટલે એ પંથના ધર્મગુરુઓ કહે છે કે “ હમે ઇશ્વરના, બ્રહ્મના, અથવા કૃષ્ણના અવતાર છઇએ, ” અને “ હમે પોતે ઇશ્વર છઇએ, ” અને ઇશ્વરના કાયદા ફેરવવાની હમારામાં શકિત છે ” અને હમારી પુજા તથા સેવા ઇશ્વર પ્રમાણે તન, મન અને ધનથી થવી જોઇએ. ” અને જે કાઇ “ એવી સેવા ન કરે તેને મોટું પાપ લાગે. ” વલી એ પંથના સરવે લોકોએ અને તેમાં વીશેષ કરીને સ્ત્રીઓએ એ

ધર્મગુરુઓની સેવા ઉપર ચારલાવની પ્રીત રાખવી અને એ ધર્મગુરુઓની સેવા પોતાનાં તન એટલે શરીરથી, એટલે ચારકર્મ કરીને કરવી, એવી સેવા કરનાર બાયડીઓ તેમની પોતાની સ્ત્રીઓ નહીં હોય અથવા પોતાની રાખેલી નહીં હોય તોપણ તેમણે તેવી સેવાઓ ધર્મગુરુની મરજમાં આવે ત્યારે કરવી. એવી મોટી ઠગાઇની વાતો વલભાચારીઅ પંથમાં ચાલે છે, અને તે બીના પ્રગટ થઇ તેની અગાઉ મુખ્ય તથા હીંદુસ્થાનના બીજા ભાગમાં સઘળા મળીને આસરે ૭૦ મહારાજ હતા અને તેઓ ગુરુ આચાર્ય, ગોસાંઈજી, ઇત્યાદી નામે ઓલખાતા હતા, અને વાદી એ મધેનો એક મહારાજ છે. મહારાજેના “વીહલેશરત્ન વીવરણ” નામના એક ધર્મ પુસ્તકમાં આચાર્યનું બીજું નામ જે આપ્યું છે તેનો અર્થ “ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર” થાય છે. તે પોતે એકજ બાયડી પરણ્યો હોય અથવા મુદ્દલ પરણેલો ન હોય, તો પણ તે ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર” એવાં નામથી ઓલખાય છે. તથા રાસ લીલાનો સાગર” ઇત્યાદી નામોથી આચાર્યો ઓળખાય છે. એ શિવાએ વલભપંથના બીજા કેટલાંક ધર્મ પુસ્તકોમાં એના જેની બેઅબ્બી ભરેલી અને અનીતીની વાતો લખી છે અને એની રીતે વ્યભીચારના કામને ટેકા આપ્યો છે. એ પંથના ધર્મગુરુ એવું સમજાવે છે કે પરમેશ્વરને રાજી રાખવાનું અને પરલોકમાં અખંડ સુખ મેલવવાનું સાધન એજ છે કે પોતાની ઇંદ્રીઓને પુરું સુખ આપવું અને એવા અનીતીના વીચારોનો ફેલાવો કરવાને એ ધર્મગુરુઓ ઉત્તેજન આપતા આવ્યા છે; અને “રસમંડલી” કેટલીકએક ટોલીઓ એ પંથના લોકોમાં ઉભી થઇ છે, જેમાં બહુ અદફેલી ચાલે છે. લાઇ-બલની બીનામાં ગોકુલનાથજીની ટીકા વીશે જે જણાવ્યું છે તે ટીકાના પુસ્તક મધે તથા “સિદ્ધાંત રહસ્ય” નામનાં એક બીજા પુસ્તક મધે અને દ્વારકેશ (મહારાજ) ના બનાવેલા દસ મરમ મધ્યે જણાવ્યા પ્રમાણે વલભા-ચાર્ય પંથની ધર્મની મુખ્ય બાબતો નીચે પ્રમાણે છે:—

મુખ્ય આશરો આચાર્યનો પકડાવો, અને તેનેજ ઇશ્વર કરી માનવો. એથીજ ફક્ત જીવનો ઉદ્ધાર (છુટકારો) થાય છે. એ પંથના દરેક સેવકે લોકોની હાજ તજીને તથા વેદ શાસ્ત્રની આજ્ઞા તોડીને ગોપીનાથને એટલે મહારાજને શરણે થવું. દરેક સેવકે મનમાં એવું સમજવું કે “હું પુરુષ નથી પણ સ્ત્રી છું” આચાર્યના ગુણ ગ્રાવા તેના આજ્ઞાને તાબે રહેવું, તેના વચન ઉપર વીશ્વાસ રાખવો, તેની સેવા કરવી અને દરેક સેવકે, તેની સ્ત્રી તથા બાળકોએ એવું વીચારવું કે

જે કાંઈ મારું છે તે સર્વે ગુરુનું છે; અને તે સઘળું તથા દરેક બધી ચીજ ગુરુને અર્પણ કરીને તેને ખરી રાખવો; અને ગુરુના ઉપભોગને વાસ્તે બધરી છોકરાં પણ અર્પણ કરવાં. અને એ પંથની હાંકાઈ સેવક પોતે હરેક ચીજ ભોગવે તેની અગાઉ તે ચીજ તેણે ગુરુને અર્પણ કરવી જોઈએ અને તેથી જે ઉલટો ચાલે તેને (મરી બચા પછી) અમુક શીક્ષા થાય અને એ પંથની બીજી ધર્મની ચોપડી જેવી કે “ચતુ સ્લોકી” તથા “પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્યાદા ટીકા” તથા “સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશય છેદક” તે મધેની છેલી ચોપડી મુંબઈમાં વાદીની સત્તા હેઠળ છપાઈને પ્રગટ થઈ છે અને “વૃષ્ણુવ ધર્મ પ્રસારક મંડલી” જે વાદીએ સ્થાપી છે તથા જેનો પ્રમુખ વાદી પોતે છે તે મંડળીના નામથી એ છેલી ચોપડી છપાઈને પ્રગટ થઈ છે તે અને બીજી ચોપડીઓમાં એવું જણાવ્યું છે કે “ઈશ્વર જેનો અવતાર એ ગુરુઓએ લીધો છે તે વૃષ્ણુવોનાં ધર્મમાં જરૂરબાવની પ્રીતીથી બીજાને છે. વળી બીજાં એવું લખ્યું છે કે જે પ્રમાણે એક વ્યભીચારી સ્ત્રી પોતાનું તન, મન, અને ધન પોતાના પારને સોંપી દે છે તે પ્રમાણે ઈશ્વર રૂપી મહા જને સોંપી દેવું જોઈએ. અને વળી એવું પણ લખ્યું છે કે હરેક વૃષ્ણુવની ઉપર ઈશ્વર ક્રોધ કરે તો તે ક્રોધથી તેને ગુરુ બચાવી શકે પણ જો ગુરુ ક્રોધ કરે તો તેને ક્રોધ પણ બચાવી શકે નહીં, અને તેટલા માટે દરેક સેવક તથા સેવકીએ પોતાના તનથી અને વીત (ધન) થી ગુરુની સેવા કરી તેને રાજી રાખવો. અને ગુરુની સેવા ક્રીધાથીજ ઈશ્વરની સેવાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે અને સ્વર્ગ મળે છે, અને એ પંથના ગુરુઓ પોતે ઈશ્વર છે અને સાક્ષાત્ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે, અને જે સેવક ગુરુ અને ઈશ્વરમાં ભેદ (એટલે જુદાઈ) રાખે તે મુઆ પછી બીજાં અવતારે સીચાણા નામનો પક્ષી થાય અને જે સેવક અથવા સેવકી પગ ઉપર પગ ચડાવીને ગુરુની આગળ બેસે તો મુઆ પછી સર્પના આકારમાં જન્મે. અને જે કોઈ પોતાના ગુરુની આગળ પોતાની વીંછા દેખાડે તે મુઆ પછી ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો અથવા ગધેડો થાય અને જે પોતાના ગુરુની આગળ ચંચળાઈ અથવા ચાકાકી દેખાડે તે મુઆ પછી જરખ (પક્ષી)નો અવતાર પામે અને જે કોઈ પોતાના ગુરુને પગનું તળીયું દેખાડે તે મુઆ પછી દશ વરસ સુધી સાપનો અવતાર ભોગવે. અને પોતાના ગુરુની આજ્ઞા તોડે તે “અસીપાત્ર” નામનાં નરક (એટલે દોજખ)માં જાય અને જે કોઈ ગુરુની સેવા કર્યા વગર હાકારજી (અથવા ઈશ્વર)ની સેવા કરે તો તે સેવા નિષ્ફળ જાય અને જે કોઈ પોતાના ગુરુની અથવા હાકારજીની ગુપ્ત વાત જાહેર કરે તે મુઆ પછી ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો થાય.

કલીયુગમાં ભક્તિ શીવાય બીજી મુક્તિ (salvation) નથી, તેટલા માટે દરેક સેવક તથા સેવકીએ પોતાના ગુરુને ઇશ્વર પ્રમાણે જાણવો, એટલુંજ નહીં પણ ઇશ્વરથી વધારે જાણવો અને સધળી વસ્તુ ઇશ્વરની છે તેટલા માટે ઇશ્વરને અથવા ઇશ્વરૂપી ગુરુને વ્યભીચારનો દોષ લાગતો નથી અને જે લોકો એવું કહે છે કે ઇશ્વર ઉપર જરભાવની પ્રતી રાખવી એમાં પાપ છે એવું બોલનારા લોકો મુર્ખ અથવા અજ્ઞાન છે. ઇશ્વર સાથે સધળા પ્રકારનો સંબંધ રાખી શકે છે. અને ઇશ્વરમાં પુરૂષ સ્ત્રીનો ભેદ છે નહીં; તથા પુરૂષ અથવા સ્ત્રી એ બેઉ ઇશ્વરનો જ આત્મા છે અને એટલા માટે જ્યારે ઇશ્વર વ્યભીચાર કરે છે ત્યારે તે પોતાના આત્માની સાથેજ નમત રમે છે અને તેમાં ઇશ્વરને અથવા ઇશ્વર રૂપી ગુરુને તથા દુનીઆને એટલે વલ્લભ પંથની સ્ત્રીઓને પાપ લાગતું નથી. અને ઇશ્વરે પોતે પોતાની ઉપર જરભાવની પ્રતી રાખવાને વેદની “શ્રુતી”એને રમ આપી તેથી તેઓએ બીજા જન્મમાં ગોપીનો અવતાર થઈને “કૃષ્ણ” એટલે ઇશ્વરના અવતારની સાથે જરકર્મ કીધું તેજ પ્રમાણે ૧૬૦૦૦ (સોળ હજાર) રૂપીઓ રામચંદ્રજીનો બુધસુરત રહેશે જોઈને મોહીત થયા અને સ્ત્રી રૂપે તેની સાથે જરકર્મ કરવાની વીનંતી કીધી, તે વીનંતી રામચંદ્રજીએ કબુલ રાખી અને “કૃષ્ણાવતાર” માં તેમના ચાર થઈને સુખી કીધા. ઇશ્વર બધાં આકારમાં છે. તે પીતા રૂપે છે, તેમજ ભરથાર રૂપે છે, પુત્ર રૂપે છે તેમજ પુત્રી રૂપે પણ છે, અને જરભાવની પ્રતીતિ ભૂખ્યો છે, અને જેઓ એમ કહે છે કે જરભાવની પ્રતીતિમાં પાપ છે તેઓ મુર્ખ છે અને ખરા ભક્ત નથી, પણ નર્કની ઇચ્છા રાખનારા છે અને જે માફક ઉકરડા ઉપર ચરનારા ગધેડાને બામની મોજ વીધે ખબર નથી તે માફક એ અજ્ઞાતી લોકો છે, વળી અનુભવથી પણ સાફ માલુમ પડે છે કે જરભાવ જેવી પ્રતીતિ એકે નથી, કેમકે આખો દહાડો અને આખી રાત વ્યભીચારી સ્ત્રીનું ધ્યાન પોતાના ઘરનાં કામકાજમાં રહેતું નથી પણ પોતાના ચારને મળવામાં રહે છે, અને જ્યાં સુધી તે તેનાથી છુટી છે ત્યાં સુધી તે તેને ખાવું પીવું અને સુંદર વસ્ત્ર પહેરવાં ગમતાં નથી, અને તેટલા માટે જેઓ એમ કહે છે કે, ઇશ્વર ઉપર એવી પ્રતીતિ રાખવી એ ધિક્કાર ભરેલું છે, તેવું બોલનાર ખરેખરા મુર્ખા છે.

પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે ઉપર જણવેલી સધળી વાતો મહારાજોનાં જીવં જીવં પુસ્તકોમાં વધારે ખુલાસાથી લખેલી છે તે પુસ્તકો જ્યારે નામદાર કોર્ટ મધે રજુ કરવામાં આવશે ત્યારે માલુમ પડશે. અને એ ઉપરથી વલ્લભાચાર્યનો પંથ અસત્તા ધર્મ અને કાયદાથી ઉલટો તથા પાખંડ ભરેલો છે, અને તેથી બોળા લોકો હાથ છે, અને તે સધળું પાખંડ, હાથ, તથા ઢોંગ

છે અને કોઈ પણ અસહનતા વેદ અથવા પુરાણ અથવા શાસ્ત્રમાં એવું નથી લખ્યું કે પોતે ભો વ્યા અગાઉ પોતાની પરણેલી આયડી અથવા પોતાની છોકરી મહારાજને અથવા ગુરૂને અર્પણ કરવી; પણ પ્રતીવાદીઓ કહે છે કે ધર્મના પુરસ્કાર મધ્યે ઉપલી સંઘળી ખીનાઓ આવ્યાથી તેની અસર ભોળા લોકો ઉપર એવીજ થાય છે અને (ધણા ભાવીક સેવકો) પોતાની પરણેલી સ્ત્રી અથવા છોકરાંને ગુરૂની સેવામાં અંગીકાર કરાવે છે. અને તે ઉપરથી તેઓ (પ્રતીવાદીઓ) ને કોઈ ઉપજાય છે, અને તેઓનો વિચાર એવો છે કે આ રીતે લોકોને આંધળા કરવા તથા તેઓની આંખમાં ધુળ છાંટવી, અને ધર્મને નામે તથા ધર્મને ખડાને એવા ભોળા અને ધર્મોષ લોકોની સ્ત્રી તથા દીકરીઓને અગાડવી એના કરતાં મોટી હાઈ ખીજ એક નથી. અને એજ પ્રમાણે ફક્ત ગોકુલનાથજીએ પોતાની દીકામાં લખ્યું છે એટલુંજ નહીં પણ એ પંથના ખીજ લખનારાઓએ પણ એવી રીતનું લખીને વૈષ્ણવ માર્ગને શાહીનો મોટો ડાઘ લગાડ્યો છે અને તે દીકા પ્રમાણે ચાલનારા મહારાજને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને અગાડે છે, અને તેઓ તેટલા માટે વ્યભીચારના સાગરમાં ડુબેલા છે, અને જ્યાં સુધી તેઓ એ ઉપરથી પોતાનો હાથ ઉઠાવશે નહીં ત્યાં સુધી તેઓ ધર્મનો ઓષ કરી શકવાના નથી પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે ઉપર જણાવેલા ધર્મના સીદાંત પ્રમાણે મહારાજને અથવા ગુરૂઓ ચાલે છે અને ઇશ્વર રૂપી અવતારને નામે પોતાના સેવકોની વહુ દીકરીઓને અગાડે છે.

પ્રતીવાદીઓ વળી એવું જણાવે છે કે પારકી સ્ત્રીની છાતીએ હાથ નાખવો અથવા તેમના શરીર ઉપર ગુલાલ ફેંકવો અથવા તેમની સાથે અમર્યાદા ચલાવવી એ વાત હીંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ગુનાહ ભરેલી અને કાયદાથી ઉલટી છે, અને વ્યભીચારના જેવી ગણવામાં આવે છે. એવું છતાં પણ મનુકુર મહારાજને એવી ચાલ ચલાવે છે અને વાદીએ પોતે એ વેપારીઓની આગળ એવું જણાવ્યું છે કે મહારાજોમાં વ્યભીચાર પેદા છે તે વરકતોને લીધે પેદા છે. વળી મુંબઈના મોટા મહારાજ જીવજીએ કેટલાએક આશ્વના ગુરૂસ્થોની આગળ એવું કહ્યું કે કોઈ છે કે મહારાજોમાં જે વ્યભીચાર ચાલે છે તેનો અટકાવ કરવાને તેનામાં શક્ત નથી અને લાજવલની ખીના લખવામાં આવી તેની અગાઉ મહારાજોના વ્યભીચારની વાત એટલી તો સાધારણ હતી કે તે ગુજરાતી ચોપાનીમાં, વર્તમાનપત્રો તથા હેડલાઈનોમાં વારંવાર છપાઈ પ્રગટ થતી હતી અને ૧૮૫૫ ની આખેરીએ ભાટીઆ લોકોનું મહાજન એકઠું થયું હતું તેમાં કેટલાએક બદોબસ્ત કીધા હતા તેમાં આ એક બદોબસ્ત હતો કે દીવસે ફેરવેલા વખત શીવાય ખીજે વખતે પોતાની જાતની સ્ત્રીઓને મહા-

રાજને મંદીરે દર્શન કરવા જતી અટકાવવી, કે જેથી કરીને મહારાજને વ્યભીચાર કરવાની પુરી જોગવાઈ મળે નહીં અને લાઘવજની બીના છપાઇ પ્રગટ થઈ તેની કેટલાક મહીના અગાઉ વાદીએ પોતે એક ભાડીઆ સાથે વાતચીત કરતાં એવું જણાવ્યું હતું કે વ્યભીચાર કંવામાં કાંઈ પાપ નથી પણ તેથી અંગનું કૌવત વધે છે, અને લોહી સાફ થાય છે, અને તેવું મારા પોતાના અનુભવથી જણાવું છું અને ગાયકવાડની દરબારમાં મલ (કુસ્તી લડનાર) ચાર પાંચ ઓરત રાખે છે અને કુસ્તી રમવાને બહાર પડે છે તેની અગાઉ સ્ત્રીભોગ કરે છે, અને જુદી જુદી સ્ત્રીઓને ભોગવ્યાથી માણસનું લોહી સુધરે છે. મુંબઈમાં, સુરતમાં, અને હીંદુસ્થાનનાં બીજા ભાગમાં વાદીની આબરૂ ધણી હલકી હતી અને તે ઓરતોના છ દમાં પડેલા છે એ વાત પ્રસિદ્ધ હતી, અને તે પોતાની સેવકીઓને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં લઇ જતો હતો. અને ત્યાં તેમની સાથે બદ્દેલી કરતો હતો અને આશરે દશ વરસ ઉપર બેઠ મંથે એક મંદીરમાં વાદીએ ગુજાડ ઉરાડ્યો અને ગુજાડની ધુમસ ઉડી તે લામાં પોતાને હાથે એક જુવાન સેવકીની છાતી પકડી જે ચાક્ર હીંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે વ્યભીચાર જેવી ગણવામાં આવે છે. વળી ૧૮૬૦ના વરસમાં મુંબઈ મધ્યે વાદી પોતાના ખાનગી ઓરડામાં એક સેવકીની સાથે ગયો અને ત્યાં આશરે એક કલાક રહી અને તેણીની સાથે સંગ કરીધો. અને તેજ વરસમાં બીજી વેળાએ પણ તેણે તેવુંજ કર્મ કરીધું અને લાઘવજની બીના છપાઇ તેની અગાઉ વાદીને તેની બદ્દેલીથી ઇંદ્રીનું દરદ અથવા ચાંદી થઇ હતી. અને પ્રતીવાદીઓ મધ્યેથી એક પ્રતીવાદી કરસનદાસ મુલજીએ વસ્ત્રભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો છે અને તે પંથની આબરૂ જળવવાને તથા કસ્યાણુ કરવાને ઉલટ રાખે છે અને ઉપર જણાવેલી બદ્દેલી તથા અનીતિથી તેના દીકરામાં ધણું લાગે છે, અને તે પોતાના ટોળામાં સુધારો કરવાની ખાએશ રાખે છે, અને તેણે પોતાના પત્ર “ સત્ય પ્રકાશ ” મધ્યે એવી ઘણીએક બીના લખીને પોતાના ટોળામાં સુધારો કરીધો છે. પ્રતીવાદીઓ વળી જણાવે છે કે વાદીએ પોતાના પંથનો તથા મહારાજનેનો બચાવ કરવાને વારતે ચોપાનીઆં તથા કેટલાંએક વર્તમાનપત્રોમાં લખવા માંડ્યું હતું, અને પોતાના “ સ્વધર્મવર્ધક ” અને સંશયછેદક ” ચોપાનીઆમાં એવું જણાવ્યું હતું કે જેની મરજીમાં આવે તે વાદીની સાથે શાસ્ત્રનો આધાર લઇને તકરાર કરે અને જે શાસ્ત્રના આધાર વગર તકરાર કરશે તેને અપ્રમાણીક ગણવામાં આવશે, અને વાદીએ ૨૯મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૭ના “ ચાલુક ” માં

એવું હપાવ્યું હતું કે જે પ્રમાણે એક શખ્સ કોટના દરવાજા આગળથી વાલકેશ્વર જવાને નીકળ્યો અને ખીજો ભાગ્યપલે તે પ્રમાણે વેદ અને પુરાણના જુદા જુદા રસ્તા નીકળ્યા છે, તે વાત લાઇખતની ખીના મધ્યે તકરાર કરવાને ટાંટી છે, અને તે પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે લાઇખતની ખીનામાં લખ્યું છે કે ખીજા કોઇ પણ પંથવાલાએ મહારાજનેના જેની ખેલાઇ, નફરાઇ, ખંદાઇ લુચ્ચાઇ, ઠગાઇ કીધી નથી એ વાત ખરીજ છે. અને તેઓએ ભોળા લોકોની આંખમાં ધુળ છાંટી છે. અને મહારાજનેએ પોતાનાં પુસ્તકોમાં સેરકોની વહુ દોકરીઓ બગાડવાનું લખ્યું છે અને તે પ્રમાણે તેઓ બગાડે છે તેથી “ હમારા પેટમાં મોટા ભડકા ઉઠે છે ” અને “ હમોને ભોળા હીંદુ મિત્રો ઉપર અને તેઓની વિચારશક્તી ઉપર અકસોસ કરવો પડે છે. ” એ પ્રમાણે લાઇખતની ખીનામાં જે લખ્યું છે તે વાજખીજ લખ્યું છે, અને વાદીના વડીલોએ ભોળાંઓની આંખમાં જુદાઇની ધુળ છાંટીને આધળા કીધા છે, અને જે વાદી પોતે પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા માગતો હોય તો તેણે પોતે સારાં આચરણ પકડીને ખીજા મહારાજને ઉપદેશ કરવો જોઈએ એટલા માટેજ પ્રતીવાદીઓએ લાઇખતવાળી ખીના છાપીને પ્રગટ કીધી છે.

૮ મું. પ્રતીવાદીઓ જણાવે છે કે લાઇખતની ખીનામાં લખેલી દરેક વાત ખરી અને વાજખી છે અને તેટલા વાસ્તે તેઓએ છાપીને પ્રગટ કરી છે, તે તેઓ સાબીત કરવાને તૈયાર છે.

પ્રતીવાદીઓએ આપેલી “ પ્લી ” વીધે “ કોન્સપીરસી. ”

મહારાજનો મુકદ્દમો ચલાવનાર પરભુદાસ ઉપલી “ પ્લી ” ની નકલ લઇને કેટલાએક ભાટીઆઓને મળ્યો અને જણાવ્યું કે પ્રતીવાદીઓએ જે “ પ્લી ” આપી છે તે તેઓ સામેત કરશે તો જહુનાથજી મહારાજ કજીઓ હારી જશે. એ ઉપર કેટલાએક ભાટીઆઓ ત્રણ ચાર વખત એકઠા થયા અને અને એવો ઠરાવ કીધો કે ભાટીઆઓનું આખું મહાજન (ન્યાત) મેળવીને એક લખત ઉપર સઘળા ભાટીઆઓની સહી લેવી. એ ઠરાવ પ્રમાણે તા. ૬ ડી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૧ ને દીને ભાટીઆ લોકોનું મહાજન એક્ષરીન્સ્ટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનની સ્કુલ પાસે મહાજનવાડીમાં એકઠું થયું એ સભામાં તેઓએ એવો બંદોબસ્ત કીધો કે મહારાજની વીરૂધ્ધ જે કોઇ ભાટીઓ સાક્ષી આપે તેને ન્યાતના કાયદા પ્રમાણે પુછવું.

ઉપર જણાવેલો બદોબસ્ત જે ભાટીઆઓએ કીધો તે સરકારી કાયદાની વીરુદ્ધ હેવાથી “સત્ય પ્રકાશ” ના અધીપતીએ મજબૂર બદોબસ્ત કરવાની આગેવાની કરનાર નવ ભાટીઆ ગૃહસ્થો ઉપર “કોન્સર્પી સો” નો આરોપ મુક્યો અને તેની તપાસ પોલીસ મથકે તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૧ થી શરૂ થઈ તે તા. ૧૦ નવેમ્બરે (નવ દીવસ મેજિસ્ટ્રેટની હજીર સંભળાયા પછી) પુરી થઈ અને મેજિસ્ટ્રેટ મી ક્રાફ્ટે એ મુકદ્દમો સેશન્સ મથકે મોકલ્યો. તા. ૩ જુલાઈએ જ્યારે સેશન્સ બેઠી ત્યારે ગ્રાંડ જુરીને “ચાર્જ” આપતી વેળાએ નામદાર જર્સીસ આરનોલ્ડે એ “કોન્સર્પીરસી” ના મુકદ્દમા વીષે નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યું—

“એ ‘કોન્સર્પીરસી’ ના મુકદ્દમા મથકે ગોકુલદાસ લીલાધર અને બીજા આઠ જણા ઉપર એવો આરોપ મુકવામાં આવ્યો કે આ કોર્ટ મથકે લાઇબલનો મુકદ્દમો નોંધાવેલો તે મુકદ્દમા મથકે કેટલાએક સાહેદોએને અટકાવવાને વાસ્તે તેઓએ મસલત કીધી અને એવી કરીને જાહેર ઈનસાફને ખતર પહોંચાડી એ આરોપને લગતાં કાયદાનાં પુસ્તક મેં હાલ તપાસ્યાં નથી; પણ કાયદાની સાધારણ ખુબી મુજબ અને એના સરખા બીજા ચુકાદા જે થયા છે તે ઉપર ધ્યાન આપતાં એ અપરાધ એ શખ્સોની ઉપર લાગુ પડે છે તે વીષે મને કાંઈ પણ શક રહેતો નથી. જે બીના છે તે આ પ્રમાણે છે—

“સત્ય પ્રકાશ” નો અધીપતી અને હું ધારું છું કે તેનું નામ કરસનદાસ મુલજી છે, તેણે મહારાજેની સામે કેટલીએક બીના છાપી છે; તે મથકેના એક મહારાજે તે અધીપતી અને છાપનારની ઉપર લાઇબલની ફરીઆદી માંડી છે, તેને વાસ્તે તે અધીપતીએ આ કોર્ટ મથકે પોતાની લખેલી બીના સાબેત કરી આપવા વીશેની “પ્લી” રજુ કરી છે તે એવી મતલબથી કે મહારાજેને વીષે જે વાત લખી છે તે સત્ય જાણી છે અને તે સાબેત કરી આપવાને વાસ્તે એ અધીપતીને કેટલાએક સાહેદોએની જરૂર છે. હવે એવું માલમ પડે છે કે તે અધીપતીની તરફમાં કોઈ સાક્ષી આપે તો તેને અટકાવવાની મતલબથી ગોકુલદાસ લીલાધર અને બીજાઓ મસલત કરવાને માટે તથા જાહેર ઈનસાફને ખતર પહોંચાડવાને એકક થયા જે આરોપ આ શખ્સોની ઉપર મુકવામાં આવ્યો છે તેજ મતલબસર એ લોકોએ સલાહ ભરી હતી એમાં કાંઈ શક નથી અને તેઓને વાજબીની રાહે તપાસને વાતે સેશન્સમાં નોંધવામાં આવ્યા છે. એ મુકદ્દમો કોઈ પણ રીતે મહારાજેની વીરુદ્ધ નથી. પણ મહારાજે પોતાની આજ્ઞાને બચાવ કરવાને માટે સુપ્રીમ કોર્ટ મથકે જે મુકદ્દમો નોંધાવ્યો છે તેને લગતો

છે, અને કોમ પણ તેની વતી અથવા તેને વારતે આ કોર્ટમાં સાક્ષી આપવામાં ખત્રલ પહોંચાડવાની તજવીજ કરે તો તેએએ ઇનસાફને હરકત પહોંચાડવાનો અપરાધ કીધો એમ કહેવાય. હવે સવાલ એ છે કે જે આરોપ એ શપ્તોની ઉપર મુકવામાં આવ્યો છે તે આગેપને માટે સાક્ષી પડી છે કે નહિ? જે સાક્ષી (પોલીસ મધ્યે) નોંધાએલી છે તે હું કબુલ કરું છું કે જરા ઉલટી સુઝદી છે અને સમજ પડે એવી નથી, પણ એ નોંધાએલી સાક્ષી વાંચ્યાથી મને એવું લાગે છે કે જે શપ્તોની ઉપર એ કોનસ્પીરસીનો આરોપ મુક્યો છે તેઓની સામે (આંડ) જુરી જે “ટુબીલ” લાવશે તો વાજબી કહેવશે. માફ એવું મન છે જે સાક્ષી નોંધાએલી છે તે ઉપરથી એ મુકદ્દમો તપાસને માટે પુરતો લાયકનો થએલો છે અને આંડ જુરી કાંઈ હરકત વગર “ટુબીલ” લાવી શકે અને સાક્ષી મજબુત છે કે નહીં તેનો વિચાર પ્રેટી જુરીને સોંપવો જોઈએ !! આંડ જુરીએ ટુબીલ કીધા ઉપરથી તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બરે એ મુકદ્દમાની તપાસ શરૂ થઈ.

ભાટીઆ કોનસ્પીરસી કેસની તપાસ.

સુપ્રીમ કોર્ટ; કાઉન સાઈડ, ૪ થી; અપરાધીઓની સેશન.

(સર જેસફ ઓરનોલ્ડની હજુર.)

પ્રતીવાદીઓના નામ—ગોકળદાસ લીલાધર, લખમીદાસ દામજી, આડત કીરપાલ, કાનજી શામજી મુલજી મોરારજી, દામજી હીરા, રાગુ શામજી, દયાલ જેગજી, ભગવાનજી દવાકાંદાસ.

વાદી કરસનદાસ મુલજીનો તરફથી મી. આનસ્ટી તથા મી. ડનબાર. પ્રતીવાદીઓની તરફથી મી. એલી, મી. આરટન. મી. ગ્રીન, મી. કાનન.

(બહરપતવાર; તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર, ૧૮૬૧)

વાદીની તરફથી મી. આનસ્ટીએ મુકદ્દમો ઉઘાડતી વેલાએ આશરે એક કલાક સુધી બાપણ કરી સભળાવ્યું તેનો સાર એ હતો કે ‘આ સુપ્રીમ કોર્ટ મધ્યે લાઇજતો મુકદ્દમો નોંધાએલો છે, અને તેની તપાસ હજુ ચલાવી છે એ મુકદ્દમા મધ્યે મહારાજની વીરુદ્ધ કોઈ સાહેદા આપે નહિ અથવા સાહેદા આપવા આવે નહીં એવો આરોપ ઇનસાઈમેન્ટ’ મધ્યે પાંચ જુ. ૧ જુ. આકારમાં નોંધ્યો છે. આમુકદ્દમા મધ્યેનો વાદી, સુધારાની ટોળીમધ્યનો કહેવાય છે, અને તેણે પોતાના પત્રમાં સુધારના વિચારો જાહેર પાડ્યા છે. હીંદુ ધર્મની સારી વાતો પુરાતન વખતની છે અને હાલના જમાનામાં પાંખ ઢીઓએ નવાં

પાખંડ ઉભાં કરી ખરાબ કરી નાખી છે. અને તેઓ ધર્મને નામે કેટલાંક એવાં કામ કરે છે કે તે અસત્ય ધર્મથી ઉલટાં અને અનીતિ ભરેલાં છે એવા પાખંડીઓનાં પાખંડ અનીતિ જાહેરમાં લાવવાને વાદીએ પોતાની ફરજ જાણી છે. લાઇબ્રેરીની જે ફરીઆદી વાદીનાં ઉપર માંડવામાં આવી છે તે વિષે તે હાલ હું એટલું જાણવા માગું છું કે તેણે જે કાંઈ ખીના (મહારાજ વીધે) લખી છે બોલેબોલ સામેત કરવાને માથે લીધું છે અને સાખીત કરવાને કેટલાએક ભાટીઆઓની સાહેદી તેને ઘણીજ અગત્યની છે. પણ આ વાત જ્યારે બહાર પડી કે વાદીએ મહારાજ વીધે જે કાંઈ લખ્યું છે તે બોલેબોલ સામેત કરવાને તૈયાર થયો છે ત્યારે તેને પુરાવો આપવાને બની નહીં આવે એવી મતલબથી આ લોકોએ સખત ઉપાય કીધા અને તે માટે મારા કુળને કોર્ટનો આશરો લેવાનો ફરજ થઈ પડી છે કોન્સર્પીરસીની શરૂઆત કેવી રીતે થઈ, તે બાબત કેવી ગોઠવણો થઈ અને તેને લગતી કેટલી સલાઓ ભરવામાં આવી એ સઘળી વાત સાહેદીઓથી રજૂ થશે.”

કરસનદાસ મુનજી - “હું રાસ્ત ગોક્તાર તથા સત્ય પ્રકાશનો અધીપતિ છું. હું વલ્લભાચાર્યના પંથમાંનો છું. મહારાજને એ પંથના ગુરુ છે. હીંદુસ્થાનમાં આશરે ૬૦થી ૭૦ મહારાજ છે. આ કોર્ટ મધ્યે જન્મનાથજી મહારાજ માંડેલી લાઇબ્રેરી ફરીઆદીમાં હું એક પ્રતીવાદી છું ‘સત્ય પ્રકાશ’ વર્તમાનપત્રમાં એક ખીના લખાઈ છે તેને વાસ્તે એ ફરીઆદી માંડવામાં આવી છે. ‘સત્ય પ્રકાશ’ ૧૮૬૧ ની શરૂઆતથી ‘રાસ્ત ગોક્તાર’ ની સાથે જોડાયું છે, અને તે “રાસ્ત ગોક્તાર તથા સત્ય પ્રકાશ” ને નામે ઓળખાય છે. જે ખીના મેં ‘સત્ય પ્રકાશ’ મધ્યે લખી તે સાખીત કરી આપવાની ‘પ્લી’ મેં કોર્ટ મધ્યે રજૂ કીધી છે. એ લાઇબ્રેરી ખીના મધ્યે મેં મહારાજને પંથ તથા તેમનાં આચરણ ઉપર ટીકા કીધી છે. મારી લખેલી ખીના સાખીત કરવાને વાસ્તે કેટલાક સાહેદીઓને રજૂ કરવાને હું તૈયાર છું. એ સાહેદીઓની જુઝાની મ્હોડેથી અને દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવશે. તે મધ્યેનો એક દસ્તાવેજ મોકુલનાથજી મહારાજની ટીકા વીધેનો છે. મેં ઘણાએક ભાટીઆઓને સાહેદી સમન આપ્યા છે તથા ઘણાઓને સાહેદી આપવાને બોલાવ્યા છે. એઓનાં નામ હાલ જે જાહેર થાય તો મને લાઇબ્રેરીના મુકદ્દમામાં નુકસાન પહોંચે. ભાટીઆનું મહાજન મળ્યું હોય ત્યાં જવાનો મને અખત્યાર નથી. કેટલાક ભાટીઆઓની મારફતે મને ખબર મળી તે ઉપરથી આ નવ બંધવાઓ ઉપર ૬ મી સપ્ટેમ્બરે મેં સમન કહાડ્યા; અને ૧૧ મી સપ્ટેમ્બરે મીં ક્રાફર્ડ આગળ એઓની હજુરમાં મારી મુખજુબાની આપી. પોલીસમાં તે વેળા આશરે ૨૦૦૦

થી ૩૦૦૦ ભાટીઆ હતા. જેવો હું પોલીસ કોર્ટમાંથી બહાર નીકળ્યો તેવો મારી ઉપર હુમલો થયો. કેટલાક ભાટીઆ મારી ઉપર તુટી પડ્યા. હું કાંઈ બોલ્યો નહીં તથા પ્રતીવાદીઓ પણ કાંઈ બોલ્યા નહીં. પોલીસ મધ્યે આવીને મેં માજિસ્ટ્રેટ સાહેબ પાસેથી આશરો માગ્યો. (આ નવ મધ્યેના) કોર્ટ પણ પ્રતીવાદી ઉપર મેં હુમલો કીધો નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ મારી ઉમર અઠવીશ વરસની છે. જેઓ સુધારાવાળા કહેવાય છે તે મધ્યેનો હું એક છું. મહાજનની સત્તા તમે હું છું એમ હું સમજતો નથી. આ લાઇબ્રેરીની બીનાને હું ગલીય ગણતો નથી. તે કોર્ટ પણ રીતે ગલીય નથી. મહારાજને હમારા લોકોની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે, એ વાત દુનીઆમાં જાહેર કરવી તેને હું ગલીય સમજતો નથી. હું ધારું છું કે એવા લખાણથી અનીતિનો સુધારો થશે. પ્રતીવાદીઓ સુધારાની ટોળીના કહોવાતા નથી. નાતમાં તડાં છે તે ફક્ત મતફેરને લીધે છે. નાતમાં કાંઈ ટંટો નથી. મારી નાત સાથે મને સઘળી તરેહનો નાતજાતનો વહેવાર છે. લાઇબ્રેરીની બીના જાપવામાં આવી તે “ સત્ય પ્રકાશ ” માં બીજે પ્રતીવાદી એ પત્રનો જાપનાર હતો. આશરે ૭ વરસ થયાં વર્તમાનપત્રો સાથે મારો સંબંધ છે. ૧૮૫૮ ના જુનમાં હું “ સત્ય પ્રકાશ ” નો અધીપતી હતો. મેં આગળ ધણી વેળાએ મહારાજની વીરહ જાપી પ્રગટ કીધું છે. મેં તેઓને કાંઈ ગાળો દીધી નથી. તેઓનાં આચરણ કેવાં છે તે હું આજ કેટલાક વરસ થયાં જાહેર કરતો આવ્યો છું. જેમ વખત ગયો તેમ મેં તેઓને ગાળો દીધી નથી, પણ તેઓને અરજ કરીને ધણી વેળા કહ્યું છે કે એવાં ખરાબ આચરણથી દુર રહો. ૧૮૫૮માં ભાટીઆઓનું મહાજન એ વીધે વિચાર કરવાને મળ્યું હતું તે મને યાદ છે. તેઓએ લાઇબ્રેરી ફરીઆદી માંડવાનો ઠરાવ કીધો કે નહીં તે હું જાણતો નથી. તે સભાનો હેવાલ “ સત્ય પ્રકાશ ” પત્ર મધ્યે પ્રગટ થયો છે કે નહીં તે મને યાદ નથી. મુંબઈમાં આશરે ૧૦૦૦૦ ભાટીઆ છે. તેઓ સઘળા મહારાજને ધર્મશુર માને છે હું મહારાજને ધર્મશુર લેખે ગણું છું, પણ ઇશ્વર ગણતો નથી. ભાટીઆ અને બીજા લોકો તેઓને ઇશ્વરથી પણ મોટા ગણે છે. મારી પુણ્ડ હજાર રૂપીઆની અથવા તેથી ઓછી છે કે નહીં તે જાણવવાને હું ના પાડું છું. હાલ આ મુકદ્દમાનો ખર્ચ હું આપું છું. મારા કુટુંબમાં આવું સ્વતંત્રપણું ફક્ત મેંજ પકડ્યું છે. મહારાજેવા વિચારના પચાસથી વધારે વાણીઆ નહીં હશે. લાઇબ્રેરી ફરીઆદીમાં મેં આશરે ૫૦ શખ્સોને સાહેદી સમન આપ્યા છે. તે મધ્યેના ચાર પાંચ ભાટીઆઓએ મને જણાવ્યું કે તેઓને ધાસ્તી આપવામાં આવી છે તે મધ્યેના બે જણાએ માજિસ્ટ્રેટની

હજુર સાહેદી આપી. ત્રીજા (ભાટીઆ) ખટાઉ મકનજીને બોલાવ્યો પણ તે હાજર થયો નહીં. આ ફરીઆદીનો ખર્ચ ગોકલદાસ તેજપાલ આપતો નથી. ગોકલદાસ તેજપાલે એ કામને સારૂ કાંઈ રકમ કહાડી છે કે નહીં તે વીષે મને ખબર નથી. હું એક લલા અને નીતિના કામને માટે આ મુકદ્દમા ચલાવું છું. અને મને પુરી આશા છે કે સુધારાના મિત્રો તેનો બોજો મારે માથે પડવા દેશે નહીં. અત્યાર સુધી મને બે નનામી ચીઠીમાં ૬૦૦ રૂપીઆ મળ્યા છે. જ્યારે મારી ઉપર હુમલો થયો ત્યારે પ્રતીવાદીઓ પોલીસમાં હતા. તે પછી હું કેટલીએક વખત પોલીસમાં ગયો, પણ કાંઈ હુમલો થયો નહીં.”

પાછી તપાસ—“બીજી વખત હુમલો નહીં, થાય તેને માટે માજિસ્ટ્રેટે ઘટતી સંભાળ લીધી. બીજો દહાડો મીંઠ કાફડે ભાટીઆઓને એ વિષે સુચના કરી. ત્યાર પછી મીંઠ ફારજેટ પોતે હાજર થયો હતો અને પોલીસ મધ્યે થોડાજ ભાટીઆને આવવા દીધા હતા. મહારાજને ઈશ્વર પ્રમાણે અને ગુરૂ પ્રમાણે પુજવા એ બે વાત હું જુદી ગણું છું. મારી પુંજી હજાર રૂપીઆની કે તેથી ઓછી છે તે જણાવવાને હું ના પાડું છું તે એટલા માટે કે એ સવાલને આ મુકદ્દમા સાથે લાગતું વળગતું નથી. મહારાજોનાં આચરણ વીષે મેં જે મારા પત્રમાં લખ્યું છે તે વર્તમાનપત્રના અધીપતી લેખે મારી ફરજ પ્રમાણે જેમ અને તેમ અંદાજથી લખ્યું છે.”

લખમીદાસ ખીમજી—“ભાટીઆ જ્ઞાતિનો હું એક મુખ્ય શેઠ છું. નાતનું મહાજન મળે તેની અગાઉ મારી રજા લેવી જોઈએ. તાં ૬ દી સપ્ટેમ્બરે મળેલાં મહાજન વીષે મારી રજા લેવામાં આવી નહોતી. મેં પહેલવહેલું બે ત્રણ દીવસ અગાઉથી સાંભળ્યું કે મહાજન મલનાર છે. એ મહાજન મળવા વિષે પ્રતીવાદી લખમીદાસ દામજી સાથે મારે વાતચીત થઈ હતી. તેણે મને કહ્યું કે મહાજન વાડીમાં મહાજન મળનાર છે ત્યાં ચાલો આપણે જઈએ. મેં પુછ્યું કે શા વાસ્તે એ મહાજન એકઠું થનાર છે ? તેણે જવાબ દીધો કે ગોકુલનાથજી વિષે “સત્ય પ્રકાશ” માં એ ટીકા છપાઈ તે ખોટી છે તેટલા વાસ્તે મહાજન બેઠું થનાર છે. મેં પુછ્યું કે તમે એ ટીકા કાઈ શાસ્ત્રીને દેખાડી છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે, નહીં. મેં કહ્યું કે આપણા ૧૦ અથવા ૨૦ શાસ્ત્રીઓને એકઠા કરીને એ ટીકા વીષે તેમનું મત લઈએ. ગોકુલનાથજી મહારાજ આશરે ૨૦૦ વર્ષ ઉપર થઈ ગયો છે અને તેના પુસ્તકોને હમારા પંથના લોકો માન આપે છે. મેં કહ્યું કે સવળા શાસ્ત્રીઓનો

વિચાર લઈને તે લખત ઉપર તેઓની સહી લેવી અને તેની નીચે આપણી સહી કરવી. લખમીદાસ દામજીએ કહ્યું કે, “ નહી, ચાલો આપણે જમીએ, ત્યાં સઘળા ભેળા થયા છે, ” મેં કહ્યું કે જ્યાં સુધી આપણે તેનો અર્થ જાણીએ નહીં ત્યાં સુધી આપણે સહી કેમ કરીએ ? લખમીદાસ દામજીએ કહ્યું કે, “ તેઓ સઘળા સહી કરવાના છે માટે અપણે પણ કરવી જોઈએ. ” મેં કહ્યું કે, સુપ્રીમ કોર્ટમાં સાહેદી આપવા માટે પ્રતીવાદીની તરફથી મને સમન મળ્યો છે, તેટલા વાસ્તે હું ત્યાં આવું તો તકરાર ઉઠાવીશ. તેણે કહ્યું કે, મહારાજની વીરધ તમારે કોર્ટમાં સાહેદી આપવી જોઈએ નહીં. તમારાં બચ્ચાં છોકરાં છે તેને તમારે પરણાવવાં છે. મેં કહ્યું કે જો હું મહાજનમાં આવીશ તો તકરાર ઉઠાવીશ. તેણે કહ્યું કે, મહાજનવાડીમાં એવો બંદોબસ્ત થવાનો છે કે મહાજનની વીરધ જે કોઈ સાક્ષી પુરશે તેને ન્યાત સજા કરશે. તે ઉપરથી હું એમ સમજ્યો કે જો હું સાહેદી આપીશ તો મને ન્યાત બહાર મુકશે, તથા તેનું કૃણ એ ઉપજશે કે મારાં છોકરાંઓને હું પરણાવી શકીશ નહી. બીજે દહાડે ગોકલદાસ તેજપાલને તથા (પ્રતીવાદી) દયાલ જોરાજને હું મળ્યો. લખમીદાસ દામજી સાથે મહાજન મળ્યું તે દહાડે મારે વાત થઈ. બીજે દહાડે દયાલ જોરામની સાથે સેક્રેટરી ઓરીસની સામે ગોકલદાસ તેજપાલની ઓરીસમાં મારે વાત થઈ. દયાલને મેં પુછ્યું કે મહાજનવાડીમાં શું થયું ? દયાલે કહ્યું કે, સુપ્રીમ કોર્ટમાં મહારાજની વીરધ અને છાપાવાળાની તરફ જે કોઈ સાહેદી પુરે તેને સજા કરવાનું હતું છે. મેં કહ્યું કે, એવો બંદોબસ્ત ક્યાંની અગાઉ મહારાજનેનો વ્યભીચાર અટકાવવાને બંદોબસ્ત કરવો જોઈતો હતો. દયાલે કહ્યું કે, ‘ મહારાજ વ્યભીચાર કરે છે તે વાત ખરી, પણ તે વીરેનો બંદોબસ્ત જો હમણાં થાય તો મહારાજ કજીઓ દારી જાય. દયાલે બીજું એવું જણાવ્યું, જે ‘ એ છડી સપટે’અરની અગાઉ બીજી એ ત્રણ છુપી સલા મળી હતી. એક ભાયખલે મળી અને બીજી કમા રામજીને ત્યાં મળી હતી, અને ત્યાં એક એવું લખત બતાવવામાં આવ્યું કે કોઈએ છાપાવાળાની તરફથી સાહેદી પુરવી નહી, ત્રીજી સલા ચીમનલાલજીના મંદીરે મળી હતી. દયાલે કહ્યું કે ‘ હું બધી સલામાં હાજર થયો હતો. ’ અને બીજા જોઓ હાજર થયા હતા તેનાં નામ તેણે લીધાં. ભાઈખલા મધ્યે પ્રતીવાદીઓ ગોકલદાસ લીલાધર, આહત કીરપાલ, ભગવાનજી દારકાંદાસ, એઓ તથા બીજા કેટલાક હાજર હતા. ચીમનલાલજીના મંદીરમાં કાલુ

આવ્યા હતા તેનાં નામ તેણે દીધાં નહીં. પણ તેણે કહ્યું કે, એ સધળા મળી આશરે ૭૫ થી ૧૦૦ આસામી ત્યાં હાજર હતા. ગોકલદાસે કહ્યું કે, મહારાજનો વ્યભીચાર છોડવવા માટે કાંઈ ગોઠવણ થવી જોઈએ. મેં દયાલને પુછ્યું કે તમને સમન મળ્યો હોય તો તમે શું બોલો? તેણે જવાબ દીધો કે ધર્મને વાસ્તે હું જીવું બોલીશ અને ખીન દસ હજાર ભાટીઆ જેઓએ સહી કરી છે તેઓ પણ એમજ બોલશે. મથુરાદાસ લવજીનું નામ પણ લેવામાં આવ્યું હતું. દયાલે કહ્યું કે કરસનદાસ મુલજીને મથુરાદાસ મદદ કરે છે અને જેઓ મહારાજની વિરૂધ્ધ સાક્ષી આપશે તેઓને ન્યાતબહાર મુકવામાં આવશે. નવ પ્રતીવાદીઓ સાથે મારે સાફ છે અને તેમાં લખમીદાસ દામજીની સાથે મારે દોસ્તી છે.

ઉલટપાલટ તપાસ—“દયાલ જેરાજ સાથે મારે વાત થઇ ત્યારે ગોકલદાસ તેજપાલ હાજર હતો. ૬ ઠી સપટેંબરની સભા વીધે મેં મી૦ ફારજેટને લખી જણાવ્યું હતું.”

વીલીઅમ હેનરી કાફર્ડ—“હું આ કોર્ટ મધ્યે વકીલનું કામ ચલાવું છું, વાદીને પોલીસ કોર્ટમાં મેં એક દહાડે જોયો અને હું ધારૂં છું કે માજિસ્ટ્રેટ પણ તેને જોયો. જ્યારે હું બારી આગળ ગયો ત્યારે આખો મોહોલો માણસોની ઠઠથી ભરાઇ ગયો હતો, અને મેં વાદીને એ બીડમાં ધકાધકીમાં આવેલો અને પોતાનો જન બચાવવાને માટે સામેના ધર ઉપર ચડી જતાં દીઠો.

ઉલટપાલટ તપાસ—આ નવ પ્રતીવાદીઓને પણ મેં ત્યાં દીઠા હતા. તે મધ્યેના કોઇ કોઇએ તેને હાથ લગાડ્યો કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી.”

હુરજીવન જીવરાજ—“હું ભાટીઓ છું. લખમીદાસ ગોકલદાસની કંપનીમાં મહેતો છું. ૬ ઠી સપટેંબરની ભાટીઆ મહાજનની સભામાં હું ગયો હતો. ત્યાં હું પાત્ર વાગે જઇ પુગ્યો. નવ પ્રતીવાદીઓને મેં ત્યાં દીઠા. જ્યારે હું ગયો ત્યારે સધળા ત્યાં હતા. હું ત્યાં ચી ખાતા અથવા ૮ કલાકે નીકળ્યો. સભાનું કામ પાતા અથવા ૬ વાગે સરૂ થયું. ગોકલદાસ અને ખીનજીઓએ ચાનાઇ જેઠા બાલાજીને બોલાવ્યો. ગોકલદાસે કહ્યું કે, ‘જેઠા અહીં આવ.’ ગોકલદાસ જોટલા ઉપર બેઠા હતા. જેઠા ઉભો હતો. ગોકલદાસે જેઠાને કહ્યું કે, આ સધળા લોકોને કહે કે અહીંઆ કોઇએ તકરાર લેવી નહીં અને બોલવું નહિં. જેઓને સહી કરવી

હોય તે સહી કરે અને જેઓની મરજી ન હોય તે નહીં કરે. જેઠાએ લોકોને તે પ્રમાણે કહ્યું. જે ઠેકાણે શેડીઆ બેઠા હતા તે ઠેકાણે સેતરંજ પાથરેલી હતી. નવ પ્રતીવાદીઓ તથા બીજા આશરે ૨૫ થી ૫૦ અસામી સેતરંજ ઉપર બેઠેલા હતા. આશરે બે ત્રણ હજાર લોકો હાજર હતા. સેતરંજ ઉપર નવ પ્રતીવાદી સીવાય બીજા ૧૨ કે ૧૫ શેડીઆ બેઠા હતા, અને આશરે ૧૫૦૦ કે ૧૭૦૦ માણસ ઓટલા ઉપર બેઠા હતા, અને આશરે ૫૦૦ કે ૭૦૦ નીચે હતા. પ્રતીવાદીઓ મુલજી અને દામજી આવળવ કરતા હતા અને લોકોને બેસાડતા હતા. મુલજી અને દામજી કાંઈ શેડીઆ નથી. આડત કીરપાલે ચોપડી વાંચી સંભળાવી. ગોકલદાસે કહ્યું કે આડત, આ છુક વાંચ અને આડતે વાંચી સંભળાવી. કેટલુંક મારા સંભળવામાં આવ્યું અને કેટલુંક નહીં આવ્યું. મેં એવું સંભળ્યું કે ગોકલનાથજીની ટીકાનો અર્થ જાપાવાળાએ જાણ્યો છે તે ખરો છે એવું જે લોકો સમજતા હોય તેઓએ સહી ન કરવી; અને જેઓ તે અર્થ જોટા સમજતા હોય તેઓએ સહી કરવી અને જે કોઈ સહી નહીં કરશે તેને ન્યાત સજા કરશે. ત્યાર પછી કાનજી શામજીએ કાગળ વાંચ્યો અને તેને મેં એમ બોલતાં સંભળ્યો કે જાપાવાળાની તરફથી જે સાહેદી આપશે તેને ન્યાત શીક્ષા કરશે અને જે સહી નહીં કરશે તે ન્યાતબહાર થશે. પછી તે બોલ્યો કે સહી કરો, સહી કરો. વાંચવાનું થઈ રહ્યા પછી સહી કરવા માટે ચોપડી આપવામાં આવી. એવું જણાવવામાં આવ્યું કે સહી કર્યા વગર લોકોએ જવું નહીં, અને જે કોઈને પોતાનો ધર્મ બહાલો હશે તે સહી કરશે. પ્રતીવાદીઓ મુલજી અને દામજી બોલતા હતા કે, ભાઈઓ સહી કરો, ત્યારે લોકો સહી કરવા લાગ્યા. હું સહી કીધા વગર બહાર નીકળ્યો. પહેલી સહી કોણે કરી તે મને ખબર નથી. ગોકલદાસને તથા લખમીદાસને સહી કરતાં મેં જોયા. રાગુ અને બીજાઓ સહી લેતા હતા. કેટલાક પ્રતીવાદીઓ સહી લખીને અને કેટલાક કલમ લખીને ઉભા હતા. લોકો આવળવ કરતા હતા જ્યારે હું દરવાજા પાસે આવ્યો ત્યારે ત્યાં એક બાંક આડે મુકેલો હતો, રાગુ તેના ઉપર બેઠો હતો. (પ્રતીવાદીઓ) દામજી અને મુલજી પણ ત્યાં હતા. પ્રતીવાદીઓ રાગુ અને દામજી બોલ્યા કે, ભાઈઓ સહી કર્યા વગર જતા ના. હું જ્યારે બહાર નીકળ્યો ત્યારે રાગુએ મને પુછ્યું કે તમે સહી કરી? મેં કહ્યું કે, નહીં. ત્યારે તેણે મને પુછ્યું કે તમે કાલે સહી કરશો? મેં કહ્યું કે, હા. ત્યાર પછી મેં સહી કીધી નથી. મને (વાડીની) બહાર જવું હતું એટલા માટે મેં કહ્યું કે

હું કાલે સહી કરીશ. દરવાજા બહાર નીકળ્યા પછી હું થોડી વાર ત્યાં ઉભો રહ્યો અને એક માણસને બોલતાં સાંભળ્યો કે દરવાજા બંધ કરો અને કોઈને બહાર જવા દેશોમાં. દરવાજા બંધ થતાં મેં દીડાં, દરવાજાની બારી ઉઘાડી મુકી, રાગ હેન્ડબીગ વહેતો હતો તે રાગ પાસેથી હું લેવા જતો હતો તેવામાં એક માણસે મને આપ્યું તે મેં થોડું વાચ્યું અને પછી મારી પાસે રહેવા દીધું. ત્યાર પછી મેં તે લખમીદાસ ખીમજીને આપ્યું.

તે હેન્ડબીગનો ઇંગ્રેજી તરજુમો મી. આનસ્ટીએ કાટ મધ્યે વાંચી સાંભળાવ્યો. તે હેન્ડબીગ જેમનું તેમ નીચે પ્રગટ કીધું છે.

જાહેર ખખર.

સરવે ભાટીઆનાં શેડીયાઓ તથા સમસ્ત વૈશનવ માહાજનને જાણ કરવામાં આવે છે જે હાલમાં કરસનદાસ મુલજી ઉપરથી શ્રી જદુનાથજી માહાસજી (લાયબલ)ની ફરીઆદી કરેલી છે. એ ધનીએ પોતાનાં શતીઅ પ્રકાશમાં હેવું લખીઉં જે, પોતે “ ભોગવીઆ અગાઉ, પોતાની પરજોતી આયડી પણ ગુણાંજી મહારાજને શોપવી અને પોતાનાં બેટા બેટી પણ તમને શોપવાં. પરજોતીઆ પછી પોતે ભોગવીઆ પહેલાંજ, ગુણાંજી મહારાજને અરપણ કરીઆ પછી પોતાનાં કામમાં લેવી એવી રીતે શ્રી ગોકલ નાથજીએ બરહમ શમબંધનાં ગ્રંથ ઉપર ટીકા કીધેલી છે અને એજ પરમાણે, મહારાજને પોતાના શૈવકાની કાચી કુવારી વહુ દીકરીઓને ભોગવે છે ” એ પરમાણે સત્ય પ્રકાશમાં લખી જણાવીઉં છે અને ફરીઆદીનાં જવાબમાં પણ એ ધણીએ હેવું કહ્યું છે જે, “શને ૧૮૫૫ નાં વરસમાં ભાટીઆનું માહાજન એ વાતનો બન્દોબસ્ત કરવાને એકડું મલ્યું હતું, તેથી એ મહાજનની પુરવારી કજીઓ નીકલવાનાં વખતે આપશે” એ પ્રમાણે હમારા શાંભરીઆમાં આવીઉં છે. માટે, હમે સરવે ભાઇઓને જાહેર કરીએ છઇએ જે કોઈ દીવસ પણ ઉપર લખવા શરીખો બન્દોબસ્ત કરવા શ્વાર માહાજન મલીઉ નથી અને ઉપર લખવા પ્રમાણે લખત પતર ઉપર કોઈની શહીઓ પણ થએલી નથી. ઉપર જણાવેલી ખીનાં શીવાએ, ખીજા કારણોને માટે કેટલીએક વખત મહાજનની સહીઓ થયેલી છે તે શહીઓનાં દશતાવેજ, માહાજનનાં મુખીઅ શેડીઆઓ પાસે માહાજનની તરફથી, અનામત રાખેલા છે માટે એ શહીઓનાં કરનારા અતરેના શેડીઆઓને જાણ કરે છે જે, કેટલાએક સુધારાવાલાઓ અનામત રાખેલા દશતાવેજોની સહીઓ મુખીઅ શેડીઆઓની પાશેથી કહાડાવીને એ કજીઆ વીશે, ઉપર લખેલી ખીનાંને

ટેકા આપવા શાફ કોર્ટ મધે પુરવારી આપવાની તજવીજ કરે છે હેવું હમારા શાંભલીઆમાં આવીઉં છે. માટે, એ વાત જો ખનશે, અને એ સહીઓનાં દશતાવેજ જે ધણીઓ પાસે અનામત છે તે જો આપેઆમાં આવશે તો, તો તેનું જોખમ તે આપનાર ધણીને માથે છે, એટલીજ અરજ:-

તારીખ ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૧.

લી૦ આગલા દશતાવેજ મધે શહીઓ

કરનારા કેટલાએક ભાટીઆઓ.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ મેં તે હેંડખીલ વાંચ્યું છે. ફરીથી તે ચોપડી મને દેખાડવામાં આવે તો તે હું ઓળખી શકું નહીં. મને દેખાડી તેવી કુલ્સકેપના કદની ધંત્રેજી બુક જેવી તે હતી. આડત કીર-પાલે તેમાંથી વાંચી સંભાળાવ્યું.”

ખટાઉ લઘા—“ હું ભાટીઓ છું, રૂનો વેપાર કરું છું, ૬ ઠી સપ્ટેમ્બરે મળેલી ભાટીઆ મહાજનની સભામાં ગયો હતો. સભા મળી તે દીને સવારના થાનાઈ ફરીને લોકોને જણાવી ગયો હતો કે આજે મહાજન એકઠું થનાર છે. એ વીધે જીવનજી મહારાજના મંદીર આગળ પણ મેં સાંભળ્યું હતું. એ સભાની મતલબ સર્વે લોકોને જણીતી હતી. કેટલાકએક લોકો જાણતા હતા કે કેટલીક છુપી સભા મળી હતી એ સભાની મતલબ પ્રસીદ્ધ હતી. તે એ કે લાઘવલના મુકદમા વીધે બંદોબસ્ત કરવો અને મહારાજની સામે જે કાંઈ સાહેદી આપે તેને અટકાવવા. તે દલાડે પાછલા પેહોરના પ્રતીવાદીઓ દયાલ જેરાજ તથા ભગવાનજી દ્વારકાંદાસને જીવરાજ બાલુની પેહેડા ઉપર એક કે એ વાગ્યાને સુમારે હું મળ્યો હતો. તે વખત ત્યાં ગોકલદાસ તેજપાલ, ખટાઉ મકનજી, મારા એ ભાઈ અને બીજા મળી આઠ દશ જણ બેસા હતા. એ સભા વિષે દયાલ જેરાજે બીજાઓને કહ્યું. ખટાઉ મકનજીએ દયાલને પુછ્યું કે આજે મહાજન શા માટે ભેળું થાય છે. દયાલ અને ભગવાનજી બોલ્યા કે, કાંઈ બંદોબસ્ત કરવા સારૂ ભેળું થાય છે: ખટાઉ મકનજી પુછ્યું કે, મહારાજના વ્યભીચાર સંબંધી કાંઈ બંદોબસ્ત કરો તો ઠીક. દયાલે કહ્યું કે, મહારાજ વ્યભીચાર કરે છે એ વાત ખરી પણ તે વીધે ધોંધાટ કરીએ તો કોર્ટમાં મહારાજ કજીઓ હારી જાય. દયાલે બીજાં જણાવ્યું કે, ‘જો હમને સાહેદી આપવાને બોલાવશે અને હમને સોગત આપીને પુછશે તો હમે સાફ કહેશું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરતા નથી હું સાંજના પાંચ વાગે મહાજનની સભામાં ગયો.’

(શુક્રવાર, તા. ૧૩ મી ડીસેમ્બર.)

જ્યારે હું ત્યાં ગયો ત્યારે બેસો ત્રણસો માણસ આવેલા હતા. ત્યાર પછી બીજા ધણા લોકો આવ્યા. હું ત્યાં ગયો ત્યારે બધા પ્રતીવાદીઓ ત્યાં હતા. પ્રતીવાદીઓ દામજી હીરા અને મુલજી મોરારજી લોકોને બેસાડતા હતા. સભાનું કામ શરૂ થયું તેની અગાઉ ગોકલદાસ લીલાધર, દયાલ જેરાજ અને ભગવાનજી દ્વારકાદાસ જરા દુર જઈ થોડી વાર સુધી મસલત કરી પાછા આવ્યા. ૬૧ કલાકને સુમારે સભાનું કામ શરૂ થયું. રાજુ શામજીને પાસે એક છુક હતી, તે મેં જોઈ. તેણે તે છુક પીછોડીમાં ઢાંકેલી હતી. તે બહાર કઢાડી. ગોકલદાસે કહ્યું કે “આડત, આ ચોપડીમાંથી વાંચી સંભળાવ. આડતે વાંચી સંભળાવ્યું. હું સુમારે પાંચ કદમ દુર હતો. જે કાંઈ વાંચાયું તે સ્વજી” મેં સાંભળ્યું તેની મતલબ મને યાદ છે, તે એ કે જાપાવાળાએ ગોકલનાથજીની ટીકા ખોટી જાપી છે, અને જે ખોટી સમજતા હોય તે સહી કરે અને જેઓ ખોટી સમજતા નહિં હોય તેઓ સહી નહિં કરે. જેઓ પોતાનો ધર્મ સાચો સમજતા હોય તેઓ તથા જેઓ એવું સમજતા હોય કે હાલના મહારાજને વ્યભીચાર કરતા નથી તેઓ સહી કરે; અને જાપાવાળાઓને તથા તેઓને મદદ કરનારાઓ કાયદા પ્રમાણે પુછવામાં આવશે, કયો કાયદો તે તેઓએ જણાવ્યું નહીં પણ હું સમજ્યો કે ન્યાતનો કાયદો, અને ન્યાતના લોકો તેઓને બોલાવીને પુછે. આ વાત લાંબી મુદતની છે, માટે મને એટલુંજ યાદ રહ્યું છે. તે પછી પ્રતીવાદી કાનજી શામજીએ ભાષણ કીધું. તે આડત કીરપાલની પાછળ ઉભો હતો અને મારાથી પાંચ કદમ દુર હતો. જ્યારે કાનજી બોલતો હતો ત્યારે તેના હાથમાં કાગળ હતું, કાનજી બોલ્યો કે આપણો ધર્મ સાચો છે, આપણા ધર્મમાં નહાવું ધોવું, દેવપુજન કરવી, તીર્થ જત્રાએ જવું એવું કહેલું છે, અને જાપાવાળાઓ ધર્મ ખુબ નીંદે છે અને એ જાપાવાળાઓને જે કોઈ મદદ કરશે તેને નાત શિક્ષા કરશે. પછી કાનજી બેસી ગયો તે પછી આડત કીરપાલે જેણે ચાનાછતે કહ્યું કે સર્વે ભાઈઓને પુછો જે આ વાંચ્યું તે તમને પસંદ પડ્યું કે નહિ અને શેડીયા સહી કરે તે પછી તમે સહી કરશો કે નહિ ? ઘણાખરાએ જવાબ આપ્યો કે હા, હમે સહી કરશું. ત્યારે ચાનાછએ સભાને બીજી વખત પુછ્યું કે દેશાવર કાગળ લખવાની જરૂર પડશે ત્યારે તથા બીજી વખત શેડીઆ બોલાવે ત્યારે એકઠા થશો કે નહીં ? લોકોએ કહ્યું હા

થયું. લખમીદાસ દામજી અથવા ગોકલદાસ લીલાધરે પ્રથમ સહી કરી છે અને તેની નીચે ખીજ પ્રતીવાદી તથા શેડીઆઓએ સહી કીધી છે તે પછી (પ્રતીવાદી) રાગુ શામજી પેલી જુક લખને દરવાજાની પાસે ગયો. પ્રતીવાદીઓ દામજી હીરા તથા મુલજી મોરારજી તેની સાથે ગયા. હું ધારું છું કે દરવાજાને તે વખત ઉઘાડો હતો પણ તે પછી બંધ થયો અને તેની બારી ઉઘાડી રાખી. તેઓ ત્યાં સહી લેતા હતા. રાગુ શામજી બાંક ઉપર બેઠો હતો, તે બાંક દરવાજાની સામે હતો. જ્યારે હું પ્રથમ ગયો ત્યારે બાંક મુકલો ન હતો. તે કોણે મુકયો તે મેં દીઠો નહીં. તે દરવાજાની પાસેજ મુકયો હતો. જેઓ સહી કરતા હતા તેઓ બહાર નીકળતા હતા તે બારીમાંથી એક એક માણસ નીકળી શકતો હતો. રાગુ અને ખીજ બે પ્રતીવાદીઓ તેની પાસે બેઠા હતા. તેઓ બોલતા હતા કે જેઓ પોતાનો ધર્મ ખરો સમજતા હોય તેઓએ સહી કીધા વગર જવું નહીં. ત્રણ કે ચાર દીવસ એટલે ૧૦ મી તારીખ સુધી ગોકલદાસ લીલાધરના ઓટલા ઉપર સહી લેવાતી હતી. હમ્મરી નાતના કેટલાક માણસ તથા કેટલાક છોકરા સહી કરતા હતા. મારા ઘરમાં રહેનાર ૧૦ વરસના છોકરાએ સહી કરી હતી. સભામાં ચાનાઈએ સવાલ પુછ્યા પછી કોઈએ તકરાર લીધી નહીં; સઘળાં મુગા રહ્યા દયાલ પછી જેરાજ તથા ગોકલદાસ તેજપાલ વચ્ચે વાલકેશ્વરમાં વાતચીત થઈ ત્યારે હું હાજર હતો. તેઓની વાત સાંભળી શકું એટલો હું પાસે ન હતો રતનશી કલ્યાણજી પણ હતો. ફોરજી લખા અને ખટાઉ મકનજી પણ ત્યાં હતા. રતનશી કલ્યાણજી અને હું જરા દુર બેસી વાત કરતા હતા અને કાંઈખીજ ચીજ તરફ જોતા હતા.

ઉક્ત પાલટ તપાસ—‘ તે ચીજ એ હતી કે સ્થમેના ઘરમાં એક ખરાબ ચોરત રહેતી હતી ત્યાં ભાટીઆને જતાં દીઠો. હું કચ્છી છું અને હાલાઈ નથી. હાલાઈઓએ મને નાત બહાર મુકયો હતો તે વાત મેં પોલીસમાં જણાવી હતી. દરવાજાની આગળ બાંક હતો તેની ઉપર ચામકું જડેલું નહીં હતું અને તેની ઉપર બેસનારાઓનેજ ખબર કે તે કંઈ હતું કે નરમ. મેં તે જુક ઉપર સહી કરીજ નથી. જ્યારે તે ચોપડી વંચાઈ ત્યારે દીવા કરવામાં આવ્યા હતા. તે ચોપડી હાલ મને દેખાડવામાં આવી તેના જેવી હતી.

પાછી તપાસ:- મહારાજને હું ધર્મગુરુ લેખે પુણું છું અને ઇશ્વર સમજીને નહીં. આડતે વાચ્યું ત્યારે બોલ્યો કે આપણા ધર્મગુરુની તથા આપણો આપણનો બચાવ થવો જોઈએ. કેવી રીતે બચાવ કરવો એ વીષે તે બોલ્યો

કે નહીં તે મને યાદ નથી. આશ્વ ને વાંચતો હતો તેમાં તે બોલ્યો કે છાપા-વાળા એવો ખટો મુકે છે કે મહારાજને લોકોની વહુ દીકરીઓ બગાડે છે પણ તે વાત આપણા ધર્મમાં નથી. છાપાવાળા કહે છે કે પરણેલી બાપડી ભોગ-વ્યાની અગાઉ મહારાજને અર્પણ કરવી, તેઓને મદદ કરનારાઓને નાતના કાયદા પ્રમાણે સજા કરવી જોઈએ. નાત બહાર મુકવો એ નાતની મોટી સજા છે. ચોપડી મીઠો બેલીએ મને દેખાડી તેજ ચોપડી મેં સભામાં દીધી એવું હું ચોકસ કહી શકતો નથી.

નામદાર જડજના પુછવાથી—“નાત મધે જે શેડીઆ કહેવાય છે તેઓના મરણ પછી તેઓના છોકરાઓને શેઠાઈ મળે છે—(કચ્છી ભાટીઆમાં જીવ-રાજ બાલુવાલા સંખ્ય શેઠ કહેવાય છે) કારણકે તેના વડીલો નાતના મોટા મોટા શેડીઆ હતા.”

ચાલ્સ ફ્રાન્સેટ—પોલીસના ડેપ્યુટી કમીશનર લેખે મને એક પત્ર મળ્યો હતો તે હું લાવ્યો છું. એ પત્રમાં જણાવ્યા ઉપરથી મેં એક કોનસ્ટેબલને હુકમ કીધો કે કાંઈ ટોટો શીસાદ ન થાય એટલા વાસ્તે થોડાએક પોલીસના સીપાઈ સાથે લખને ત્યાં હાજર થવું એ કાગળ મને મળ્યું ત્યારે હું ધારું છું કે વાદી પોતે હાજર હતો તે કાગળ ઉપર લખમીદાસ ખીમજી, મથુરાદાસ લવજી અને ખીજી બે જણાએ સહી કીધી છે. એ સભામાં ખુરસી ઉપર ખીરાજવાને મને કોઈએ અરજ કરી નથી. સાંજના જે ઠેકાણે ભાટીઆ એકઠા થયા હતા તે રસ્તે હું ગયો અને ત્યાં સમાધાની હોવાથી ચાલતો થયો.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“એ સભા બાબત મોકલદાસ લીલાધરને હું મળ્યો, અને મેં તેને કહ્યું કે તમારે સંભાળ રાખવી તથા તમારો તરફવાળાએ કાંઈ ટોટો શીસાદ કરવો નહીં, મોકલદાસે તે ઉપરથી કહ્યું કે હમારી તરફવાળાનો કોઈનો વીચાર ટોટો શીસાદ કરવાનો નથી અને સભાની મતલબ એટલીજ છે કે મહારાજને તરફ કોણ છે અને મહારાજને સામે કોણ છે તે વીષે ખાતરી કરવી. હું મહાજનવાદી આગળથી નીકળ્યો ત્યારે પાંચ સાડા પાંચ વાગેલા હતા. પોલીસ ફાજમાં કોઈ ભાટીઓ સીપાઈ છે નહીં. જ્યારે હું ગએલો ત્યારે વાડીનો દરવાજો ઉઘાડે હતો.”

જ્યોર્જ મેગન—હું પોલીસનો કોનસ્ટેબલ છું અને પીકેટ આગળ તે ઓધો બળકે છું. મીઠો ફ્રાન્સેટ મને હુકમ મોકલવા ઉપરથી હું ૬ ઠી સપટેબરની ભાટીઆઓની સભામાં ૬૧ વાગ્યાના સુમારે ગયો હતો મારી સાથે મેં બે સીપાઈ અંદર લીધા તથા એક સીપાઈ અને ધોડેસ્વાર બહાર

રાખ્યા. બે સીપાઇ અંદર લઇ ગયો હતો. તેઓએ (પ્રતીવાદી) દામજી હીરાના કહેવા ઉપરથી મેં બહાર મોકલ્યા. તેણે મને કહ્યું કે ટંટા શીસાદની કાંઈ ધારતી છે નહીં. નવ પ્રતીવાદીઓ મધ્યેથી આઠ પ્રતીવાદીઓને ઓળખી શકું છું અને તે સઘળા ત્યાં હાજર હતા. એ મધ્યેના છ પ્રતીવાદીઓ ઉંચી બેઠક ઉપર બેઠા હતા. દામજી હીરા તથા રાગુ શામજી અહીં તહીં ફરતા હતા. ગોકલદાસ લીલાધર એ સભામાં આગેવાન હતો. હું ગયા પછી તરતજ સભાનું કામ શરૂ થયું. જેઠા થાનાઇએ સઘળાઓને ચુપ રહેવાનું કહ્યું ત્યાર પછી આડત કીરપાલે ચોપડી વાંચી. જ્યાં છ પ્રતીવાદીઓ બેઠા હતા. ત્યાંથી એ ચોપડી વાંચવામાં આવી. કયા પ્રતીવાદીએ આપી તે મને ખબર નથી. તે ચોપડી વંચાયા પછી કાનજી શામજીએ કાગળ વાંચ્યો અને પછી પ્રતીવાદીઓએ તે ચોપડી ઉપર સહી કરી. ત્યાર પછી એવી રીતે સહી લેવાને માટે કાંઈએ વાંધો લેવા ઉપરથી તે ચોપડી દરવાજા ઉપર લઇ જવામાં આવી હું આઠ વાગ્યાને સુમારે બહાર નીકળ્યો, ત્યારે દરવાજા બંધ હતો. અને બારી ઉઘાડી હતી રાગુ શામજી અને દામજી હીરા દરવાજાની આગળ સહી લેતા હતા. તેઓના હાથમાં ચોપડી હતી. તેઓ દરવાજાના ખુણા આગળ ઉભા હતા. તેઓ જોઈ નહીં શકે એવી રીતે તેઓની પાછળથી લોકો નીકળી ગયા હશે. રાગુ શામજી તથા હીરા દામજી સાથે મારે વાતચીત થઈ. રાગુએ કહ્યું કે મહારાજની તરફ કોણ છે એ વીધે ખાતરી કરવા વાસ્તે આ સભા મળી છે, અને જેઓની નજરમાં આવે તેઓ સહી કરે અને જેઓની નજરમાં આવે તેઓ સહી નહીં કરે. સભાનું કામ શરૂ થયું તેની અગાઉ એ વાત થઈ. રાગુને હું તેની અગાઉ ઓળખતો હતો. રાગુએ જે કહ્યું તે મને દામજીએ પણ કહ્યું અને તેણે એટલું વધારે કહ્યું કે કોર્ટ મધ્યે લાઈબ્રેરી ફરીઆદી મંગાઈ છે તેને વાસ્તે આ સભા મળી છે. વળી તે બોલ્યો કે હમારી નાતમાં કેટલાએક મીશનરી બેગાયલા છે અને જેમ તમારામાં નાસ્તીક લોકો છે તેમ અમારામાં પણ છે. મી૦ ફારજેટ પાસેથી મને કાગળ મળ્યું તે રાગુએ જોવા માંગ્યું. પણ મેં તે દેખાડ્યું નહીં. રાગુ શામજીએ રસ્તા ઉપર કાંઈ હેંડબીગો વહેવ્યા હતાં. દરવાજાની બારી આશરે રાા શીટ પહેળી છે. જે ભાગમાં તેઓએ વાંચ્યું અને અને બોલ્યા તે ભાગ હું પુરી જાણતો નથી. હું ધારું છું કે સભાની મતઘન ચોપડી તથા કાગળમાં જાહેર કરેલી છે અને કાગળની અંદર વધારે હશે, કેમકે તે વંચાય રહ્યા પછી લોકો બહુ ખુશી થએલા માણસ પડતા હતા. એટલા ખુશી તેઓ ચોપડી વંચાઈ રહ્યા પછી માણસ પડ્યા હતા નહીં. સઘળાં ત્યાં વંચાએલી વાત સાંભળી શક્યા હોય

એવું ધારતો નથી. નજીક હતા તેઓજ સાંભળી શક્યા હશે. કાગળમાંથી વંચાતો “ નાતંથી ઉલટા,” “મહારાજને સમન મળ્યો છે” એવા બોલ મારા સાંભળવામાં આવ્યા હતા. તે કાગળ આસરે ૬ તસુ પહોળું અને ૧૮ તસુ લાંબુ હતું અને રંગમાં પીળાશ ઉપર હતું અને ચોપડી ‘હાફઆઉંડ’ હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“હું ધાડું છું” કે આશરે ૨૦૦૦ લોક હાજર હતા. કાંધપણ ધાસ્તી વગર હું ત્યાં ગયો હતો. મેં કોઈને ખીજ લોકોને ધમકી આપતા દીઠાં નહીં. લોકો સહી કરવાને આતુર હોય એવા માલુમ પડતા હતા. કાંધખી તરેહની જબરદસ્તી મારા જોવામાં આવી નહોતી.

ગોકલદાસ તેજપાલ—હું વેપારી, સુલેહનો અમલદાર, તથા ભાટીઆ નાતનો એક મુખ્ય શેઠ છું. મેં એક સ્કુલ કહાડી છે તેમાં ભાટીઆના છોકરાં અભ્યાસ કરે છે. તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બરે મેં (પ્રતીવાદી) દયાલ જેરાજને મોહડેથી સાંભળ્યું છે કે ભાટીઆ મહાજનની સભા મળનાર છે એવું મને દયાલે વાલકેશ્વરનાં મેળામાં કહ્યું. દયાલને મેં પુછ્યું કે હાલ શું ધામધુમ ચાલે છે? તેણે કહ્યું કે ચાલો આપણે દુર જઈને વાત કરીએ. ત્યારે હમે જે ધર્મશાળા મધ્યે ખટાઉ મકનજી અને ખીજ બેઠા હતા ત્યાં ગયા પછી દયાલે કહ્યું કે ગોકલદાસ લીલાધરે ભગવાનજીને એક ચીડી લખી છે, તેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે (ભાટીઆ) મહાજનની સભા એકદમ એકડી કરવી જોઈએ. મેં તેને પુછ્યું શું બાબત સર? દયાલે જવાબ દીધો કે ગોકુલનાથજીની ટીકા વિશે તથા જદુનાથજી મહારાજે કરસનદાસ મુલજી ઉપર ફરીઆદી માંડી છે તેને વાસ્તે. મેં દયાલને પુછ્યું કે તમે કોઈ શાસ્ત્રીને પુછ્યું છે? તેણે કહ્યું કે નહીં. ત્યારે પછી તે બોલ્યો કે હમે પંદર વીસ જણ કમા રામજીને ત્યાં એકઠા થયા હતા. તે મધ્યેના ત્રણ ચારના નામ તેણે મારી પાસે લીધાં. કાનજી શામજીએ ત્યાં એક કાગળ વાંચ્યો અને તે બોલ્યો કે આપણો ધર્મ જતો રહે છે તેને વાસ્તે કાંઈ બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ. ચીમનલાલજીના મંદીરમાં ખીજ સભા મળી હતી તે વીષે પણ દયાલે મને જણાવ્યું. ભગવાનજીએ ગોકલદાસ લીલાધરને કહેવડાવ્યું કે તમે કેટલાક મિત્રોને લઈને ત્યાં આવો. દયાલે જણાવ્યું કે એ સભામાં ગોકલદાસ લખમીદાસ, આડત રાગુ કાનજી, ભગવાનજી, અને ખીજ હાજર હતા. વળી દયાલે કહ્યું કે ગોકુલનાથજીની ટીકા વીષે એ તકરાર થઈ અને એવો ઠરાવ થયો કે આખા મહાજનની સભા મેળવવી. ખીજે દહાડે સવારના ૭ કલાકે હું જીવરાજ

બાલુની પહેડીએ ખટાઉ મકનજીની પાસે બેઠો હતો, ત્યારે જેઠા થાનાઇ ત્યાં આવ્યો અને બોલ્યો કે લખમીદાસ, પીતાંબર, અને બીજાઓએ મહાજનની સલા મેળવવા સારું તમારી રજા મંગાવી છે. મેં રજા આપી નહી. તે બે ત્રણ વખત આવી ગયો. મહાજનની સલા મેળવવા માટે રજા લેવી જોઈએ. ત્યારે પછી ૧૨૥ વાગાને સુમારે ભગવાનજી અને દયાલ મારે ઘેર આવ્યા, અને હમે જીવરાજ બાલુને ત્યાં ગયા. ખટાઉ મકનજી પણ ત્યાં આવ્યો, પછી હમે સઘળા ઉપર ગયા. ભગવાનજીને મેં પુછ્યું કે મહાજન મેળવવાની મતલબ શું છે? તેણે જવાબ દીધો કે ગોકલનાથજીની ટીકા વીષે એક લખત લખાવવાનું છે અને તેમાં એ ટીકા ખોટી પાડવી છે. તે લખત મહાજનવાડીમાં બતાવીશું. દયાલે મને પુછ્યું કે તમારું મત શું છે? તમને કરસનદાસનો સમન્સ મળ્યો છે તે તમે ફેવી સાહેદી આપશો? મેં કહ્યું કે હું કાંઈ જીકું બોલવાનો નથી. દયાળે ત્યારે કહ્યું કે મહારાજ બ્યબીચાર કરે છે એ ખરી વાત છે; પણ એ વાત ધર્મને લગતી છે એટલા માટે તેને વિષે કાંઈ ન બોલાવ તો ઘણું સારું. દયાલ બોલ્યા તેજ પ્રમાણે ભગવાનજી પણ બોલ્યો. તેઓ બોલ્યા કે જેઓ કરસનદાસની તરફ થશે તેઓને નાત શીક્ષા કરશે. એ મહાજનની સલામાં હું ગયો નહી. બીજા દહાડે દયાલ મને મારી આશીસમાં મળ્યો. તે પોતાની ખુશીથી ત્યાં આવ્યો હતો. મેં તેને પુછ્યું કે હા તારીખની સલામાં શું કરાવ થયો? તે બોલ્યો કે એક લખત તૃપ્ત્યાર થયું અને તેમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે જેઓ જાપાવાળા તરફથી સાહેદી આપશે તેઓને નાત શીક્ષા કરશે, મેં પુછ્યું કે માટુંગા મધ્યે ગોકળદાસ લીલાધરની વાડીમાં મળ્યા હતા? તેણે કહ્યું કે માટુંગામાં નહીં પણ ભાઇખતે ગોકલદાસની વાડીમાં મળ્યા હતા. દયાલે કહ્યું કે એ સલામાં આશરે ૧૫ થી ૨૦ આશામી હાજર હતા. કરસનદાસે લાઇખતની ફરીઆદીની જવાબમાં જે 'પ્લી' (Pleas) આપી છે તે 'પ્લી' મહારાજનો મુકદમે ચલાવનાર પરબુદાસ લાવ્યો હતો અને તેની મતલબ સમજાવી હતી પરબુદાસ ત્યાં બોલ્યો કે આપણો ધર્મ જતો રહે છે તેટલા વાસ્તે કરસનદાસની તરફથી કોઇએ જઇને સાહેદી આપવી નહી જોઈએ તે સલા ક્યારે મળી હતી તે દયાલે કહ્યું નહી. આ વાત મેં જ મી તારીખે દયાળ જેરાજ પાસેથી સાંભળી, હું અને દયાળ વાત કરતા હતા તારે લખમીદાસ ખીમજી આવ્યા. વાલકેશ્વરમાં મુલાકાત થઇ ત્યારે ખટાઉ લધા હાજર હતો.

ઉક્ત પાલટ તપાસ--“ સાત આઠ વરસ ઉપર માજીસ્ટ્રેટ મને ગાદીના રીટર્નને માટે દંડ કીધો હતો, આ મુકદમાનો વાદી અગાઉ

મારી રકુલનો મારતર હતો. જ્યારે અમે વાલકેશ્વરમાં વાત કરતા હતા ત્યારે ખટાઉ લધા એક બાવીને જોવા ગએલો હતો. તે બાવી સામેના ધરમાં રહેતી હતી. હું તેણીને જોવા નહીં ગએલો તે કેવી આબરૂની ઓરત હતી તે હું જાણતો નથી. તેણીના ધરમાં કોણ ભાટીઓ ગએલો તે જોવાને ખટાઉ ગએલો. મહારાજે વ્યભીચાર કરે છે, એ વાત હું ૧૭ કે ૧૮ વરસ થયાં જાણું છું. તો પણ હું તેમના દરસન કરવા જાઉં છું. કોઈખી શખશને નાત બાહર મુકવો હોય તો નાતના ધણાખરા લોકોની મંજુરી જોઈએ. મને નાતબહાર મુકવાની ફકત એ નવ પ્રતિવાદીઓના હાથમાં સતા નથી. નવ પ્રતિવાદીઓમાં ફકત એ જણ શેડીઆ છે.

પાછી તપાસ:--“ ૭ કે ૮ વરસ ઉપર મને દંડ થએલો ત્યારે મારી વતી મારો મેતો પોલીસમાં હાજર થએલો હતો. મારા મહેતાની ગફલતથી એ ગાડીનું રીટર્ન બરવામાં ચુક થઈ હતી.”

હેમશજ ખેતશી:--હું ભાટીઓ દલાલ છું અને કોટમાં રહું છું. ૬ દી સપટેબરની મહાજનની સભામાં હું ગએલો હતો હું ગએલો ત્યારે ૭ વાગ્યાનો સુમાર હતો. નવ પ્રતિવાદીઓ ત્યાં હતા. આડત કારપાલે ચોપડીમાંથી વાંચી સંભળાવ્યું. મેં તે બરાબર સાંભળ્યું નહીં. કાનજી શામજીએ શું વાંચ્યું તે મને યાદ નથી; પણ તે છેલ્લું બોલ્યો કે જે કોઈ છાપાવાળાની તરફથી સાહેદી આપશે તેઓને નાતના ભાઈઓ પુછશે. ત્યાર પછી નાથાઈને બોલાવ્યો. સુપરીમ કોર્ટમાં લાઈબલની ફરીઆદીમાં સાક્ષી આપવાને મને સમન મળ્યો નથો, અને ત્યાં સાક્ષી આપવા મને કોઈએ ધારતી આપી નથી. વાડી મધે એટલુંજ બોલવામાં આવ્યું કે જેઓ છાપાવાળાને મદદ કરશે તેઓને નાતના ભાઈઓ પુછશે.

ઉચ્ચ પાલટ તપાસ--“ મે તે બુક ઉપર સહી કીધી નથી સહી કરવાને માટે મને કોઈએ કહ્યુંખી નથી. સમાનું કામ પૂરું થયું ત્યાં સુધી હું સભામાં હતો. ત્યાં જે કોઈ વંચાય તેમાંથી મને થોડું યાદ છે, ગોકળનાથજીની ટીકા વીષે વિચાર આપવા શીવાય એ સભાની કોઈ બીજી મતલબ હતી કે નહીં તે હું જાણતો નથી. મેં ધમકી સાંભળી નથી.”

પાછી તપાસ--“જ્યારે કાગળ વાંચ્યા ત્યારે હું આશ્ચર્ય ૩૦ કદમ દુર હતો.”

પરપોતમ હેમરાજ—(એ શક્ષીને વાદીની તરફથી તપાસવામાં આવ્યો નહીં. પ્રતીવાદીની તરફથી તેને તપાસ્યો હતો,) ‘ હું ગરીબ માણસ છું અને કાંઈ પણ સાહેદી આપી શકતો નથી, (પોલીસ મથે) ધાસ્તીનો માર્યો હું ધણોજ ધભરાધ ગયલો અને સાહેદી આપી શક્યો નહિં. કાંઈનુંખી નામ લેવાને હું ચાહતો નથી. હું ધણો ખીહું છું, હું કાંઈનું નામ લેવા ચાહતો નથી.

નામદાર જડજના પુછવાથી--હું ભાટીઓ છું આખી દુનીઆ મને ગાળ દે છે. હું થોડું ધણું જાણું છું પણ જે કાંઈ મને ખબર છે તે કહેવાને મને ધાસ્તી લાગે છે. આખી દુનીઆથી ખીહું છું એટલે બધા ભાટીઆથી ખીહું છું ”.

નાનજી મોરારજી—હું મુકાદમ છું અને હનુમાન ગલીમાં રહું છું ૬ ડી સપટેમ્બરની સભામાં હું હાજર હતો ભાટીઆ મહાજનની સભા મળનાર છે તે વાત હું એક બે દોવસ અગાઉથી જાણતો હતો. ૪ થી સપટેમ્બરે હેંડખીલ નીકળ્યાં તે મને ખબર છે. તે હેંડખીલ મેં જોએલાં છે અને ઓળખી શકીશ (એ હેંડખીલ કોર્ટના દુલાશીઆએ વાંચી સંભળાવ્યું અને શક્ષીએ ઓળખ્યું) પ્રતીવાદી રાગુ શામજીએ વાદીની બહાર દશ વીસ ખીજાં હેંડખીલ વહેંચીને કહ્યું કે એ હેંડખીલ કચ્છ મોકલવા સાડ રાખ્યાં છે અને મુંબઈને માટે ખીજાં છે. તે પણ હું ઓળખી શકીશ.” (કોર્ટના દુલાશીઆએ તે વાંચી સંભળાવ્યું તેનો નકલ નીચે પ્રગટ કીધી છે.)

જાહેર ખબર.

શ્રી કચ્છના, તથા અલગજાના તથા હાલારના માહાજનના વૈષ્ણવ સમસ્ત ભાટીઆ શીખે, સરવેને માલમ થાય જે, શ્રી મુંબઈ મથે શ્રી ગુસાઈજના સ્વરૂપે ઉપર સુધારાવાળાની ધર્મ વિરૂધ્ધી ટોળીએ ધણી તરેહનાં ખોટા અને અને જુઠા અનીતી ભરેલાં હોમલા વર્તમાન પત્રોમાં કરેલા છે. અને હજી પણ કર્યા જાય છે. તેથી સરકારમાં ગોસ્વામી શ્રી જદુનાથજી ખીજરતનજી મહારાજે વર્તમાન પત્રના અધીપતી ઉપર આબરૂની ફર્યાદી માંડેલી છે અને શ્રી રણછોડજી મહારાજે પણ આબરૂની ફર્યાદી કરવા નોટીસ મોકલી છે તેથી સુધારાવાળાઓ અત્રે ધણા ચીંતામાં છે જે, એ ફર્યાદીની પુરવારી આપી શકાય એમ નથી. તેથી શ્રી રણછોડજી મહારાજની ફર્યાદી માંડી વાળવા સાડ સુધારાવાળાઓએ અહીંથી એક ભાટીઆને શ્રી માંડવી મોકલ્યો છે એવો અત્રે જુમાટો ઉડ્યો છે, જે,

શ્રી છોટાજી મહારાજનાં વહુજી મહારાજને હરેક રીતની વીનંતી કરી, ઉંધું ચતું સમજાવીને, વહુજી મહારાજ પાસેથી દસ્તાવેજ લખાવી લઇને, સાક્ષી દાખલ તે દસ્તાવેજ સરકારમાં દાખલ કરવો. તથા શ્રી રણુછોડજી મહારાજને વીનંતી કરી હરેક રીતે આહું અવળું સમજાવી ફર્યાદી માંડી વાળવાનો દસ્તાવેજ કરાવી લેવો. એવી રીતે સુધારાવાળાઓનો વીચાર છે. એટલા કારણસર તેઓએ અત્રેથી માણસ મોકલ્યું છે, એવું અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે. માટે અત્રેના વૈજ્ઞેશ્વર મલીને આ લખેલું વીનંતી પત્ર વાંચવાની સરવેને લલામણુ કરે છે જે, એ વાત જો ખરી હોય તો સુધારાવાળાના માણસને હરકોઇ વાતનો દસ્તાવેજ કરી આપવો નહીં. એ વીષેના સમાચાર હરકોઇને કાને પડ્યાથી શ્રી રણુછોડજી મહારાજને, તથા શ્રી છોટાજીનાં વહુજી મહારાજને વીનંતી કરવી જે, ભુલેચુક દસ્તાવેજ કરી આપવો નહીં એ વીષેનો બંદોબસ્ત શ્રી કચ્છ તથા હાલારના તથા અભડાશાના ભાટીઆ મહાજનને રાખવાની ઘણી જરૂર છે એજ અરજ.

લાં શ્રી મુંબઈનાં વધજીવોના ઘણું કરી
લગવત રમરણ વાંચજો.

ભાણુજી ધરમસી—(એ સાક્ષીને બોલાવ્યો, પણ તેને કોઇએ બી તપાસ્યો નહીં.)

બેન કુમીન રાજેરીઓ—“હું પ્રાથોનોટરીનો કલાર્ક છું લાઇ બલના મુકદ્દમાની ફર્યાદીની અરજ તથા તેની “પ્લી” કોર્ટમાં ૬ ઠી સપ્ટેમ્બરની અગાડી રજી થઇ ચુકી છે.”

પેસ્ટનજી બેજનજી—“હું મીં આકલાંડ તથા પરેંટીસ વફીલને ત્યાં કલાર્ક છું, પ્રતીવાદીઓની તરફથી તાં ૧૫ મી આગસ્ટે લાઇબલના મુકદ્દમાની “પ્લી” હું આપી આવેલો છું.”

હરીચંદ ભાણુજી—“હું મીં આકલાંડ તથા પરેંટીસ વફીલોનો કલાર્ક છું અને ૬ ઠી સપ્ટેમ્બરની અગાડી જીવજી મહારાજને સાહેદી સમન આપી આવેલો છું.”

કેશવ ભાટિ—“હું સુપ્રીમ કોર્ટ મધ્યે કલાર્ક છું જહુનાથજી ક્ષીજરતનજી મહારાજ અને કરસનદાસ મુલજી વચ્ચેનો મુકદ્દમા ૬ ઠી સપ્ટેમ્બરની આગમજ તપાસને માટે નોંધાઇ ચુક્યો છે.”

ત્યાર પછી મીં આનસદીએ વાદીની તરફનો મુકદ્દમા પુરો કર્યા અગાઉ સત્ય પ્રકાશની તરફથી લાઇબલના કેસમાં જે “પ્લી” આપી હતી, તેનો મોટો ભાગ આશરે ૧૦૦૦ ફલાક વાંચી સંભળાવ્યો હતો અને તે

સમજા ભાગ સાબેત કરવાને સાહેદાઓની ફેટલી જરૂર છે તે દેખાડી આપીને કોર્ટને જણાવ્યું કે વાદીની તરફનો મુકદ્દમો આ પ્રમાણેનો છે.

(શનીવાર, તા. ૧૪મી ડીસેમ્બર.)

એ દીને પ્રતીવાદીઓનો બચાવ શરૂ થયો, આશરે ચાર કલાક સુધી તેમના બારીસ્ટર મી. બારટન તથા મી. બેલીએ તેમના બચાવને માટે બાબજો કીધાં હતાં, તેનો સાર નીચે પ્રમાણે હતો:-

મી. બારટન બોલ્યો કે-“ આ મુકદ્દમાના નામથી આ શહેરનો મોટો ભાગ જણીતો થઇ ચુક્યો છે અને તેની ચકચાર સરવે લોકોમાં થવા માંડી છે. તેનું કારણ એક તો એ છે કે આ મુકદ્દમો નવાઇ સરખો છે. મુંબઇ મધ્યે જુરીની આગળ આવો મુકદ્દમો કદી આવ્યો નથી. બીજું નવ ભાટીઆઓ તવંગર અને આબરૂવાળા છે. અને ત્રીજું તેમના ઉપર બનાવટ કરીને ખોટું તોહમત મુકવામાં આવ્યું છે. વાદીની તરફથી મી. આનસદીએ શરૂઆતમાં બાબજી કીધું તેજ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે આ મુકદ્દમો સઘળો લુલો છે અને એ મુકદ્દમાને ખરા આકારમાં મુકવાને બદલે તોફાની સમુદ્દમાં વહાણ કુદતું હોય તેમ તે કુદતો કુદતો પુરાતન રોમથી હમણાંની છટાલીમાં કુદી પડ્યો અને પાછો ત્રણસો વરસની વાત ઉપરના ઇંગ્લંડમાં જઇ કુદ્યો. મારા કુળની ઉપર ધણેજ ઘાતકી અને નીચ અપરાધ મેલવવામાં આવ્યો છે અને જુરીના ગૃહસ્થો ધણી બારીકીથી એ સઘળો મુકદ્દમો તપાસ્યા પછી પોતાનો છેલ્લો વિચાર આપશે એવી હું આશા રાખું છું. આ ભાટીઆઓને તેઓના જન્મમાં પહેલ પહેલાજ અપરાધી દાખલ કોર્ટની સામે ઉભા રાખવામાં આવ્યા છે. તેમનો બચાવ ધણો સહેલો છે; અને તે ખરો છે. આ મુકદ્દમો જાહેર નીતિની સંભાળ કરવાને ઉભો કરવામાં આવ્યો નથી પણ લાઇબ્રલનો મુકદ્દમો ચલાવનાર મહારાજના મુકદ્દમા વીષે કોર્ટને ખરાબ વિચાર ઉત્પન્ન કરવાને તથા પછાત મેળવવાને ઉભો કર્યો છે. વાદીએ લાઇબ્રલ કેસના જવાબમાં “પ્લી” આપી છે અને જે તમોએ ગઇ કાલે સાંભળી તે કેવી મલીચ અને અનીતિ ભરેલી છે. આ નવ ભાટીઆ અથવા તેમના હરકોઇને પણ ચેરવાજખી રીતે ગીલ્ટી ઠરાવવામાં આવશે તો મારામાં જ્યાં સુધી કહિવત અને જાહેરી છે ત્યાં સુધી હું તેમની વતી લડીશ. આ કોર્ટથી ન્યાયને બદલે કોઇને નાહક દુઃખ ઉપજવું જોઇતું નથી. ૧૮૫૮ના જુન મહીનામાં ભાટીઆઓએ પોતાના જાતની તથા પોતાના ધરમની આબરૂ બચાવવાને કાય પ્રકાશ ઉપર ફાંદી માંડ-

વાનો વિચાર કીધો હતો તે વિચાર ફરીથી તાજે કરવાને આ લોકોએ મહાજન અથવા પોતાની ન્યાત એકડી કીધી હતી અને તેમ કરવાનો તેમને પુરો અખત્યાર હતો. ”

મી૦ બેલી બોલ્યો કે--“ કોન્સ્ટીરસીના અપરાધમાં છુપો મનસુબો છેવે જોઇએ (તે વીષેના ધણા એક દાખલા કાયદાના પુસ્તકોમાંથી વાંચી સંભળાવ્યા) પણ આમાં છુપો મનસુબો છેજ નહી. સઘળું કામ ઉઘાડી રીતે અને અને સઉ કોઇ જાણે તેમ કદવામાં આવ્યું છે. બીજું આ મુકદ્દમો ઇંગ્લેન્ડ લોકોની આંખથી જોવો ન જોઇએ. આ (ભાટીઆ) લોકો ધણા અજાણ્ય તરેહના છે અને ઇંગ્લેન્ડ લોકો તેમના રીવાજથી તથા કાનુનથી અજાણ્યા છે. આ પ્રતીવાદોઓ રસ્તા મધે રાજગતા આદમીઓ નથી પણ ગાડી ઘોડે એસનારા તવંગર માણસો છે અને એ જાણુ તો તેઓની ન્યાતમાં સઉથી મોટા શેડીઆ છે. તેઓ આજ ધણા વરસથી રહેતા આવ્યા છે તેમ હમણા પણ રહેલા છે અને ઇંગ્લેન્ડ લોકો તેમને વિષે વધારે જાણતા નથી. આ બાબત ફક્ત ન્યાતને લગતી છે અને કંપની સરકાર ધર્મની તથા ન્યાત જાતની ભાંજગડમાં પડતી નહી હતી અને નામદાર રાણીની સરકાર પણ એવી બાબતમાં વચ્ચે પડતી નથી એવું સર્વે કોઇ જાણે છે. (હિંદુસ્તાન મધે વર્તમાનપત્રોની તવારીખ કહી સંભળાવી અને બોલ્યો કે વર્તમાનપત્રોને છુટાપણું જરૂરનું છે પણ ખાનગી કીનાને માટે તે હથીઆર થઇ પડે એમ કરવું જોઇતું નથી. ”

એ ભાષણ થયા પછી પ્રતીવાદીઓની તરફથી એકે શાક્ષી બોલાવવામાં આવ્યો નહીં તે ઉપરથી નામદાર જજે જુરીને મુકદ્દમાની ફરીઅત સમજાવવાને શરૂ કીધું. આ વીષે સમજ આપતા તથા સઘળી સાહેદીઓ વાંચી સંભળાવતાં નજદીક ૧૫૫ કલાક થયા હતા. જુરીને ચાજ આપતી વેળાએ નામદાર જજ બોલ્યા કે:-

“ કોન્સ્ટીરસીના અન્યાયમાં મુખ્ય વાત એજ તપાસવાની છે કે કાયદા વીરુધ્ધ મતલબને માટે મસલત કીધી કે નહીં ? અગર કાયદા વીરુધ્ધ મતલબને માટે મસલત કીધી એવું જો માલમ પડે તો કોન્સ્ટીરસીનો મુકદ્દમો આરોપ તેઓની ઉપર લાગુ પડ્યા વગર રહેતો નથી. તે મસલત છુપી કીધી કે ઉઘાડી રીતે અથવા તે મતલબથી તેઓની મતલબ હાંસલ થઇ ચા નહી એ તપાસવાની કશી જરૂર નથી જે આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે તે ખુલો અને ઉઘાડો છે તે એ કે આ કોર્ટમાં સાહેદી પુરવાને આવી શકે નહી એવી રીતે મસલત કરીને જાહેર ઇન્સાફને ખલલ પહોંચાડવાની

તજવીજ કીધી અને ખર્ચ કહીએ તો આ અદાલતને ન્યાયને બદલે અન્યાયનું હથિઆર કરી લેવાની મસલત કીધી કોન્સ્ટીરસીમાં “ છુપી ” મસલત જોઈએ એવું વધારે વાર દેખાડવામાં આવ્યું છે પણ આ અદાલતમાં હું ઇન્સાફની ખુરશી ઉપર અપરાધીઓને ઇન્સાફ કરવા માટે બેઠેલો છું તેથી જણાવવાને મને ફરજ છે કે કોન્સ્ટીરસીનો અપરાધ લાગુ પડવાને “ છુપી ” મસલતની કાંઈ જરૂર નથી. વળી આ મુકદ્દમા મધે અંગ્રેજી કાયદા કાનુન લાગુ પડી શકે નહીં એવું પ્રતીવાદીઓની તરફથી જણાવવામાં આવ્યું છે. પણ એ વિચાર સાથે હું એકમત થઈ શકતો નથી. આ મુકદ્દમા એવો નથી કે જેમાં ભાટીઆના મહારાજે પોતાની આખરનો જવાબ માગવાને કોર્ટનો આશરો લીધો હોય. પણ જે અદાલતનો આશરો મહારાજે સત્તા તથા આખરનો ખયાવ કરવાને લીધો છે તેજ અદાલતને અન્યાયની અદાલત બતાવવાની મસલત કીધી છે અને તે વીષે આ મુકદ્દમા છે. અને જે મુખ્ય જાની રજુ થઈ છે તે ઉપરથી જુરીની જો એવી ખાતરી થાય કે આ લોકોએ મહારાજની તરફથી જાહેર ઉન્સાફને ઉઠાવાળવાની મસલત કીધી છે તોતેમની ઉપર કોન્સ્ટીરસીનો અપરાધ લાગુ પડે છે, અને અંગ્રેજી કાયદો જે પ્રમાણે બીજા મુકદ્દમામાં લાગુ પડે છે. તેમજ આ મુકદ્દમામાં પણ લાગુ પડે છે. અને તે મસલતમાં સામેલ થનારા મધ્યેના એક શખ્સની વાત બીજા શખ્સો ઉપર લાગુ પડે છે. વાદી (સત્ય પ્રકાશ) તરફથી લાઈબલના જવાબમાં જે “ પ્લી ” આપી છે તે શુ કારણ માટે આપી છે તે વાત વિચારમાં લેતાં તેની લાખા તમામ દોષ વગરની અથવા અડચણ વગરની છે એવા આરટીકલેને ખરાબ નજરથી જોવાની હમણાના કેટલાએક લોકો ખોટી ખારીકી દેખાડે છે, પણ ખરી વાત તો એ છે કે કઠણ (અનીતિ ભરેલા) રીવાજને જાહેર પાડવાને કઠણ શખ્સો વાપર્યા શીવાય છુટકો નથી. અને ઇન્સાફની અદાલતમાં લાઈબલના જવાબમાં ખુલ્લું અને ઉઘાડું બોલવું જોઈએ. ”

જુરી વીચાર કરવાને ગઈ અને આશરે પોણા કલાક પછી એટલે રા. વાગતે બહાર નીકળી અને સઘળાઓને “ ગીલ્ટી ” ઠરાવ્યા.

ગા. આનસ્ટી તરતજ ઉડી ઉભો થયો અને કોર્ટને પોતાના કુલની તરફથી અરજ કીધી કે જેમ અને તેમ થોડી શીક્ષા કરવી. જે ઇન્સાફ જોઈતો હતો તે મળ્યો છે અને પ્રતીવાદીઓ પોતાની મુરદમાં પુરતી રીતે નીબજા ગયા છે.

પ્રતીવાદીઓની તરફની મી. બેલી બોલ્યો કે કાયદાને લગતી કેટલી-એક આખત ઉપર હું બાંજબડ ઉઠાવવા માંગુ છું માટે કોર્ટે જજમેન્ટ આપવાનું અટકાવવું.

નામદાર જજે જુરીને જણાવ્યું કે આ મુકદ્દમો મોટો અને અમ-ત્યનો છે માટે હું જણાવું છું કે તમોએ “ગીફ્ટી” ઠરાવ્યા છે તે સાથે હું તદ્દન એકમત છું.

(મંગળવાર તા. ૧૭ મી ડીસેમ્બર.)

એ દીને કુલ કોર્ટ આમળ આખો દીવસ કાયદા સંબંધી તક-રાર અરસપરસ બેસથી ચાલી હતી, અને તેનું છેવટ જણવાને સવારથી લોકોની મોટી ઠઠ એકઠી થઇ હતી. જે “ઇન્ડાઇમેન્ટ” માં કોન્સપીરસીનો આરોપ બુદ્ધ બુદ્ધ પાંચ આકાર (કાર્ડિટ) માં મેલ્યો હતો તેની ખોડખાંપણ કાયદાને લગતાં પુસ્તકોમાંથી મી. બેલીએ, મી. ગ્રીસને તથા મી. કાનને દેખાડવાની તજવીજ કીધી હતી. તથા “ન્યુ ટ્રાયલ” (ફરીથી તપાસ) કરવાનું માંગ્યું હતું. તે સધળાઓનો જવાબ મી. આનસ્ટીએ ધણી કાબેલીઅતથી આપ્યો હતો અને “ન્યુ ટ્રાયલ” ની દરખાસ્ત રદ કીધી હતી. એ કાયદા સંબંધી તકરાર વાંચનારાઓને સમજ પડે તેવી નથી માટે તેનો સાર પણ આપવાની જરૂર માલમ પડતી નથી. પ્રતીવાદીઓની તરફથી ઉઠાવેલી તકરાર કોર્ટને પણ નબળી લાગી હતી અને “ઇન્ડા-ઇમેન્ટ” ના પાંચ “કાર્ડિટ” (આકાર) કાયદાની ખામી વગર લાખ્યા હતા અને તેટલા વાસ્તે ન્યુ ટ્રાયલ (ફરીથી તપાસ) કરવાની દરખાસ્ત રદ કીધી હતી.

એવું છતાં પણ મી. બેલીએ “ન્યુ ટ્રાયલ” ને વાસ્તે બજી દીધી તે ઉપરથી મી. આનસ્ટીને ધણો ગુસો ઉપજ્યો અને બોલ્યો કે મારા કુલને ધણો ખર્ચ થઇ ચુક્યો છે અને વધારે ખર્ચમાં નાંખવાને તથા વધારે દુઃખ દેવાને “ન્યુ ટ્રાયલ” માગે છે તથા પ્રતીવાદીઓ ઉપર રહેમ નજર કરવાને તેણે શનીવારે જે અરજ કરી હતી તે અરજ (જે કે મારા કુલની તરફથી મને જણાવવામાં આવ્યું નથી તે પણ) બોલેબોલ પાછી ખેંચી લઈ છું.

ત્યાર પછી પ્રતિવાદીઓ મધ્યે શેઠ મોકલદાસ લીલાધર તથા શેઠ લખમીદાસ દામજી તથા દયાલ જેરાજની આખર વીધે મેસીઅરસ કાસમ, સ્કોટ ગ્રેબીવીસ હાને. એ સધળા વેપારીઓએ તથા રાગુ શામજી વીધે મી. કાફડે માજરદેરે આહેદી આપી.

મી. બેલીએ કોર્ટને અરજ કીધી કે પ્રતીવાદીઓને જેમ બને તેમ થોડી શીક્ષા કરવી કારણ જે અપરાધ તેઓએ કીધો છે તે અન્ય જેવા છે તથા તેઓ ઘણા મોલાવાલા ગૃહસ્થો છે અને તેઓએ જે કામ કીધું છે તે કાયદાથી વીરૂધ્ધ છે એવું સમજતા નહોતા.

નામ દાર જજ સેન્ટેન્સ ફરમાવતી વેળા નીચે મુજબ બોલ્યા:—

વસ્તીના ઘણાએક મોટા અને આબરૂવાળા ગૃહસ્થો તમારી આબરૂ વીધે હાલ બોલ્યા તેમના બોલવાની સચાઇ ઉપર મને કાંઈ પણ શક નથી. આ મુકદ્દમો ચાલ્યો તેની શરૂઆતથી તે આખર સુધી તમારી આબરૂ વીધે એવું બોલવામાં નથી આવ્યું કે તમોએ દગો શીસાદ અથવા લુચાઇ કીધી. તમારી ઉપર જે આરોપ મુકયો છે તે એ કે જે પુરૂષને તમો મોટું માન આપો છો તે પુરૂષ વ્યભીચાર અને બીજી અનીતિ કરે છે એવી બીના છાપામાં આવ્યાથી તેણે આ કોર્ટમાં ફરીઆદી માંડી છે. તે પત્રના અધિપતિ ઉપર ફરીઆદી મંડાઇ ત્યારે નામદાર રાણીની પ્રજા દાખલ તેને પોતાના બચાવમાં “ પ્લી ” આપવાનો પુરો હક હતો મને કાંઈ શક નથી કે તમોએ આ કામ જે કીધું છે તે કરવાની ઉંચકેરણી મહારાજનો મુકદ્દમો ચલાવનાર પરલુદાસથી થઇ છે. તમોને એવું જણાવવામાં આવ્યું કે તે “ પ્લી ” થી (તમારા ધર્મ ઉપર) હુમલો થયો છે પણ તે કાંઈ હુમલો નહોતો પણ તેનો બચાવ હતો. અને તમે આપવાળા માણસો થઇને એટલા તો અગણ્યા નહી હો કે સાક્ષીને લાલચ આપવી એમાં અપરાધ નથી એવું સમજતાં હો; ત્યારે તમોએ બીજી રીતે સચાઇ તથા ઈનસાફને અટકાવવાની તજવીજ કીધી. તમોએ ધર્મને વારતે કામ કીધું એ બચાવથી શીક્ષા ઓછી થઇ શકતી નથી તો પણ તમને સજા કરતી વખતે આદમજનતનો (દયાનો) ગુણ મારાથી દુર થઈ શકતો નથી. તો પણ અપરાધ વીધે ઇન્સાફનો કાયદો કેવો છે તે હું તમને વાંચી સંજળાવું છું કે તેથી તમો હવે પછી સાવચેત રહો. એ કાયદા મુજબ સખત મજૂરી સાથે કેદખાનાની શીક્ષા કરવાનો મને અખત્યાર છે. પણ તે હું આ વેળાએ અમલમાં લાવવાને ઇચ્છતો નથી પણ તમે હવે પછી સાવચેત રહેશો તે કહેવાની મને જરૂર નથી. તમો બે મુખ્ય આગેવાન ગોકલદાસ લીલાધર અને લખમીદાસ દામજીને કોર્ટ હુકમ કરે છે કે તમો બેઉ જણ હજાર હજાર રૂપીઆ દંડ દાખલ આપો અને સાત બીજા પ્રતીવાદીઓ પાંચસો પાંચસો રૂપીઆ આપો.”

મી. આનન્ડીએ કોર્ટને અરજ કીધી કે તેના કુલને ૩૦૦૦ થી ૪૦૦૦ રૂપીઆ સુધી આ મુકદ્દમો ચલાવવાને ખર્ચ થયો છે તે એ દંડમાંથી કોર્ટ

આપે. એ ઉપરથી કોર્ટ એક હજાર રૂપીઆ વાદીને આપવાનો તા. ૧૯ મીને દીને હુકમ કર્યો હતો.

લાઘબલના મુકદ્દમાની તપાસ

(સર મેથ્યુ સાસ તથા જોસફ આર્નોલ્ડની હજુરમાં)

વાદી જદુનાથજી બ્રિજરતનજી મહારાજની તરફથી.

મી. બેલી તથા મી. સ્કોપલ.

પ્રતીવાદીઓ કરસનદાસ મુલજી તથા નાનાલાલ રસતમજી રાણીનાની તરફથી

મી. આનસ્ટી તથા મી. ડનપાર.

(પહેલો દીવસ; શનીવાર. તા. ૨૫ મી જાનેવારી ૧૮૬૨.)

પ્રથમ મી. સ્કોપલે પ્રતીવાદીઓએ તા. ૧૫ મી આગસ્ટને દીને રજુ કરેલી “ પ્લી ” ની મતલબ વાંચી સંભળાવી ત્યાર પછી મી. બેલીએ જણાવ્યું કે પ્રતીવાદીઓએ વાદીની આખર ઉપર નુકશાન પહોંચાડવાને માટે સને ૧૮૬૦ ના અક્ટોબર મહીનાની ૨૨ મી તારીખના ‘ સત્ય પ્રકાશ ’ નામના એક ગુજરાતી વર્તમાન પત્ર મધ્યે વાદીને વીશે ઘણીજ હલકી નાંદા વીના કારણે છાપી પ્રગટ કરી છે તેને માટે વાદીની તરફથી નુકશાની ભરી લેવા સારું હું તથા મારો વિદ્વાન મિત્ર મી. સ્કોપલ તમો નામદારો હજુર હાજર થયા છીએ. ફરીઆદીની અરજી ઉપર નજર કરતાં તમો નામદારો જોશો કે હીંદુઓની મોટી સંખ્યામાં વાદી, સારી આખર ધરાવે છે, અને ઇન્સાફ મેળવવાને માટે આજ દીન સુધી કોઈ પણ મહારાજે આ કોર્ટનો આશરો લીધો નથી. વાદીએ આ ફરીઆદી ચલાવીને હારવા જીતવાનો જોખમ પોતાને માથે ખેંચી લીધો છે એટલુંજ નહીં, પણ પ્રતીવાદીઓની તરફથી તેને ઉલટ પાલટ તપાસવામાં આવશે તેનો જોખમ પણ ખેંચી લીધો છે. તમો નામદારો જોશો કે આ ઉંચી પદ્ધતિવાલા પુરખને મુંબઈમાં અને બીજે ઠંકણે તેના પંથના ધણુ લોકો માન અને આખર આપે છે તેટલા માટે પ્રતીવાદીઓએ ‘ પ્લી ’ ની અંદર. જે જે બાબતો જણાવી છે તે તેઓએ સાબેત કરી આપવાની ઘણી જરૂર છે વાદીની ઉપર જે તહોમત મુકાબામાં આવ્યા છે તેની ખોટાઈ વીધે તેની આટલી તો ખાત્રા છે કે પોતાની આખરનો ખયાલ કરવાને માટે પોતાની સમગ્રી ચીજ જોખમમાં નાખવાને તૈયાર થયો છે. આ ફરીઆદી લાવવા તે મુદત રાજી નહોતો; પણ પોતાની આખરનો ખયાલ કરવાને તેને જરૂર થઈ પડી છે તેટલા વાસ્તે તમો નામદાર

જેશો કે તેનાથી બેસી રહેવાને બન્યું નથી. વાદીની તરફની શું ફરીયાદ છે એ બીના દેખીતી છે અને લાઈબ્રેરીને વીધે તમે નામદારનું ધ્યાન પહોંચાડું તેની અગાઉ તમે નામદારને વાદીને વીધે હું જણાવવાની રજા લઉં છું. તે આશરે ૩૪ કે ૩૫ વરસની ઉમરનો છે, ઘણું કરીને સુરતમાં રહે છે અને કાંઈ કાંઈ વેળા મુંબઈમાં આવે છે. આપણા યુરોપીઅનોની સમજણ પ્રમાણે તે કેળવાયેલો નથી, તો પણ તે કેટલીએક દેશી ભાષાથી વાકેફ છે. તેણે સ્ત્રી કેળવણીના કામમાં હમેશા ઉલટ લીધી છે. એ કામ આ દેશમાં ત્રણીજ આબરૂનું ગણાય છે, અને તેજ ઉપરથી તેને ઘણું માન થઈ છે. જે વાસ્તે તેનો આબરૂનો નીલાવ થઈ શકે તેજ વાળખી રસ્તો તેણે લીધો છે. શરૂઆતમાં આ થોડીએક બાબતો જણાવ્યા પછી તમે નામદારનું ધ્યાન લાઈબ્રેરીની બીના ઉપર પહોંચાડવા માંગું છું. એ લાઈબ્રેરી સાબેત કરવાનો સવળો બોલ પ્રતીવાદીઓને માથે છે (લાઈબ્રેરીની બીના વાંચી સંભળાવીને બોલ્યો કે) આ ઉપરથી માલુમ પડશે કે એ બીનાના બે ભાગ થઈ શકે છે. પહેલા ભાગમાં ઇતિહાસ તથા એ પંથના મતની વાત લખેલી છે, અને બીજા ભાગમાં એ બીનાનો લખનાર વાદીની તરફ આંગળી કરીને તેની ઉપર તહોમત મુકે છે બીજા મહારાજોની સાથે વાદી પણ વ્યભીચારની ચાલ ચલાવે છે, અને એ છેલો ભાગ લાઈબ્રેરી છે તે વીધે તમે નામદારને કાંઈ કંઈ હશે નહીં. પ્રતીવાદીઓએ “જસ્ટીશીકેશન” ની એટલે પોતાની વાત સાબેત કરી આપવાની) ‘પ્લી’ રજુ કરી છે. હવે હું સાબેત કરવાને તૈયાર છું કે એ લાઈબ્રેરીની બીના લખીને પ્રગટ કરનાર પ્રતીવાદી કરસનદાસ છે. (ભાટીઆ કોન્સપીરસીના) છેલા મુકદ્દમામાં એ વાત એ ઘણીએ પોતે કબુલ કરી હતી, અને નાનાભાઈ રસ્તમજી તે બીનાનો જાપનાર હતો એવું પણ તેણે જણાવ્યું હતું. વાસ્તે તે સાબેત કરવાની હવે જરૂર રહી નથી. ફરી ‘પ્લી’ પ્રતીવાદીઓએ આપી છે તે મધ્યે લાઈબ્રેરીની બીનાના છેલા ભાગના તરજુમામાં કાંઈ ચુક થઈ છે એવું જણાવ્યું છે. પણ હું ધારું છું કે કોર્ટના વડા દુભાશીઆ મી. ફલીને તેનો તરજુમો બરાબર કર્યો છે. ૭ મી ‘પ્લી’ ની અંદર વાદીની આબરૂ વીધે કમ-કમાટ ભરેલી બીના વીગતવાર જણાવી છે અને એજ ઉપર બધી વાતનો આધાર રહેલો છે. અને તે મધ્યેની મુખ્ય બીના સાબીત નહીં થશે તો નુકશાનીના દાવાને માટે આ મુકદ્દમો ખુલ્લો છે. એ ‘પ્લી’ ની દરેક મુખ્ય બીના સાબીત કરવાનો જોખમ પ્રતીવાદીઓની ઉપર છે. વાદીએ આ ફરીઆદી ઠીના કપડથી માંડી નથી, અને તે કાંઈ મોટી નુકશાની ભરી લેવા માંગતો નથી. નુકશાનીના બદલામાં નજીવી રકમ આપે અથવા મારી માગે તો

તેથી વાદી રાજી થશે અને કોર્ટનો વખત બચશે, તથા કમકમાટ ઉપજવનારી વાતો સાંભળવાની કોર્ટને જરૂર પડશે નહીં. જે પ્રતીવાદીઓ એ પ્રમાણે કરવા ચાહતા ન હોય તો મારા કુલની તરફનો મુકદ્દમો સાબીત કરવાને હું તૈયાર છું.

(વાદીની તરફના સાક્ષીઓ.)

(૧) મી. જેમ્સ ફ્લીન—“ હું આ કોર્ટનો વડો ફુલાશીઓ અને તરજુમો કરનાર છું. સને ૧૯૬૦ ના તા. ૨૧ મી અક્ટોબરના ‘સત્ય પ્રકાશ’ નામના પત્ર મध्ये ‘હીંદુઓનો અસલ ધર્મ’ અને હાલના પાખંડી મતો’ એ મથાળાની બીના પ્રગટ થઇ હતી તે પત્ર તથા તે બીનાનો કોર્ટ મध्ये કરેલો તરજુમો હું રજુ કરું છું એ પત્ર ગુજરાતી ભાષામાં અને ગુજરાતી લીપીમાં મુંબઈ મध्ये છપાએલું છે. એ તરજુમો મેં કરેલો છે અને મારી સમજણ પ્રમાણે તે ખરો છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ એ તરજુમામાં એ ટીકા પ્રમાણે ચાલીને મહારાજને પોતાના સેવકની વડુ દીકરીઓને બગાડે છે તેથી હાથ ઉઠાવો,’ એ વાક્ય મध्ये ‘મહારાજને’ એ બોલ સંબોધન વીલકતીમાં છે એટલે અરે મહારાજને, તમે હાથ ઉઠાવો. વળભાષા કોર્ટના કામ મध्ये વપરાતી નથી, અને તેના અક્ષરો સંસ્કૃતને મળતા આવે છે.

પાછી તપાસ—“ એ વળભાષા આમાની આસપાસના ભોકાની અસલ ભાષા કહેવાય છે. દેશી વર્તમાન પત્રો મध्ये કોમા, કુલપાષ્ટ ઇત્યાદી ચીન્હો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. ઉપલા વાક્ય મध्ये કુલપોષ્ટ નથી. તો પણ હું ધારું છું કે તેનાં બે વાક્ય હોવા જોઈએ.”

ગોપાલદાસ માધવદાસ—“ હું બધી વાણીઆની નાતના મહાજનનો શેઠ છું. મુંબઈ મध्ये ધણી નાતના વાણીઆ વસે છે. સઘળી નાતના વાણીઆઓને મહાજન કરીને કહે છે. સઘળા વાણીઆઓનું આખું મહાજન મેળવવા માટે મારી રજની જરૂર છે. વાદી જદુનાથજી બ્રીજરતનજી મહારાજને હું ઓલખું છું. તે સુમારે ૪૦ કે ૪૨ વરસની ઉંમરનો છે તે સુરતનો રહેવાસી છે અને દશ વીસ વરસે કોઇવાર મુંબઈમાં આવે છે, વાણીઆ ભાડીઆ આ વાદીને માન આપે છે. તે અમારો મહારાજ તથા ગુરૂ છે; અને મંદીરમાં મુર્તીની સેવા કરે છે, તે બાલજી છે અને બીજા બાલજીના કરતાં ઉંચો છે. જે બાલજી મહારાજની કંઠી બાંધે છે તેઓ તેને ગુરૂ લેખે મળે છે. ભાડીઆ પણ મહારાજને માને છે. ભાડીઆની

જાત વાણીઆથી જુદી છે. ભાટીઆ તથા વાણીઆ મહારાજને એક સરખી રીતે ગુરૂ પ્રમાણે માને છે, મહારાજ દેવ પુર્જ કરે છે. મહારાજ કોઈ વેળા ધર્મોપદેશ કરતા હશે; પણ હું તો વરસમાં ફક્ત ત્રણ ચાર વખત મંદીરે તેમનાં દર્શન કરવા જાઉં છું. બ્રાહ્મણો હમારા લોકોને પુરાણ અને ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચી સભળાવે છે. મહારાજે કોઈ કોઈ વેળા પુરાણ વાંચે છે પણ બહુ કરીને તેઓ દેવ પુર્જમાં રોકાએલા હોય છે. મુંબઈ મધ્યે મહારાજનેનાં મંદીર છે. મુંબઈ મધ્યે કોઈ વખતે એ કોઈ વખતે પાંચ કોઈ વખતે દશ અથવા તેથી વધારે મહારાજે હોય છે. કેટલાએક મુંબઈમાં જાયુક રહે છે, જેમકે જીવણજી મહારાજ. આખા હિંદુસ્તાનમાં હું ધારું છું કે આશરે ૬૦ કે ૭૦ મહારાજ છે. તેઓ મધ્યે શ્રીનાથજીનો મહારાજ મુખ્ય ગણાય છે તેનું મંદીર ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ઉદેપુરની પાસે નાથદ્વાર ખાતે છે. મહારાજે હિંદુસ્તાન મધ્યે જુદા જુદા શહેરોમાં વસે છે. રાજા અને સરદારો પણ તેમને માન આપે છે. મેં મારો આખો જન્મારો મુંબઈમાં કલાડયો છે. હું “સત્ય પ્રકાશ” પત્ર ખરીદ કરું છું. જે ખીનાને માટે આ ફરીયાદી માંડવામાં આવી છે તે ખીના કદાચ મેં વાંચી હશે. “સત્ય પ્રકાશ” હાલ “રાસ્ત ગોકતર” ની સાથે મલી ગયું છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ — “હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગમાં રાજાઓ મહારાજને માન આપે છે તે મેં જોયું નથી, મેં હાલ જે એ વીષે કહ્યું તે ફક્ત સાંભળવા ઉપરથી. ઈ. સ. ૧૮૫૫ માં મહારાજ અને બ્રાહ્મણો વચ્ચે મોટી તકરાર ઉઠી હતી તે મને યાદ છે. તે તકરાર ધર્મ સંબંધી હતી. અને તે મધ્યે હું મહારાજની સામે થયો હતો. આશરે આઠ વરસ ઉપર લાલમણીજી મહારાજે વૈષ્ણવોને ઘેર કહેડાવ્યું હતું કે હમારી પધરામણી કરીને બેઠ ધરો એ વાત મને યાદ નથી. અથવા કોઈ પણ ખીજા મહારાજે એવી રીતે કહેડાવ્યું હોય તેની પણ મને યાદ નથી. મહારાજે પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓ બગાડે છે એવી ફરીઆદ મેં હમારા લોકોમાં સાંભળી નથી; પણ આશરે પાંચ વરસથી “સત્ય પ્રકાશ” તથા “પારસી પંચ” નામનાં પત્રોમાં હું એ ફરીઆદ વાંચતો આવ્યો છું. મહારાજે એક જીલમી ખત બનાવ્યું હતું તેમાં સહી કરી છે. એ લખત મારા સાંભળ્યા મુજબ મહારાજેએ બનાવ્યું હતું. હમારી જાતના વાણીઆઓ પાસેથી મેં સાંભળ્યું કે મહારાજને કોટની અંદર કોઈ પણ ભાટીઆએ, વાણીઆએ અથવા ખીજા સેવકે સાહેદી લખાવે એલાવવો નહીં એવો બંદોબસ્ત થયો છે. છાપાવાળાઓએ એ લખતનું

નામ “ગુલામી ખત” કરીને પાડ્યું છે. એ લખતને બીજાઓ એ નામથી ઓળખે છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. એ લખત ઉપર મેં સહી કીધી નથી, આ લખત ઉપર સહી લેવાને માટે મહારાજાએ આઠ દલાડા સુધી મંદીરોના ખારણાં બંધ રાખ્યાં હતાં એ વાત ખરી છે. એ વાત આશરે ચાર વરસ ઉપર બની હતી. મહારાજાનેની વીરધ કરસનદાસ લખે છે તેને વારતે તેને નાત બહાર મુકવાની મહારાજાએ તજવીજ કીધી છે તે હું જાણતો નથી. પણ એવી તજવીજ થઈ હતી ખરી. મેં શખ્સો મારી પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે ભાડીઆઓએ બંદોબસ્ત કીધો છે તેમજ આપણે કરવો જોઈએ. ઉપલી વાત મહારાજાની સામે કોઈ સાહેદી નહીં આપે એવી મતલબથી ભાડીઆઓમાં સહીઓ લેવાઈ તે પછી મેં ત્રણ દીવસે બની હતી. મેં શખ્સો મારી પાસે આવ્યા હતા એમાંના એકનું નામ પરબુદાસ અને બીજાનું નામ જોકીશનદાસ હતું. તેઓ નાતે વાણીઆ છે. હું પણ વાણીઓ છું અને પ્રતીવાદી કરસનદાસ પણ વાણીઓ છે. વાદીની તરફથી આ મુકદ્દમા ચલાવે છે અને જે વાદીના ખેરીસ્ટરોની પાછળ કોર્ટ મધ્યે બેઠો છે તેજ પરબુદાસ મારી પાસે ઉપલા કારણ માટે આવ્યો હતો, તે ફક્ત એકજ વખત મારી પાસે નાત બહાર મુકવાની વાત કરવા આવ્યો હતો. મેં એવું કહ્યું કે કરસનદાસે જે કાંઈ જાણ્યું છે તે ખોટું હશે તો કોર્ટ તેને શીક્ષા કરશે. મહારાજા તેના ઉપર ફરીઆદી માંડી હતી ભેટલા માટે એ વાતમાં પડવાને મેં ના પાડી. એ પછી તેઓ જતા રહ્યા. આ મુકદ્દમામાં વાદીની તરફથી હું સાહેદી આપવાનો છું એ વાત તેઓ જાણતા હતા કે નહિં તે હું કહી શકતો નથી, મહારાજાને બધા હિંદુઓના ધર્મગુરુ નથી, તેઓ ફક્ત ભાડીઆ વાણીઆ તથા બ્રાહ્મણોના ધર્મગુરુ છે. વાણીઆની મોટી સંખ્યા મહારાજાને માને છે. કેટલાએક વાણીઆ જૈન ધર્મના (શ્રાવક) છે તેઓ મહારાજાને માનતા નથી. કોઈ પણ વાણીઓ મહારાજાને ઈશ્વર અથવા ઈશ્વરનો અવતાર ગણે છે એવું મેં સાંભળ્યું નથી. ભાડીઆ તે પ્રમાણે માને છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી, પણ કેટલાક લોકો મહારાજાને ઈશ્વરનો અવતાર સમજતા હશે અને કેટલાએક લોકો તે પ્રમાણે સમજતા નથી. હમારા પંથના કેટલાક કહે છે કે મહારાજાને ઈશ્વર છે. અને કેટલાક કહે છે કે નથી. લોકો મહારાજાને ઈશ્વર પ્રમાણે માને છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી, વસ્તુલ પંથના લોકો એવું સમજે છે કે મહારાજા બ્રહ્મા અને વીષ્ણુના અવતાર છે અને તેમની સેવા તેમના સેવકોએ પોતાના તન, મન અને ધનથી કરવી જોઈએ. એ વાત જે (‘ પક્ષી ’ માંથી) મને વાંચી સંભળાવી તે ખરી છે અને તેવી હમારા લોકોની સમજ છે. આ

પ્રમાણે સેવા ન કરવાથી મોટું પાપ લાગે એમ હું ધાર છું. 'હી' મધ્યે જણાવ્યું છે કે મહારાજની ઉપર સેવકીએ જરલાવની પ્રીતી રાખવી અને તેની સાથે જર કર્મ કરવું એવું પુસ્તકોમાં લખ્યું છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. એ વાત જે શાસ્ત્રમાં લખી હોય તે તે ખરી સમજી હમારે તે પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. પરબુદાસ સાથે અંદોઅરત સંબંધી વાત થઈ તે આ કોર્ટ મધ્યે ગોકલદાસ લીલાધર અને બીજાઓ જે અંદોઅરતને માટે ગુનેહગાર હયાં હતા તે અંદોઅરતને લગતી હતી. એ અંદોઅરત આ કોર્ટ મધ્યે કરસનદાસની તરફ કોઈ સાહેદી પુરે નહીં તે આખતનો હતો એવું મેં પેલા એ રાખસાને મહોંટી સાંભળ્યું, અને મારી પાસે પણ તેવાજ અંદોઅરત કરવાને તેઓ આવ્યા હતા. મહારાજને નાન જતના કજીઆઓનો ચુકાદો કરવાને તેમાં પડે છે. વીધવા અને માયાપ વગરના છોકરાંઓની મીલકત મહારાજને ખાઈ જાય છે તે વાત મારા સાંભળવામાં આવી નથી. મુંબઈ મધ્યે મહારાજનાં મંદિર છે અને ત્યાં લગ્ન તથા બીજે પ્રસંગે નાચને વાસ્તે વેશ્યા અથવા કસબજીને બોલાવે છે, પણ મંદિરમાં જે ઠેકાણે મુર્તી હોય, છે તે ઠેકાણે નાચ થતો નથી. નાચની મીજલસમાં કોઈ વખતે કસબજીને પણ બોલાવવામાં આવે છે. મંદિરમાં મહારાજ મુર્તીની પુજા કરે છે અને સેવક તથા સેવકીઓ કોઈ કોઈ વેળા મહારાજની પુજા કરે છે તેઓ મહારાજને પગે પડે છે. મહારાજની પુજા કરવી એટલે મુર્તીની પુજાની પેઠે તેને ડીકો કરવો, તેને કુલનો હાર પેહેરાવવો. મુર્તીની પુજા કરવાની એક રીત એ છે કે તેને હીંડોળામાં બેસાડીને ઝુલાવવી; અને હમારી ખાયડીઓ પણ મહારાજની એવાજ રીતની પુજા કરે છે એટલે તેને હીંડોળામાં બેસાડીને ઝુલાવે છે. હોળીના દીવસમાં સેવક તથા સેવકીઓ ઉપર મહારાજે ગુલાલ ઉડાવે છે. એ ગુલાલ દુરથી ઉડાડવામાં આવે છે અને સ્ત્રીઓની ગરદન તથા છાતી ઉપર પડતો હશે કોઈ સ્ત્રીની છાતીએ ગુલાલ નાંખવો એ હમારામાં બ્યભાચારના જેટલું ખરાબ ગણાતું નથી. જે કોઈ પુરુષ કોઈની ખાયડીની છાતી ઉપર ગુલાલ નાંખે તે હમારા લોકો તે વાત શરમની અથવા અમર્યાદાની સમજતા નથી. બીજા લોકો એ પ્રમાણે સમજતા હોય કે નહીં તે વાત હું કહી શકતો નથી. કોઈ મહારાજે કોઈ સ્ત્રીની છાતી દાખી હોય એવું મેં સાંભળ્યું નથી. મહારાજના ચાવડાં પાનસોપારી (ઓગાર) તેમના સેવકો ખાય છે. મહારાજના ધાતીઆમાંથી નીચો-

વેલું પાણી ‘ચરણામૃત’ (એટલે પગનું અમૃત) કહેવાય છે અને તે વૈષ્ણવો પીએ છે. મહારાજના લાલુઆંધી બાકી રહેલું એકું (જુઠણ) સેવક સેવકીઓ ઘણા લાવથી ખાય છે. જે પાણીથી મહારાજ ન્હાય છે તે પાણી સેવકા પીતા નથી. હું વરસમાં ત્રણ ચાર વખત મહારાજનાં મંદીરમાં જઈ છું. પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ ઉઘાડા ચોકની અંદર મહારાજનાં દર્શન કરે છે. મહારાજના મંદીરમાં જે રસ્તેથી ફક્ત સેવકીઓ જઈ શકે એવા ઓરડા છે તે હું જાણતો નથી. જે મહારાજનું કુટુંબ હોય તો મંદીરમાં જવાનું હોય છે. ભાટીઆઓએ ત્રણ ચાર વરસ ઉપર પોતાની સ્ત્રીઓને મહારાજનેના દર્શને મોકલવા વીષે કાંઈ બંદોબસ્ત કાઢે છે કે નહીં તે મને યાદ નથી.

પાછી તપાસ—“ચાર વરસ ઉપર વાદી મુંબઈ નહોતો. હમારી નાતના લોકો હમારા બાપદાદા કરતા આવ્યા છે તેમ કરે છે. કેટલાક લોકો શાસ્ત્ર પ્રમાણે ચાલે છે. તેઓ ગુરૂનો અથવા બ્રાહ્મણનો વિચાર કોઈ કોઈ વાતમાં લે છે. મહારાજ ઘણું કરીને મંદીરમાં એક બાજુએ રહે છે અથવા દાકિરજીની મુર્તિની સામે રહે છે, મહારાજના રહેવાના ઘર અને મુર્તિના મંદીર વચ્ચે દરવાજા અથવા બારણાં હોય છે. કસ બજારનો નાચ થાય છે તે મહારાજના ઘરમાં અથવા મંદીરના ચોકમાં થાય છે. મુંબઈમાં નાચ કરનારી કસબજો હોય છે. કસબજોનો નાચ લગ્ન અથવા બીજે પ્રસંગે ઘણા આવજવાળા લોકો પણ કરાવે છે. વાદી પરણેલો છે, અને તેને બચ્ચાં છે. મહારાજને આ કોર્ટમાં સાહેદી આપવાને અડચણ જેવું સમજે છે. તેઓ જો આ કોર્ટમાં આવે તો તેથી તેઓની ઉપર કોઈ ગુસો કરનાર નથી. પણ તેઓને દેવપુજનમાં હરકત પડે એટલા માટે આવતા નથી. મહારાજની પુજા કરવી એટલે ત્યારે મહારાજને હમારે ઘેર પધરાવવા (બોલાવવા) હોય ત્યારે હમે તેને બોલાવી લાવીએ છીએ. તેને કુલના દાર પહેરાવીએ છીએ. તેની આરતી ઉતારીએ છીએ તેની આગળ (રોકડા રૂપીઆની) ભેટ મુકીએ છીએ, તેને પગે લાગીએ છીએ. મુર્તિની પુજા હમે કરતા નથી, પણ મહારાજ કરે છે. તેઓ મુર્તિને ઘણી સારી રીતે નહવડાવે છે. કેસર સ્નાન કરાવે છે (એટલે કેસરના પાણીથી નહવડાવે છે.) પછી તેને વસ્ત્ર પહેરાવે છે પછી તેની આરતી ઉતારે છે, પછી પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ તેના દર્શન કરે છે. મહારાજ અને તેઓના કેટલાક બીતરીઆઓ (પુજારી બ્રાહ્મણો) સાંવાય મુર્તિને કોઈ અડકી શકતું નથી. હોળીના દહાડામાં (મહા-

રાજે) ગુલાલ ઉગાડે છે. ગુલાલ પતંગના લાકડાંમાંથી બને છે. હીંદુઓમાં ગુલાલ ઉગાડવાનો શીરસ્તો છે. એ ચાલ અસલના વખતનો છે અને તે કેવી રીતે દાખલ થયો તે હું કહી શકતો નથી. હમણા હું ઘરડો થયો અને ગુલાલ ઉગાડતો નથી જ્યારે હું જીવાન હતો ત્યારે ઉગાડતો હતો.

જાનેના પુછવાથી—“ મેં જણાવ્યું કે હમારી નાતના એ શખ્સોએ આવીને મને કહ્યું કે ભાટીઆઓએ જેવો બદોબસ્ત કર્યો તેવો બદોબસ્ત આપણે કરવો જોઈએ. આપણે એટલે વાણીઆના મહારાજને. મહારાજની પુગ્ન કરવી એટલે એમ નહીં કે જેવી મુર્તિની પુગ્ન તેવીજ મહારાજની પુગ્ન. એ બે પુગ્નમાં થોડો ફેર છે. મુર્તિને નવડાવીને વસ્ત્ર પહેરાવે છે. અને તેની આગળ ભોગ (એટલે ખાવાની કાંઈ ચીજ) ધરે છે, પણ એ પ્રમાણે મહારાજને કરવામાં આવતું નથી. તે મુર્તિને ધરેલો ભોગ મહારાજ ખાય છે અને વૈષ્ણવોને પણ વહેંચે છે. જ્યારે મહારાજ મુર્તિની પુગ્ન કરે છે. ત્યારે તે ઈશ્વરની પુગ્ન કરે છે એમ હું સમજી છું, પણ જ્યારે હું મહારાજની આરતી ઉતારું છું અને તેને પગે પડું છું ત્યારે હું તેને ઈશ્વરનો અવતાર સમજતો નથી. મેં કહ્યું છે કે કેટલાક ભાટીઆ તથા વાણીઆ મહારાજને ઈશ્વરનો અવતાર ગણે છે, પણ એમ સમજનાર લોકોની સંખ્યા મોટી છે કે નાની તે હું કહી શકતો નથી, અને થોડાં વરસથી એ સંખ્યામાં વધારો થયો છે કે ઘટાડો તે પણ હું કહી શકતો નથી.”

(ખ્રીજે દીવસ, સોમવાર તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરી.)

(૩) જમનાદાસ સેવકલાલ:—“હું શરૂ કરું ધંધો કરું છું અને જ્ઞાતે લાડ વાણીઓ છું, હું હમારી ન્યાતનો શેઠીઓ નથી. હું વાદીને ઓળખું છું. તે હમારો મહારાજ થાય. ‘ સત્ય પ્રકાશ ’ માં લખાએલી લાઈબ્રેલની ખીનાને માટે આ ફરીઆદી માંડી છે તે ખીના મારા વાંચવામાં આવી હતી. હું એ પત્ર ખરીદ કરતો હતો. ૧૮૬૦ ની તા. ૨૨ મી અક્ટોબરના ‘ સત્ય પ્રકાશ ’ ની આ નકલ છે તે મધ્યે વાદી જદુનાથનું નામ જોવામાં આવે છે. જદુનાથજી એવું નામ મેં ખ્રીજ કાંઈ મહારાજનું સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ. - “ જેવું માન હું ખ્રીજ મહારાજને આપું છું તેટલુંજ માન હું વાદીને પણ આપું છું, પણ આ લાઈબ્રેલની ખીના છપાયા પછી લોકોનો પ્યાર વાદીના ઉપરથી કાંઈકે ઉતર્યો છે. આશરે એ વરસ ઉપર એ મહારાજ સુરતથી આવ્યા તે વાત મને યદ છે. જદુનાથજી મહારાજ સુરતથી અત્રે આવ્યા પછી એવી ફર્યાદ કરવા લાગ્યા કે મને અને ખ્રીજ મહારાજને જેટલું માન આપવું જોઈએ તેટલું માન લોકો હાલ આપતા નથી,

એ વાત મેં સાંભળી નથી (એક જાપેલા હેંડબીલ મધ્યે તે સવાલ સાક્ષીને ફરીથી પુછ્યો) એ હેંડબીલ મેં અગાઉ વાંચ્યું હોય એમ મને યાદ નથી. એ હેંડબીલ મધ્યે જદુનાથજી મહારાજને ઉપર જણાવેલી ફરીયાદ કરેલી છે તે પણ મેં સાંભળ્યું નથી. સને ૧૮૬૦ માં જદુનાથજી મુંબઈ આવ્યા તેની અગાઉ કોઈ વૈષ્ણવને મ્હોડે એવી ફરીયાદ મેં સાંભળી નથી, કે મહારાજને અમોને ધર્મનો ઉપદેશ કરતાં નથી. હમે મહારાજની આગળ જમન પગે પડતા હતા, પછી મુર્તીના દર્શન કરીને ઘેર જતા હતા. બ્રહ્મસંબંધના મંત્ર શિવાય તેઓ કોઈ પણ બીજા ધર્મોપદેશ કરતા નથી, અને બ્રહ્મસંબંધમાં ઉપદેશ આપ્યા જન્મમામાં ફક્ત એકજ વખત કરવામાં આવે છે. વાદી એમ કહેતો હતો ખરો, કે સેવકો જો તેની પાસે આવ્યાને કોઈ પુછે તો તેઓને તેના ખુલાસો કરી આપે. સેવકો વાદીની પાસે ધર્મ ઉપદેશને માટે જતા નથી એવી ફરીઆદ મેં વાદીને મ્હોડે સાંભળી નથી. મેં વાદીને એમ બોલતાં સાંભળ્યા નથી કે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સેવક જો ન પુછે તો ગુરુએ તેને ધર્મ વિષે ઉપદેશ કરવા નહીં. પુછ્યા વગર ધર્મોપદેશ કરવો એ ભુખ વગરના માણસને ખોરાક આપ્યા બરાબર છે, એવું બોલતા પણ મેં મહારાજને સાંભળ્યા નથી. ધર્મનું ચોપાનીજીં વૈષ્ણવ મંડળી કહાડે છે, મહારાજ કહાડતા નથી. વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક એવા નામથી એ મંડળી બોલખાય છે. તે મધ્યે મારું નામ નોંધીને મને જણાવ્યું કે તમને એ મંડળીના મેમ્બર કરવામાં આવ્યા છે, વાદી જદુનાથજી મહારાજ એ સલાતા પ્રમુખ છે. બધા વૈષ્ણવોએ આ ચોપાનીયું ખરીદ કરવું એમ જણાવતાં મેં જદુનાથજી મહારાજને સાંભળ્યાં નથી, અથવા એવી મતલબનું હેંડબીલ પણ મેં વાંચ્યું નથી. મને તે ચોપાનીયાનું નામ યાદ નથી. હું ધાર છું કે તેનું નામ સ્વધર્મવર્ધક છે. મુંબઈમાં વૈષ્ણવોની સંખ્યા મોટી છે. તે સંખ્યા દશ હજાર જેટલી છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. જે વૈષ્ણવો ખારી-કાથી ધર્મ પાળે છે તેઓ મરગતદી કહેવાય છે. જદુનાથજી મહારાજને મેં એવી ફરીઆદ કરતાં સાંભળ્યા નથી કે આટલા બધા વૈષ્ણવોમાંથી ફક્ત ૧૨૦ જણ એ ચોપાનીઆના ધરાક થયા છે. મહારાજ કોઈ જીલમ કરતા નથી. જીલમ શાનો ? બ્રહ્મસંબંધ એટલે બ્રહ્મને ત્રિપે મંત્ર ઉપદેશ કરવો. હું સંસ્કૃત વાંચી જાણતો નથી. એ મંત્રનો ગુજરાતી અર્થ કરી મને સમગતવચામાં આવ્યો નહોતો. હું ધાર છું કે એક વખત કોઈ બ્રાહ્મણ પાસેથી તેનો અર્થ હું સમજ્યો છું. મહારાજ 'કૃષ્ણ' ની જગ્યાએ છે કે નહીં તેનો પાધરો જવાબ કેટલીવાર સુધી આપ્યો નહીં અને આખરે નામદાર ચીફ જડીસે જણાવ્યું કે શાક્ષી જો પાધરો જવાબ નહીં આપશે તો તેને ૧૦૦ રૂપીઆનો

દંડ કરવામાં આવશે. ત્યારે જવાબ આપ્યો કે મારા વીચાર પ્રમાણે મહારાજ
'કૃષ્ણ ની જગ્યાએ છે. આ પ્રમાણે સવાલનો જવાબ આપવાને હું અચકાઉં
છું' તે એવી ધાર્મિકતાને લીધે નહીં કે મુઆ પક્ષી મને પક્ષી અથવા કુતરાનો
અવતાર લેવો પડે. કૃષ્ણ હમારો રક્ષણ કરતાં છે અને તેટલા વાસ્તે તેને માફ
તન, મન, ધન ખરી છોકરાં અને સવળી બીજી ચીજ અર્પણ કરવી જોઈએ
એવી મતલબ ક્ષત્ર સંબંધના મંત્રની છે. એ મંત્રનો અર્થ:—

‘શ્રી કૃષ્ણ મારો રક્ષણ કરતાં છે!’

‘ઓ, હજારો વરસ થયાં, કૃષ્ણથી મારો વીયોગ પડવાને લીધે ઉપજેલા
‘તાપ અને દુઃખથી મારો નાશ થયો છે તે માટે માફ તન, મારી ધંદિ, મારો
‘શ્વાસ, માફ દીલ, મારી વ્રતિ, મારી આયડી, માફ ધર, મારા અચ્ચાં, મારાં
‘સગાં, મારી દોલત અને આ દુનીઆ મધ્યેની મારી સર્વ વસ્તુ, તથા મારો
‘આત્મા સર્વ સંપુર્ણ કૃષ્ણને હું અર્પણ કરું છું. અરે કૃષ્ણ હું તારો દાસ છું.’

એ અર્થ વાંચી સંભલાવ્યો તેજ પ્રમાણે મારા સમજવામાં આવ્યો છે.
વાણીયાનું મહાજન પાંચ હજારનું કહેવાય છે. તે શિવાય પાંચ દશ હજાર જૈન
(શ્રાવક) વાણીઆ હશે. આ વાત ખરી છે કે અર્ધા વાણીઆ મહારાજને માને
છે અને અર્ધા નથી માનતા. વાણીઆમાં બે જાત છે, શ્રાવક અને વૈષ્ણવ. (જ્યારે
આ સવાલ પુછ્યો કે ‘કેટલાએક વાણીઆ મહારાજને ઈશ્વર પ્રમાણે માને છે કે
નહીં? ત્યારે સાક્ષી બોલ્યો,) કે હમે મહારાજને ગુરૂ પ્રમાણે ગણીએ છીએ.
ચીફ જસરીસ, સર મેથ્યુસાસે કહ્યું કે સવાલનો પાધરો જવાબ જે નહીં આપશો
તો જેલમાં મોકલશું ત્યારે જવાબ આપ્યો કે) કેટલાએક લોકો મહારાજને
ઈશ્વરરૂપી ગુરૂ ગણે છે. વળી જ્યારે પુછ્યું કે ગુરૂને ઈશ્વરને ગણે છે કે નહીં?
ત્યારે સાક્ષીએ જવાબ આપ્યો કે) ગુરૂ એટલે ગુરૂ. (સર મેથ્યુસાસે ફરીથી
કહ્યું કે પધારો જવાબ નહિ આપશો તો ખચીત તમને જેલમાં મોકલશું. સર
જેસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે તમે કેવી રીતે માનો છો તે હમે પુછતા નથી પણ
બીજાઓ કેવી રીતે માને છે તે હમે પુછીએ છીએ) બીજાઓ ઈશ્વર પ્રમાણે
માને છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી, પણ હું તો ગુરૂ પ્રમાણે માનું છું. બીજાઓ
એવે નામે તેની પુજા કરે છે તો મને ખબર નથી. કરસનદાસની તરફથી આ
મુકદ્દમામાં સાહેદીઓને હરકત કરવા હમારી નાતમાં અંદોખસ્ત થયો નથી.
એવા અંદોખસ્તમાં સામેલ થવાને મને કામએ કહ્યું પણ નથી. આ મુકદ્દમામાં
કામ ચલાવવા વાસ્તે વાદીના વકીલ મી० લીધને ત્યાં હું જતો નથી. એ વકી-
લને ત્યાં હું મારા પોતાના કામને માટે જાઉં છું. હું મરજદી નથી. મારી
જાતના કામ લોકો રસ મંડળીમાં જાય છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. રસ

મંડળી એ શું ચીજ છે તે પણ મને ખબર નથી. વલ્લભાચાર્ય પંથમાં એવી કાંઈ મંડળી નથી કે જેમાં પરણેલી સ્ત્રી તથા પુરૂષો એક બીજા સાથે ભોગ કરે. એ મંડળી વીષે મેં લાઘવિલની બીનામાં વાંચ્યું છે, પણ એવી કાંઈ પણ વાત અમારી નાતમાં છે નહીં. હું વલ્લભાચાર્ય પંથના ઈતીહાસથી વાકેફ નથી. મહારાજને ઉંચી જાતના બ્રાહ્મણ છે તેનું કારણ એ કે બ્રાહ્મણો પણ તેઓને માને છે. થોડા બ્રાહ્મણો માને છે કે ઘણા તે જાણતો નથી. મહારાજને અસલ તૈલંગા બ્રાહ્મણ છે. તૈલંગા બ્રાહ્મણોએ કેટલાંક સો વરસ ઉપર મહારાજને ન્યાત બહાર મુક્યા છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. તૈલંગા બ્રાહ્મણો મધ્યે હમણા તેઓ ન્યાત બહાર કહેવાય છે કે નહીં તે પણ હું જાણતો નથી. (ભટ્ટ કહેવાય છે તે શિવાય) કાંઈ બામણના કુટુંબમાં મહારાજને પરણે છે કે નહીં તે મેં સાંભળ્યું નથી. મારા કુટુંબનાં પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ મહારાજનાં દર્શન કરવાને જાય છે. જ્યારે મહારાજ અમારે ઘેર પધારે ત્યારે અમે તેની પુજા કરીએ છીએ. તેની પુજા કરવાને હમે તેને મંદીરે જતા નથી. મહારાજના થુંકેલા પાન સોપારી મેં કદી ચાચ્યાં નથી. પણ એમના લાણાનું એકું (જુઠણ) મેં ખાધું છે. મારી સ્ત્રીએ પણ જુઠણ ખાધું છે પણ ચાવેલાં પાન સોપારી ખાધા નથી. આવણ મહીનામાં મુર્તિની હીંડોળા ઉપર ઝુલાવે છે અને મહારાજ હીંડોળા ઉપર બેસે છે ત્યારે હમે તેને ઝુલાવીએ છીએ. મારા ઘરની સ્ત્રી તથા બીજા ઘરની સ્ત્રીઓ પણ ઝુલાવે છે. મહારાજ ફક્ત મારા ઘરની સ્ત્રી ઉપર ગુલાલ નાખતા નથી. પણ હજારો સ્ત્રીઓની ઉપર નાખે છે. ઠાકોરજીની આગળ ધરાવ્યા પછી ગુલાલ ઉડાડવામાં આવે છે. ઠાકોરજી એટલે ભગવાનની મુર્તિ. ગુલાલ ઉડાડ્યાથી સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહે એમ હું માનતો નથી. મારી સ્ત્રીની ઉપર મહારાજ શિવાય બીજો કાંઈ ગુલાલ નાંખે તો તેમાં મોટું અપમાન સમજું (મહારાજ ગુલાલ ઉડાડે તો તે શા માટે અપમાન નહીં તેનો પાઘરો જવાબ ઘણીવાર સુધી નહીં આપ્યો તેટલા માટે નામદાર જીનેએ સાક્ષીને પચાસ રૂપીઆનો દંડ કીધો.) દુરથી કાંઈ સ્ત્રી ઉપર ગુલાલ ઉડાડવો એમાં સ્ત્રીની આપરણે અપમાન પહોંચે છે એમ હું સમજતો નથી. હોલી શિવાય બીજા વખતે સ્ત્રીની ઉપર ગુલાલ નાંખવો એમાં અપમાન કેવી રીતે છે તે હું જણાવી શકતો નથી. મહારાજ સ્ત્રીની છાતી અથવા ગરદન ઉપર હાથ નાખે છે એ ફરીઆદ મેં સાંભળી નથી. એ ફરીઆદ મેં “સત્ય પ્રકાશ” મધ્યે વાંચી છે. “મુંબઈ સમાચાર” “સમાચાર દર્પણ” તથા બીજા પત્રોમાં એવી ફરીઆદ મેં વાંચી નથી. “સત્ય પ્રકાશ” તથા “જામે જમશેદ” શિવાય બીજા પત્રો હું વાંચતો

નથી. સને ૧૮૫૫ના ડીસેમ્બર મહીનાની ૨૫ મી તારીખના “જમને જમશેદ” મધ્યે મહારાજને શરમમાં નાખનારી ખીના છપાઈ છે તે મેં વાંચી નથી. એ ખીના વાંચી હોય એવું મને યાદ નથી.

પાછી તપાસ—“ મહારાજને હીંડાળામાં ખેસાડી તેમને જુલાવવા વીધે મને પુછ્યું તે પ્રમાણે કેટલાએક તેહવારને દહાડે ધર્મના રીવાજ પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. ઉઘાડી રીતે અને બધા માણસો તથા બાય-ડીઓ જેઈ શકે એવી રીતે મહારાજને જુલાવવામાં આવે છે. હોલીમાં જે ગુલાલ ઉડાડવામાં આવે છે તે ધર્મના રીવાજ પ્રમાણે છે. સેવકાની ઉપર મહારાજ જે ગુલાલ ઉડાડે છે તે ગુલાલ મુર્તિને ધરાવેલો હોય છે. મહારાજે સ્ત્રીઓની છાતી અથવા ગરદન ઉપર હાથ નાખે તો તે વ્યભીચાર જેવું કહેવાય પણ દુરથી ગુલાલ નાખવામાં વ્યભીચાર ગણાતો નથી. ખાલિજો પોતાની છોકરીને ધણું કરીને પોતાની ન્યાતનાજ લોકોને પરણાવે છે. (સર મેથ્યુસના પુછવા ઉપરથી.) ઠાકોરજીને અડકી શકતા નથી તેથી અમે મહારાજને જુલાવીએ છીએ. અને જ્યારે અમે તેને જુલાવીએ છીએ ત્યારે તેને ગુરૂ દાખલ ગણીએ છીએ. જે લોકો કંઠી બાંધે છે અને વૈષ્ણવ કહેવાય છે તેઓના ફક્ત મહારાજ ગુરૂ કહેવાય છે.

(૪) વરજીવનદાસ માધવદાસ—“ હું સુલેહનો અમલદાર, અને ન્યાતે વાણીઓ છું. વાદી જદુનાથજી મહારાજને હું ઓળખું છું. વાદીને મુંબઈમાં આવ્યાને બે વરસ થયા. ત્યારથી હું તેને ઓળખું છું. હું મારી ન્યાતમાં શેડીઓ છું અને મહાજનનો મેમ્બર છું. ભાટીઆ, લોહાણા, વાણીઆ, ભણસાલી, અને ખીજી ન્યાતના લોકો મહારાજને માને છે. વાદી ગુરૂ છે, અને ન્યાતે ખાલિજ છે. સાધારણ ખાલિજો કરતાં ઉંચી પદ્ધતિ છે. મહારાજે વલ્લભાચાર્યના વંશના છે. મુંબઈમાં વાદીનું મંદીર નથી. હીંદુઓ મહારાજને માન આપે છે તે તેમાં ખાસ કરીને હમારા પંથવાળા.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ એવડું ખુન કરનાર શખ્સની વીરધ અદાલતમાં સાહેદી પુરવાને મેં ના પાડી, એ વાત હું કબુલ કરતો નથી. એ બાબત વીધે જે વર્તમાનપત્ર મધ્યે જણાવ્યું હતું તે મધ્યે મારું નામ નહોતું. અને લગતાં. એક કાગળ ઉપર મી. ફારજેટની સહી હતી, પણ તે મધ્યે મારું નામ ન હોવાથી મારા કેટલાક યુસેપીઅન મીત્રોએ સલાહ આપી તે ઉપરથી મેં તે વીધે કાંઈ ચરચા

ચલાવવાને વાળખી ધારું નહીં. એ બનાવ આશરે પાંચ વરસ ઉપર બન્યો હતો. આગલા સાક્ષી ગોપાલદાસ માધવદાસનો હું ભાઈ થાઉં. જીવજી મહારાજ શિવાય મારો ભાઈખીજ કોઈપણ મહારાજની વીરધ હતો તે હું જાણતો નથી. વલ્લભાચાર્ય પંથની હકીકત અથવા વલ્લભાચાર્ય લજ્જમન લટનો છોકરો હતો તે હું જાણતો નથી. અસલ તૈલંગા ખાલણ છે. પણ તેઓ ન્યાતબહાર થએલા તે મેં સાંભળ્યું નથી. ખાલણો તેમની સાથે બેસીને જમે છે કે નહીં તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું નથી. વાણીઆની જાતમાં અર્ધા લોકો જૈન (શ્રાવક) છે તેઓ મહારાજને માનતા નથી અને તેઓ બુદ્ધ ધર્મ પાળે છે. બાકીના અર્ધા વાણીઆ મહારાજને માને છે, તેમજ શિવને પણ માને છે. કેટલાક લોકો શિવ ધર્મ છોડીને મહારાજને માને છે. પોરબંદરનો રાણો મહારાજની અનીતિથી કંટાળીને શિવમાર્ગી થયો તે વાતની મને ખબર નથી. પોર્ટુગીઝનાં સંસ્થાન દમણ મધ્યે એક મહારાજને બાંધી ફટકા માર્યા હતા તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે. પણ ચોરીને માટે તેને બાંધી માર્યો હતો તે મેં સાંભળ્યું નથી. ઝાલણા પાટણ મધ્યે એક મહારાજ કેદ થયો હતો, એવું મેં સાંભળ્યું છે. ત્યાંના રાજાને ઝેર આપ્યું તે માટે કે કાંઈ ખીજ કારણે એ મહારાજ કેદ થયા હતા તેની મને ખબર નથી. એ મહારાજને છોડવવા વાસ્તે અત્રેના લોકોએ અરજ કરી હતી તે મને યાદ છે. મહારાજને પોતા પોતામાંથી દત્તક પુત્ર કરે છે. માબાપની અનીતિ જાહેર કરવી એ હીંદુ લોકોની નજરમાં અપરાધ ભરેલું હશે. પણ હું તેમ સમજતો નથી. મહારાજે પોતાને જન્મ દીવસે કેસરસ્નાન કરે છે અને ન્હાય છે ત્યારે હમે તેની ઉપર કેસર નાખીએ છીએ. મુર્તિને પણ કેસરના પાણીથી ન્હાવડાવવામાં આવે છે. અમારી બાયડીઓ પણ મહારાજની ઉપર કેસર નાખે છે. અને તેનાં ચર્ચસ્પર્શ એટલે પગને અડકવું એ પવિત્ર સમજે છે. મહારાજ રજ (ધુળ) ઉપરથી ચાલે છે તે પવિત્ર ગણાય છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. જ્યારે મહારાજ મરણ પામે છે ત્યારે તે મરી ગયા એમ હમે કહેતા નથી પણ ‘લીલાવીસ્તાયા’ એમ કહીએ છીએ. લીલાવીસ્તાયાનો અર્થ ‘ધણી સ્ત્રીઓ સાથે જનભાવની રમતમાં વધારો કીધો’ એમ થાય છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી, ૧૬૦૦૦ ગોપીઓ સાથે કૃષ્ણે લીલા કરીને તેમનો ઉદ્ધાર (છુટકારો) કીધો એ વાત હમારા ધર્મની છે કે નહિ તે હું કહી શકતો નથી. મહારાજે મહાપ્રભુનો અવતાર છે કે નહીં તે મારાથી કહેવાતું નથી. વલ્લભાચાર્યને હમારા લોકો મહાપ્રભુ કહે છે. મહાપ્રભુ એટલે મોટો ઈશ્વર. મહારાજેએ દાણા વાળાઓની ઉપર કર નાખ્યો છે તે દાણા વેચ-

નાર ભાટીઆ વાણીઆ આપે છે. અને તેનો બોલો છેવટે આખી કામની ઉપર પડે છે. વાદીએ પુનર્વિવાહની સામે થવા માટે પોતાને ઘેર સભા મેળવી હતી. “વૈષ્ણવ પંથ” ક્યારે નીકળ્યું તેની મને ખબર નથી. મહારાજના ધોતીઆમાંથી નીચોવેલું અથવા તેના પગનો અંગુઠો ધોતીએ પાણી મેં પીધું નથી. કેટલાએક લોકો એ પાણી પીએ છે. આ મુકદ્દમા મધ્યે મહારાજની વીરધ સાક્ષી ન પુરવી એવા અંદોઅસ્ત ઉપર મેં સહી કીધી નથી, અને ભાઈએ કીધી હોય તે હું જાણતો નથી. ફક્ત વર્તમાન પત્ર વાંચવા ઉપરથી મને માલમ પડ્યું કે મારા ભાઈને એ અંદોઅસ્ત વીષે પુછવામાં આવ્યું હતું. કોઈ પણ વૈષ્ણવે મહારાજને કોઈ મધ્યે સાહેદી પુરવાને બોલાવવો નહિં અને બોલવે તેને નાતઅહાર મુકવો એવા એક લખત ઉપર મેં સહી કીધી છે. સુપ્રોમ કોર્ટના જજનેએ વીષે હમે અરજી કરવાની ધારણા રાખી હતી, અને હમારી એ અરજી જજને કબુલ નહિ રાખત તો ‘પ્રીવીકાઉન્સિલ’ મધ્યે એ આવત અરજી મોકલવાનો હમારો વિચાર હતો. એ લખત ઉપર સહી લેવાને વાસ્તે મહારાજનેએ આઠ દીવસ સુધી મંદીર અંધ રાખ્યા હતા. મહારાજને યુરોપીઓનો દુકાનો મધ્યે તથા સ્ટીમર ઉપર, તથા વેસ્યાના નાચ મધ્યે જાય છે. પણ કોર્ટમાં આવવાને તેઓ ચાહતા નથી; કારણ કે ઘણાજ પુરાતન વખતથી એમ ચાલતું આવ્યું છે. મી૦ આનસ્ટીએ પુછ્યું કે તમારા પંથને ચારસો વરસ તો થયાં નથી અને તમે ઘણાજ પુરાતન વખતની વાત તે ક્યાંથી લાવેઆ ? ત્યારે સાક્ષી બોલ્યો કે) હમારો પંથ ચારસો વર્ષ થયાં નીકળ્યો છે. ગોરધનજી મહારાજ મોટા વેપારી હતા. અને તે પારસી તથા મુસલમાનોને ઘેર જતા આવતા હતા. વજાલાલજી મહારાજે મુસલમાની રાંડ રાખી હતી તે વીષે હું કાંઈ જાણતો નથી. વાદીએ કાંઈ ચોપાનીઆમાં જરભાલ વીષે લખ્યું છે કે નહિં તેની મને ખબર નથી, અને તે મેં વાંચ્યું પણ નથી. મહારાજના મંદીરમાં જવાનું જુદું હોય છે તે કેકાણે સઘળી ખાયડીઓ મહારાજની વહુ બેટીનાં દર્શન કરવા જાય છે. વૈષ્ણવોને દાહાડામાં આઠ વખત મુર્તીનાં દર્શન કરવાની છુટ હોય છે. દર્શનની બીડમાં કેટલાએક લોકો ખાયડીઓની જાતી ઉપર હાથ નાખે છે અને તેઓની આખર લે છે એ વાત મેં કોઈ કોઈ વેળા સાંભળી છે. શીઆળાના દહાડામાં પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ પરોઢીઆની અગાઉ ચાર વાગે અંધારામાં દર્શન કરવા જાય છે. મે કોચમેનની માફક મહારાજની ગાડી હાંકી હતી અને તેમાં કાંઈ શરમ ભરેલું હું સમજતો નથી. કોઈ મહારાજ

ગવર્નરને સલામ ન કરીને અપમાન આપ્યું હોય એવું મેં સાંભળ્યું નથી. લાઈબ્રેરીની બીના છપાઈ તેની અગાઉ કેટલાએક વર્તમાનપત્રો મધ્યે મારા વાંચવામાં આવ્યું હતું કે મહારાજને વ્યભીચાર કરે છે. ચાર વર્ષ થયાં એ પ્રમાણે મારા વાંચવામાં આવ્યું છે. એ વ્યભીચાર સંબંધી હમારા પંચના લોકો અધ્યે પણ વાતચીત ચાલતી હતી. એ વીષે કાંઈ જવાબ આપવામાં આવ્યો હોય એમ હું જાણતો નથી. ભાટીઆની બાયડીઓએ ફક્ત સવારના અને સાંજનાજ દર્શન કરવા જવું એ બંદોબસ્તની વાત તેઓમાં ચાલતી હતી એમ હું ધારું છું. એ વાત મહીના ઉપર થતી હતી. પ્રતીવાદી (કરસનદાસ) ની સાથે મારે ધણો અણુબનાવ નથી. મારી ન્યાત સંબંધી કાંઈ તકરારને લીધે તેણે પોતાનાં વર્તમાનમાં મારી ઉપર હુમલો કીધો છે. તેની કાંઈ દરકાર કીધી નથી. મારા પંચનાં ધર્મ પુસ્તકો હું વાંચતો નથી. ગુજરાતી બાલિયોને મ્હોડે હું તે કાંઈ કાંઈ વખત સાંભળું છું.

પાછી તપાસ:—“ હું હમણાં પણ સુલેહનો અમલદાર છું, અને એવડાં ખુનને લીધે મારી આખરને સરકારની તરફથી અથવા બીજાં કાંઈ પણ શખ્સથી નુકશાન પુગું નથી. એ બદો વગર પાયાનો હતો. દમણની વાત વીષે મેં એટલુંજ સાંભળ્યું છે કે તે મહારાજને ફટકાનો માર પડવાથી તેનો જીવ ગયો. એ બાબત મેં કાંઈ બીજું સાંભળ્યું નથી. વાદીએ પુનર્વીવાહ વીષે એટલુંજ જણાવ્યું કે હીંદુ શાસ્ત્ર એ વાતની છુટ આપતાં હોય તો તે કરવાં, નહીં તો નહીં. એ વીષે કાંઈ તકરાર થઈ પણ તેનું છેવટ શું આવ્યું તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું નથી. ‘વૈષ્ણવ પંચ’ એટલે વૈષ્ણવની મંડળી અને દહા મશકરી નહીં. મહારાજને વીષેની બીના મારા વાંચવામાં આવી હતી., પણ તેથી મહારાજની આખરને કાંઈ નુકશાન પુગ્યું નથી. હું મહારાજના મંદીરમાં કાંઈ કાંઈ વખત જઈ છું. મંદીર મધ્યે સમાધાની રાખવા માટે કેટલાંક માણસ રાખવામાં આવે છે. એ લોકો વૈષ્ણવોને મંદીરમાં દાખલ કરે છે. વૈષ્ણવો એક દરવાજે જાય છે અને બીજે દરવાજેથી નીકળે છે. પ્રતીવાદીએ પોતાના પત્રમાં મારી ઉપર ત્રણ ચાર વખત હુમલો કીધો છે, પણ તે વીષે મેં કાંઈબી દરકાર કીધી નથી.

(ત્રીજે દીવસ, મંગળવાર, તા. ૨૮ મી જાનેવારી.)

(૫) રજુછોડણ મનજી — “હું વેપારી છું અને હિંદુસ્તાનના ભુદા ભુદા ભાગમાં જત્રાને માટે જઈ આવ્યો છું. ગંગા જમના નદી ઉપર મોટાં શહેરોમાં પણ હું જઈ આવ્યો છું. પશ્ચિમ તરફ હું પોરબંદરથી દુર ગયો નથી ત્યાં ધણાંએક શહેરોમાં મહારાજને હતા અને કેટલાંએક શહેરોમાં નહીં હતા.

હું ધારું છું કે હીંદુસ્તાનમાં ૪૦ કે ૫૦ મહારાજ છે. એ મહારાજ કાશીમાં હતા. હમારા ધર્મની રીત પ્રમાણે હીંદુઓ તેમજ રાજાઓ મહારાજને ગુરુ લેખે માન આપે છે. મહારાજને બ્રાહ્મણ છે અને બીજા બ્રાહ્મણો પણ તેમને માન આપે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ આખી દુનીઆ કહે છે કે મહારાજે બ્રાહ્મણ છે. તેઓ ન્યાતબહાર થએલા બ્રાહ્મણો છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી, અને એવું મેં સાંભળ્યું પણ નથી. કહે છે કે મહારાજે તૈલંગ દેશના છે. હું તૈલંગ દેશમાં ગયો નથી. મહારાજે વીષે કોઈ બ્રાહ્મણ સાથે મારે વાતચીત થઈ નથી. મહારાજના દર્શન કરવા હું જનકિં છું ત્યારે ધણાએક બ્રાહ્મણોને એકેલા જોઈને છું, કોઈ વખતે પાંચ, કોઈ વખતે દશ, અને કોઈ વખતે પચીસ, તેઓ મહારાજ પાસે ભાખ માગવાને જાય છે. કે નહીં, તે મારાથી કહેવાતું નથી. તેઓ મારી પાસે ભાખ માગવાને આવે છે. બ્રાહ્મણને મહારાજની સાથે ખેસીને જમતાં મેં દીકા નથી. હું જાતે વાણીઓ છું અને વૈષ્ણવનો ધર્મ પાળું છું. મારી આખો જાંખ મારે છે તેથી સાફ દેખાતું નથી, તથા હું વાંચી શકતો નથી. મેં ૮૪ વૈષ્ણવની અને રપરની વાર્તા વાંચી છે અને “શીક્ષાપત્ર” પણ વાંચ્યું છે. જદુનાથજી મહારાજનું જીવાવેલું ચોપાનીયું એક પણ વાંચ્યું નથી. ૮૪ વૈષ્ણવની અથવા રપર ની વાર્તામાં મેં વાંચ્યું છે કે કૃષ્ણદાસ નામના એક વૈષ્ણવની સ્ત્રીએ એક વાણીઆની સાથે જરકર્મ કરવાની કબુલાત આપી હતી, તે કબુલાત પુરી પાડવાને માટે તેના ધણી પોતાના ખભા ઉપર ખેસાડીને તેણીને તે વાણીઆને ઘેર લઈ ગયો. એ માટે વાર્તામાં તે સ્ત્રીનાં, તેનાં ધણીના, અને તે વાણીઆનાં વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે. તેમાં તે સ્ત્રીએ પોતાનું વચન પાળ્યું તેને માટે તેનાં વધારે વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે. એક બીલે પોતાની સ્ત્રીને તથા તેના મારને જરકર્મને માટે મારી નાખ્યા, અને તે મરનાર શખ્સોને કાઠારજીએ સ્વર્ગમાં સડીથી સારી જગ્યા આપી, એ વાતની મને ખબર નથી. ગોંસાઇજી મહારાજે ગંગા ખત્રીઆણીની મા સાથે સંગ્રાસની અંદર જરકર્મ કરવાની ના પાડી, પણ ત્યાર પછી તેને સ્વપનામાં ભોગવીને ગર્ભવંતી કરી, એ વાતની પણ મને ખબર નથી, હું શાસ્ત્રથી વાકેફ નથી તેથી મારાથી કહેવાતું નથી કે આ વાર્તાઓ ધર્મ અને નીતિથી કેટલીએક રીતે ઉલટી છે. શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે લખ્યું હોય તે પ્રમાણે મારે ચાલવું જોઈએ. પણ શાસ્ત્ર પ્રમાણે સર્વે કોઈથી ચલાતું નથી, કેમકે બધાને પેટ લાગેલું છે. વલ્લભાચાર્ય પંથના ‘દશ મર્મની’ મને ખબર નથી. હું મારા ગુરૂને ધન્યરનો અવતાર જાણતો નથી. બીજાઓ તેમ જાણે છે કે નહીં તે કહી શકતો નથી. જે લોકો વરકત કહેવાય છે

તે ભીખારી હોય છે અને તેઓ જત્રા કરે છે, લોહાણા, લાટીઆ, તથા બીજી ન્યાતના કાંઈ કાંઈ માણસો વરકત થાય છે. કેટલાએક વરકત પરણે છે અને કેટલાક પરણતા નથી. વરકત થયા પછી પરણવા માગે તો પરણી શકે. વરકત લોકો મહારાજનેની ભડવાઈ કરે છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. વૈજ્ઞવના મરણની વખતે મહારાજ પધારે તે મેં જોયું છે. મરનાર શખ્સની છાતી ઉપર મહારાજ પોતાનો પગ મુકે છે તે મેં સાંભળ્યું છે, પણ મેં જોયું નથી. એ વખતે મરનાર ઘણીની શક્તિ પ્રમાણે મહારાજને પાંચ પચીશ કે તેથી પણ વધારે રકમ મળે છે. મહારાજને ગુરુ દાખલ ભેટ કરવામાં આવે છે. “ રાસ મંડળી ” વીધે હું વાંકે છું, પુરુષ તથા સ્ત્રીઓ તે જોવાને એકઠાં મળે છે, એ રાસ મંડળીવાળા રાસનો નાચ કરે છે. તેને વીધે હું કહું છું પણ “ રસ મંડળી ” વીધે હું કાંઈ જાણતો નથી.

જન્મેના પુછવાથી—“કૃષ્ણદાસ વૈજ્ઞવની વાત મેં જાણવી તે હમારા લોકો ધર્મની વાત સમજે છે. વૈજ્ઞવ પેલી બાઈને ઘેર ગયો, અને તેને જમાડવા વાસ્તે તે બાઈએ એક વાણીઆ દુકાનદારની સાથે જરકર્મ કરવાની કબુલાત આપી તે કબુલાત તેણીએ પુરી પાડી. તે બાઈએ પોતાની કબુલાત પુરી પાડી એટલા માટે એ વાતમાં તેનાં વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે. કાંઈ ધૈરી એવીજ સારી મતલબથી મહારાજની સાથે જરકર્મો કરે તો તે હમારા લોકમાં સાઈ કહેવાય નહીં. પેલી વાતમાં બાઈને જે સાઈ ભાસ્યું તેમ કીધું. તે વાણીઆ દુકાનદારે કહ્યું કે તું તારી કબુલાત પુરી પાડવા આવી, માટે તુંને હું મારી દીકરી ગણું છું એ વાતનો સાર એકે ત્રણે જાણે પોતાનું સત્ય રાખ્યું છે. તે વાણીઆએ પેલી સ્ત્રીને પોતાની દીકરી ગણી તે ઉપરથી હું ધાઈ છું કે જરકર્મ થયું નહીં (મીંડ સ્ક્રાપલે જાણાવ્યું કે આ સાક્ષી ઉપલી વાત સઘળી ખોટી સમજાશે છે તે એ વાત રજુ થયાથી તમે નામદારોને માણુમ પડશે. તે ઉપરથી સર જેસક આરનોડે કહ્યું કે, એ વાત કાંઈ ધ્યાન પ્હોંચાડવા જોગ નથી. એ વાત કાંઈ પણ સાર કે ધડ પુછડાં વગરની છે.) વૈજ્ઞવ તે બાઈને ત્યાં પરોણા દાખલ આવ્યો. તે બાઈના ઘરમાં દાણો નહોતો. હવે પરોણાને જમાડવા તો જોઈએ તેથી તે વાણીઆ પાસે ગઈ, અને તે વાણીઆની સાથે જરકર્મ કરવાની કબુલાત કરી. પછી તે વૈજ્ઞવને જમાડીને તે વાણીઆ પાસે પોતાની કબુલાત પુરી પાડવા ગઈ, ત્યારે તે વાણીઆએ કહ્યું કે તું મારી દીકરી થાય. ”

(૬) શીવદાસ મોનજી:—“હું ન્યાતે લજ્જાસાલી છું અને બંદર ઉપર મારા છોકરાઓના નામથી વેપાર ચલાવું છું. વાદી જડુનાથજી મહારાજને હું ઓળખું છું. અમારી ન્યાતના લોકો એને અને બીજા મહારાજને પોતાના ગુરૂ ગણે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ:—“હમારી ન્યાતમાં ચાર તકા છે. કચ્છ તરફ હમારી ન્યાત મધે દશ કે પચીસ હજાર લોકો છે. હમારી ન્યાતના લોકો એક પંથના નથી કેટલાએક રામાનંદી, કેટલાએક સહજનંદી ઇત્યાદિ છે. તેઓ મહારાજને પોતાના ગુરૂ ગણતા નથી, પણ માન આપે છે ખરા હમારા પંથના લોકો મહારાજને ઇશ્વર ગણે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. હમારા પંથના પુસ્તક મેં કોઈ દહાડે વાંચ્યાં નથી, અને કોઈ દહાડે વાંચતાં સાંભળ્યાં પણ નથી. હમારા પંથનું સીધ્ધાંત (મત) શું છે તેની મને ખબર નથી. મેં ભાગવત પુરાણ બ્રાહ્મણને મ્હોડે સાંભળ્યું છે. મહારાજે મને કંઈ બાંધી ત્યારે કહ્યું કે સાચે માર્ગે ચાલજો. મારા આખા જન્મારામાં મહારાજ પાસેથી મને એટલો જ ધર્મ ઉપદેશ મળ્યો છે. હું મહારાજનાં દર્શન કરું છું પણ તેની પુજા કરતો નથી. તેના ધોતીઆનું પાણી મેં કદી પીધું નથી, અથવા તેનાં ચાબેલાં પાન સોપારી ખાધાં નથી.”

(૭) ગંગાધર નાનકામ:—“હું જ્ઞાતે મારવાડી છું અને મહારાજનેનો ધર્મ પાળું છું. મુંબઈ મધ્યે મારી ન્યાતના ધણા મારવાડી નથી. બીજા મારવાડીઓ પણ મહારાજનેના પંથમાં છે, શ્રીનાથદ્વાર તથા જોધપુરમાં પણ મહારાજે છે, તેઓને હમે હમારા ગુરૂ ગણીએ છીએ.

ઉલટ પાલટ તપાસ:—મુંબઈ મધ્યે હમારી ન્યાતના કેટલા મારવાડી છે તે હું કહી શકતો નથી. કદાચ દશ વીસ કે પચાસ હશે. મારવાડ દેશમાં મહારાજને માનનારા કેટલા લોકો છે તે પણ હું કહી શકતો નથી. બીજા પંથના પણ હમારી ન્યાત મધ્યે ધણા મારવાડી છે મહારાજને હું મારો ગુરૂ સમજું છું બીજાઓ કેવી રીતે સમજે છે તે મારાથી કહેવાતું નથી. કેટલાએક લોકો મહારાજને ઇશ્વર કરીને સમજતા હશે.”

(એ સાક્ષી ભેવાયા પછી વાદીની તરફનો મુકદ્દમો પુરો થયો.)

મી૦ આનંદીએ નામદાર જજને જણાવ્યું કે વાદીએ પોતાનો મુકદ્દમો સામેત કર્યો નથી તેટલા માટે આ મુકદ્દમો ‘નોન્સ્યુટ’ કરવો એટલે ઉગાડી મુકવો જોઈએ. ‘નોન્સ્યુટ’ કરવાનાં કારણ કાયદાના દાખલા દલીલ સાથે લખાણથી તેણે કહી સંભળાવ્યાં તેનો સાર તથા તે ઉપર વાદીની તરફથી મી૦ બેલીએ આપેલા રદીઆનો સાર નીચે ટુંકામાં પ્રગટ કર્યો છે.

(' નોન્સ્યુટની ' તકરારનો સાર.)

પ્રતીવાદીઓ તરફથી મી० આનરટીએ જણાવ્યું કે “ વલ્લભાચાર્ય પંથના મત કેવાં છે તે વીષેની કાંઈ પણ સાહેદી આપવામાં આવી નથી, તેટલા માટે એ મુકદ્દમો રદ થવો જોઈએ. તમો નામદારોએ હિંદુના પુરાણ અથવા હાલના ધર્મોનાં મત વાંચ્યાં નથી, તેટલા માટે લાઘ્વલની ખીના મધ્યે જે પાખંડી મત જણાવવામાં આવ્યા છે તેની મતલબ શું તે તમો કહી શકશો નહીં. પાખંડી મત શાની અંદર છે તે વીષે કાંઈપણ સાક્ષી પડી નથી. વાદીના સાક્ષીઓએ એવું સાબીત કરીધું કે તેનો ધર્મ પુરાણો નહીં, પણ હાલના જમાનાનો છે હરકોઈ માણસની આખરે ઉપર લાઘ્વલ છાપવામાં આવ્યું હોય તો તેની નુકસાની ભરી લેવા માટે તેણે દેખાડી આપવું જોઈએ કે તે ખીના છાપવાથી તેની આખરે ફલાણી રીતે નુકસાન પુગ્યું છે, પણ આ મુકદ્દમા મધ્યે મહાનજની આખરે કેવી રીતે નુકસાન પુગ્યું તે જણાવવામાં આવ્યું નથી. ઉલટું વાદીની તરફના સાક્ષીઓએજ દેખાડી આપ્યું છે કે તેઓએ લાઘ્વલની ખીના ધીકકારની નજરથી જોઈ છે અને તેની કાંઈ પણ દરકાર કીધી નથી. એક જણાએ કહ્યું કે લાઘ્વલ છપાયાથી મહારાજ ઉપરનો લોકોનો પ્યાર કાંઈક ઘટ્યો છે, પણ તેની આખરે મુદલ નુકસાન પુગ્યું નથી. તે પ્યાર કેવી રીતે ઘટ્યો નજરલાવતો પ્યાર ઘટ્યો કે ખીજી જાતનો પ્યાર ઘટ્યો, એ વીષે કાંઈ પણ સાહેદી આપવામાં આવી નથી.

(ચોથો દીવસ બૃહસ્પતિવાર, તા० ૩૦મી જાનેવારી)

“ વાદીની આખરે કેવી રીતે નુકસાન પુગ્યું તે સાબીત કરી આપવને તે બંધાયેલો છે. લાઘ્વલની ખીના મધ્યેનો છેલ્લો ભાગ વાદીને લાગુ પડે છે એવું કહેવામાં આવ્યું છે; પણ ખરેખર જેતાં તે લાઘ્વલ છેજ નહીં ‘ જદુનાથજી મહારાજ તમો જે ધર્મનો વધારો અથવા ફેલાવો કરવા માગતા હો તો તમે પોતે સારાં આચરણ પકડીને તમારા ખીજા મહારાજને ઉપદેશ કરો ’ પ્રત્યાદિ. એ વાક્ય મધ્યે મહારાજેના આખા વર્ગ ઉપર અથવા એકજ ધણી ઉપર લાપબલ છેજ નહીં. તેની ટોપી વાદી પોતાને માથે શા માટે પહેરી લે છે ? ‘ તમે પોતે સારાં આચરણ પકડો ’ એ શું લાઘ્વલ થયું ? જે એમજ હોય તો “ લંડન ટાઇમ્સવાળાએ નામદાર રાણીના વડા શાહજાદાને વારંવાર ભલામણ કરી છે કે નીતિ અને સદ્ગુણનો માર્ગ પકડો, તેને માટે શાહજાદાએ પણ “ લંડન ટાઇમ્સ ” ઉપર લાઘ્વલની ફરીઆદ માંડવી જોઈએ ? આ ઠેકાણે મહારાજને ઉપદેશ અથવા ભલામણ કરવામાં આવી છે કે તમે એવી ચાલ પકડો કે જેથી ખીજા બધા મહારાજમાં પ્રકાશી નીકળે. (આ

કેસણે સર જોસફ આરનોલ્ડે ઇસારો કીધો કે તમે સારી ચાલ પકડો, તો તે ઉપરથી તેનામાં માડી ચાલ છે એવું કહી શકાય નહીં.) ‘વસ્ત્રભાચાર્ય’ શિવાય કલીયુગમાં બીજાં ધણાં પાખંડ અને ધણાં પંથો ઉભા થયા છે, પણ મહારાજોના પંથ જેવી નફટાઈ ઇત્યાદિ, કોઈ પંથવાળાએ કીધી નથી, પંથવાળાઓમાં ફક્ત મહારાજોજ નહીં, પણ એ પંથના સઘળા લોકો આવ્યા. વાદીએ ફરીઆદીની અરજીમાં પંથ એ બોલ ફક્ત પોતાને તથા બીજા મહારાજોનેજ લગાડેલો છે. વાદીએ વળી ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવ્યું કે “તે પોતે અને બીજા મહારાજો હીંદુઓના ધર્મગુરુ છે” એ વાત તેના સાક્ષીઓએ સાંભળેત કીધી નથી, પણ તેથી ઉલટું સાંભળેત કીધું છે. વાદીની તરફથી જે લોકો સાહેદી આપવાને આવ્યા તેઓએ સાફ કહ્યું કે ‘અમે કાંઈ અમારા પંથના મત જાણતા નથી.’ એક જણાએ કહ્યું કે ‘મને પુરસ્સદ નથી; શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તે અમને ખબર નથી, અને અમે અમારા બાપદાદા કરતા આવ્યા તેમ કરીએ છીએ’ બીજાએ કહ્યું કે, ‘મહારાજ અમને કાંઈ ધર્મ ઉપદેશ કરતા નથી. અમોને કાંઈ પણ ધર્મનું જ્ઞાન મળેછે તે ગુજરાતી બ્રાહ્મણોથી મળે છે.’ હીંદુસ્તાનના ધણા ખરા લોકો અસલનો હીંદુ ધર્મ પાળે છે અને મહારાજોનું મત કબુલ કરતા નથી. મહારાજ પોતાના પંથના ધર્મગુરુ છે તે સાંભળેત કરવા માટે, તેઓ સેવકોને ધર્મ ઉપદેશ કરે છે એવું દેખાડી આપવાની જરૂર છે. પણ તે પ્રમાણે મહારાજની તરફના સાક્ષીઓએ દેખાડી આપ્યું નથી. ‘તે ટીકા પ્રમાણે ચાલીને મહારાજો પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે તેથી હાથ ઊઠાવો, અને રસ મંડળી જેવી અનીતિનો એકદમ નાશ પમાડો. જ્યાં સુધી તમે તેમ કરશો નહીં ત્યાં સુધી તમારાથી ધર્મનો ઉપદેશ અને સ્વધર્મનો વધારો થઈ શકવાનો નથી તે સત્ય કરીને જાણજો.’ હવે આ વાક્ય વાદીને કેવી રીતે લાગુ પડે છે તે હું જાણતો નથી. લખનારની મતલબ ખુલી રીતે માલમ પડે છે, તે એ કે તમે મહારાજોએ તમારા પુસ્તકોમાં વ્યભીચારને ઉત્તેજન આપ્યું છે. અને તમે તમારા પંથના લોકોને એ પુસ્તક વાંચવાને તથા માનવાને છુટ આપો છો તેટલા વાસ્તે જ્યાં સુધી આવાં મતને તમે રદ કરશો નહીં ત્યાં સુધી તમારાથી ધર્મનો વધારો થઈ શકવાનો નથી, એ સત્ય જાણજો. આવી તકરાર અથવા આવું બોલવું કાયદાની હદમાં છે. જે પ્રમાણે વાદી લાઈબ્રેરીની બીના પોતાને વીધે સમજ્યો. તે પ્રમાણે તેણે સાબીત કરવી જોઈતી હતી, અને તે પ્રમાણે તે કરી શક્યો નથી, માટે આ મુકદ્દમા ‘નોન્સ્યુટ’ થવો જોઈએ. સાક્ષીઓથી રજુ થયું છે કે

પ્રતીવાદી કરસનદાસ વલ્લભાચાર્ય પંથનો તે પંથના લોકોની સાથે હળીમળીને રહેવા ઇચ્છે છે ; પણ એ પંથમાં જે અનીતિ ચાલે છે તે કહાડી નાંખવાને ઉલટ રાખે છે ; એ અનીતિ સંબંધી તકરાર આજ ઘણા વખતથી દેશી વર્તમાન પત્રોમાં તથા ચોપાનીઆઓમાં ચાલતી આવી છે, તે તકરારમાં વાદી પોતે સામેલ થયો છે. અને પોતાની તરફથી ચોપાનીયું તથા વર્તમાનપત્ર કહાડયાં છે, હવે એવે પ્રસંગે જાહેર અનીતિના સુધારાના કારણને માટે પ્રતીવાદીએ પોતાની લખેલી ખીનામાં જે ભાષા વાપરી છે તેથી પણ સખત ભાષા જે વાપરી હોત તો તે વાજખી કહેવાત. વળી પ્રતીવાદીએ વાદીને વીધે, કીના કપટથી લખ્યું છે એ વીધેની સાખીતી પણ આપવામાં આવી નથી, અને ફરીઆદીની અરજીમાં જણાવેલી આ ત્રણ વાતનો પુરાવો આપવાની બહુ જરૂર હતી, તે એ કે હાલ જે જમાનો ચાલે છે તે કલ્પીયુગને નામે ઓળખાય છે તથા મહારાજે હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરુ છે. અને વાદી ઉંચી ન્યાતનો ઉંચો ધર્મગુરુ છે. એ જરૂરની વાતો પણ સાખીત કરી નથી. વળી આ મુકદ્દમો “નોન્સ્યુટ” કરવામાં નહીં આવશે તો ઘણાં અડવાડીઆં સુધી ચાલશે, તેટલા વાસતે હું આશા રાખું છું કે, તમે નામદાર એ મુકદ્દમો ‘નોન્સ્યુટ’ કરશો.”

એ તકરારનાં ફરીઆમાં વાદીની તરફથી મી० બેલી બોલ્યો કે “વાદીએ ફરીઆદીની અરજીમાં લખેલી ખીના મધ્યેની વાત પ્રતીવાદીઓએ પોતાની ‘ખી’માં રદ કીધી છે, તે શિવાય બીજી વાતો સાખીત કરવાને વાદી બંધાયેલો નથી. વળી ફરીઆદીની અરજીની શરૂઆતમાં કેટલીએક વાતો લખી છે, એ ઘણી અગત્યની નથી. પ્રતીવાદીઓની તરફથી હાલ જે તકરાર ઉઠાવવામાં આવી છે તે કદાચ આ મુકદ્દમો પુરો થયા પછી કામ આવી શકે, પણ હાલ એ તકરાર લાવવી જોઈતી નથી. લાઈબલની ખીનાનો છેલો ભાગ વાદી અને બીજા મહારાજેને ખુલી રીતે લાગુ પડે છે, અને જમનાદાસે સાહેદી આપી કે તે જદુનાથજીનેજ લાગુ પડે છે અને વાદી શિવાય બીજા કોઈખી મહારાજનું નામ જદુનાથજી છે એવું તે જાણતો નથી. એ બાબત એ સાક્ષીને કાંઈ પણ ઉલટપાલટ પુછવામાં આવ્યું નહીં. ફક્ત એકજ સાક્ષી વરજીવનદાસ માધવદાસ ઇંગ્લેજ જાણનાર હતો અને તેણે જણાવ્યું કે વાદી ઉંચો બ્રાહ્મણ છે અને તેને બ્રાહ્મણો પણ માન આપે છે. વાદીની તરફથી એવો પણ પુરાવો પડ્યો કે મુંબઈમાં અને બીજે ઠેકાણે મહારાજેને ભાટીઆ, વાણીઆ લોહાણા અને બીજાઓ

ઉંચા ખાણુ લેખે માન આપે છે. વાદી અને ખીજા મહારાજને ધર્મગુરુ છે એ વીધે મજબુત પુરાવો પડી ચુક્યો છે. લાઘ્યલની ખીના વાદીને લાગુ પડે છે કે નહીં, તેને માટે દરેક બોલ ઉપર તકરાર “ડીમરર” ની વખતે થઈ ચુકી છે, અને તે વીધે હવે કાંઈ પણ શક રહ્યો નથી. આખી ખીના વાંચ્યાથી વાંચનારના મન ઉપર જે અસર થાય તેજ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે તે વાદીનેજ લાગુ પડે છે ‘તમે પોતે સારાં આચરણ પડકો’ એ વાક્ય ઉપરથી વાદી સારાં આચરણનો નથી, એવું માલુમ પડે છે. સર જોસફ આરનેલ્ડે કહ્યું કે વાદી ખરાબ આચરણનો છે એવું કાંઈ જણાવવામાં આવ્યું નથી) વાદીની તરફ આંગળી કરીને ખતાવે છે કે તમે સારાં આચરણ પડકો અને ખીજા મહારાજને વ્યભીચારના સમુદ્રમાં કુબેલા પડ્યા છે તેમને બોધ કરો. તમે મહારાજને તમારા સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડો છો’ એ શું લાઘ્યલ નહીં કહેવાય, એ ટીકા લખનાર ગોકલનાથજી આગળ થઈ ગયો છે કે નહીં અથવા તેણે તે ટીકા લખી છે કે નહીં, તે વીધે આપણી પાસે કાંઈપણ સાબેતી નથી. ત્યારે યુરોપીઓનાં મન ઉપર નહીં પણ હિંદુ વાંચનારાઓના મન ઉપર એ ખીનાથી કેવી અસર ઉપજવી જોઈએ, એ વીચાર કરવો જરૂરનો છે.

(પાંચમો દીવસ, શુક્રવાર તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરી)

‘તમે નામદાર ઘડીલર એવું વિચારો કે તે લાઘ્યલ નથી. તો પણ પ્રતીવાદીઓએ “જસ્ટીશીકેશન” ની “પ્લી” આપી છે તેજ ઉપરથી ખુલું માલમ પડે છે કે તે વાદીને વીધે લાઘ્યલ છે. પ્રતીવાદી વાદીને વીધે જણાવે છે કે વાદી પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે. એવું પણ હોય છે કે ગોકલનાથજીએ એ ટીકા લખી નહીં હોય ત્યારે તમે નામદારોએ ફક્ત લાઘ્યલની ખીનાજ ઉપર નજર રાખવી નહીં જોઈએ. પણ ફરી-વાદીની અરજ ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ વળી એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે શાસ્ત્ર શું છે અને કલ્પીયુગ એ શું છે એ વીધે કાંઈ પુરાવો આપવામાં આવ્યો નથી. એ વીધેહું જણાવું છું કે એ પુરાવો આપવાની જરૂર નથી. હિંદુઓનાં પુરાણ અને શાસ્ત્ર તપાસવાને તમે નામદાર બંધાયલા નથી. વળી વાદીને કેવી રીતે નુકશાન થયું એ દેખાડવું જોઈએ. એવું પ્રતીવાદીઓની તરફથી કહેવામાં આવ્યું છે પણ તે દેખાડી આપવાની પણ કાંઈ જરૂર નથી. વળી એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રતીવાદીઓ કીના કપટથી લખ્યું છે એવી સાબીતી આપવામાં આવી નથી પણ દરેક લાઘ્યલની ખીનામાં

કીનો આવવો જ નોંધ્યો, માટે તે સાખીત કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. વાદી ધર્મગુરુ છે એ વીષેનો પુરાવો પડી ચુક્યો છે, અને એક સાક્ષીએ ખુલી રીતે જણાવ્યું કે મહારાજને ધર્મોના બોધ કરે છે. એ સઘળાં કારણો ઉપરથી હું એવી આશા રાખું છું કે આ મુકદ્દમો ‘નોન્સ્યુટ’ કરવાને પ્રતીવાદીઓની તરફથી જે અરજ કરવામાં આવી છે તે બહાલ રાખવામાં આવશે નહીં.”

મી० બેલીનું ભાષણ થઈ રહેવા પછી મી० સ્કોપ્લે વાદીની તરફથી કહ્યું કે “ પ્રતીવાદીઓએ જસ્ટીસીશન, એટલે પોતાની વાત સાખીત કરી આપવાની જે ‘ પ્લી ’ આપી છે તેની ઉપરજ ફક્ત ધ્યાન આપીને વાદીની તરફનો મુકદ્દમો રથવામાં આવ્યો હતો; અને તે મધ્યે કેટલીએક નજીવી વાત સાખીત કરવાની રહી ગઈ હોય તો તેનો લાલ પ્રતીવાદીઓને આપવો જોઈતો નથી. આ મુકદ્દમાને ખોટા આકારમાં દેખાડવાની તજવીજ થઈ છે. પ્રતીવાદીને વાણીઆ ન્યાતનો ‘ મારટીન લુથર ’ (એટલે મોટો સુધારો કરનાર ગણવામાં આવ્યો છે; પણ આ ઠેકાણે ધર્મને લગતો સવાલ નથી, સવાલ ફક્ત એટલોજ છે કે તેણે વાદીને વીષે લાઈબલ જાખ્યું કે નહીં ? તમો નામદારો દેશીઓના ધર્મના કાનુન અને રીવાજથી કેટલીએક વાતે વાકેફ છો; તેટલા માટે હીંદુ શાસ્ત્રમાં શું લખ્યું છે તે સાખીત કરવાની કાંઈ પણ જરૂર નહોતી. હીંદુ ધર્મ પ્રમાણે વાદીની ઉપર એક મોટો આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે. હવે એ આરોપ એમજ રહેવા દીધામાં આવે તો તે યુરોપીઓની નજરમાં ઘણો હલકો માલુમ પડે તેથી વાદીની આબરૂને નુકસાની થાય, એ વાત ખુલી માલુમ પડે છે.”

(જોકે દીવસ; શનીવાર, તા० ૧ લી ફેબ્રુવારી.)

નામદાર ચીફ જસ્ટીસ, સર મેથ્યુસાસે એ તકરારનો ચુકદો કરતી વેળાએ જણાવ્યું કે, “ આ મુકદ્દમો નોન્સ્યુટ કરવાની અરજ મુખ્ય કરીને એ કારણ ઉપર કરવામાં આવી છે, તે એ કે વાદીએ ધર્મગુરુ લંબે ફરઆદી કીધી છે, તેટલા માટે ધર્મગુરુ છે એવું તેણે સાખીત કરી આપવું જોઈએ. પણ એ વાત સાખીત થઈ નથી. બીજું કારણ એ છે કે જે બીનાને વારતે ફરીઆદી માંડવામાં આવી છે તે લાઈબલ નથી. હવે વાદીની તરફથી જે સાક્ષી રજુ થઈ છે, તે ઉપરથી કોર્ટનો એવો વિચાર છે કે લાઈબલને વારતે (મજબુત તો નહીં પણ) કાંઈક પુરાવો પડી ચુક્યો છે. વળી વાદી ધર્મગુરુ છે એવું કેટલેક દરજ્જે દેખાડવામાં આવ્યું છે. એ લખાએલી બીના લાઈબલ છે કે નહીં એ વીષે એજ બાજુ તરફની તકરાર સાંભળ્યા પછી એવું માલુમ પડે છે કે એ બીનાનો પાછલો ભાગ લાઈબલ છે, અને તે એવી રીતનો કે તેથી વાદીની આબરૂને નુકસાન પુણું હોય. કોર્ટનો આવો વિચાર છે તે ઉપરથી પ્રતીવાદી-

ઓએ હવે પોતાની લખેલી બીના વીધે સાબીતી રજુ કરીને દેખાડવું જોઈએ કે તે વાજબી કારણને લીધે છાપી પ્રગટ કરવામાં આવી છે, અથવા વાદીની ફરીઆદી મધ્યેની જે વાત પ્રતીવાદીઓએ ‘ પ્લી ’ માં રદ કીધી છે તે સાબીત કરી આપવી જોઈએ, વાદીના સાક્ષીઓને ફક્ત ઉલટ પાલટ તપાસવાથી એવું સાબીત નથી થયું કે એ બીના વાજબી કારણને લીધે છાપી પ્રગટ કરવામાં આવી છે. પ્રતીવાદીઓની તરફથી એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ મુકદ્દમો ‘ નોન્સ્યુટ ’ નહીં કરવામાં આવશે તો તેની તપાસ ઘણાં અઠવાડીયાં સુધી ચાલશે; પણ કોર્ટનો વખત બચાવવા માટે ઘટતી સંભાળ રાખવામાં આવશે એવી હું ખાત્રી રાખું છું. લાઈબ્રેરીની બીનાનો જે ભાગ વાદીનેજ લાગુ પડે છે તેનેજ વીશે પુરાવો આપવામાં આવશે એમ હું આશા રાખું છું; અને ગોકલનાથજીની ટીકા ઉપરજે જે મુળમત કરવામાં આવી છે તેમાં સખ્ત બોલો વાપર્યા છે તે પણ મારે જણાવવું જોઈએ કે તે વાજબી તકરારની હદની બહાર નથી.

સર જેસેફ આરનોલ્ડે જણાવ્યું કે “ ચીફ જસ્ટીસ સર મેથ્યુસસાસના અબીપ્રાય સાથે હું એકમત થાઉં છું. ગોકલનાથજીની ટીકા વીધે કરેલી મુળમતમાં કાંઈ પણ લાઈબ્રેરી નથી, કેમકે એ ટીકા મધ્યેના કમકમાટ ભરેલા વીચારોને ટેકા આપનારાઓની ઉપર પ્રતીવાદીને જે વાજબી ક્રોધ ઉપજ્યો છે તે ક્રોધ તેણે એક જાહેર લખનાર દાખલ ઘણી સખ્ત રીતે, પ્રમાણીકપણે, અને નીતિને અનુસરીને જાહેર કીધો છે. એ સઘળી વાતમાં કાંઈ પણ લાઈબ્રેરી નથી, પણ તેણે એ વાજબી તકરાર હીંમતથી કીધેલી છે. પણ હવે સવાલ એ છે કે છેલા ભાગમાં વાદીને વીધે તેણે જે લખ્યું છે તે વાજબી છે કે નહીં? વાદીની તરફથી મી. સ્કોબલે જણાવ્યું તે ખરું છે; તે એ કે આખી બીના વાંચ્યાથી વગર કેળવાયલા અને અજ્ઞાન લોકોનાં મન ઉપર જે અસર થાય તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. ‘ તમે મહારાજે તે ટીકા પ્રમાણે ચાલીને તમારા સેવકની વહુ દીકરીઓ અગાડે છો ’ જે લાઈબ્રેરી છે તે આજ વાક્યમાં છે. એ કેકાણે સવાલ એ છે કે પ્રતીવાદીની મતલબ વાદી તથા બીજા મહારાજે પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓ અગાડે છે, એમ કહેવાની છે કે નહીં? એ પ્રમાણે લખવાનું વાજબી કારણ શું હતું તે વીધે કોર્ટને કાંઈ સાબીતી મળવી જોઈએ; અને તે શિવાય બીજી બાબતો વીધે કોર્ટનો વખત રોકવાની કાંઈપણ જરૂર નથી.”

“ નોન્સ્યુટ ” ની અરજ બહાલ રાખવામાં આવી નહીં એ ઉપરથી પ્રતીવાદીઓ તરફનો મુકદ્દમો ચાલુ થયો. એ મુકદ્દમાની કેરીયત વીધે મી. આનસ્ટીએ ભાપણ કર્યું તે વીગતવાર નીચે પ્રગટ કર્યું છે.

પ્રતીવાદીઓની તરફથી મી० આનસ્ટીનું લાપણું.

“આ મુકદમા મધ્યે પ્રતીવાદીઓની તરફથી જે પુરાવો આપવામાં આવશે તે વીષે કેટલીએક વાતો તમો નામદારોને જણાવવાની હું હવે રજા લઉં છું, પ્રતીવાદીએ લખેલી બીનાનો છેલ્લો ભાગ જે વાદીને લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે, તે તેને લાગુ પડતો નથી એવું જે સાબેત થાય તો હું આશા રાખું છું કે તેનો ફાયદો તમે પ્રતીવાદીઓને આપશો. આ મુકદમાની કેરીયત ઉપરથીજ એવું માલુમ પડશે કે પ્રતીવાદીએ જે બીના લખી છે તે વાજબી કારણને લીધેજ લખી છે અને તેની ઉપર તે મોટો આધાર રાખે છે. આટલી વાત તો સાબીત થઈ ચુકી છે કે પ્રતીવાદી વાણીઆ જાતનો છે. તે જાત મધ્યે કેટલાએક લોકો મહારાજને માને છે અને કેટલાએક લોકો શીવને માને છે; અને શીવમાર્ગી તથા વીજ્ઞાનમાર્ગી એક બીજાને નીકે છે. વાણીઆ શિવાય બીજા જાત ભાટીઆ લોકોની છે, તેઓ ધણાજ અજ્ઞાની છે, ધણાજ વેહેમી છે, મહારાજને માને છે, તેઓને ઈશ્વરનો અવતાર ગણે છે, તથા એવું સમજે છે કે એ મહારાજને આ દુનીઆ મધ્યે ઈશ્વરનો અવતાર લખને લીલા (એટલે અનીતિની રમત) કરવા આવ્યા છે. કેટલાએક લોકો એવું માને છે કે તેઓમાં ઇશ્વરના જેવી શક્તિ છે, તો એટલી તો મોટી કે તેઓએ પોતાનાં પુસ્તકોમાં જે કાંઈ લખ્યું હોય, પછી તે ગમે તેવું નીલંજ હોય તો પણ તેને ધર્મની વાત સમજીને કબુલ રાખવું જોઈએ એમ વાદીનાજ એક સાક્ષીએ જણાવ્યું છે. એ નીલંજ મતોને ભાટીઆઓ અંધ શ્રદ્ધાથી માંજુર રાખે છે. બધી જાત કરતાં ભાટીઆની જાત ઉપર મહારાજને પોતાની સત્તા અતી ઘણી ચલાવી શકે છે. બીજા જાતમાં મહારાજને માનનારી સંખ્યા ઘણી થોડી છે. તો પણ આ વાત તો ચોક્કસ છે કે મહારાજના બીજા જાતવાળા સેવકો પણ તેઓને ‘મહાપ્રભુ’ એટલે મોટો ઈશ્વર કરીને કહે છે, અને તેઓની સેવા પુણ ઈશ્વરના જેવીજ કરે છે, અને જે પ્રમાણે મુર્તિને હીંડાલામાં ઝુલાવે છે તે પ્રમાણે મહારાજને પણ ઝુલાવે છે, જે પ્રમાણે મુર્તિને કેસરના પાણીથી નહવડાવે છે તે પ્રમાણે મહારાજને પણ નહવડાવે છે, અને જે પ્રમાણે મુર્તિને પગે પડે છે તે પ્રમાણે મહારાજને પણ પગે પડે છે. વાણીઆ ભાટીઆ શિવાય મહારાજને માનનારા સેવકોની ટીપમાં કેટલાએક દરિદ્રી મારવાડી, થોડાએક લણુ-સાળી, અને થોડા બ્રાહ્મણો ગણાય છે. વાદીના મુકદમાને ટેકો આપવા માટે આવી રીતની શાક્ષી પડી છે. આ દેશમાં કરોડો હીંદુઓ વસે છે અને તેઓ અસલ હીંદુ ધર્મ પાળે છે તે સંઘનાઓમાં મહારાજને અસલ હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરુ છે એવું તમો નામદારોને સમજાવવાની તજવીજ કરવામાં આવી

છે. આ વાત ઉપર હું ઘણું જ વજન મુકું છું, કેમકે લાઈબ્રેરીની બીનાથી વાદીને નુકશાન થયું એવું જો કોર્ટના ખ્યાલમાં આવે તો વાદીએ લખ્યા પ્રમાણે તે હીંદુઓના ધર્મગુરુ છે એ વાત તેણે સાબીત કીધી નથી તેની ઉપર કોર્ટ ઘણું ધ્યાન આપવું જોઈએ છે. વાદીને એ લાઈબ્રેરીની બીનાથી કદાચ નુકશાન થયું હોય, પણ કોર્ટની હજુર તે વીષે તેણે કાંઈ પુરાવો આપ્યો નથી. પ્રતીવાદીઓના સાક્ષી કોર્ટને જણાવશે કે વાદીને એ બીનાથી કાંઈ પણ નુકસાન થયું નથી. તેઓ એવું પણ જણાવશે કે તે જાંચી ન્યાતનો ઉંચો બ્રાહ્મણ નથી, પણ તે ન્યાત બહાર થયેલા તૈલંગા બ્રાહ્મણની ઓલાદનો છે, પ્રતીવાદીઓની તરફના સાક્ષીઓથી બીજું એવું પણ રજુ થશે કે તૈલંગા બ્રાહ્મણો મહારાજો સાથે છોકરી આપવા લેવાનો વહેવાર રાખતા નથી, અને જો તૈલંગી બ્રાહ્મણ પૈસાની લાલચે છોકરી આપે તો તેની જાત-વાળા તૈલંગા બ્રાહ્મણ તેને ન્યાત બહાર મુકે છે. વળી લાઈબ્રેરીની બીના લખવામાં તેની અગાઉ વાદીની આખર તેના લોકોમાં ખરાબ હતી, અને તે ખરાબ આખરનું કારણ પણ કોર્ટની હજુર રજુ કરવામાં આવશે. વળી એ બીના છપામ તેની અગાઉ વાદી પોતે એમ કહેતો હતો કે લોકો જો હમારી પાસે ઉપદેશ લેવાને આવે તો ઉપદેશ કરીએ નહીં તો શું જરૂર છે? વળી એવું પણ દેખાડવામાં આવશે કે સેવકોના હાથે આરોગવા (ખાવા) ને મસે વાદી પોતાના ખાનગી ઓરડામાં જતો હતો અને એવી રીતે મળેલી તક ઉપર તે સ્ત્રીઓની સાથે જરકર્મ યા વ્યભીચાર કરતો હતો.

“વળી એવું પણ દેખાડવામાં આવશે કે પ્રતીવાદીની સાથે વાદીને પરીચય થયો હતો અને વાદીનો સેક્રેટરી (ગોરધનદાસ) સુધારા સંબંધી આવતો વીષે પ્રતીવાદીની સાથે કાગળ પત્રનો વહેવાર ચલાવતો હતો. એ પ્રમાણેનો વહેવાર કેટલોએક વખત જરૂરી રહ્યો. પ્રતીવાદીને થોડી વારમાં માલુમ પડ્યું કે વાદીએ ફક્ત સુધારાનું ડોળ ધાલ્યું હતું અને સ્ત્રી કેલવણીનાં કામમાં ઉલટ લેવાનો ખોટો ફાટો રાખ્યો હતો. બીજા મહારાજોના વ્યભીચારવીષે તે વારે ધડીએ પોતાનો ધિકાર કરતો હતો, અને કહેતો હતો કે હમારામાં વ્યભીચાર એટલો તો પસરી ગયો છે કે તેનો અટકાવ થઈ શકે તેમ નથી. (મહારાજની બડવાઈનો ધંધો કરનારા) વરકત લોકોની સંગતથી મહારાજોમાં વ્યભીચાર દાખલ થયો છે. વળી એવું દેખાડવામાં આવશે કે મહારાજોની અનીતિ ભરેલી ચાલને માટે વાદીએ

પોતે જલગીરી જણાવી છે. વળી એમ પણ દેખાડવામાં આવે છે કે આ મુકદ્દમાં મધ્યે વાદીની વીરધ કોઈ સાહેદી ન પુરે તેને માટે વાદીની તરફથી ઉશ્કેરણીથી કોઈ બંદોબસ્ત થયો હતો, અને તે બંદોબસ્ત કરવાની મતલબ એ હતી કે કોર્ટમાં સાક્ષી પુરવાને કોઈ વૈષ્ણુવે આવવું નહી, અને આવવું તો સોગન ખાધને જણાવવું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરતા નથી. આ વાત વાદીના તરફના એક મુખ્ય સાહેદીને મ્હોડેથીજ સાબીત થઈ છે. વળી હું એવું પણ દેખાડી આપીશ કે એ બંદોબસ્ત કરનારાઓમાં મુખ્ય સમ્પ્રોસેન આ અદાલત મધ્યે એજ કારણને માટે સગ કરવામાં આવી છે. વાદી પડદામાં ભરાઈ બેસીને સ્ત્રી કેળવણી અને પુનર્વીવાહના કામમાં ઉલટ લેવાનું ડોળ ધાલતો હતો તે કુળાઈ ભરેલો પડદો ધણોજ જલદીથી ઉઘડી ગયો. પ્રતીવાદીના એક ચંચળ અને ઉલટવાળા મિત્રે વાદીને વર્તમાન પત્રની મારફતે પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને બહાર ખેંચ્યો અને વાદીને પોતાનો ખરો વેશ દેખાડવાની જરૂર પડી. તેણે પુનર્વીવાહના વીરધ પોતાનું મત જણાવ્યું. પ્રતીવાદીની સાથે તકરાર કરવા અને જાહેર વર્તમાન પત્રમાં પ્રતીવાદીની વીરધ ધણું ખરાબ વિચાર જણાવવા માંડ્યા. એ બનાવ ૧૮૬૦ ના જુલાઈ મહીનામાં બન્યો, અને પાછળથી વાદીના આશરા નીચે જે વર્તમાન પત્ર નીકળ્યું તેમાં પ્રતીવાદીની આખર ઉપર ઘણા સખત હોમલા કરવામાં આવ્યા, હું આ વાત નામદાર કોર્ટની હજુરમાં એટલા માટે જણાવું છું કે લાઈબ્રેરીની બીના લખવામાં આવી તે વખતમાં વાદી તથા પ્રતીવાદી વચ્ચે અરસપરસ કેવી રીતનો સંબંધ હતો તે જાણવામાં આવે. વળી એવું બી દેખાડવામાં આવશે કે વાદી એટલુંજ કરીને અટક્યો નહીં, પણ તેણે પોતાના ચોપાનીઆમાં પ્રતીવાદીને સાથે ધર્મની તકરાર કીધી, અને તેના વિચારની ઉપર ટીકા કરીને તે તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યો.

“વાદીના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની સહીનું” એક ચરચાપત્ર સને ૧૮૬૦ના સપ્ટેમ્બર મહીનાની ૨૯મી તારીખના “ચાલુક” મધ્યે વાદીના હુકમથી છાપવામાં આવ્યું હતું અને તે મધ્યે પ્રતીવાદીની સાથે તેણે તકરાર કીધી હતી, એટલુંજ નહીં પણ વાદીએ પોતાના સેક્રેટરીની મારફતે પ્રતીવાદીના પત્ર મધ્યે ચરચાપત્ર લખવાનો વેહેવાર ચલાવ્યો હતો. વાદીએ સુરતથી આવ્યા પછી એક હેંડબીલ “ચાલુક” છાપખાનામાંથી છાપી પ્રગટ કર્યું હતું અને તેમાં તેને જણાવ્યું હતું કે વૈષ્ણુવો મારી પાસે ઉપદેશ લેવા આવતા નથી. વળી એવું દેખાડવામાં આવશે કે ૧૮૬૦

ના આગસ્ટ મહીનાની આખેરીએ વાદીએ કવી નર્મદાશંકરના માગવા ઉપર પુનર્વીવાદની તકરાર કરવાને વાસ્તે એક જાહેર સભા મેળાવી હતી. પ્રતીવાદીએ પોતાના પત્રમાં એ ખીના ઉચ્છ્રી લીધા ઉપરથી વાદી તેની સાથે તકરારમાં ઉતર્યો હતો, તે તકરારમાં કાવ્યો નહીં, અને ત્યાર પછી તેણે તરતજ ‘સ્વધર્મ વર્ધક’ નામનું ચોપાનીડિં (જે વીષે લાઈબ્રેલની ખીનામાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે) પ્રગટ કરવા માંડ્યું, અને તેનો ફેલાવો વૈષ્ણવોમાં કરવાને વાસ્તે ઉપર જણાવેલું હેંડબીલ ચાલુક જાપાના મધ્યેથી પ્રગટ કીધું હતું. એ ચોપાનીઆના પહેલાજ અંકમાં એવું જણાવ્યું જે એ ચોપાનીઆમાં આવત કોઈએ તકરાર કરવી હોય તો તેણે શાસ્ત્રની દલીલ સુધ્ધાં કરવી. પણ એ પ્રમાણે જે કોઈ નહીં કરશે તો તેને અપ્રમાણીક ગણવામાં આવશે. એ ચોપાનીઆમાં જણાવ્યા મુજબ પ્રતીવાદીએ પોતાના હોદ્દાની દરજ્જા પ્રમાણે એ ચોપાનીઆ વીષે પોતાના પત્ર મધ્યે ખીના લખી. એ ઉપરથી વાદીને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો. વૈષ્ણવોને કહેવા લાગ્યો કે પ્રતીવાદીનું પત્ર ખરીદ કરવું નહીં અને ધર્મ તથા ધર્મગુરુઓની સામે તે લખે છે તેને માટે તેને નાત બહાર મુકવો જોઈએ. એના જવાબમાં તથા એ વીષેનો ખુલાસો કરવા માટે પ્રતીવાદીએ તા० ૨૮ મી નવેમ્બરના ‘સત્ય પ્રકાશ’ મધ્યે (એટલે લાઈબ્રેલની ખીના લખાયા પછી એક મહીને) ખીના લખી હતી.

“વાદીએ ‘સત્ય પ્રકાશ’ ના અધીપતીની વીરધ, પોતાના ચોપાનીઆમાં લખ્યું હતું, અને સત્ય પ્રકાશવાળાએ મહારાજના પુત્રી માર્ગના પંથના ‘દશ મર્મના અર્થ ખોટા કીધા છે એ પ્રમાણે જાહેર કીધું હતું.’ એક ખીજ અંક મધ્યે વાદી જદુનાથજી મહારાજે એવું લખ્યું હતું કે પ્રતીવાદી અશીલુના આધારથી ચાલે છે, તે જમીન ઉપર તુટી પડશે અને પાછો ઉઠી શકશે નહીં; તે એક પતંગીડિં છે અને અમે સુરજ જઇએ, અને સુરજના તેજની આગળ પતંગીડિં ટકી શકનાર નથી. લાઈબ્રેલની ખીનાની અગાઉ અને પછી પ્રતીવાદીએ વાદીની સાથે જે તકરાર કીધી હતી, તે સઘળી વાજખી કારણને લીધે ફેરવામાં આવી હતી. લાઈબ્રેલની ખીના જાપાના પછી છ મહીના સુધી ફરીઆદી માંડવાને વાદીને સુજ પડી નહી અને તેનું કારણ શું તે પોતેજ સમજતો હશે. પણ એટલી બધી દીલ શા માટે થવી જોઈએ? એ લાઈબ્રેલની ખીના જાપાના પછી પણ વાદીએ પ્રતીવાદીની ઉપર હુમલા કીધા હતા. અને એવું જણાવ્યું કે મહારાજના પંથની ચોપડીઓ મહારાજે પોતાના ઘેરમાં રાખી મુકે છે અને બહાર જાહેર પાડતા નથી, એ વાત ‘સત્ય પ્રકાશ’ વાળાએ જુદી જાપી છે, એક ફેકાણે બાહ્યજોને વીશે, વાદી જણાવે છે કે બાહ્યજો ખીજ ધર્મ માનનારા

છે અને ઠાકોરજીની સેવા કરતા નથી વળી તે પ્રતીવાદી ઉપર ઉતરી પડતો હતો અને લાઘવલની બીનાના કઠણ બોલ તેને લગાડ્યા હતા અને લખ્યું હતું કે 'અરે તમે વૈષ્ણવો, જુઓ કે કોની ઠગાઈ છે અને આ કોની લુચ્ચાઈ છે પ્રતીવાદીએ વાદીની આબરને કાંઈ પણ નુકસાન કર્યું હોય એવું તે મુદલ સમજતો ન હતો, તે એટલે સુધી કે લાઘવલની બીના જપાયા પછી એક મહીનો એટલે ૧૮૬૦ ના નવેંબર મહીનાની ૧૮ મી તારીખે વાદી જદુનાથજી મહારાજની મુંબઈ મધ્યેની કારકીર્દી વીશે પોતાના પત્ર મધ્યે ધીરજથી એક બીના લખી હતી, તે બીનાના છેલા ભાગ મધ્યે આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું હતું:—

‘આ પ્રમાણે જદુનાથજી મહારાજની મુંબઈ મધ્યે થોડી મુદતની કારકીર્દીની નોંધ અમોએ ઉતારી છે. એ નોંધ પુરી કરતી વખતે હમો શ્રી જદુનાથજી મહારાજ વીશે હમારો અપક્ષપાત વિચાર આપવાની રજા લઈએ છીએ. એ મહારાજ વીશે સત્ય પ્રકાશ પત્ર મધ્યે આગળ જે વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે તે વખાણ પાછળની ભાંજગડથી ઓછાં થતાં નથી. બીજા સઘળાં મહારાજે જે હમારા જાણવામાં આવ્યા છે તેઓ સઘળા કરતાં શ્રી જદુનાથજી મહારાજ વધારે હીંમતવાન અને વિવેક ભરેલા માલુમ પડ્યા છે. પાછળથી એ મહારાજે જે ગેરવાજબી યુક્તિ હમને નુકસાન પોહડ્યાડવા માટે કામે લગાડી છે તે ઉપર ધ્યાન ન આપતાં હમોએ જણાવવું જોઈએ છે કે સ્ત્રી કેલવણી જાહેર રીતે પસંદ કરીને એ મહારાજ કાંઈથોડા માનને લાયક થયા નથી.’

વળી વાદીએ પ્રતીવાદીની ઉપર ધર્મની તથા ધર્મગુરૂની નીંદા કરનાર એવું ખોટું તોહમત મુક્યું હતું તેના જવાબમાં એજ તારીખના (તા. ૧૮ મી નવેમ્બરના) સત્ય પ્રકાશ મધ્યે બીજી બીના લખી હતી તે મધ્યે એક ઠેકાણે આ પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

‘ઓ મારા સમજી ધર્મગુરૂઓ ! તમારે વીશે આજ દીન સુધી સત્ય પ્રકાશ પત્ર મધ્યે જે બીનાઓ લખવામાં આવી છે તે ખરી છે કે ખોટી તે વીશે તમો તપાસ કરો. ખોટી હોય તો હમોને દેખાડો અને હમો હમારી ચૂક ખુલ્લી રીતે કબુલ કરીશું અને ખરી હોય તો હમારી ઉપર ક્રોધ લાવવાને બદલે તમારી ચાલ સુધારવાની તજવીજ કરો. અરે ધર્મગુરૂઓ ! તમો હમારા શત્રુ નથી. તમે હમારું કાંઈ બગાડ્યું નથી. ધર્મગુરૂ લેખે તમને સઘળું વાજબી માન મળે એવું હમો ઈચ્છીએ છીએ અને હમોને તમારી સાથે કાંઈમી કામ અથવા લેવડ દેવડ પડી નથી. ત્યારે અરે

‘ધર્મગુરુઓ ! હમો શા વાસ્તે તમારી ઉપર દ્વેશભાવ રાખીને તમને ‘વગર કારણે સતાવ્યા કરીએ ? તમને ખરું બોલતાં કાંઈ વેળા કઠણ ‘શબ્દ વપરાઈ ગયો હોય તો હમોને ક્ષમા કરો.’

“ સને ૧૮૬૦ તા. ૧૮ મી નવેમ્બર પછી વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચે તકરાર બંધ પડી. ફરીઆદીનું કામ વાદીએ ૧૮૬૧ ના મે મહીનામાં શરૂ કરીધું, અને પ્રતિવાદીએ તારીખ ૨૧ મી અક્ટોબરના પત્ર મધ્યે જે કાંઈ લખ્યું હતું તે રદ કરવાની નોટીસ વાદીએ ઠેક એપ્રિલની આખેરીએ આપી. પ્રતિવાદીએ તેના જવાબમાં પોતાના પત્ર મધ્યે એવું જણાવ્યું કે અમોએ લખેલી બીનામાં કાંઈખી રદ કરવા જોગ કે માફ માગવા જેવું છે નહીં આ ઉપરથી તમો નામદારોને માલુમ પડશે કે પ્રતિવાદીને વાદી તરફ એ બીના લખાઈ ત્યારે અને ત્યારપછી પણ કાંઈખી કીનો કપટ હતો નહી, પણ વાદી પોતે પ્રતિવાદીને નુકસાન કરવાની ધારણા રાખતો હતો, તે ધારણા પુરી પાડવાને તેણે આ ફરીઆદી માંડી છે. વધી અગ્નએખ જેવી વાત એ છે કે લાઈબ્રલની બીના વીશે વિચાર કરવા માટે વાદીએ આખા છ મહીના લીધા. હીંદુસ્થાનના નવા કાયદામાં લાઈબ્રલની ફરીઆદી માંડવાની મુદત ફક્ત એકજ વરસની આપેલી છે. પણ વાદીએ તેમાંની અર્ધી મુદત તો એ લાઈબ્રલની બીના પોતાને લાગુ પડે છે કે નહીં તેનો વિચાર કરવાને લીધી, વળી વધારે અગ્નએખની વાત એ છે કે લાઈબ્રલની ફરીઆદી શરૂ કરીધા પછી પણ વાદીએ પ્રતિવાદી સાથે તકરાર કરવાનું જનરી રાખ્યું હતું. એ બીનાથી તેને શુ નુકસાન પોચું તે શોધી કાઢવાનેજ વાદીને છ મહીના લાગ્યા હશે ! ખરી વાત એ છે કે કેટલાએક વૈજ્ઞાનિકોએ કેળવણી સંબંધી બાબતો વિશે વાદી અને બીજા મહારાજોનો વિચાર લેવો છોડી દીધો હતો અને આ પ્રમાણે લોકોના વિચારમાં ફેરફાર થવાથી વાદીએ પોતાનું વેર વાલવાને પ્રતિવાદીની ઉપર ફરીઆદી ચલાવી હતી.

“ હવે હું આશા રાખું છું કે ઉપર જણાવેલી જે વાતો મેં લખાણથી જાહેર કરીધી છે તેથી આ મુકાદમાની કેસીઅત માલુમ પડશે, આ ફરીઆદી શરૂ થયા પછી પ્રતિવાદીને પોતાનો ખચાવ કરવાની ફરજ પડી; અને તેણે જે બીના લખી હતી તેની દરેક વાત સાબીત થઈ શકશે, એવી પોતાની ખાત્રી હોવાને લીધે તેને જે પ્રમાણે કાયદા સંબંધી સલાહ મળી તે પ્રમાણે તેણે પોતાનું કામ આગળ ચલાવ્યું. તેણે એ વીશે જે નવી શોધ કરી તે ઉપરથી તેની ખાત્રીને ટેકા મળ્યો, અને કેટલાએક વીદ્વનો

આ મુકદમાની કેરીઅતથી વાકેફ નથી તેઓ પણ તમે નામદારોને જણાવશે કે એ લાઘવલની બીના વાદીને લાગુ પડતી નથી. હવે મહારાજેના ધર્મ પુસ્તકોની ખુબી શું છે તે વીશે હું જણાવવાની રજા લઉં છું; તે પુસ્તકોમાં કેટલીએક વાત ધણીજ નીલંજ તથા હેવાનીઅત લરેલી લખેલી છે. જે મહારાજેએ પોતાની સેવકીઓના ગળામાં હાથનાખીને રાસલીલા રમવી, એવી વાત તેઓએ પોતાના ધર્મ પુસ્તકોમાં લખી હોય અને વાદીએ પોતાના ધર્મનો વધારો કરવાને વાસ્તે ચોપાનીઉં કહાડવા માંડીઉ હતું તેને પ્રતીવાદીએ જણાવ્યું કે તમે એવી ચાલથી હાથ ઉઠાવો અને તમારા બીજા મહારાજેને એ વીશે બોધ કરો, તો તેમ કેહેવામાં પ્રતીવાદીએએ અણુધટતું શું કર્યું? મહારાજે એવું કહે છે કે હમો 'કૃષ્ણ' નો અવતાર છઇએ, વાસ્તે જે પ્રમાણે કૃષ્ણની સાથે ગોપીઓએ રાસ લીલા કીધી તે પ્રમાણે હમારી સાથે પણ સેવકીઓએ કરવું જોઇએ. વાદીના પોતાના સાક્ષીએ આ વાત સાબીત કરી કે સવારના ત્રણ ચાર વાગે અંધારામાં સેવકીઓ તેમના દર્શન કરવા જાય છે, અને તેથી કેટલાએક ધુરી મતલબના લોકોને પોતાની ધુરી ધારણા પુરી પાડવાની જોગવાઇ મળે છે. ઇંચ્વડ મધે ધણી ધણીઆણીના છુટાછેડા કરવાના મુકદમા મધ્યે જેવી રીતના સાક્ષીઓ રજુ થાય છે તેવી રીતના સાક્ષીઓ પ્રતીવાદીની તરફથી રજુ કરીને દેખાડવામાં આવશે કે વાદી અને બીજા મહારાજે પોતાની સેવકીઓ સાથે જરકર્મ કરે છે. વળી એવું પણ દેખાડવામાં આવશે કે વાદી પોતે પોતાના પંથના જરકર્મની કેળવણીમાં મોટા થયો છે અને એક વખત તેણે કહ્યું કે જરકર્મ કરવાથી માણસનું કૈવત વધે છે અને લોહી સુધરે છે, અને શરીરની કસરત કરનારાઓને કૈવત વધારવું હોય તો જરકર્મ કરવું. અને આવી રીતના વિચાર આપનારો, ઉંચી જ્ઞાતિનો ઉંચો બાહ્ય છે, ઈશ્વરનો અવતાર છે; અને મીં બેત્રી કહે છે કે તે સદ્ગૃહસ્થ છે પણ આવી રીતનો સદ્ગૃહસ્થ છે, અને જે શખ્સ કહે છે કે મને લાઘવલની બીનાથી નુકશાન પુગ્યું છે તે આવી ચાલનો અને આવી રીતનો માણસ છે.

“વળી તમે નામદારોએ આ વાત ઉપર પણ ધ્યાન આપવું જોઇએ કે વાદીએ પોતે આવીને પોતાના મુકદમાની મુખબુખાની આપવી જોઇતી હતી, તેમ તેણે કીધું નથી. પ્રતીવાદીની તરફથી તેને સાક્ષી દાખલ સમન્સ આપવામાં આવ્યો હતો અને તે સમન્સ લેવાને પ્રતીવાદીને તેણે બેહદ મેહેનત તથા અડચણમાં નાખ્યો હતો. અને હવે જ્યારે એને સાક્ષી સમન્સ પોચેલો છે, ત્યારે તે પોતે પોતાનો મુકદમો સાબીત કરવાને પેહેલ વેહેલા શા માટે નહીં આવ્યો

એ વાત કોર્ટે ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. એક બીજી વાત પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ છે કે બધા વૈષ્ણવોમાં ભાટીઆઓ મહારાજને ધણાજ ભાવથી માનનારા ગણાય છે. એવું છતાં પણ વાદીની તરફનો મુકદ્દમો સાબીત કરવાને એકબી ભાટીઆને સાક્ષી દાખલ ખોલાવવામાં આવ્યો નહીં. ભાટીઆઓને છોડીને મારવાડી જેવા દરિદ્રિને સાહેદી પુરવા ખોલાવ્યો અને તેનું કારણ એજ કે બધા ભાટીઆઓએ મહારાજની વિરુદ્ધ સાક્ષી નહીં પુરવાનો બંદોબસ્ત કીધો છે અને તે બંદોબસ્ત આ કોર્ટમાં સાબીત થયાથી તેઓ સાક્ષી આપવાને નાલાયક થયા છે. પ્રતીવાદીએ લાઇબલની બીના મધ્યે જે સખ્ત બોલ વાપર્યા છે તે હુદની બહાર નથી પણ મહારાજને પોતાના પુસ્તકો મધ્યે જરકર્મને ઉત્તેજન આપ્યું છે તેની ઉપર તેણે વાજબી ધિક્કાર નાખ્યો છે. પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓથી કોર્ટના જાણવામાં આવશે કે મહારાજે પોતાના પુસ્તકમાં એવું લખ્યું છે કે ઇશ્વરની ઉપર જરભાવની પ્રીતી રાખવી અને એજ પ્રીતીથી જીવનો ઉધાર (છુટકારો) થાય છે પણ મહારાજ અને ઇશ્વર એકજ છે, વાસ્તે આ ચાંદીનું નામીનું દરદ ભોગવનાર જડુનાથજી મહારાજ જેવા ઇશ્વર ઉપર પણ તેવીજ જરકર્મની ગરમ પ્રીતી રાખીને તેની સેવા કરવી. પણ એ ધર્મગુરુઓ કેહે છે કે એટલુંજ કરીને ખેસી ના રહેા ; કારણ કે તેથી કાંઇ પણ વળવાનું નથી. હમે કૃષ્ણનો અવતાર છીએ માટે તમે તમારું શરીર, તમારો આત્મા, તમારી બાયડી, તમારા છોકરા તમારી છોકરી તથા તમારું તન, મન, અને ધન હમેને અર્પણ કરો. જે તમે ઇશ્વરની સેવા કરવા ચાહતા હો તો હમે તમારા ઇશ્વર છીએ અને આવી રીતે હમારી સેવા કરો, અીએ પોતાનું શરીર અર્પણ કરવું એટલે શું તેનો અર્થ કોર્ટે વીચારી લેવો. ખરા વૈષ્ણવે લોકલાજ (એટલે લોકોની શરમ) રાખ્યા વગર તન, મન, ધનથી સેવા કરવી. અરે ! એ મહારાજને વળી કહે છે કે તમે કાંઇ પણ વસ્તુનો ઉપયોગ કરે તેની અમાઉ ઇશ્વરને એટલે હમે મહારાજને તે વસ્તુ ઉપભોગને માટે આપો અને તેની પછી તમે તેનો ઉપયોગ કરો. આ વાત આ પંથમાં પ્રસિદ્ધ હતી અને ગોકુળનાથજીએ તેની ઉપર ટીકા કરીને વધારે પ્રસિદ્ધ કીધી છે. પ્રતીવાદી કહે છે કે એ વાત તમે છોડી દો અને તેમા અગત કરીને જડુનાથજીને કહું છું કે તમે છોડી દો, કારણ કે બીજા મહારાજે તો એ વાતમાં દરરોજ વધારે વધારે કુબ્ધતા જાય છે અને ફક્ત તમેએ તમારા ધર્મનો વધારો કરવા વાસ્તે

કમર બાંધી છે અને જે કાંઈ તમે કહો છો તે ઠગાઈ લારેલું નહીં હોય તો તમે બીજા મહારાજને બોધ કરો. તમે એ કરનારની ઉપરધિક્કાર નાખો, અને ટીકા પ્રમાણે ચાલીને તમારામાંના જે મહારાજ પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને અગાડતા હો તેથી હાથ ઉઠાવો. જેઓ ધર્મનો ઉપદેશ કરવા બહાર નીકળ્યા છે તેઓને પ્રતીવાદી આ પ્રમાણે કહે છે લાઇબલની બીનાના છેલા વાક્ય વીષે કોર્ટને કાંઈપણ શક હોય તો હવે તે નીકળી જવો જોઈએ છે.

“ હવે જે સાહેદી પડવાની છે તે વીષે હું એટલું જ જણાવું છું કે બાટીઆ કોન્સપીરસી કેસની તપાસ થઈ રહ્યા પછી વાદીનો મુકદ્દમા ચલાવનાર (પ્રભુદાસ) પ્રતીવાદોતા સાક્ષીઓને કહેતો ફરે છે કે તમે મહારાજના વીરુદ્ધ સાહેદી પુરશે ના અને જો પુરશે તો તમને ન્યાત બહાર રહેવું પડશે. આવા મુકદ્દમાઓ મધે સાહેદી રજુ કરવાનું કામ સઘળે મુશ્કેલ છે, પણ આ મુકદ્દમામાં તો એ કામ ધણું જ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે, કારણ કે પ્રતીવાદીની તરફ કોઈ સાહેદી પુરવા નહીં આવે એવી તજવીજ વાદીની તરફથી થયેલી છે. આ કારણને માટે હું કહું છું કે પ્રતીવાદીઓને ઇંગ્રેજ કાયદાથી જેટલી છુટ મલી શકતી હોય તેટલી છુટ તમે નામદારોએ આપવી જોઈએ વાદીના સાક્ષીઓથી આ વાત રજુ થઈ કે મહારાજ ફક્ત ધર્મની વાતો પોતાના સેવકો ઉપર જીલમ ગુજારે છે. એટલું નહીં પણ ધર્મને નામે તેઓ સંસારી ખટલામાં પણ જીલમ ગુજારે છે. અને તે એટલે વેર કે એક સુલેહના અમલદારે (અને હું દલગીર છું કે તે હજી પણ સુલેહનો અમલદાર છે તેણે) કચુલ કીધું કે મેં ગુલામી ખત ઉપર સહી કીધી છે, અને તે સહીથી હું બંધાયો છું કે હમારી ન્યાતના જે લોકો મહારાજની વીરુદ્ધ લખે અને મહારાજને કોર્ટમાં સાક્ષી બ્રખલ બોલાવે તો તેને ન્યાત બાહારની સજા કરવી અને લખત ઉપર સહી લેવાને મહારાજને કેટલાક દીવસ સુધી મંદીર બંધ કરવાં પડ્યાં હતાં મહારાજ પોતાના સેવકનાં મરણની વખતે તેમને ત્યાં જઈને તેઓની છાતી ઉપર પગ મુકી પૈસા લે છે. છેવટે હું જણાવું છું કે પ્રતીવાદીની તરફથી સઘળી સાહેદી રજુ થયા પછી એવું માલમ પડશે કે લાઇબલની બીના મધ્યે લખેલી સઘળી વાતો ખરી અને વાજબી છે.

પ્રતીવાદીઓની તરફના સાક્ષીઓ.

(સાતમો દીવસ; મંગળવાર, તા. ૪થી ફેબ્રુઆરી.)

(૧) કરસનદાસ મુલજી --“ હું આ મુકદમા મધે એક પ્રતીવાદી છું; જ્ઞાતે વાણીઓ અને ૨૮ વંસની ઉમરનો છું. વલ્લભાચાર્ય ધર્મને માનનારી જાતમાં હું જન્મ્યો છું, મહારાજને ગુરૂ લેખે હું માનતો હતો અને ધ્રુવર લેખે નહીં. લાઘવલની બીના છપાઇ પ્રગટ થઈ ત્યારે હું સત્ય પ્રકાશનો માલેક તથા અધીપતી હતો. ગયા વરસની શરૂઆતથી એ પત્રને રાસ્ત જોડતાર સાથે જોડી નાખ્યું છે અને ત્યારથી તે “રાસ્ત જોડતાર તથા સત્ય પ્રકાશ” ના નામથી ઓલખાય છે. બીજો પ્રતીવાદી નાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીના સત્ય પ્રકાશનો છાપનાર હતો. “શ્રી બોધ” નામનું ચોપાનીઈં પણ હું લખું છું. બીજા કેટલાએક ચોપાનીઆં તથા પુસ્તકો મેં લખ્યાં છે. અસલ હીંદુ ધર્મના મતથી હું થોડો ધણો વાકેફ છું. એ અસલ ધર્મમાંથી આશરે ૧૦૦ પંથો ઉભા થયા છે. અને તેમાંથી પણ બીજા વળી પંથ ઉભા થાય છે. એ પંથ મધ્યેના કેટલાએક પંથો તો એક બીજાથી ધણા જુદા છે. શીવ અને વીજુ માર્ગમાં ધણો ફેર છે. એ બેઉ માર્ગની પુજા તથા નીતિ જુદી જુદી છે. વલ્લભાચાર્યના મતવાળા વીજુને માને છે અને શીવ માર્ગવાળા શીવને માને છે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં મનને (ધંદ્રિયને) જીતવાનું (વૈરાગ્ય પાળવાનું) કહ્યું નથી. પણ શીવ માર્ગમાં કહેલું છે. અસલ હીંદુ ધર્મમાં મન જીતવાનું, તથા શરીરને કષ્ટ આપવાનું, તથા પાપનો પશ્ચાતાપ કરવાનું કહેલું છે. વલ્લભાચાર્યનો પંથ આશરે ૩૭૫ વરસની વાત ઉપર ઉભો થયો છે. વલ્લભાચાર્ય એ પંથનો મૂળ પુરૂષ હતો અને જ્ઞાતે તૈલંગો બ્રાહ્મણ હતો. વલ્લભાચાર્ય તથા તેના બાપ લજ્જમન ભટ્ટને તૈલંગો બ્રાહ્મણોએ ન્યાત બાહાર મુક્યા હતા. ‘નીજ વારતા’ નામના ઘજ બાષામાં લખેલા એક પુસ્તકમાં એવું લખ્યું છે કે વલ્લભાચાર્ય જ્યારે મરણ પામ્યા ત્યારે આગનો મોટો ભડકો થઈને આકાશમાં ચઢી ગયા. મહારાજે (ભટ્ટના કુટુંબ મધ્યે) માંહો માંહે પરજો છે. જ્યારે માંહો માંહે ઊકરી મળતી નથી ત્યારે કાંઈ ગરીબ તૈલંગો બ્રાહ્મણને પૈસા આપીને તેની ઊકરી પરજો છે. પણ જે તૈલંગો બ્રાહ્મણ મહારાજને ઊકરી પરજાવે છે તે પોતાની ન્યાતમાંથી ન્યાતબાહાર થાય છે. એક મહારાજ એક ગરીબ તૈલંગો બ્રાહ્મણની ઊકરી સાથે પરજોલા હતા તેની મને ખબર છે. મહારાજે ઉંચ બ્રાહ્મણ નથી અને તેઓનો પંથ પણ અસલનો નથી. તેઓ કાંઈ પણ લોકોને અસલ હીંદુ ધર્મનો ઉપદેશ કરતા નથી માટે તેઓ અસલ હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરૂ કહેવાતા નથી. વૈજુનો પોતાના પંથના મતની વાતો મહારાજ પાસેથી

સાંભળે છે. અસલ હીંદુ ધર્મની વાતો બ્રાહ્મણો પાસેથી સાંભળે છે. બ્રાહ્મણો ઉઘાડી રીતે ધર્મની વાતો બધા લોકોને સમજાવે છે. મહારાજને પોતાના પંથની વાતો છુપાવી રાખે છે. એ વાતો જાહેર કરવાની એ પંથમાં મના કીધેલી છે. વલ્લભાચાર્ય પંથના મતથી વાકેફ થવાને મેં બહુ ધ્યાન આપ્યું છે એ પંથના બહુ ખરા પુસ્તકો વ્રજ ભાષામાં લખેલા છે અને હું વ્રજ ભાષા વાંચી સમજી શકું છું. કેટલાંએક પુસ્તકો સંસ્કૃત ભાષામાં છે પણ સંસ્કૃત ભાષા હું જાણતો નથી. એ પંથની વાત જાહેર ન પાડવા વીધે એ પુસ્તકોમાં લખ્યું છે જે કોઈ પોતાના ગુરૂની અથવા ઠાકોરજી (મુસ્તી)ની ગુપ્ત વાત જાહેર કરે તે મુઆ પછી ત્રણ જન્મ સુધી કુત્રાનો અવતાર પામે. મહારાજના મતની બહુીએક વાતો એવી છે કે વિદ્વાન બ્રાહ્મણોથી તે વાતનો ખોધ થઈ શકતો નથી, બ્રાહ્મણો હમારા પંથ વાળાને ધર્મની વાતો સમજાવે છે તે વાતો તેઓ ખીજા પંથવાળાઓને પણ સમજાવે છે. મહારાજના પંથના ૧૪ પુસ્તકો હું આ કોર્ટ મધ્યે રજુ કરું છું તે મધ્યે એક ગુજરાતી ભાષામાં, અને ખીજા વ્રજ ભાષામાં તથા સંસ્કૃત ભાષામાં છે એ પુસ્તકોના નામ—

(૧) સડસઠ અપરાધ; બનાવનાર હરરાયજી મહારાજ (૨) અષ્ટાક્ષર ટીકા, બનાવનાર ગુસાંધજી—(૩) ચતુશ્લોકી, બનાવનાર ગુસાંધજી.—(૪) ગુરૂ સેવા; બનાવનાર વલ્લભાચાર્ય—(૫) સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશય છેદક; બનાવનાર વાદી જદુનાથજી મહારાજ.—(૬) પુષ્ટી પરવા મર્યાદા ટીકા; બનાવનાર હરરાયજી મહારાજ.—(૭) રસભાવના; બનાવનાર ગોકુલનાથજી.—(૮) વીઠલેશ રત્નવીરજી; બનાવનાર દેવકીનંદન—(૯) અસો બાવનની વાર્તા તથા—(૧૦) ચોરાસી વૈષ્ણવની વાર્તા, બનાવનાર ગોકુલનાથજી—(૧૧) વચનામૃત, બનાવનાર ગોકુલનાથજી.—(૧૨) સિદ્ધાંત રહસ્ય ઉપર ગોકુલનાથજીની ટીકા.—(૧૩) સિદ્ધાંત રહસ્ય બનાવનાર વલ્લભાચાર્ય—(૧૪) દશ મર્મ; બનાવનાર દ્વારકેશજી.

(૧) સડસઠ અપરાધ એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે.

તે મધ્યેના કેટલાંએક વાક્યોનો તરજીમો.

૮. વૈષ્ણવ થઈને જે કોઈ વૈષ્ણવ નથી તેને માન આપે તો તે (મુઆ પછી) ત્રણ જન્મ સુધી ચમાર થાય.

૩૨ જે કોઈ પોતાના ગુરૂની અને ઠાકોરજી (ધશ્વર) ની વચ્ચે ભેદ અથવા તફાવત સમજે તે (મુઆ પછી) સીયાના નામનો પક્ષી થાય.

૩૪ જે કોઈ પોતાના ગુરૂની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરે (તોડે) તે અસીપાત્રાદી ભયંકર નર્કમાં જાય, અને તેની સઘળી સેવા નિષ્ફળ જાય.

૩૭ જે કોઈ પોતાના ગુરૂની અથવા ઠાકોરજીની ગુપ્ત વાત જાહેર કરે તે (મુઆ પછી) ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો થાય.

૩૯ જે કોઈ પોતાના ગુરૂ આગળ અથવા ઠાકોરજીની આગળ પદમાસન કરી (એટલે પગ ઉપર પગ ચડાવીને) બેસે તે (પોતાનાં મરણ પછી) સર્પનો જન્મ પામે.

૪૪ જે કોઈ પોતાના ગુરૂ આગળ પોતાની વિધા દેખાડે તે (મુઆ પછી) ત્રણ જન્મ સુધી મુંઝો થાય અને ત્રણ જન્મ સુધી કુતરો કે ગધેડો થાય.

૪૫ જે કોઈ પોતાના ગુરૂની આગળ ચાલાકી દેખાડે તે મુઆ પછી જરક પક્ષીનો જન્મ પામે.

૪૬ જે કોઈ પોતાના ગુરૂની સેવા કર્યા વગર (ઠાકોરજીની) પુજા કરે તો તેની પુજા નિષ્ફળ જાય.

૪૯ જે કોઈ પોતાના ગુરૂને અથવા ઠાકોરજીને પોતાના પગનું તળિયું દેખાડે તે (મુઆ પછી) દશ વરસ સુધી સર્પનો જન્મ પામે.

(૨) અષ્ટાક્ષર ટીકા-એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે.

તે મધ્યેના એક વાક્યનો તરજુમો.

જીઓ શ્રી ગુસાંધજી કેવા છે! તેને કાંઈ ચીજની ઇચ્છા નથી. તેને કાંઈ ચીજની ગરજ નથી. તેની સર્વ ઇચ્છા પુરી પડેલી છે તે સર્વે યુગ્મોથી ભરપુર છે. તે પોતે સાક્ષાત ઇશ્વર છે. સર્વે અવતારમાં મુખ્ય છે. કરોડો કામદેવ જેવા ખુશસુરત છે. જ જાતના સદ્ગુણથી ભરેલા છે. રસીક શીરામણી (એટલે સર્વ જાતના રસના જાણુનારા-ઓના માથાના મુગુટ છે) પોતાના ભકતોના મનોરથ પુર્ણ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. એવા શ્રી ગુસાંધજી છે. તેને કોઈ ચીજની ઇચ્છા શા માટે થાય ? પોતેજ કરોડો દુનીઆના બનાવનાર છે અને કરોડો દુનીઆમાં તેની કીર્તિ વ્યાપી રહેલી છે. સઘળા પ્રાણીઓના પ્રાણના અંતર્યામી છે. બ્રહ્મા, શીવ, ઈન્દ્ર, વગેરે દેવતાઓ તેની સ્તુતી કરે છે. એવા શ્રી ગુસાંધજી છે

(૩) ચતુર્લોકીની ટીકા -એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે

તે મધ્યેનાં વાક્યનો તરજુમો.

“ તેટલા માટે કળીયુગમાં સેવા સમાન ખીજી મુક્તિ નથી. તેટલા
 “ ચારતે જ્યારે કોઇ માણસ ફક્ત શ્રી આચાર્યજીનો આશરો લે છે ત્યારે
 “ તેની સર્વ ઇચ્છા પુર્ણ થાય છે. આપણે આપણા ગુરને ઇશ્વર
 “ પ્રમાણે માનવો જોઈએ. એટલુંજ નહીં, પણ ગુરને ઇશ્વર કરતા પણ
 “ વધારે માનવો જોઈએ; કમકે જો ઇશ્વર ક્રોધ કરે તો ગુર દેવ (આપણું)
 “ રક્ષણ કરે; પણ ગુર જો ક્રોધ કરે તો (આપણું) રક્ષણ કરવાને
 “ કોઈ શક્તિવાન નથી. ”

(૪) ગુર સેવા—એ પુસ્તક ધ્રજ લાપામાં છે. તેનાં

કેટલાએક વાક્યોના તરજૂમા—

“ જ્યારે હરી (ઇશ્વર કોઇની ઉપર) ક્રોધ કરે ત્યારે ગુર રક્ષા કરે, પણ
 “ જ્યારે ગુર ક્રોધ કરે ત્યારે કોઈ રક્ષા કરી શકે નહીં, તેટલા માટે
 “ વૈષ્ણવે પોતાના તનથી અને વિત (એટલે દોલત) થી ગુરની સેવા
 “ કરીને તને રાજી રાખવો. ”

“ પણ મુખ્ય ગુર તો શ્રી આચાર્યજી, ગુસાંધજી અને સધળું વલ્લભકુળ
 “ (એટલે વલ્લભની ઓલાદ) છે. સર્વોત્તમજીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ સધ-
 “ જાઓ ગુર છે. ”

“ તેટલા માટે ઇશ્વર અને ગુરની સેવા જરૂર કરીને કરવી જોઈએ.
 “ જો કોઈ માણસ ઇશ્વરની સેવા કરે તો વ્યાપી વૈકુંઠમાં જાય, પણ ઇશ્વરની
 “ સેવાથી વ્યાપી વૈકુંઠમાં ફક્ત નેજ જાય જે ગુરની સેવા કરે. જેવી ઇશ્વરની
 “ સેવા તેવીજ ગુરની સેવા કરવી જોઈએ ”

“ ગુરને ભેટ કરવી અને તે ભેટનું કાંઇ પ્રમાણ (હદ) નથી.
 “ જેવી મરજીમાં આવે તેવી ભેટ કરવી. પણ એટલો વિચાર કરવો
 “ જોઈએ કે આ જગતમાં ઘણી જાતનાં પ્રાણી છે તે સઘળાંમાં હમે
 “ મોટા લાઘ્યાશાળી છીએ કે શ્રી વલ્લભાચાર્યજી, તથા શ્રી ગુસાંધજીએ,
 “ તથા તેમનાં સર્વ બાલકા (એટલે મહારાજો) જોઓ શ્રી પુરષોત્તમ રૂપ
 “ સાક્ષાત ઇશ્વર છે તેમને શરણે છીએ. ”

(૫) સ્વધર્મ વધેક અને સંશયછેદક, પ્રગટ કરનાર વૈષ્ણવ
 “ ધર્મ પ્રસરક મંડળી, એ ચોપાનીયું ગુજરાતી ભાષામાં
 “ છપાયું છે. તેના પહેલા પુસ્તકના બીજા અંક મધ્યે
 “ ૨૭ મે પાને જાહેરાવની પ્રીત વીરો આ

પ્રમાણે લખ્યું છે:—

પ્રસંગ બીજો.

“ઉપલા પ્રસંગમાં કહ્યું જે સર્વે રૂપ ઈશ્વર પોતે અંશે કરીને થયા
“ છે માટે આ જગત સર્વે પોતાનો આત્મા છે માટે પોતાના આત્મા સાથે
“ પોતે રમણુ કરે છે. ઈશ્વરને તો પારકું પોતીકું છેજ નહીં. સહુ પોતીકુંજ
“ છે માટે વ્યભીચાર દોષ ઈશ્વર ઉપર લાગુ પડતો નથી.”

“ પારકી વસ્તુ ભોગવવાનો દોષ તો આ સૃષ્ટિને લાગે છે, ઈશ્વરને તો
“ પારકું છેજ નહીં. માટે વ્યભીચાર દોષનો કાયદો ઈશ્વરે સૃષ્ટી સાર કરેલો
“ છે. હવે અજ્ઞાની એમ કહે છે જે દીકરી અથવા દીકરો આપને કહેશે જે
“ ‘હું’ તમારી વહુ થાઉં. એમાં કેટલો અધર્મ અને કેટલી અનીતિ છે.’ માટે
“ ઈશ્વર સાથે જરભાવની પ્રીત રાખનારા કેટલા અધર્મી છે, એવું દેખાડવું
“ છે. હવે એ વાતનો સમજી લોકોએ વિચાર કરીને જોવું જે ગોપીજને
“ શ્રી કૃષ્ણની સાથે જરભાવની પ્રીત કરી તે શું તેણે અધર્મનું આચરણ
“ કર્યું ? તથા આ સૃષ્ટિની સાથે સૃષ્ટિની સ્ત્રીઓ પાર્વતીજી સીતાજીને મહા-
“ દેવજી તથા શ્રી રામચંદ્રજી પરણ્યાં તથા રાગ્યોની કન્યા સોણ હજાર શ્રી
“ કૃષ્ણ પરણ્યાં તેણે પણ અધર્મ કર્યા એવું એ મુર્ખના કહેવા ઉપરથી
“ સિદ્ધ થાય છે. જે કેવળ આપ પુત્રનો ભાવ ઈશ્વર હોય તો એ કન્યાઓ
“ શ્રી કૃષ્ણ પરણે નહીં. પણ ઈશ્વરમાં તો સર્વભાવ રહેલા છે. સ્ત્રી તથા પુરૂષ
“ એ બન્ને ઈશ્વરમાંથી નીકળ્યા છે. માટે સ્ત્રી પુરૂષ એ બે ભેદ ઈશ્વરને નથી.
“ એ બન્ને ઈશ્વરના આત્મા છે. માટે પોતાના આત્મા સાથે પોતે રમણુ કરે છે
“ એમાં ઈશ્વરને પણ અધર્મ નથી અને સૃષ્ટિને પણ અધર્મ થતો નથી. જે
“ અધર્મ થતો હોય તો શ્રી કૃષ્ણ એ રાગ્યનો કન્યાઓ પરણેજ નહીં. જુઓ
“ કે એણે શાસ્ત્રથી કેટલી બધી વાત ઉઘટી બતાવીને અગ્નિયા લોકોને ભર-
“ માવ્યા છે જે જરભાવના પ્રીત ઈશ્વર સાથે રાખવામાં અધર્મ થતો હોય
“ તો પણ પુરૂષોત્તમ વેદને જરભાવ રાખવાનું વરદાન આપેજ નહીં.”

“ વેદની ઘણા કાળની સ્તુતી સાંજળીને આકાશવાણીથી પ્રભુ (ઈશ્વર)
“ બોલ્યા જે હે શ્રુતીઓ હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન પ્રસન્ન થયો છું તેથી
“ તમારી ઈચ્છા હોય તે વર માગો, એ રીતે જ્યારે શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું
“ ત્યારે શ્રુતીઓ બોલી જે,—

“ હે પ્રભુ (ઈશ્વર) જેટલા નારાયણ આદીથી તમારાં સ્વરૂપ છે, તેને
“ તો અમે જાણીએ છીએ જે એ સર્વે સગુણુ બ્રહ્મ છે. એમને વીધે અમારી
“ પુણ્ય બુધ્ધી નથી અને અમે જેને બ્રહ્મ કરીને વર્ણન કરીએ છીએ, જે
“ સ્વરૂપ નીર્ગુણુ છે અને અક્ષર બ્રહ્મથી જુદું છે, તે સ્વરૂપમાં તો અમારી

“ મન વાણી પ્હોંચતી નથી, માટે તે સ્વરૂપ અમે જાણી શકતા નથી માટે તે
 “ સ્વરૂપનાં દર્શન અમને કરાવો. એ શ્રુતીઓએ કહ્યું ત્યારે પુણ્ય પુરુષોત્તમ
 “ જે શ્રી કૃષ્ણ તેણે પોતાનું વ્યાપી વૈકુંઠ દેખાડ્યું અને પોતાનાં દર્શન કરા-
 “ વ્યાં તે સમયે ” (વેદની) શ્રુતીઓને કેવાં દર્શન થયાં તે કહે છે.

“ તે સમયે (વેદની) શ્રુતીઓ શ્રી કૃષ્ણનું સ્વરૂપ જોઇને સ્તુતી કરવા
 “ લાગી. જે હે શ્રી કૃષ્ણ તમારું સ્વરૂપ કોરી કામદેવથી પણ અતીશય સુંદર
 “ છે. તે જોઇને અમને કામ ઉત્પન્ન થયો છે. માટે અમે તમારી સાથે સ્ત્રી
 “ ભાવથી રમણ કરીએ એ મનોરથ અમારો તમે પુર્ણ કરો. જે તમે અમને
 “ વરદાન આપવાની ઇચ્છા કરો છો તો અમે એજ માગીએ છીએ. એ રીતે
 “ જ્યારે વેદની શ્રુતી બોલી ત્યારે શ્રી પુર્ણ પુરુષોત્તમ કહે છે જે,—

“ હે શ્રુતીઓ તમારો આ જે મનોરથ છે, તે ધણો દુર્લભ છે અને
 “ સિધ્ધ થવો કઠણ છે, પણ મેં તમારાથી કબુલાત કરી તેથી એ મનોરથ
 “ સત્ય થશે. પણ તે હમણાં નહીં સિધ્ધ થાય. તે કહે છે (કે):-

“ શારસ્વત કલ્પ જ્યારે આવશે ત્યારે તમે વ્રજમાં ગોપીઓ પ્રગટ થશો.
 “ ત્યાં વ્રંદાવનમાં રાસમાં હું તમારો મનોરથ પુર્ણ કરીશ અને જનભાવની
 “ પ્રીત તમારી મારામાં સર્વથી અદકી થશે. તે પ્રીતથી તમે મને પામીને
 “ તમારી ઇચ્છા થશે. એ રીતે શ્રી કૃષ્ણે શ્રુતીઓને જનભાવથી પ્રાપ્ત થવાનું
 “ કહ્યું એ વેદની શ્રુતીઓને ગોપીકા થયાં છે તેઓનું નામ શ્રુતીરૂપા કહેવાય છે.

“ એજ રીતે રામાયણમાં કહ્યું છે જે દંડકારણ્ય વનમાં શ્રી રામચંદ્રજી
 “ પધાર્યા હતા. ત્યાં સોળ હજાર અગ્નિ કુમાર નામે રૂપીઓ તપ કરતા હતા.
 “ તે રૂપી શ્રી રામચંદ્રજીનું સ્વરૂપ જોઇને મોહીત થયા. ત્યારે હાથ જોડીને
 “ શ્રી રામચંદ્રજીને વીનંતી કરી જે હે પ્રભુ અમને તમારી સાથે સ્ત્રી રૂપે થઇને
 “ રમણ કરવાની ઇચ્છા થઈ છે. માટે આ મનોરથ અમારો પુર્ણ કરો. ત્યારે
 “ શ્રી રામચંદ્રજીએ પ્રસન્ન થઇને વરદાન આપ્યું જે આ મનોરથ તમારો શ્રી
 “ કૃષ્ણાવતારમાં પુર્ણ થશે. તે અમ્મિકુમારો રૂપીઓ વ્રજમાં ગોપીકા થયાં
 “ તેનું નામ અમ્મિકુમાર ગોપીકા છે. એની કથા કુર્મ પુરાણમાં કહી છે તથા
 “ અથર્વવેદમાં કહી છે જે—

“ એ અમ્મિકુમાર રૂપીઓ વ્રજમાં સ્ત્રી (રૂપે) પ્રગટ થઈ શ્રુતીઓની
 “ સાથે એ પણ પુર્ણ પુરુષોત્તમને પામી. એ રીતે વેદ પુરાણોમાં કામ કામ
 “ કહ્યું છે કે જે જે ભાવે ઇશ્વરને આ જીવ લજે તે રીતે હરી તેનો મનોરથ
 “ પુર્ણ કરે છે. જે જનભાવની પ્રીતમાં અધર્મ થતો હોત તો શ્રી કૃષ્ણે તથા
 “ શ્રી રામચંદ્રજીએ સ્ત્રી થવાનું વરદાન કેમ આપ્યું ? તેજ સમયે અપ્રસન્ન

“ થઈ જાત અને દાંડ કરત પણુ ઇશ્વર તો સર્વરૂપ છે. પીતારૂપ અને સ્વામીરૂપ
 “ છે. ભાઈરૂપ છે, પુત્રરૂપ છે. જે જે ભાવે ઇશ્વરમાં પ્રીત રાખે તે રીતે ઇશ્વર
 “ તેનું મનોરથ પુર્ણ કરે છે. નંદરાયજી વાસુદેવજીએ પુત્રભાવનું વર માગ્યું
 “ તો તેનો પુત્રભાવનો મનોરથ પુર્ણ કર્યો; ગોશ્રુકાએ જરભાવથી પ્રીત કરી
 “ તો જર થઈને સુખ આપ્યું. અને આ અજ્ઞાની કહે છે જે અધર્મ છે. એ
 “ વાર્તાવેદ પુરાણથી કેટલી ઉલટી કહે છે. તે ઉપર કોઈ લકતે સાખી કહી છે
 “ જે—ઉકરડે ચરનાર ખર શું જાણે બાગની સહેલ. મરણ મીશ્રીથી તેનું
 “ જીવન જગતનું મેલ—અર્થ, ઉકરડાનો ચરનાર જે ગધેડો છે તે બાગની
 “ સહેલને શું જાણે જે બાગની સહેલ કેવી છે. સાકર ખાધાથી ગધેડો મરણ
 “ પામે છે, અને ઉકરડા ઉપર પડેલો કચરો ખાઈને જીવે છે. તેમ પરબ્રહ્મના
 “ સુખને માટે તરસ્યો જે લકત છે, તેનું જીવન તો જરભાવનીજ પ્રીત છે. એ
 “ પ્રીતને અલકત શું જાણે ? તે તો નર્કની પ્રીતની ઇચ્છા કરનાર છે. દેહ, સ્ત્રી
 “ ધન એ મળ્યું એટલે પરમેશ્વરજી મળ્યા. પણ અનુભવ કરતાં પણુ સાક્ષ
 “ જણાઈ આવે છે જે જરભાવ જેવી પ્રીત કોઈ દેહાણે નથી. તે સાર શાસ્ત્રમાં
 “ જરભાવની પેડે પ્રીત હરીમાં રાખવી કહી છે. જીઓ કે જરભાવની પ્રીત-
 “ વાળી સ્ત્રી ધરનું કામ કરે છે પણુ રાત દહાડો તેનું મન જરને મળવા સાર
 “ લાગ્યું રહે છે અને જર પરદેશ જાય તે તેના વીયોગથી તેને અન્ન ભાવનું
 “ નથી; શ્યામગાર સારો કરવો ગમતો નથી, અને અતીશય વિયોગે દુઃખ
 “ થયાથી તે પોતાની દેહ છોડી દે છે. એવી તરેહની પ્રીત પરમેશ્વરમાં રાખવી
 “ શાસ્ત્રમાં અતીશય ઉત્તમ કહી છે. તે પ્રીતને એ મુખ કહે છે, જે એ પ્રીત
 “ ધીકાર કરવા જોગ છે. પણુ ચારભાવે કરીને ઇશ્વર સાથે કાંઈ વ્યભીચાર
 “ કરવો એવું કહ્યું નથી કારણુ જે શ્રી ગોપીજનની યોગ્યતા પ્રમાણે આ
 “ જીવની યોગ્યતા નથી. અને સાક્ષાત ઇશ્વર સાથે સંબંધ પણુ આ જીવનો
 “ નથી. એ ઉપર એક દ્રષ્ટાંત કહીએ, કોઈ એક સ્ત્રી સંધ્યાકાળ સમયે જરની
 “ પાસે જતી હતી. તે સમય કોઈ એક ફકીર રસ્તામાં ખેંડા લજન કરતો હતો.
 “ પણુ અંધારું હતુ તેથી તે ફકીરને તે સ્ત્રીએ દોડા નહીં ને ડોકર મારતી
 “ ચાલી ગઈ. તેની પણુ તેને ખબર રહી નહીં તે સમયે ફકીર કાંઈ બોલ્યો
 “ નહી, પણુ જ્યારે તે સ્ત્રી પાછી આવી ત્યારે તે ફકીરે કહ્યું જે—અરે રાંડ
 “ તું મને ડોકર મારીને ચાલી ગઈ પણુ તે સમયે હું ઇશ્વરના ધ્યાનમાં હતો
 “ તેથી બોલ્યો નહી, ત્યારે તે સ્ત્રીએ જવાબ દીધો જે તું ઇશ્વરના ધ્યાનમાં હોત
 “ તો મેં ડોકર મારી તેની તને ખબર રહેત નહી. જે કે મારી તુરંજ પ્રીત
 “ જરમાં હતી તેથી મેં તને દોડા નહિ અને ડોકર મારી તેની પણુ મને તેન

“ધ્યાનમાં ખબર ન રહી અરે તારી ખરી પ્રીત ભગવાનમાં હોત અને તેના ઉપર ધ્યાન હોત તો તને ડોકર લાગ્યાની ખબર કેમ રહેત? એટલું સાંભળતાં માત્ર તે ફકીરે કાન પકડ્યો અને સ્ત્રીને પગે લાગી બોલ્યો માતા તેં વાત કહી તે ખરી છે આજથી મેં તને ગુરૂ કરી. એ દૃષ્ટાંતમાં પણ પ્રીતનો ઉપદેશ લીધો છે. જેમ દત્તાત્રયશ્રીએ ચોવીશ વસ્તુઓ પાસેથી ઉપદેશ લીધો તેમ જ્ઞરભાવની પ્રીતનો સાર લેવો. એ રીતે કાંઈ વ્યભીચાર કરવો એમ કહ્યું નથી. હરીના ભક્ત એ મર્મને જાણે છે, જેમ દોહામાં કહ્યું છે.

“વાહી જાણે વેદના, અણવાહીત્રાણે ગાલ.

“વીરહીણી જાણે વેદના, પ્રેમ ભક્તિની ચાલ.

“વળી (વેદની) શ્રુતીના વરદાનમાં એજ અધ્યાયમાં કહ્યું છે જે સ્ત્રી અથવા પુરૂષ ભક્તીલાવે કરીને હરીને (ધર્મરતે) ભજે તો શ્રુતીઓને જેવું પ્રાપ્ત થયું તેવું મનોરથ તેને સિદ્ધ થાય, એ રીતે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે “જે જેવું મનોરથ રાખી પ્રભુને ભજે તેવા મનોરથ પ્રભુ તેનો પુર્ણ કરે. એ રીતે કહ્યું છે. માટે આંધળાને ખભે હાથ મુકીને દેખતાઓએ ચાલવું નહિ, જેમ દોહામાં કહ્યું છે.

“ખભે અંધને હસ્ત ધરી, પાછળ ચાલે જેહ;

“પડે ખાડમાં સુરનર, પાછલ પડશે તેહ ॥

“જે શાસ્ત્રને જાણતા નથી તેને શાસ્ત્રમાં આંધળા કહ્યા છે. “તેના બતાવ્યા ઉપર ભરશે રાખીને દેખતા પુરૂષ આંખો “મીચીને તેનાં ખભા ઉપર હાથ મુકીને ચાલવું નહિ, કેમ જે કુસંગી લોકોનો અભિપ્રાય હોંદુ લોકોને વટલાવવાનો છે. માટે હરેક પ્રકારે કરીને શાસ્ત્ર ઉપર દુશણ મુકીને તેને ખોટું કરીને લોકોને બતાવીને વટલાવવા છે. એ વાતનો સુધારો મુંબઈમાં ચાલેલો છે. અને બીજા દેશોમાં પણ પ્રવર્ત થયો છે. આ જ્ઞરભાવની પ્રીતનો પ્રસંગ બીજો સંપૂર્ણ.”

(૬) પુષ્ટી પ્રવાહ મરીઆદા ટીકા:—એ પુસ્તક વ્રજ

ભાષામાં છે, તે મધેના વાક્યનો તરજુમો:—

પુષ્ટી માર્ગ (એટલે મહારાજનો પંથ) માં વધજિવને ઘેર ધર્મશ્રી “જ્ઞરભાવની પ્રીતથી બીરાજે છે, તે (વીર હવે હું) કહું છું જે પ્રમાણે આપણે પારકો છોકરો આપણાં ઘરમાં લાવીએ અથવા હરેક “રીતે પારકો ભરથાર આપણાં ઘરમાં રાખીએ તો અતી ધણાં “પ્યારથી આપણે વશ થાય છે. જે આપણે તનથી મનથી, અને ધનથી, “અથવા બીજી કોઈ રીતથી સેવા કરીએ તો પારકો છોકરો અથવા પારકો

“ ભરથાર આપણી સાથે રહેશે. એજ પ્રમાણે આપણે ધરમાં ઠાકોરજીન ।
“ સેવા કીધાથી તે આપણી પાસે સદા સર્વદા રહેશે.”

(૭) રસ ભાવના—એ પુસ્તક વ્રજ ભાષામાં છે, તે મધેના
કેટલાએક વાક્યનો તરજીમો:—

“ એ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણ મોટા ભારથી (ભુધ કરનાર) કહેવાયો. એજ
“ પ્રમાણે પુષ્ટીમાર્ગમાં સુરતારણ્ય (એટલે જીર કર્મનો ભોગ કરવાના
“ મેદાન) માં કરોડો સ્વામીનીજી (એટલે સુંદર સ્ત્રીઓ) ને જીતીને પુણ્ય
“ પુરષોત્તમ ભારથી કહેવાયા. ત્યારપછી શ્રી સ્વામીનીજી સાથે નાચ કરવામાં
“ ઝરોઝરી કરી શક્યા નહીં અને ભોગ કરવામાં હારી ગયા.

“ ત્યાર પછી શ્રી સ્વામીનીજી (એટલે રાધા) ની બેહેનપણીઓએ
“ પોતાના વાળ નાડાથી ગુંથીને અંબોડો વાળ્યો. તે અંબોડાનો ભાવ આ
પ્રમાણે લાવવો જોઈએ. નાડાને શ્રી સ્વામીનીજી ગણવા અને વાળને શ્રી
“ કૃષ્ણ ગણવો તેઓ એક બીજા સાથે ઉલટા આસનમાં રહીને ભોગ
“ કરે છે, એમ સમજવું.

“ (શ્રી કૃષ્ણની માતા) જસોદાજીના ઘેરમાં કુંવારી છોકરીઓ છે
“ તેઓ શ્રી કૃષ્ણને પોતાના ભરથાર પ્રમાણે ગણે છે. તેટલા વાસ્તે તે
“ કુંવારી છોકરીઓ પારણાને બદલે હીંડાળા ઉપર બીજાનું તૈયાર કરે છે
“ અને ઉપર શ્રી કૃષ્ણને પધરાવીને તેની સાથે ભોગ કરે છે.

“ પુષ્ટીમાર્ગના ભકતોની સાથે પ્રભુ (એટલે ઈશ્વર) લીલા રમે છે.
“ એ લીલા બીજા પંથવાલાને ઘણી લયંકર લાગે છે. પણ પુષ્ટીમાર્ગના
“ ભકતોને એ લીલા મોટાં સુખનું સાધન છે.

“ હાથીદાંતનાં રમકડાં શ્રી સ્વામીનીજી અંતર ઈચ્છા પ્રમાણે છે. તેટલા
“ માટે જ્યારે શ્રી સ્વામીનીજી વનમાં પધારે છે, ત્યારે હાથીદાંતનાં રમકડાંથી
“ હાથીની પેઠે ભોગ કરવાની (તેનામાં) ઈચ્છા ઉત્પન્ન કરે છે.

“ ચંદ્રાવલીજી તથા શ્રી ચમુનાજી તથા વ્રજની કુંવારી અને પરણેલી
“ સઘળી સ્ત્રીઓ મળીને શ્રી સ્વામીનીજીની વીનતી કરે છે. ‘ હમે તમારી
“ દાસી છીએ, હમે કાંઈ તમારા જેવી નથી. તમારા આગળ હમે પ્રભુને
“ કેમ મળીએ? આવી વીનંતી સાંભળીને શ્રી સ્વામીનીજી બોલ્યાં (એ
“ સ્વામીનીજી ચતુર અને ચોસઠ કળાથી સંપૂર્ણ પણે બોળી છે; તથા ચતુર
“ શિરોમણી છે તો પણ બોળી છે. તેસઘળી સ્ત્રીઓની ગરીબાઈ
“ જોઈને ખુશી થઈ “ અને બોલી) તમારું નામ વ્રજરતન
“ છે કારણકે વ્રજમાં તમે રતન છો. કેમકે તમે (શ્રી કૃષ્ણ) ઠાકોરજીમાં

“ પતીભાવ (એટલે ભત્રીજા જેવી પ્રીતી) રાખો છો તેવો એકે ભાવ નથી,
 “ તમે ઉત્તમમાં ઉત્તમ છો અને મારા કરતાં શ્રી કૃષ્ણ ઉપર તમારો
 “ ભાવ વધારે છે, કેમકે તમે સદા પવિત્ર રહો છો અને ક્રોધપિણુ (ગોપ
 “ એટલે ગોપીના ધણી) ની સાથે તમારો સંબંધ નથી. પુત્ર, ભરથાર,
 “ ધત્યાદીઓ દુનીઆમાં લોકોને દેખાડવા માટે છે; પણ તેમનો તમારી
 “ સાથે સંબંધ નથી. અને વળી તમે નીરપકારી છો. તમે હમારી
 “ જરભાવની મોજમાં ધણુ ઉપયોગી છો. તમારામાં અદેખાઈકે ધર્ષા નથી
 “ અને વળી જરભાવની જુદી જુદી રીતથી ભોગ કરવાને તમારું દીલ
 “ ધણુંજ લાગેલું છે. તમે મારા હૃદયમાં ધણુ પ્યારા છો. હમે ભોગ
 “ કરીએ છીએ ત્યારે તમે દાસ ભાવથી હમારી સેવામાં ઉભી રહો છો.
 “ એ ઉપરથી શ્રી સ્વામીનીજી ખુશી થઈને શ્રીકૃષ્ણને આ પ્રમાણે કહે છે.
 “ એ સ્ત્રીઓ તમને વાહાલી તેટલા માટે મને પણ બહુ વાહાલી છે. તેઓને
 “ જુદાજુદા કુંજ (એટલે આગ) આંધી આપો, જેથી કરીને તે દરેકની સાથે
 “ જુદો ભોગ થઈ શકે,”

“ શ્રી સ્વામીનીજીએ પોતાના શરીરમાંથી કરોડો સખી (એટલે બહેન-
 “ પણી) ઓને પ્રગટ કીધી. તેઓના નામ લલીતા વીસાખા, ધત્યાદી પડ્યા.
 “ તેઓમાંથી જે ખુબસુરત અને જરભોગ કરવામાં ધણીજ ચતુર હતી
 “ તેઓને લલીતા કરીને કહેતા હતા ; અને જેઓ ઉંધા આસને જર
 “ ભોગ કરવામાં ચતુર હતી તેઓનું નામ વીસાખા કરીને રાખ્યું હતું.

(૮) વીઠલેશ્વરત્નવીવરણ તથા સર્વોત્તમ:--એ પુસ્તકો
 સંસ્કૃતમાં છે તે મધ્યેના બે વાક્યના અર્થ:—

“ આચાર્ય (અથવા મહારાજ) નું બીજું નામ ‘ શ્રીપ: ’ કરીને છે.
 “ તેનો અર્થ ‘ પ્રીય ’ એટલે ધણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર કરીને સમજવો.

“ આચાર્ય (અથવા મહારાજ) નું વળી બીજું નામ ‘ રાસલીલા
 “ મહોદધી એટલે રાસ લીલા (જરભાવની રમત) નો સાગર.

“ આચાર્ય (અથવા મહારાજ) નું ત્રીજું નામ ‘ રાસલીલાક તાત-
 “ પ્રાય ’ “ એટલે એવો પુરૂષ જેની મુખ્ય મતલબ રાસલીલા
 “ કરવાની છે.

(૯) બસો ખાવન વૈષ્ણવની વાર્તા—એ પુસ્તક પ્રજા ભાષામાં
 તે મધ્યેની બે વાર્તાનો તરજુમો.

“ હવે શ્રી ગુંસાઈજીની સેવક ગંગા ખત્રીઆણી હતી, તે મહા-
 “ વનમાં રહેતી હતી તેની વાર્તા. ગંગાઆઈની મા ધણી ખુબસુરત
 “ હતી અને દેખાવામાં ધણી સુંદર હતી, અને ભર જોખનમાં હતી.

“ એક પ્રસંગે ગુસાંછી મહાવનમાં ગયા અને એક વૈષ્ણવના ઘરમાં
 “ ઉતર્યા ; અને તે ખત્રીઆણી તે વૈષ્ણવના ઘરની પાસે રહેતી હતી,
 “ તે ખત્રીઆણી શ્રી ગુસાંછીના દર્શન કરવા ગઈ ત્યારે તેણીએ
 “ ગુસાંછીમાં કરોડો કામદેવના જેવી ખુબસુરતી દીડી. તે ઉપરથી
 “ તે ખત્રીઆણી ધણે મોહ પામી અને તેની ઉપર આશક થઈ.
 “ તેથી દરરોજ શ્રી ગુસાંછીનાં દર્શન કીધા વિના તેને એન પડતું
 “ નહોતું. તેટલા માટે તે દરરોજ ઉઠીને શ્રી ગોકુલમાં આવતી અને
 “ શ્રી ગુસાંછીના દર્શન કરી પોતાને ઘેર જતી હતી. અને તે
 “ પોતાના મનમાં વારંવાર કહેતી હતી કે, જે તેને એકાંતમાં મળું
 “ તો મારા મનના મનોરથ પુરા થાય. ’ પણ તેણીને લાગ કાવ્યો
 “ નહીં, ત્યારે એક દહાડે તે ખત્રીઆણીએ પોતાના મનમાં વીચાર્યું
 “ કે જ્યારે શ્રી ગુસાંછી ખરચુ (વાડામાં) જશે ત્યારે હું ત્યાં જઈશ.
 “ એ પ્રમાણે એક દહાડે તે ખત્રીઆણી વાડામાં સંતાઈ રહી, અને
 “ પછી શ્રી ગુસાંછી જ્યારે વાડામાં આવ્યા ત્યારે તે ખત્રીઆણી બોલી
 “ કે ‘ મહારાજ કૃપા કરીને મારા મનના મનોરથ પુર્ણ કરો. ’ પણ શ્રી
 “ ગુસાંછીએ ના પાડી અને કહ્યું કે આ વાતમાં હું કાંઈ જાણું નહીં.
 “ ત્યારે તે ખત્રીઆણીએ ધણી હઠ કરી એટલે શ્રી ગુસાંછીએ ક્રોધ
 “ કરીને કહ્યું કે ‘ અલી તું હઠ કરીશ માં, ઘેર તારા મનનાં મનોરથ
 “ પુરા પડશે; આ હું તને વચન આપું છું, અને તું ઘેર જા, ’ શ્રી
 “ ગુસાંછીના આવા વચન સાંભળીને તે ખત્રીઆણી ગઈ. ત્યાર પછી એક
 “ દીવસે તે ખત્રીઆણી સુતેલી હતી. ત્યારે ઉંઘમાં તેણીને સ્વપ્ન આવ્યું
 “ કે શ્રી ગુસાંછી સાથે મને ભોગ થયો, અને તેજ દહાડેથી તે ખત્રીઆણીને
 “ ગર્ભ રહ્યો. ત્યાર પછી ગર્ભનો વખત ભરાઈ આવ્યો ત્યારે તેણીએ એક
 “ છોકરી જાણી. તે છોકરી ધણીજ ખુબસુરત, ગુણવાન. અને રૂપવંતી
 “ થઈ તેનું નામ ગંગાબાઈ રાખ્યું. પછી એ છોકરી મોટી થઈ અને શ્રી
 “ ગુસાંછી પાસે તેનું નામ નીવેદન કરાવ્યું.

“ બીલ અને બીલડીની વાર્તા:—આ વાત શ્રી (વલ્લભ) આચાર્ય-
 “ જીએ પોતાને મોહોડે એક વખત વૈષ્ણવોને કહી સંભળાવી ત્યારપછી શ્રી
 “ ગોપીનાથજીએ વૈષ્ણવોને કહી સંભળાવી. એક બીલ અને બીલડી, ધણી
 “ ધણીઆણી હતાં. તેઓ જંગલમાં જઇને (બાળવાના) લાકડાં કાપી લાવતાં
 “ હતાં અને તે લાકડાં વેચીને પોતાનો નીર્વાહ ચલાવતા હતા. એક બીજે બીલ
 “ હતો તે પશુ એજ જંગલમાં લાકડા લાવવા જતો હતો. એ બીજા બીલની

“ સાથે પેલી ભીલડીની ગાંઠ પડી, પ્રથમ તો આ બે શખ્સો ધણી ધણીઆણી
 “ લાકડાં લાવવાને સાથે જતાં હતાં ત્યારે પછી પેલી ભીલડી બીજા
 “ ભીલની સાથે પ્યારમાં પડી અને તે બીજા ભીલની સાથે બીજા
 “ જંગલમાં લાકડાં લેવાને જવા લાગી. એ બેઉની વચ્ચે ધણી મોહબતની
 “ ગાંઠ બંધાઈ. તે જંગલમાં એક જગ્યાએ ઠાકોરજીનું મંદીર હતું. એ
 “ બે શખ્સો ત્યાં ગયા પછી તેમંદીર ઝાડી ઝપડીને આરામ લેતાં હતાં.
 “ એ પ્રમાણે તેઓએ ધણા દહાડા સુધી કીધું. તેઓ એક બીજા ઉપર
 “ બહુજ આશક થઈને ગાન તાન કરતાં હતાં, અને પછી ઉડીને ઘેર જતાં
 “ હતાં, ત્યાર પછી કાઠએ આવીને તે ભીલડીના ધણીને કહ્યું કે તારી બાપડી
 “ ફલાણા સાથે લાગેલી છે, અને બેહુ જણા ફલાણા જંગલમાં ફલાણે ફેંકાણે
 “ નય છે ત્યારપછી એક દીવસે તે ભીલડીનો ધણી તેની પછવાડે જંગલમાં
 “ ગયો. પેલા બે (આશુક માશુક) આગળ જઈને ઠાકોરજીનું મંદીર ઝાડી
 “ ઝપડીને સુખ ચેનમાં બેઠાં હતાં. તે ભીલડીના ધણીએ છુપીને તે
 “ બેઉ જણાના ચાળા જોયા, અને જ્યારે તેઓ (જનભોગનો સંગ કરી
 “ રહ્યાં ત્યારે તે ભીલડીના ધણીએ બેઉને તેજ ફેંકાણે મારી નાખ્યાં.
 “ તે પછી ધર્મરાજના દુત આવ્યા અને તેટલામાં વિજયના દુત પણ
 “ આવ્યા. વિજયના દુતે જનભરાજના દુતને કહ્યું કે ‘ તમે અહીંયાં શા
 “ માટે આવ્યા છો ? શ્રી ઠાકોરજીએ એ લોકોને (સ્વર્ગમાં) સઉથી સારી
 “ જગા આપી છે, અને તેથી પણ વધારે સારી જગા એ લોકોને મળશે ’
 “ વિજયનો દુત તે પછી તે બેઉને પોતાની સાથે લઈ ગયો અને ઠાકોરજીની
 “ પાસે જઈને તેઓને ઉભા રાખ્યા, ત્યારે શ્રી ઠાકોરજીએ તેમને કહ્યું કે જે
 “ જોઈએ તે માગો, તે ઉપરથી તેઓએ પોતાના હાથ જોડીને નમનતાઈથી
 “ કહ્યું કે મહારાજ અમે ઘણું નીચું કર્મ કીધું છે; તમે આટલી કૃપા દેખાડો
 “ છો તેનું કારણ શું ? ’ તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું કે તમે બેઉ જણાએ નીચું
 “ કામ કીધું છે એ વાત ખરી; પણ તમે ઠાકોરજીનું મંદીર સાફ કીધું છે
 “ અને તમે જે સેવા કીધી છે તે ઠાકોરજીએ અંગીકાર કીધી છે, અને તેટલા
 “ માટે સ્વર્ગમાં તમને સઉથી સારી જગા મળી છે, વાસ્તે હું ખુશી થઈને
 “ કહું છું કે તમે માગો. ત્યારે તે બે શખ્સોએ કહ્યું કે મહારાજ
 “ તમે હમારી ઉપર રાજ થઈને કૃપા કરવા ઈચ્છો છો ત્યારે અમે
 “ માર્થના કરીએ છીએ કે તમે હમને પૃથ્વી ઉપર ધણી ધણીઆણીનો
 “ જન્મ આપો અને હમે તમારી સેવા કરીએ. કૃપા કરીને આ હમારી
 “ વીનંતી કબુલ કરો. ત્યારે શ્રી ઠાકોરજીએ કહ્યું કે જાઓ; તમારી

“ ઇચ્છા પુર્ણ થશે ’ ત્યાર પછી તે ખેડ શખ્સો આ દુનીઆમાં અવતર્યા.
“ તે પુરૂષ રાજને ઘેર કુંવર થઇને અવતર્યા અને સ્ત્રી ખીજા રાજને
“ ત્યાં છોકરી થઇ અવતરી.”

(૧૦) ચોરાસી વૃષ્ટિવની વાર્તા—એ પુસ્તક વૃજ
લાખામાં છે તે મળ્યેની એક વાર્તાનો તરજુમો—

“ શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુના સેવક કૃષ્ણદાસ બ્રાહ્મણની વાર્તા.
“ કૃષ્ણદાસ એક ગામમાં રહેતો હતો. તે ભગવત સેવા કરતો હતો.
“ એક વખતે પાંચ કે દશ વૈષ્ણવો શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુના દર્શન
“ કરવા વાસ્તે આડેલ (નામનાં ગામમાં) જતા હતા. તેઓ કૃષ્ણદાસને
“ ઘેર આવ્યા. તે વેળાએ કૃષ્ણદાસ ઘેરમાં હતો નહીં. તે કાંઈ કામે
“ બહારગામ ગયો હતો, અને કૃષ્ણદાસની સ્ત્રી ઘેર હતી. તેઓને
“ ખેસાડીને તે અંદર ગઇ અને વિચાર કરવા લાગી કે હવે શું કરવું
“ ત્યારે તેને યાદ આવ્યું કે દઈમારો વાણીઓ વારંવાર મને કહ્યા
“ કરે છે કે તું મારી પાસે આવ, જે માગે તે હું આપું. તેટલા
“ વાસ્તે આજે હું તેની દુકાન ઉપરથી સીધું સામાન લઈ આવું અને
“ તેને કહું કે હું તને મળીશ, જે મને સીધું સામાન જોઈએ છે તે
“ આપ. આ પ્રમાણે ઠરાવ કરીને તે તેની દુકાન ઉપર ગઈ, અને તેને
“ કમુલાત આપ્યા પછી સીધું સામાન લઇ આવી. ઘેર આવ્યા પછી
“ રસોઇ તૈયાર કરી. અને શ્રી ઠાકોરજીને ભોગ ધર્યા પછી તે વૈષ્ણવોને
“ પ્રસાદ લેવડાવ્યો. વૈષ્ણવો ભલી ભાતે જમ્યા ત્યાર પછી કૃષ્ણદાસ
“ સાંજના ઘેર આવ્યો, સઘળા વૈષ્ણવોને મળ્યો, અને તેઓને જેશ્રી
“ કૃષ્ણ કરીને પોતાના ઘરમાં ગયો અને સ્ત્રીને પુછ્યું કે આ વૈષ્ણ-
“ વોને જમાડ્યા ? તેણે જવાબ આપ્યો કે, હા જમાડ્યા. ત્યારે કૃષ્ણ-
“ દાસે પુછ્યું કે સીધું સામાન કયાંથી પેદા કર્યો ? ત્યારે બધી વાત
“ તે સ્ત્રીએ કહી સંભળાવી. એ ઉપરથી કૃષ્ણદાસ પોતાની સ્ત્રી
“ ઉપર ધણો પ્રજ્ઞ થયો. પછી ધણી ધણીઆણી એ ખેડ જણાએ
“ મળીને પ્રસાદ લીધો, અને કૃષ્ણદાસે તે બધા વૈષ્ણવની આગળ આખી
“ રાત ભગવત ચર્ચામાં કહાડી. સવાર પડી ત્યારે કૃષ્ણદાસે તે વૈષ્ણવોને વિદાય
“ કરીધા. તેઓ ગયા અને કૃષ્ણદાસ તેઓને થોડું સુધી વળાવા (મુકવા)
“ ગયો ત્યાર પછી તે ઘેર આવ્યો અને શ્રી ઠાકોરજીને ભોગ ધર્યા પછી તે
“ ઠાકોરને બહાર ગયો. જ્યારે કૃષ્ણદાસ સાંજના ઘેર આવ્યો ત્યારે

“ ધણી ધણીઆણીએ મળીને પ્રસાદ લીધો. ત્યાર પછી કૃષ્ણદાસે પોતાની
 “ સ્ત્રીને કહ્યું કે કાલે પેલા વાણીઆને વચન આપ્યું છે તે તારી
 “ વાટ જોતો હશે. તેટલા વાસ્તે એ વચન પુરું પાડવું જોઈએ, તે
 “ ઉપરથી તે સ્ત્રી પોતાના શરીરને તેલ લગાડીને નાહી; અને શરીરે શણગાર
 “ સજીનેજવાને તૈયાર થઈ. વરસાદની રતુ હતી અને દીવસે વરસાદ પડ્યો હતો,
 “ અને તેથી રસ્તામાં કીચડ થયો હતો, એ ઉપરથી કૃષ્ણદાસે કહ્યું કે તું જો
 “ મારી ખાંધ ઉપર બેસે તો હું તને ત્યાં મુકી આવું, કેમકે રસ્તામાં
 “ કીચડ બહુ છે તેથી તારા પગ કીચડવાળા થશે, અને જો તારા પગ
 “ કીચડવાળા હશે તો પેલો તને પસંદ કરશે નહીં. તે ઉપરથી કૃષ્ણદાસ
 “ પોતાની સ્ત્રીને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડીને પેલા વાણીઆની દુકાન ઉપર
 “ મુકી આવ્યો, તે પછી તે સ્ત્રીએ વાણીઆને સાદ કરીને બારણું ઉઘડાવ્યું.
 “ વાણીઆએ બારણું ઉઘાડીને તેને માંહે લીધી અને તેના પગ ધોવાને પાણી
 “ લાવ્યો. ત્યારે તે સ્ત્રીએ વાણીઆને કહ્યું કે મારા પગ કીચડવાળા
 “ થયા નથી. ત્યારે તે વાણીઆ બોલ્યો કે રસ્તામાં ધણો કીચડ છે
 “ અને તારા પગ કારા કેમ રહ્યા? ત્યારે તે સ્ત્રીએ વાણીઆને કહ્યું
 “ કે તું તારું કામ કરી લે. તે વાણીઆએ કહ્યું કે એ વાત મને
 “ જણાવવી જોઈએ. તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે મારો ધણી મને ખભા ઉપર
 “ બેસાડીને મુકી ગયો એ વાત સાંભળીને તે વાણીઆને અચંબો
 “ ઉપજ્યો અને બધી વાત પુછવા લાગ્યો. અને તે સ્ત્રીને વીનંતી
 “ કીધી કે સઘળી વાતથી મને વાકેફ કર. તે સ્ત્રીએ સઘળી હકીકત
 “ કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને તે વાણીઆએ પોતાના જીવને
 “ ધીકમ્મર્યો અને સ્ત્રીને કહ્યું કે તું ખરેખર સુખી છે, કેમ કે તારું મન
 “ આવું નીર્મળ છે અને પોતાના હાથ જોડીને બોલ્યો કે મારો અપરાધ
 “ ક્ષમા (માફ) કર અને મારી ઉપર દયા રાખ. તું મારી બહેન થાય.”

(૧૧) વચનામૃતઃ એ પુસ્તક વૃજ ભાષામાં છે.

તે મધ્યેના કેટલાંક વાક્યનો તરજુમો—

“ જે કોઈ પોતાના દીલમાં ક્રોધ કરીને પોતાના ગુરૂની નીંદા
 “ કરે છે અને પોતાના ગુરૂ વીધે કઠણ શબ્દ વાપરે છે તે મુંગો થાય છે.
 “ અને ત્યાર પછી તે સર્પનો જન્મ પામે છે. ત્યાર પછી તે ઝાડનો
 “ જન્મ પામે છે અને તે પછી તે (જુત) પ્રેત થાય છે.

“ શ્રી ભગવાનનું સ્મરણ કરવું એજ પ્રમાણે પોતાના ગુરૂનું પણ
 “ સ્મરણ કરવું.

“ વૈષ્ણવ થઈને બીજાનો દોષ જોવો નહોં, કાને સાંભળવો
 “ નહોં, તથા પોતાની નજરે પડે અથવા કાને સંભળાએ તો તે દોષ
 “ વીધે પોતાનાં મનમાં કાંઈ લાવવું નહોં. અને આ પ્રમાણે વિચારવું
 “ કે હું માયાશ્વી અજ્ઞાનમાં પડેલો છું, તેથી મારી નજરે દોષ
 “ સિવાય બીજી કાંઈ પડતું નથી. (પણ) તેમાં કાંઈ દોષ છે નહોં.

હરેક વસ્તુ મેળવીને હું સુખી છું એમ વિચારવું નહી. ગૃહ-
 “ રચના ધર્મ વીશે શાસ્ત્ર સાંભળ્યા પછી લૌકિક વૈદિકમાં લપટાઈ
 “ જવું નહોં. શાસ્ત્રની જે સારી વાત પુણ્યમાર્ગને મલતી હોય
 “ તે મારી પેટે સાંભળવી અને સંભળાવવી, બીજા બધા શાસ્ત્ર પુષ્ટિ
 “ માર્ગથી અંતરાય કરાવવાવાળા છે, એ વાત ખુબ ધ્યાનમાં રાખવી.

(૧૨) સીધ્યાંત રહસ્ય ઉપર શ્રી ગોકલનાથજીની ટીકા—એ

પુસ્તક સંસ્કૃતમાં છે તે મધ્યેના એક વાક્યનો તરજીમો.

“ તેટલા વાસ્તે પ્રથમ આપણે આપણાં બાપડી છોકરાનો
 “ ઉપભોગ કરીએ તેની અગાઉ તે અર્પણ કરવાં જોઈએ, કારણ કે
 “ સર્વ વસ્તુ (અર્પણ કરવી) એમ કહ્યું છે. લગ્ન થયા પછી સ્ત્રીનો
 “ ઉપભોગ આપણે કરીએ તેની અગાઉ તે અર્પણ કરવી, એવી
 “ મતલબથી કે તે આપણાં પોતાનાં કામમાં આવે. એ પ્રમાણે પુત્રના
 “ જન્મ પછી પુત્ર પુત્રાદીકને (છોકરા, છોકરી વગેરે) અર્પણ
 “ કરવાં જોઈએ. સર્વ પ્રસંગે અને સર્વ પ્રસંગના કારણ લીધે તે
 “ પ્રસંગે હરેક વસ્તુ વાપરવી હોય તે અર્પણ કરવી જોઈએ. અર્પણ
 “ કાંઈ પછી જુદાં જુદાં કાર્ય કરવાં.”

(૧૩) સીધ્યાંત રહસ્ય—એ પુસ્તક સંસ્કૃત ભાષામાં છે,

અને તે મુળ પુસ્તકનો તરજીમો.

“ શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧ ની મધરાતના સાક્ષાત ભગવાને (પોતે)
 “ દર્શન આપીને જે વચન કહ્યા તે બોલે બોલ આ પ્રમાણે—બ્રહ્મ
 “ સંબંધ કાંઈથી સર્વે પુરુષોના દેહ (શરીર) ના તથા જીવના
 “ દોષ ધોવાઈ જાય છે. એ દોષ પાંચ પ્રકારના છે, એટલે (૧) જે
 “ દોષ જન્મથી શરીરને લાગેલા છે, (૨) જે દેશ અને કાળ (વખત)
 “ ને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે, (૩) જે વેદ મધે કહેલા છે, (૪) જે દોષ
 “ ધણીજ મેલાપથી ઉત્પન્ન થાય છે, તથા (૫) જે દોષ રૂપનાં એટલે
 “ અડધાથી લાગે છે. (બ્રહ્મ સંબંધ થયા પછી) આ સર્વ દોષ
 “ નાશ પામે છે; (બ્રહ્મ સંબંધ વગર) એ સર્વ દોષની નીવૃત્તિ

“થતી નથી. જે વસ્તુ પ્રથમ અર્પણ કરવામાં આવી નહીં હોય તે
 “વસ્તુને ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહીં, અર્પણ ક્રીધા પછી તે
 “વસ્તુનો પોતાની મરજી પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો. પુષ્ટી માર્ગની
 “આવી રીત છે, હરેક ધણી પોતાની વસ્તુનો ઉપયોગ ક્રીધા પછી
 “તે વસ્તુ સર્વે દેવના દેવ (ઈશ્વર) ને અર્પણ કરે તો તે અંગીકાર
 “થતી નથી. તેટલા માટે સર્વ કાર્યમાં સર્વ વસ્તુ પ્રથમ અર્પણ
 “કરવી જોઈએ. જે વસ્તુ (એક વખત) અર્પણ કરી તે પાછી લેવી
 “જોઈએ નહીં, કેમકે તે અર્પણ કરી એટલે હરીની થઈ ચુકી, એ
 “મત બીજા પંથવાળાઓનું છે. (આપણા માર્ગમાં તો) બ્રહ્મ સંબંધ
 “થયાથી એ વાતનો બાધ રહેતો નથી. અને એ પ્રમાણે હરેક વસ્તુ
 “અર્પણ ક્રીધા પછી તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. અને તેથીજ બ્રહ્મત્વ
 “એટલે ઇશ્વરપણું મળે છે (એટલે અર્પણ કરનાર શખ્સ પોતે ઇશ્વર
 “થઈ જાય છે.) જે પ્રમાણે સારું અથવા મેલું પાણી ગંગામાં મળી
 “ગયાથી ગંગાજળ (એટલે ગંગાનું પવિત્ર પાણી) થઈ જાય છે તે
 “પ્રમાણે બ્રહ્મસંબંધ થયાથી સર્વ જીવ પોતે બ્રહ્મ થઈ જાય છે.
 “વલ્લભાચાર્ય કૃત સીધાંત રહસ્ય સમાપ્ત.”

(૧૪) પુષ્ટી માર્ગના દશ મર્મનું એક પદ વ્રજ ભાષામાં
 છે તેનો તરજુમો.

- “ ૧. આશરો એક શ્રી વલ્લભાધીશનો રાખવો.
 - “ ૨. માનસી રીતની મુખ્ય સેવાનું વ્યક્ત રાખવું.
 - “ ૩. લોક તથા વેદને તજીને ગોપીશને શરણે જવું,
 - “ ૪. દીનતા ભાવ રાખીને ખુશીથી ગુણ ગાવા.
 - “ ૫. વૃજની સ્ત્રી છું એવો ભાવ મનમાં રાખવો.
 - “ ૬. કૃષ્ણના નામનું સ્મરણ કરતા રહેવું.
 - “ ૭. એક પગ પણ તેની આજ્ઞા ન તોડવી
 - “ ૮. તેના કૃત તથા વચન ઉપર વીશ્વાસ આણવો.
 - “ ૯. ભગવદી જાણીને કોઇનો સત્સંગ કરવો.
 - “ ૧૦. દોષ કોઇનો ન જોવો અને સાચું બોલવું.
- “ પુષ્ટી પંથના દશ મર્મ (અથવા) ધર્મ આ પ્રમાણે છે શ્રી
 “ દ્વારકેશ કહે છે કે તે સદા ચિત્તમાં રાખવા.”

એક બીજા પદનો તરજુમો.

શ્રી વલ્લભના ચર્ણ (એટલે પગ)નો ભરોસો મજબુત છે.

“(કેમકે) તેના નખ ચાંદની છટા વગર આખા જગતમાં અંધારું છે. કલીયુગમાં નીવેડા પામવાનું એ વગર બીજું એકે સાધન નથી. ‘સુરદાસ (કવી) કહે છે કે (અરે હું) એ પ્રકારે (આંખે તથા હૈયે) ‘આંધળો છું તે (વલ્લભના) અમુલ્ય ચહેરાનું શું વર્ણન કરું?’”

એક ત્રીજા પદનો તરજુમો.

“શ્રી વલ્લભનો ભરોસો ભારી છે, અરે મન! તું જો ફળની આશા કરતો હોય તો આવી રીતે ભમતો અને ડોલતો શા માટે કરે છે? ‘વીઠ્ઠલ, ગીરધર અને (ગુસાંધજીના) બીજા બાળકાએ આ જગતનું ‘નીવારણ કીધું છે. તેઓ (વૈષ્ણવોના) શીરની ઉપર પોતાના ચર્ણ ‘કમળ (એટલે કમળ જેવા પગ) મુકીને પુરુષોત્તમ પ્રભુના નામનો ‘મંત્ર આપે છે.”

“એ સિવાય વૈષ્ણવ જ્યારે મહારાજને પોતાને ઘેર પધરાવે છે ‘ત્યારે વૈષ્ણવોની બાયડીઓ મહારાજની આગળ જરલાવના ગીત ગાય છે. એ ગીતમાંના ચાર ગીત હું કાર્ટમાં રજૂ કરું છું.

(૧૫) મહારાજેની આગળ તેમની સેવકીઓ ગીતો ગા છે તે.

“અતીરે ઉલટ ધણો આવે મારે અંગે ॥
 “શ્યામ સુંદર વર બેઠા છે સંગે ॥ ૧ ॥
 “મુખકું જોયા વિના પાણી ન પીઉં રે ॥
 “રસીક સુંદર વર જોઈ જોઈ જીવું રે ॥ ૨ ॥
 “મુજને ન વારીશ માહરી રે માડી ॥
 “દર્શન કરવાને જામશ દાડી ॥ ૩ ॥
 “સગપણુ તો સામળીઆનું સાચું ॥
 “બાકી સર્વે દીસે છે કાચું ॥ ૪ ॥
 “કેહસૌ તેને કેહવા રે દેશું ॥
 “આપણુ સર્વે સાંભળી લેશું ॥ ૫ ॥

“પરદેશ જનએ તો વલમકુલ વહેલા આવજો જો
 “અબળાને સંદેશ કહાવજો જો. ॥ પરદેશ ॥ ૧ ॥
 “આપની આજ્ઞાને આધીન અમે છમએ જો ॥
 “આપે સર્ણે લીધાં અમને ચીત ધરી જો ॥ પરદેશ ॥ ૨ ॥
 “સુંદર દષ્ટિ દયાળુ અમ ઉપર કરી જો ॥

- “તેથી તન મન લીધાં અમારા હરી જો ॥ પરદેશ ७ ॥ ૩ ॥
 “આ સાર મેં લોક લાજ નવ ધરી જો ॥
 “મુને આપના ચર્ણની ઇચ્છા ધણી જો ॥ પરદેશ ૭ ॥ ૪ ॥
 “આવી વીનંતી કરે છે દાસી ધણી જો ॥
 “વહેલા આવશે તો દાસી થશે રાજી જો ॥ પરદેશ ૭ ॥ ૫ ॥

- “વલ્લભકુળ છે કામણુમારા કાન જો ॥
 “કામણીઆં કીધાં રે વ્રજનો વાટમાં રે લોલ ॥ ૧ ॥
 “જોને બેની મુખકું પુનમચંદ જો ॥
 “અણીઆરી આંખે મનડાં મોહી લીધાં રે લોલ ॥ ૨ ॥
 “એ વાહલાની પાસે થઇને દાસી જો ॥
 “લોકાની લાજથી હવે હું નથી બીવાની રે લોલ ॥ ૬ ॥
 “હવે બેહેની મેંથી ધરનાં કામ ન થાય રે ॥
 “વાહલાને દેખીને મનડા મોહી રહ્યાં રે લોલ ॥ ૪ ॥
 “વલ્લભકુળ છે કામણુમારા કાન જો ॥
 “કરડાને ઠણકેરે મનડા હરી ગયાં રે લોલ ॥ ૫ ॥
 “આપ છો પરમેશ્વર સ્વરૂપ જો ॥
 “વલ્લભ વર વરીને હું અતી પ્રેમથી લોલ ॥ ૬ ॥
 “વલ્લભ વરને શણે સુખીઆં થાયું રે ॥
 “તેઓની સંગતથી વૈકુંઠ પામયું રે ॥ ૭ ॥

- (૧૬) “વ્રજના જીવન કરે વીનતી, શ્રી વલ્લભનંદ
 “શ્રી ગોકુલચંદ, વેગે તે આણું મોકલો ॥
 “તમારા દર્શન વીના શ્રી વલ્લભ રે, કોહો જ કેમ રહેવાય
 “મનડાં તે રાખ્યાં કેમ રહે, નણે નીર ભરાયે ॥ વ્રજ ૦ ॥
 “અરજ સુણો રે આદર કરી રે, બી જમનાજી રે માએ
 “વિરહ તણા દુખ દોહલાં, કાં જ કેમ રહેવાયે ॥ વ્રજ ૦ ॥
 “દુર રહે કેમ ચાલશે રે, કોહો જ ક્યાંની રીત
 “આજ કાલનું કોઇ નહી, છે જ પુર્વની પ્રીત ॥ વ્રજ ૦ ॥
 “હરી હૈયામાં રાખજો, રે છે પૂર્વ સ્નેહ
 “કયા કરો દીનાનાથજી, નહીતર તજીયું આ દેહ ॥ વ્રજ ૦ ॥
 “જૂજ માલતી વાસ માણુ સદા રહે શ્રી ગોકુલ ગામ

કાલીંદીને કાંઠડે, શ્રી ઠકરાણી ઘાટ ॥ વ્રજ ॥

“નૈણા ભરી ક્યારે નીરખશું, શ્રી ઠકરાણી ઘાટ.

“અંતરમાં ઇચ્છા ધણી, જોઈં છું વ્રજની વાટ ॥ વ્રજ ॥

“એમે શું કાઢને, રહે શ્રી હલધર વીર ॥

ધીરજ રાખી નવ રહે, ભરી ભરી આવે છે નીર ॥ વ્રજ ॥

“રાંક ઉપર શાં રશણ રે, પ્રભુ દીન દયાળ

“દાસ જાણી પોતાતણી, કરજે સેવકીની સંભાળ ॥ વ્રજ ॥

“ એ ગીતો મધ્યે ઉપલા ત્રણ ગીત યુનીઅન પ્રેસમાં છપાએલા છે. એ ગીતમાં કહેલું છે કે વલ્લભકુળ (એટલે મહારાજને) કાન અથવા કૃષ્ણ છે, એને એ પંથના લોકો પણ મહારાજને કૃષ્ણ કરી સમજે છે. કૃષ્ણ વીશે હું થોડું ધણું જાણું છું. તેણે કેટલાક એક અવતાર લીધા છે. ઇશ્વરે કૃષ્ણને નામે માણસરૂપે અવતરીને ૧૬૦૦૦ ગોપીની સાથે રાસ લીલા કરી તેમને ઉદ્ધાર (એટલે છુટકારો) કર્યો. રાસ લીલાનો અર્થ હોરેસ વીલ્સનની સંસ્કૃત ડીક્સનેરીમાં ‘ ધણી સ્ત્રીઓ સાથે જરભાવની રમત ’ લખ્યો છે. કૃષ્ણ જે લીલા કરી તે સધળી રાસ લીલા અથવા જરભાવની હતી જ્યારે મહારાજ મણુ પામે છે ત્યારે લીલા વસ્તાયાં એમ કહેવાય છે એટલે જરભાવની રમતમાં તેણે વધારો કર્યો, મહારાજને પોતાના પંથનો ઉપદેશ કરતા નથી અને ધર્મગુરુ નથી. તેઓ પોતાના સેવકોને આઠ અથવા દશ વરસની ઉંમરે કંઠી બાંધે છે. કંઠી બાંધતી વખતે જે મંત્ર ઉપદેશ કરે છે તેમાં તથા સેવકીઓ મહારાજનેની હજુર જે ગીતો ગાય છે તેમાં તન, મન અને ધન ઠોકારજી અથવા મહારાજને અર્પણ કરવાનું કહે છે, ધન એટલે પૈસા, ધર બાયડી, છોકરાં, અને સધળી તરેહની બીજી મીઠકત. ધણાજ ભાવકી સેવકો પોતાની બાયડીઓબી અર્પણ કરે છે એવા દાખલા મારે કાને પડ્યા છે વૈષ્ણુ વોમાં આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે મહારાજને પોતાના ધણાજ ભાવકી સેવકોની વહુ તથા દીકરીઓ સાથે જરકર્મ કરે છે. છોકરીઓને પોતાના જરથારની પાસે મોકલ્યા પહેલાં તેઓને મહારાજની પાસે મોકલે છે. એ વીષેના કેટલાક દાખલા મારા જાણવામાં આવ્યા છે. આ વાત મહારાજનેના ધણું કરીને સમજા સેવકો જાણે છે તોપણ તેથી મહારાજની આબરૂને તથા સત્તાને કાંઈ નુકસાન પુગતું નથી. જરકર્મના આચરણ મહારાજને-માંથી કાઢાડી નાખવાને વારંતે બાડીઆઓએ તજવીજ કરી હતી તે મુજબ

યાદ છે. સન ૧૮૫૫ માં ભારીઆઓના મહાજનની સભા મળી હતો. ત્યાં તેઓએ કેટલાએક ઠરાવ કીધા તે મધ્યે આ એક ઠરાવ હતો કે તેમની સ્ત્રીઓએ ફલાણી વખત સિવાય બીજો વખતે દર્શન કરવા જવું નહીં. એ ઠરાવની મતલબ એ કે મહારાજને જરૂર કરવાની તક થોડી મળે, હીંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે નીતિ અને પવીત્રતાની આખતમાં ધર્મવરના નીયમ ફરી શકતા નથી. નીતિ અને પવીત્રાર્થથી ઉલટું ચાલવામાં પાપ છે. વ્યભીચાર એ મોટું પાપ છે. સ્ત્રીઓની છાતી ઉપર હાથ નાખવો તથા ગુલાલ ફેંકવો એ હીંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે વ્યભીચાર છે, હોળીમાં મહારાજને પોતાના સેવક અને સેવકીઓની છાતી ઉપર ગુલાલ નાખે છે. અને કેસુડાનું પાણી પીચકારીમાં ભરીને પીચકારીની ધાર સ્ત્રીની છાતી ઉપર તાકીને મારે છે. રસ મંડળીમાં સ્ત્રી તથા પુરૂષો એકઠા મળે છે અને વૈષ્ણવો એક બીજાની આપડી સાથે ભોગ કરે છે. એ મંડળી મહીનામાં ત્રણ ચાર વખત છુપી ભરાય છે. મહારાજ અથવા આચાર્યને પ્રીય એટલે ઘણી સ્ત્રીઓનો ભરથાર એવાં નામથી ઓળખે છે, અને તેઓ ખરેખર ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે ભોગબી કરે છે ' એ દીકા પ્રમાણે ચાલીને મહારાજને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે તેથી હાથ ઉઠાવો, ' એ વાક્ય લાઘવલની બીના મધ્યે એ દીકા પ્રમાણે ચાલનારા મહારાજને વીધે લખવામાં આવ્યો છે, અને કાંઈ ચોક્કસ મહારાજને વાસ્તે નહીં. હમણાના કરતાં હું આગળ વલ્લભાચાર્ય માર્ગના રીવાજ પ્રમાણે વધારે ચાલતો હતો, એ કહેવાને હું શરમાતો નથી. હમારા પંથના પુસ્તકોમાં શું લખ્યું છે તે વીધે જાણવાને મેં અને બીજા કેટલાએક મીત્રોએ મેહેનત કીધી છે. હમારી મહેનતના બદલામાં હમારા પંથવાળાઓએ હમોને ઘણું કરીને ગાળો આપી છે. હું મહારાજને અનીતિ વીધે સમજાવવા લાગ્યો તેની અગાઉ વર્તમાન પત્ર ચલાવતો હતો. મહારાજનેના જીલમ ને અનીતિને વાસ્તે મને લખવાની ફરજ પડી. મેં મહારાજને વીધે વર્તમાન પત્ર તથા ચોપાની-આઓમાં છાપ્યું છે તે સિવાય તેઓની અનીતિ વીધે જુદી જુદી ભાષામાં ચોપાનીઆ, પુસ્તક, વર્તમાન પત્ર તથા હેંડબીલોમાં ઘણું લખાયું છે અને વળી ઘણા વરસ ઉપર તે મધ્યેનું એક પુસ્તક ૨૫૦ વરસ ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણે રચ્યું છે. એ કારણ માટે કાંઈ પણ મહારાજે આ ફરીયાદી સિવાય બીજા કાંઈપણ લાઘવલની ફરીયાદી માંડી નથી, મારી લખવાની મતલબ એજ હતી કે મહારાજે પોતાના

આચરણ સુધારે. હમારી સામે થવાને વાદીએ વર્તમાન પત્ર તથા ચોપાનીઉં કહાડયું હતું. 'વૈષ્ણવ પંચ' નામનું વર્તમાન પત્ર વાદીના આશ્ચર્યથી પ્રગટ થાય છે અને બીજું એક ચોપાનીઉં દર માસે પોતે કહાડે છે. વાદીએ કેટલાંએક ચર્ચા પત્ર 'ચામુક' તથા 'સત્ય પ્રકાશમાં' લખી મોકલ્યાં છે. એ ચર્ચાપત્ર વાદીના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની મારફતે આવતાં હતાં. વાદી મુંબઈમાં આવ્યાને આશરે એ વરસ થયાં. તે ગયે વરસ પાછો સુરત ગયો હતો. સ્ત્રી કેળવણી તથા વીધવાના પુનર્વાહની બાબતમાં વાદી ઘણો ઉલટ લેતો હતો. થોડોવાર પછી એક જાહેર સભામાં વાદીએ પુનર્વાહની વીરુદ્ધ પોતાના વિચાર જાહેર કીધા ત્યારથી તેને મારી સાથે અણુબનાવ થયો, અને જાહેર વર્તમાન પત્રોની મારફતે તે મારી સાથે તકરાર કરવા ઉતર્યો અને તેમાં મુખ્ય તકરાર પુનર્વાહની તથા વરસાવપંથના મત વીષેની હતી. આ ચોપાનીઆમાં વાદીએ મારી સાથે તકરાર કરી હતી.

(૧૭) સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશય છેદક, પુસ્તક ૧ હું

અંક ૧ લો પાનું ૨૩-૨૪.

"એ રીતે શાસ્ત્રનું પુર્વાર સંબંધ મેળવીને જે અર્થ સિધ્ધ થાયછે તેજ અર્થ તે શાસ્ત્રનો ખરો છે ને એજ રીતે અર્થ કરવાનું
"શાસ્ત્રવાળાએ કહ્યું છે માટે જેને આ આખ્યાન ઉપર લખવું હોય
"તેણે પોતાના અભીપ્રાય ઉપર શાસ્ત્રનું વચન લખીને લખવું અને
"પોતાની બુદ્ધિના કુતર્કથી શાસ્ત્રનું પ્રમાણ લખ્યા વગર જે દુશણ
"આપશે તેને સરવે લોકોએ અપ્રમાણીક જાણવો."

(૧૮) એજ ચોપાનીઆના પુસ્તક ૧ અંક બીજા ૧૫૫ પાને ૩૭ મે.

"સત્ય પ્રકાશ વર્તમાનપત્રનો પ્રથમ આસો વદી ૧ સંવત ૧૯૧૬
"ના પત્રમાં સાય પ્રકાશવાળાએ સર્વ લોકોને જાપીને જણાવ્યું છે જે
"સ્વધર્મ વર્ધક અને સંશય છેદક નામે પેલા અંકના ગ્રંથમાં શ્રી જનુનાથજી
"મહારાજે ગીતાજીનો સ્લોક લખીને સર્વ લોકોને જણાવ્યું છે 'જે શાસ્ત્રની
"વીધી છોડીને ચાલેછે તે પરલોકમાં મુખ પામતો નથી. પણ તેમનાજ
"વડીલ મહારાજ શ્રીદ્વારકેશજીએ દશ મર્મમાં વેદની આજ્ઞા મુકીને ચાલવાનું
"કહ્યું છે.' એ રીતે લોકોને દેખાવ્યું છે પણ દસ મર્મમાં એક મર્મમાં
"વેદની આજ્ઞા છોડી દેવાનું કહ્યું નથી. તે છતાં એ શખ્સ એમ કહે
"છે. પણ એણે દશ મર્મનો અર્થ જે એના પત્રમાં લખ્યો છે તે મુંબઈમાં
"જનાર્દન રામચંદ્રનો રચેલો કવી ચરિત્ર નામે ગ્રંથ દક્ષણી ભાષામાં

“છપાએલો છે તેમાંથી એણે એ મર્મનો અર્થ લખી લીધો છે. પણ તેણે
 “કાણુ જાણે શું કારણ સાર તે મર્મનો અર્થ ઉલગે કર્યો હશે. તેની
 “તો એ સત્ય પ્રકાશવાળાને ખબરજ નથી. જેમ એક સાખીમાં કહ્યું છે:—

“અપ્રીમ બલેં જે ચાલશે, પડશે ભુમી એહ;

“ધસે ટાંટીઆ ફડફડી ફરી ન ઉડે તેહ.

“એ રીતે આ સત્યપ્રકાશવાળાનું બોલવું છે પણ સુર્યના પ્રકાશ
 “આગળ પતંગનો પ્રકાશ જેમ રદ પડી જાય છે તેમ ઊંઘમાં ખરા અર્થ
 “આગળ એનો ખોટો અર્થ રદ પડી જવાનો તે તો મનમાં સમજતો નથી.
 “એ પુષ્ટિમાર્ગના દશ મર્મમાં સર્વ વેદ શાસ્ત્રનો સાર શ્રી હરીરાયજીએ
 “સર્વે ઉપર ઉપકાર કરીને કહેલો છે, એજ મર્મ ઉપર શ્રી દ્વારકેશવજી
 “મહારાજે ટુંકામાં પદ કર્યું છે.”

એજ ચોપાનીઆના એજ અંક મધ્યે પાને ૪૫-૪૬ મે.

“એ બોલવું કેવળ એનું અદેખાઇનું છે એ સાફ માલુમ પડે
 “છે. વળી એ સત્ય પ્રકાશવાળાએ લખ્યું છે જે પોતાનો માર્ગ ચલા-
 “લાવવા સાર આ મર્મમાં શું શું યુક્તીઓ કરી છે. અરે રે! આ
 “કેવી ઠગાઇ કેવી લુચ્ચાઇ. અરે વૈષ્ણવો તમને ભગવાને અકકલ અને
 “બુદ્ધિ આપી છે. માટે તમે વિચાર કરીને જીવો એ રીતે સત્ય પ્રકાશવાળાએ
 “લખ્યું છે, પણ આ મર્મનો અર્થ તપાસનાં કોની ઠગાઈ, અને
 “કોની લુચ્ચાઇ છે તે સર્વેના ધ્યાનમાં તરત આવશે, અરે નીંદક
 “લોકો જેમ જેમ આ માર્ગને ખોદશે તેમ તેમ આ માર્ગની મજબુતી
 “લોકોના ધ્યાનમાં આવતી જશે—જેમકે થાંભલાની નીચે ખોદવાથી તે
 “થાંભલો મજબુત થતો જાય છે અને તે થાંભલાને ફરી બહાર કાઢી
 “નાખવાને ઘણી કઠણતા પડે છે.

(૧૯) એજ ચોપાનીઆના પુસ્તક બીજાના બીજા

અંક મધ્યે પાને ૨૫ મે.

“તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૭ તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરના
 “પત્રમાં સત્ય પ્રકાશવાળાએ નીચે પ્રમાણે શ્રી જદુનાથજી મહારાજને
 “પ્રશ્ન પુછેલા છે.

“૧ પ્રશ્ન પહેલો. તમે લખો છો જે શાસ્ત્ર ઇશ્વરનું કરેલું છે. ત્યારે
 “તમે ચાર વેદમાંથી એક યજુર્વેદ માન્યો છે. તે યજુર્વેદની શાખા ૧૦૧
 “તમે એક આપસ્તંબ શાખા માની છે. આકીની રદ કરી છે, જે

“ શાસ્ત્ર ઈશ્વર કૃત હોય તો સર્વે વચન ઈશ્વરના માનવા જોઈએ. એ
 “ રીતે પ્રશ્ન કરીને લોકોને બતાવ્યું છે. જે એ સર્વે શાસ્ત્રને માનતા
 “ નથી અને લોકોને બતાવે છે જે અમે સર્વે શાસ્ત્રને માનીએ છીએ
 “ ને લોકોના મનમાં પણ એ વાત ખરી ઉતરે એવી છે કારણ જે
 “ હીંદુ લોકોમાં ધણા માર્ગ ચાલે છે તેથી ક્રીયા માર્ગની વાત ખરી
 “ છે ને ક્રીયા માર્ગની વાત ખોટી છે એ વાતનો પણ લોકોના મનમાં
 “ વેહેમ છે. તેથી લોકોનું મન પોતાના માર્ગ ઉપરથી ઉઠી જાય
 “ છે. પણ લોકોની મોટી કસુર એ છે જે પોતાના ગુરૂને સંદેહ પડે
 “ તે ઠેકાણે પુછતા નથી. જેથી તેઓના મનનો ખુલાસો થાય અને
 “ પોતે સમજીપણાનો અભીમાન રાખીને મનમાંથી વિશ્વાસ ઉઠાડી દે
 “ છે અને તે વાત કાઢીને પુછતા નથી. પણ જેણે શાસ્ત્ર ઉપરથી
 “ અને પોતાના ગુરૂ ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠાડ્યો તેનો વિશ્વાસ ભગવાનને
 “ પણ ભજવા ઉપર કદી બેસનાર નથી. તેનો અનુભવ લેવો હોય
 “ તો દુસંગીઓનું આચરણ જોવું.”

એજ ચોપાનીઆના એજ અંકને પાને ૨૯-૩૦ મે—

“ નાના ગ્રંથ જુદા જુદા પોતાના વૈષ્ણવો જે શાસ્ત્ર ભણેલા
 “ નથી તેને શાસ્ત્રનો સારાંશ ચોડામાં સમજવા સાર શાસ્ત્રની એકેક
 “ વાત તેમાં કહી બતાવી છે એ સર્વે ગ્રંથોની ટીકા ચોપાનીઆઓમાં
 “ લખાશે ત્યારે સર્વને એ વાતની ખાતર નીશા થશે અને સત્ય
 “ પ્રકાશવાળો કહે જે વલ્લભીમાર્ગના ગ્રંથો મંદીરમાં છુપાવી મુકેલાં
 “ છે. તે એટલા સાર જે બ્રાહ્મણો તેની સામે થાય પણ એ વાત
 “ બીલકુલ તેણે ખોટી બતાવી છે. કારણ જે એ ગ્રંથો ભાષામાં કરેલા
 “ સર્વે વૈષ્ણવોના ઘરમાં છે પણ તે વૈષ્ણવો અન્ય માર્ગી લોકોને
 “ એટલા સાર આપતા નથી જે તે ભગવાનના નથી અને ભક્તિ માર્ગની
 “ નીંદા કરે છે.

“ તા. ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦ ના ચામુકમાં વાદીએ એક પત્ર
 “ લખ્યો હતો તે મધ્યેની એક તકરાર લાઇબ્રેરીની બીના મધ્યે ટાંકેલી
 “ છે તે ચામુકનું પત્ર હું હજી કરું છું.

(૨૦) ચામુક તા. ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦ તે

મધ્યેના ચર્ચા પત્રનો એક ફકરો—

“ એ તમારું બોલવું કેવળ અજ્ઞાનપણું છે; જેમ એક દૃષ્ટાંત ટુકાંમાં
 “ આપીએ છીએ જે બે મુસાફર છે તેમાં એકને વાલકેશ્વર જવું છે ને બીજાને

“ લાયખલે જવું છે, હવે લાયખલે જવાની જેની ઇચ્છા છે તે
 “ વાલકેશ્વરને રસ્તે જાય છે, હવે એ બેઉ જણાના મતમાં એક બીજાને
 “ રસ્તો ખોટો છે ? નથી, જેમને લાયખલે નથી જવું તે શુ કામ તે રસ્તે
 “ જશે ? હવે એનું સિદ્ધાંત જીવોને અનેક સ્થાને જવા સારું શાસ્ત્રમાં અનેક
 “ સાધન જુદાં જુદાં કહેલાં છે તેથી જે સ્થાને પુરૂષને જવાની ઇચ્છા હોય
 “ તે જગાનો રસ્તો પકડે છે. ”

(આદમો દીવસ; અહસ્પતવાર, તા. ૬ દી ફેબ્રુઆરી.)

“ વાદી મારા પત્રને અસત્યપ્રકાશનું નામ આપી અપમાન આપતો
 “ હતો ૨૨૫ વરસ ઉપર મહારાજાનેની વીરુદ્ધ લખાયેલું સંસ્કૃત પુસ્તક મને
 “ અમદાવાદના એક શાસ્ત્રી પાસેથી મળ્યું છે, હું ધારું છું કે મહારાજાની
 “ વીરુદ્ધ મેં જે બીના લખી છે તેથી મહારાજાની આખર અને સત્તા
 “ આગળ હતી તેવીજ હાલ છે. વાદીની સાથે તકરાર ચાલ્યા અગાઉ
 “ હમારા લોકોમાં મહારાજાનેની ચાલ વીધે બેઠીલી હતી. વાદીએ પોતે
 “ સ્વધર્મ વર્ધક એપાનીઆના ધરાક મેલવવાને માટે ૧૯ મી સપ્ટેમ્બર
 “ ૧૮૬૦ ને દીને ચાચુકના છાપખાનામાંથી એક હેંડબીલ કહાડ્યું
 “ હતું તેમાં એજ ફરીઆદ કાઢી હતી તે હેંડબીલ હું રજુ કરું છું.

(૨૧) “શ્રી જહુનાથજી મહારાજાની તરફથી વૈષ્ણવોને સુચના

“ શ્રી જહુનાથજી મહારાજાની આજ્ઞાથી સર્વે વૈષ્ણવોને જાણ
 “ થાય જે આ મનુષ્યદેહ પ્રભુએ તેમને કૃપા કરીને આપ્યો છે તેમાં
 “ વળી ઉત્તમ જાતમાં જન્મ આપ્યો છે, અને શ્રી મહા પ્રભુજીને શરૂ
 “ તમે આવ્યા છો. આ દેહ કેવી છે જે ચારાશી લક્ષ યોનાના જન્મ
 “ મળ્યાના દુષ્પ થકી છોડવનારી છે. અને પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવનારી
 “ છે. એવી આ અમુલ્ય દેહને તમે કેવળ પેટ ભરવાના ધંધામાંજ
 “ પડીને રાત દહાડો કાઢી નાંખો છો એટલુંજ નહીં પણ દુસંગનો સંગ
 “ પણ ધણો રાખો છો અને હરીનું સેવન તથા નામસ્મરણ નીશ્ચિંત
 “ ચીતથી બે ઘડી પણ કરતા નથી. એવું જોઇને અમને તમારી તર-
 “ ફની ધણીજ દીલગીરી ઉપજે છે જે દેહને અંતે તમારી શું વલે થાશે ?
 “ અને દેહને અંતે કામ તો શ્રી હાકુરજી સાથે છે તેના તમે જરા
 “ પણ વીચાર કેમ કરતા નથી.

“ આટલા દીવસ મુંબઇના લોક ગુરૂ ઉપર દોષ મુકતા હતા જે
 “ શ્રી મહાપ્રભુજીના માર્ગના ગુરૂ વૈષ્ણવોને જ્ઞાનનો ઉદ્દેશ કરતા નથી.
 “ પણ હમે અહીં આવ્યા પછી વૈષ્ણવોને પોતાના માર્ગનું જ્ઞાન થવા

“સાર ગ્રંથ વાચવાનું ચલાવ્યું તથા પ્રશ્ન ઉપરથી ચર્ચા કરવાનું
 ‘ચલાવ્યું’ પણ કોઈ વૈષ્ણવો તે સાંભળવા આવ્યા નહીં હવે ગુરુ તે
 ‘શું કરે? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે શીષ્ય પોતાની આતુરતા રાખીને ગુરુને
 ‘પુછે ત્યારે ગુરુએ તે શીષ્યને ઉપદેશ કરવો, પણ જો વગર પુછે
 ‘ઉપદેશ કરે તો તે ઉપદેશ શીષ્યના મનમાં ઉતરે નહીં જેમ ભુખ
 ‘વીનાને ભોજન આપવું એ વગર રચીનું’ છે, તેવો એ ઉપદેશ છે.
 ‘એ રીતે શાસ્ત્રમાં ઉપદેશ કરવાની રીત કહી છે તોપણ અમે ચર્ચા
 ‘કરવાનું રાખ્યું તેમાં પણ જ્યારે કોઈ આવ્યું નહીં ત્યારે અમે વૈષ્ણુ
 ‘વોને પોતાના માર્ગનું જ્ઞાન થવા સાર દરમાસે એક પુસ્તક છપાવીને
 ‘તે પુસ્તક લેવા સાર જાહેર કયું’ તે પુસ્તક લેવા સાર પોતાનું નામ
 ‘લખી આપવા વીણે કહ્યું પણ તે લેનાર વૈષ્ણુવોની નોંધમાં નીચે પ્રમાણે
 ‘નામ લખાયાં છે તે સર્વેને જાણ થવા સાર લખીએ છીએ.

મુંબઈમાં ભાટીઆ વૈષ્ણુવોના ઘર આશરે ૧૨૦૦૦ બાર હજાર
 ‘છે, તેમાં ૫૦૦૦ પાંચ હજાર તો મરજાદી છે—અને ભાટીઆ
 ‘અનન્ય વૈષ્ણુવમાં નામ ધરાવે છે. અને સર્વેમાં મુંબઈ સેવક ગણાય
 ‘છે, તે સર્વે ભાટીઆમાંથી ૧૦૦ સોજ જણાએ નામ લખ્યાં છે,
 ‘અને વાણીઆમાંથી એક ૧૨૦ એકસો વીસ નામ લખ્યાં છે. ૪ બ્રાહ્મણ,
 ‘મારવાડી વૈષ્ણુવ, ૨ મુલતાનો એટલાં નામે આખાં મુંબઈ શહેર
 ‘માંથી લખાયાં છે, તેમાં ઘણાં ખરાં નામ તો ગરીબ લોકોએ લખ્યાં છે
 “એ ઉપરથી સર્વે લોકોનાં ધ્યાનમાં તરત આવશે જે મુંબાઈના
 ‘લોકોની બુદ્ધિ કેવી છે. કોમને પોતાનો માર્ગ સમજવાની ગરજ નથી.
 ‘કેવલ ગુરુ ઉપર દોષ મુકવાની ગરજ છે એ સાફ જણાય છે. હવે
 “એ વાતથી હમે લાચાર છીએ.

“અરેરે ? હે વૈષ્ણુવો—તમે શ્રી મહાપ્રભુજીને શરણે આવ્યા છો માટે
 “અમારે તમને કહેવું પડે છે જે તમે પોતાના માર્ગને સમજો. અગરજો
 “નહીં સમજો તો અંતે તમારા શું હાલ થશે તેનો વિચાર કરો. હમે
 “તમને પોતાના માર્ગનું જ્ઞાન થવા સાર પોતાના જાણીને પુસ્તકદ્વારા
 “જ્ઞાન કરવાની મરજી કરી—તેમાં પણ તમારાથી નામ ભરાઈ શકાયાં નહી
 “તેથી તમે પોતાના માર્ગનાં પુસ્તક વાંચવાની ગરજ પણ રાખતા નથી
 “એવું પણ જણાય છે. એ પુસ્તકનો ર. ના તમને ખર્ચ તો થશે—
 “પણ એ વાંચવાથી તમને ધણોજ નફો થશે. એકતો શાસ્ત્રમાં કહ્યા
 “પ્રમાણે પોતાના માર્ગ સમજશે તેથી દુસંગ તમને નહીં લાગી શકશે

“ એટલુંજ નહીં પણ વગર-સમજે કેટલાએક લોક તમારા ઉત્તમ
 “ માર્ગને દુષણ આપેછે તેને જવાબ આપવાનું તમારામાં સામર્થ્ય
 “ આવશે. બીજું હરીની ભક્તિ કરવા તમને પ્રીત થશે. પ્રીતવડે શ્રી
 “ ઠાકુરજીની પ્રાપ્તિ તમને થશે, અને જન્મ મર્ણના દુખ થકી અને
 “ નર્કના દુખ થકી તમે છુટી જશો-માટે આંખ ઉઘાડીને જરા વિચાર
 “ કરો. આવો લાગ ફરી તમને માર્ગ સમજવા સારૂ મળવાનો નથી
 “ આ બાદરવા માસનાં પુસ્તકો છપાઇને આવ્યાં છે માટે જે
 “ વૈષ્ણવો પોતાનો માર્ગ સમજવાની ગરજ હોય અને હરીને પામ-
 “ વાની ગરજ રાખતો હોય તે વૈષ્ણવે પુસ્તક હમારે ત્યાંથી આવીને
 “ લઈ જવો અને પોતાનું નામ દર માસે પુસ્તક એક લેવા સારૂ લખી
 “ આપવું-કે પુસ્તક તેને દર માસે એક પોંચ્યા કરે પછી તો કેહેવત
 “ છે જે શેઠની શીખામણ આંખ સુધી અને આહાર તેવો ઝોડકાર.
 “ સંવત ૧૮૧૬ ના પ્રથમ આસો સુદ ૫ (૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૦)

શ્રી માહારાજની આજ્ઞાથી

“ લી૦ વૈષ્ણવ ગૌરધનદાસ ગોપાલજી ”

“ એ હેંડબીલ મધે દુસંગ બોલ વાપર્યો છે તે સુધારવાળાને લાગુ
 “ પડે છે. વાદીની તરફથી દર માસે નીકળતા ચોપાનીઆના ધરાક
 “ ધણું કરીને હલકા વર્ગના છે. વૈષ્ણવ પંચ પત્ર મહારાજના આશરથી
 “ ઠાઈ વૈષ્ણવ ચલાવે છે સ્વધર્મ વર્ધક ચોપાનીયું વાદીની તરફથી
 “ નીકળે છે એ વીધે ૮ મી નવેમ્બર ૧૮૬૦ના વૈષ્ણવ પંચ ઉપરથી
 “ પણ માલમ પડે છે. એ તારીખના પત્રની નકલ રજુ કરું છું.

(૨૨) વૈષ્ણવ પંચ—તા ૮ મી નવેમ્બર ૧૮૬૦ તે અપેથી.

“ ગયા રવીવારે રાતના ૭ કલાકે શ્રી ચીમનલાલજી મહારાજના
 “ મંદીરમાં વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રચારક સભા મળી હતી તે વખતે પ્રમુખને
 “ ઠેકાણે શ્રી જદુનાથજી મહારાજ તથા શ્રી ગોકલાધીશજી મહારા તથા
 “ શ્રી વીરૂલેશજી માહારાજ બીરાજ્યા હતા તથા ભટજી જુમખાજી તથા
 “ લાલગૌરધનજી વિગેરે બીજા સભાસદો આવ્યા હતા, ગઈ સભાનો હેવાલ
 “ વાંચી સંલગાવ્યા પછી વ્યાસ જેકીશન મોરારજીએ નીચે લખ્યા
 “ પ્રમાણેનું બાપણ કીધું હતું.

*

*

*

*

“ મેં અગાઉ વૈષ્ણવોને જણાવ્યું હતું કે તમે અહીંઆ આવીને
 “ દરરોજ આપણા જે ધર્મના ગ્રંથો વંચાય તે સમજી લ્યો પણ એમ

“ કરવાને વૈષ્ણવોએ આખા કયાં તેનું કામ નહી. પણ હવે હું
 “ બીજી વખત મારા ભાણુમાં જણાવું છું જે સર્વ વૈષ્ણવો આ
 “ સભા નીકળી છે તેમાં આવશે તો ઘણું સાર. જે કે આપણે વાસ્તે શ્રી
 “ જદુનાથજી મહારાજે કેટલી અધી મહેનત લઈને આપણને ધર્મનું
 “ જ્ઞાન થવા સાર દર માસે ચોપાનીઉ કહાડવાનું ફેરવ્યું સિવાય ધર્મ
 “ પ્રસારક મંડળી ઉભી કીધી તો એ પણ તમારા ધ્યાનમાં આવવું
 “ નથી. ”

“ મને નાત બાહાર કરવાની કાશેપ કરવામાં આવી હતી પણ નાત
 બહાર કરનારાઓએ જાણ્યું કે હું તેમના ઉપર ફરીયાદી માંડીશ
 તેથી તે કાશેપ નીષ્ફળ ગમ. વાદી અને તેનાં માણસો કેટલાક વૈષ્ણવોને
 કહ્યું હતું કે તમારે ‘ સત્ય પ્રકાશ ’ ખરીદવું જોઈએ નહીં, તે મને
 કાનજી નામનાં એક શખ્સે જણાવ્યું. આ કાશેપ વાદીએ લાઇબ્રેરીની
 ફરીયાદી માંડવાની આગમજ કરી હતી. ૧૮૬૧ના એપ્રિલમાં મને
 આ ફરીયાદીની નોટીસ મળી, તા. ૫ મી મેના ‘ રાસત ગોકુતર તથા સત્ય
 પ્રકાશ ’માં મેં તેનો જવાબ આપ્યો. મહારાજના જીલ્લામને લીધે વૈષ્ણવો
 તેઓનાં તાબામાં રહે છે. જે સેવકની ઉપર મહારાજનો ગુસ્સો થાય
 છે તેઓના દર્શન અંધ કરે છે દલાડામાં એક વારતો દર્શન કરવા જોઈએ
 સેવકના મર્જની વખતે તેઓની મુક્તિ માટે આ સંસારથી છુટકો
 કરવાને મહારાજને તેઓની છાતીએ પગ મુકે છે તે મેં દીકું છે; એને માટે
 મહારાજને પાંચથી હજાર રૂપીઆની બેટ મળે છે. કંડીના સોગન તોડવાનો
 કાંઈ એક દંડ છે. મહારાજને વ્યભીચારી છે. એ વાત પ્રસીદ્ધ છે. વાદી
 પણ બદ્યાલનો છે એમ લોકો જાણે છે. મહારાજને વ્યભીચાર કરે છે
 તેથી લોકોમાં પણ વ્યભીચાર ચાલે છે અને વૈષ્ણવો પણ જાણે તેવાજ
 થઈ ગયા છે. પરણ્યાની આગમચ છોકરીઓને મહારાજને સમર્પણ આપ
 છે તેથી ઘણું કરીને આવી બદ્યાલની શરૂઆત થાય છે. મહારાજને
 વીધે એમ કહે છે કે તેઓએ આ પૃથ્વી ઉપર એટલા વાસ્તે જન્મ
 લીધો છે કે સ્ત્રીઓ સાથે લીલા (એટલે જનરની રમત) કરવી. કેટલા-
 એક મરજદીઓ કહેવાય છે તે આવી વાતને ધર્મ સમજે છે. વરકતો છે તેઓ
 મહારાજના ઘણાજ મોટા અને ભાવકી સેવકો કહેવાય છે તેઓ મહારાજની
 પાસે સ્ત્રીઓ લેખ જાય છે. વરકતો ઘણું કરીને લમતા ફરે છે, તથા તેઓની
 નાત પણ જુદી છે. પહેલાં તો ગોકુલનાથજીની ટીકા મારા વાંચવામાં આવી. અને
 ત્યાર પછી મહારાજના પુસ્તકો મેં તપાસવા માંડ્યાં. દશ મર્મની વાત ‘ ફરી

ચરીત્ર” નામની ચોપડીમાં લખેલી છે. મહારાજનેએ “પુણ્ટ માર્ગ” નામે એક નવો પંથ ઉભો કર્યો છે. “કવીચરીત્ર” મરાઠી ભાષામાં પ્રગટ થયું અને તે ચોપડી હું રજુ કરું છું. તે મધ્યે ગોકુલનાથજીની ટીકા તથા દશ મર્મ વીષે આ પ્રમાણે લખ્યું છે.

(૨૩) કવી ચરીત્ર-એ પુસ્તક મરાઠી ભાષામાં છાપેલું છે, તેને ૯૬ મે પાને વલ્લભાચાર્યના પંથ વીષે લખ્યું છે, તેનો તરજુમો.--

“એ પછી વલ્લભાચાર્યે પોતાનું મત તે સંપ્રદાય એટલે પંથમાં “મેળવી પુણ્ટી માર્ગ” એ નામનું સંપ્રદાય ચલાવ્યું તે મધ્યેના મુખ્ય “નીયમ દશ નીચે પ્રમાણે છે.

“૧ આચાર્યનો મજબુત આશરો પકડવો.

“૨ શ્રી કૃષ્ણની ભકતી કરવી એજ મુકતીનું મુખ્ય સાધન છે,

“૩ લોકલાજ તથા વેદશાસ્ત્રની આજ્ઞા તજીને આચાર્યને શરણે જવું.

“૪ દેવ અને ગુરૂની આગળ નમનતાઈ (રાખવી)

“૫ હું પુરૂષ નથી, પણ વ્રંદાવનની ગોપી છું” એમ મનમાં સમજવું.

“૬ નીત્ય ગુસાંઈના ગુણ ગાવા.

“૭ ગુસાંઈના નામનું મહાત્મ્ય વધારવું.

“૮ ગુરૂની આજ્ઞા પાળવી.

“૯ ગુસાંઈ જે કરે અથવા બોલે તે ઉપર વીશ્વાસ રાખવો.

“૧૦ વૈષ્ણવનો સમાગમ અને સેવા (કરવી).

“વલ્લભ સંપ્રદાયનો આ મુખ્ય મત છે. આ દશ આજ્ઞા “પ્રમાણે ચાલનારા હોય તેઓજ મુખ્ય ભકત અને શાસ્ત્ર પ્રમાણે “ચાલનારા તથા મર્યાદમાર્ગી છે, એમ વલ્લભાચાર્યે નીર્માણ કરી “આપ્યું” અને પુણ્ટીમાર્ગના વૈષ્ણવજ મુખ્ય વૈષ્ણવ છે. એ “સિવાય સીધાંતરહસ્ય નામના પુસ્તકમાં એવી સખ્ત આજ્ઞા કરીધી “છે કે આચાર્યને સર્વે વસ્તુ સમર્પણ કરવી અને ત્યાર પછી તે “વસ્તુનો ઉપભોગ કરવો.

“એ વસ્તુ સમર્પણ કરીધાથી બ્રહ્મરૂપ (ઈશ્વરના જેવી) થાય છે, “અને તે થકી તે વસ્તુનો ઉપભોગ કરનારા શખ્સોને પાંચ પ્રકારના “દ્વાષ લાગતા નથી.

“ એમ ન કીધાથી દોષ લાગે છે તે વીષે ગોકલનાથજીએ ખુલી
“ રીતે આ પ્રમાણે ટીકા કરેલી છે:-

“ સર્વે વસ્તુ અર્પણ કરવી એટલે આપણી સ્ત્રી છોકરાદીક પણ
“ અર્પણ કર્યા વગર આપણા ઉપભોગમાં લેવાં નહીં. એ વીષે બીજા
“ વચનો અને તેની ટીકા લખેલી છે.

“ આ સ્લોકનો સાર એવો છે કે, જેઓથી આ કઠણ કામ થઈ
“ નહીં શકતું હોય તેઓએ છેવટે એટલું વિચારવું કે હમે આચાર્ય-
“ નાજ છઈએ.

“ આ પ્રમાણે વલ્લભપંથનું વર્ણન હમે ટુંકામાં જણાવ્યું અને
“ તે મત પ્રમાણે ચાલનારા તેણે ધણાએક સેવકો બનાવ્યા પછી વીઘા
“ નગરના રાજા કૃષ્ણદેવે પોતાના શરીરના વજન પ્રમાણે સાત મણ
“ સોનાનું દાન કીધું. એ ધનમાંથી (વલ્લભાચાર્યે) વીઠલનાથજીની
“ મુર્તિને વાસ્તે આભુપણુ (ધરેણુ) કરાવ્યું અને પોતાના આપનું
“ કરજ શીટાવ્યું અને આકીનું પોતાના ખર્ચને વાસ્તે રાખ્યું એ
“ પ્રમાણે તેણે એ ધન વાપર્યું.

“ સીધાંત રહસ્ય ” વલ્લભાચાર્યે લખેલું છે, અને તેના પૌત્ર
ગોકલનાથજીએ તેના ઉપર ટીકા કીધી છે. ટીકા વીષે મને શક પડ-
વાથી મેં બોળ કીધી તે ઉપરથી મારી ખાત્રી થઈ કે એ પંથના
ગ્રંથોમાં એવી અનીતિની વાતો બહુ લખેલી છે અને તે વાત મેં મારા-
પત્ર મધ્યે બહાર કીધી. મને ખબર હતી કે હમારી સ્ત્રીઓ મહારા-
જને કૃષ્ણનો અવતાર માને છે અને જે પ્રમાણે ગોપીઓ કૃષ્ણની
સાથે લીલા રમી સ્વર્ગ પામી તેવીજ રીતે હમારી ઓરતોનો વિચાર
છે. પણ આ વાતો ધર્મ પુસ્તકમાં છે એવું મેં ખાત્રી કર્યાની આગ-
મજ હું માનતો નહોતો. મહારાજને ગોસાંઈના બાલક, વલ્લભકુળ,
અબ્નીસ્વરૂપ એવાં પણ નામ આપેલા છે. મહારાજ પોતે ઈશ્વરી
અવતારનો દાવો કરે છે અને લોકો પણ તેને તેવીજ રીતે માને છે.
જીવની મુકતી કરવા માટે ઇશ્વર કરતાં પણ મહારાજ મોટા ગણાય છે,
કારણકે ઇશ્વરનો કોપ થાય તો મહારાજ તે કોપથી બચાવે, પણ
મહારાજનો કોપ થાય તો તેથી બચી શકાયજ નહી. લોકો સમજે
છે કે જે શમ્ભુ મહારાજને ફક્ત ગુરૂ કરીને માને તે મુખ્યા પછી
સીયાનો પંખી થાય છે, મહારાજનેને ગરભાવની પ્રીતીથી ભજવવું કહેલું
છે. આવા વિચારો જ્યાં મહારાજનેના પંથવાળા હોય છે ત્યાં ફેલા-

એલા છે. મુંબઈ ઇલાકામાં તો શું પણ કાશી મધ્યે પણ એ વાત પ્રસિધ્ધ છે, અને ત્યાંથી એક ફારશી ચોપડી ત્યાંના સરકારી પાઠશાળા મધ્યેથી મને મળી છે તેમાં પણ એ વાત લખેલી છે. મારી બીના છપાયાની આગમજ જુદાંજુદાં ૨૪ વર્તમાન પત્ર તથા ચોપાનીઆં મધ્યે મહારાજેની ઉપર હુમલા થએલા છે તે આ મારી પાસે છે. એ ૧૮૫૫ થી ૧૮૫૯ સુધી છપાએલા છે. અને તેની મતલબ એ છે કે મહારાજે વ્યભીચાર કરે છે. એ ઘણાંખરા પત્ર તથા હેંડબીલ મારા વાંચવામાં આવ્યાં હતાં, અને તેઓનો ફેલાવો થયો હતો તથા વંચાયાં હતાં તે પણ હું કહી શકું છું. એ વાતો મને સાચી લાસી પણ તેની અગાડી તો મારી ખાત્રી થઈ ચુકી હતી. એ પત્રોમાં તો એવું લખેલું છે કે મહારાજે ઘણાંજ વ્યભીચાર અને ઘણીજ અનીતિ કરે છે. એ મધ્યેના હું કેટલાએક પત્રો રજુ કરું છું.

(૨૪) મુંબઈ ટાઇમ્સ; તા. ૨૩ મી ઓગસ્ટ ૧૮૫૯-

“ મહારાજેના કરતુક માહાં છે અને તેટલા વાસ્તે તેઓ અજવા-
 “ જામાં આવના નથી અને અંધારાને પસંદ કરે છે. અને કોર્ટમાં
 “ સાક્ષી દાખલ ઉભા રહે તો (પોતાના માહાં કરતુકનું સઘળું) બોપાળું
 “ જાહેર થયા વગર, તથા તેમની આલમનો શીટકાર પડ્યા વગર તથા
 “ પોતાના ઘણાજ અજ્ઞાન અને ભાવકી સેવકોમાં પણ પોતાની સત્તા
 “ અને માન ઘટ્યા વગર, રહેજ નહીં. તેટલા માટે તેઓએ ઠરાવ કીધો
 “ છે કે મરણતુલ થવું ત્યાં સુધી પણ કોર્ટમાં જવું નહીં. તેઓની
 “ જીંદગી, તેઓનો ન પુરો પડે એવો લોભ, તેઓની ન ખમાય
 “ એવી મગરૂબી અને સત્તાની ભુખ, અને પોતાના સેવકોને છેક
 “ ધીકારી નાખે એવી ચાલ, અને તેઓ છેડાયેક ઉપર બેઠા હોએ
 “ એવો કુજંદ, એ સઘળાનું વળું કરવાની હમારી ધારણા નથી; પણ
 “ વાંચનારને એટલુંજ જણાવવું યસ છે કે તેઓ પ્રશ્નરી દાવો કરે છે
 “ તેજ ઉપરથી તેઓનો જુલમ કેટલો નાલાયેક અને ધીકાર ભરેલો છે
 “ તેનો વીચાર સહેલાઈથી થઈ શકશે,

(૨૫) મુંબઈ સમાચાર તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૫--

“ ભાટીઆ જ્ઞાતના ઘણાએક આખરવાળા તથા શેઆના લોકોએ
 “ પોત પોતામાં એક ખાસ સભા ભરીને મનમુખો કરવા આદ એવો
 “ ઠરાવ કર્યો છે જે તેઓના મહારાજે તેઓના ઉપરજે સત્તા ચલાવે છે તે
 “ ઘણી વેળા અણુઘટતી તથા તુકસાનકારક હોય છે અને તેથી તેઓના

“ પછિસાની નકામી ખરાબી તથા તેઓની બુધીને હીનુ લાગે છે વાસ્તે
 “ એ લોકોએ એવો વીચાર કર્યો કે અને તાંહાં સુધી હરએક બાબદમાં
 “ હીંદુઓએ એ મહારાજનેના મત લેવા નહી તથા સ્ત્રીઓ ઉમરે પહોંચ્યા
 “ પછી તેઓને માહારાજને મંદીરે દર્શન કરવા જવા દેવી નહી.....

“ હમોએ એમ કેહવાની કસી જરૂર નથી કે તેઓના મહા-
 “ રાજનેનો હાલનો કાબુ જો તેઓ ટોડે નહીતો તેઓને પછિસા તરીકા
 “ અને કપીલાની આબરૂ સંબંધી ધણુંજ ખમવું પડે છે તેનો પાછળથી
 “ ઝોર વધારે પસ્તાવો થાશે.”

(૨૬) જામે જમશેદ તા. ૨૫મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૫.

“ આએ પરમાણુ શેઆણા અને સમજી હીંદુઓએ પોતાની
 “ ચુક મોડેથી પણ શોહોધી કાહડીછે અને તે માટેના કેટલાએક લા-
 “ એક અને ઘટતા બદોબસ્તો કરેઆ છે. તેઓએ પોત પોતામાં એક
 “ સભા ભરીને એવો ઠરાવ કરેઓ કે તેઓના ધરમના ઉપાધીઆઓ
 “ કેટલીએક વેલાએ તેઓની ઉપર અણુઘટતી સત્તા ચલાવેછે તથા
 “ તેઓના કુટુંબ પરીવારની લાજને ધોડા પોહોંચે એવાં બુરાં કરમે
 “ તેઓ પાસે કરાવેછે વાસ્તે હરએક અગતની બાબદમાં “ જહાં ધરમના
 “ ઉપાધીઆઓને કસો હક ઇલાકા લાગતો નહી હોએ તે જગોએ
 “ ઉપાધીઆના મત મુતલગ લેવાં નહીં તે સાથે અસતરીઓને એક
 “ મુકરર વખત પછી તેઓને ધરમના ઉપાધીઆઓના મંદીરમાં દરશને
 “ મોકલવી નહીં.....એ પ્રમાણે વારે ધડીએ પોતાના કુટુંબની
 “ લાજનો બીગાડ કરવાને તે ઉપાધીઆઓને મોટી ખુશીથી છુટ અને
 “ પર્વાનગી આપતા હતા અને તેથી પોતાની સાત પેહડીને સ્વર્ગમાં
 “ જએઆ બરાબરનું પણ સમજતા હતા-પણ એ સધલી મુરખાઈ
 “ આપોઆપ હવે જાહેર થઈ છે.....હમારા બોલવાની મતલબ
 “ એટલીજ છે કે ધરમના ઉપાધીઆઓના કેટલાએક દેખઘટા બદ
 “ નીતી ભરેલા અને આબરૂદાર કુટુંબની આબરૂ હુટનારા અપવિત્ર
 “ અને નાલાયક હોકમો તેઓને કરેઆમાં આવેચ તે હોકમોને માન
 “ આપેઆથી પછાત રહેવું.”

(૨૭) સમાચાર દરપણુ--તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૫૫.

“ હીંદુઓના માહારાજની આડી ચાલ વીધે હમના ધણી ચક-
 “ ચાર ચાલેછે અને તેની ધણી ફરીઆદ હમારી આગલ કરવામાં
 “ આવે છે; તથા કેટલાએક ચરચા પતરો પણ હમને પોહતાં છે અને તેની

“ અંદર મહારાજની આડી ચાલનાં કરતાં વધારે લખેલું છે. માહરાજ ધન્ય-
 “ રનો ડર નહીં કરીને આડે મારગે જતો હોય તથા ખરાબ કામ કરતો હોય
 “ તો અલખતે તેહને શાશન કરવાની ફરજ છે....

“ જેમ જેમ લોકો સુધરતા જશે તેમ મહારાજના કામ તેઓને જીલમ
 “ ભરેલાં લાગશે; અને આગલ જેમ મહારાજના જીલમ ભરેલાં કામો ખોદાના
 “ હુકમોની મીસાલે માનતા હતા તે હવે હીંદુ લોકો નહીં માનવાના.
 “ હવે તેઓના ગાનાને તેઓની આગલ મસાલ પકડીછે, તેની રોશનીથી
 “ તેઓ અંધારામાંથી ઉજરડામાં આવે છે. વાસ્તે મહારાજોના કામો
 “ તેઓ હવે પસંદ નહીં કરવાના અને પોતાના ધરખાર ખરાબ થએલા
 “ જોએઆ કરવાના નહીં.”

(૨૮) મુખ્ય ચાલુક-તા. ૨૧ જુન ૮૫૬.

“ અતરે વધનવના ગોશાઈ મહારાજો, ગરૂ ઉપદેશને બદલે
 “ પોતાના સેવકો ઉપર એ સવામીઓ એતીશે વીલીઆર ચાલો ચલાવે
 “ છે. એ જંગલી અવતારથી જોતાં કાંઈજ માલમ પડતું નથી. પણ
 “ રાસતીથી વીચારતાં ધણુંજ કરર કરમ માલુમ પડે છે. એ માહરાજો
 “ હીંદુઓને કેવલ ધન્ય અવતારી માલમ પડે છે પણ તેઓના કામો
 “ ધણા નીચ અને તેઓની દેઆનત પાપથી ભરેલી અને તેઓની ચાલ
 “ સનસારની હદથી ઘણી બહાર અને એઓના આચાર ધરમની વિરૂધમાં
 “ જોવામાં આવે છે. એ વિષે એઓના શીશો પોતાના ગુરૂઓની એઓ
 “ જાહેરમાં મુકે છે.....અરે શીવ શીવ ! એ માહરાજોના મંદીરમાં
 “ એ સતગુરૂને ચરણે નમવા, એ માહદેવતા સરૂપના માહરાજોને દરશને
 “ એઓની મા જેહવી ધર્મી, એઓની જેહેન જેવી જવાન અને એઓની
 “ છોકરીઓ જેવી સકુવાર—એઓને દેવ જાણીને દરશણે આવે છે તેઓ
 “ ઉપર એ કરશે બંધ નજર કરી તેઓને સારા ઉપદેશ આપવાને બદલે
 “ પોતાના મધનનો ભોગ કરે !! ધીક ધીક એ અવતાર, અરે બલેઓ
 “ વૈષ્ણવ ધરમ, એઓના ધર્મના ઉપાધીઆઓ એવા કરર કરમ કરી
 “ વીલીઆર વીચારો લઈ જાએ અને પોતે મહાગુરૂ ધર્મ સેવકીઓ સાથે
 “ ખટ કરમ કરે. અરે હરી એ અવતાર માટીમાં મલો, અરે શીવ
 “ એ ધરમ ભરશટ થાઓ, અરે ભગવાન એ ટોલાંનો ભંગ થાઓ,
 “ તો બહેતર !!”

(૨૯) આપ અખતીઆર--તા. ૨૨ મી જુન ૧૮૫૬.

“ હીંદુઓના માહરાજના મંદીર એક છીનાલવાડો, તેઓના

“દીવાનખાના એક ભરશટ અને બેઆખર કુટણીનું ધર, તેમની દર-
 “શરીનો દેખાવ ફાંકડી રંડીબાજી, તેમના અનીઅવ છુરા હવશનું ધર
 “તેમના શરીરની દરએક રતી અપવીતરાઈ, ગલીઆઈ, નજીઆઈ અને
 “મુખતેશરમાં તેઓ જે મશ્વર અવતારી ગણાએ છે તેને બદલે રાખશસ
 “અવતારી દેવ અને સેતાનની ખસલતના ખવાસના માલુમ પડી ચુકા છે.”

(૩૦) વૃતસાર—તા. ૨૫ મી ઓગસ્ટ ૧૮૫૬.

“મહારાજેનાં મંદીરમાં કથા કે ધરમ ઉપદેશ હોવો જોઈએ કે કશખણોનો
 “નાચ થવો જોઈએ? મહારાજે કશખણોને ઉતેજન આપે તે શું
 “તેઓને લાગે છે? એક મહારાજ પોતાનાં મંદીરમાં એક એવું
 “નાલાએક કામ કરે એટલે તેને તે વિષે ખીજા મહારાજેએ પુછવું
 “નહીં જોઈએ કે શું? આ સવાલ વીધે વીચાર કરવાને હમે વૈષ્ણવ
 “લોકોને બલામણુ કરીએછે. એ સવાલ ઉપર તેઓએ પોતાનું
 “ધ્યાન પોચાડવાની જરૂર છે. તેઓએ મહારાજેની હાલની હાલત
 “ઉપર ધ્યાન પોચાડવું જોઈએ. તેઓએ પોતાના મહારાજેને સારે
 “મારગે ચલાવવા. મહારાજેને જેમ લાગે છે તેમ તેઓ કરે છે તેનો
 “અટકાવ એકદમ થવો જોઈએ. જે ગુજર લોકો પોતાના મહારાજેની
 “વર્તણૂક ઉપર સારી રીતે ધ્યાન પોચાડશે તો તેઓના ગુરૂ પોતાની
 “ફરજ પ્રમાણે ચાલશે, જે કદાચ કોઈ મહારાજ બરાબર ન ચાલેઓ
 “તો તેને તેના હોધા ઉપરથી ઉઠાડી મેલવો.”

(૩૧) ગુરૂ અને શ્રી વિષે—૧૮૫૮

“હમણાને સમે થોડાએક મહારાજે સુધે રસતે ચાલતા હશે.
 “તેઓની મોટી સંખ્યાઆ ધણે ગેર રસતે ચાલે છે. તેમાં જવાનીઆ
 “લાલો તો બહુ બાંકેલાલ હોય છે. આજના વલ્લભ કુલના બાલકો
 “આપદાદાના નામને બટો લગાડે છે.....લાલજી મહારાજે દર્શન
 “ખુલીઆં ને લોકોનો જમાવડો થયો એટલે વેહલા અટારીની બહાર પડતી
 “પાથરીમાં બેસે છે અને તેમની અદાથી અથવા કોઈ તેવાજ કામ
 “સાર રાખેલા માણસો હસતક ધારેલીને બોલાવી લે છે અને તેની સાથે
 “બદ કર્મ કરે છે. સુરતમાં એક વખત કોઈ ઉમરે ન આવેલી
 “એવી છોકરીને કોઈ મહારાજે ગધાબલ વાપરીને તોડી નાખી,
 “હતી તેથી તે મણુંતુલ થઈ ગઈ હતી. એવીજ ત્રાસદાયક વાત
 “માંડવીમાં બનેલી છે તેથી તે દેશનો રાજા અને તેની પ્રજા (બાટીઆ
 “માતર) કોઈ અળણીઉં નથી. આપું ધણે ઠેકાણે બનેઉ છે આ બુલમ

“તે કેવો!! આ છીનાલું તે કેવું! આ ગુરૂ તે કેવો! અરે આ
 “પાપ તે કેવો! આવું આવું વધારે લખવાને મને શર્મ લાગે છે.
 “આવા સ્ત્રી છંદમાં હમણાના ધણા ખરા મહારાજો ધણા આંધલા
 “થઈ ગયા છે.”

(૩૨) વીષદ ગુરૂ વીષે-૧૮૫૯.

“મહારાજો પેલા નહારા કામને વાસ્તે સંકેતેલા એવા (દરવેલા)
 “સ્ત્રી પુરુષોની માર્ફતે દર્શન કરવા આવેલીઓમાંથી પસંદ કરેલીને
 “તે વેલા અથવા મોડેથી બોલાવી મંગાવે છે. સંગાર સમજેલી જે
 “કેટલીએક ફાટેલ સ્ત્રીઓ હોએ છે તેને તો મહારાજો પોતાની આંખની
 “ધસારતથીજ બોલાવી લે છે. મહારાજો બોલાવી એટલે શ્રી કૃષ્ણે
 “બોલાવી અને પરમપદને પામી ચુકી એમ સમજી વેલી વેલી જઈને
 “હર્ષ ભરી ગાભરી ગાભરી મહારાજના ગુરૂના દર્શન કરી પ્રસાદી
 “લે છે.....તે એ કર્મ કરવામાં પોતાની ઉમરને લાયક સ્ત્રી સાથે
 “કામ નથી પાડતા પણ બીચારી નાનુક ઉમરે ન આવેલી નાહતી
 “ઉમરની અણુસમજી છોકરીઓ ઉપર તે સાંઠીઆઓ જોર કહાડે છે.”

હીંદુ મહારાજોને વાસ્તે ચાખકા-૧૮૬૦.

“જેમ મેં મહારાજોની ડગામ્મ રે, હવે કાંઈ મંદીર ન જશે બાધ.
 “કાચી ઉંમરની કામીની બોલાવી આપે પ્રસાદી મીઠામ્મ; કાન ગોપીના
 “ઓઠા બતાવી કામ દેવની કરે ચઢામ્મ રે, પૈસો દેખેતો પ્રેમે બોલાવે
 “નહિ તો કરે અદેખામ્મ; ધન જોખન પરનારીનું લુટે જીવે ગુરૂની
 “લલામ્મ રે. વસંત રતુમાં ભરી પીચકારી તાકી બીજાવે ધામ્મ, પાસે
 “ઉભાની લાજ ન વીચારે માસી જીવે ન જીવે મામ્મ રે. પાનના બીડાં પોતે
 “ચાવીને થુકે સોપારી ખાઈ; પોતાનું થુક તે પરને ગલાવે જીવે કેવી
 “છે લુચ્યામ્મ રે.”

“એ સિવાય બીજા પણ હુમલા મહારાજોની ઉપર થયેલા છે.
 “જોલામી ખતની મને ખબર છે અને તેની ઉપર સહી લેવા મહારા-
 “જોએ આઠ દહાડા સુધી દર્શન બંધ કીધાં હતાં એ લખતની મતલબ
 “એવી છે કે મહારાજની વીરદ્ધ કાંઈ લખવું નહી અથવા તેને સુપ્રીમ કોર્ટમાં
 “બોલાવવા નહીં તેની બીજી મતલબ એવી પણ હતી કે મને નાત
 “બહાર કરવો; પણ તેમાં તેઓ પાર પડ્યા નહિ. એ લખત હજી
 “પણ રદ થયું નથી. અને મેં તેની નકલમાં એવું વાંચ્યું છે કે તેથી
 “ઉલટો ચાલે તે પોતાના ધર્મથી ઉલટો ચાલેલો કહેવાય. મંદીર અધ્યે

સ્ત્રીઓ મહારાજના દર્શન કરે છે અને ચર્ચુસ્પર્શ એટલે મહારાજને પગને હાથ લગાડે છે તે વખતે મહારાજ જે સ્ત્રીઓપર આશંક થાય છે તેઓના હાથ અંગુઠાઓ દાખે છે તે મેં જોયેલું છે. એવી રીતે હાથ દાખવો તે સોખત કરવાની નીસાની ગણાય છે. સ્ત્રીઓ મહારાજની વહુજના દર્શન કરવા જનાનામાં જન્ય છે અને મહારાજને તેઓની પુઠે જન્ય છે. મહારાજના ઘોતીઆનું પાણી વૈષ્ણવોને પીવાને આપે છે તે મેં જોયેલું છે. મહારાજની જુઝણ લોકો ખાય છે તે મેં દીઠું છે. મહારાજને જ્યારે રસ્તામાં પગે ચાલે છે ત્યારે તેઓના સેવક અને સેવકીઓ તેઓની પુઠે ચાલે છે. એ ગોકલનાથજીની દીકા બીજી એ ચોપડીમાં પણ મેં જોયેલી છે.

(નવમો દીવસ શુક્રવાર, તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી)

ઉલટ પાલટ તપાસ—“વાદીની સાથે ૧૮૬૦ માં મારી પહેલી વેહેલી ઓલખાણ થઈ; પણ તેની સાથે મારી વાતચીત થઈ નથી. મુંબઈમાં વાદનું મંદીર નથી. જે મહારાજેના મુંબઈ મધ્યે મંદીર નથી તે મહારાજે બીજા મહારાજેનાં મંદીરમાં જન્ય છે. વાદીને બદ્દેલી કરતાં મારી નજરે દીઠો નથી. પણ દશ અગીઆર વરસ ઉપર જ્યારે હું મહારાજેનાં દર્શન કરવા જતો હતો ત્યારે બીજા મહારાજેને મેં બદ્દેલી કરતાં દીઠા છે. મુંબઈના મુખ્ય મહારાજ જીવણજીને મેં બદ્દેલી કરતાં દીઠા છે. હું આશરે દશ વરસ થયાં મંદીરમાં જતો નથી; કેમકે મહારાજેના આચરણ મને ખરાબ માનુસ પડ્યા. જીવણજી મહારાજને મેં બદ્દેલી કરતાં દીઠા છે એટલે તેને પોતાના અંગુઠાથી સેવકીઓના હાથ દાખતાં દીઠા છે. હું અઠવાડીઆમાં એક વખત દર રવીવારે જીવણજીનાં મંદીરમાં જતો હતો અને બીજા મહારાજેનાં મંદીરમાં પણ જતો હતો. જીવણજી મહારાજના મંદીરના બે ભાગ છે. એક મુર્તીના દર્શન કરવાનો અને બીજો મહારાજનો. એ બેઉ ભાગ મેં જોયા છે. જ્યારે હું મહારાજના ચર્ચુસ્પર્શ કરવાને જતો હતો ત્યારે મેં ત્રણ ચાર વખત એ મહારાજને સેવકીઓના હાથ દાખતાં દીઠા છે. જ્યારે હું પંદર વરસથી નાની ઉમરનો હતો ત્યારે આ વાત મેં ધ્યાન રાખીને જોઈ નહીં હતી આ બદ્દેલી તથા મહારાજેની પ્રસીધ્ધ થયેલી વ્યભીચારી ચાલને લીધે મેં મંદીરમાં જવાનું બંધ કરીધું. જીવણજી હમણા પણ મારો ગુરુ કહેવાય. પણ તેનાં દર્શન કરવા હું જતો નથી. મને એક છોકરી છે. તેને મેં મહારાજ પાસે કંઠી બધાવી નથી, પણ મારે હાથે કંઠી બાંધી છે. એ પ્રમાણે

ધણા વૈષ્ણવો પોતાનાં છોકરાઓને કંઠી પેહેરાવે છે. મહારાજની વ્યભીચારી આલ ધીક્કારનારા ધણામાં ધણા (મુંબઈ મધ્યે) બસો સેવકો હશે. બધા મહારાજને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડે છે અને પરણેલી છોકરીઓને પહેલાં મહારાજ આગળ મોકલે છે, એ વાત ઘણીજ પ્રસીધ્ધ છે તે ઉપરથી હું કહું છું. સ્ત્રીઓના પગનો અંગુઠો દાખવા સિવાય હોળીના દહાડામાં જ્યારે સેવક તથા સેવકાઓ દર્શન કરવાને એકઠાં થાય છે ત્યારે તેઓની છાતી ઉપર ગુલાલ નાખતાં મેં મહારાજને દીઠા છે. મારા આખા જન્મકાળમાં જ્યારે મેં કંઠી બાંધી ત્યારે એકજ વખત મને મહારાજે ધર્મોપદેશ કીધો છે. મહારાજના પંથની જે ચોપડીઓ કાર્ટમાં રજુ કીધી છે તે ચોપડીઓ મને મારા મિત્ર પાસેથી તથા શેઠ રામલાલ ઠાકોરદાસ પાસેથી મળી છે. એ પુસ્તકો મધ્યેથી જે વાક્ય શોધી કહાડ્યો છે તે શોધવામાં મેં મારા મિત્ર મથુરાદાસ લવજીની મદદ લીધી હતી. લાઇબ્રેરીની બીના લખવામાં આવી તેની અગાઉ એ પુસ્તકો મધ્યેના ધણાખરા વાક્યથી હું વાકેફ થયો હતો. મેં કહ્યું કે હિંદુસ્તાનમાં આશરે ૧૦૦ પંથ હશે, પણ અસલ વેદનો ધર્મ ૧૫ પણ પંથવાળા માને છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. પણ કેટલાએક પંથ અસલ વેદ ધર્મ પ્રમાણે વધારે અનુસરીને ચાલે છે અને કેટલાએક પંથવાળા થોડા અનુસરીને ચાલે છે. વલ્લભાચાર્ય પંથવાળા જણાવે છે કે હમે જીના વેદ ધર્મ પ્રમાણે ચાલીએ છીએ, પણ તેઓ તે પ્રમાણે ચાલે છે કે નહીં, એ હું ખાતરીથી કહી શકતો નથી. જીના વેદ ધર્મથી એ પંથ ન્યારો છે; અને બીજા સઘળા પંથમાં એ પંથ સઉથી રૂઢો છે એવું એ પંથવાળા જણાવે છે. મુંબઈમાં મહારાજને માનનારા આશરે ૩૦ કે ૪૦ હજાર છે. આગ્રા પ્રાંતમાં તથા ગંગા નદીને કાંઠેના શહેરો સુધી મહારાજના સેવકો છે, પણ વચમાં ઘણેએક ઠેકાણે નથી. મહારાજને નાત બાહાર થયેલા બ્રાહ્મણ છે એ વાત છ સાત વર્ષ થયાં મારા જાણવામાં આવી. વલ્લભાચાર્ય તૈલંગો બ્રાહ્મણ હતો અને તે નાતબહાર થયો હતો એ વાત હું ધારું છું કે હમારા લોકોમાં પ્રસીધ્ધ છે. તૈલંગા બ્રાહ્મણ તૈલંગ દેશમાં અને હિંદુસ્થાનમાં બીજા ભાગોમાં છે અને શીવને માને છે. તૈલંગ દેશ દક્ષિણ હિંદુસ્થાનમાં મદ્રાસ પ્રદેશમાં છે. તૈલંગા બ્રાહ્મણ હિંદુસ્થાનના બીજા બ્રાહ્મણોના જેવા છે. વીજ્યમાર્ગી અને શીવમાર્ગી એક બીજાના દુસ્મન છે. વલ્લભાચાર્યને તથા તેના બાપ લક્ષ્મન ભટ્ટને નવો પંથ ઉભો કરવાને માટે નાત બાહાર મુકવામાં આવ્યા હતા. મનુના

બનાવેલાં પુસ્તકો ઇશ્વરી કહેવાય છે. વીજળીના અવતારની અને ગોપીની વાત કેટલાએક પંથવાળા માને છે. પણ અસલના વેદ ધર્મમાં એ વાત નથી, કેટલાએક શીવમાર્ગીઓ વીજળીના અવતારને માને છે. મારા વાંચવામાં જે આવ્યું છે તે ઉપરથી હું કહું છું કે ધર્મના બધાં પુસ્તકોમાં જરૂરભાવની વાતો લખી નથી. સર વીલીયમ જેન્સે કહ્યું છે કે હીંદુ સ્ત્રીઓ હમણાખી કૃષ્ણને પોતાનો પ્યારો દેવ કરીને ગણે છે તે મને ખબર નથી. બ્રહ્મા કરોડો વર્ષ સુધી ઇંડામાં રહીને ઉત્પન્ન થયા તે વાત મેં સાંભળી છે. વેદની પછી જે પુસ્તકો લખવામાં આવ્યા છે તે બધા પુસ્તકોની સઘળી વાત ઇશ્વરે લખી છે એ હું માનતો નથી. ઘણાખરા વૈષ્ણવો તે વાતોને ઇશ્વરી ગણે છે. રસ મંડળીમાં હું કાંઈ વખત ગયો નથી પણ રસ મંડળીની વાત ઘણીજ પ્રસીધ્ધ છે અને ‘મેકમરડુ’ નામના કચ્છના એક આગલા રેસીડેન્ટ સાહેબે પણ પોતાના કચ્છ વીણેના પુસ્તકમાં એ વીશે લખ્યું છે. મહારાજ અથવા કોઈખી શખ્સ વ્યભીચાર કરેતો હીંદુ ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે તે પાપ કહેવાય. વૈષ્ણવોને મહારાજ પાસેથી જે ધર્મોપદેશ મળે છે તે ફક્ત જન્મારામાં એક વખત જ્યારે કંઈ બાંધે છે ત્યારે મળે છે. કેટલીએક વાતે મહારાજને ધર્મગુરૂ લેખે ગણવામાં આવે છે, પણ તેઓ ધર્મગુરૂ પ્રમાણે ધર્મનો ઉપદેશ કરતા નથી. વૈષ્ણવોનાં કુટુંબ મધ્યે બ્રાહ્મણો ધર્મનો બોધ કરે છે. વાદી ઉંચી જ્ઞાતિનો બ્રાહ્મણ નથી, તે નાત બાહ્યર થયેલો કહેવાય છે, અને કોઈ પણ ઉંચા કુલના બ્રાહ્મણ તેઓની સાથે બેસીને અથવા તેમના હાથનું જમતા નથી. જરૂરભાવનાં ગીત મહારાજની આગળ ગાવામાં આવે છે તે મધ્યેનાં કેટલાંએક ગીત આ કોર્ટમાં રજુ કરવાને વાસ્તે મેં છપાવ્યાં છે. એ ગીત મેં સાંભળ્યાં છે તે હમારા લોકોની બાયડીઓ ગાય છે. એ ગીતો મેં છપાવ્યાં છે તે બોલેબોલ નથી પણ મતલબમાં બરાબર છે. એવી જાતનાં બીજાં ઘણાં ગીત છે. બ્રાહ્મણને ઘણુંજ માન મળે છે. એ વાત ખરી છે; પણ તેઓ ઇશ્વર કહેવાતા નથી. એક ગીતમાં ‘કામણુગારાકાન’ લખ્યું છે તે મહારાજનેજ લાગે છે. હું ધારું છું કે તન, મન, અને ધનનો અર્થ જણાવવામાં હું કાંઈ ભુલ કરતો નથી. ધનનો અર્થ ફક્ત મીલકત થાય છે; પણ વૈષ્ણવોએ તેનો અર્થ ઘણો વધારી દીધો છે. લાઈબ્રેરીની બીનાના છેલ્લા ભાગના એક વાક્યનો તરજુમો ચીફ ટ્રાન્સલેટરે કીધો છે તે બરાબર નથી. સમાચારની જે બીના મેં કોર્ટ મધ્યે રજુ કીધી તેની સાથે મને કાંઈ સંબંધ નથી

અને તેનો લખનાર પારસી હતો. બીજા વર્તમાન પત્રો મધ્યે મહારાજને વીશે બીના મેં રજુ કરી તેની સાથે પણ મને કાંઈ સંબંધ નથી ‘મુંબઈ ટાઇમ્સ’ માં મહારાજની વીરૂદ્ધ કાણે લખી મોકલ્યું હતું તે હું જાણતો નથી. મેં મહારાજને સ્ત્રીઓની પાછળ પોતાના ખાનગી ઓરડામાં જતાં દીડા છે. તે સ્ત્રીઓ એમનાં કુટુંબની નહીં, કારણ કે મહારાજની સ્ત્રીઓ હંમેશા પડદામાં રહે છે. વાદીએ થોડોએક વખત સુધી સુધારાનું ડોળ ધાલ્યું હતું. ગોકુળનાથજીની ટીકા અસલ સંસ્કૃતમાં મેં વાંચી નથી. લાઘવલની બીના મધ્યે વાદીની ચાલ વીષે મેં લખવાની ધારણા રાખી નહીં હતી. પણ મહારાજને વર્ગ વીષે એ બીના લખેલી છે. વાદીને જરકર્મ કરતાં મેં મારી પોતાની નજરે દીડો નથી. પણ તેણે સુરત મધ્યે જળ્પરદસ્તીથી જરકર્મ કર્યું હતું એ વાત ધણી પ્રસીદ્ધ છે. વાદીને ચાંદીનું દરદ ગયે વર્ષે થયું હતું, એ વાત મેં મારા એક મીત્ર પાસેથી સાંભળી હતી. એ મીત્રનું નામ લખમીદાસ ખીમજી. એ દરદ મેં પોતે જોયું નથી. (સર માથીઉ સાસના પુછવા ઉપરથી) સેવકીઓ જનાનામાં જાય છે. જનાના મધ્યે મહારાજના કુટુંબની સ્ત્રીઓ રહે છે. સેવકીઓ જનાનામાં જાય છે અને ત્યાંથી મહારાજના સુવાના ઓરડામાં જાય છે. જનાનાની અંદર એકથી વધારે ઓરડા હોય છે; પણ તે મેં પોતે નજરે જોયા નથી. જે વેળાએ મેં લાઘવલની બીના લખી ત્યારે મહારાજ પોતાની સેવકીઓને બગાડે છે એ વાત હું માનતો હતો.

પાછી તપાસ—“હાલનો કાઠબી પંથ અસલ હીંદુ ધર્મ પ્રમાણે ચાલે છે એમ હું માનતો નથી. મહારાજને જરકર્મ કરે છે એ વાત ધણી પ્રસીદ્ધ છે. કચ્છના રેસીડેન્ટ, મેકમરડુ સાહેબે મહારાજને જરકર્મ વીષે તથા રસમંડળી વીષે મુંબઈની ‘લીટરરી સોસાયેટી’ નામની મંડળીના પુસ્તકોમાં લખ્યું છે. જે પુસ્તકમાં એ બાબત વિષે લખ્યું છે તે ૬૦ સં ૧૮૨૦ ના સાલમાં છાપ્યું છે તે મધ્યે લખેલી બીના હું એ પુસ્તક મધ્યેથી વાંચી સાંભળાવું છું.

“ભાટીઆ અસલ સીધના છે. આ (કચ્છ) દેશમાં એઓની “ સંખ્યા ધણી મોટી છે અને તેઓ ધણા પૈસાવાલા વેપારી કહેવાય “ છે. તેઓ ગુંસાંઈજી મહારાજની સેવા કરે છે. અને (હીંદુસ્તાન મધ્યે) “ એ ગુંસાંઈજી મહારાજ ધણા છે. એ ભાટીઆઓની મીલકતનો ધણી “ મહારાજ કહેવાય છે; અને તેનો ઉપયોગ મહારાજ પોતાની મરજી “ પ્રમાણે કરે છે. મહારાજને (ભાટીઆ) લોકો એટલું બધું તો માન

“ આપે છે કે કેટલાએક આબરૂવાળા ગ્રહસ્થાની વહુ દીકરીઓ સાથે
 “ મહારાજ જનકર્મ કરે તો તેથી એ લોકો પોતાને માન મળેલું સમજે
 “ છે. હીંદુસ્તાનના આ લત્તા ઉપર મુખ્ય મહારાજ ગોપીનાથજી નામનો
 “ છે. એ મહારાજ દારૂ સીવાય સર્વે જાતના વ્યસનમાં પડ્યાથી સુકા-
 “ ધને હાડકાં જેવો થઈ ગયો છે અને (જાડના) પાંદડાની પેઠે ધ્રુજે
 “ છે. તે અપીણ તથા બીજી કેરી વસ્તુ જે માણસે શોધી કહાડી છે,
 “ તે ખાઈને હમેશા કેફમાં રહે છે.....વૈષ્ણવોમાં પ્રસીદ્ધ થયેલી રસ-
 “ મંડળીઓ ભાટીઆઓમાં વારંવાર ભરાય છે. આ રસમંડળીમાં સઘળી
 “ જાતના મોટા તથા ગરીબ, સ્ત્રી તથા પુરૂષ એકઠા મળે છે અને ધર્મને
 “ નામે તથા ધર્મને પરવાને સર્વે જાતની અનીતિ કરે છે.”

“ જે ગીતો મેં છપાવ્યા છે તે ગીત સેવકીઓને મ્હોડે મેં સાંભળ્યાં
 “ છે તેની પુરેપુરી મતલબ જાહેર કરી છે. મહારાજોને પુરુષોત્તમ એટલે
 “ ઇશ્વર તથા પુણ્ય પુરુષોત્તમ એટલે પુરો ઇશ્વર એવાં નામથી
 “ તેમના સેવકો માન આપે છે.

(દશમો દીવસ, શનીવાર, તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૨) ડાક્ટર જોન વિલ્સન-“હું સ્કોટલાન્ડના ‘ ક્રીચર્ચ ’ નો ‘ મીશ-
 નરી ’ છું અને એડીન્બરોની ‘ યુનીવર્સિટી ’ નો ગ્રેજ્યુએટ ’ છું. હું
 ઈ. સ. ૧૮૨૯માં આ દેશ મધ્યે આવ્યો મેં કેટલીએક પુર્વ દેશોની ભાષા-
 ઓનો અભ્યાસ કર્યો છે. હું સંસ્કૃત, જંદ તથા થોડી પહેલવી ભાષા
 જાણું છું. પ્રાકૃત તથા વ્રજ ભાષાનું પણ મને કેટલુંએક જ્ઞાન છે. પુર્વ
 દેશોની ભાષાની પરીક્ષાં લેવાને ધણીવાર મને ઉપરી ડરાવવામાં આવ્યો
 છે. સરકારે એ ભાષાઓનો તરજુમો કરનારનો ઓર્ધ્ધો મને આપવાને
 જણાવ્યું હતું, પણ મેં કબુલ રાખ્યો નહીં. હું ગ્રેટબ્રિટનની રાયલ,
 સોસાયટીનો તથા મુંબઈની રાયલ એશીઆટીક સોસાયટીનો મેમ્બર છું
 સાત વરસ સુધી હું એ મંડળીનો પ્રમુખ હતો અને ૧૮૪૨ થી હું તેનો ઓન-
 રરી સરનશીન છું. અસલ હીંદુ ધર્મ વીષે મેં કેટલાંએક પુસ્તક પ્રગટ કર્યાં છે.
 વીજ્ઞ પુરાણમાં વીજ્ઞ વીષે લખેલું છે. એ પુરાણ મેં અસલ સંસ્કૃતમાં
 વાંચ્યું છે તથા તેનો અંગ્રેજી તરજુમો પણ વાંચ્યો છે. હીંદુ ધર્મનાં
 સઉથી જુનાં પુસ્તક ‘વેદ’ છે, અને તે ‘શ્રુતિ’ ને નામે ઓળખાય છે.
 હીંદુઓ તે પુસ્તકોને ઇશ્વર કૃત એટલે ઇશ્વરનાં (પોતાનાં) બનાવેલાં
 સમજે છે. વિજ્ઞ પુરાણ પાછળથી લખવામાં આવ્યું છે. તે પણ ધણું
 હીંદુ લોકો તેને ઇશ્વર કૃત ગણે છે, મનુના કાયદા ઇસવી સનની અ

ગાડી બસો વરસ ઉપર રચેલા હોય એવું ધારવામાં આવે છે, અને વેદ ઈસવી સનની પહેલાં ત્રણ હજાર વરસ ઉપર લખેલા હોય એવું ધારવામાં આવે છે. મનુના કાયદા 'સ્મૃતી' ને નામે ઓળખાય છે. હીંદુઓનાં જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી દીક્ષામાં આવે છે કે તેઓમાં ધર્મ તથા આચાર વીચાર સંબંધી ઘણા ફેરફાર થઈ ગયો છે. જે પંથ ધણા પાછળથી ઉભા થયા છે તે અસલ ધર્મ સાથે થોડા મળતા અને થોડી નીતિના માલુમ પડ્યા છે. હીંદુસ્થાનમાં ધર્મ સંબંધી ફેરફાર ઘણા થયા છે, અને હીંદુઓ પોતે કહે છે કે એ ફેરફાર થયાથી અસલ ધર્મ ચુંથાઈ ગયો છે. વલ્લભાચાર્ય પંદરમાં સદ્ગતીની આખેરીએ અને સોળમાં સૈકાની શરૂઆતે થઈ ગયો છે. મારા વાંચવામાં આવ્યું છે કે વલ્લભાચાર્ય ઈ. સ. ૧૫૦૦ અથવા ૧૫૦૪ માં વીજયનગરના રાજા કૃષ્ણદેવની દરબારમાં ગયો હતો, અને ત્યાંથી વલ્લભને સોનાની મોટી બક્ષીસ મળી હતી. મારા હાથમાં સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલું ઘણા જુના વખતનું (સવા બસો વરસ ઉપર લખાયેલું) નાટક છે એ નાટક મધ્યે વલ્લભાચાર્યના પંથ વીષે વર્ણન કરેલું છે, એ નાટક વીષે હીંદુઓના કાંઇપણ ધર્મ પુસ્તકો મધ્યે મારા વાંચવામાં આવ્યું નથી એ નાટકની રમત કરી દેખાડવામાં આવી છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી પણ વિદ્વાન બ્રાહ્મણોમાં એવો રીવાજ હતો કે એવા નાટકો સંસ્કૃત ભાષામાં રચીને તેનો ફેલાવો પોતાનાં બ્રાહ્મણોમાં કરવો. મહારાજે વીષે કચ્છના રેસીડંટ 'મેકમરડુ' સાહેબે પણ લખ્યું છે તે મારા વાંચવામાં આવ્યું છે. બંગાળની એશિયાટીક સોસાયટીના ૧૬માં વોલ્યુમમાં (નામીયા પ્રોફેસર હારેસ વીલસને) વલ્લભાચાર્યના પંથ વીષે લખ્યું છે તે પણ મારા વાંચવામાં આવ્યું છે અને તે મધ્યેથી હું થોડાએક ફકરા વાંચી સંભળાવું છું:—

“ વલ્લભાચાર્યે જે નવો પંથ ઉભો કીધો તે મધ્યે જે વાતો દાખલ કીધી તે બીજા પંથવાળાઓ કરતાં ઘણી જુદી અને નવી તરેહની હતી. તેણે પોતાના પંથના લોકોને એવું જણાવ્યું કે તપ કરીને તથા કષ્ટ ભોગવીને ઈશ્વરને ભજવાની કાંઇ પણ જરૂર નથી. આ પંથના ગુરૂઓએ તથા સેવકોએ ઠાકારજીની સેવા સુંદર વસ્ત્ર પહેરાવી ને તથા જાતજાતના પકવાન બનાવીને અને દુનીયાની મોજ શોખમાં શણગાર ભાવધી કરવી. એ ગુરૂઓ બહુ કરીને કુટુંબવાળા હોય છે. તેઓ સઉથી સારાં અને સુંદર વસ્ત્ર પહેરે છે, અને પોતાના સેવકોનો ઉપર તેઓ બેહદ સત્તા ચલાવે છે અને તે સેવકો તેમને બાતબાતનાં

પકવાન ખવડાવે છે. તેઓ પોતાના સેવકને ત્રણ વખત સમર્પણ આપે છે, અને તે સમર્પણને લીધે તેમના સેવકો, તન, મન, અને ધન પોતાના ગુરૂને અર્પણ કરે છે,.....આ પંથના લોકોના વિચાર પ્રમાણે ગુંસામજી મહારાજને જે માન આપવામાં આવે છે તે ફક્ત તેઓની પવિત્રાઈ, અથવા વિદ્યાનો કાંઈ પણ વીચાર ક્યાં વગર વંશપરંપરા આપવામાં આવે છે. તેઓ ધણું કરીને કાંઈ પણ માનને લાયકના નથી. તોપણ તેમના સેવકો પાસેથી તેમને કાંઈ થોડું માન મળતું નથી.”

“એ પંથ વીધે મારા વાંચવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી હું એવું માનું છું કે ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકમાં એ પંથની અપવિત્રાઈ વીધે જે લખ્યું છે તે ખોટું નથી. જે સંસ્કૃત નાટક વીધે મેં જણાવ્યું તે મધ્યે વલ્લભાચાર્ય પંથના મત અને આચરણ વીધે જે ખીના લખી છે તે ખોલેખોલ ખરી છે. એ મધ્યેનાં એક એ વાક્યનો મેં તરજુમો કીધો છે તે વાંચ્યાથી એ પંથનું ખરેખરું ચિત્ર જેવું આપી શકીશ તેવું ખરું ચિત્ર હું ખીજી રીતે આપી શકવાનો નથી તે નાટક મધ્યે સુત્રધાર આ પ્રમાણે ખોલે છે:—

“વેદ જતા રહ્યા છે (વેદનો ધર્મ જતો રહ્યો છે.) ક્યાં જતા “રહ્યા તેની કોઈને ખબર નથી. હમણાં તો આશકમાં પડેલી જીવાન “સ્ત્રીઓ પોતાની ઇંદ્રીઓનું સુખ પુરું પાડવાને વારતે વલ્લભના ખાલક “(મહારાજને) ઉપર આશા રાખે છે. વલ્લભકુળના ખાલકો સ્ત્રીઓને “(જનભાવના) ફાંસામાં નાખનારા છે, જીવાન સ્ત્રીઓની ચળકતી આંખ “જેમને તેઓ મોહીત થઈ જાય છે. દરેક માણસે પોતાની વહુ “તથા દીકરીઓ મહારાજને અર્પણ કરવી એથીજ આ સંસારમાંથી “મુક્તી (છુટકારો) થાય છે. સ્ત્રીઓ સાથે જનરકર્મ કરવું. તેઓને “સાથે આરોગવું (ખાવું) અને લીલા કરવી, એજ કૃષ્ણનું મુખ્ય “કામ છે. શ્રી ગોકુલ (અથવા કૃષ્ણ)ની અમૃત જેવી લીલાના મુખ “જેવું ખીજું એકે નથી. જે સ્ત્રીને કૃષ્ણની સાથે રતી (એટલે જનરકર્મ) “નહીં થઈ તેનું જીવતર કીડીનાં કરતાં પણ તુચ્છ ગણવું જોઈએ.”

“વલ્લભાચાર્યનો પંથ નવો છે. એ પંથમાં કૃષ્ણની ભક્તિ જનભાવથી કરવાને કહેલું છે. કૃષ્ણની સેવા, મુર્તીની તથા મહારાજની સેવા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થઈ એવું સમજે છે. મુર્તિ તથા મહારાજને કૃષ્ણ કરીને એ પંથના લોકો સમજે છે. મહારાજને તેઓ ઇશ્વરનો અવતાર ગણે છે, જે વાત ખીજા હીંદુ પંથવાળાઓને નવાઈ જેવી લાગે છે. વીષ્ણુના

નવ અવતાર થયા છે, અને છેલ્લો અવતાર બુધ્ધનો હતો. હિંદુઓ બુધ્ધની પછી બીજા અવતારો ઇશ્વરી અવતાર ગણતા નથી; પણ વલ્લભાચાર્યના પંથવાળા તો વલ્લભને તથા તેના કુળના સર્વે મહારાજોને કૃષ્ણ (ઇશ્વર) નો અવતાર કરીને માને છે, અને એ પ્રમાણે માનનારાઓની સંખ્યા કાંઈ થોડી નથી. બરાબર કહીએ તો મહારાજો હિંદુ ધર્મના ધર્મોપદેશક નથી. બ્રાહ્મણોની કાંઈ પણ જાતમાં તેઓ મોટા અથવા વડા નથી. વલ્લભકુળના બાલક (મહારાજો) નાતબહાર થએલા ગણાય છે, અને મારા જાણ્યા પ્રમાણે તૈલંગા બ્રાહ્મણો તેઓની સાથે વહેવાર રાખતા નથી. હિંદુ ધર્મની રીત તથા સમજ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો પોત પોતામાં જોવો જાતી વહેવાર રાખે છે, તેવો વહેવાર મહારાજો સાથે રાખતા નથી. તન, મન અને ધન, એનો અર્થ એ લોકોએ વધારી દીધો છે. તન એટલે શરીર સાથે સંબંધ રાખનારી સઘળી વસ્તુ; મન એટલે મનની બધી સમજ, ઇચ્છા વગેરે અને ધનના અર્થમાં તે પરણેલી બાયડી તથા છોકરીઓ ગણવામાં આવે છે તથા મહારાજનાં પોતાનાં પુસ્તકોમાં લખ્યું છે કે તેમના સેવકોએ પોતાની વડુ દીકરીઓ ભોગવ્યા અગાઉ મહારાજને અર્પણ કરવી. એ વિષે મેં ગોકુલનાથજીની ટીકામાં વાંચ્યું છે. વલ્લભાચાર્યના પંથમાં લોકની લાજ અથવા દરકાર નહીં રાખવાને ફરમાવ્યું છે. લાઈબ્રેરીની બીનાના છેલા ભાગના એક વાક્યના તરજુમા વીષેની તકરાર મેં રાંભળી છે. એ વાક્યનો અર્થ મને એવો લાગે છે કે ‘એ ટીકા પ્રમાણે મહારાજો ચાલીને પોતાના ભકતોની વડુ દીકરીઓને બમાડતા હો તો તેથી હાથ ઉઠાવો’ અને તે કાંઈ એકજ મહારાજને લાગુ પડતું નથી. વૈષ્ણવોના આખા જનમાનમાં મહારાજ સમર્પણ આપતી વખતે તેઓને એકજ વખતે ઉપદેશ કરે છે તે વખતે જે મંત્ર ઉપદેશ સંસ્કૃત ભાષામાં કરે છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—

“શ્રી કૃષ્ણ મારો રક્ષણ કર્તા છે. ઓ ! હજારો વરસ થયાં કૃષ્ણથી “મારો વીયોગ પડ્યાને લીધે ઉપજેલા પાપ અને દુષ્કર્મો મારો નાશ થયો છે; તે માટે મારું તન, ઇન્દ્રિય, શ્વાસ, દીલ, વૃત્તિ, બાયડી, “ધર છોકરાં, સગાં, દોલત, અને આ સંસાર મધ્યેની મારી સર્વે “વસ્તુ અને મારો આત્મા એ સઘળું સંપુર્ણ કૃષ્ણને હું અર્પણ કરું “હું. હે કૃષ્ણ હું તારો દાસ છું.”

ઉલટ પાલટ તપાસ--“લાઈબ્રેરીની બીનાના છેલા ભાગ મધ્યેના વાક્યનો અર્થ શક લેરેલો છે, અને તે બે રીતે ગઈ શકે છે. હું

ધારં છું કે લાડીઆઓ તે વાંચે તો ગોકુળનાથજીની ટીકા સાથે એ વાક્યનો સંબંધ છે એમ સમજે. મીં. ફલીને કરેલો તરબુતો ખોટો છે એમ હું કહી શકતો નથી; પણ તે સુધારી શકે એવો છે. આ મુકદ્દમામાં મેં કાંઈ પણ મુખ્ય ભાગ લીધો નથી. હું એમાં ફક્ત ઉલટ લઉં છું. આ લાઇબ્રેરીની ફરીઆદીનું કામ શરૂ થયું તેની અગાઉ પ્રતીવાદી સાથે મને ઓળખાણ ન હતી. હું કોઈ પણ મહારાજના મંદીરમાં ગયો નથી. મહારાજની અનીતિ વીષે મને જાતે અનુભવ થયો નથી. પણ તેમના સેવકોને મોહોડે મેં ઘણું સાંભળ્યું છે. પુસ્તકો ઉપરથી હું કહી શકું છું કે મુર્તિ અને મહારાજની સેવા ઇશ્વરની પેઠે કરવામાં આવે છે હીંદુઓ ગાયત્રી તથા બળદની પુજા કરતા હોય એમ હું ધારતો નથી, તેઓ એવું માને છે કે ઇશ્વર દરેક ઠેકાણે અને દરેક ચીજમાં છે અને સર્વે વસ્તુ ઇશ્વરમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. વલ્લભાચાર્યના પુસ્તકો એ પંથના લોકો વાંચે છે. સર વીલીઅમ જોનસનના કેહેવા પ્રમાણે મનુ આશરે બે હજાર વરસ ઉપર થઈ ગયો છે. કોઈ પણ પંથ અસલ હીંદુ ધર્મ પ્રમાણે બરાબર ચાલે છે એમ હું કહી શકતો નથી. વલ્લભાચાર્ય પંથના મત જેવા એક બીજો પંથ મારા જાણવામાં આવ્યો છે. (સોલસ મુળ ગ્રંથની) જે ચોપડી મારા હાથમાં હમણા મુકવામાં આવી તે કોઈ મહારાજના હુકમથી છપાયેલી દેખાય છે. તેની ઉપર તારીખ નથી અને તે મારા જોવામાં આવી નથી. તે મુંબઈમાં છપાયેલી માલમ પડે છે, અને તેનો ફેલાવો ફેટલો થયો છે તે હું જાણતો નથી. તે મધ્યેના એક વાક્યનો ‘વીષય’ બોલ મને દેખાડવામાં આવ્યો તેનો અર્થ વ્યભીચાર થતો નથી. અમદાવાદમાં વલ્લભાચાર્યના વંશીનો એક મહારાજ છે અને હું ધારં છું કે તે જીવતો હશે. પણ તેની સાથે મને ઓળખાણ નથી. વલ્લભાચાર્યના પંથના જેવા હાલ બીજા ઘણા નવા પંથ ઉભા થયા છે. તન, મન, ધન, એ શબ્દોમાં અસલ નવાઈ જેવું કાંઈ નથી; પણ મહારાજેએ તેનો અર્થ વધારી દીધો છે. સમજી અને વીદ્યાન હીંદુઓ પોતાના જીના ધર્મની શોધ કરતા માલમ પડે છે. વાદીનાં ફેટલાંએક પુસ્તકો મેં વાંચ્યાં છે, અને એ પુસ્તકો વિષે હલકો વિચાર બાંધ્યો છે.

પાછી તપાસ—“મહારાજોનાં માઠાં આચરણ મારા જાણવામાં આવ્યા છે અને તેથી મને કંટાળો ઉપજ્યો છે. આ દેશના લોકોની નીતિમાં સુધારો થયેલો જોવાની હું ઇચ્છા રાખું છું. મહારાજોના

પુસ્તકોનાં જે વાક્યો કોર્ટ મધ્યે પ્રતીવાદીએ રજુ કર્યા છે તે મેં શોધી આપ્યા નથી. તે વાક્ય પ્રતીવાદીએ દેખાડ્યાં હતાં; પણ રસ લીલાનો અર્થ જરૂરભાવની રમત થાય છે. એકલા રસ શબ્દનો અર્થ આડ વગેરેનો રસ થાય છે. કેટલીએક રીતે મહારાજે ધર્મ ગુરૂ કહેવાય; પણ તેઓ (અસલ) હીંદુ ધર્મના ધર્મગુરૂ નથી.”

(અગીઆરમો દીવસ--સોમવાર તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૩) બાલાજી પાંડુરંગ—“હું આ કોર્ટ મધ્યે તરજુમો કરનાર તથા દુબાસીઓ છું. આ પુસ્તકો જે મને દેખાડે છે તે વ્રજ ભાષામાં છે, અને તે મધ્યે નીશાની કરેલા ફકરાઓનો તરજુમો મેં કરીધો છે, એ તરજુમો મારી સમજ પ્રમાણે ખરો છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“વ્રજ ભાષાની એક ડીક્ષનેરી (કોષ) કનકતામાં છપાઇ છે, તે મધ્યે મેં કેટલાએક શબ્દોના અર્થ જોયા છે. વ્રજ ભાષાની અંદર સંસ્કૃત તથા હીંદી શબ્દો આવેલા છે. તરજુમો કરવામાં કેટલાંએક શબ્દોના મુળ અર્થ ઉપર ધ્યાન આપવાને બદલે વાક્યની મતલબ પ્રમાણે મેં તેના અર્થ કરીધા છે. મેં વ્રજભાષાનો અભ્યાસ કરીધો નથી. કેટલાંએક ગીત મેં વ્રજ ભાષામાં વાંચ્યાં છે. ‘વ્યભીચાર ભાવ’ નો અર્થ જરૂરભાવ થાય છે અને બીજી જાતનો ભાવ (પ્યાર) થતો નથી, ‘સુરતાણ્ય’ નો અર્થ જરૂરકર્મ કરવાનું અરણ્ય (એટલે મેદાન) થાય છે ‘સુરત’ નો અર્થ એ દેકાણે ખુબસુરત થતો નથી. ‘સુરત’ એટલે જરૂરકર્મ એવો અર્થ સંસ્કૃતમાં થાય છે.

પાછી તપાસ—“જે ફકરાઓના મેં તરજુમા કરીધા છે તે સારી પેઠે ધ્યાનમાં લઈને કરીધા છે. અને જે શબ્દોના જે અર્થ કરીધા છે તે વીધે મને કાંઈપણ શક નથી. વ્યભીચારનો મુળ અર્થ બેગસેજ થાય છે; પણ તેનો અસાધારણ અર્થ જરૂરકર્મ કરીને લોકો સમજે છે.”

(૪) વીનાયક લક્ષ્મણ શાસ્ત્રી—“હું બ્રાહ્મણ છું. સદર અદાલતમાં સરકારી શાસ્ત્રી છું. હું કોર્ટની બ્રાહ્મણ છું. મહારાજે બ્રાહ્મણ છે એવું કહેવાય છે. અને હું તેઓને બ્રાહ્મણ સમજું છું. હું તેમની પાસે બેસું ખરો પણ જમું નહીં. તેનું કારણ હું કાંઈ સમજાવી શકતો નથી; પણ એવો શીરસ્તો છે. તેઓને માનનારા ઘણા લોકો છે. પણ વલ્લભાચાર્યના પંથના લોકો સિવાય બીજા કોઈ લોકના તેઓ ઉપરી અથવા ધર્મગુરૂ કહેવાતા નથી. હું સંસ્કૃત ભાષા જાણું છું અને

કેટલાએક ધર્મના પુસ્તકો મેં વાંચ્યા છે, સઘળા જુદા જુદા પંથ અસલ હીંદુ ધર્મમાંથી નીકળ્યા છે તેટલા વાસ્તે તે અસલ હીંદુ ધર્મથી જુદા છે એમ કહેવાય નહીં. દરેક પંથવાળા કહે છે કે હમે અસલ ધર્મ પ્રમાણે ચાલીએ છીએ. હું નથી ધારતો કે વલ્લભાચાર્યનો પંથ અસલ ધર્મથી જુદો છે. કાંઈ સેહજ સાજ ફેર હશે ખરો. બીજાની સ્ત્રીની છાતી ઉપર હાથ નાખવો તે વ્યભીચારનાં જેવું પાપ નથી પણ તેથી જરા ઉતરતું પાપ કહેવાય છે.” (આ સાક્ષીને ઉલટ પાલટ તપાસવામાં આવ્યો નહીં.)

(૫) વીશ્વનાથ નારાયણ મંડળીક—હું ઇન્કમટેક્સ સ્પેશીઅલ કમીશનર ઓરીસમાં સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ છું અને બોમ્બે રોએલ એશીઆટીક સોસાઈટીનો અધીકારી છું. હું કોકણી બ્રાહ્મણ છું. અને સંસ્કૃત જાણું છું હિંદુ ધર્મના કેટલાએક જુના પુસ્તકો મેં વાંચ્યા છે. બ્રાહ્મણ લેખે હમોને મહારાજો સાથે કાંઈ પણ સંબંધ નથી. હમે તેની સાથ જમતા નથી. અને છોકરી લેવા દેવાનો વેહેવાર રાખતા નથી. બ્રાહ્મણ લેખે હમોને કર્મ કાંડની કેટલીએક ક્રિયા કરવી જોઈએ, અને મારા જાણુવા પ્રમાણે મહારાજો તે કરતા નથી. તેઓ બધા હીંદુઓના ધર્મગુરુ નથી. મનુની સ્મૃતીમાં લખ્યા પ્રમાણે દરએક બ્રાહ્મણે ૭ કર્મકાંડની ક્રિયા કરવી જોઈએ, જેવી કે હોમ કરવા અને કરાવવા, વેદ શીખવા અને શીખવવા, મહારાજો કર્મ કાંડ કરતા નથી. વલ્લભાચાર્ય પંથના કેટલાએક પુસ્તકો મેં જોયાં છે. આ પુસ્તક જે મારા હાથમાં આપવામાં આવ્યું છે તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે અને તે મધ્યે એક ફોકાણે મહારાજને ઘણી સ્ત્રીનો ભરથાર એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. બીજે ફોકાણે તેને ‘રાસલીલા મહોદધી’ તથા “રાસલીલોક્ત તાત્પર્ય” એવાં નામ આપેલાં છે જેનો અર્થ એ પુસ્તક મધ્યે ટીકા લખનારે રાસલીલા એટલે જનભાવની રમતનો સાગર તથા રાસલીલાનો સાર એવો કીધો છે. એ મધ્યેની એક ચોપડીમાં આચાર્ય અથવા મહારાજને ઇશ્વરના એકસો ને આઠ જુદાં જુદાં નામ આપવામાં આવ્યા છે. હું નથી ધારતો કે વલ્લભાચાર્યના પંથવાળા મનુના અસલ ધર્મ પ્રમાણે ચાલતા હોય, હીંદુઓ તે પ્રમાણે ચાલવાને બંધાયેલા છે અને હમારી જાતવાળા તે પ્રમાણે ચાલે છે. બ્રાહ્મણ લોકો મહારાજને નીતિનો નમુનો કરીને ગણતા નથી, અને બ્રાહ્મણોમાં મહારાજનું માન પણ નથી, અને તે હું મારી પોતાની

નાતના અનુભવ ઉપરથી કહી શકું છું, મુંબઈના મરાઠી વતંમાન પત્રોમાં મહારાજની નીતિ વીશે વારંવાર ફરીયાદ થતી હતી, અને મારા બહુવા પ્રમાણે મહારાજને પવિત્રાર્થ તથા નીતિ ધણીજ ઉતરતી છે. અને તે વિષે બીજાઓનો વિચાર પણ ઘણીજ ઉતરતો છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ વાદી સાથે એક વખત તેના ઘેર આગળ અમારી મુલાકાત થઈ હતી. મેં બીજા મહારાજને રસ્તામાં દીઠાં હશે. સન ૧૮૫૮ અથવા ૫૯ માં મેં એક મહારાજને અનીતિ કરતા દીઠો હતો. જે વાત તેને ધર્મગુરૂ લેખે જાણે નહિ, હીડોલા ઉપર બહેર રસ્તામાં બે મહારાજને બેસાડીને તેઓના સેવક તથા સેવકીઓ જુલાવતા (હીંચકાવતાં) હતા અને તેમની ઉપર મહારાજ ગમે તેમ ગુલાલ ફેંકતા હતા તે મેં દીઠું છે. ગુલાલ ફેંકતા હોય તો ઉપરજ ઉડાડવામાં આવતો નથી. મહારાજને જુલાવવાને વાસ્તેજ સેવક તથા સેવકીઓ બીડમાં એકબીજા સાથે એકઠા થાય, અને મહારાજે શરીર ઉપર ગમે તેવી રીતે ગુલાલ ઉડાડે એ હું અનીતિ ગણું છું. સ્ત્રી પુરૂષો અભ્યુચીતા આવી મળતા નથી, પણ એ કારણને માટે બહુ જોઈને બીડમાં પડે છે. મનુસ્મૃતિ પ્રમાણે સધળા હીંદુઓ ચાલવાને બંધાએલા છે. હું મુંબઈની બાહાર સીંધ, કાડીઆવાડ, તથા ગુજરાતમાં ગયલો છું. ધર્મગુરૂ બ્રાહ્મણ હોવો જોઈએ મહારાજે ધર્મગુરૂ છે એમ હું કહી શકતો નથી. કોકણી બ્રાહ્મણોને ગુજરાતી બ્રાહ્મણ હલકા ગણે છે એવું મેં સાંભળ્યું નથી; પણ કોકણી બ્રાહ્મણો ગુજરાતી બ્રાહ્મણોને ઉતરતા સમજે છે. તલંગા બ્રાહ્મણો સાથે બેસીને હમો જમીએ છીએ; પણ મહારાજ સાથે બેસીને જમતા નથી. ગોક્ષનાથજીની ટીકાનું આખું પુસ્તક મેં સંસ્કૃત ભાષામાં વાંચ્યું છે. એ મધ્યેના એક વાક્યની મતલબ મને હાલ યાદ નથી પણ આખી ટીકા વાંચવાથી મારા મન ઉપર જે અસર ઉપજી છે તે મને યાદ છે. એ ટીકા મધ્યેથી જે વાક્ય લાઈબ્રેલની બીના મધ્યે ટાંક્યો છે તેનો તરજુમો મારા તરજુમા પ્રમાણે બોલેબોલ મળતો નથી; પણ તે તરજુમો ગુંચવણ ભરેલો કર્યો છે એમ હું કહી શકતો નથી. એ ટીકાના વાક્યમાં “ મહારાજ ” એ શબ્દ નથી; તેમજ તેની જગાએ બીજો કોઈ શબ્દ નથી. બાયડી છોકરાં કોને અર્પણ કરવાં એ ખુલ્લું લખ્યું નથી. સુરતનો અર્થ સંસ્કૃતમાં જરકર્મ કરીને થાય છે. હું ગુજરાતી પણ જાણું છું. સુરતનો અર્થ હીંદુસ્તાનીમાં ચેહરો કરીને થાય છે અને ગુજરાતીમાં તેજ થવો જોઈએ. પ્રતિવાદીને બે ત્રણ વરસથી હું

ઓળખું છું. આ મુકદ્દમામાં ફક્ત એક જાહેર આદમી લેખે મેં ઉલટ લીધી છે. સુધારાવાળાના બે અર્થ થાય છે માટે કયા અર્થથી મને પુછવામાં આવે છે તે જાણ્યા વગર હું કહી શકતો નથી કે હું સુધારાવાળો છું.

પાછી તપાસ—“ સુધારાનો ખરો અર્થ તો વધારે સારા થવું કરીને થાય છે અને તે રીતે હું સુધારાવાળો છું” અસલ હીંદુ ધર્મને પાછો તાળે થયેલો જોવાને હું ઈચ્છા રાખું છું. મહારાજને પુરષોત્તમ એટલે ઇશ્વરને નામે તેમના સેવકો બોલાવે છે. ગોકળનાથજીની ટીકા વલ્લભાચાર્યના પંથમાં ધર્મનું પુસ્તક ગણાય છે. કવી ચરિત્ર મધ્યે એજ ટીકાનો વાક્ય ટાંક્યો છે તેમાં પણ એવું જણાવ્યું છે કે બાયડી છોકરાં આચાર્ય એટલે મહારાજને અર્પણ કરવાં મેં જે કાંઈ જોયું છે. તથા સાલજ્યું છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે મહારાજને ધર્મગુરુના ઓખાને લાયક નથી. વાદી સાથે મારે વાત થઈ તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે વીદ્વાન નથી તથા ધર્મગુરુનો ઓખો બળવવાને લાયક નથી. આ મુકદ્દમામાં હજારો લોકો જે પ્રમાણે જાહેર માણસ લેખે ઉલટ લે છે તેથી વધારે ઉલટ મેં નથી લીધી. પ્રતીવાદી સાથે છોકરીઓની નીશાળ વીશે તથા ભગવદ્ ગીતાના શ્લોક વીષે મારે વાતચીત થઈ હતી. તે વખતે ડાકટર ભાઉ દાજી તથા શેઠ લખમીદાસ ખીમજી પણ હતા. (સર માથીઉ સાસના પુછવા ઉપરથી) શાસ્ત્ર પ્રમાણે દર એક બ્રાહ્મણ ધર્મગુરુ થવો જોઈએ; પણ તે કામને તે લાયક નહીં હોય તો તે માટે તેને પ્રાયાશ્ચત કરવું જોઈએ. બધું કરીને દરેક બ્રાહ્મણને ધર્મગુરુ લેખે ગણવામાં આવે છે પછી તે ધર્મનો ઉપદેશ કરે યા નહીં તે વીષે સાધારણ લોકો દરકાર રાખતા નથી. ”

(૧) જીવેશીલાલ ઉમીયાશંકર—“ હું એલરીન્સ્ટન કૉલેજનો ‘ફેલો’ હતો અને સંસ્કૃત ભાષા જાણું છું ‘સીધ્ધાંત રહસ્ય’ (નામના મહાસજ્જેના પુસ્તક) નો મેં સંસ્કૃતમાંથી તરજુમે કીધો છે, અને તે ખરો છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—તેની અંદર પુરષોત્તમ એટલે ઇશ્વરને સર્વે વસ્તુ અર્પણ કરવાનું કહેલું છે.

પાછી તપાસ—“ મેં ફક્ત એક વાક્ય વાંચ્યો છે અને આખું પુસ્તક વાંચ્યું નથી; તથા તે વાક્ય ઉપર ગોકળનાથજીએ ટીકા કરી છે તે પણ મેં વાંચી નથી. ”

(૭) નાનાલાલ હરીદાસ -- “ હું આ કોર્ટ મધ્યે તરજુમો કરનાર છું, જે ફરિયા મને દેખાડવામાં આવ્યા તેના મેં તરજુમા કીધા અને તે મારી સમજણ પ્રમાણે ખરા છે.”

ઉલટ પાલટ તપાસ -- “વજ લાખામાં ઘણા પુસ્તકો છે. મહારાજનેના ઘણા ખરાં પુસ્તકો એ લાખામાં લખેલાં છે, એ પુસ્તકો હાથના લખેલાં છે, લખેલાં પુસ્તકોમાં ઘણું કરીને તારીખ હોતી નથી. હાથની લખેલી એ નકલો મારા હાથમાં આવી તેમાં જુદી જુદી તારીખ હતી. એ પુસ્તકો આજ બોધ અક્ષરોમાં લખેલાં છે અને વૈષ્ણવો તે વાંચે છે. એ મધ્યેનો કેટલોક ભાગ મેં વાંચ્યો છે. હું જાતે કાયસ્થ છું અને કાયસ્થ લોકો મહારાજને માને છે. મહારાજને તેમના સેવકો માને છે. અને જે બ્રાહ્મણો તેમની પાસેથી ભીખ લે છે તે માને છે.

પાછી તપાસ -- “ આ પુસ્તકો મધ્યેના કેટલાએક પુસ્તકો વલભાચાર્ય પોતે બનાવેલાં છે એવું તેમાં લખ્યું છે. મહારાજને નાત બાહાર થયેલા તૈલંગા બ્રાહ્મણ છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. વીદ્વાન બ્રાહ્મણોમાં નાત બાહાર થયેલા બ્રાહ્મણો ધર્મગુરૂ ગણાતા નથી. સાધારણ બ્રાહ્મણો તેમને વિષે શું વિચાર કરે તે હું કહી શકતો નથી. કેટલાએક બ્રાહ્મણ મહારાજના સેવક છે.”

૮ નારાયણ દીનાનાથજી -- “હું આ કોર્ટમાં એક દુભાશીઓ અને તરજુમો કરનાર છું. મેં આ પુસ્તકો મધ્યેના કેટલાએક વાક્યના તરજુમા કીધા છે અને તે ખરા છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ -- “એ પુસ્તક મારા હાથમાં પ્રતીવાદીએ તરજુમાને વાસ્તે આપ્યાં તેની અગાઉ મેં તે વાંચ્યા નહીં હતા. હું જીવણજી મહારાજનો મીત્ર છું અને તેની મુલાકાત લેવા જઈ છું. (મુંબઈમાં) તે મોટો મહારાજ કહેવાય છે. વરસમાં ત્રણ ચાર વખત તેના મંદીરમાં હું તેને દશખાર વરસ થયાં મળવા જઈ છું. તેના મંદીરમાં મેં કાંઈ અનીતિ જોઈ નથી, હું હોળીમાં ગયો નથી તથા ગુલાલ ઉડતો મેં દીઠો નથી હોળી અને કેટલેક બીજા પ્રસંગે હિંદુઓ ગુલાલ ઉડાડે છે. ગુલાલ ઉડાડવામાં કાંઈ અનીતિ છે નહિ. કોઈ પણ વેળાએ જીવણજી મહારાજને મેં ગુલાલ ઉડાડતાં દીઠા નથી. હું મુર્તીના દર્શન કરવાને અંદર ગયો નથી. આખા હિંદુસ્તાનમાં સઘળા પંથના હિંદુઓ પોતાના ગુરૂની સેવા કરે છે, અને બધા પંથમાં ગુરૂ હોય છે. ગુરૂની સેવાની રીત બધા હિંદુઓમાં ઘણું કરીને એક સરખી છે, તેમની સેવા ધર્મિયર પ્રમાણે થતી નથી. મારી નાતમા શીવ તથા વીજ્ઞાને માનનારા છે, પણ મહારાજને

કાંઈ પણ માનતું નથી. આ મુકદ્દમે ચાલુ થયા પછી મેં ગોકુળનાથજીની ટીકા વાંચી છે એ મધ્યે પુરષોત્તમ એ બોલની ઉપર મારું ધ્યાન અગત્ય કરીને પહોંડવામાં આવ્યું હતું અને બાયડી છોકરાં ફક્ત પુરષોત્તમ (એટલે ઇશ્વર) નેજા અર્પણ કરવાનું લખેલું એવું મેં બારીબારી તપાસીને જોયું છે. આચાર્ય અથવા ગુરુ એ બોલ ફક્ત એકજ ઠેકાણે આવેલો છે, અને તેની મારફતે ઇશ્વરને અર્પણ કરવું એવું સાફ લખેલું છે. સુરતનો અર્થ કેવો થાય છે, એ કહેવું ઘણું મુશ્કેલ છે. સુ એટલે સારું અને રત એટલે લાગેલો એ વિષે મારી ખાત્રી નથી, પણ હું અટકળથી કહું છું કે તેનો અર્થ જ્ઞાનકર્મ થાય છે, એમ હું કહી શકું નથી. સુરત એ બોલ શહેરને લગાડીએ તો તેનો અર્થ સારું શહેર કરીને થાય. મારા વિચાર પ્રમાણે ઇશ્વરને તન, મન, ધન, અર્પણ કરવામાં કાંઈ અણ-ધટતું નથી. એ પ્રમાણે અર્પણ કરવાનું સઘળા પંથમાં કથામાં કહેલું છે, રાસલીલા એ બોલમાં રાસનો અર્થ મંડલી થાય છે પણ ‘રસ’ કરીને થતું નથી તો પણ એનો અર્થ રસ થઈ શકે ખરો. રસ મંડળી વીધે મેં કદી સાંભળ્યું નથી. વ્યભીચારનો સાધારણ અર્થ જ્ઞાનકર્મ કરીને થાય છે, પણ તેનો અસલ અર્થ આંતરે માર્ગે જવું એવો થાય છે આચારનો અર્થ ચાલ અથવા રીવાજ શીવને માનનારાઓનો ગુરુ શંકરાચાર્ય કહેવાય છે. લાઈબ્રેરીની બીનાના છેલ્લા ભાગનો વાક્ય મેં ધ્યાન દઇને વાંચ્યો નથી. પણ તે હું હમણાં વાંચું છું. તેમાં ખુદ્દલું લખ્યું છે કે મહારાજને તમે બગાડો છે, અને તેથી હાથ ઉઠાવો એટલે બગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો અને ટીકા ઉપરથી નહીં. હરેક શખસ વર્તમાન પત્ર વાંચીને તેનો એવોજ અર્થ કરે, એ વીધે મને કાંઈ પણ શક નથી. ભગવદ્ગીતા એ હીંદુ ધર્મનું મોટું પુસ્તક કહેવાય છે અને હીંદુ શાક્ષીઓને તે પુસ્તકના સોગન આપવામાં આવે છે. ભગવદ્ગીતા મહાભારતનો એક ભાગ છે. કૃષ્ણ અને ૧૬,૦૦૦ ગોપીની વાત મેં સાંભળી છે. સઘળા પંથના વૈષ્ણવો કૃષ્ણને ઇશ્વર પ્રમાણે ગણે છે અને તેનો અવતાર સઘળા હિંદુઓ કબુલ રાખે છે.

(બારમો દીવસ, બહરપતિવાર, તા ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી.)

પાછી તપાસ—“હું મહારાજનો સેવક નથી અને વૈષ્ણવ પણ નથી. મારા કુટુંબમાં ફક્ત હુંજ જીવણજી મહારાજને ઓગણું છું. મારો ભત્રીજો શામરાવ મી. કેલી વડીલને ત્યાં ‘આરટીકલ કલાર્ક’ છે તે મી. કેલીની ફરમાસથી આ મુકદ્દમા મધ્યે વાદી મહારાજને મદદ કરે છે, તે

મદદ વરજીવનદાસ માધવદાસની અથવા કલ્યાણદાસ મોહનદાસની ખાચસથી કરે છે તે હું જાણતો નથી. પ્રતીવાદી તરફના સબજાઓ સારી પેઠે જાણતા હતા કે જીવજી મહારાજનો હું દોસ્તદાર છું. મથુરાદાસ મારી પાસે પેહેલવેહેલાં તરજીમાને વાસ્તે આવ્યા અને તે સારી પેઠે જાણતા હતા કે હું જીવજી મહારાજનો મિત્ર છું. હું સંસ્કૃત ભાષા જાણું છું, પણ મોટો પંડીત નથી. વ્રજ ભાષામાંથી જે તરજીમો મેં કાઢ્યો તે ખરો છે તે વિષે મને મુદ્દલ શક નથી. સંસ્કૃતના જીના ત્રણ ચાર નાટક મેં વાંચ્યાં છે પણ એ ભાષા હું ઘણી સહેલથી વાંચી શકતો નથી હું ધારું છું કે સંસ્કૃત અને ફારસી એ બે ભાષાઓ તમામ જુદી છે. સંસ્કૃત ભાષાના શબ્દોને માટે હું ફારસી ડીક્ષનેરી (કોષ) જોતો નથી. સુરતનો અર્થ મેં મારી સમજ પ્રમાણે જણાવ્યો છે. ૧૬,૦૦૦ સ્ત્રીઓ સાથે કૃષ્ણ પરણ્યો એ વાત મેં સાંભળી છે, પણ ૧૬,૦૦૦ ગોપીની વાત મેં સાંભળી નથી. કદાચ એ પરણેલી સ્ત્રીઓ સીવાય બીજી હશે, તે હું કહી શકતો નથી. રાસલીલાના ચિત્ર મેં જોયાં છે. ગોપીઓને નમ્મ કરીને કૃષ્ણ આડ ઉપર ચઢીને ખેલે છે એ ચિત્ર મને દેખાડવામાં આવ્યું. તે રાસલીલાનું નથી. અને તે શાનું છે તે હું જાણતો નથી. પ્રતીવાદી આ ચિત્ર રાસલીલાનું સમજ્યો તે પ્રમાણે તે રાસલીલાનું છે એમ હું કહી શકતો નથી. હું જીવજી મહારાજના મંદીરના એક માંહેલા ભાગમાં મુર્તિનાં દર્શન કરવાને ગયો હતો; પણ જ્યાં સ્ત્રીઓ જાય છે, તે ઠેકાણે હું કદી ગયો નથી. મહારાજને અનીતિ કરે છે, એ વાત મેં આગળ સાંભળી નહીં હતી. વગર કારણે ગુલાલ ઉડાડવામાં હું અણધરતું સમજી છું સ્ત્રીઓની ઉપર ગુલાલ નાખવો એ કામ હું અણધરતું, જંગલી અને અમર્યાદાનું સમજું છું. વ્યભીચાર સાથે તેનું કાંઈ સંબંધ નથી. ‘જુકા’ એટલે હરેક જાતનો જુકા. મહારાજે ગુલાલ ઉડાડતી વખતે તેની સાથે બીજો કેવો જુકા ઉડાડે છે, તે હું જાણતો નથી. વલ્લભાચાર્યના પંથમાં ગુરૂને હોદ્દો વંશ પરંપરા તેમના છોકરાઓને મળે છે તે પ્રમાણે બીજા પંથમાં મળે છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. હું ધારું છું કે શીવ માર્ગીઓમાં જે મુખ્ય ચેલો હોય છે તે ગુરૂ થાય છે. જે મહારાજ સાથે મારે મિત્રાચારી છે તે મોટો વિદ્વાન છે; પણ બધા મહારાજોમાં ફક્ત એજ મહારાજ વીદ્વાન છે એવું સાંભળ્યું છે બીજા મહારાજે વિદ્વાન કહેવાતા નથી. સબજા હિંદુઓના ધર્મગુરૂ સ્ત્રીઓને ચરણસ્પર્ષ કરવાની છુટ આપે છે. કેટલાં એક ગુરૂ ચરણસ્પર્ષ કરવા દેતા નથી. કોઈ પણ ધર્મગુરૂ સ્ત્રીઓ ઉપર

ગુલાલ નાખતાં મેં દીઠા નથી; પણ સ્ત્રીઓને ચરણરૂપક કરતાં જોઈ છે. કોઈપણ બીજા પંથમાં સેવક તથા સેવકાઓ પોતાના ધર્મગુરુને હીડાલામાં ઘાલીને જુલાવતા હોય અથવા કેસરસ્નાન કરાવતા હોય એવું મેં જોયું નથી. કોઈ પણ ધર્મગુરુનું જુદાણું (એકું) અથવા ઓગાર (ચાવેલા પાનસુપારી) તેમના સેવકા ખાય છે તથા તેના પોતીઆનું પાણી પીએ છે એવું મારા જાણવામાં આવ્યું નથી, કેટલાએક ધર્મગુરુઓની ચાખડી (પાવડી) ની પુજા થાય છે તે મેં જોયું છે. હમારામાં છોકરાના આપ, વડો ભાઈ, અથવા ગોર જે કોઈ શખ્સ છોકરાને જનોઈ પહેરાવે તે તેના ગુરુ કહેવાય છે, ગુરુ કરવાનો રીવાજ કેમ શરૂ થયો તે હું કહી શકતો નથી. મહારાજ સીવાય બીજા ગુરુઓને સ્ત્રીઓ તન, મન, ધન, અર્પણ કરે છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. ગોકુલનાથજીની ટીકાનો મરાઠી તરજુમો મેં જોયો છે; અને તેમાં તન, ધન, આચાર્યને અર્પણ કરવાનું લખેલું છે. પુરુષોત્તમ એ બોલેલ ફક્ત ઇશ્વરનેજ લાગે છે એમ હું સમજું છું વૈષ્ણવો તેનો અર્થ કેવી રીતે સમજે છે તે હું જાણતો નથી. લાઈબલની બીનાના છેલ્લા ભાગમાં એક વાક્યના તરજુમા વીશે ડાકટર વીલસનના મતની સાથે હું એક મળતો થતો નથી.”

(૯) મથુરાદાસ લવજી - “હું ભાડીઓ વેપારી, વલ્લભાચાર્ય પંથનો છું, ગુજરાતી; મરાઠી અને વ્રજ ભાષા જાણું છું મેં મારા પંથના કેટલાએક પુસ્તકો વાંચ્યા છે તે પુસ્તકોના નામ:—‘ગુરુ સેવા,’ ‘પુષ્ટી પ્રવાહ મર્યાદા ટીકા’ ‘સીદ્ધાંત રહસ્ય’ ‘વચનામૃત’ ‘રસભાવના,’ ‘ચતુરસ્તોત્રી,’ ચોરાસી વૈષ્ણવની વાર્તા,’ ‘અસો બાવનની વાર્તા’ ઇત્યાદી. એ પુસ્તક મધ્યેના કેટલાએક પુસ્તક મેં કરસનદાસને કોટ’ મધ્યે રજુ કરવાને આપેલા છે. હું મારા પંથના મતથી તથા અસલ હીંદુ ધર્મથી ઘણો ખરો વાકેફ છું ભાગવત અને બીજા શાસ્ત્ર સાંભળી હું અસલ હીંદુ ધર્મથી વાકેફ થયો છું હમારો પંથ અસલ હીંદુ ધર્મથી જુદો છે. હમારા પંથમાં મુર્તિ પુજવાની જે રીત છે તે વેદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે નથી પણ વલ્લભાચાર્યે કરી દેખાડી છે તે પ્રમાણે છે. બાલભોધ નામના હમારા પંથના પુસ્તકમાં કહ્યું છે કે કલીયુગમાં (એટલે હાલના વખતમાં) કોઈ વેદ વાંચી શકશે નહીં. અને વેદમાં કહેલાં કર્મો ઠીકાથી મુકતી થતી નથી. પણ ફક્ત સ્વર્ગ મળે છે, ગોકુલનાથજીએ વચનામૃતમાં જણાવ્યું છે કે બીજા શાસ્ત્ર પુષ્ટીમાર્ગ (એટલે મહારાજનો પંથ) થી અંતરાય કરાવનારાં છે વાસ્તે તે શાસ્ત્ર

માનવા નહીં હમારા પંથમાં વલ્લભાચાર્ય તેના પુત્ર વીઠલનાથજી (ગુંસામજી) અને તેના વંશના સઘળા મહારાજોને ઇશ્વરનો અવતાર ગણવામાં આવે છે. વલ્લભાચાર્ય તથા વીઠલનાથજીને પુણ્ય પુરુષોત્તમ એટલે પુરો ઇશ્વર કરીને ગણવામાં આવે છે, મહારાજો જુદા જુદા નામથી ઓળખાય છે. વલ્લભ કુલ, વલ્લભના બાળક, વલ્લભ દેવ, પુણ્ય પુરુષોત્તમ, આચાર્ય, અગ્નિરૂપ, ઇત્યાદી, વલ્લભાચાર્ય અને તેનો પુત્ર ૧૦૮ નામથી ઓળખાય છે. મહારાજોને સેવા કરતી વેળાયે હમારા લોકો મહાપ્રભુ પણ કહે છે. ભાટીઆ જ્ઞાતનો મોટો ભાગ મહારાજોને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે અને મહારાજની છબીને પણ પુજે છે. વળી દરેક મહારાજના નામનું રમણ પણ કરવામાં આવે છે અને તે જ્યાં છે ત્યારથી તેને ઇશ્વર ગણવામાં આવે છે. તેના ગુણ, તેની યોગ્યતા તથા તેની સીકલ વીશે કાંઈપણ દરકાર રાખવામાં આવતી નથી. ઇશ્વરના સર્વે અવતારમાં વલ્લભનો અવતાર હમારા લોકો સૌથી સરસ ગણે છે. વલ્લભ એ લક્ષમણ ભટનો છોકરો તથા તૈલંગો બ્રાહ્મણ હતો. તૈલંગો બ્રાહ્મણ મહારાજોની સાથે જાતી વહેવાર રાખતા નથી. આખા હિંદુસ્થાનમાં બાર કરોડ હિંદુઓમાં ફક્ત બે લાખ હિંદુઓ મહારાજને માને છે. કંઠી બાંધે છે તથા બ્રહ્મ સંબંધ આપે છે તે સિવાય બીજો કોઈ વખતે મહારાજ પોતાના સેવકોને ધર્મ ઉપદેશ કરતા નથી. બ્રહ્મ સંબંધ કરાવતી વખતે મહારાજ પોતાના સેવકોને મોહોડે આ પ્રમાણે મંત્ર બોલાવે છે. ‘હું કૃષ્ણથી ધણો વખત થયો જુદો પડ્યો છું (વયમાંના શબ્દો મને યાદ નથી) હું મારું તન, મન, ધન તથા ઇંદ્રિ, બાયડી, છોકરાં, ઘરબાર સઘળું કૃષ્ણને અર્પણ કરું છું. આ મંત્ર છોકરાંઓને મોહોડે તથા પરણ્યા પછી છોકરીઓને મોહોડે સમર્પણ આપતી વખતે બોલાવે છે હમારા લોકો મહારાજને કૃષ્ણ પ્રમાણે માને છે. અને હમારા લોકો મહારાજોને તન, મન ધન, અર્પણ કરે છે. બરાબર જોઈએ તો હમારા લોકો મહારાજને પોતાની સઘળી દોલત આપી દેતા નથી. પણ સ્ત્રીઓ સાથે મહારાજ જરકર્મ કરે છે ખરા. રાસલીલાનો અર્થ જર-ભાવની રમત અથવા જરકર્મ થાય છે. આ ચિત્રમાં કૃષ્ણ ઝાડ ઉપર બેઠા છે અને ગોપીઓ નીચે નજીક ઉભી છે તે ગોપીઓની સાથે કૃષ્ણ કરેલી લીલાનું ખરું ચિત્ર છે. એવાં ધણાં ચિત્ર મહારાજના મંદીરમાં ટાંગેલાં હોય છે બીજાં ચિત્રમાં ગોપીઓ કૃષ્ણ ઉપર ગુલાલ અને રંગનું પાણી ઉડાડે છે. હમારા પંથનાં પુસ્તકમાં એવું જણાવ્યું છે કે હમારા પંથના સઘળા પુરુષ તથા સર્વે સ્ત્રીઓ મણ્ય પછી ગઉલોક સ્વર્ગ મધ્યે ગોપી

થઇને અવતરશે તથા કૃષ્ણની સાથે રાસલીલા રમશે. મહારાજને જ્યારે ઠાકો-
રજીની આરતી ઉતારે છે ત્યારે તેઓ ઉપરજો ઓઢે છે અને હંમેશ ચોટલા
રાખે છે, તે એ લાવથી કે તેઓ આ દુનીયામાં ગોપી છે. મારે વાદીની
સાથે વાત થઇ હતી તેમાં તેજો મને કહ્યું છે કે હું સુરત જઈ ત્યાંસુધી
'સ્વધર્મ' વર્ધક' ચોપાનીયું લખવાનો અંદોજસ્ત જીવજી મહારાજ સાથે
કરો. એ ચોપાનીયું વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક મંડળીની તરફથી કહાડવામાં
આવે છે, વાદી એ મંડળીનો પ્રમુખ છે. અને વાદીએ કહ્યું કે એ ચોપાનીયું
હું ગોરધનદાસની સાથે મળીને લખું છું, એ ચોપાનીયાના ફેલાવાને વાસ્તે
વાદીએ ચાલુકના છાપાખાનામાંથી એક હેંડખીલ કહાડ્યું હતું તે મેં વાંચ્યું
છે. એ હેંડખીલ વાદીનાં મંદીરના દરવાજા આગળ મને મળ્યું મને હમારા
લોકોમાં 'મથુરા પંથ' કરીને કહે છે; કારણ મારા વિચાર મહારાજની
અનીતિ અને વ્યભીચારની વીરુધ્ધ છે. તે ઉપરથી મેં જાણે નવો પંથ ઉભો
કીધો હોય એમ મારું નામ પાડ્યું છે, પણ મેં કાંઈ નવો પંથ ઉભો કીધો
નથી મહારાજેની અનીતિ વીશે મારા બચપણમાં મને મારા બાપે ઉપદેશ
કીધો છે. મહારાજેનાં વ્યભીચારથી હમારા પંથના ધણા લોકો જાણીતા છે
પણ ધણા એક કારણને લીધે તે જાહેર કરવાને અચકાય છે, આશરે આઠ નવ
વરસ થયાં હું મારા મીત્રોને મહારાજેની અનીતિ વીશે ઉપદેશ કરતો
આવ્યો છું. મહારાજે અનીતિવાન છતાં હું તથા મારા મીત્રો તેમને
માન આપીએ છીએ તે ફક્ત બહારથીજ આપીએ છીએ. સવંત ૧૯૧૧
(સન ૧૮૫૫) માં ભાટીઆઓએ એક લખત તઇઆર કીધું હતું તે
મધે કેટલાએક અંદોજસ્તની સાથે એક આ અંદોજસ્ત પણ કીધો
હતો કે સ્ત્રીઓને શીઆળામાં પાછલી રાતે દર્શન કરવા મોકલવી નહીં.
એ અંદોજસ્ત કરવાને જે સભા ભરાઇ હતી તેમાં હું હાજર થયો
હતો. ત્યાં એવો ઠરાવ થયો કે હાલ મહારાજ અને બ્રાહ્મણો વચ્ચે
(ભુલેશ્વરના છપ્પન ભોગ વીશે) તકરાર ચાલે છે, તેથી મહારાજને હજકું
નહી લાગે એટલાં માટે બાયડીઓને દર્શને મોકલવા બાબતનો અંદોજસ્ત
એક વરસ પછી અમલમાં લાવવો. આ ફરીઆઃ ચાલુ થયા પછી
મહારાજનો મુકદ્દમે ચલાવનાર પ્રભુદાસના છાપખાનામાંથી એક હેંડખીલ
નીકલ્યું હતું, અને તેમાં જણાવ્યું હતું કે એ લખત આ કેટલાંમાં
હાજર કરવાને વાસ્તે પ્રતીવાદીને કોનું પણ ભાટીઆ શેદીઆએ આપવો
નહી. મહારાજેના વ્યભીચારની વાત હમારા લોકોમાં પ્રસિધ્ધ છે, અને
સન ૧૮૫૫ પછી મહારાજેની ચાલમાં કાંઈ સુધારો થયો નથી.

આસરે ૮ વરસ ઉપર ખટાઉ મકનજીના સાથે ગોકલદાસ તેજપાલની વાડીમાં હું ગયો હતો ત્યારે હમને તે વાડીના માળીએ જણાવ્યું કે એક મહારાજ ત્યારે સ્ત્રીઓને સાથે લઈ આવ્યો છે. ગોકલદાસ અને લક્ષ્મીદાસ હમારી અગાઉ આવ્યા હતા તે ઉપલી વાત સાંભળીને સામેની વાડીમાં બેઠા હતા. માલીએ એ વાત કહ્યા છતાં પણ હું તથા ખટાઉ શેઠ ગોકલદાસની વાડીની અંદર ગયા, હમને જોઈને લક્ષ્મીદાસ ખીમજી હમારી પાછળ આવ્યા. ખટાઉ મકનજી રસોડામાં ઉભો રહ્યો અને હું બંગલામાં ગયો. એ બૈરી બંગલાના દીવાનખાનામાં બેઠી હતી. તેઓએ મને નાપાડી, તેવું છતાં પણ હું આગળ ધસ્યો અને માંહેલા ઓરડાના બારણાનો આંકડો અંદરથી દીધેલો હતો તે મારી છરીથી મેં ઉઘાડ્યો. મેં—નામના એક મહારાજને એક સ્ત્રી સાથે જરકમ કરતાં દીઠો, ખીજી સ્ત્રી તેજ ઓરડામાં બેઠી હતી. મહારાજ મને જોઈને શરમાઈ ગયો અને ધોતીયું બાંધવા લાગ્યો. તે સ્ત્રી બાટીઆ જ્ઞાતની હતી. તે પરણેલી અને પચીસ ત્રીસ વરસની હતી. મહારાજને જરકમ કરતાં જોઈને મેં તેના દર્શન કીધાં. શેઠ લક્ષ્મીદાસ તેટલીવારમાં આવી પહોંચ્યા અને મહારાજે શેઠ ગોકલદાસને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો અને તે આવ્યા ત્યારે તેને બરશી તથા બીડું આપ્યું તે સ્ત્રીઓને મહારાજે રજા આપી. હમારામાંના એક સોબતીએ તે મધેની એક સ્ત્રીને પાટલો માર્યો; એ વાત છુપી રાખવા માટે મહારાજે ગોકલદાસને કહ્યું પણ મેં સાફ કહ્યું કે હું એ વાત છુપી રાખી શકનાર નથી. હમારામાં ‘રસ મંડળી’ થાય છે, રસ મંડળીવાળા ભાવકી સેવક કેહેવાય છે, કેમકે મહારાજને વધારે માન આપે છે અને પોતે વધારે વ્યભીચાર કરે છે. એ મંડળીવાળા બહારના માણસને પોતાનામાં સામેલ કરતા નથી. તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને સાથે લઈને જાય છે. હું પોતે એ મંડળીમાં કદી સામેલ થયો નથી.

(તેરમો દીવસ; શુક્રવાર, તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી.)

“મેં સ્ત્રીઓને મહારાજ પાસે આવતાં ઘણી વખત જોઈ છે. મેં દસ વીસ મહારાજની પાસે સ્ત્રીઓને આવતાં દીઠી છે સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે મહારાજના ચરણરૂપ કરીને તે હાથ આંખને લગાડે છે. વાદીના ચરણરૂપ કરતાં પણ મેં સ્ત્રીઓને જોઈ છે. કેટલાએક મહારાજે એ વખતે પોતાના પગના અંગુઠાથી સ્ત્રીઓના હાથ દાબે છે. વાદીને મેં તેમ કરતાં જોયો નથી. પગના અંગુઠાથી સ્ત્રીઓનો હાથ દાબવો

એ જનરકર્મ કરવાની ધશારત છે. સ્ત્રીઓ જ્યારે મહારાજની સામે જુએ છે ત્યારે મહારાજને પોતાની આંખથી ધશારત કરે છે. એ ધશારત ઉપરથીજ સ્ત્રીઓ ભીતર (અંદર)ના ઓરડામાં જાય છે. આ વાત હું મારા પોતાના અનુભવ ઉપરથી કહું છું. વસંત પંચમી પછી મહારાજને ગુલાલ ઉડાડે છે. જે સ્ત્રીઓ સાથે મહારાજ જનરકર્મ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે તે સ્ત્રીઓ ઉપર તેઓ વધારે ગુલાલ નાખે છે. રંગના પાણીની પીચકારી પણ એવી સ્ત્રીઓની છાતી ઉપર તાકીને મારે છે. મહારાજનેની હજુર સેવકીઓ જનર ભાવના ગીત ગાય છે, જેવાંકે ‘સુતી જગાઈ, મેરેકું અધર ઉઠાઈ’ તેડી જાયતો હમારો મન ઠરે’ ‘હું વલ્લભ વર (મહારાજ)ને વરી છઉં’ ઇત્યાદી, આ ગીત મહારાજની હજુર ગાવામાં આવે છે તે ઉપરથી તેની મતલબ ખુલ્લી માલુમ પડે છે. મહારાજને વ્યભીચારી છે એ વાત મશહુર છે. ખીજા મહારાજનેના કરતાં વાદીની આખર સારી નથી. હમારા શાસ્ત્ર મીતાક્ષરા પ્રમાણે સ્ત્રીની ઉપર ગુલાલ અથવા કાંઈપણ ભુકા (સુગંધી ભુકા) નાખવો એ વ્યભીચાર છે. અને તેની શીક્ષા વ્યભીચારના મથાળાં હેઠળ લખવામાં આવી છે, જનર ભાવના ગરબા ગાવા એ પણ નીતિ શાસ્ત્રથી વીરદ્ધ છે; પણ હમારા લોકો મુંગે મોહોડે જોયા કરે છે, અને પોતાની હજુરમાં મહારાજનેની આગળ એવાં ગીત ગાવાની (સ્ત્રીઓને) છુટ આપે છે. આશરે ૧૬ મહીના ઉપર વાદીની સાથે મારી પેહેલી ઓળખાણુ જીવરાજ બાલુને ઘેર થઈ. મુંબઈ મધે હું સાત આઠ મહારાજનેને ઓળખું છું, તેઓનાં નામ, જીવલુજી, ગોકલેશજી, ચીમનજી, મગનજી, દ્વારકાનાથજી, જદુનાથજી. કચ્છ માંડવી તથા બેટ મધ્યે પણ મેં મહારાજનેને દીઠા છે. માણવીમાં રણુછોડજી મહારાજ છે તેની સાથે અને ત્યાંના માજી મહારાજ (મહારાજની વીધવા) સાથે મારી ઓળખાણુ છે. (આ ડોકાણે ચીફ જસ્ટીસ સર માધ્યું સાસે જણાવ્યું કે ગઈ કાલે—નામના એક મહારાજ વીધે સાહેદી નોંધાયા પછી હમોએ ઘણો વિચાર કરીધો છે અને એવું માલુમ પડે છે કે જે મહારાજ હાજર નથી તે મહારાજનેનાં વ્યભીચારની બારીક વાત સાહેદીમાં નોંધવી--એ ઘણું ગેરવાજબી છે. તેટલા વાસ્તે—નામના એક મહારાજ વીધે ગઈ કાલે પડેલી સાહેદી હમે વિચારમાં લેનાર નથી અને હવે પછી ખીજા મહારાજનેના વ્યભીચારની વાત ફક્ત સાધારણ શબ્દોમા સાંભળીશું,) સ્ત્રીઓના દર્શન વીશે બંદોબસ્ત કરવાને મેં પોતે મહારાજને

વીનતી કીધી હતી પણ મહારાજે તે બહાલ રાખવાને ના પાડી. એ વીશે મારે મહારાજની સાથે ફટલીએક તકરાર થઈ હતી. જીવણજી મહારાજ સાથે મારે જે વાતચીત થઈ હતી તે ખાનગી હતી તે જણાવવાને હું ખુશી નથી અને તેમ કરતાં કોર્ટ ફરજ પાડે તો હું લાચાર છું (કોર્ટે ફરજ પડી,) જીવણજીએ કહ્યું કે ‘સહુ કોઈ પોત પોતાના ધરના માલેક છે, વ્યભીચાર બહુ વધ્યો છે. અને તેનો અટકાવ કરવો ધણું મુશ્કેલ છે, જેઓ મારેથી મોટા છે તેઓને મારાથી કેહેવાય નહીં અને કદાચ કહું તો તેઓ મારી વાત માને નહીં શ્રી નાથજી તથા શ્રી મથરેશજી વાળા મહારાજે એ કામમાં સામેલ થાય નહીં ત્યાં સુધી મારાથી કાંઈ થઈ શકવાનું નથી, મહારાજેને મોટી પેદાશ સ્ત્રીઓ પાસેથી ઉપજે છે તે પેદાશનું મુળ કહાડી નાંખવું એ ધણું મુશ્કેલ કામ છે, જે માણસને દરરોજ એક તોલા અરીણુ ખાવાની ટેવ પડી છે તે એકદમ મુકાતી નથી તે પ્રમાણે મહારાજેના વ્યભીચારનો એકદમ અટકાવ થઈ શકવાનો નથી’ એ પ્રમાણે વાતચીત થયા પછી જીવણજીએ મને કહ્યું કે તમે જરા ધીરજ પકડો હું તેનો બંદોબસ્ત ધીરજથી કરાવી આપીશ જીવણજી સાથે એવી મનલગ્નની વાત એકથી વધારે વાર થઈ હતી. જીવરાજ બાલુને ત્યાં વાદીની જ્યારે મારી સાથે પેહેલ વેહેલી મુલાકાત થઈ ત્યારે સ્ત્રી કેલવણી તથા બીજી બાજદો સંબંધી મારે એ મહારાજની સાથે વાત ચીત થઈ હતી એ વાત ચીતમાં તેણે મને એવું જણાવ્યું કે ‘હમે કહીએ તે પ્રમાણે તમારે કરવું જોઈએ પણ કરીએ તે પ્રમાણે નહીં’ મેં કહ્યું કે તમે જે વાત કરવાને કહો તે વાત જો સારી નહીં હોય, તો તમારા કહ્યા પ્રમાણે ચાલવાને હમે બંધાયલા નથી, વાદીએ કહ્યું કે હમે જે કહીએ તે કરવાને તમે બંધાયલા છો. મેં કહ્યું કે હું તમને પ્રાચીન શાસ્ત્રમાંથી મારી વાતની સાબેતીના દાખલા આપું મહારાજે કહ્યું કે તમે કુરસદે મારે ઘેર આવજો. મેં વળી કહ્યું કે મહારાજેની ફરજ છે કે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે તથા પોતાના સેવકોને ઉપદેશ કરે પણ તેમ તેઓ કરતા નથી, ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે એમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી : પણ હમે કહીએ તેમ તમારે કરવું જોઈએ, બીજી વખતે મેં પુસ્તક શાળા ઉઘાડવા વીશે વાત કહાડી ત્યારે વાદીએ કહ્યું કે તે કારણ માટે (ઉધરાણુનો) ખરદો તૈયાર કીધો છે તેમાં નાણું ભરાવી આપો. મેં કહ્યું કે હું નાણું ભરાવી આપું; પણ પૈસા તમારી પાસે રહે

નહીં. મહારાજે કહ્યું કે એ પૈસા તમારા સ્વાધીનમાં રાખજો. આ વાત લાઘવિલની બીના છપાયા પછી થઈ. શંકરાચાર્ય ધર્મગુરૂ સ્ત્રીઓને પોતાની પાસે આવવા દેતા નથી. મેં દશમર્મ વ્રજ ભાષામાં તથા મરાઠીમાં વાંચ્યા છે. મરાઠી પુસ્તકમાં પ્રગટ થયેલા મર્મ હમારા પંથના દ્વાર-કેશના મર્મ પ્રમાણે છે. વાદી જદુનાથજી મહારાજના ચોપાનીયામાં તથા ગોકુળનાથજીની ટીકામાં જે મત પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે. તેથી હમારા લોકોમાં હું ધારું છું કે વ્યભીચારને ઉત્તેજન મળે છે. સ્વધર્મ વર્ધકમાં એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે ઇશ્વર ઉપર જરભાવની પ્રિતી રાખવી અને બીજે ઠેકાણે લખ્યું છે કે કલીયુગમાં એવી પ્રિતી ઇશ્વર ઉપર રાખી શકાતી નથી. એ બે વાતમાંથી પેહેલી વાતની અસર હમારા લોકોના મન ઉપર જલદીથી અને સહેલાઈથી થાય છે. ઇશ્વરની સાથે જરભાવની પ્રિતિ રાખવી એટલે મહારાજ અને વૈષ્ણવો વચ્ચે જરભાવની પ્રિતી રાખવી એવું સમજવું. તન અર્પણ કરવું એટલે વહુ દીકરીઓના તન પણ મહારાજને અર્પણ કરવા. મહારાજનેની ગેરહાજરીમાં તેમની બેઠકનાં પણ દર્શન હમારા લોકો કરે છે, અને બેઠકને પણ હમારા લોકો તેટલુંજ માન આપે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“મેં નવો પંથ ચલાવ્યો અથવા હું નવો પંથ ચલાવવાનો છું એટલા માટે મને ‘મથરાં પંથનું’ નામ આપ્યું નથી. એ નામ મને એટલાજ માટે આપ્યું છે કે હું મહારાજના હું વ્યભીચારની સામે થયો છું. જીવણજી મહારાજના મંદીરમાં હું કોઈ વેળાએ જઈ છું. હું મારી સ્ત્રીને જીવણજીના અથવા કોઈ પણ મહારાજના મંદીરમાં મોકલતો નથી. બીજા વૈષ્ણવો પોતાની સ્ત્રીઓને મોકલે છે. થોડાજ વૈષ્ણવોની સ્ત્રીઓ મંદીરમાં દર્શન કરવા જતી નથી. જીવણજીને હું ઇશ્વર સમજીને માન આપતો નથી. બીજા વૈષ્ણવો મહારાજનેના ચર્ચુરપર્શ કરે છે, હીડોલામાં બેસાડીને ઝુલાવે છે, ઠાકોરજીની પેઠે મહારાજને પણ પવીત્રાં પેહેરાવે છે. મહારાજનેના પગની રજ ઉંચકીને તેઓ પોતાના મોહોડામાં મુકે છે. જ્યારે મહારાજની પુજા વૈષ્ણવો કરે છે ત્યારે તેને મહાપ્રભુજી, પુરુષોત્તમ, વલ્લભદેવ કરીને બોલાવે છે. આ નામથી મહારાજને બોલાવે છે અને ઠાકોરજીની મુર્તિને નહીં તે હું સોગન ખાધને કહું છું મહારાજને બાહાર બેસે છે, તે વેળાએ તેમના સેવકો દર્શન કરવાને આવે છે. ઠાકોરજીના મંદીરનાં બારણાં તે વખત બંધ હોય છે. હું બીજા મહારાજનેના મંદીરમાં પણ

દર્શન કરવાને ગયલો છઉં. પુત્ર તથા સેવાની રીત બધા મંદીરમાં એકજ સરખી હોય છે. હું ફક્ત મુરતીનાજ દર્શન કરવા જઉં છું; મહારાજને હું હાથ જોડું છું પણ કોઈ રીતે તેની પુજા કરતો નથી. હમારા પંથના પુસ્તકોમાં લખ્યું છે કે મહારાજની સેવા ઈશ્વરની સેવાની પેઠે કરવી જોઈએ. મહારાજને બ્રાહ્મણ છે અને તેઓ ગુરૂ પ્રમાણે ગણાય છે. તેઓ બ્રાહ્મણ છે તે ઉપરથી તેઓ કાંઈ ધર્મગુરૂ કહેવાય નહીં. થોડાજ વૈષ્ણવો મહારાજને ઇશ્વર ગણતા નથી. હું મહારાજને ઇશ્વર ગણતો નથી; પણ મારો ભાઈ તેઓને ઇશ્વર ગણે છે. તન મન ધન, સઘળા હીંદુઓ પોતાના ગુરૂને અર્પણ કરતા નથી. તન મન, ધન, અર્પણ કર્યા પછી મહારાજની મરજીમાં આવે તે પ્રમાણે સેવકીઓ સાથે ચાલ ચલાવી શકે એ વાત અમારા લોકોમાં પ્રસિદ્ધ છે. વાદીને કાંઈ પણ બદલેલી કરતાં મેં પોતે દીઠો નથી; પણ તે વિષે મેં સાંભળ્યું છે. આશરે ચાર વરસ ઉપર મારી છોકરીનાં લગ્ન હતાં. ત્યારે તે છોકરીના સસરાએ એક મહારાજને તેડ્યો હતો. એ વેળાએ સુતકની બાબત ઉપરથી મહારાજને મારી પાસેથી સવા પાંચ રૂપીઆનો દંડ માગ્યો હતો; પણ તે દંડ મેં આપ્યો નહીં પણ મારી વતી મારા એક મિત્રે આપ્યો હતો. કૃષ્ણલીલા એટલે કૃષ્ણની સાથેની જનભાવની રમત. એ રમત કૃષ્ણ જ્યારે છ સાત વરસની ઉમરના હતા ત્યારે શરૂ થઈ હતી અને તે અગીઆર વરસના થયા ત્યારે બંધ કરી. આશરે ચાર પાંચ વરસ ઉપર કૃષ્ણ લીલાનું નાટક મહારાજના મંદીરમાં મેં જોયું હતું, અને તે વેળાએ પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ હાજર હતાં. એ લીલાનાં ચિત્ર કોઈ કોઈ ઘેરની ભીંત ઉપર પાડેલાં દીકામાં આવે છે; પણ તેમાં સ્ત્રીઓને નજ પાડવામાં આવતી નથી. ભાગવતના સારાંશ (ચુરણીકા) ની ચોપડી અમદાવાદ મધ્યે આસરે પાંચ વરસની ઉપર છપાએલી છે તેની અંદર (એક એ) ઘણાજ નામાં ચિત્ર છાપવામાં આવ્યાં છે. વૈષ્ણવો એ પુસ્તકને માને છે. ઝાડની ઉપર ઉભા રહીને પુરૂષ અથવા સ્ત્રીઓને નામાં જોવાં એ અમર્યાદાનું કામ છે. એ પ્રમાણે હું પોતે કદી ઝાડ ઉપર ચઢ્યો નથી. વેદનાં પુસ્તકોમાં એવા ચિત્ર મેં દીઠાં નથી. મહારાજે ચોટલા રાખે છે અને આ દુનીઆમાં જોખી છે, એમ તેઓ સમજે છે. એ પ્રમાણે હમારા પંથમાં લખ્યું છે હીંદુઓ પોતાને માથે ચોટલો અથવા ચોટલી રાખે છે. તે એવી મતલબથી નહીં કે તેઓનાં મરણ પછી દેવના (ફરેસ્તાઓ) ચોટલો અથવા ચોટલી પકડીને સ્વર્ગમાં

લઈ જાય, પુજા કરતી વખતે ફક્ત શીખા બાંધવા વાસ્તે તે રાખ-
વમાં આવે છે. વાદી સ્ત્રી કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાનું કહે છે તેમાં
ફક્ત ફગાઈ છે. મેં સાંભળ્યું છે કે તેણે સુરતમાં એક નિશાળ કહાડી
છે, અને તેના ખર્ચને માટે મુંબઈમાં ઉધરાણું કાઢ્યું છે. ૧૮૫૫ માં
ભાદીઆઓની જે સભા મળી હતી ત્યાં ઘણું એક દરાવો થયા તે મધ્યેનો
એક દરાવ સ્ત્રીઓને દર્શન કરવા દેવા વીધેનો હતો તેની મતલબ એ હતી કે
મહારાજે વ્યભીચાર કરવાળી અટકે, પાંચ છ વરસની વાત ઉપર મેં ગોકલા-
ધીશજી મહારાજને એ ત્રણ વખત દર્શન કરવાને આવેલી સ્ત્રીઓને ઇશ્વારત
કરતાં દીઠા છે, તે સ્ત્રીઓ હમારી જાતની હતી તે હું તેના પોશાક ઉપરથી
કહી શકું છું. મંદીરના જે ભાગમાં મહારાજનાં બાયડી છોકરાંઓ રહે છે
તે કેટલે વ્યભીચાર થતો નથી પણ ખીજા ઓરડામાં થાય છે. હું તેમના
સુવાના ઓરડામાં ગયેલો છું અને સ્ત્રીઓને ત્યાં જતાં દીડી છે, હું ફક્ત એકજ
વખત ગોકલાધીશના સુવાના ઓરડામાં ગયો હતો, ત્યાં તેણે મને એક ટીપમાં
નાથું ભરાવી આપવાને બોલાવ્યો હતો મહારાજેના સુવાના ઓર-
ડાની પાસે ઘણું કરીને વીધવા નાઓ ઉભી રહે છે એજ તેઓનો
ધંધો છે, મેં દારકાનાથજી મહારાજને પણ એક સેવકીની તરફ
ઇશ્વારત કરતાં દીઠો છે, તે પોતાના હાથથી ઇશ્વારત કરતો હતો તેવામાં
મને જોઈને તેણે પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો. તે સ્ત્રી મહા-
રાજ પાસે કાંઈ ચીજ માગતી હતી અને મહારાજે પોતાના હાથની
કાણી વાળીને જણાવ્યું કે આ—લે. તે સ્ત્રી પરણેલી અને આશરે
વીસ વરસની હતી. મારી છોકરીના વીવાહને અવસરે તેની સાસુની ઉપર
મેં ગુલાલ નાખ્યો હતો અને તેના બદલામાં તેને પેહેરામણી આપી હતી.
પણ મહારાજ જેવી રીતે અને જેવી મતલબથી ગુલાલ ઉડાડે છે તેવી
રીતે અને તેવી મતલબથી મેં ગુલાલ નાખ્યો નહીં હતો. મદુજી મહારાજે
કેલાંએક વરસ ઉપર મહાલક્ષ્મીમાં ગુલાલ ઉડાડેલો હતો તે મને ખબર
છે. ખેટ મધ્યે જ્યારે મહારાજે ગુલાલ ઉડાડે છે, ત્યારે તેઓ સ્ત્રીઓને
અડકે છે. હમારા લોકોમાં લગ્નને અવસરે બાયડીઓ ભુંડાં ગીત (ફટાણા)
ગાય છે. પણ તેમાં અને મહારાજે પાસે જર ભાવના ગીત ગાય છે તેમાં
ઘણો ફેર છે. એ ગીતોમાં સ્ત્રીઓ મહારાજ સાથે જર કર્મ કરવાનું
પોતે માંગી લે છે; પણ લગ્નના ફટાણામાં એક બાબુની સ્ત્રીઓ સામી બાબુ-
ની સ્ત્રીઓને ગાળો દે છે. મહારાજેની ખેઠક મેં મુંબઈ, ખેટ, અને માંડ-
વીમાં જોઈ છે, અને વૈષ્ણવો તે ખેઠકોના દર્શન કરવા જાય છે. મુંબઈના

ભાટીઆ જો કેળવણી પામેલા હોય તો મહારાજો આવો વ્યભીચાર ચલાવી શકે નહીં. સન ૧૯૫૫ ની સભાનો એહેવાલ 'સત્ય પ્રકાશ' મધ્યે પુરો આવ્યો નથી. સ્ત્રીઓને દર્શન કરવા દેવાની વાત તેમાં જણાવી નથી.

પાછી તપાસ—“સન ૧૯૫૫ ની સભાનો સાર તે વરસના ડીસેમ્બરના ‘સમાચાર’ તથા ‘જામે જમશેદ’ માં પ્રગટ થયો છે તે ખરો છે ‘સત્ય પ્રકાશ’ માં એ દર્શનનો ઠરાવ પ્રગટ નહીં થયો તેનું કારણ હું ધારું છું જે એ હશે કે એ ઠરાવ એક વરસ સુધી અમલમાં આવવાનો નહીં હતો. લગ્ન ઉપર ફટાણાં ગીત ગાવાનો ચાલ ઠહાડે ઠહાડે ઓછો થતો જાય છે, તે ‘સત્ય પ્રકાશ’ની મેહેનતને લીધે. મહારાજોએ એકલા મળીને મને દડ કરવાનો ઠરાવ કીધો હતો કારણ કે હું મહારાજની અનીતિની સામે થયો હતો. એ પ્રમાણે મહારાજોએ ઘણી વખત પોતાના સેવકો પાસેથી દંડ લીધેલો છે. વાદીએ કહ્યું કે સુરતમાં તેણે છોકરીઓની એક નીશાળ કહાડી છે. પણ એ વાત વીશે મારી ખાતરી થઇ નથી. એટમાં હમારા પંથના લોકોનું એક મુખ્ય મંદીર છે.”

(૧૦) ડાક્ટર ભાઉ દાજી —“હું ગ્રાન્ટ મેડીકલ કોલેજનો ગ્રેડ્યુએટ” તથા મુંબઈની યુનીવર્સિટીનો ‘ફેલો,’ તથા બોમ્બે રૉયલ એશીઆટીક સોસાઈટી તથા બીજી એવી ઘણીએક મંડળીઓનો મેમ્બર છું, આગલી ‘બોડ’ ઓફ ગ્રેડ્યુકેશન’નો હું મેમ્બર હતો. અગાઉ મેં કેટલાએક નીઅંધ લખ્યા હતા તેને માટે મને ઈનામે મળ્યાં છે. મુંબઈના દેશી તથા યુરોપીઅન રેહેવાસીઓએ છોકરીઓની એક નીશાળ મારા નામથી જાન્યુક ચાલુ કરી છે, હું શેણુવી બાલકો છું અને વલ્લભાચાર્યના પંથમાં નથી, આ દેશનો ઇતિહાસ જાણવામાં તથા કેટલીએક જીની શોધ કરવામાં મેં ઘણી ઉલટ લીધી છે. મારો ડાક્ટરનો ધંધો દેશીઓમાં સારી રીતે ચાલે છે. મુંબઈના મહારાજાઓ પેહેલવેહેલાં (યુરોપીયન) દવા મારેજ હાથે લેવા લાગ્યા. હું વાદી જન્મનાથજી મહારાજને ઓળખું છું આશરે દોહોડ વર્ષ ઉપર એક બે વખત હું તેને કાંઇ દરદને લગતી સલાહ આપવાને તેની પાસે ગયો હતો, (તેને શું દરદ થયું હતું તે વાત કહેવાની કોર્ટે ફરજ પાડવા ઉપરથી) તેને ચાંદીનું દરદ થયું હતું તેણે તે દીને મારી દવા લીધી નહીં અને કહ્યું કે હું મારા માણસને તમારે ઘેર મોકલીશ. મારા મીત્ર શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી તથા રાવસાહેબ વીશ્વનાથ નારાયણ તે વખતે હાજર હતા. અને વાદી પોતાના દદની હકીકત કહેવા લાગ્યો ત્યારે

તે ઉડી ગયા, હું ધારું છું કે ત્યાર પછી એ મહારાજ સાથે મારી બીજી મુલાકાત થઈ નથી. ચાંદીને ફટલાએક લોકો ટાંકી કરીને પણ કહે છે. તેણે મને જણાવ્યું કે દર્દની હકીકત તમને મારા માણસ સાથે કાલે કહેવડાવીશ તે મુજબ વાદીએ પોતાના સેક્રેટરી ગોર્ધનદાસને મારી પાસે મોકલ્યો. ગોર્ધનદાસે કહ્યું કે જદુનાથજી મહારાજને ચાંદી થઈ છે. તેને માટે ઓસડ આપો. મેં કહ્યું કે એ દર્દ નજરે જોવું જોઈએ. એટલું કહીને પછી મેં તેને મલમ આપ્યો, ફરીથી વાદીએ મને તેડાવ્યો નહીં. એજ દર્દને માટે મેં બીજા ત્રણ મહારાજોની દવા કીધી છે. હું સન ૧૮૪૯ ના ડીસેમ્બર મહીનામાં સુરત ગયો હતો ત્યારે જદુનાથજી મહારાજના આપને મળ્યો હતો. નીતિ વીધે મેં વાદીની ઘણી ખરાબ આખર સાંભળી હતી, અને મારો વિચાર જદુનાથજીની નીતિ વીધે ઘણોજ હલકો છે. બધા મહારાજોમાં ફક્ત જીવણજી વીદ્વાન છે એવું હું જાણું છું. બીજા મહારાજો સાધારણ બ્રાહ્મણોથી ચડતા નથી. મહારાજોને જે માન મળે છે તે વીધાથી નહીં પણ તેઓ વલ્લભના વંશવાળા છે તેને માટે મળે છે મહારાજોને તેમના સેવકો કૃષ્ણ પ્રમાણે માને છે. મહારાજની પુજા કરતાં તેમના સેવકોને મેં જોયા છે. વૈષ્ણવો મુર્તિના દર્શન કર્યા પછી બહાર આવીને મહારાજના દર્શન કરે છે, દર્શને આવનારાઓમાં મર્યાદા જોવામાં આવતી નથી. સ્ત્રી પુરુષ એક બીજા સાથે ભીડમાં અથડાય છે અને એક બીજાને કોણી મારે છે. મુર્તિની આગળ એક કંડેડો હોય છે અને તેની ઉપર બે માણસો ઉભા રહીને જાપટ (કોરડા) મારે છે, એ જાપટના મારથી દર્શન કરનારાઓને કોઈ વખતે ઘણું નુકશાન થાય છે. મારા જાણવામાં એવું આવ્યું છે કે એ મારથી એક બે શખ્સોની આંખ ગઈ છે. અને ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના ઘરેણાં ખોયાં છે, મહારાજોનું નાહુંનું પાણી સેંકડો લોકો લઈને પીએ છે તે મેં દીકું વ્. સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે મહારાજના ચર્ચુરપ કરી તે હાથ પોતાની આંખને લગાડે છે. ઓના પગની રજ પણ તેઓ ખાય છે. મોટા મંદીરમાં ચોકમાં એક મુર્તિની એક બંગલી છે, અને મુર્તિની સેવા કર્યા પછી મહારાજ ત્યાં જાય છે. સેવકો મુર્તિનાં દર્શન કરે છે તેના કરતાં મહારાજના દર્શન વધારે લાવધ કરે છે. તે બંગલીમાં બે ચોરડા છે, અને બે દાદર છે; તેમાંના એક દાદર મંદીરમાં પડે છે અને બીજો બહારના દરવાજા પાસે છે. જનાનામાંથી પણ એ બંગલીમાં જવાય છે. મહારાજના ઘરની સ્ત્રીઓ પોતાના મોહડાં ઢાંકી રાખે છે, અને સેવકીઓના મોહોડાં ખુલ્લાં રહે છે. આ મંદીરમાં મેં

કૃષ્ણની લીલાના કેટલાએક ચિત્ર જોયાં છે પણ હું નથી ધારતો કે એ ચિત્ર નાગાં અથવા ભુડાં હોય, આસરે વીસ વરસ ઉપર મેં એક મહારાજને જોયો હતો. તે સેવક તથા સેવકીઓને એક એક ચોપડી-માંથી ધણાજ ભુડાં તથા નાગાં ચિત્ર દેખાડતો હતો. તે એટલો તો સ્ત્રી લાંપટ હતા કે તે હમેશ સ્ત્રીઓ વીષેજ વાત કરતો હતો. તે વાત ચિત્રના જેવી ભુડી નહીં હતી ચિત્ર તો ધણાજ નાગાં અને ધણાજ ભુડાં હતાં. એક બે-પ્રસંગે એક બીજા મહારાજે મારી પાસે એવી દવા માંગી કે જેથી કરીને સ્ત્રીઓને ગરભ રહે નહીં. બીજા મહારાજેની અનીતિ વીશે મારે જીવજી મહારાજની સાથે કેટલીએક વેળા વાતચીત થઈ છે. એક વખત તો જાહેર વાત થઈ હતી. એ વીશે મેં મહારાજને સમજાવ્યા; પણ તેણે મને કહ્યું કે બીજા મહારાજે વ્યભીચાર કરે છે તે ઉપર મારો કાંઈ અખત્યાર નથી. આ વાત આશરે ત્રણ વરસપર થઈ હતી. મહારાજેએ નવો પંથ ઉભો કર્યો છે, અને તેઓ ઉંચા બ્રાહ્મણો નથી. બ્રાહ્મણોએ જ કર્મકાંડ કરવા જોઈએ;--હોમ કરવા અને કરાવવા, દાન લેવું અને આપવું ઇત્યાદી. મહારાજે ફક્ત દાન લે છે, પણ આપતા નથી. ધણાખરા મહારાજે ગુરના હોદ્દાને લાયક નથી. તેઓના આચરણ અસલ હિંદુ ધર્મને અનુસરતા નથી. હરએક છોકરાને તેનો બાપ, ભાઈ, અથવા ગોર જે કોઈ પુરૂષ મંત્ર ઉપદેશ કરે તે તેનો ગુર કહેવાય છે. ગાયત્રીના મંત્ર ઉપદેશમાં તન, મન, અને ધન, અર્પણ કરવાની વાત છેજ નહીં. સ્ત્રીની ઉપર ગુલાલ નાંખવો એ રમત નીતિને અનુસરતી નથી. મીતાક્ષરા (શાસ્ત્ર) માં ત્રણ જાતનો વ્યભીચાર કહેલો છે તે મધ્યે એ એક જાતનો વ્યભીચાર છે. એ મીતાક્ષરાના કેટલાએક વાક્યનો તરજુમો હું વાંચી સંભળાવું છું--

“ એકાંત જગાએ અથવા કવેળાએ ભાષણ કર્યા સીવાય પર સ્ત્રી
 “ ઉપર તાકીને જોવું, અથવા તેની સામે હસવું એ પેહેલી જાતનો
 “ વ્યભીચાર કહેવાય. સુગંધી પદાર્થો (જેવા કે ખુકા, અર્ગ તથા ડુલ)
 “ નાખવાથી, અથવા ઘરેણાં, કપડાં, અથવા અન્નપાનથી પર સ્ત્રીને
 “ લલચાવવું. એ મધ્યમ અથવા બીજી જાતનો વ્યભીચાર, એકાંત
 “ જગાએ અને એકજ બેઠક ઉપર બેસવું અને એક બીજાને કાટી
 “ કસવી, એક બીજાનાં ખભા ઉપર હાથ નાખવો, એક બીજાનો હાથ
 “ પકડવો, અથવા એક બીજાના વાળ પકડીને રમવું, એ સઉથી મોટો
 “ અથવા ત્રીજી જાતનો વ્યભીચાર છે. ”

“ પર સ્ત્રીએ પહેરેલા વસ્ત્રની ગાંઠ અથવા છાતી ઉપર ઓઢેલા ‘સા’નું છેડો, અથવા જંગ અથવા વાળને જે ઠાઈ શબ્દ પ્રતીતી
 “ હાથ લગાડે, અથવા એકાંત જગાએ અનેક વેળાએ એકજ એક
 “ ઉપર પર સ્ત્રી સાથે બેઠેલો હોય તો તેને શીક્ષાને વાસ્તે પકડવો જોઈએ
 “ જે કોઈ મગરખીથી અથવા મુખાઈથી એવું કબુલ કરે કે તેણે ફલાણી
 “ સ્ત્રીને ભોગવી છે તો તેને પણ વ્યભીચારને માટે પકડવો જોઈએ.”

“ લીલાનો અર્થ ભાગવતમાં પણ જરૂર લાવતો લખેલો છે. મહારાજે કેવા વાળ રાખે છે તે મારા ભાષ, નારાયણ દાજીએ ફોટોગ્રાફ લીધો છે તે હું મારી સાથે લાવ્યો છું તેની ઉપરથી વધારે સારી રીતે દેખાડી શકીશ. મહારાજનેની અનીતિ વીશે મરાઠી વર્તમાન પત્રોમાં પણ ઘણા વર્ષ થયાં ચર્ચા ચાલે છે. લાઘવલની ખીનાનો છેલ્લો વાક્ય મહારાજને સાધારણ રીતે લાગુ પડે છે. વાદીની આખર સુરતમાં ઘણીજ ખરાબ બોલાતી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ “ હું વૈદકનો ધંધો કરું છું. તે ધંધામાં સેંકડો જુદી જુદી જનતા ગરીબ અને તવંગર દેશીઓને મેં દવા આપેલી છે મારી ખાતરી છે કે વાદીએ ચાંદી શબ્દ વાપર્યો હતો. દર્દીઓ પોતાના દર્દનું નામ કહેવામાં કોઈ વેળાએ ભુલ કરે છે એ વાત ખરી છે રૂપાને ખી ચાંદી કહે છે. અને ટાંકીનું દર્દ થયું હોય તેને ખી ચાંદી કહે છે. વાદીનું દર્દ મેં પોતે નજરે જોયું નથી, કારણ કે તે મને દેખાડવામાં આવ્યું નહીં હતું પણ વાદીના તથા તેના સેક્રેટરીના કહેવા ઉપરથી હું કહી શકું છું હિંદુઓમાં સુધારો થાય એવી હું ઇચ્છા રાખું છું વાદીએ સુરતમાં નીશાળ કહાડી છે એવું તે મને કહેતો હતો. તેની મરજી છોકરીઓને પોતાના પંથની કેલવણી આપવાની હતી રસ મંડળીમાં હું પોતે સામેલ થયો નથી; પણ વૈષ્ણવોમાં એવી મંડળીઓ ભરાય છે, એમ પુસ્તકોમાં લખેલું છે. હું ધારું છું કે ગોપીઓએ કૃષ્ણ સાથે સંગ કીધો નથી, પણ તેઓ કૃષ્ણની ઉપર આશક થએલી હતી. કૃષ્ણ અને ગોપીગેની વાત ફક્ત વલ્લભાચાર્ય પંથમાં નથી અજ્ઞાત અને અભણ લોકો કૃષ્ણના જરકર્મની વાત ખરેખરી માને છે, વિદ્વાન લોકો તેમ માનતા નથી. (કોરટના પુછવા ઉપરથી) મને એવું માલુમ પડ્યું કે વાદીએ કોઈ ખીજનું ઓસડ કીધું, પોતાનું દર્દ મને દેખાડવાને તેને ઠીક ભાર્યું નહીં. લાઘવલની ખીનાના છેલ્લા ભાગના વાક્યમાં મહારાજે વીશે લખ્યું છે તે ઉપરથી હું સમજું છું કે ઘણા ખરા

મહારાજે અને બધા મહારાજે નહીં. વાદીને એ વાક્ય પાધરો લાગુ પડતો નથી, કારણ તે વાક્યમાં વાદીનું નામ વાપર્યું નથી. અંગ્રેજી તરજુમા ઉપરથી વાદીને જરા વધારે લાગે છે; પણ અસલમાં કાંઈ તેમ નથી. જે લોકો એમ સમજતા હોય કે વાદી ખરાબ નીતિનો મહારાજ છે, તેઓ એ વાક્ય મધે જણાવેલો શબ્દ ‘મહારાજે’ માં વાદીને પણ ગણે; અને જેવો વાદીને એમો સમજતા હોય તેઓ તેમ ન ગણે. વાદીને વીધે મારો મત ખરાબ હતો તે ઉપરથી વાદીને પણ મેં તેવોજ ગણ્યો. અગર જો એની ખરાબ ચાલ વીધે હું કાંઈ જાણતો નહીં હોત તો એ લાઘવલની બીના વાંચ્યા પછી વાદીને બીજા મહારાજે સાથે ગણું કે નહીં તે વીશે મને શક રહેત. ”

(૧૧) ડાક્ટર ધીરજરામ દલપતરામ--“ હું ગ્રાન્ટ મેડીકલ કોલેજનો ગ્રેડ્યુએટ છું, અને લોકોમાં ડાક્ટરનો ધંધો કરું છું. વાદી જહુનાથજી મહારાજ સન ૧૮૬૦ ના જુલાઈ મહીનામાં શેઠ મંગળદાસ નથુભાઈની છોકરીઓની નીશાળમાં આવ્યો હતો ત્યારથી હું તેને ઓળખું છું મને તેણે કહ્યું તે ઉપરથી હું તેને ઘેર ગયો હતો. સન ૧૮૬૮ના ડીસેમ્બરમાં તેણે પોતાનું ઓસડ કરવા મને બોલાવ્યો હતો. (દર્દનું નામ કહેવા માટે ડાટે ફરજ પાડવા ઉપરથી) તેને ચાંદીનું દર્દ થયું હતું. મેં તે દર્દ પોતે તપાસીને મારી નજરે જોયું, અને તે ચાંદીજ છે એવું મને માલુમ પડ્યું તેણે મને એ દર્દની હકીકત કહી સંભળાવી. તે બોલ્યો એ દર્દ મને ત્રણ ચાર મહીના ઉપર કોઈ ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કરવાથી થયું હતું, તે પાછું હાલ ઉપડ્યું છે. ચાંદીની જગાએ ‘બેકવૉશ’ લગાડવાને તથા પારાની દવા પેટમાં ખાવાને મં આપી. વાદીએ કહ્યું કે મને કેટલાંએક વરસ ઉપર એજ દર્દ થયું હતું અને મેં પારાનો દવા બતાવી હતી તે ખાધાથી તે મટી ગયું હતું વાદીએ મને પૂછ્યું કે જે સ્ત્રીને ચાંદીનું દર્દ ન હોય તેની સાથે સંગ કીધાથી એ દર્દ જાય છે, એ વાત તમે તમારાં વૈદક શાસ્ત્રના પુસ્તક મધ્યે વાંચી છે? મેં કહ્યું કે નહીં એ વિચાર ધણોજ ખોટો છે. ત્યારે તેણે કહ્યું કે મેં એ વાત સુરત મધ્યે બે વખત અજમાવી જોઈ છે, તેમાં એક વખત એ ઇલાજથી મારું દર્દ મટી ગયું પણ બીજી વખતે મટ્યું નહીં, અને તેનું કારણ એવું ભાસે છે કે તે વખતે હું ધણોજ નાકાવત થઈ ગયો હતો.

ઉલટ પાલટ તપાસ-“ વાદીને સન ૧૮૬૦ ના ડીસેમ્બર મહિનામાં મેં જોયો ત્યારે તેને ચાંદીનું દર્દ ત્રણ મહિનાં થયાં લાગેલું એવું મને માલુમ પડ્યું તેને ચાંદી થઈ છે એ વીશેની મારી ખાતરી એ દર્દ જોવા ઉપરથી તથા તેણે પોતાના દર્દની હકીકત કહી તે ઉપરથી થઈ. એ દર્દ મેં પોતે તપાસી જોયું હતું એક મહીના સુધી મેં તેનું ઓસડ કીધું હતું. ધણાએક વરસ થયાં હું સુરતમાં ગયો હતો. ચાંદીનાં દર્દને પારાની દવા આપવી કે નહી તે બાબત ડાક્ટરોમાં બે મત છે. જે પ્લેકવોશ ચાંદીની જગાએ લગાડવાને મેં આપ્યો તેની અંદર પણ પારો હતો આ ચાંદીનાં દર્દને માટે મેં કેટલાએક મોટા માણસોની પણ દવા કીધી છે. જ્યારે વાદીનું દર્દ મેં તપાસ્યું ત્યારે પાછળના ઓરડામાં વાદી એકલો હતો. તે ઓરડામાં અંધાર નહીં હતું અને તેમાં બેથી વધારે બારી હતી, એ દર્દની દવા મેં શરૂ કીધી ત્યારે વાદીને હવા ફેરબદલ કરવાની ભલામણ કીધી હતી. વાદીની મેં દવા કીધી તેની અગાઉ મેં તેની બત્રીજની દવા કીધી હતી. પ્રતીવાદી કરસનદાસને હું સાત આઠ વરસ થયાં ઓળખું છું. મેં તેને અથવા લક્ષ્મીદાસને અથવા કોઈ પણ શખ્સને વાદીનાં દર્દની વાત કહી નથી. હું વલ્લભાચાર્યના પંથમાં જન્મેલો છું અને જાતે કાયસ્થ છું. હાલ હું કોઈ પણ મહારાજના મંદીરમાં જતો નથી. હું ત્રણ વરસ થયાં ડાક્ટરનો ધંધો કરું છું વાદીએ મને કાંઈ એમ કહ્યું નથી કે આ દર્દ મરચાં ખાધાથી થયું છે. ”

લખમીદાસ ખીમજી—“ હું કાપડનો વેપારી અને જ્ઞાતે ભાટીઓ છું. મહાજનના બાર શેઠીઆમાંનો એક શેઠીઓ છું. દસ અગીઆર વરસ થયાં હું વાદી જદુનાથજીને ઓળખું છું હું જ્યારે બેટની જત્રાએ ગયો હતો ત્યારે એની સાથે મારી પહેલી ઓળખાણ થઈ. એ ઓળખાણમાંથી આરતે આરતે એની સાથે મારી દોસ્તી થઈ બેટ મધ્યે મેં જદુનાથજી મહારાજની પધગમણી કરીને બેટ ધરી હતી. બીજી વેળાએ મેં તેને બનાત વગેરેની બેટ કીધી હતી. બેટ મધ્યે (બારતેર મંદીરોની સાથે) લખમીજીનું મંદીર છે ત્યાં મેં જદુનાથજી મહારાજને એક વખત જોયો હતો. તે મંદીરની અંદર કેટલીએક સ્ત્રીઓ હતી. મુર્તિની ઉપર ગુલાલ નાખ્યા પછી વાદીએ બહારના ભોંકાની ઉપર ગુલાલ નાખ્યો અને ગુલાલ ઉડવાથી જે ધુમસ થઈ તેવામાં તરતજ તેણે ચઉદ વરસની એક જુવાન છોકરીની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો. જેવો વાદીએ તેની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો તેવી તે હસી પડી. બીજી

લોકો તે વખતે મંદીરની આહાર ઉભા હતા. હું ચાર કે પાંચ ઠારો (આશરે ૧૫૫૫ રૂપિયા) નો લાગો આપીને મંદીરની અંદર દાખલ થયો હતો, અને ત્યાં ત્રણ ચાર સ્ત્રી પણ હતી બીજા લોકો જે આહાર ઉભા હતા તેની ઉપર ગુલાલ નાખ્યા પછી તરતજ વાદીએ ઉપલી સ્ત્રીની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો. જે ઘરમાં વાદી ઉતર્યો હતો તે ઘરમાં હું દરરોજ તેના દર્શન કરવા જતો હતો. એક વખત હું મારા મામા દમોદર દેવજીની સાથે વાદીના દર્શન કરવા ગયો ત્યારે અપોરના એક વાગ્યાનો સુમાર હતો. વાદી પોતાના બીજાના ઉપર સુતો (લેટતો) હતો મારો મામા જમને તેના પગ ચાંપવા લાગ્યો, અને હું પણ તેમ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી બે કલાકને સુમારે ઉપર જણાવેલી ભાડી-આની જુવાન છોકરી (જેની છાતી ઉપર વાદીએ હાથ નાખ્યો હતો તે) એક વીધવાની સાથે ત્યાં આવી. તે વીધવાએ આવીને વાદીનાં કાનમાં કાંઈ કહ્યું તે ઉપરથી વાદીએ હમોને આહાર જવાને ફરમાવ્યું. હમો તેથી આહાર નીકળ્યા. વીધવા પણ હમારી સાથે આહાર આવીને પાછી અંદર ગઈ. પેલી જુવાન છોકરી વાદીના ઓરડામાંજ હતી. મારા મામાએ મને એની મતલબ સમજાવી, ત્યાર પછી એ વીધવાએ આહાર આવીને બારણું બંધ કરી દીધું. અને સાંકળ દબને તે પોતાના હાથમાં પકડી રાખી. એ સઘળો વખત પેલી જુવાન છોકરી અંદરજ હતી. મારા મામાએ મને કહ્યું તારી મરજી હોય તો હું તને રાસ લીલાના દર્શન કરાવું. મેં હા પાડી. તે ઉપરથી મારા મામાએ તે વીધવાને કહ્યું અને તેણે સાંકળ ઉઘાડી હમને અંદર જવા દીધા, અંદર ગયા એટલે વાદી તે જુવાન સ્ત્રી સાથે જાર કરતો હતો તે મેં દીધું, ફટલાએક ભાવકી સેવકા એવી રાસલીલાના દર્શન કરવાને આતુર હોય છે. વાદીએ મારા મામાને પુછ્યું કે તે દર્શન કરવાની ફટલી ભેટ કરાવી છે? મારા મામાએ કહ્યું કે એ તમને સારી ભેટ આપશે. (આ નિર્લજ વાત જણાવતાં સાક્ષી અચકાયો તે ઉપરથી સર જેસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે ઈનસાફની દરબારમાં ખરેખરી વાત કેહેવાને શરમાવવું જોઈએ નહીં) તે વખતે મારી ઉમર આશરે ૧૮ કે ૧૯ વરસની હતી ભાવકી સેવકા રાસલીલાનાં દર્શન કરવામાં મોટું પુન્ય સમજે છે, તેથી તેઓ ગૌલોક (મહારાજ પંથવાળાઓનું મોટું સ્વર્ગ.) મળવાની આશા રાખે છે, હું સરમાઈને તરતજ તે ઓરડામાંથી આહાર નીકળી આવ્યો અને મારો મામા અંદર રહ્યો. એ ત્રણ દિવસ પછી એક બીજી

પરણેલી ભાટીઆની સ્ત્રીને વાદીના સુવાના ઓરડામાં મેં જતી જોઈ. આશરે ૧૮ વરસ ઉપર હું ગોકુલ મથુરાની જાત્રાએ ગયો હતો ત્યાં રસમંડલીની વાત પેહેલ વહેલાં મારા સાંભળવામાં આવી. ખેટ મધ્યે એક રસ મંડલીમાં હું હાજર હતો, ત્યાં આશરે બાર, તેર, કે પંદર સ્ત્રી તથા પુરૂષો હતાં. એ રસ મંડળી ત્યાં દરરોજ ભરાતી હતી, એ રસ મંડળીમાં લોકો એકઠા થયા પછી ૮૪ અથવા ૨૫૨ વૈષ્ણવોની વાર્તા વાંચવામાં આવી હતી. તે વાર્તાના પુરતક ઉપર કાંઈએક સુકો મેવો, ઈંચાદી, ભોગ ધરી તે વૈષ્ણવોને વહેંચી આપ્યો હતો. પછી જે બહારના લોકો એ મંડળીમાં ફક્ત વાર્તા સાંભળવાને આવ્યા હતા તે ઉડીને ચાલતા થયા. હું પણ બહારનો માણસ ગણાતો હતો તોપણ બીજાઓ ગયા પછી થોડી વાર બેસી રહ્યો. તે લોકોએ બહાર ગાદલાંનો એક ઢગલો પડ્યો હતો તે ઉપાડીને માંહેના ઓરડામાં હારવી હાર પાથર્યાં. સ્ત્રી તથા પુરૂષ ત્યાં બેઠેલાં હતાં. તેઓએ મારા મામાને કહ્યું કે એને વિદાય કરો. તે ઉપરથી હું ત્યાંથી ઉઠ્યો અને તેઓએ તરતજ દીવા ઓલવી નાંખ્યા. હમારા લોકોમાં રસમંડળીની વાત ધણી પ્રસીદ્ધ છે, પાંચ વરસના છોકરાઓ પણ જાણે છે; તે એવી રીતે જાણે છે; રસમંડળીમાં વાર્તાઓ વંચાય છે તે વાર્તાની મતલબ જુદી રીતે સમજાવવામાં આવે છે, અને એક બીજાની સ્ત્રીઓ સાથે જરકમ કરવામાં આવે છે. દરેક પુરૂષ જે એ મંડળીમાં સામેલ થાય તે પોતાની સાથે પોતાની સ્ત્રીને પણ લઈ જાય છે ફક્ત વરકત લોકો બાયડી વગર દાખલ થઈ શકે છે. એ મંડળીવાળા મહારાજના મોટા અને ભાવકી સેવકો કહેવાય છે. વરકત લોકો મહારાજોની ભડવાઈ કરે છે. એક વેળાએ વાદીએ મને કહ્યું કે વરકત લોકોએ મહારાજોને બગાડ્યા છે. ખેટની અંદર જ્યારે હું વાદીની પાસે બેઠો હતો ત્યારે ઉપર જણાવેલી એક બીજી ભાટીઆની સ્ત્રી આવી, તેણે શરમાઈને મારી લાજ કાઢાડી તે ઉપરથી મારા મામાએ કહ્યું કે ચાલો આપણે જઈએ, વાદી અને પેલી સ્ત્રી અંદરના ઓરડામાં ગયા અને હમે ચાલતા થયા. વાદીને ચરણરૂપશ કરનારી સ્ત્રીઓના હાથ પોતાના પગના અંગુઠાથી દાખતાં મેં ત્રણ ચાર વખત દીઠો છે. અંગુઠાથી હાથ દાખવો એ જરકમની ઇશારત છે. વાદી મુબઈમાં આવ્યા પછી બીજે કે ત્રીજે દહાડે હું તેને બાથખંડામાં મળ્યો હતો.

(પંદરમો દીવસ; અહપસ્તવાર તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી);

“વાદી મુંબઈમાં આવ્યા પછી દહાડામાં હું તેને બે ત્રણ વખત રોજ મળતો હતો, તે મારી સાથે મિત્રાચારી રાખતો હતો. મેં તેને મારે ઘેર પધરાવ્યો હતો. મારા મિત્રો સાથે મેં તેને ઓળખાણ કરાવી આપી હતી અને તેની પધરામણી કરવાને વાસ્તે મેં તેઓને લલામણુ કીધી હતી. સભા ભરવાને વાસ્તે મેં તેઓને ખુરશી, શેત્રંજી તથા કોચ આપ્યા હતા. વાદીએ બે ચોપાનીયાં પ્રગટ કીધાં છે તે હું જાણું છું. એ ચોપાનીયાં છપાવી આપવાનો બંદોબસ્ત મેં ગણપત કૃષ્ણાજી સાથે કીધો હતો. એ બંદોબસ્ત વાદીના કહેવા ઉપરથી મેં કીધો. ચોપાનીયાં વાદી પોતે લખતો હતો. વાદી લખાવતો હતો અને ગોરધનદાસ તેના કલ્યા મુજબ લખતો હતો. ચોપાનીયાના ધરાક કરવાને વાસ્તે વાદીએ ‘ચાલુક’ છાપખાનામાંથી હેંડબીલ છપાવ્યું તે મેં જોયું છે. એ હેંડબીલ કહાડવાની વાદીને મેં લલામણુ કીધી હતી. એ મધ્યેની ખીના વાદીએ લખાવી અને ગોરધનદાસે લખી. વાદીએ વળી એક ચર્યાપત્ર ગોરધનદાસ પાસે લખાવી ‘ચાલુક’ પત્રમાં મોકલ્યું હતું. એ મધ્યે ‘સત્ય પ્રકાશ’ સાથે તકરાર લખી હતી અને તેમાં વાલકેમ્બર તથા લાઠિબલના રસ્તા વીધે લખ્યું હતું. વાદીએ લાઠિબલની ફરીઆદી શરૂ કરી તેની અગાઉ મને જાણાવ્યું કે છાપાવાળાઓને લીધે બધા મહારાજને મુંબઈમાંથી નાસી જાય છે. પણ હું તેઓની સાથે લડવાને અહીં આવ્યો છું, તેણે મને પુછ્યું કે મારી ગેરહાજરીમાં ફરીઆદી ચાલે કે નહીં. મેં કહ્યું કે હું એ વીધે કાંઈ જાણતો નથી. તે વેળાએ કરસનદાસ નેણસી હાજર હતો. તે બોલ્યો કે તમારી ગેરહાજરીમાં ફરીઆદી ચાલી શકશે. તેણે મને પુછ્યું કે હું જો મુંબઈમાં રહું તો મારી સાહેદી મારે ઘેર લે કે નહી. મેં કહ્યું કે એમ કદી બનશે નહી, કારણ કે આસરે છ વરસ ઉપર જીવણુજી મહારાજને સમન થયો હતો અને તેની સાહેદી ઘેર આગળ લેવડાવવાની ધણીખી તજવીજ કીધી, પણ કાંઈ વલ્યું નહીં. ત્યારે વાદીએ મને પુછ્યું કે જો હું કોર્ટમાં જઈ તો મને જડજની પાસે બેસવાને ઉંચી જગા મળે કે નહીં? મેં કહ્યું કે તે હું કહી શકતો નથી, ત્યારપછી વાદીની સાથે કેટલીએક મુલાકાત થયા પછી મારી ખાત્રી થઈ કે તેણે પોતાની આમલી અનીતિની ચાલ છોડી નથી. થોડાએક મહીના સુધી તેણે સ્ત્રી કેળવણીને મદદ કરવાનું ડાળ ધાલ્યું હતું તેથી, હું ભુલાવામાં પડ્યો. એક દહાડે હું

વાદીનાં મંદીરમાં બેઠો હતો ત્યારે બે સ્ત્રીઓ આવી; એક પરણેલી આશરે ૨૫ વરસની હતી અને બીજી વીધવા હતી. પરણેલી સ્ત્રી જ્યારે ઉપર ચડી ત્યારે તેના હાલમાં રૂપાની લોટી ઢાંકેલી હતી તે બાહાર કાઢાડી. તે જોઈને મહારાજે અંદરના ઓરડામાં જવાની તેને ઈશારત કરી. તે ઈશારત તે જીવાન સ્ત્રી સમજી નહીં તે ઉપરથી મહાગજની દાસીએ કહ્યું કે વૈષ્ણવ માંહે આવો. તે ઉપરથી બેઉ જણીઓ અંદર ગઈ. વાદીએ મને કહ્યું કે તમે જઈને ચોપાનીઓં છાપવા વીધે ગણુપત સાથે જલ્દીથી બંદોબસ્ત કરો. હું નીચે ઓટલા ઉપર ઉતર્યો; પણ મારા મનમાં સંશય પડવાથી હું પાછો ઉપર ગયો અને આગળ બેઠો હતો ત્યાં જઈને બેઠો. ત્યાં બારણાની બાહાર પેલી વીધવા બેઠી હતી. હું આશરે અરધો કલાક બેઠો તે પછી મહારાજ બાહાર આવ્યા અને મને જોઈને શીકા પડ્યા, તેની પાછળ તે સ્ત્રી પણ હસતી હસતી નીકળી. મેં તે વખત ધાણું કે વાદીએ તેની સાથે જરકમ કીધું, તેના હાથમાં રૂપાની લોટી તે વેળાએ હતી નહીં, વાદીને તે લોટી આપી દીધી હશે. પછી તે વીધવા તથા પેલી જીવાન સ્ત્રી ચાલતી થઈ. વાદીએ મને કહ્યું કે તમે પાછા કેમ આવ્યા? મેં કહ્યું કે મારે હાલ બાહાર જવું છે, માટે તમેજ તમારો માણસ ગણુપતને ત્યાં મોકલો; એમ કહીને હું પણ ચાલતો થયો. સાંજના પાછો હું મહારાજને મળ્યો ત્યારે અંદરના ઓરડામાં વાત કરવાને મને લઈ ગયો.

વાદીએ વાત કહાડી અને મને પુછ્યું કે છોકરીઓની નીશાળ મુંબઈમાં કાઢાડવા બાબત તમે શું બંદોબસ્ત કીધો? મેં કહ્યું કે મહારાજ આ બધો તમારો ઢોંગ છે. તમે બહારથી સુધારાની મોટી મોટી વાતો કરો અને અંદરથી આવાં કરતુક કરો છો! તેણે કહ્યું કે હું તો ફક્ત આરોગવાને (ખાવાને) અંદરથી ગયો હતો. એટલું કહીને તે વાત વાદીએ ઉડાવી દીધી. બીજી વેળાએ એજ બાબત વીધે ફરીથી વાત નીકળી. મેં કહ્યું કે તમે કેહતા હતા કે હું જાહેર રીતે આરોગું છું, અને તે દહાડે તમે બીતર (અંદર) આરોગવાને કેમ ગયા? મહારાજે કહ્યું કે તે સ્ત્રીની એવીજ મરજી હતી. મેં કહ્યું જ્યારે એમજ હતું ત્યારે વીધવા સ્ત્રીને બહાર શા માટે બેસાડી તેનો જવાબ મહારાજે આપ્યો નહીં. વાદીના ચરણરૂપશ કરતાં મેં કેટલીએક સ્ત્રીઓને જોઈ છે, અને જીવાન તથા ખુબસુરત સ્ત્રીઓના હાથ વાદીને પોતાના પમનાં અંગુઠાથી દાખતાં મેં દીઠો છે ઉપલી વાત થયા પછી

એક અઠવાડીએ મેં વાદીને કાંઈ ઓસડ પીતાં જોયો. તે ઓસડ વાદી ચલાવના પાણીમાં પીતો હતો. તે વખત હું કાંઈ ઓદ્યો નહીં. તેજ દીને સાંજના હું પાછો વાદીને મળવાને ગયો. ત્યારે તેના સુવાના ઓરડામાં તેની સાથે મારે વાતચીત થઈ. મેં તેને પુછ્યું કે મહારાજ આજ સવારે તમે ઓસડ શા માટે પીતા હતા? તેણે કહ્યું કે મને ચાંદીનાં દરદ જેવું જણાય છે. મેં કહ્યું કે મહારાજ મારી પુરી ખાતી થઈ કે તમે હજી સુધયાં નથી. તે ઉપરથી વાદીએ કહ્યું કે ‘તમે હમારો અંત લો ના. પુરૂષની પાસેથી હમને શું પેદાશ થાય છે? પેદાશનો મુખ્ય આધાર તમારા લોકોની સ્ત્રીઓ ઉપર છે. હમને પેદાશ કરી આપવાનો તમે જો બંદોબસ્ત કરો તો મહારાજોમાંથી વ્યભીચારની જડ ઉખેડી નાંખવાનું હું માથે લઉં. વ્યભીચારનું વ્યસન એકદમ છોડી દેવું ધણું મુશ્કેલ છે. તો પણ મેં મારી ચાલમાં અગાઉનાં કરતાં ધણો સુધારો કરીધો છે. તેણે મને કહ્યું કે તમે ડોક્ટર ભાઉ દાજીને મારી પાસે લઈ આવજો. એ મુજબ ડોક્ટર ભાઉ દાજીને હું લઈ ગયો, તે વેળાએ રાવ સાહેબ વીશ્વનાથ પણ હમારી સાથે હતો. નીશાળ વખે થોડી વાત થયા પછી વાદીએ પોતાના દરદની વાત કહાડી ત્યારે હું તથા રાવ સાહેબ વીશ્વનાથ ઉડીને જરા દુર ગયા. ત્યાર પછી ડોક્ટર ભાઉ દાજી સાથે શું વાતચીત થઈ તેની મને ખબર નથી. કેટલાએક દીવસ પછી હું વાદીને મળ્યો ત્યારે તેણે મને જણાવ્યું કે હું ધીરજરામની દવા કરું છું. તે વેળાએ તેનું મોહોડું આજીરીની પેઠે ઉતરી ગયલું હતું. ડોક્ટર ભાઉ દાજીને હું સન ૧૮૬૦ ના સપ્ટેમ્બર મહીનામાં લઈ ગયો હતો. મહારાજોના વ્યભીચારની વાત ધણીજ પ્રસીધ્ધ છે. આશરે દશ, બાર કે પંદર મહારાજોના વ્યભીચાર વીધે મને પોતાને અનુભવ છે. સન ૧૮૫૫માં ભાટીઆઓની સ્ત્રીઓને પાછલી રાતે દર્શન નહીં મોકલવાનો બંદોબસ્ત કરવા માટે ભાટીઆનું મહાજન એકઠું મળ્યું હતું. બીજા મહારાજોના વ્યભીચાર વીધે જીવલેજી મહારાજની સાથે હમારે વાતચીત થએલી છે, એ વાતચીત વખતે ડોક્ટર ભાઉ દાજી, વીનાયક વાસુદેવ અને હું ભુલતો નહીં હોઉં તો નારાયણ દીનાનાથજી હાજર હતા. હમને મહારાજો બોલાવ્યા હતા. મહારાજો કહ્યું કે છાપવાળાઓ લડે છે અને મને સાહેદી સમન આપ્યો છે. ડોક્ટર ભાઉ દાજીએ કહ્યું કે મહારાજ! તમારી ચાલ સુધારો, નીશાળો કાઢાડો, તમારા સેવકોને ધર્મોપદેશ કરો, તો તમારી વીરુદ્ધ કાંઈ છાપશે

નહીં અને તમારી મોટી કીર્તી થશે. ડોક્ટર ભાઉ દાજીએ તે વેળા એથી વધારે બોધ કીધો હતો, પણ હું ફક્ત તેની મતલબ જણાવું છું. જીવણજીએ કહ્યું કે બીજા મહારાજે ઉપર મારી કાંઈ સત્તા નથી અને તેઓની ધણીખરી પેદાશ સ્ત્રીઓ પાસેથી થાય છે, એટલા વારતે એ વીષેના અટકાવ કરવાને હું શક્તિવાન નથી. બીજી વેળાએ જીવણજી મહારાજ સાથે મહારાજેના વ્યભીચારની વાતચીત થઈ ત્યારે શેઠ ખરશેદજી નશરવાનજી કામા પણ હાજર હતા, અને તેણે જીવણજી મહારાજને ઘણું સમજાવ્યું. જીવણજીએ કહ્યું કે હું પોતાને વીષે બંદોબસ્ત કરવા તથા વ્યભીચાર છોડવાને તૈયાર છું. એ બંદોબસ્ત કરવાને જીવણજીએ કબુલ કીધું, પણ તેની ઉપર સહી આપવાને ના પાડી. ત્યાર પછી જીવણજીએ એકાંતમાં હમને ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું કે તમે એ ઘેરની વાત બહાર કરી તે ઠીક નહીં. ગયે વરસ (સપ્ટેમ્બર મહીનામાં) છાપાવાળાની તરફથી ટ્રાઈ સાહેદી પુરે નહીં એવા બંદોબસ્ત કરવાને ભાટીઆનું મહાજન મળ્યું હતું. તેમાં મને બોલાવ્યો હતો; પણ હું ગયો નહીં હતો. એ મહાજન એકઠું કરવા માટે મારી રજાની જરૂર હતી; પણ તે લીધી નહીં હતી. વાદીની પાસે જવાનું મેં પાછળથી બંધ કીધું.

ઉલટ પાલટ તપાસ- એટમાં હું જ્યારે વાદીને મળ્યો ત્યારે તેની ઉંમર અઠાવીસેક વરસની હતી, હમણા તે આશરે ૪૦ વરસની છે, તે વેળાએ વાદી જે ચાલ ચલાવતો હતો તે હું હમારા ધર્મની વાત સમજતો હતો. ગોલામીખત થયા પછી મારા વીચાર બદલાઈ ગયા છે, ગોલામી ખત ઉપર જે પ્રમાણે કેટલાએક સુલેહના અમલદારોએ સહી કીધી તે પ્રમાણે મેંબી કીધી છે. જે જીવાન સ્ત્રીને મેં એટમાં જોઈ તે પરણેલી હતી. એમ હું પહેરવાસ ઉપરથી કહી શકું છું. શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈની નીશાળમાં વાદી છોકરીઓને ધનામ આપવાને પધાર્યો હતો. તેના વિચાર એવા હતા કે છોકરીઓને ફક્ત વક્લભાચાર્ય પંથના ધર્મની કેળવણી આપવી. પણ વિનાયક વાસુદેવજીએ પોતાનો વિચાર એથી ઉલટો જણાવ્યો હતો. એ અવસરે ગામમાં પુનર્વીવાહની ચર્ચા ચાલતી હતા, અને વાદીએ તે વીષે તકરાર કરવાને એક જાહેર સભા મેળવી હતી, પુનર્વીવાહ નહીં કરવા એવા વાદીનો વિચાર હતો હતો, જે બે સ્ત્રીઓ મુંબઈમાં વાદીને પાસે ગઈ હતી તેને હું ઓળખતો નથી, વાદીની ખરાબ ચાલને લીધે મેં તેની પાસે જવાનું પાછળથી બંધ કીધું.

પાછી તપાસ—“ વાદી ધર્મગુર કહેવાય છે; પણ ધર્મગુર પ્રમાણે ચાલતો નથી. તે કદી ધર્મના ઉપદેશ કરતો નથી. તેણે ધર્મનો ઉપદેશ કે વો જોઇએ ગોલામી ખત ઉપર મેં નાખુશીથી સહી કીધી હતી, અહીં સાહેદી પુરવા આવ્યાથી હું એ લખતથી ઉલટો ચાલ્યો છું (જજોના પુછવા ઉપરથી) ખેટ મધ્યે વાદીને મેં જે અનીતિ કરતાં દીઠો હતો તે વીષેની વાત મેં વાલેસની કંપનીના ક્લાગીઆ શેઠ ધનજીભાઈ ફરામજીને આશરે ચાર કે પાંચ વરસ ઉપર જણાવી હતી. ત્યાર પછી ગયે વર્ષે મારો મામો દામોદર દેવજી મુંબઈમાં હતો ત્યારે શેઠ ગોકલદાસ તેજપાલની વાદીમાં એની તથા બીજાઓની હજુર એજ વીષે વાતચીત થઈ હતી, તે વેળા ખટાઉ મકનજી, તથા મથુરાદાસ લવજી તથા નરશી જેઠા હાજર હતા, ગયા મે મહીનામાં હું માથેરાન ગયો હતો ત્યારે શેઠ મંગળદાસ નથુભાઈની પાસે પણ મેં વાદીની અનીતિ વીષે વાત કીધી હતી.

(૧૩) કાલાભાઈ લલ્લુભાઈ—“ હું જ્ઞાતે કાયસ્થ અને એલ્ફી ન્સ્ટન રકુલનો વિદ્યાર્થી છું. વાદીને હું ઓળખું છું. અને ત્રણ વરસ ઉપર સુરતમાં હું તેની પાસે જતો હતો, વાદી મારા આપનો મિત્ર થાય. સુરતમાં પહેલવેલી મુલાકાતે વાદીની સાથે મારે પુનર્વાવાહ વીષે વાતચીત થઈ હતી. વાદીને હું વારંવાર એ મળવા જતો હતો, અને તેના મંદીરમાં જુદા જુદા ઓરડામાં જુદે જુદે વખતે તેનો મેળાપ થતો હતો; અને જ્યારે હું જતો હતો ત્યારે વાદીની પાસેથી મને (પ્રસાદી) બીકું મળતું હતું. એક દહાડે હું પહેલે માળે વાદીની પાસે બેઠો હતો તેવામાં એક વાણીઆની છોકરી મહારાજની દાસી સાથે આવી. તે છોકરીની ઉંમર ચઉદ પંદર વરસની હતી. આગલા દીવાનખાનામાંથી થઇને તે અંદરના ઓરડામાં ગઇ. અને એક વાણીઓ હમારી પાસે દીવાનખાનામાં બેઠો હતો તે ઉડીને ચાલતો થયો. ત્યાર પછી વાદી દીવાનખાનામાંથી અંદરના ઓરડામાં ગયો, અને પેલી દાસી દીવાનખાનાના મોટા બારણા આગળ બેઠી, થોડીવાર પછી ચાર પાંચ સ્ત્રીઓ આવી તેની સાથે દાસી વાત કરવા લાગી મને દરરોજ બીકું મળતું હતું તે એ દીને નહીં મળવાથી હું વાદીની પાસે અંદરના ઓરડામાં તે માગવાને ગયો. જેવો અંદરના ઓરડાનું બારણું ઉઘાડી માંહે જઈ છું તેવામાં મહારાજ સામેના કાચ ઉપર તે જુવાન છોકરીની સાથે બેઠેલા હતા. તેઓ એક બીજાના ગળામાં હાથ નાંખીને કાઠી તથા

ચુંમી કરતા હતા, મને જોઈને મહારાજ બોહા પડ્યા અને કહ્યું કે મેં તને આજ બીડું નથી આપ્યું? એમ કહીને મારી સાથે બહાર આવ્યા અને પોતાના ખવાસ (ચાકર) પાસે બીડું મંગાવીને મને આપ્યું તે લઈને હું ચાલતો થયો. મહારાજ પાછા અંદરનાં ઓરડામાં ગયાં. મુંબઈમાં વાદી આવ્યા પછી હું તેને ઘણું કરીને રોજ મળવા જતો હતો. એક વેળાએ હું વાદી પાસે બેઠો હતો ત્યારે વ્યભીચાર સંબંધી વાતચીત નીકળી તે વેળાએ બે ત્રણ ચાંચીઆ (ભાટીઆ) હાજર હતા. મહારાજે કહ્યું કે વ્યભીચારમાં કાંઈ બાધ નથી. પણ ઉલટું તેથી માલુસને કોવત આવે છે અને તેનું લોહી સાફ થાય છે. તે વીધેનો તેણે એક દાખલો આપ્યો, તે એક ગાયકવાડ સરકારની દરબારમાં કેટલાએક મલ હોય છે. તેઓ એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ રાખે છે અને કુસ્તી રમવાને તૈયાર થાય છે તેની અગાઉ તેઓ સંગ કરે છે બીજી વેળાએ વાદીના મંદીરના ચોકમાં હું ઉભો હતો ત્યારે બે ત્રણ વૈષ્ણવો એક સ્ત્રીની સામે આંગળી ઠરી વાત કરતા હતા, કે આની ઉપર જદુનાથજી મહારાજ આશંક છે. તે સ્ત્રીને મેં ઓળખી રાખી. બીજે પ્રસંગે મારી રકુલમાં રળ હતી અને હું બે વાગ્યાને સુમારે કાંઈ કામે જતો હતો ત્યારે તે સ્ત્રીને મેં રસ્તામાંથી જતાં દીડી. મેં એવી કલ્પના કીધી કે તે મહારાજના મંદીરમાં જાય છે. તે ઉપરથી હું તેની પાછળ ગયો, તે સ્ત્રી વાદીના મંદીર ઉપર ચડી. હું પણ ઉપર ગયો અને વાદી દીવાનખાનામાં બેઠો હતો તે સ્ત્રી વાદીના અંદરના ઓરડામાં ગઈ; હું ગયો પછી થોડી વારે વાદી તેની પુઠે ગયો હું બાહારના દીવાનખાનામાં બેસી રહ્યો આશરે અરધે કલાકે મહારાજ બહાર આવ્યા અને મારી તરફ જોઈને હસ્તું મોહોડું કયું. મેં કહ્યું કે મહારાજ તમે સુધારો તો સારો કરો છો. ત્યાર પછી થોડી વારે પેલી સ્ત્રી બહાર નીકળી તે મહારાજની સામે મોડું હસ્તું કરીને ચાલતી થઈ. તેનો પોશાક ચુંથાઈ ગયો હતો. અંદર ગઈ ત્યારે જેવો અછઠ્ઠ હતો તેવો નહી હતો. તેના કપડા તથા ધરેણું ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે કોઈ આબરવાળા ગ્રહસ્થની સ્ત્રી હતી 'સ્વધર્મ' વધક' ચોપાનીઆં વિષ વાદી સાથે મારે વાતચીત થઈ હતી. તે બોલ્યો કે તે મારી તરફથી છપાય છે. સુરતમાં વાદી ન્યારે હતો ત્યારે એક દહાડો તેણે મારા દેખતાં સેવકીઓને ચણુસ્પર્શ કરવાની ના પાડી. મેં તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે ચણુસ્પર્શ કરવા દીધાથી લોહાને સંશય ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર પછી મહારાજ ન્યારે મુંબઈમાં આવ્યા ત્યારે

સેવકીઓને ચલુસ્પર્શ કરવા દેતાં મેં તેને દીઠા હતા. વાદી ધણું જીદું બોલે છે. સુરતમાં તેની આખર સારી બોલાતી નથી. તે વ્યભીચારી વાત છે, એ વાત ત્યાં પ્રસીધ્ધ છે. મારો બાપ મુંબઈની સદર અદાલતનો શીર-સ્તેદાર છે. હું વાદીની પાસે વારે ધડીએ જતો હતો તે ઉપરથી કહી શકું છું કે લાઈબ્રેરીની બીના છપાઈ તેની અગાઉ તેની પાસે જેટલા લોકો આવતા હતા તથા તેને જેટલું માન મળતું હતું તેટલુંજ માન લાઈબ્રેરીની બીના છપાયા પછી પણ તેને મળતું હતું.

ઉલ્લટ પાલટ તપાસ—“મારી ઉંમર ૧૬ વરસની છે અને હું દાકતર ધીરજરામનો લગ્નજો થાઉં છું. હું પ્રતિવાદીને ઓળખું છું. સુરત મધે ત્રણ વરસ ઉપર હું વાદીને મળ્યો હતો. ત્યારે તે પરજીવો હતો. સુરત મધ્યે વાદીની બદન્યાલ મેં જોઈ તે વીશે મેં નર્મદાશંકરને તેજ દીને જણાવ્યું હતું. સારાં કામને માટે જીદું બોલવું તેમાં પણ હું પાપ સમજું છું.

પાછી તપાસ—“મુંબઈ મધે જે સ્ત્રીને મેં જોઈ તે મહારાજની છોકરી નહીં હતી, તે વીષે મારી પાછી ખાતર જમા છે.”

૧૪ ખરશીદત મનચેરત—“હું ચાલુકનો મેનેજર છું, મહારાજનો કેસ ચલાવનાર પરબુદાસને હું ઓળખું છું, તે આ હેંડબીલ તા. ૨૦ નું મારી પાસે છપાવવાને લાવ્યો હતો, તેણે એક ગરબીની ચોપડી પણ છપાવી હતી. તેનું બીલ મહારાજનાં નામનું કીધું હતું. મહારાજને ત્યાં તે જાપેલા હેંડબીલ હું લઈ ગયો ત્યારે મહારાજના માણસે મને જણાવ્યું કે તેના પૈસા પ્રબુદાસ તમને સુકારી આપશે.

(૧૫) કાનોઆ ગણુપત—“ગણુપત કૃષ્ણાજીના જાપખાનાનો હું જાપનાર છું. શેઠ લક્ષ્મીદાસની મારફતે મહારાજે મારી પાસે “સ્વધર્મ વધક” ના ચોપાનીયાં છપાવ્યાં હતા. મહારાજના સેક્રેટરી મોર્ધનદાસની ઉપર તેના ‘પ્રુકશીટ’ મોકલવામાં આવતાં હતાં.

(સોલમો દીવસ શુક્રવાર તા. ૨૧ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૧૬) ચત્રજી વાલજી—“હું બાટીઓ છું અને વાદીને ઓળખું છું. મુંબઈમાં હું વાદીની પાસે વારે ધડીએ જતો હતો. એક દહાડે હું વાદીની પાસે બેઠો હતો, તેવામાં એક સ્ત્રી આવી તે વાદીના અંદરના ઓરડામાં ગઈ ત્યાર પછી થોડી વારે મહારાજની દાસીએ આવીને

મહારાજના કાનમાં કાંઈ કહ્યું. વાદી ખાવાનું મીઠા-ખહાનું કરીને અંદર ગયો, અર્ધો કલાક રહીને પાછો બહાર આવ્યો તેની પાછળ પેલી સ્ત્રી પણ નીકળી. તે સ્ત્રીના પોશાકમાં મેં કાંઈ ફરફાર દીઠો નહીં. થોડી વાર પછી મહારાજ પાછા જમવાને ઉઠ્યા.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“હું વાદીને ઘણું કરીને રોજ મળવા જતો હતો. મેં તેનો જનાનો જોયો નથી. હું મહારાજના સુવાના ઓરડામાં ગએલો છું. મહારાજની વીરધ જે જે ચોપાનીયાં છપાયાં હતાં તે લેવાને મહારાજે મને અંદર બોલાવ્યો હતો, તે ચોપાનીયાં મેં તેને આપ્યાં. ઉપર જણાવેલી સ્ત્રીના હાથમાં મેં કાંઈ જોયું નહીં હતું, પ્રતીવાદી કરસનદાસ આશરે ૭ વરસ ઉપર ‘ગોકળદાસ તેજપાળ વીદ્યાલય’નો માસ્તર હતો અને તેના હાથ નીચે મેં આશરે દોઢોડ વરસ સુધી કેળવણી લીધી હતી. ઉપર જણાવેલી સ્ત્રી વીશે મેં તેની પાસે કાંઈ વાત કરી નહીં હતી. મારે વાદી સાથે વ્યભીચાર સંબંધી વાતચીત થઈ હતી તે વેળા કાળાભાઈ લલ્લુભાઈ હાજર હતા, મેં મહારાજને પુછ્યું કે શાસ્ત્રમાં વ્યભીચાર કરવાની મના કીધી છે તેવું જતાં મહાન પુરુષો વ્યભીચાર કરે છે તેનો ખુલાસો શું? મહારાજે જવાબ દીધો કે જે રીતોએ વ્યભીચારનો નીષેધ કીધો છે તે રીતો-ઓને તેનો અનુભવ નહીં હશે. વ્યભીચારમાં કાંઈ દોષ નથી પણ તેથી ઉલટું અંગનું કૌવત વધે છે, અને લોહી સાફ થાય છે તે વીશે તેણે ગાયકવાડ દરબાર મધેના મલ વીષેનો દાખલો આપ્યો.

પાછી તપાસ—“હું મહારાજના અંદરના ઓરડામાં ગયો હતો ત્યારે મેં એક બીજાનું દીઠું હતું. જે ચોપાનીયાં મેં વાદીને આપ્યાં તે મુંબઈમાં છપાયેલાં હતાં.”

(૧૭) ખરશેદજી નસરવાનજી કામાજી—ઉલટ પાલટ તપાસ—“જીવનજી મહારાજના મંદીરમાં એ મહારાજને બીજાઓ સાથે વાતચીત થઈ ત્યારે હું હાજર હતો. તે વેળાએ એવી કમ્બલાત થઈ હતી કે જે કાંઈ વાત થાય તે કોર્ટમાં અથવા દરબારમાં, અથવા કોઈબી ઠેકાણે જાહેર પાડવી નહીં, એટલા વાસ્તે હું જાહેર પાડવાને ખુશી નથી. હું ધારું છું કે લક્ષ્મીદાસ તથા ગોકળદાસની પાસેથી મહારાજે એવીજ કમ્બલાત લીધી હતી. જીવજી મહારાજ સાથે મારે બે વખત વાતચીત થઈ હતી અને ફક્ત બીજીજી વેળાએ લક્ષ્મીદાસ અને બીજાઓ હાજર હતા.” (એ વાત જાહેર કરવાની ફરજ પાડવાને મી. એનસ્ટીએ તકરાર કીધી નહીં.)

(૧૮) દામોદર જેઠા—ઉલટ પાલટ તપાસ—“હું ભાટીઓ શરાફ છું અને વાદીને ઓળખું છું. કરસનદાસ નેણસીને ત્યાં એ મહારાજ આશરે સવા વરસ ઉપર પધાર્યા હતા ત્યારે તેની સાથે વ્યભીચાર સંબંધી વાતચીત થઇ હતી. કરસનદાસ નેણસીએ પુછ્યું કે ગુસાંઈજીના બાલક (મહારાજે) માં વ્યભીચાર કેવી રીતે પેઠો છે? મહારાજે કહ્યું કે ‘એ વાત હું માનતો નથી પણ જો પેઠો છે તો (વીરકત) વીરકતોથી પેઠો છે.’ વીરકતોએ મહારાજને બગાડ્યા તે હું કહી શકતો નથી. વીરકત લોકો વૈષ્ણવોના ધરમાં મદત પ્રસાદ લેવાને જાય છે, તેઓ ખરાબ કર્મ કરે છે, અને મહારાજ પાસે પણ જાય છે.

પાછી તપાસ—“કરસનદાસ નેણસી હાલ મુંબઈમાં નથી. પોતાની છોકરીના લગ્ન કરવાને માંડવી ગયો છે. હું તેના પડોશમાં રહું છું. આ મુકદ્દમામાં તેને પ્રતીવાદીની તરફથી સાહેદી સમન મળ્યો છે તેની મને ખબર છે.

(૧૯) મંગળદાસ નથુભાઈ—“હું વાણીઆ જ્ઞાતનો એક શેડીઓ છું, અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળું છું. હું સુલેહનો અમલદાર તથા ગ્રાંડ જુરીનો મેમ્બર છું. મેં છોકરીઓની નિશાળ કહાડી છે. જીવણજી મહારાજ સાથે બીજાઓને વાતચીત થઇ ત્યારે હું હાજર હતો. ડાક્ટર ભાઉ દાજીએ મહારાજેના વ્યભીચાર વિષે વાત કહાડી. જીવણજી મહારાજે કહ્યું કે બીજા મહારાજેની ઉપર મારો કાંઈ અપ્પી-આર નથી. તોપણ એ વીષેનો અદોષસ્ત કરવાને મારાથી બનતી મેહેનત કરીશ. ડાક્ટર ભાઉએ જણાવ્યું કે મહારાજે જો નિતિના આચરણ પકડે તો તેઓની વિરૂદ્ધ કોઈ પણ શખ્સ છાપવાની હીંમત કરે નહીં જીવણજી મહારાજ સાથે એ વિષે મને બીજી વખત ખાનગી વાતચીત થઇ હતી તે જાહેર કરવાને હું ખુશી નથી, (કોટે ફરજ પાડવા ઉપરથી) જીવણજી મહારાજે કહ્યું કે મહારાજેનો વ્યભીચાર અટકાવવાને મારામાં શક્તિ નથી કેમકે તેઓની મોટી કમાઇ સ્ત્રીઓની પાસેથી થાય છે, અને સ્ત્રીઓને દર્શને આવતાં બંધ કરાય નહિં.

ઉલટ પાલટ—“મેં વાદીને છોકરીઓની નિશાળમાં છોકરીઓને ધનામ આપવા બોલાવ્યો હતો.”

(૨૦) ખટાઉ મકનજી—“હું જ્ઞાતે ભાટીઓ અને વલ્લભાચાર્યના પંથવાળો છું. જીવરાજ બાલુની પેઢેડીમાં ભાગીઓ છું અને ભાટીઆ

જાતના વર વાંધા ચુકવું છું. આઠ નવ વરસ ઉપર ગોકળદાસની વાડીમાં એક મહારાજે અનીતિ કરી હતી તે મને યાદ છે. સન ૧૮૫૫ માં ભાટીઆના મહાજનમાં સ્ત્રીઓને દર્શન બાબત બંદોબસ્ત કરવાનો ઠરવ થયો હતો તે વખતે હું હાજર હતો. એક મહારાજે પૈસા મેળવવા માટે હમને એકઠા કર્યા હતા તે પણ મને યાદ છે. ધણા મહારાજે પૈસા મેળવવા માટે લોકોને એકઠા કરે છે. એકાદ મહારાજનું નામ લીધા વગર મારાથી તેની પુરતી હકીકત કહેવાય નહીં. પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓનાં દર્શન જુદાં કરાવવા વાસ્તે મેં એક મહારાજને કહ્યું હતું. સ્ત્રી પુરૂષ બીડમાં એક બીજાની સાથે ધક્કા ધકકીમાં આવે છે એ ધણું અણગમતું છે. બીડાબીડમાં મારી નજરે કાંઈ અદેક્લી પડી નથી. હમારા લોકો પોતાને ઘેર જ્યારે મહારાજને બોલાવે છે ત્યારે ખાપડીએ તેમની આગળ જરબાવના ગીત ગાય છે.”

(૨૧) નરસી જેઠા—ઉલટ પાલટ—(તું શું સામેત કરવાને આવ્યો છે એમ પુછવા ઉપરથી સાક્ષી બોલ્યો કે) “મને શું ખબર કે તમે શું પુછવાના છો. પુછોતેનો જવાબ ” (ત્યારે મીં બેલીએ તેને કાંઈ પુછ્યું નહિં.)

(૨૨) ઠાકરસી નારણજી—હું વેપારી છું અને વાદીને ઓળખું છું, કચ્છ માંડવીમાં અગીઆર કે બાર વરસ થયાં વાદીની આખર ખરાબ બોલાય છે. વ્યભીચાર વીધે મેં તેની આખર ખરાબ સાંભળી છે.

(૨૩) રવજી સુંદરદાસ—હું વેપારી છું અને વાદીને ઓળખું છું. કચ્છ માંડવીમાં નીતી વીધે તેની આખર ખરાબ હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“બધા મહારાજ ખરાબ છે એ વાત સધળા લોકો જાણે છે. કચ્છમાં મેં સાંભળ્યું હતું કે વાદીની આખર બીજા મહાનજે કરતાં વધારે ખરાબ હતી, વાદી પોતાનાં ઘરમાં જુગાર રમાડતો હતો.”

(૨૪) કહાનદાસ મંછારામ—ગેરીસન ઇજનેર ખાતામાં હું આસી-સ્ટંટ ઇજનેર છું. હું સુરતનો વતની છું અને વાદીને ઓળખું છું. નીતિ વીધે સુરતમાં વાદીની આખર ખરાબ હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—ધણાજ ભાવડી સેવકો સિવાય બીજાઓનું વાદીને વીશે સારું મત હોય એમ હું ધારતો નથી, વાદીને ઇશ્ક તથા આંખના ચાળાનો છંદ હતો.

પાછી તપાસ—‘ મારા સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે સુરત મધ્યે વાદીનાં મંદીરમાં જે સ્ત્રી દર્શન કરવા જતી તેની તરફ આંખનાં ચાળા કરીને વાદી હસતો હતો.’”

(૨૫) જનાર્ધન રામચંદ્ર—“હું પોસ્ટ માસ્ટર જેનરલની ઓફીસ ખાતામાં છું. “કવી ચરિત્ર” નામનું એક મરાઠી પુસ્તક મેં રચ્યું છે, અને તે મધ્યે વલ્લભાચાર્યના પંથની ખીના લખવાને વાસ્તે કવી નમંદાશંકર લાલશંકર પાસેથી મને એક લખેલી પ્રત મળી હતી.”

(૨૬) કવી નમંદાશંકર લાલશંકર—હું નાગર બ્રાહ્મણ છું. હિંદુ વીધવાઓના પુનર્વિવાહની બાબતમાં મેં ઘણી ઉલટ લીધેલી છે. પુનર્વિવાહની જાહેર સભામાં વાદીની સાથે તકરાર કરવામાં હું હતો. વાદીએ પુનર્વિવાહની વીરુદ્ધ પોતાનો વિચાર જણાવ્યો હતો. વલ્લભાચાર્યના પંથ વીશેની લખેલી પ્રત છેલ્લા સાક્ષી જનાર્ધન રામચંદ્રને મેં આપી હતી. એ પ્રત મેં લખી હતી. વલ્લભાચાર્ય પંથના કેટલાક પુસ્તકો મેં સારી પેઠે વાંચ્યા છે, અને તન, મન, ધન અર્પણ કરવા વીશે મને કાંઈ પણ શક નથી. એ અર્પણ કરવામાં બાયડી, છોકરી, છોકરા, ધનમાલ બધું આવ્યું. વાદીની આબરૂ દરએક ઠેકાણે સુરત, (કચ્છ) માંડવી; મુંબઈ વગેરે ઠેકાણે હલકી બોલાય છે, કાલાબાઈ લલ્લુભાઈ નામના સાક્ષીને હું ઓળખું છું તેણે સુરતમાં વાદીની અનીતિ વીશે મારી પાસે વાત કરી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“સાત વરસ થયાં હું કવિતા બનાવું છું. વલ્લભાચાર્ય પંથની અનીતિ વીશે હું મારે ઘેર લાપણ કરું છું તે એવી મતલબથી કે મહારાજને માનનારા સેવકોની શુદ્ધ ઠેકાણે આવે અને નહારા મહારાજને છોડી દે, એકાદો મહારાજ કદાચ સારો હશે પણ તેમ હું જીવણજીને મળતો નથી. મહારાજોનાં પુસ્તકો મને શાસ્ત્રીઓએ આપ્યાં તે મધ્યેથી મેં એ પંથ વીશે લખ્યું, તન, મન, ધન, મહારાજને અર્પણ કરવાનું એ પુસ્તકોમાં લખ્યું છે, એ વીશે મારી પાકી ખાતરી છે, એ પુસ્તકોના જે અર્થ મેં કીધા છે, તે શાસ્ત્રીઓએ કબુલ રાખ્યા છે. હું દર વરસે એક વખત સુરત જઈ છું પણ ગયે વરસ ગયો નથી. સુરતમાં વાદીની ખરાબ આબરૂ હતી તે વીશે લાઈબ્રેલની ખીના જપાઈ તેની અગ્રાઉ પ્રતિવાદીને મેં કહ્યું હતું.

પાછી તપાસ—“હું ગુજરાતી ડીક્શનરી બનાવું છું તે સમયે ગયે વરસ હું સુરત જઈ શક્યો નહીં. જે શાસ્ત્રીઓએ મારો અર્થ કબુલ કર્યો

તે શાસ્ત્રીઓ મહારાજનેના ઓશીઆળા છે, અને તેઓને નુકશાન પુગે તેટલા માટે તેઓના નામ લેવાને હું આંચકા ખાઉં છું. વલ્લભાચાર્ય પંથમાં નીતિ છેજ નહીં. મહારાજને ધર્મ ઉપદેશ કરતા નથી માટે વલ્લભાચાર્ય પંથના પણ ધર્મગુરુ કહેવાય નહીં, ત્યારે બધા હીંદુઓના ધર્મગુરુ શાના કહેવાય ?

(૨૭) રામદાસ લાલુજી—“હું ભાટીઓ અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળનારો છું. લાઇબલની ખીના લખાઈ તેની અગાઉ ગુજરાતી વર્તમાન પત્રમાં મહારાજેની વીરૂદ્ધ મેં ઘણીએક ખીના લખી છે. મુબઇ ટાઈમ્સમાં પણ મેં એ વીરો કેટલાએક ચર્ચાપત્રો લખ્યા છે. તે લખવામાં મહારાજેની અનીતિ તથા ઇશ્વરી દાવાની વાતો જાહેર પાડી છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“મારા પંથમાં કેટલીએક અનીતિ છે અને અનીતિને હું ધીકકારું છું તોપણ હજી હું એમાં રહેલો છું. મહારાજેને વીરો જે ખીના મેં લખી હતી તે લખવામાં પ્રતીવાદીએ મને કાંઇ મદદ કીધી નથી. મેં મહારાજેને જાળ દીધી નથી. પણ તેમની અનીતિ જાહેર પાડી છે, ‘ખોળ દોસ્ત’ પત્રનો હું અધીપતી છું, અને એ પત્ર સુધારાવાળા ખોળઓનું વાજાંત્ર કહેવાય છે.”

(૨૮) ત્રીભોવનદાસ દારકાદાસ—ઉલટ પાલટ તપાસ—“હું ગોકળદાસ તેજપાળ એન્ગલો વર્નાક્યુલર સ્કુલનો પેહેલો આસીસ્ટન્ટ ટીચર છું અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળું છું. આ મુકદ્દમાનો પારસી પ્રતીવાદી આજ સવારે મારે ઘેર આવ્યો અને ખોલ્યો કે સુપ્રીમ કોર્ટમાં તમારી શાહેદીની જરૂર પડશે તેનો સમન મને અર્ધો કલાક થયાં મળ્યો છે. મહારાજના આચરણ વીષે ગુજરાતી વર્તમાન પત્રોમાં મેં ઘણીએક ખીના લખી છે, પાંચ વરસ થયાં મહારાજનાં મંદીરમાં દર્શન કરવા હું ગયો નથી.”

(૨૯) નાનાભાઈ પેસ્તનજી—“હું ચાબુક”નો અધીપતી છું. ‘ચાબુક’ મધ્યે ચર્ચાપત્ર છપાવવાને વાસ્તે મહારાજની તરફથી મારા ધારવા પ્રમાણે પ્રભુદાસ આવ્યો હતો.”

(૩૦) નાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીના—“આ મુકદ્દમા મધ્યે હું પ્રતીવાદી છું, અને ‘યુનીઅન’ પ્રેસનો મેનેજર તથા એક માલેક છું. ‘સત્ય પ્રકાશ’ પત્રનો હું જાપનાર હતો. અને પ્રતીવાદી કરસનદાસ તેનો અધીપતી હતો. એ પત્ર પૈસાનો ફાયદો મેળવવા વાસ્તે નહીં,

પણુ દેશીઓના સુધારાને વાસ્તે કહાડવામાં આવ્યું હતું. પેદાશના કરતાં તેનો ખર્ચ ઘણો વધારે થતો હતો. વાદી જદુનાથજી મહારાજના 'સ્વધર્મ વધક' નામનાં ચોપાનીયાના કેટલાક અંક મેં જાપ્યાં છે. એ જાપવાને વાસ્તે મહારાજનો કેસ ચલાવનાર પ્રભુદાસ મારી પાસે આવ્યો હતો. તેનું ખીલ ડાકટર ધીરજરામ દલપતરામે મહારાજની તરફથી ચુકવી આપ્યું હતું.

(પ્રતીવાદીની તરફનો મુકદ્દમો અહીં ખલાસ થયો.)

(વાદીના બારીસ્ટર મીં બેલીએ વાદીની તરફથી સાક્ષીઓ બોલાવવા કે નહીં તેનો વિચાર કરવાને કોર્ટ પાસેથી થોડોએક વખત માગી લીધો. ત્યાર પછી સુમારે અર્ધે કલાકે પ્રતીવાદીએ વાદીને વીધે આપેલો પુરાવો રદ કરવાને માટે સાક્ષીઓ બોલાવવાનો મીં બેલીએ ઠરાવ કીધો. પહેલું નામ લાલુમલ મોતુમલનું બોલાવવામાં આવ્યું. શપ્થસ વાદીની તરફનો સાક્ષી હોવા છતાં કોર્ટનો હુકમ તોડીને આ મુકદ્દમાની તપાસ સાંભળવાને કોર્ટની અંદર કેટલીએક વખત બેઠો હતો. તેને ચીફ જસ્ટીસે સોગન આપીને એ વાત ત્રણ વખત પુછી; પણ તે નામુકર જવા ઉપરથી ખીજ ત્રણ સાક્ષીઓએ સાબીત કીધું કે તે કોર્ટની અંદર મુકદ્દમો સાંભળવાને બેઠો હતો. એક દીવસ કેદખાનામાં કેદ રાખવાનો હુકમ કીધો.)

પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ પાડવાને વાદીના સાક્ષીઓ

(સતરમો દીવસ; શનીવાર, તા. ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૧) **લાલુમલ મોતુમલ**—હું જાતે મુલતાની છું અને વલ્લ-ભાચાવનો ધર્મ પાળું છું. સંવત ૧૯૦૭ માં વાદી જદુનાથજી મહારાજ બેટ મધ્યે આવ્યો હતો તે મને યાદ છે. હું દરરોજ તેના દર્શને જતો હતો તેની ઉંમર તે વેળાએ ૨૩ કે ૨૪ વરસની હતી, અને તેની સ્ત્રી મરણ પામેલી હતી. લક્ષ્મીદાસ ખીમજીને હું હમણાં ઓળખું છું. બેટમાં વાદીની પાસે આવતો મેં કદી તેને દીડો ન હતો. બેટમાં વાદીની આખર ઘણી સારી હતી અને તેની અનીતિ તથા અપ-વિત્રાધ વિષે કાંઈ બોલવામાં આવતું નહીં હતું. જમનાથજી મહારાજની હવેલીમાં વાદીએ ઉતારો કીધો હતો. વૈષ્ણવો તેના દર્શન કરવાને આખો દીવસ જતા હતા. તેનો સાથે દશ બાર ચાકર હતા; પણ કાંઈ વીરકત નહીં હતો. માંડવીનો એક ભાટીઓ પણ તેની સાથે

હતો. એટ મધ્યે ઘણાએક મંદીરો છે. તે મધ્યે એક મંદીર લક્ષ્મીજીનું છે. જે ઓરડામાં લક્ષ્મીજીની મુર્તિ છે તે ઓરડો દશ કે બાર ચોરસ ફુટ છે. તેની બહાર એક ચોક છે. લક્ષ્મીજીના અંદરના ઓરડામાં દાખલ થવાને ગાયકવાડ સરકારની એક અથવા બે ફરીનો કર આપવામાં આવે છે. વાદી ત્યાં વસંત પંચમી ઉપર આવ્યો હતો. એ દહાડામાં મુર્તિની ઉપર ગુલાલ નાંખવામાં આવે છે અને લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવની ઉપર નાંખવામાં આવતો નથી. એટના તેર મંદીર (પાસે પાસે) છે તે મધ્યેના ફક્ત ત્રણ મંદીરમાંજ વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ નાંખવામાં આવે છે. અને બીજા મંદીરોમાં ફાગણ વદ ૧ સીવાય વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ નાંખવામાં આવતો નથી. એટમાં હું ગુલાલનો ધંધો કરતો હતો. લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં મહારાજ ન્યારે મુર્તિનો ઉપર ગુલાલ નાખે છે ત્યારે તેની આસપાસ બીજા ચાર મંદીરના બ્રહ્મચારી (પુનરીઓ) ઉભા રહે છે અને પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ છેટે જુદાં ઉભા રહે છે. ઓરડાની બહાર પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓની ભીડ સાથે સાથે હોય છે. એ તેર મંદીરની ઉપર ચાર માદીવાળા સત્તા ચલાવે છે. લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં બ્રહ્મચારી તથા ચાર સીપાઈની ચોકી રાખવામાં આવે છે. ચર્ચસ્પર્ષ કરવાને કર નહીં આપે તે બાહેર રહીને દર્શન કરે છે. દહાડામાં બે વખત મહારાજ બંધાં મંદીરની પરીક્રમા કરવાને આવે છે અને તે અર્ધા કલાકમાં પુરી કરે છે. મેં એટમાં રસ મંડળી વીશે કાંઈ સંભળ્યું નહીં હતું એ વીશે ફક્ત આંહીંજ મેં વર્તમાન પત્ર મધ્યે વાચ્યું.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“હું ફરીથી સોગન ખાધને કહું છું કે કોર્ટ મધ્યે આ મુકદ્દમો સાંભળવાને માટે હું બેઠો નથી. હું બેઠો હતો એ વીષે જેઓએ સોગંદ ખાધા તે ખોટા હતા તે હું કહી શકતો નથી. તેઓએ ખરા સોગંદ ખાધા હતા.” (સર જેસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે આ માણસના બોલવા ઉપર કાંઈ પણ બરોસો રાખી શકાય નહીં. તે જે કાંઈ બોલ્યો તેને હું કાંઈ પણ વળન આપી શકતો નથી.)

(૨) રેવીદાસ હંસરાજ--“હું ભાટીઓ અને દારકાનો રહેવાસી છું. મારો ગુરૂ નથુજી મહારાજ મરણ પામ્યો છે. વાદીને હું ઓળખું છું અને તેને દારકામાં ૧૯૦૭ ના વરસમાં મેં દીઠા હતો. મારી છોકરીનાં લગ્ન ઉપર મેં તેને મારે ત્યાં દીઠા હતો. નીતિ અને પવિત્રાર્થ વીષે તેની આખરૂં સારી હતી. મેં તેને એક જુદી ધર્મશાળામાં ચાર પાંચ દીવસ સુધી રાખ્યો હતો. એટમાં તેર મંદીરમાં સાત મંદીર

(તે મધ્યે લક્ષ્મીજીનું પણ) ગાયકવાડ સરકારના હસ્તકમાં છે. દરેક મંદીરમાં એક ચોખ્ખા હોય છે. લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં ગુલાલ ઉડતો મેં કદી દીઠો નથી. રસ મંડળી વીધે બેટમાં મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી. અમર જો મેં સાંભળ્યું હોય તો એ રસ મંડળીવાળાઓને હું શીક્ષા કર્યા વગર રહેત નહીં. હું દ્વારકાનો કુમાવીસદાર (વડો સરકારી કારભારી) હતો. મુંબઈના ગુજરાતી વર્તમાન પત્રોથી મેં રસ મંડળી વીધે જાણ્યું હતું તે સિવાય હું કાંઈ જાણતો નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ ત્રણ વરસ સુધી ગાયકવાડ સરકારે મને નજર કેદમાં રાખ્યો હતો. અને તે એટલા માટે કે બીજા રાજની હદના ચોરોને મેં પકડ્યા હતા. ‘ સારટ ’ સાહેબે મારી તપાસ કરીને તેનો રીપોર્ટ કીધો હતો તેણે મને પાંચ હજાર રૂપિયાનો દંડ કીધો નહીં હતો, ત્રણ વરસ હું નજર કેદ હતો. તે વખતમાં બેટના મંદીરમાં હું ગયો નહીં હતો. ‘ પારસી રીફોર્મર ’ હું ખરીદ કરતો હતો તેમાં મહારાજના વીરૂધ્ધ મારા વાંચવામાં આવતું હતું. લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં ગુલાલ ઉડતો મેં જોયો નથી. પણ ત્યાં ઉડે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. ગાયકવાડ સરકારને હસ્તક છ મંદીર છે, તેમાંનાં પાંચ મંદીરનું એકજ છાપરું છે. લક્ષ્મીજીનું મંદીર એ પાંચ મંદીરની સાથે આવ્યું અને તેનો દેખાવ ધરના જેવો લાગે છે. ”

(૩) મીઠારામ પુરચોતમ--“ વાદીને હું ઓળખું છું. ૧૯૦૭ ના વરસમાં મેં તેને બેટમાં દીઠો હતો. કુમાવીસદારના ગુમાસ્તાનો હું કારકુન હતો. અને બેટ મધ્યે જો મહારાજને આવતા તેની પાસે મને તે મોકલતો હતો. તેણે મને વાદીની પાસે પણ મોકલ્યો હતો. વાદી જ્યારે મંદીરમાં જતો હતો ત્યારે હું તેની સાથે જતો હતો. વાદી દ્વારકાનાથજીના મંદીરમાં ઉતર્યો હતો, નીતિ વીધે તેની આખર ઘણી સારી હતી. તેની સાથે મંદીરમાં હું ચાર સીપાર્થ લઈને જતો હતો. એ વેળાએ હું એની પાસેજ રહેતો હતો; પણ મેં કાંઈ તેની અનીતિ જોઈ નથી. રસ મંડળી વીધે મેં કદી સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ હમણાં તમે બોલો છો ત્યારેજ મેં રસ મંડળીનું નામ સાંભળ્યું. તેની અગાઉ મેં કદી સાંભળ્યું નહીં હતું. દ્વારકાનાથજી અને જમન્નાથજીનું મંદીર એકજ. વાદીની આખર વીરૂધ્ધ આજ સિવાય કદી મેં સાંભળ્યું નથી, વાદીની સાથે મુલાકાત બેટમાંજ થઈ હતી. હું મુંબઈમાં પંદર દાહાડા થયા આવ્યો છું. વાદીની ઉપર

વ્યભીચારના અપરાધ મુકવામાં આવ્યા છે તે મેં આજેજ સાંભળ્યું. મેં છેલ્લા સાક્ષીને જોયો. બેટ મધ્યે હું જ્યારે હતો ત્યારે તે કુમાવીસદાર નહીં હતો. મહારાજની પાસેજ હું બેસી રહેતો હતો, અને વાદી થોડો વાર બહાર જવાને હુકમ કરે તો જાગી નહીં. ગાયકવાડ સરકારના સીપાઈ પણ વાદીને એક પળવારખી રેલો મુકતા નહીં હતા.

પાછી તપાસ—“ રાજકોટથી આવ્યા પછી વાદીની અનીતિ વિષે મેં વર્તમાન પત્રોમાં સાંભળ્યું, બેટના મંદીરમાં હું વાદીની સાથે જતો હતો ત્યારે તેણે મને બહાર જવાનું કોઈ દહાડો કહ્યું નહીં હતું. જે જે ઓરડામાં જાય ત્યાં તેની પાછળ હમેશા સીપાઈ રહેતાજ હતા. તેના સુવાના ઓરડામાં પણ સીપાઈઓ રહેતા હતા. તેને એક પળખી એકલા છોડતા નહીં હતા. વાદીના ખવાસ (ચાકર) પણ તેને એક પળ રેલો મુકતા નહીં હતા. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મહા મહીનામાં મેં વાદીને બેટ મધ્યે જોયો હતો, અને ત્યાં દશ બાર દીવસ રહ્યો હતો. વાદી બેટમાં હતો ત્યારે દારકનાથજીના મંદીરમાં મેં ગુલાલ ઉડતાં જોયો હતો. બીજા કોઈ પણ મંદીરમાં ગુલાલ ઉડતો નથી, મહારાજ તથા પ્રજાચારીઓ વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ ઉડાડે છે. પુરુષ તથા સ્ત્રી અર્ધા રૂપીઆનો કર આપતા તે મુર્તીના ચરણરૂપરૂં કરવાને અંદર દાખલ થઈ શકતા હતા. મુર્તીનાં મંદીરમાં મહારાજ હાજર હોય તો મુર્તીના દર્શન કરીને પછી મહારાજના દર્શન કરે. ”

(૪) રાઘવજી નાથા—“ હું જાતે ભાટીઓ અને વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ પાળું છું. ૧૮૫૧ ના ફેબ્રુવારી મહીનામાં વાદીને મેં બેટમાં દીડો હતો. હું બેટમાં ગયો ત્યારે મહારાજ દારકા તરફ જવાને નીકળ્યા હતા પણ પાછા દશ કે બાર દીવસમાં બેટ મધ્યે આવ્યા હતા, હું વાદીના દર્શન કરવાને જ્યારે ત્યારે જતો હતો. મેં બેટમાં તેની અનીતિ વિષે કોઈ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ હું જન્મા કરવાને બેટમાં ગયો હતો. હું ચોકસ કહું છું કે હું તે વખત મુંબઈમાં હલાલી કરતો નહીં હતો. આ અદાલતમાં મહારાજની વીરધ સાહેબી આપવી અથવા તેની ગુપ્ત વાત જાહેર કરવી એમાં પાપ છે. હું કચ્છમાં હતો ત્યારે સાહેબી નહીં આપવાના બંદોબસ્ત ઉપર સહી કીધી નથી (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મથુરાદાસ લવજીએ મહારાજની વીરધ સાહેબી આપવામાં પાપ કીધું છે. આખી દુનીઆ કહે છે કે તેણે પાપ કીધું. મુસલમાનો પણ કહે

છે. (મુંબઈ મધ્યે સાહેદીનો બંદોબસ્ત કરવાને બારીઆઓ મળ્યા હતા કે નહીં તે વીષેનો પાધરો જવાબ નહીં આપ્યાથી આ સાક્ષીને વીસ રૂપીઆનો દંડ કરવામાં આવ્યો.) મેં સાંભળ્યું કે મુંબઈમાં બારીઆનું મહાજન બંદોબસ્ત કરવાને એકઠું થયું હતું. મહારાજની વીરક કાંઈ વાત હોય તો હું કોર્ટમાં કહું, હું ધારું છું કે મહારાજ કદી ખરાબ કામ કરેજ નહીં. તે હમારો ગુર થાય અને બધી બાયડીઓ તેની દીકરી ગણાય છે ”

(૫) પ્રેમજી પુંજા --“ હું પોકરણો બ્રાહ્મણ છું. એટ મધ્યે રાધાજીના મંદીરમાં મેં પંદર કે વીસ વરસ ચાકરી કીધી છે. દશ કે બાર વરસ ઉપર વાદી એટ મધ્યે આવ્યો હતો ત્યારથી હું તેને ઓળખું છું. તે રાધાજીનાં મંદીરમાં રોજ બે વખત આવતો હતો. તેની સાથે હમેશા ખવાસ રહેતા હતા, મેં વાદીને વીષે કાંઈ અનીતિની વાત જોઈ અથવા સાંભળી નથી. હમારા મંદીરમાં ગુલાલ ઉડાડવાનો ચાલ નથી. હમારા (રાધાજીના) મંદીરમાં તથા લક્ષ્મીજીના મંદીરમાં ફક્ત મુર્તી ઉપર ગુલાલ નાંખવામાં આવે છે. દારકાનાથજીના મંદીરમાં મુર્તી ઉપર ગુલાલ છાંટયા પછી ફક્ત પુજારીઓજ ગુલાલ ઉડાડે છે અને તે ફક્ત ગવઈઆઓની ઉપર. નીતિ વીષે વાદીની આખર બેટમાં ઘણી સારી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ આજદીન (હમણા) સુધી વાદીની અનીતિ વીષે કાંઈપણ વાત મેં સાંભળી નથી. હું રણછોડજી મહારાજનો સેવક છું, એ મહારાજ લીલા વીસ્તાર (મરણ) પામ્યા છે. ”

(૬) પરશોતમદાસ ફુલેલબાઈ --“હું સુરતનો રેહવાસી હતો વાદીને તથા તેના બાપને ઓળખું છું. હું સુરત મધ્યે રહેતો હતો ત્યાં સુધીની નીતિ વીષે વાદીની આખર ઘણી સારી હતી- સુરતમાં તથા મુંબઈ આવ્યા પછી પણ વાદીની અનીતિ વીષે મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી, હું મુંબઈમાં તેના દર્શન કરવાને જતો હતો પણ તેની ચાલમાં મેં કાંઈપણ અઘટીત કામ દીઠું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ ફક્ત ત્રણ ચાર મહીના ઉપર મેં સાંભળ્યું કે વાદીની ઉપર વર્તમાન પત્રો મધ્યે વ્યભીચારનો અપરાધ મુકવામાં આવ્યો છે તે સિવાય મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી ચીમનજી મહારાજના મંદીરમાં બંદોબસ્ત કરવાને સજા ભરાઈ હતી તે મેં સાંભળ્યું હતું.

(૭) પરશોતમદાસ દયાળરામ—“ હું વાણીઓ અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળનારો છું. હું સુરતનો ધણા વરસનો રહેવાસી છું અને વાદીને ઓળખું છું. સુરતમાં નીતિ વીધે મેં વાદીની ઘણી સારી આખર સાંભળી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ મુંબઈ અથવા સુરતમાં મેં વાદીની વીરૂઢ કાંઈ સાંભળ્યું નથી. ચાર પાંચ મહીના થયા હું મુંબઈમાં આવ્યો ત્યારે મેં સાંભળ્યું કે વાદીની ઉપર વ્યભીચારનો અપરાધ મુકવામાં આવ્યો છે. મહારાજને સ્ત્રી અપહ્ન કરવી એ વાત ઘટતી કે અણુઘટતી છે તે હું જાણતો નથી. મહારાજને હું ઇશ્વર પ્રમાણે હું ગણું છું, અને તેની વીરૂઢ સાક્ષી પુરવામાં પાપ સમજું છું.

પાછી તપાસ—“ મહારાજને હું માન આપું છું તેથી કોર્ટમાં હું કાંઈ જીકું બોલનાર નથી. તેની અનીતિની મને ખબર હોય તો તે હું કોર્ટમાં જાહેર કરું; (સર જેસેફ આરનાલ્ડના પુછવા ઉપરથી) મહારાજ અણુઘટતું કામ કરેજ નહીં. અનીતિ કરવી એ અણુઘટતું કામ કહેવાય ”.

(૮) પ્રભુદાસ દયારામ—“ હું સુરતનો રહેવાસી અને રામદાસ પુરશોતમદાસની પેહેડીનો મુનીમ છું; વાદીને હું ઓળખું છું. નીતિ વીધે તેની ઘણી સારી આખર છે. સુરતથી મુંબઈ આવ્યા પછી તેની અનીતિ વીધે કાંઈ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ મારી પેહેડીના કામકાજને લગતા કાગળ સિવાય બીજા કાગળ મને સુરતથી આવતા નથી. પચીસ ત્રીસ વર્ષ થયાં હું મુંબઈમાં છું. મુંબઈમાં હું વાદીના દર્શન કરવા જતો હતો. આ ફરીયાદી મંડાઈ તેની અગાઉ મને ખબર નહીં હતી કે વાદીની ઉપર વ્યભીચારનો અપરાધ મુકવામાં આવ્યો છે. એ ત્રણ વરસ થયાં મહારાજનેની અનીતિ વીધે મેં સાંભળ્યું છે; પણ રસ્તે મંડલી વીધે મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી. મંદીર મધ્યે જે ચર્ચામૃત આપવામાં આવે છે તે મેં પાંધું છે. ગુરૂથી પાપનું કામ થાયજ નહીં (સર માર્થાઉ સાસના પુછવા ઉપરથી) કોઈ ભરોસાદાર માણસ મને કહે કે મહારાજ ખરાબ કામ કરે છે તો હું તે વાત માનું ખરો. ”

(૯) નારાયણદાસ ત્રીજીજીખણદાસ—“ હું સુરતનો રહેવાસી છું અને આશરે એ મહીના થયા મુંબઈ આવ્યો છું. વાદી મારો ગુરૂ થાય દશ બાર વરસ થયાં હું દરરોજ તેના દર્શન કરવા જાઉં છું. નીતિ

વીષે તેની ઘણી આખર છે. મુંબઈમાં હું જ્યારે ત્યારે તેના દર્શન કરવા જઈ છું. વાદીનો ખાપ સંવત ૧૯૦૮ કે ૯ માં મરણ પામ્યો. વાદીએ સુરતમાં પોતાને ખર્ચે સંસ્કૃત નીશાળ કહાડી છે, છોકરીઓની નીશાળ કહાડી નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ તે નીશાળ વીષેની વાત મેં વાદીની પાસેથી સાંભળી છે. આજ અથવા કાલની ઘડી સુધી મેં વાદો તથા ખીજ મહારાજેની અનીતિ વીષે સાંભળ્યું નથી. ”

(૧૦) મોરારજીભાઈ પ્રીતજીખણુ--“મુંબઈ તથા સુરતમાં હું સરાફનો ધંધો કરું છું. સન ૧૮૫૮ માં નામદાર રાણીએ આ દેશનું રાજ પોતાના હાથમાં લીધું ત્યારે નાના કરજદારોના કરજ ચુકાવી મેં તેઓને જલમાંથી છોડાવ્યા હતા. વાદીને હું ઓલખું છું નીતિ વીષે તેની આખર સારી છે. મુંબઈમાં કે સુરતમાં મેં તેની અનીતિ વીષે સાંભળ્યું નથી હું સુરત ગયો ત્યારે તેણે નીશાળ કહાડી છે એવું મારા સાંભળવામાં આવ્યું નહીં હતું.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ વાદી તથા ખીજ મહારાજેની અનીતિ વીષે મેં સાંભળ્યું નથી. મહારાજે અનીતિ કરે છે એવી વાત મેં એદલત ફરામજીની દુકાન મધ્યે કરી નથી. ”

(૨૧) મનસુખરામ ખુશાલદાસ--“હું ગોપાળરાવ મલાર રાવની પેઢીનો મુનીમ છું. ચારેક વરસ થયાં હું મુંબઈમાં આવ્યો છું. ચારેક વરસ હું સુરતમાં રહ્યો હતો અને વાદીને ઓળખું છું. ત્યાં હું ઘણું કરીને દરરોજ વાદીનાં દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીશે તેની આખર સારી હતી, તેની અનીતિ વીષે મેં કંઈ પણ ગપ અથવા જુમાટો સાંભળ્યો નથી. જો હોત તો સાંભળ્યાં વગર રહેત નહીં.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ હું સુરતમાં હતો ત્યારે જદુનાથજી ખેટ ગયો છે એવું મેં સાંભળ્યું નહીં હતું. આ મુકદ્દમો ચાલ્યા પછી થોડે દીવસે મેં મહારાજેની અનીતિ વીશે સાંભળ્યું. તેની અગાઉ મેં સાંભળ્યું નહોતું. ”

(અદારમો દીવસ; સોમવાર, તા. ૨૪ મી ફેબ્રુવારી.)

(૧૨) નાનાભાઈ કરશનદાસ--“હું રતો વેપારી તથા ભરચનો રેહેવાસી છું. દર વરસે હું સુરતમાં જઈ છું. વાદીને મળવા હું કડી મયો નથી, પણ સુરતમાં મેં તેને જતાં આવતાં દીઠેલા છે, મેં તેની આખરની વિરૂધ્ધ કંઈ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ ગુરુને વીધે સાચી વાત કહેવામાં હું પાપ સમજતો નથી, ફક્ત આજેજ મેં વાદીની આખરની વીરદ સાંભળ્યું. સુરતમાં હું કદી તેને મળવા ગયો નથી. ”

(૧૩) નરોત્તમદાસ હરીભાઈ--“ હું સુરતના નવાબનો મહેલો છું અને જ્ઞાતે વાણીઓ છું વાદીના તથા વાદીના આપના દર્શન કરવાને હું એક વખત રોજ જતો હતો. વાદીની નીતિ વીધે તેની આખર સારી હતી. સુરતમાં તેણે ત્રણ ચાર વરસ થયાં પોતાને ખર્ચે નીશાળ ઉઘાડી છે, તે હું જાણું છું. ”

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ વાદીને મેં મારે ઘેર કદી પધરાવ્યો નથી. આશરે એક વરસ ઉપર મેં સાંભળ્યું કે છાપાવાળાએ વાદીની વીરદ લખ્યું છે. તેની અગાઉ મેં કાંઈ સાંભળ્યું નહીં હતું (કોટના પુછવા ઉપરથી) મહારાજની આખર વીધે કોઈ જીમ ઉડાડે તો હું માનું નહીં. ખરાબ કામ (એટલે ‘વલ્લભાચાર્ય’) ના ધર્મથી ઉલટુ કામ મહારાજ કરે નહીં. ધર્મમાં મહારાજને બાયડી અર્પણ કરવાનું લખ્યું હોય તો પણ તે કામ હું ખરાબ સમજું છું. ”

(૧૪) જીખણદાસ કીશોરદાસ--“ હું નસરવાનજી બાવનગરીઆની ચાકરીમાં છું અને એક વર્ષ થયાં મુંબઈ આવ્યો છું. વાદી મારો ગુરુ થાય અને હું તેના દર્શન કરવા મુંબઈ જતો હતો. નીતિ વીધે તેની આખર ઘણી સારી હતી. ”

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ થોડા વરસ ઉપર વાદીએ સુરતમાં જસ્ટીથી જરકર્મ કીધું હતું તેને માટે તેને બાહાર ભાગી જવું પડ્યું એ હું કહી શકતો નથી. બ્રહ્મસંબંધમાં મંત્ર પ્રમાણે ચાલવાને હું તેની સાથે બંધાયેલો છું. મહારાજની વિરદ સાચી વાત કહેવામાં હું પાપ સમજતો નથી. હું મારા આપ્તા જન્મારામાં જીહું બોલ્યો નથી. મહારાજથી ખરાબ કામ થાયજ નહીં. કોઈ પણ મહારાજની અનીતિ વીધે મેં કદી સાંભળ્યું નથી. ”

હરગોવંદ મુલચંદ--“ હું માણેકજી તથા બમનજી ખરશેદજી કામની કુંપનીમાં મહેલો છું. વાદી મારો ગુરુ થાય. સુરતમાં નીતિ વીધે તેની આખર ઘણી સારી હતી. તેના મંદીરમાં મેં કાંઈ પણ અનીતિ જોઈ નથી. ”

ઉલટ પાલટ તપાસ--મહારાજને હીડોળા ઉપર બુલાવવામાં આવે છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. સન ૧૮૫૧માં વાદી

સુરતથી જતો રહ્યો; પણ બહાર પાંચ વરસ રહ્યો કે સાત તે હું કહી શકતો નથી. સુરતમાં મેં કાંઈ પણ મહારાજની વિરૂદ્ધ સાંભળ્યું નથી. મુંબઈમાં ફક્ત એ ત્રણ મહીના થયાં જાપામાં સાંભળ્યું. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મહારાજની સામે સાક્ષી નહીં આપવાનો ઠરાવ કરવાને વારતે કાંઈ પણ ભાટીઆને શીક્ષા થઈ એવું મેં સાંભળ્યું નથી. મેં એટલું જ સાંભળ્યું કે કેટલાક ભાટીઆ લડતા હતા અને તેને 'માટે તેઓને સજા થઈ. મહારાજ ગુરૂ એટલા માટે તેઓથી ખરાબ કામ થાય નહિં. મહારાજની વીરૂદ્ધ ખરાબ વાત બોલાવી હોય તો હું માનું નહીં; કેમકે મહારાજ થઈને ખરાબ કામ કરેજ નહોં; અને કાંઈ પણ શખ્સ એમ કહે કે મહારાજે ખરાબ કામ કર્યું તો હું માનું નહીં."

(૧૬) કહાનદાસ દુલભદાસ—ઉલટ પાલટ તપાસ—"સુરતમાં મેં વાદીની વીરૂદ્ધ કાંઈ સાંભળ્યું નથી તે મારો ગુરૂ થાય. હમારા ધર્મ પ્રમાણે તેની સારી ચાલ વીષે હું કહું; પણ ગુરૂની માઠી ચાલ વીષે મારાથી કાંઈ પણ કહેવાય નહીં.

પાછી તપાસ—"કાંઈ પણ શરમ વગર ગુરૂને વીષે બી સાચી વાત કહેવી જોઈએ (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) મહારાજને વીષે કાંઈ ખરાબ વાત હોય તો અહીં સાબીત થવી જોઈએ."

(૧૭) બાળકૃષ્ણ ઉમેદરામ—"હું અમદાવાદી સરાફ છું અને વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ પાળું છું. સન ૧૮૪૮ કે ૪૯ માં મેં વાદીને અમદાવાદમાં દોઢો હતો. તે ત્યાં પાંચ છ મહીના રહ્યો હતો. બીજે ત્રીજે દહાડે હું તેના દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીષે તેની આખર ધણી સારી હતી. તેની અનીતિ વીષે મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ "અમદાવાદમાંથી એક મહારાજ એક જુવાન નાગર બ્રાહ્મણીને કહાડીને વડોદરે લઇ ગયો તે વીષે મેં કાંઈ સાંભળ્યું નથી. પાંચ છ વરસ થયાં હું મુંબઈમાં રહું છું અને ફક્ત ત્રણ ચાર મહીના થયાં મહારાજેની અનીતિ વીષે સાંભળું છું."

(૧૮) ભાઈચંદ કેવલ—"હું અમદાવાદથી આવ્યો છું. સન ૧૮૪૮ કે ૪૯ માં વાદીને મેં અમદાવાદમાં દોઢો હતો, અને એક બે વખત હું તેના દર્શન કરવાને ગયો હતો, નીતિ વીષે તેની આખર ધણી સારી હતી."

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ફક્ત એ મહીના થયા વત’માન પણ ઉપરથી મેં વાદીની અનીતિ વીધે સાંભળ્યું તેની અગાઉ મેં કાંઈ પણ મહારાજની અનીતિ વિધે સાંભળ્યું નહીં હતું. મારો મહારાજ નામર બ્રાહ્મણીને કહાડી ગયો નથી. તે વીધે હું કાંઈ જાણતો નથી. ૧૮૫૬ માં આઠ નવ દીવસ મંદીર બંધ રહ્યાં હતાં તે મેં સાંભળ્યું હતું. જે બંદોબસ્તને માટે મંદીર બંધ થયાં હતાં તે બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કરી નથી. મહારાજની નજરમાં આવે તો તે પાપ કરી શકે; પણ ઇશ્વર તેને શિક્ષા કરશે. ગુરૂની ખરી વાત પણ હું જાહેર કરીશ. મારો મહારાજ કોટાવાળો કનૈયાલાલજી છે. હમે મહારાજને ઇશ્વર કરીને ગણીએ છીએ.”

પાછી તપાસ મહારાજને હમે મુતી પ્રમાણે ગણીએ છીએ; પણ ઠાકોરજીથી ઉતરતા ગણીએ છીએ.”

(૧૯) બાપુલાલ મથુરાદાસ હું મુંબઈમાં એક સરાફને ત્યાં મહેતો છું. વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળું છું. એ મહીના ઉપર હું વડોદરામાં હતો, કેટલાક વરસ ઉપર વાદી ત્યાં ત્રણ મહીના રહ્યો હતો તેની મને ખબર છે. બીજે ત્રીજે દહાડે હું તેના દર્શને જતો હતો. ગાયકવાડ સરકારે મહારાજને માટે એક મંદીર બાંધી આપ્યું છે. વાદી ગાયકવાડનો ગુરૂ થાય, ગાયકવાડ તેને ઘણું માન આપે છે. અને જ્યારે શહેરમાં આવે છે ત્યારે તેને આદરમાન આપવાને પોતાના કુંવર તથા હાથીની સ્વારી મોકલે છે. વડોદરામાં નીતિ વીધે વાદીની આખર સારી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ગાયકવાડ મરાઠો છે. કંઈ જાતનો મરાઠો છે તે હું જાણતો નથી, તે બધા ધર્મને કચલ કરે છે અને માન આપે છે. થોડા દહાડા ઉપર તેણે એક મસીદ બંધાવી અને એક મુસલમાન ફકીરને રાજી રાખવાને હુકરોને મારી નાંખાવ્યા તે વાત ખરી છે. વડોદરામાં વલ્લભજી મહારાજ તારા નામની મુસલમાન વેસ્થાની ઉપર આશંક થયો હતો તે મેં સાંભળ્યું નથી.

(૨૦) મનસુખરામ નરોત્તમ—“સતર વરસ થયાં હું વડોદરેથી મુંબઈ મધ્યે આવેલો છું. અને કામના સખએ ઘણી વેળા પાછો વડોદરે ગએલો છું. સંવત ૧૯૦૪ માં મેં વાદીને વડોદરા મધ્યે દીઠો હતો અને સાંભળ્યા મુજબ નીતિ વીધે તેની સારી આખર હતી. મેં વાદીને વીધે કાંઈ ખરાબ વાત સાંભળી નથી, હું જાતે ભાટીઓ છું. ગુજરાતના ભાટીઆ મુંબઈના જેવો પ્રોશાખ પેહેરતો નથી.”

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ ભાડીઆ કોન્સીરસીની વાન મેં લોકોને મ્હોડે સાંભળી છે. તે અપરાધ કેવો હતો તેની મને ખબર નથી. હું ગુજરાતનો રહેવાસી છું તેથી મુંબઈના ભાડીઆની બોલી તથા રીતભાત સમજતો નથી, અને ભાડીઆનું મહાજન મળ્યું હતું ત્યાં તે સખખે ગયો નહોતો. હું મારા ગુરને ઈશ્વરનો અવતાર ગણું છું અને તે પ્રમાણે તેને પગે પડું છું. મહારાજથી કાંઈ પાપ થાયજ નહીં.

પાછી તપાસ--“ ઈશ્વરના અવતાર વીષે મેં કદી વિચાર કર્યો નથી. મહારાજને ઠાકુરજીથી હું ઉતરતો ગણું છું, અને એ પ્રમાણે બધા વૈષ્ણવો ગણે છે. ”

(૨૧) પરચીતમ પરમાનંદ-હું વડોદરાનો વાણીઓ વેપારી છું અને મુંબઈથી ત્યાં માલ મોકલું છું, સંવત ૧૯૦૪માં વાદીને મેં વડોદરામાં દોડા હતો. નીતિ વીષે વાદીની આખર સારી હતી. વડોદરાના મંદીરમાં મેં તેને કાંઈ અનીતિ કરતાં દોડા નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ એ મહારાજ હમારા શહેરમાં આવ્યો ત્યારે હમે તેનાં દશન કરી ઘણા પ્રસન્ન થયા. હમારા શહેરમાં એ મહારાજ આવીને રહ્યા તેથી અમારી સ્ત્રી તથા હમે સર્વે ખુશી થયાં. આ ફરી-વાદી ચાલુ થઈ તેની અગાઉ કાંઈ પણ મહારાજની અનીતિ વીષે મેં સાંભળ્યું નહોતું.

પાછી તપાસ--“ મહારાજને વૈષ્ણવો પોતાની બાયડીઓ અર્પણ કરે એ કામ બેઆખર બરેલું છે કે નહીં તે હું કેમ કહી શકું ? કાંઈ પણ સેવક મહારાજને પોતાની બાયડી અર્પણ કરતો નથી. એ ખોટી વાત છે.”

(૨૨) નાનાભાઈ ડાહ્યાભાઈ--“ હું સુરતનો રહેવાસી છું અને વાદીને બચપણથી ઓળખું છું. વાદી સંવત ૧૯૦૩ માં શ્રી ગોકુળ મથુરાની જગ્યાએ આવ્યે હતો ત્યારે હું ત્યાં હતો. તે એક મહીનો સુધી ત્યાં હતો. અને એક મહીના દીવસ સુધી બલદેવજી અને બીજો ઠેકાણે મેં તેની સાથે પરિક્રમણ કરીધું હતું. નીતિ વીષે તેની આખર સારી હતી. તેની સાથે ૪૦-૫૦ આદમી હતાં અને તેઓનો ખર્ચ તે આપતો હતો.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ હું વાદીની સાથે ઉદેપુર ગયો નહોતો. શ્રી નાથજીના મંદીરમાં તેને જવાનો અટકાવ છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. જગ્યામાં સ્ત્રીઓ તેનાં દશન તથા ચર્ચરપશ્ચ કરવાને આવતી હતી. તેઓના હાથ વાદી પોતાના પગથી દાબતો નહોતો. (સાહેબને જ્યારે પુછ્યું કે વાદીને સુરત શા ચારે છોડ્યું મડ્યુ ત્યારે તે હસી પડ્યો!) હું કાંઈ

હસ્યો નહીં. (સર જોસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે તું હસ્યો ખરો) મેં ફક્ત એટલુંજ સાંભળ્યું કે કેટલાક ભાડીઆઓને મહાજન એકત્ર કરવાને માટે આ કોર્ટમાં દંડ થયો હતો. પણ તે દંડ મહારાજની વીરધ સાથે નહીં આપવી તેને માટે થયો કે નહીં તે મારાથી કહેવાતું નથી.”

(૨) લાલજી નાથા-“ ચાર પાંચ વરસ ઉપર ગોકુલ મથુરાની જગત્રામાં હું વાદીને મળ્યો હતો અને તેની સાથે હું દોઢેક મહીનો હતો. તેની સાથે સો દોડસો ચાકર હતા. સુમારે હજાર વેળુવ તેના સંગતમાં હતા. અને તેની સાથે એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જત્રા કરતા હતા. નીતિ વીશે વાદીની આખર સારી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ-” ડાક્ટર ભાઉ દાજી તથા ડાક્ટર ધીરજી-રામની સાક્ષી લેવાઈ તે દીને હું કોર્ટમાં બેઠો હતો ફક્ત હું એકજ વખત બેઠો હતો અને બીજી વખત નહીં. (સર જોસેફ આરનોલ્ડે કહ્યું કે હું જો ચુકતો નહીં હોઉં તો આ માણસને મેં એક કરતાં વધારેવાર કોર્ટમાં દીડો હતો.) મહારાજની વીરધ સાહેદી નહીં પુરવી તે વીષેના બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કીધી છે, એ બંદોબસ્ત કરવાને માટે નવ જણાઓને સગ્ન થઈ તે હું જાણું છું. ત્રણ વરસની વાત ઉપર ગુલામી ખત ઉપર મેં સહી કીધી નથી. આઠ નવ દહાડા સુધી દર્શન બંધ હતા તે હું જાણું છું. રાસ મંડળીમાં હું સામેલ છું. એ વીષે ‘બાગે નસીબત’ માં મારું ચીત્ર પાડ્યું હતું તેની મને ખબર નથી. એ મંડળીમાં દયાળભાઈ મુખ્ય હતો તે પણ મને ખબર નથી. દયાળભાઈને હું ઓળખું છું ખરો. મારો ભાગીઓ મકનજી કઈ મંડળીમાં સામેલ છે તે મને ખબર નથી ડાક્ટરોએ ઇંગ્રેજીમાં સાહેદી આપી તે હું કાંઈ સમજ્યો નથી.

પાછી તપાસ-“ ભાડીઆ મહાજન મળ્યું ત્યાં આ ચોપડીમાંથી બંદોબસ્ત વાંચી સંભળાવ્યો હતો, (એ ચોપડી કોર્ટ મધ્યે રજુ કીધી. પ્રતીવાદીની તરફથી મી. ઓનસ્ટીએ તકરાર લીધી કે બંદોબસ્ત ફક્ત એ ચોપડીમાં નહોતો પણ એક બીજો કાગળ વાંચી સંભળાવ્યો હતો તથા ભાપણો થયાં હતાં તેમાં હતો અને વળી કોન્સપીરસીની તપાસની વેળાએ એ ચોપડી કોર્ટ મધ્યે રજુ કીધી નેહોતી.) જે લખત ઉપર સાક્ષીએ સહી કરી હતી તેની નકલ:-

શ્રી નાથજી સત છે.

“આપણુ નીચે સહી કરનાર કંઠીબંધ વધશનવો મક્કીને આ

“ લખત કર છે કારણ એ જે આપણા ધરમ ઉપર તથા આપણા
 “ ગુર ઉપર તથા આપણી આખર ઉપર કેટલાએક દીવસ થયા વતી-
 “ માન પત્રોમાં ઘણી અનીતી ભરેલી નીંદાઓ છપાય છે, આપણા
 “ મહારાજ શ્રી વલભાઆચારજીએ બરહમ સંબંધનો ગરંથ સીદ્ધાંત
 “ રહસ કરેલ છે, એ ગ્રંથ ઉપર શ્રી ગોકુલનાથજીએ આપણને શમજ
 “ પાડવા સારૂ ટીકા કીધેલી છે તે ટીકા ઘણું કરીને ઘણાખરા ખુલ્લો-
 “ માં વાંચવામાં આવી હશે પણ તે ટીકાનો અરથ હાલમાં ઉલટી
 “ રીતે જાપેઓ છે જે પોતે ભોગવેઆ અગાઉ પોતાની પરણેલી બાએડી
 “ પણ ગુશાધજી મહારાજને શોંપવી અને પોતાનાં ખેટા ખેટી પણ તેમને
 “ શોંપવા. પરણા પછી પોતે ભોગવેઆ પેહલાજ ગુંસાધજી મહારાજને
 “ અરપણ કરેઆ પછી પોતાનાં કામમાં લેવી. એવી રીતે શ્રી ગોકુલનાથ-
 “ જીઓ ટીકા કીધેલી છે અને એજ પરમાણે હાલમાં મહારાજો
 “ પોતાના શેવકોની કચી કુંવારી વહુ દીકરીઓને ભોગવે છે એ રીતે
 “ ખોટા અરથ જાપેઓ છે તેથી એ જાપેલી વાત જે ખરી હોએ
 “ એવી જે ઘણીની મનપતીજ થઈ હોએ તે ઘણીએ આ લખતમાં
 “ શહી કરવી નહી પણ જે એ બાબતો જાપાવાલાએ ખોટી જાપી
 “ છે એવી જેને મનપતીજ પોતાના શતધરમથી થાતી હોએ તોજ
 “ તે ઘણીએ આ લખતમાં સહી કરવી ઠેરાવી છે. કારણ જે આપણા ધરમની
 “ ઘણી અણુઘટતી રીતે વાતો જાપી છે તથા સરવે વૈખવોની આખરને
 “ ઘણુજ માકું લગાડીઉં છે તે જાપનારને અને તેને મદદ કરનારને
 “ કાએદાની રીતે પુછવામાં આવશે તેથી તેનો બંદોબસ્ત હરેક રીતે
 “ કરવા સારૂ અને આપણા ધરમની તથા આપણા ધરમગુરની તથા
 “ આપણી આખરની સંભાલ કરવા સારૂ આ લખત કીધો છે તેથી
 “ જે પોતાનું ધરમ ખરો છે એમ સમજતો હોએ તો તે ઘણીઓએ
 “ આ લખતમાં શહી કરવી. આ લખત આપણે આપણી રાજ
 “ ખુશીથી તથા અકલ હુશીઆરીથી કીધું છે તે આપણે નીચે સહિ
 “ કરનારાવોને શત ધરમથી કણુલ છે શહી. સંવત ૧૯૧૭ ના ભાદરવા
 “ શુદ્ધ ૨ ને વાર શુકરે, તારીખ ૬ સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૧.

(કાટના પુછવાથી) “એ ચોપડી ઉપર સહી કરવાની મારી મતલબ
 કોઇને મદદ કરવાની નહોતી. મહારાજોને બાયડી અર્પણ કરવાની
 વાત વિશે જાપાવાળાઓએ જાપ્યું તેને માટે મેં સહી કીધી હતી.
 જે લોકો પોતાની બાયડી અર્પણ નહીં કરતા હોય તેઓએ સહી

કરવી, અને કરતા હોય તેઓએ નહિ, એવી એ લખતની મતલબ હતી. કોર્ટમાંથી સાક્ષીઓને આ મુકદ્દમાની વખતે બહાર જવાનો હુકમ કીધો હતો તેની મને ખબર નથી. પહેલાં ચાર પાંચ દહાડા સુધી હું આવ્યો ત્યારે બહાર બેઠો હતો. મને સાક્ષી સમન મળ્યો હતો. (ચીફ જસ્ટીસે કહ્યું કે કોર્ટે જે હુકમ કીધો હતો તેની તને ખબર ન હોય એ માનવામાં આવતું નથી. કોર્ટનો હુકમ તોડીને તું અંદર બેઠો એટલા માટે કોર્ટ તને પચીશ રૂપીઆ દંડ કરે છે.)

(૨૪) નંદુ બાદશાહ—“હું ભાડીઓ મુકદ્દમ છું. સંવત ૧૯૦૩ માં હું વાદીની સાથે મથુરાથી પરિક્રમણ કરવાને નિકળ્યો. તેનાં સંગમાં ખીજા ૮૦૦ માણસ હતાં અને હું તેની સાથે દોહોડ મહીનો રહ્યો. નીતિ વીશે તેની આખર સારી હતી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“૬ કી સપ્ટેમ્બરે ભાડીઆ મહાજન મળ્યું હતું તેમાં હું હાજર હતો. ત્યાં શું ઠરાવ થયો તેની મને ખબર નથી. સેશન્સમાં નવ ભાડીઆની વિરુદ્ધ જે સાક્ષી પડી તે ખોટી પડી એમ મારાથી કેહેવાતું નથી. બુકની ઉપર મેં સહી કીધી હતી, જે દહાડે મહાજન મળ્યું તે દહાડે માધવજીની સાથે હું જીવરાજ આણી પેહડી ઉપર ગયો હતો. ત્યાં ગોકળદાસ તેજપાલે મને કહ્યું કે મહારાજનેના વ્યભીચાર વીષે કાંઈ અંદોઅસ્ત થયો જોઈએ. મેં કહ્યું કે એ અંદોઅસ્ત તમે શેડીઆઓએ કરવો જોઈએ. ચાર વરસ થયાં મહારાજને વીષે જાપામાં જાવાયું છે. કોઈપણ મહારાજની અનીતિ મારા આખા જનમારામાં મારી નજરે પડી નથી.

પાછી તપાસ—“મહાજનની સભામાં મેં સાંભળ્યું કે જો તમે તમારી વહુ દીકરીઓને મહારાજ પાસે મોકલતા હો તો સહી કરશો નહિ; પણ જો નહીં મોકલતા હો તો સહી કરજો. તે ઉપરથી મેં સહી કીધી.” (ઓગણીસમો દીવસ મંગળવાર તા. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી.)

(૨૫) ભીમજી પરશોતમ—“સને ૧૮૫૫ માં ભાડીઆનું મહાજન મળ્યું હતું. ત્યાં હું હાજર હતો. તે વેળાએ જે ઠરાવ થયા તે મધ્યેના થોડા મને યાદ છે. તે મધ્યેનો એક ઠરાવ એ હતો કે ભાડીઆની ખાચડીઓએ ગાડીમાં પડદા વગર બેસવું નહીં; ખીજું એ કે મરણની વેળાએ ખાચડીઓએ રસ્તામાં બેસવું નહીં; ત્રીજું એ કે નાતના જમણની વખતે બહેલા જમવા જવું; ચોથું એ કે દર્શનને બહાને સ્ત્રીઓ આડી નીકળી જાય તેનો અટકાવ કરવો પણ એ ચોથો ઠરાવ અમલમાં આવ્યો નહી,

હાલાંહ બાટીઆના બાર શેડીઆમાંનો હું એક શેડીઓ છું રાસમડળી મેં વેશધારીઓની સાંભળી છે, પણ રસ મંડળી શું તે હું બાળુતો નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“મથુરાદાસ લવજની સાહેદી લેવાતી હતી ત્યારે હું કોર્ટમાં હાજર હતો, મને ગયા શનીવારે સાહેદી સમન મળ્યો. છઠ્ઠી સપ્ટેમ્બરના બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કીધી હતી. એ બંદોબસ્તની એવી મતલબ નહોતી કે મહારાજ આ કજીઓ હારે નહીં તેને માટે કોર્ટમાં ખોટી સાહેદી આપવી. એવા બંદોબસ્ત ઉપર મેં સહી કરી નથી, મહારાજનો કેસ સોંપવાને હું ઓનરેબલ મીં વેરટ્રોપ પાસે ગયો હતો. પણ તેણે તે હાથમાં લેવાની ના પાડી. છઠ્ઠી સપ્ટેમ્બરની સભામાં હું ત્રણ કલાક મોડો ગયો હતો. હું પોરબંદરનો રહેવાસી છું, હું ધારં છું કે બંદોબસ્ત ઉપર સહી લેવાને ત્યાં પણ કાગળ મોકલ્યો છે. મહારાજને હું ફક્ત ગુર ગણું છું, આ કોર્ટ મધ્યે ઘણી વાર મને સાક્ષી દાખલ હાજર થવું પડ્યું છે.

પાછી તપાસ—કોઈ સુબેદારે મારી ઉપર એક ખોટો આજ્ઞ મુક્યો હતો પણ તે વીધે મારી તપાસ થઈ નહીં.

(૨૬) દામોદર માધવજી—“બાટીઆ જ્ઞાતનો હું એક શેડીઓ છું અને હાલ કાંઈ ધંધો રોજગાર કરતો નથી. તા. ૬ ડી સપ્ટેમ્બરે મળેલા બાટીઆ મહાજનમાં હું હાજર હતો અને ૧૮૫૫ માં મળેલા બાટીઆ મહાજનની વખતે હું હાજર હતો કે તેની મને યાદ નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ—કોનસ્પીરસીવાળા લખમીદાસ દાગજીનો હું સગો થાઉ. ૬ ડી સપ્ટેમ્બરના બંદોબસ્ત તથા ઠરાવને ટેકો આપવાને વાસતે પોરબંદર તથા ખીજી જગ્યાએ કાગળ લખીને મોકલ્યાં તેની ઉપર મેં સહી કીધી છે. જેઓએ એ લખત ઉપર સહી નહીં કીધી તેઓને હમે હમારી નાતમાં ગણુશું નહીં. માણેકપાઈએ એક મહારાજ ઉપર આ કોર્ટમાં ફરીઆદી માંડી હતી તે મને યાદ છે. તેણીએ ૧૬૦૦ રૂપીઆ આપી પોતાનું ઘર પોતાને હસ્તક લીધું અને કજીઓ ધરમેળે માંડી વાળ્યો. રતનશીની મીલકત મેં ઉડાડી નાખી નથી. મેં ગોકળનાસ તેજપાળ તથા ખટાઉ મકનજી પાસે સપ્ટેમ્બર મહીનામાં મહાજન મેળવવાની રજા લેવા માટે માણસ મોકલ્યો હતો. તેઓએ જવાબ કહેવડાવ્યો કે જ્યાં સુધી મહારાજનેનો વ્યભીચાર અટકાવવાનો બંદોબસ્ત થશે નહીં ત્યાં સુધી હમે તે સભામાં સામેલ થનાર નથી.

હમે કહેવડાવ્યું કે હાલ જે મહાજન એકઠું કરીએ છીએ તે એ વારતે કરતા નથી. તા. ૬ ડી સપ્ટેમ્બરની મોટી સભા મેળવવાનો બદાયસ્ત કરવાને ચીમનલાલજીના મંદીરમાં જે સભા ભરાઇ હતી ત્યાં હું હાજર હતો. ત્યાં મહારાજનો કેસ ચલાવનાર પ્રભુદાસ એક ખુણામાં હમારાથી દુર બેઠો હતો. (કોર્ટના પુછવાથી 'સત્ય પ્રકાશ' ને હમારા પંથના કેટલાક લોકો મદદ કરે છે એવું મેં સાંભળ્યું હતું. (મહારાજ વીધે) ધણા લોકોનો જે વિચાર છે તે વિચારથી ઉલટા ચાલનારાઓને પોતાનું ઘર જાલી બેસી રહેવું પડે અને નાતીલા તેઓની સાથે કાંઇ વહેવાર રાખેજ નહીં, હું એવા લોકોને જમવાનું નોતરું આપુ નહીં. જે લોકો એવું બોલે કે મહારાજ વ્યભીચાર અથવા અનીતિ કરે છે તેવા શખ્સોને હું ન્યાત બહાર ગણું. મહારાજેની ઉપર વ્યભીચારનો અપરાધ મુકે તેઓને પણ હું ન્યાત બહાર ગણું. ગોકલદાસ, લખમીદાસ, મથુરાદાસ તથા એવા બીજાઓ સાથે હું બોલવાનો પણ વહેવાર રાખું નહીં."

(૨૭) દેવીદાસ આસરદાસ—“હું શીકારપુરનો રહેવાસી છું અને વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ પાળું છું. આડેક વરસ ઉપર વાદીને મેં શીકારપુરમાં દીકો હતો. ત્યાં તે અઢી મહીના સુધી રહ્યો હતો. હું તેનાં દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીધે તેની આખર સારી હતી. મુંબઈમાં હું પાંચ વરસ થયાં છું."

(૨૮) તલોપચંદ તેજબાન—“હું મુલતાનનો રહેવાસી છું વાદીને મેં આઠ વરસ ઉપર ત્યાં દીકો હતો, હું મહારાજનો ધર્મ પાળું છું. હું તેના દર્શન કરવા રોજ જતો હતો, નીતિ વીધે તેની આખર સારી હતી. મુંબઈમાં અમીરદાસ ચીમનલાલની પહેડીનો હું મુનીમ છું."

(૨૯) ખટ્ટમલ મુળચંદ—“સીધ હૈદ્રાબાદનો હું રહેવાસી છું અને ઝવેરીનો ધંધો કરું છું, વાદીને મેં હૈદ્રાબાદમાં પાંચ છ વર્ષ ઉપર દીકો હતો તે ચાર મહીના રહ્યો હતો. હૈદ્રાબાદમાં મહારાજનો ધર્મ પાળનારા ધણા લોકો છે. હું વાદીના દર્શન કરવા જતો હતો અને તેનાં મંદીરમાં મુર્તી નહીં હતી. નીતિ વીધે વાદીની આખર સારી હતી.

(૩૦) પરમાનંદ હેમરાજ—“હું શીકારપુરનો રહેવાસી છું અને અમૃતસર શહેરમાં રહેતો હતો. દશ અગીઆર વરસ ઉપર મેં

વાદીને અમૃતસર શહેરમાં દીઠો હતો. વાદી ત્યાં દશથી ચૌદ દહાડા સુધી રહ્યો હતો હું તેના દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીધે તેની આખર સારી હતી ત્યાંથી વાદી મુલતાન તથા લાહોર ગયો હતો.”

(૩૧) રામદાસ ધનુમલ—“હું શીકરપુરનો રહેવાસી છું. વાદીને કમ્ચ માંડવીમાં દીઠો હતો. તે ત્યાં ત્રણ ચાર મહીના રહ્યો હતો. હું તેનાં દર્શન કરવા જતો હતો. નીતિ વીધે તેની આખર સારી હતી.”

(૩૨) નંદરામ શાસ્ત્રી—હું નાગર બ્રાહ્મણ તથા પુરાણી છું વલ્લભાચાર્યના પંથના પુસ્તકોથી વાકેફ છું, ગોકલનાથજીની ટીકા ગેંવાંચી છે. એ પુસ્તક મારા હાથમાં આવ્યું છે તેમાં ગોકલનાથજીની ટીકા લખેલી છે. એક જુના પુસ્તકમાંથી મેં એ પુસ્તકનો ઉતારો કાઢ્યો છે. એ જુનું પુસ્તક વાદીએ મને ઉતારો કરવાને આપ્યું હતું.

ઉલટ પાલટ તપાસ —“નાગર બ્રાહ્મણ છ જતના છે અને તેઓ મારી ન્યાત સાથે વહેવાર રાખતા નથી. હમારી નાતનાં યસો ધર છે. બ્રાહ્મણ અથવા ગાયનો જીવ અચાવવા માટે જુકું બોલવામાં પાપ નથી એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

(૩૩) જેમ્સ ફ્લીન—“ગોકલનાથજીની ટીકાનો તરજુમો મેં આ નવી નકલમાંથી કાઢ્યો છે, અને જુનીમાંથી નહી. (કોર્ટના પુછવા ઉપરથી) જુની નકલના અક્ષર ઉકલે એવા છે અને તેમાંથી હું તરજુમો કરી શકત.”

(૩૪) વેલજી મકનજી—“હું સાચોરો બ્રાહ્મણ છું અને પંદર વરસ થયાં વાદીની ચાકરી કરું છું. હું તેની સાથે દેશાવર ગયો છું અને સઘળો વખત એની સાથેનો સાથેજ રાહ્યો છું. જેટનાં મંદીરમાં વાદી જતો હતો તેની સાથે હું પણ જતો હતો અને ચાર સરકારી સીપાઈ તથા કારભારી પણ સાથે રહેતા હતા. બપોરના આયડીઓ દર્શન કરવા આવતી હતી. સાંજના છ વાગ્યા પછી મહાનાજ દર્શન દેતા નરોતા. જેટમાં મહારાજના દર્શન કરવાને આયડીઓ આવતી તેમ ભાયડા પણ આવતા હતા. ખેટમાં ફક્ત બેજ ઓરડા હતા, એક રસોઇનો તથા બીજો સુવાનો; અને બહારના ઓરડામાં માણસો દર્શન કરવા આવતાં હતાં. વાદીના સુવાના ઓરડામાં મેં કદી કોઈ આયડીને જોઈ નથી. વાદીને મેં લખખીજનાં મંદીરમાં ગુલાલ ઉડાડતાં દીઠો નથી.

ઉલટ પાલટ તપાસ--“ મને ત્રણ રૂપીઆનો પગાર મળે છે. મહારાજનેના બીજા સઘળા ચાકરોને પણ એટલોજ મહિનો મળે છે. મારું કામ એ કે મહારાજની હજુરમાં રહેવું અને તેને વસ્ત્ર પહેરાવવા અને ઉતારવા. પાંચ મીનીટ પણ હું મહારાજને એકલો મુકી શકું નહીં તે મને થોડી મીનીટ બહાર જવાનું ફરમાવે તો પણ હું જાઉં નહીં. તે પીશાય અથવા ખરચુ (વાડામાં) જાય તો હું તેના પાછળ જાઉં અને સંડાસના બારણા આગળ ઉભો રહું. મને પોતાને ખરચુની હાજત લાગી હોય અને કાંઈ બીજો માણસ હાજર નહીં હોય તો હું ખરચુ દાખી રાખું; પણ મહારાજને રેદો મુકી જાઉં નહીં. સુતી વખતે પણ મહારાજના સુવાના ઓરડાનાં બારણા આગળ હું સૂઉં. આમ કરવાની મતલબ એવી નહીં કે હમે તેની ઉપર શક લાવીએ છીએ; પણ તેની સાથે એક માણસ રહેવોજ જોઈએ એવો શીરસ્તો છે. હું તથા બીજા ખવાસો મહારાજને ખાયડીઓ મેળવી આપતા નથી હું અહીં મહારાજની સાથેજ આવેલો છું. મહારાજ નીચે ઉભેલા છે, અને એક ચોખ્ખો તેની ચોક્કી કરે છે.

પાછી તપાસ --“ એટમાં મહારાજની સ્ત્રી હતી નહીં, વાદીને પેટે સાત વરસનો છોકરો અને ચાર વરસનો છોકરી છે તે મુંબઈમાં છે. જે મહારાજ કાંઈ ખરાબ કામ કરે તો હું તેને મ્હોડે કહું અને લોકોને પણ જણાવું. મેં વાદીને કાંઈ પણ અનીતિ કરતાં જોયો નથી. મને ત્રણ રૂપીઆનો પગાર તથા ખાવાનું પીવાનું મળે છે. (કોર્ટના પુછવાથી) વાદીએ પાંચ છ વરસ સુધી મુસાફરી કરી તેમાં તેની સ્ત્રી તેની સાથે હતી નહીં.”

(૩૫) જદુનાથજી બ્રીજરતનજી મહારાજ--(એ મહારાજનું નામ બોલવામાં આવ્યું. તે વેળાએ સઘળાઓ મહારાજને માટે કોર્ટના દીવાનખાનામાં ચારે તરફ મોટી આતુરતાથી જોવા લાગ્યા, કેટલાક વૈજ્ઞવો ઉડીને ઉભા થયા, અને એક બીજાના કાનમાં કહેવા લાગ્યા કે ‘મહારાજ આવ્યા, આવ્યા.’ થોડીએક મીનીટ પછી મહારાજ પોતાના કેટલાક ભાવીક સેવક સાથે કોર્ટમાં દાખલ થયા મહારાજની એક બાજુએ સુલેહનો અમલદાર શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસ હતા અને બીજી બાજુએ બીજા કેટલાક સેવકો હતા; શેઠ વરજીવનદાસ તેને સાક્ષીઓના પીજરા આગળ લઈ ગયા. એ મહારાજ દીલમાં ભરેલા તથા શામળા (કાળા) રંગના છે, અને દાહાડી તથા થોપીઆં સારી પેઢે

રાખેલાં હતાં. મહારાજે ગીતાના સોગન લેવાને પ્રથમ ના પાડી અને જણાવ્યું કે હું હમેશ સાચું જ બોલું છું અને સોગન ખાવાની કાંઈ જરૂર નથી. સોગન આપનાર બ્રાહ્મણે કહ્યું કે સરકારના ધારા પ્રમાણે સોગન ખાવા જોઈશે. મહારાજે કહ્યું કે સોગન લેવાની કાંઈ જરૂર નથી. ત્રીજી જરૂરીસે દુભાશીઆને કહ્યું કે મહારાજને કહો કે અગર તમે સોગન નહીં લેશો તો તમારી જુવાની લીધામાં આવશે નહીં. મહારાજે કહ્યું કે હું મારા જન્મમાં જુકું બોલ્યો નથી, અને હું સાચું જ બોલું છું. તો પણ કોર્ટની જ્યારે એવી મરજી છે ત્યારે સોગન લઉં છું. શીરસ્તા પ્રમાણે કોર્ટના ક્લાર્ક મીં કામટે સોગન કહી સંબળાવ્યા તે પ્રમાણે મહારાજે ગીતા ઉપર હાથ મુકીને સોગન લીધા.)

“હું આ મુકદ્દમાનો વાદી છું અને આશરે ૩૫ વરસની ઉંમરનો છું, હું મારા આખા જન્મમામાં કોઈ દાહાડે ઇન્સાફની અદાલતમાં ગયો નથી, અને હું ધારું છું કે બીજો કોઈ મહારાજ પણ ગયો નથી, હું વ્રજ ભાષા, ગુજરાતી, પંજાબી, મારવાડી, હિંદુસ્તાની. અને ઉર્દુ તથા ધણી ખરી સંસ્કૃત એટલી ભાષાઓ જાણું છું. વલ્લભાચાર્ય પંથના અગત્યનાં પુસ્તકો મેં જોયલાં છે, મેં સુરત મધ્યે મારે ખર્ચે એક સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી નીશાળ ઉઘાડેલી છે. તે મધ્યે એક શાસ્ત્રી સંસ્કૃત શીખાડે છે અને બીજા પાંચ છ શિક્ષકો ગુજરાતી બોલ્યાવે છે. મુંબઈમાં આવ્યા પછી સ્ત્રી કેળવણીનાં કામમાં મેં ધણી ઉલટ લીધી છે, અને છોકરીઓની નીશાળ ૧૯ મહીના ઉપર હું જેવા ગયો હતો. જત્રા કરવી એ સધળા હિંદુઓની ફરજ છે. જત્રા એક જાતની હોતી નથી. નાની મોટી કેહેવાય છે. હું જત્રા કરવાને નીકળ્યો અને ખેટમાં ૧૯૦૭ માં જઈ પુગ્યો. લખમીજીના મંદીરમાં હું એ વખત જતો હતો. એ મંદીરમાં ફક્ત મુર્તિની ઉપર ખુલાસ નાંખવામાં આવે છે, મેં એ મંદીરમાં કોઈ વૈષ્ણવોની ઉપર ખુલાસ ઉઘાડ્યો નથી, દ્વારકાનાથજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ ઉઘાડે છે, જ્યારે હું સર્વે સેવકોઓને મારાં બચ્ચાં પ્રમાણે ગણું છું ત્યારે હું કોઈ પણ બાપડીની જાતી ઉપર હાથ કેમ નાખું? મેં કોઈ પણ સ્ત્રીની જાતી ઉપર હાથ નાંખ્યો નથી, લખમીદાસ ખીમજીને હું ઓળખું છું તેના સાથે પ્રથમ એ વરસ ઉપર મારી ઓળખાણ થઈ. મેં તેને ૧૯૦૭ ના વરસમાં ખેટમાં દીક્ષા નહીં હતો. તેણે મારે વીષે જે કાંઈ વાત કહી હશે તે સધળી ખોટી છે. છેલ્લો સાક્ષી વેલજી મારો

ખવાસ છે, અને જત્રામાં પણ મારો ખવાસ હતો. તે હમેશ મારી સાથેનો સાથેજ રહે છે. હમારા મહારાજનેમાં એવો ચાલ છે કે ઓછામાં ઓછા ત્રણ ચાર ખવાસ સાથેના સાથે રાખવા. હું વડોદરે, ગોકુળ, મથુરા, અમૃતસર, માંડવી, મુલતાન અને બીજી જગ્યાએ ગયેલો છું, ગોકુળદાસ તેજપાલ તથા લખમીદાસ ખીમજી ભાઈખલે મારી પાસે આવ્યા હતા, હું શીકારપુર ગયો તેની આગમજ એટલે સંવત ૧૯૦૫ કે ૬ માં પરણ્યો હતો. કોઈ સ્ત્રીને જોઈ જીલમથી બગાડવા માટે મેં સુરત છોડ્યું નહીં હતું. હું એટની જત્રાએ ગયો ત્યારે મારી સ્ત્રી મારી સાથે નહીં હતી. મને પ્રતિવાદીની તરફથી સાહેદી સમન મળ્યો છે. તે સમન એક પારસીએ મને લખાડ્યો હતો, હું પહેલો મુંબઈમાં આવ્યો ત્યારે ગોકુળદાસ મને મળ્યો હતો, અને તેણે લખમીદાસ સાથે મારી ઓળખાણ કરાવી હતી. એ વરસ ઉપર જ્યારે હું મુંબઈમાં આવ્યો ત્યારે પહેલો હું ભાઈખલે ઉતર્યો હતો. લખમીદાસે એ વખત મારી પધરામણી કરી હતી એક વખત તેનો ભાઈ આજરો હતો ત્યારે અને બીજી વખત તેને ઘર ભાગવતની યથા વચાતી હતી ત્યારે. ચાલુક વર્તમાન પત્રમાં મેં કાંઈએક બાબત લખાવી હતી તેની મને કાચી યાદદસ્ત છે. મેં લખમીદાસને એવું કહ્યું નહીં હતું કે છાપાવાળાઓને લીધે મહારાજને નાસી જાય છે, અને હું લડવાને વાસ્તે આવ્યો છું. મેં ફક્ત એટલુંજ તેને પુછ્યું હતું કે હું મુંબઈ નહીં હોઉં તો ફરીઆદી ચાલે કે નહીં. મુંબઈમાં મેં કોઈ પણ સ્ત્રીની સાથે બદ્દેલી કીધી નથી. કાળાભાઈ લલ્લુભાઈને હું ઓળખું છું. મુંબઈમાં તથા સુરતમાં મેં તેને જોયો હતો. તેણે મારે વીધે અનીતિની વાત જો કહી તે સઘળી ખોટી છે. દર્શન કરવાને તો મારી પાસે હજારો બાયડી આવે છે. વ્યભીચાર કરવાની હમારા શાસ્ત્રમાં મના કરેલી છે. તે વીધે કાળાભાઈ સાથે મારે વાતચીત થઈજ નથી. તેણે મારી સાથે શાસ્ત્ર ધંધરના બનાવેલા છે કે નહીં તે વીધે તકરાર કીધી હતી. કોઈપણ ડાક્ટર સાથે વ્યભીચારની વાત મેં કરી નથી, મારા આખા જન્મકાળમાં કોઈ પણ સ્ત્રી સાથે મેં વ્યભીચાર કીધો નથી. જ્યારે હું કાળાભાઈ સાથે વાત કરતો હતો ત્યારે કોઈપણ સ્ત્રી મારા સુવાના ઓરડામાં ગઈ નથી. ઘણી બાયડીઓ હમારી સ્ત્રી તથા બાળકોનાં દર્શન કરવા આવે છે. ચરણસ્પર્શ કરવા વીધે કાળાભાઈ સાથે સુરતમાં મારે વાત થઈજ નથી. તે બીજા છોકરાઓ સાથે આવીને

મારી પાસે વાંચતો લાલુતો હતો. છોકરાઓને લાણવવાને એક ચોપડી મેં મારે પોતાને ખર્ચે છપાવી છે. હમારામાં સેવકોને ચરણસ્પર્શ કરવા દેવાનો શીરંસ્તોજ છે. જ્યારે હું ઉંચી બેઠક ઉપર બેઠો હોઉં ત્યારે પગની ઉપરથી તથા નીચેથી ચરણસ્પર્શ કરે છે; પણ જ્યારે પગ જમીન ઉપર હોય ત્યારે ઉપરથીજ કરે છે; તથા ધણું કરી તેમજ ચરણસ્પર્શ કરવામાં આવે છે, કાળાલાઘએ મને કહ્યું કે સધળા શાસ્ત્રે ખોટા છે, અને હું નર્મદાશંકરનો પાકો ચેલો થયો છું. હું કહું છું કે શાસ્ત્ર ખરા છે. તે ઉપરથી હું ધારું છું કે તે મારે વીષે જીકું બોલ્યો. નર્મદાશંકર સુરતનો નાગર બ્રાહ્મણ છે અને તેના વિચાર મારી વીરદ્ધ છે. વરકત વીષે લખમીદાસ સાથે અથવા કોઈપણ સાથે મારે વાતચીત થઈ નથી, અને એવું હું કોઈની પાસે બોલ્યો નથી કે વરકત લોકોએ હમને બગાડ્યા. રસ મંડળીનો અર્થ શું તે હું જાણતો નથી. એ નામતો ફક્ત હું હમણાજ સાંભળું છું. રાસ મંડળી વીષે મને ખબર છે; તેઓ વેશધારી હોય છે અને કૃષ્ણની લીલાના નાટક કરે છે તેમાં કાંઈ અનીતિનો દેખાવ હોતો નથી. જ્યારે કૃષ્ણનો વેશધારણ કરનાર ઉભો થાય છે ત્યારે હમે ઉભા થઈએ છીએ. બીજા જોનારા બેસી રહે છે, વૈષ્ણવો મને તથા બીજા મહારાજોને ગુરૂ કરીને માને છે. હમે તો ફક્ત સુખનો તથા ઇશ્વરનો માર્ગ દેખાડનારા છઈએ કોઈપણ વૈષ્ણવ અમને ઇશ્વર પ્રમાણે માને છે, એવું મેં સાંભળ્યું નથી. અમોને હીડોળામાં બેસાડીને જીલાવે છે તે ફક્ત ગુરૂ લેખે. ઇશ્વરના નામે અમને જે ભેટ આપવામાં આવે છે તે અમે લઈને જીદી રાખીએ છીએ. વૈષ્ણવો અમને ગુરૂ દાખલ તથા ઠાકોરજીના માર્ગ દેખાડનારા ગણે છે, ઠાકોરજી એટલે ઇશ્વર. સવારના ત્રણથી આઠ દશ વાગ્યા સુધી તથા પાછલા પોહરના ચારથી છ વાગ્યા સુધી ઠાકોરજીની સેવામાં અમે રહીએ છીએ. મંદીર મધ્યેની મુર્તિને ઇશ્વરની મુર્તિ ગણવામાં આવે છે. વલ્લભાચાર્ય પોતાના કોઈ પણ પુસ્તકમાં નથી લખ્યું કે મહારાજને ઇશ્વર પ્રમાણે માનવા. ગોકુળનાથજીની ટીકા મેં વાંચી છે. નંદરામ શાસ્ત્રી પાસે મેં તેની નકલ ઉતારાવી. એ પુસ્તકને હમારા લોકો ધણું માન આપે છે. વલ્લભાચાર્ય અને તેના છોકરા વીઠ્ઠલનાથજી ઇશ્વરના મુખાવિદ્ અથવા અવતાર કહેવાય છે. વલ્લભાચાર્ય આશરે ૩૫૦ થી ૪૦૫ ઉપર થઈ ગયા. તેણે વીજ્ય સ્વામીનો મત ફેલાવ્યો. હમારો પંથ વેદ તથા શાસ્ત્રથી ઉલટો નથી. સુરત મધ્યે મારી નીશા-

જામાં હમણાં સંસ્કૃત વ્યાકરણ શીખાડવા માંડ્યું. છે. ગોકુલનાથજીની ડીકાનું જીનું પુસ્તક મારા બાપના વખતનું મારા ઘેરમાંથી નીકળ્યું. મારો બાપ સંવત ૧૯૦૮ માં મરણ પામ્યો. એ પુસ્તક આશરે સો વરસનું જીનું લાગે છે અને મેં તે વાંચ્યું છે. તે મધ્યે પુરુષોત્તમ એટલે સર્વ દેવનો દેવ તેને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે, અને લાઘવિવ્રતની બીનામાં પ્રતીવાદીએ મને તથા બીજા મહારાજને અર્પણ કરવા વીશે લખ્યું છે. અસલનો અર્થ પ્રતીવાદીએ ઉલટાવી નાખ્યો છે. તન, મન, ધન, ઇશ્વરને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે. તે ડીકાનાં પુસ્તકમાં અથવા હમારા પંથના બીજાં કોઈપણ પુસ્તકમાં એવું નથી લખ્યું કે સેવકોએ પોતાની વડુ દીકરીઓ મહારાજને અર્પણ કરવી. એવાં પુસ્તકને હમારા પંથના લોકો માને છે એવું મેં સાંભળ્યું નથી.

(વીશમો દીવસ; અહસ્તપતવાર, તા. ૨૭ મી ફેબ્રુવારી.)

“ ડાક્ટર ભાઉ દાજીને હું ઓળખું છું. મુંબઈમાં આવ્યા પછી મેં તેને કાંઈ દરદને મારે સલાહ અથવા ઓસડ લેવાને બોલાવ્યો નથી. તે એક વખત લખમીદાસ ખીમજીની સાથે મને મળવાને આવ્યો હતો. છોકરીઓની નીશાળ હું જોવા ગયો હતો ત્યાં પણ તેનો મેળાપ થયો હતો. જ્યારે ડાક્ટર ભાઉ મારે ઘેર આવ્યો હતો ત્યારે મને ફોફલી થઈ હતી. કેમકે અગાઉ જ્યારે હું માંદો પડ્યો હતો ત્યારે મેં ગરમ દવા ખાધી હતી. એ ફોફલીનું દરદ મને વારે વારે થઈ આવે છે. એ ગરમ ઓસડ કેટલુંક મેં પોતે ખનાવ્યું હતું અને કેટલુંક ગામડી વામદોનું ખનાવેલું હતું. જ્યારે ડાક્ટર ભાઉ દાજી મારી પાસે આવ્યો ત્યારે નીશાળ સંબંધી પ્રથમ વાત નીકળી હતી. ત્યાર પછી મેં જણાવ્યું કે મેં ગરમ દવા લીધી હતી તેથી મને ચાઠાં પડ્યા છે. મને ચાંદી થઈ છે એવું મેં ડાક્ટર ભાઉ દાજીને કહ્યુંજ નહીં હતું. મેં તેની પાસેથી ચાઠાનું ઓસડ માગ્યું હતું અને ચાંદીનું દરદ કદી થયું નથી. બીજે દહાડે ગોરધનદાસને મેં ડાક્ટર ભાઉ પાસે મોકલ્યો હતો તે કાંઈ દવા લેવાને નહીં, પણ મેં ડાક્ટર ભાઉને છોકરીઓની નીશાળ બાંહેધરી એક લખેશી ચોપડી જોવાને આપી હતી તે પાછી લાવવાને વાસ્તે મોકલ્યો હતો. ભાઉ દાજી કાંઈ દવા આપે તો લાવવાને વાસ્તે પણ મેં ગોર-ધનદાસને કહ્યું હતું. મેં મારા દરદની હકીકત ગોરધનદાસ સાથે કેલ-વડાવી નહીં હતી. મેં મારું પોતાનું ઓસડ વાપર્યું હતું, અને ડાક્ટર ભાઉ દાજીનું ઓસડ વાપર્યુંજ નથી. ડાક્ટર ધીરજીરામ દલપતરામને હું

ઓળખુ છું મંગળદાસ નથુલાલની નીશાળમાં હું ધારું છું કે મેં તેને પ્રથમ જોયો હતો. બીજી વેળાએ તે મારે ઘેર આવ્યો ત્યારે મેં તેના પાસેથી એસડ લીધું હતું. જે પ્રમાણે ભાઉ દાજને મેં ફોલ્લી વીધે જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે ડાકટર ધીરજરામને પણ જણાવ્યું. તેણે મને થોડીએક ગોળી તથા કાંઈ ભુકા આપ્યો હતો. તે ભુકા પાણીમાં નાખ્યાથી કાળો થઇ ગયો હતો. મેં તેને એમ કહ્યું નહીં હતું કે ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કર્યાથી મને ચાંદી થઇ છે, અથવા અગાઉ મને ચાંદી થઇ હતી તે સંગ કરવાથી મટી ગઇ, એવું પણ મેં તેને કહ્યું નહીં હતું. તે મારી દવા કરવાને વાસ્તે મારી પાસે છ સાત વખત આવ્યો હતો, અને બીજે પ્રસંગે પણ આવ્યો હતો, તે વલ્લભાચાર્ય પંથમાંનો છે તેની સાથે મારી ઓળખાણ થયા પછી તે મારી પાસે ઘણી વખત આવ્યો હતો. પુનર્વીવાહની તકરાર કરવાને માટે નર્મદાશંકરના પાસેથી મને ચીઠી મળવા ઉપરથી મેં એક સભા મેળવી હતી. એ સભામાં હું ગયો હતો. પુનર્વીવાહની તકરારનું કાંઈ છેવટ આવ્યું નહીં કેમકે બીજી આડી દોડી આવત ઉપર તકરાર નીકળી હતી. પુનર્વીવાહની તકરાર નીકળી ત્યારે મેં કહ્યું કે એ તકરારને વાસ્તે કોઇ પણ હીંદુ શાસ્ત્રનો આધાર લેવો જોઇએ. નર્મદાશંકરે કહ્યું કે શાસ્ત્ર જે આપણી વાતને અનુસરતા હોય તો તે પ્રમાણે ચાલવું; નહીં તો નહીં. મેં કહ્યું કે આપણે બધા શાસ્ત્ર માનવા જોઇએ. અને શાસ્ત્રમાં પુનર્વીવાહની છુટ આપી હોય તોજ પુનર્વીવાહ કરવા; નહીં તો નહીં. પુનર્વીવાહ કરવાની છુટ શાસ્ત્રમાં છે એવું મારા દીઠામાં આવ્યું નથી. પણ પુનર્વીવાહને વાસ્તે મને પોતાને કાંઈ અડચણ નથી. હમારા પંથમાં કેટલાક લોકો વીધવાઓના પુનર્વીવાહ કરે છે એને તેને માટે હું અટકાવ કરતો નથી. ન્યારે ડાકટર ભાઉ મને મળવા આવ્યો હતો, તે વેળા લખમીદાસ હાજર હતો. લખમીદાસ તે વખતે પાસે હતો તેથી તેણે સઘળું સાંભળ્યું હશે. દરદ સંબંધી લખમીદાસ સાથે મારે કોઇ દહાડે વાતચીત થઇ નથી, મેં વ્યભીચાર કીધો અથવા કરું છું એવું કાંઈ મેં તેની પાસે કબુલ કીધું નથી. બીજા મહારાજનેના વ્યભીચાર વીધે પણ હું તેની પાસે બોલ્યો નથી. કોઈ પણ મહારાજના વ્યભીચારની વાત મારા જાણવામાં આવી નથી. લખમીદાસને મેં એવું નથી કહ્યું કે અગાઉ જે પ્રમાણે હું વ્યભીચાર કરતો હતો તે પ્રમાણે હમણા કરતો નથી. મેં તેને એમ નથી કહ્યું કે મહારાજનેની ચાલ ધીમે ધીમે સુધરશે અને એકદમ સુધરશે નહીં; તથા એમ પણ નથી કહ્યું કે હમારી મોટી પેદાશ સ્ત્રીઓ પાસેથી ચાલ

છે. મેં તેને કહ્યું કે હું શ્રી નાથદ્વારે જવા ધારું છું, પણ ત્યાં જવાનો મને અટકાવ છે એવું મેં કહ્યું નહીં હતું દર્શન માટે હજારો આયડી આવે છે, અને તે દીવાનખાનામાં થઈને જ્ઞાનખાનામાં જાય છે. દીવાનખાનામાં બે બારણાં છે. એક બારણું દાદર ઉપર પડે છે, અને બીજું જ્ઞાનખાનામાં જવાનું છે. મારા મંદીરનો 'પ્લાન' (નકશો) તૈયાર કરાવ્યો છે, અને તે મારી સાથે લાવ્યો છું. દીવાનખાનાની ડાબી બાજુએ એક ઓરડો છે, તેમાં મારાં કપડાં અને પાણી રહે છે. થોડે છેટે બીજો ઓરડો છે તેમાં બીજા મહારાજનો સામાન પડ્યો છે અને તે ઓરડો ખંધ રહે છે.

ઉલટ પાલટ તપાસ—“ એ ઓરડો મંદીરના માલેક ચીમનજી મહારાજના સ્વાધીનમાં છે, બે દાદર છે તે મધ્યેનો એક દાદર ખંધ છે અને તે માલેકને હસ્તક છે. હું માણસ છું અને ઇશ્વર નથી. હું માણસ છું અને મારા સેવકોનો ગુરુ છું. હું દેવનો અથવા ઇશ્વરનો અવતાર નથી. મારા કોઈ પણ સેવકો મને દેવનો અથવા ઇશ્વરનો અવતાર કરીને માને છે એવું હજી સુધી મારા જાણવામાં આવ્યું નથી. હમારા (વલ્લભ) આચાર્યજી ઇશ્વરનો અવતાર ગણાય છે ખરા, અને હમે તેનાં વંશના તથા ગુરુ કહેવાઈએ છીએ કરશનદાસ નેણસીએ મને એક વેળાએ ઇશ્વર કહીને બોલાવ્યો, એવું મને યાદ નથી. અથવા બીજા મહારાજને હમારા સેવકો મહાપ્રભુ પુરૂષોત્તમ, અથવા દેવ એવાં નામથી બોલાવતા નથી. હમને ફક્ત મહાપ્રભુના બાળક કરીને બોલાવે છે. વલ્લભાચાર્ય અને તેના છોકરા ગુણાંધજી ઇશ્વરનો અવતાર ગણાય છે; પણ ગુણાંધના બાળક (મહારાજ) તેમ ગણતા નથી. મહારાજને વલ્લભદેવ કરીને કહે છે. વલ્લભ એટલે વહાલો. મહારાજને અગ્નિસ્વરૂપ કરીને કહેવામાં આવતા નથી. પુણું પુરૂષોત્તમ એટલે પુરો ઇશ્વર એવું નામ મહારાજને આપવામાં આવે છે. મારી મુખ્ય જીખાનીમાં કેવી રીતે જવાબ આપવો તે વીધે ગયા મંગળવારે રાતના દશ વાગે મેં કોઈની સાથે મસલત કરી નથી. પ્રભુદાસે મને એમ નહીં કહ્યું કે ‘જે શબ્દથી તમે ખંધાઈ જાઓ ત્યાં એવુંજ કહેજો કે મને યાદ નથી.’ ઉપર કહેલા શબ્દો પુણું પુરૂષોત્તમ ઇત્યાદી મહારાજને ઉપમા દાખલ લગાડવામાં આવે છે. મેં મારા સેવકોને જણાવ્યું કે તમે હમને ગુરુ સમજજો અને ઇશ્વર સમજશો માં. આ ચોપડીમાં વલ્લભાચાર્ય અને તેની પછીના મહારાજોની છબી છે અને તેનાં દર્શન વૈષ્ણવો કરે છે. દાઉજી નામના કોઈ મહારાજની

છપ્પીની સેવા કરવામાં આવતી નથી. દાઉજ મહારાજ મુખ્ય ગાદીનો માલેક હતો. આ છપ્પી સેવા કરવાને વાસ્તે વૈષ્ણવો બજારમાંથી વેચાતી લે છે. જે વાડીમાં હું ઉતર્યો છું ત્યાં લોકો દર્શન કરવા જાય છે; પણ મહારાજની ગાદીના દર્શન કરવા જાય છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. મેં દાઉજ મહારાજની ખેડક સુરતમાં જોઈ છે. વેદ મધ્યે કૃષ્ણનું નામ આવેલું છે. સારા કામને માટે પણ જુદું બોલવામાં પાપ છે. ગૌબ્રાહ્મણનો જીવ ઉગારવા જુદું બોલવું તેમાં પણ પાપ છે. તે વીષેનો જે વાક્ય મને ભાગવતમાંથી દેખાડવામાં આવ્યો, તે વાક્ય પ્રમાણે મળી રાજ્યે ચાલવાને સાફ ના પાડી. વાસ્તે ગૌબ્રાહ્મણનો જીવ બચાવવાને જુદું બોલવું એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું નથી, એવી રીતે જુદું બોલનારને લોકો ધીકારતા નથી; પણ તેથી પાપ થાય છે. ભાગવતમાં જે જે વાત લખી છે તે હું માનું છું. વૈષ્ણવોનાં ધર્મ પુસ્તકો વેદની સાથે મળતા આવે છે. મેં ફક્ત એક ચોપડી કહાડી છે ‘સ્વધર્મ વર્ધક’ ચોપાનીઈ’ હું કહાડતો નથી. એ ચોપાનીઈ વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક સભાની તરફથી નીકળે છે. એ સભા મેં કહાડી છે, હું અને બીજા સઘળા મહારાજ તેના પ્રમુખ કેહેવાઈએ છીએ. થોડાજ મહારાજ સંસ્કૃત વાંચી જાણે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. હમારા ધર્મનાં જે પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં અસલ લખેલાં છે તે હું માનું છું. વ્રજ ભાષામાં લખાયેલાં પુસ્તકો અસલ પુસ્તકો સાથે મેળવ્યા વગર હું માનતો નથી. વ્રજભાષાનાં પુસ્તકોમાં કેટલીક વાત વધારે લખેલી હોય છે. હમારા ઘેરનાં આપડી છોકરાં વ્રજ ભાષાનાં પુસ્તક વાંચે છે અને વૈષ્ણવો પણ તેજ પુસ્તકો વાંચે છે. વચનામૃત અને બીજાં વ્રજ ભાષામાં લખેલાં પુસ્તકો ધર્મના કહેવાયે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. વલ્લભાચાર્યનાં પંથનું કોઈ પણ પુસ્તક મેં વ્રજ ભાષામાં વાંચ્યું નથી. ફક્ત થોડા એક ધોળ અથવા ગીત ઇશ્વરની સ્તુતીનાં વાંચ્યાં હશે. હું સોગન ખાઈને કહું છું કે મારી આખી જીંદગીમાં વલ્લભાચાર્યનાં સીદ્ધાંતનું પુસ્તક મેં વ્રજ ભાષામાં વાંચ્યું નથી હમણા મને યાદ આવ્યું કે વ્રજ ભાષામાં ગોકુળનાથજીની ટીકા મેં વાંચી છે. મરાઠીમાં પણ અમારા સીદ્ધાંતનું પુસ્તક મેં વાંચ્યું નથી. ગોરધ નદાસે ‘સ્વધર્મ વર્ધક’ ચોપાનીઆમાં જનભાવની પ્રીતી વીણે એક બીના લખી છે તે હું જાણું છું એ મધ્યે જણાવેલા ઘણાખરા વિચારોની સાથે હું એક મળતો છું. એ બીના લખવાને મેં ગોરધનદાસને ફરમાવ્યું નથી. એક મરાઠી ચોપાનીઆના જવાબમાં એ બીના લખી હતી; પણ

સત્ય પ્રકાશ મધ્યેની લાઘવ્યલની બીનાના જવાબમાં લખી હતી કે નહીં તે જાણતો નથી. ગોપીઓએ કૃષ્ણને પોતાના ઇશ્વર પ્રમાણે ગણ્યો અને કૃષ્ણે તેઓને સુખી કીધી એ વાત અમારા લોકો માને છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી (આ કેકાણે જનભાવની પ્રીતી ઉપર ધણાએક સવાલ મહારાજને પુછવામાં આવ્યાં, અને દરેકનો જવાબ આપવાને મહારાજે કહ્યું કે એ સવાલોને લગતી આસપાસની (ચોપાનીઆં મધ્યેની) બીના વાંચ્યા વગર મારાથી જવાબ અપાય નહીં; અને તે મુજબ જનભાવની પ્રીતીને લગતો જવાબ આપવાને ધણો વખત લીધો.) જે ધણીએ એ જનભાવની પ્રીતી વીષે લખ્યું છે તે ધણીએ બીના પુરેપુરી સમજે છે, અને હું ધારું છું કે અમારા ધર્મનો સીદ્ધાંત એ બીનામાં પ્રગટ કીધો છે તે ખરો છે શાસ્ત્રમાં જે કાંઈ કહ્યું હોય તે હું કબુલ રાખું છું હમારી સેવકીઓ હમારી હજુર જે ગીત ગાય છે તે મધ્યે અમને કામણુગારા ધ્રાન કહે છે. કેટલું મધ્યે રજુ કરેલું ૧૫ માં નંબરનું ત્રીજું ગીત જે વાંચી સંભળાવ્યું તે અમારી સેવકીઓ અમારી હજુર ગાય છે. કૃષ્ણની મુર્તિને અમારા લોક પારણામાં ઝુલાવે છે. તે પુત્રભાવે ઝુલાવે છે. મને તથા બીજા મહારાજોને ઝુલાવે છે તે ગુરુ ભાવે ઝુલાવે છે અને પુત્ર ભાવે નહીં. અમને અમારા આપ મા, બહેન અને બધા સેવકો ઝુલાવે છે. (મી. ઓનસ્ટીએ કહ્યું કે તમારા આપનો વાત પડતી મુકીને હવે તમને પુછું છું કે બે ત્રણ દીવસ ઉપર તમોએ બે ત્રણ ડાકટરો પાસે તમારી ઇન્દ્રિય દેખાડીને તપાસ કરાવી હતી કે નહીં?) હા, કરાવી હતી. તે ડાકટરમાંના એક ડાકટરે જ્યારે મારી ઇન્દ્રિય જોઈ ત્યારે મેં મારું મોઢું કપડાથી ઢાંક્યું નહીં હતું. તે ડાકટરોએ મને થોડે છોટે ઉભા રહી તપાસ્યો હતો. ચાંદીનાં દરદની નીશાની રહી નથી, એવી સાક્ષી આપવાને તે મધ્યેના એક ડાકટરે ના પાડી તેની મને ખબર નથી. તેઓ અંગ્રેજીમાં વાત કરતા હતા. તે મધ્યે ફક્ત બે જણાએ સાક્ષી આપવાનું કબુલ કીધું. તેની પણ મને ખબર નથી. હું તેઓના નામ જાણતો નથી. એ ડાકટરોને સુલેહનો અમલદાર વરજીવનદાસ માધવદાસ કે તેનો ભત્રીજો કલ્યાણદાસ લઈ આવ્યા તેની મને ખબર નથી. કદાચ તેઓ લઈ આવ્યા હશે; પણ હું જાણતો નથી, એ ડાકટરોએ મને ક્રોન્સપીરસી કરનાર રાગુ સામજીની દુકાનમાં તપાસ્યો હતો.

(એકવીસમો દીવસ; શુક્રવાર તા. ૨૮ મી ફેબ્રુવારી).

“ગઈ કાલે મારી મુખ જીવ્યાની લેવાયા પછી કાંઈ પણ ડાકટરે

મને તપાસ્યો નથી. ‘ક્યાલોમલ’ ની દવા જ્યારે જોઇએ ત્યારે મોકલવાને વાસ્તે મેં ડાક્ટર ધીરજરામને કહ્યું નહીં હતું. એક વેળાએ મેં ક્યાલોમલને ચુનાના પાણીમાં નાખીને તેનું ‘એક વોશ’ બનાવીને ઇન્દ્રિય ઉપર લગાડ્યું હતું. ડાક્ટર ધીરજરામે દલાડામાં બે વખત એક એક ગોળી ખાવાનું મને કહ્યું હતું. મેં પાંચ છ ગોળી ખાધી ત્યાર પછી મારું ગળુ જરા સુઝી આવ્યું. ફોટોગ્રાફની છબી પાડવાને વાસ્તે મેં ઓસડ માપવાની કાચની નળી ખરીદ કીધી છે. મારું ગળુ સુજી આવ્યું પછી ટંક-જીખારના કોગળા કરવાની દવા મને આપી હતી. મેં ‘આયોડાઇડ ઓફ પોટાશ.’ અને સારસા પરિલા મંગાવી હતી. ‘આયોડાઇડ ઓફ પોટાશ’ મારે પોતાને વાસ્તે પણ સારસા પરિલા મેં એક બીજા માણસને ઓસડમાં આપી હતી. ‘બ્રહ્મ વીવર્ત’ પુરાણનું નામ સાંભળ્યું છે, પણ તે મેં વાંચ્યું નથી. ‘કૃષ્ણ જન્મ ખંડ,’ એ પુરાણના પેટામાં ગણાય છે એ પુસ્તકનાં કેટલાંક પાનાં મહારાજના હાથમાં મુકીને તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે વાદીને કહી સંભળાવ્યો (તે તેણે કમુલ રાખ્યો)

“રાસ જોઇને ગોપીઓ પ્રીતીરૂપી બાલુથી વ્યાકુળ થઇગઈ.” અને કૃષ્ણ “રાધાની સાથે રતીરસ (સંગ) કીધા પછી ગોપીઓની સાથે જમના નદીમાં “અનેક કૃષ્ણ રૂપે લીલા (સોખત) કીધી. અરે રાધા, તું શા માટે રડે છે ? “કૃષ્ણના ચરણકમળનું તું સ્મરણ કર. શરદ પુનમની રાતે કૃષ્ણ તારી “સાથે અખંડ રતી (સંગ) કરશે.”

“એ તરજુમો ખરો છે; પણ તે મધ્યેના કેટલાક સંદેહોના અર્થ વીધે મારી ખાત્રી નથી. વીષ્ણુ પુરાણની મને ખબર છે તે મધ્યે અંદીતંદી કેટલાંક વાક્ય મારા જોવામાં આવ્યાં હશે. પણ તે મધ્યે આ પ્રમાણેના વાક્ય છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી.” વ્રજની સ્ત્રીઓને કૃષ્ણ વગર દરેક પળ કરોડો વરસ જેવી લાગી હતી તેથી તેઓએ જ્યારે ગોપીઓની સાથેની રાસલીલાનો નાદ સાંભળ્યો ત્યારે તેઓ મધરાતને સમયે પોતાના બાપ, ભાઈ, ભરથારને છોડીને કૃષ્ણની સાથે લીલા કરવા નીકળી ” વૈષ્ણવો વીષ્ણુ પુરાણ વાંચે છે તે એટલા માટે નહીં કે તેમાં કૃષ્ણ ગોપીની લીલા લખી છે, પણ તે મધ્યે વૈષ્ણવ ધર્મનું સીદ્ધાંત લખેલું છે. અમે કૃષ્ણની મુર્તિને પુજીએ છીએ તે કૃષ્ણને ખરેખર પુજતાં હોઇએ એવા ભાવથી. કૃષ્ણની મુર્તિ બાળ અવસ્થાની હોય છે. જુવાન અથવા વૃદ્ધ અવસ્થાની મુર્તિ મેં કદી જોઇ નથી. આ ચીત્રમાં કૃષ્ણ ઝાડ ઉપર ચડી બેઠો છે, તેમાં તેની ઉંમર પાંચ અને અગ્નીઆર વરસની માંહે માલુમ પડે છે.

એકલો કેમ ફરીઆદી લાવી શકું ? એ આરટીકલ વીષે મીઠી લીધ વકીલનું મત મેં લીધું છે કે નહીં તેની મને યાદ નથી. એ ખીનાને લીધે એક હેંડખીલ મહારાજની સત્તા ઘટી તેને વીષે જાપવામાં આવ્યું તેની મને ખબર નથી. ‘સ્વધર્મ વર્ધક’ માં પ્રતિવાદીને ‘અસત્ય પ્રકાશ’ શબ્દ વાપર્યો છે તેમાં હું ધારું છું કે ભુલથી ‘અ’ અક્ષર પડી ગયો છે, હું ધારું છું કે તે ભુલ જાપનારની હશે. એ ખીના લાઘ્યલના જવાબમાં લખી છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી. આખી ખીના વાંચ્યા વગર હું કહી શકતો નથી. (ચીફ જસ્ટીસ સર માથીઉ સાસ્ટ્રી દુભાસીઆને કહ્યું કે મહારાજને કહો જે પાછળથી તમે જે રીતે જુજાની આપો છો તે રીત એવી છે કે કોર્ટને તે વીષે હલકો વિચાર ઉપજે છે. જે સવાલ તમને પુછવામાં આવે છે તે સવાલને વીષે બધી વાત વાંચ્યા વગર જવાબ આપવાને તમે શક્તિવાન લાગો છો ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે વાંચ્યા વગર મારાથી જવાબ આપી શકતો નથી. ચીફ જસ્ટીસે કહ્યું કે તમારામાં જવાબ આપવાની શક્તિ છે, તેવું છતાં પણ તમે ના પાડો છો. ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે) એ ખીના લાઘ્યલની ખીનાના જવાબની હશે. ‘વીષયી ગુર’ એ નામનું ચોપાન્યું મેં વાંચ્યું છે. તે મધ્યે રસ મંડળી વીષે લખ્યું છે; પણ એ ચોપાન્યું અગાઉ મારા વાંચવામાં આવ્યું નહીં હતું. લાઘ્યલની ખીના મેં વાંચી છે, અને તે મનેજ લાગુ પડે છે, તમે, મહારાજે તમારા સેવકની વહુ દોકરીઓ અગાડો છો, તે જો કે મને એકલાને કહ્યું નથી; તો પણ હું તે લાઘ્યલ ગણું છું. લાઘ્યલની ખીનામાં જે ઠેકાણે રસ મંડળી વીષે લખ્યું છે તે ભાગ હું લાઘ્યલ ગણતો નથી; કેમકે રસ મંડળી એટલે શું તે હું જાણતો નથી. હરરાયજીનું ૬૭ અપરાધનું પુસ્તક સંસ્કૃત ભાષામાં છે. વ્રજ ભાષામાં મેં તે જોયું નથી. જન્મધન રામચંદ્રના મરાઠી કવી ચરિત્ર વીષે મેં સાંભળ્યું છે. ૮૪ તથા ૨૫૨ની વાર્તાના પુસ્તકો અમારા પંચના ધર્મ પુસ્તકો ગણાતાં નથી. અને લોકો તેને માનતા પણ નથી. આ સુધારાના ફરેસ્તાની જે ચોપડી મધ્યે કેટલાક સુધારાવાળાને ગાડીની નીચે કચડી નાંખ્યા છે અને મહારાજ વીજીના સાર્થી (હાંકનાર) થઈને ચાલુક મારે છે, એવું ચિત્ર પાડ્યું છે, તે ચોપડી મેં જપાવી નથી અથવા ગોરધન-દાસે તે જપાવી હોય તેની પણ મને ખબર નથી. એમાં પ્રતિવાદીની આખરને નુકસાન પોંચવા જેવું કંઈ નથી, જે મહારાજને ચિત્રમાં ગાડી

ઉપર બેસાડ્યા છે તે મહારાજ હું નહીં. કયો મહારાજ તે જાણનાર જાણે (મીં બેલીએ તે ચિત્ર જોઈને કહ્યું કે આ ચિત્રમાં મહારાજને દહાદી નથી. અને મારા કુલને તો દાહાદી છે. ત્યારે મીં એનસ્ટીના પુછવા ઉપરથી વાદી બોલ્યો કે થોડો વખત થયાં મેં દાહાદી રાખી છે. (મહારાજે કહ્યું કે મને કોઈ અડકે નહીં. સર માથીઉ સાસ બોલ્યા કે તમને અડકતાં મેં કોઈને દીઠા નથી. મહારાજે કહ્યું કે મારી પાછગયી કોઈ શખ્સ મને અડકે તેની ધાસ્તી છે. મીં એનસ્ટી બોલ્યો “તમને શા માટે નહીં અડકે? તમે કાંઈ ઇશ્વર નથી અને મારીજ જો ધાસ્તી હોય તો ખાત્રો રાખવી કે હું તમને ચીપીઆથી પણ અડકનાર નથી. મીં હેસ્ટીંગ તો તમને પહેલેજ દાહડે અડકી ચુક્યો છે.”) હમારા પંથનું મુખ્ય મંદીર શ્રી નાથદ્વારામાં છે. મારા બાપે અથવા દાદાએ ત્યાંથી મુતી ચોરી નથી. મારા દાદાને સુરતની ગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવ્યા હતા. ગાદી વીધે કજીઓ હતો તે ઠેઠ ઇંગલંડ ગયો હતો. સાત વરસ સુધી મેં મોટી જત્રા કીધી; પણ હું શ્રી નાથદ્વારાની જત્રાએ ગયો નથી. મને વખત નહીં મળ્યો તથા ખર્ચ ઘણો થઈ જાય એટલા માટે હું નહિ ગયો મહારાજને વૈજ્ઞવ પાસેથી ભેટ મળે છે વૈજ્ઞવ પાસે જે દંડ લેવામાં આવે છે તે ઠાકુરજીના ઉપયોગમાં વપરાય છે. હું બ્રહ્મચારી તથા સંન્યાસી નથી. હું પુરુષ પુરુષોત્તમ ઇશ્વરને માનું છું. અમને પુરુષ પુરુષોત્તમની ઉપમાં આપવામાં આવે છે, જે પ્રમાણે ચીફ જસ્ટીસને ‘માઈ લોર્ડ’ કરીને કહે છે તે પ્રમાણે મહારાજને પુરુષ પુરુષોત્તમની ઉપમાં આપવામાં આવે છે. બીજા પંથમાં ગુરુઓને મહારાજોની પેઠે હીડોળા ઉપર બેસાડીને ઝુલાવવામાં આવે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. વૈજ્ઞવોને મહારાજની લંગોટીનું પાણી પીતાં મેં દીઠા નથા. જે પ્રમાણે બીજા ગુરુઓનું જીઠણ તેમના સેવકો ખાય છે, તે પ્રમાણે અમારું જીઠણ અમારા સેવક ખાય છે. બ્રાહ્મણોએ પણ ગુરુનું જીઠણ ખાવું, એમ કહેલું છે. મનુએ એ વીધેની મના કીધી છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી, ચાવેલા પાન સોપારી અમે વૈજ્ઞવોના હાથમાં નાખી દેવાને આપીએ છીએ, કેટલાક લોકો તે ખાતા હશે, મહારાજ મર્યા પડેલા માણસની આંખ ઉપર પોતાનો પગ મુકે છે; પણ છાતી ઉપર મુકતા નથા, અને તેને માટે મહારાજ કાંઈ ભેટ લેતા નથી. બીજા પંથના ગુરુ એ પ્રમાણે કરે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. સેવક તથા સેવકીઓ મહારાજને કેસરસ્નાન કરાવે છે, એ વાત ખરી છે.

મારા પગની રજા હું મારા સેવકોને ખાવા દેતો નથી. બીજા મહારાજો તે પ્રમાણે ખાવા દેછે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. મહારાજોની આર્તી ઉતારવામાં આવે છે, અને તે પ્રમાણે કરવાનું શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કયા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેની મને ખબર નથી. હમારા વડીલોની ચાખડીની પુજા થાય છે, મારી ચાખડીની પુજા થતી નથી સેવકીઓના હાથનું આરોગવાને હું કદી બીતર જતો નથી. બીજા મહારાજો એ પ્રમાણે કરે છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. વૈષ્ણવો આરોગવાનું લાવે છે તે અમે લઈએ છીએ સેવકીઓ મહારાજોની હજુર જરભાવનાં ગીત ગાતી નથી જુદી જુદી જાતનાં ગીત ગાવામાં આવે છે મહારાજો સઘળા સેવકા ઉપર ગુલાલ ઉડાડે છે અને ફક્ત સ્ત્રીઓ ઉપર નહીં. ઠાકુરજી (ઇશ્વર) ની મુર્તિની પેઠે ગુરૂની સેવા પણ કરવી જોઈએ. 'ગુરૂ સેવા' ના પુસ્તકમાં મેં એવું નથી વાંચ્યું કે વલ્લભાચાર્ય, ગુંસાઈજી, તથા તેના સઘળા વંશજોને ઇશ્વરનો અવતાર કરીને માનવા. હું પુખ્ત ઉમરનો થયો ત્યાર પછી મારા સેવકોને કહેતો આવ્યો છું કે અમે કાંઈ ઇશ્વર નથી, અને અમને ઇશ્વર પ્રમાણે માનશોમાં એ પ્રમાણે હું તેમને કહેવા લાગ્યો તેની અગાઉ કેટલાક લોકો મને ઇશ્વર સમજતા નથી અમને ઇશ્વર પ્રમાણે માનશોમાં, એવો બોધ મેં છાપીને ફાંધો નથી, તથા કયા લોકોને એ પ્રમાણે મેં મોહોડે બોધ ફાંધો તેના નામ પણ મને યાદ નથી. શું કાલે મેં એમ કહ્યું કે હમારા સેવક હમને ઇશ્વર પ્રમાણે ગણે છે તેની મને ખબર નથી? કદાચ મેં કહ્યું હશે; પણ એ પ્રમાણે મેં સોગન ખાધને કહ્યું કે નહીં તેની મને ખબર નથી. (ચીફ જસ્ટીસે કહ્યું કે તમે કાલે સોગન ખાધને એ પ્રમાણે કહ્યું છે અને 'કોર્ટે' તે નોંધી લીધું છે, મહારાજો કહ્યું મને યાદ નથી સર માથુ સાસે કહ્યું કે તમારી યાદશક્તિ કાચી હશે, પણ તમે કાલે જે કાંઈ બોલ્યા તે બોલ 'કોર્ટે' નોંધી લીધું છે.) વૈષ્ણવો એવું માને છે કે તેઓની ઉપર ઇશ્વરના કરતાં ગુરૂનો ઉપકાર વધારે છે. વૈષ્ણવો મુર્તિને અડકતા નથી. મહારાજ અથવા એ કામને માટે રાખેલા બ્રાહ્મણો મુર્તિને અડકે છે. બ્રહ્મ સંબંધથી અગીઆર ઇંદ્રિયોનાં 'પાપ ધોવાઈ' જાય છે, એ અગીઆર ઇંદ્રિયોમાં (જનનેંદ્રી સુધાના) તે ઇંદ્રીના દોષ પણ બ્રહ્મસંબંધથી ધોવાઈ જાય છે, ગુરૂની ગુપ્ત વાત જાહેર કરવી નહીં એવું હમારા પંથમાં કહેલું છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી, પણ વૈષ્ણવ થઈને બીજાના દોષ જોવા નહીં એ સારી વાત છે. હું ન્યાતે

બ્રાહ્મણ છું મારા બહારના દેખાવ ઉપરથી તમે મને બ્રાહ્મણ નહીં ગણો, તો તમે મુખત્યાર છો. મારા વડીલો તૈલંગા બ્રાહ્મણ હતા, પણ તેઓ નાતબહાર થએલા નહીં હતા. હમે તૈલંગા બ્રાહ્મણની છોકરી લઈએ છીએ પણ તેમને આપતા નથી. આ શહેરમાં તૈલંગા બ્રાહ્મણ છે તેમાંના કેટલાકને હમે છોકરી આપીએ છીએ. તેઓ ગરીબ છે તે હું જાણતો નથી તેઓ 'ભટજી'ને તામે ઓળખાય છે. તેઓએ મહારાજને છોકરી આપી એટલા માટે તેઓ નાતબહાર થયા નથી. કોઈ વેળા છોકરીનો આપ ગરીબ હોય છે ત્યારે હમને પૈસા આપવા પડે છે. પૈસા લઈને છોકરી આપવા માટે મનુએ શાસ્ત્રમાં મના કરી છે તે હું જાણતો નથી. હું ધારું છું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરતા નથી. જો તેઓ વ્યભીચાર કરતા હોય તો તેઓ ગુરૂની પદ્ધતિને લાયક નથી. મારા પીત્રાઈ કાકા કૃષ્ણરાયજી મહારાજ તૈલંગા બ્રાહ્મણની છોકરી સાથે પરણ્યા છે, એક વીધવા સાથે તેનો સંબંધ હતો તે વાત મેં સાંભળી નથી. તેના છોકરા ગોકળ ઓછવજીની ખરાબ ચાલને માટે એક રાત્રએ પોતાના ગામથી બહાર કહાડી મુક્યો હતો તેની મને ખબર નથી. વલ્લભજી મહારાજ પોતાના દીકરાની સાથે ભાંજગડમાં પડ્યા હતા તેને માટે નાતબહાર થયા હતા. પણ કાંઈ માઠાં કર્મને માટે થયા હોય, એવી મને ખબર નથી. દમણમાં નહીં જવા વાસ્તે મહારાજનેએ બંદોબસ્ત કરીધો હતો, પણ હું અજાણપણે ત્યાં ગયો હતો. દમણની સરકારે ત્યાં એક મહારાજને ચોરીના અપરાધને માટે ફટકારી કહાડ્યો અને તેને માટે બંદોબસ્ત થયો એવી મને ખબર નથી. જલણપટણમાં વીહલેશજી મહારાજ નજર કેદ હતા, એ વાત ખરી છે તેની ઉપર જદુનું તોહમત આવ્યું હતું. ત્યાંના રાજાને ઝેર આપવાને માટે તે કેદ થયા હોય તેની મને ખબર નથી. વ્રજપાલજી મહારાજે લખપતના વૈષ્ણવોના ઘર લુટ્યાં હોય તે હું જાણતો નથી. સુરત છોડ્યા પછી મેં સાત વરસ સુધી જત્રા કરી. જોર જુલમથી કોઈ સ્ત્રી બગાડવાનો અપરાધ મારી ઉપર કોઈ દહાડે મુકવામાં આવ્યો નથી. એ અપરાધ વીશે હું હમણાંજ સાંભળું છું. મને ગઈ કાલે એ વીષે પુછ્યું હોય એવું મને યાદ નથી. પીતાંબર પોપાને હું ઓળખું છું તેની છોકરીને મેં જોર જુલમથી બગાડી હોય એવો અપરાધ મારી ઉપર મુકવામાં આવ્યો નથી. બાર ચૌદ વરસ ઉપર એ કજીઓ સુરતના માજીસ્ટ્રેટ આગળ નોંધાવામાં આવ્યો નહીં હતો. તે વખતના સુરતના સીરસ્તેદારે એવો કોઈ મુક-

દમો ઘેર મેળે માંડી વાળ્યો હોય તેની મને ખબર નથી. આ મુકદ્દમામાં મારી તરફથી સાક્ષી આપવાને કોઈ પણ મહારાજને મેં સાક્ષી સમન આપ્યો નથી. મહારાજનેના વ્યભીચારની વાત ઘણી પ્રસીધ્ધ છે. એટલા માટે એ વાત કોર્ટમાં નામુકર નહીં જવાય એવું કોઈ પણ મહારાજે મને કહ્યું નથી. હું તથા એક બીજા મહારાજનો લાલજી (બાલક) મુંબઈમાં છીએ, અને બીજા મહારાજે મુંબઈ છોડીને જતા રહ્યા છે. સુરતથી હું મુંબઈમાં આવ્યા પછી ત્રણ મહીને જીવજી મહારાજની હવેલી આગળ કાંઈ બપોડે થયો એમ હું જાણતો નથી. થાવર મુલજીની છોકરી લખમીબાઈને હું ઓળખતો નથી અને પંદર વરસ ઉપર હું તેને ઓળખતો નહીં હતો. પુનર્વીવાહની તકરાર નીકળી ત્યાંસુધી પ્રતીવાદી સાથે મારે બનાવ હતો, અને તેણે પોતાના પત્રમાં મારી વખાણ કીધી હતી. પ્રતીવાદીનું પત્ર ખરીદ કરવા માટે મેં કોઈ પણ વૈષ્ણવને મના કીધી નથી, 'સત્ય પ્રકાશ' ની વીરૂધ્ધ મેં કોઈ પણ હેંડબીલ છપાવ્યા નથી. ભાટીઆ કોન્સપીરસીના મુકદ્દમા વીષે મેં સાંભળ્યું છે. આ મુકદ્દમામાં મારી વીરૂધ્ધ જે કોઈ સાહેદી આપે તેનાં દર્શન બંધ કરવાને વાસ્તે મેં કોઈ પણ મહારાજ સાથે બંદોબસ્ત કીધો નથી. ભાટીઆ કોન્સપીરસીનો મુકદ્દમો પ્રભુદાસ ચલાવતો હતો એવું તેણે મને કહ્યું હોય, એમ મને યાદ નથી ગોપાળદાસની પાસે પ્રભુદાસ કાંઈ સદેશો લઈ ગયો હતો, અને તે વીશે ગોપાળદાસે પોતાની મુખજીભાતીમાં જણાવ્યું એ વાત મેં વાંચી છે અથવા સાંભળી છે. એવી મેં અફવાખી સાંભળી હતી. એ ભાટીઆ કોન્સપીરસીની તપાસ વીશે મારે પ્રભુદાસ સાથે મુદલ વાતચીત થઈ નથી. પ્રભુદાસ મારી પાસે સુરત આવ્યા હતા ત્યારે તેણે ભાટીઆ કોન્સપીરસી વીશે વાત કરી હતી. મેં પુછ્યું કે બંદોબસ્ત કરવાની મતલબ અને જરૂર શી ? પ્રભુદાસે કહ્યું કે તે બંદોબસ્ત કરનારા જાણે. એ ભાટીઆઓનો મુકદ્દમો ચલાવવાને અથવા એ મુકદ્દમા મધ્યે મદદ કરવાને મેં પ્રભુદાસને અખતીઆર આપ્યો નહીં હતો. એ કોન્સપીરસીવાળા નવ ભાટીઆ સાથે મારા ઘર આગળ કાંઈ મસલત થઈ નથી તે મધ્યેના એક બે ભાટીઆ મારી પાસે આવ્યા હતા. તેઓએ બાયડી છોકરા અર્પણ કરવા વીશેનો કોઈ બંદોબસ્ત કીધો હતો; પણ તે બંદોબસ્ત આ લાલબલના મુકદ્દમાં માટે કીધો હતો કે બીજા કોઈ મુકદ્દમા માટે તેની મને ખબર નથી. વાણીઆઓમાં એવો બંદોબસ્ત થવા વીષે મેં સાંભ-

જ્યું હતું. ફેટલાએક લોકો આ મુકદ્દમો સાંભળવાને ફાટું મધ્યે આવે છે તેઓમાંથી મને ફેટલાએક શખ્સોએ એ વીધે જણાવ્યું હતું. પ્રભુદાસ એ બંદોબસ્ત કરવાને ગોપાળદાસ પાસે ગયો હતો તે વીધે મેં પ્રભુદાસને ઠપકો આપ્યો નહીં હતો. એ બંદોબસ્ત કરવાને પ્રભુદાસે જે તજવીજ કીધી તેમાં તેણે કાંઈ સારું અથવા ખરાબ કીધું નથી. હું ધારું છું કે લખમીદાસે મારી વીરધ જે વાત જણાવી છે તે ખોટી હોવી જોઈએ કેમકે હું એવી નદારી ચાલતો હોત તો લખમીદાસ મારી પાસે આવત નહીં. મેં કદી વ્યભીચાર અથવા જરકમં કીધું નથી. હૈદરાબાદમાં હું આજરી હતો ત્યારે મેં ગરમ દવા લીધી હતી. સુંઠ, મરી, મરચાં મેં ખાધાં હતા અને તેથી મને અંદર જરમી જણાઈ હતી. છ કે સાત મહીના સીવાય મારી સ્ત્રી જત્રામાં મારી સાથેજ હતી. સંવત ૧૮૦૯ ના વરસની ચાર પાંચ વરસ અગાઉ હું સ્ત્રી વગર બહાર નીકળ્યો હતો. મારી આગલી સ્ત્રી તે વેળા મરણ પામી હતી. (ફાટુંના પુછવા ઉપરથી) બેટમાં મારી સાથે મારી સ્ત્રી નહીં હતી. એક વખતે મેં પાંચ વરસ સુધી જત્રા કીધી હતી. તે વેળાએ જેપુરમાં હું મારી સ્ત્રીને બોલાવવા ગયો. હતો. બીજી વેળાએ સુરતથી હું એ વરસ સુધી બહાર ફર્યો ત્યારે હું બેટમાં ગયો હતો. હું એ વખત પરણેલો હતો. હું બેટ ગયો ત્યારે પરણ્યો હતો; પણ એ વરસ મારી સ્ત્રી મારી સાથે ધરખાર કરીને રહી નહીં હતી. તે વેલાએ મારી સ્ત્રીની ઉંમર ૯ કે ૯ા વરસની હતી ને તેર વરસની થઈ હતી ત્યારે મારી સાથે ધર માંડીને રહી.

(બાવીસમો દીવસ; શનીવાર, તા. ૧ લી માચ,)

પાછી તપાસ—“ મંગળવારને દીને મસલત કરવાને મારે ઘેર સલામ મળી નહિ હતી, હમારા લોકોમાં એવો ચાલ છે કે જ્યારે એક બીજનો મેળાપ થાય ત્યારે ‘રામ’ અથવા ‘પુરૂષોત્તમ’ કરીને સલામ કરવી. મીં ઇસ્કોબલે કહ્યું હું જ્યારે ગુજરાતમાં ગયો હતો ત્યારે ત્યાંના લોકો મને પુરૂષોત્તમ કહીને સલામ કરતા હતા ! દહિંદજી મહારાજની એ બેઠક છે, મારા પંથના ધર્મના પુસ્તકો બધાં સંસ્કૃત ભાષામાં છે. વ્રજ ભાષાના પુસ્તકો જો અસલ પુસ્તકની સાથે મળતાં આવતાં હોય તો તે પણ ધર્મના પુસ્તકો ગણાય વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રસારક સક્ષાના પ્રમુખ બધા મહારાજો કહેવાય છે. સુરતથી આવ્યા પછી વૈષ્ણવ ધર્મને બોધ કરવાને મેં મહેનત લીધી છે. ફેટલાએક મહારાજોના

વ્યભીચાર વીધે મને ગઇ કાલે વાત પુછી તે મેં પહેલ વેહલી ગઈ કાલેજ સાંભળી, અગાઉ સાંભળી નહી હતી, પણ મેં છાપામાં વાંચી હતી પણ કોઇ મહારાજનું નામ તેમાં નહી હતું. પણ મહારાજને વીધે એ અપરાધ મુકવામાં આવ્યા હતા. મહારાજનું નામ લઈને મેં ગઈ કાલેજ એ અપરાધ સાંભળ્યા હતા. “વીધયી ગુરૂ” ને હમારા લોકો સત્તા ભરેલી ચોપડી ગણતા નથી. તે ચોપડી મહારાજનેની વીરધ લખાયલી છે. હમારા દુશ્મન લોકો એ ચોપડીને ખરી માને છે, મહારાજને હરકોઈ વૈષ્ણવને ન્યાત આહાર મુકવા ચાહેતો તેની નાતના લોકોને કહીને તેને નાતઆહાર મુકાવી શકે ન્યાતના લોકોની મરજી વગર મહારાજ ન્યાત આહાર મુકી શકે નહિં હરેક મંદીરનો મહારાજ પોતાના મંદીર મધ્યે ખુશી પડે તો વૈષ્ણવોના અથવા હરકોઈ સખ્સના દર્શન અટકાવી શકે. બધા મહારાજને સંપ કરીને એવો ઠરાવ કરે કે આ ફલાણુ શખ્સને દર્શન કરતાં બધા મંદીરમાં બંધ કરવો તો તેમ તેઓ કરી શકે. પણ એ પ્રમાણે તેઓએ કોઈ દહાડો સંપ કીધો હોય એવું મારા જાણવામાં આવ્યું નથી. (કોટના પુછવા ઉપરથી) હમારા પંથના મત પ્રમાણે વ્યભીચાર કરવામાં મોટું પાપ છે. સ્વધર્મ વર્ધક ચોપાનીયામાં જરભાવ વીધે જે બીના લખવામાં આવી છે તેમાં એવી લલામણુ નથી કીધી કે વ્યભીચાર કરવો પણ વ્યભીચારના જેવી પ્રીતી ઈશ્વર ઉપર રાખવી. જરભાવની અથવા વ્યભીચારની પ્રીતી સઉથી મજબુત હોય છે. અને તેવીજ પ્રીતથી ઈશ્વરને બજવો એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. જરભાવની પ્રીતી ઈશ્વર ઉપર રાખવી એ ધણું સારું છે. પારકી સ્ત્રી ઉપર એવી પ્રીતી રાખવી એ ખરાબ છે. ઈશ્વર ઉપર જરભાવની પ્રીતિ રાખવાનું ભાગવતમાં કહ્યું છે, (સીક જરટીસે કહ્યું કે જ્યારે અગાઉ પુછવામાં આવ્યું કે ક્યા શાસ્ત્રમાં જરભાવની પ્રીતી રાખવાનું કહ્યું છે ત્યારે એકે શાસ્ત્રનું નામ આપ્યું નહીં, મહારાજે કહ્યું કે) મને એ વીધે યાદ નથી. હું ધારું છું કે ભાગવતમાં કહેલું છે કે જે પ્રમાણે ગોપીઓએ ઈશ્વર ઉપર જરભાવની પ્રીતી રાખી તે પ્રમાણે પ્રીતી રાખવી જોઈએ. (સીક જરટીસે કહ્યું કે તમે કહો કે વ્યભીચાર કરવાની શીશ્વમાં મના કરેલી છે, વ્યભીચાર ખરાબ કહેવાય છે માટે વ્યભીચારની પ્રીતી સારી કેમ કહેવાય ? અગર આ દુનીયામાં ઈશ્વર માણસનાં આકારમાં હોય તો તેના ઉપર જરભાવની પ્રીતી રાખવાને કહ્યું તો તે તેના સાથે જરકમ કરવા ઈચ્છે કે નહીં ! મહારાજે કહ્યું કે) ઈશ્વર ઉપર જરભાવની

પ્રીતી રાખવાને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે પણ જરૂરમં કરવાનું કહ્યું નથી. હરેક ભાવથી ઇશ્વરને ભજવાથી ઇશ્વર મળે છે, (જતી વખતે મહારાજે ખેડ જન્મેને કહ્યું કે) હું તમને આશીર્વાદ આપુ છું !

(આ ઠેકાણે વાદીની સાહેદી લેવાનું કામ પુરું થયું.)

એના જવાબમાં મી० ઍનસ્ટીએ ભાષણ કીધું તેનો સાર નીચે પ્રગટ કીધો છે.

(મી० ઍનસ્ટીના ભાષણનો સાર.)

પ્રતિવાદીઓની તરફથી પડેલી સાહેદી રદ કરવા વાદીને પોતાનાં સાક્ષીઓ રજુ કરવાને સારી જોગવાઈ મળી છે અને નામદાર કોર્ટ આ મુકદ્દમે ચુકવતાં ધણાં સાક્ષીઓએ સાહેદી પુરી હોય તેની ઉપર નહીં, પણ સાક્ષીઓની આખર અને મુકદ્દમાની ફેરીયત ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ છે. પ્રતિવાદીએ પોતાની ખીના લખવાને તથા કહાણુ ભાષા વાપરવાને વ્યાજખી કારણુ દેખાડ્યું છે કે નહીં, ધર્મગુરુ લેખે મહારાજની આખર કેવી છે, ખાહાણુમાં તેની પદવી કેવી છે અને તેનો પંથ અસલ હીંદુ ધર્મ પ્રમાણુ કેટલો મળતો છે. તે વીષે પણ તપાસવું જોઈએ છે. મહારાજની આગળ ઇશ્કના ગીત ગવાય છે, તે પણ તેણે કબુલ કીધાં; કાન (એટલે કૃષ્ણ ભગવાન) કરીને તેના સેવકો કહે છે તે પણ તેણે કબુલ કીધું અને તેની હજુર સેવકીઓ જે ગીત ગાય છે તે તેણે બરાબર ઓળખી કહાડ્યાં, વાદીના પંથનાં સીદ્ધાંત પ્રમાણુ એ પંથવાળાએ પોતાના ગુરુને કોકારજી (એટલે ઇશ્વર) ગણવા જોઈએ. વાદીએ પોતે એવી જુગ્યાની આપી છે કે એ પંથવાળાઓ ઇશ્વરના કરતાં ગુરુનો ઉપકાર મોટો માને છે. ભાઈચંદ નામના એક સાક્ષીએ કહ્યું છે કે મહારાજને ઇશ્વરથી ઓછો પણ મુર્તીના જેવો હું માનું છું. જમનાદાસ અને બીજા સાક્ષીઓએ કહ્યું કે મુર્તિ હીડીલામાં ઝુલાવે છે તે પ્રમાણુ હમે મહારાજને હીડીલામાં ઝુલાવીએ છીએ, તથા મહારાજ કાંઈપણ પાપ કરે નહીં. આવા ધણાજ ખરાબ સીદ્ધાંતવાળો પંથ અસલ હીંદુ ધર્મને ફેરવીને હમણાં ઉભો કરવામાં આવ્યો છે તે વાત પુરતી રીતે સાબીત થઈ ચુકી છે. વાદીએ પોતે કહ્યું કે થોડાએક લોકો મને ઇશ્વરના અવતાર ગણે છે, પણ પાંચ મીનીટમાં પાછો ફરી ગયો કે મને તો ફક્ત ગુરુ ગણે છે તેણે એમ બી કહ્યું કે તમારા સેવકોને મેં એવો જોધ દીધો છે જે તમારે મને

ઇશ્વર નહીં, પણ ગુરૂ ગણવો જોઈએ છે; પણ તે ઓધ તેણે ચોપાનીઆ કે વર્તમાન પત્ર મારફતે દીધો નથી અને તે ઓધ તેણે કીયા શખ્સોને દીધો તેમાંથી એકનું નામ પણ જણાવી શક્યો નથી. સ્વધર્મ વર્ધક ચોપાનીઆમાં “ જરભાવની પ્રીતી ” વીષે એક બીના લખી છે અને તે બીના વાદીએ પસંદ કીધી છે. ચોપાનીઆમાં આ મત ધીકકારવા લાયક દેખાય છે ત્યારે તે મત વલ્લભાચાર્ય પંથના પુસ્તકોમાં કેટલા બધા ધીકકારવા લાયક દેખાવની હોવી જોઈએ? આ બીનાનો અર્થ ખુલ્લો છે; તે એકે વ્યભીચાર આ દુનીઆને માટે છે. આ સંસારમાં ઇશ્વર અને ઠાકોરજીની સાથે સંગ થઈ શકતું નથી; માટે ઇશ્વરરૂપી ગુરૂ (મહારાજ) ની સાથે સંગ કરવો એ ધર્મનું કામ છે. વાદીના કેટલાક સાક્ષીઓએ કહ્યું છે કે મહારાજની વીરૂદ્ધ કાંઈપણ વાત હમે કદી સાચી માનીએ નહીં; કેટલાકોએ કહ્યું કે મહારાજ વ્યભીચાર કરેજ નહીં, અને મહારાજની વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપવી એ પાપ છે. એક સાક્ષીએ કહ્યું કે મહારાજને હું ઇશ્વર ગણું છું; બીજાએ કહ્યું કે મહારાજને અમે ઇશ્વરના અવતાર ગણીએ છીએ. એક સાક્ષીએ કહ્યું કે મથુરાદાસ લવજીએ મહારાજની વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપી તે તેણે પાપ કીધું. બીજે એમ સમજતો હતો કે તેનો ગુરૂ મહારાજ મર્ણુ પામ્યો તે ગોલોક નામના સ્વર્ગ (ખેહેસ્ત) માં ગોપીઓની સાથે લીલા (ઇશકની રમત) નો વીસ્તાર કરવા ગયો છે, વાદીના પગની નીચેની રજ (ધુળ) લોકો ખાય છે તે સાબીત થઈ ચુકી છે. મુર્તીના કરતાં મહારાજને તેઓ વધારે માન આપે છે, તથા બીજી કેટલીક તરેહની પુજા કરે છે તેવી પુજા કોઇ પણ હિંદુ પંથવાળા કરતા નથી. ડાકટર ભાઉ દાજીએ કહ્યું કે મહારાજના સેવકો તન, મન, અને ધન અર્પણ કરે છે તે બીજા કોઇ પણ હિંદુ પંથવાળા અર્પણ કરતા નથી, તે વાત રદ કરવાને કાંઈબી કોશેશ કરવામાં આવી નથી. એ તન, મન, ધન, અર્પણ કરવાનું મંત્ર મહારાજના સેવકો પોતાના મોહેડે કરી રાખે છે. વાદીના સાક્ષીઓની જુથાની ઉપરથી એવું માલુમ પડે છે કે મહારાજ વીરૂદ્ધ સાક્ષી આપવી એ પાપનું કામ છે અને બીજા હાથ ઉપર એવું માલુમ પડે છે કે તેને માટે ખોટી સાહેદી પુરવી એ ધર્મનું કામ કેહેવાય છે. એક સાહેદીએ કહ્યું કે રપર તથા ૮૪ વૈષ્ણવની વાર્તા ધર્મની વાર્તા ગણાય છે અને વાદી તે વાત પોતે નામુકકર જાય છે. વાદી વિદ્વાન છે તે વાત તો તેનો કાંઈબી સાક્ષી જણાવી શક્યો નથી. બ્રાહ્મ-

જુનો ધર્મ છે કે વેદ ભણવા તથા ભણાવવા અને તે પ્રમાણે જે બ્રાહ્મણ ન કરે તેને શાસન થાય. વાદીએ પોતાની વીઘ્વા વીધે એવું જણાવ્યું કે તેને થોડી સંસ્કૃત અને એ ત્રણ ખીજ ભાષા આવડે છે; પણ તેની સાહેદી ઉપરથી એવું માલુમ પડી આવ્યું કે આ ફરીઆદી ચાલ્યા પછીજ તેણે તકરારમાં આવેલી ધર્મની વાતોને માટે બ્રાહ્મણોની સલાહ લેવા માંડી, અને તે ઉપરથી તેનું જ્ઞાન કેટલું છે તે વીધે કાટને વિચાર કરવાની તક મળી આવી. વાદી જે જરકર્મ કરતો હતો તે ગુપ્ત રીતે કરતો હતો કે નહીં તે પ્રતીવાદીઓને કાંઇ જણાવવાની જરૂર નથી. લખમીદાસ ખીમજીએ પોતાની જુઘાનીમાં કહ્યું છે કે બેટ મધ્યે તેણે એક વખત વાદીની રાસલીલા (એટલે સેવકી સાથેનાં જરકર્મ) ના દર્શન કીધાં હતાં અને તેને માટે તેણે વાદીને કેટલીક બેટ ધરી હતી; તથા એવી રાસલીલાના દર્શન કરાવવાં એ કામ વાદી ધર્મનું સમજતો હતો. ભરોસો રહી શકે એવી સત્તાથી કાટ મધ્યે કેહેવામાં આવ્યું છે કે વાદી અને ખીજન મહારાજે ખુલ્લી રીતે વ્યભીચારના છંદમાં પડ્યા છે. વાદીના ચાકરોએ કહ્યું કે અમે તેની પાસેજ બેસી રહેતા હતા, તેઓની મુખ જુઘાની યાતો આખી સાચી, યાતો આખી ખોટી સમજવી જોઇએ.

હવે વાદીની તરફ પડેલી સાહેદી વીધે નામદાર કાટનું ધ્યાન પોહોંચાડવા માગું છું. એ જુઘાની યાતો કાટે આખી મંજુર રાખવી જોઇએ છે યાતો તદન રદ કરવી જોઇએ છે. અને નામદાર કાટને એ સાક્ષી રદ કરવાનો ઉપાય લેવો પડશે એમાં શક નથી. મહારાજેના વ્યભીચાર વીધે તેના સધળા સાક્ષીઓએ કહ્યું છે કે એ વાત બે ત્રણ મહીના કરતાં અગાડી તેઓના સાંભળવામાં આવીજ હતી નહી, અને પ્રતીવાદીઓના કેટલાક સાક્ષીઓએ સોગન ખાધને કહ્યું છે કે એ વાત આઠેક વરસ થયાં વર્તમાન પત્રોમાં પ્રસિધ્ધ થયાં કરે છે. વળી પ્રતીવાદીઓની તરફથી પડેલી મુખજુઘાની રદ કરવાને જે સાક્ષીઓ રજુ કરવામાં આવ્યા તે પોતાની જુઘાની આપતાં લથડ્યા હતા. ખરાબર જુઘાની આપવા માટે કાટે ધણા ખરા સાક્ષીઓને ચેતવણી આપી હતી, કેટલાએક સાક્ષીઓને ડંડ્યા હતા, એકને તુરંગ મધ્યે મોકલવામાં આવ્યો હતો, એક ત્રણ વરસ સુધી વડોદરા ખાતે કેદ હતો. અને સુલેહના અમલદાર (વરજીવનદાસ માધવદાસ) સાક્ષીએ કહ્યું કે એક બેવડું ખુન માંડી વાળવા માટે તેની ઉપર બટો મુકવામાં આવ્યો હતો

ખરો અને એ ઓધો તે ખોવાની અણી ઉપર હતો. વાદીના સાક્ષીઓ આવી આખર ધરાવે છે, અને પ્રતીવાદી તથા તેના સાક્ષીઓ વીષે એકબી માટે બોલ કાઢ બોલ્યો નથી અને બોલવાની કાશેશ બી કરવામાં આવી નથી. ખોટા સોગન ખાધાથી વાદીને મોટો ફાયદો શું નહી થાય વાર? વાદી જો કશુંએ હારે તો ક્યાં જાય? તેની પદવી કેવી ઉતરી પડે; તેને લોકો હાલ ધશ્વરી માન આપે છે તે ક્યાં જતું રહે? અને તેઓનો નીલંજ પંથ તથા પંથવાળાઓ ક્યાં ઉડી જાય? આ કારણોને લીધે વાદીએ આગળ પડીને પ્રતીવાદીની વીરુદ્ધ સાક્ષી આપી છે. પણ વળી બીજો 'કોન્સીરસી ફેસ' છે. એ કોન્સીરસીની તપાસની વખતે જે મુખ જુવાની પડી છે તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે મહારાજની વીરુદ્ધ કોઇએબી સાહેદી નહી પુરવી એવો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો. વળી આ વાત ખુલ્લી છે કે આ મુકદ્દમાં મધ્યે મહારાજને પંથ જોખમમાં છે. એ પંથવાળાઓએ પોતાના ગુરના ફાયદાને માટે બનતી કાશેસ કીધી છે, અને તેઓએ મુકદ્દમો તથા સાક્ષીઓબી ઉભા કીધા છે. ગીબન લખી ગયો છે કે મહમદની આખર વીષે વોલફારે ખાત્રી આપી; પણ વોલફારે કેવો માણસ તેની આખર વીષે કોણ ખાત્રી આપી શકે? એજ વાત મહારાજના સાક્ષીઓને લાગુ પડે છે. સાક્ષીઓએ કહ્યું કે મહારાજ સારો માણસ છે; પણ તે સાક્ષીઓ સારા માણસ છે એવું કોણ કહી શકશે? ડાક્ટર લાઉ દાજ જે વલ્લભાચાર્ય પંથના ઘણા લોકોની દવાઈ કરે છે તેણે સઘળા મહારાજોની અનીતિ ભરેલી ચાલ વીષે સાહેદી પુરી, અને વાદીના સાક્ષીઓએ તો એટલુંજ જણાવ્યું કે વાદીની આખર સારી છે અને તેને વીષે ખરાબ વાત તેઓએ કદી સાંભળી નથી વાદીના સાક્ષીઓએ એવી જુવાની આપી છે કે બેટ મધ્યે લખમીજીના મંદીરમાં ફક્ત મુર્તી ઉપર ગુલાલ નાખવામાં આવે છે અને વૈષ્ણવો ઉપર નાખવામાં આવતો નથી; પણ બીજાં સઘળાં મંદીરમાં વૈષ્ણવો ઉપર ગુલાલ નાખે છે તે વાત એ સાક્ષીઓએ કબુલ કરતાં તેઓને પુછવામાં આવ્યું કે લખમીજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવો ઉપર ગુલાલ શા માટે નાખતા નથી ત્યારે તેનું કાંઈબી કારણ તેઓ જણાવી શક્યા નહીં. હીંદુઓનો પુરાતન કાયદા બનાવનાર મનુ કહે છે કે વ્યક્તિયાર તરણ તરેહનો છે: પહેલો, વ્યક્તિયારની ઇચ્છા કરવી; બીજો, વ્યક્તિયારને માટે કોઇ સ્ત્રીને સુગંધી વિગેરે ચીજ આપવી; અને ત્રીજો, સૌથી મોટો એક સ્ત્રીઓની છાતીએ હાથ નાખવો, વાદીએ બેટ મધ્યે ગુલાલ

નાખતાં એક સ્ત્રીની છાતીએ હાથ નાખ્યો હતો તેથી કરીને સૌથી મોટો વ્યભીચાર તેણે કીધો એવું સાખીત થઇ ચુક્યું કહેવાય, એટ મધ્યે ગુલાલ ફેરી રીતે નાખે છે તે બાપત વાદીની તરફના સાક્ષીઓએ એક બીજાથી ઉલટી જુબાની આપી. જીવલુજ મહારાજ સાથેની વાત બે સાક્ષીઓએ જણાવી તે વીષે શેઠ ખરશેદજી કામા જાણે જીવલુજ મહારાજને બંધાયલા હોય એવું સમજીને બોલ્યા નહીં; પણ એ વાત નહી ફેડવાને ખરશેદજી કામા જીવલુજ મહારાજની સાથે બંધાયલા છે તે ઉપરથી નામદાર કોર્ટે એવું સમજવું જોઈએ કે પેહેલા બે સાક્ષીઓને ટેકા મળ્યો છે. સઘળા મહારાજને વ્યભીચાર કરે છે તે વાત વાદીએ ના પાડી. પણ બીજા સાક્ષીઓની જુબાની ઉપર વિચાર કરતાં તેની નામંજુરીને કાંઈ પણ વજન મળતું નથી, પ્રતીવાદીઓએ જે સાહેદી આપી છે તે સાહેદી આ નામંજુરીથી કાંઈ રદ થઈ શકતી નથી. વાદીને ચાંદીનું દરદ હતું તે બાપત પડેલી સાહેદી રદ કરવાને કાંઈથી કાશેશ કરવામાં આવી નથી. એ દરદની હકીકત વાદીએ બે ડાકટરોને કહી હતી તેઓએ તે વીષે ખુલ્લી જુબાની આપી છે; અને તે બાપત વાદી પોતે એટલું જ જણાવે છે કે એ દરદ ગરમ દવા ખાધાથી થયું હતું. વાદીને થયેલા દરદની મુખજુબાની પડ્યા પછી એ દરદનો ડાઘ તેને છે કે નહીં તે બાપત તેને ત્રણ ડાકટરોએ તપાસ્યો હતો. પણ તે ત્રણ ડાકટરો ક્યાં છે? વાદીએ પોતાનો મુકદ્દમા બંધ કીધો અને પેલા ડાકટરોને જુબાની આપવાને શા માટે રજુ નહીં કીધા? ડાકટર ભાઉ દાજી, ડાકટર ધીરજીરામ દલપતરામ તથા લખમીદાસ ખીમજીની જુબાની વાદીએ રદ કીધી છે. તે ઉપર કોર્ટ જે પ્રમાણે વજન આપશે નહીં તેજ પ્રમાણે વાદીની બીજી નામંજુરી ઉપર પણ વજન આપવું જોઈતું નથી. ડાકટર ધીરજીરામે પોતાની જુબાનીમાં જે વાત કહી છે તે જુઓ અને તે વાત સાક્ષીએ જોડી કહાડી હોય એવું કંદીબી બની શકે નહીં. જો એ ડાકટરોની સાહેદી ખરી માનવામાં આવે તો તેથી શું સાખીત થયું? ડાકટર ધીરજીરામના કહેવાથી એવું સાખીત થયું કે વાદીએ પોતાનું દરદ મટાડવાને માટે પોતાના વહેમને અનુસરીને બે સ્ત્રીઓની સાથે સંગ કીધો હતો, ત્યારે તે પોતાની જુબાનીમાં પોતાની નીતિ વીષે બગાઈ કરે છે તે ફેક્ટ છે. આ મુકદ્દમાનો ઘણોખરો આધાર વાદીને ૧૮૬૦ ની સાલમાં ચાંદીનું દરદ થયું હતું અને તે વખતે તેણે પોતાની બદયાલની વાત કચુલ કીધી હતી તેની ઉપર રહે છે.

આ સઘળી વાત નામુકકર જવાથી વાદીએ જાણી જોઇને ખોટા સોગન ખાધા છે.

આ મુકદમાના વાદી અને પ્રતીવાદીની વત'ણુક ઉપર નામદાર કોર્ટે ધ્યાન પોંચાડવું જોઇએ છે. પ્રતીવાદીએ પોતાની લખેલી ખીનાનો એકબી વાક્ય પાછો ખેંચી લેવા ના પાડી, અને પોતાની વાત સાખીત કરવાને સાક્ષીઓ રજુ કીધા; અને વાદીને માથે તો જે દોષ મુકવામાં આવ્યો છે તે દોષ તો તે કાંઇથી રદ કરી શક્યો નથી. જે નામદાર કોર્ટને પ્રતીવાદીઓના સાક્ષીઓ મજબુત લાસે તો વાદીની ચાલ ઉપર સખત ટીકા થવી ઘટે છે. પ્રતીવાદી એવું ખાત્રીથી ધારે છે કે તેણે વાદીની ઉપર જે કાંઈ દોશ મુક્યો છે તે ખરો છે. અને તે પ્રસિધ્ધ કરવાને તેને વાજબી કારણ હવું. પ્રતીવાદીઓએ પુરતી સાબેતી આપી છે અને જે તે જીતશે તો તેથી વત'માન પત્રના છુટાપણામાં ઘણોજ વધારો થશે.

મી. બેલીના લાપણુનો સાર.

(ત્રેવીશમો દીવસ; મંગળવાર; તા. ૪ થી માચ)

વાદી તથા તેના પંથની ઉપર જે મોટા અને ગલીચ અપરાધ મુકવામાં આવ્યા છે તેમાંથી મોકળા કરવાની મારી ફરજ છે. એવો કાઇપણ મુકદમો આજદીન સુધી ઈન્સાફની અદાલતમાં ચુક્યો નથી. જે અપરાધ મુકવામાં આવ્યા છે. તે અલુચ્છતા છે એટલુંજ નહીં, પણ ઘણાજ બેઆખર લરેલા છે અને તે પણ વળી આ મુકદમાને માટે ગોઠવીને ઉભા કરેલા છે. આ મુકદમાની તપાસ ઘણી લાંબી ચાલી છે, અને બેઉ બાજુએ મળીને ૬૦ કરતાં વધારે સાહેદીઓ તપાસવામાં આવ્યા છે. પ્રતીવાદીની તરફના જે ૩૦ સાહેદીઓ હાજર થયા હતા, તે મધ્યે ફક્ત ચાર સાક્ષીઓએ મારા કુળની ઉપર જે ગલીચ અપરાધ મુકવામાં આવ્યા છે તે વીષે જણાવ્યું છે. તેઓનાં નામ—ધીરજરામ દલપતરામ, લખમીદાસ ખીમજી, કાલાભાઈ લલુભાઈ અને ચત્રભોજ વાલજી. એ ચારમાં ઝકટર લાઉ દાજીને હું ગણતો નથી, કારણ કે તેણે વાદીનાં દરદની જાતે તપાસ કીધી નથી. હવે ઉપર જણાવેલા ચાર સાક્ષી તો પ્રતીવાદીના દોસ્તદાર થાય; અને તેઓ પોતાની મતલબ પાર પાડવા માટે એક બીજાની સાથે મળી ગયા છે. અને કાલાભાઈ છાકરો તો ઝકટર ધીરજરામનો ભત્રીજો થાય છે. વાદીને ચાંદીનું દરદ થયું હોય કે નહીં, તેની હું કાંઈ દરકાર કરતો નથી. એ દરદથી પ્રતીવાદીની સઘળી 'ખેલી' સાબેત થઇ શકતી નથી. કરસનદાસે પોતે પોતાની આખી જીંદગીમાં

વાદીને એક વખત સિવાય દીડા નથી. દશ અગીઆર વરસ ઉપર ફક્ત તેણે જીવલુજ મહારાજને પગના અંગુઠાથી સ્ત્રીઓના હાથ દાખતાં દીડા છે. કરસનદાસને પોતાને વાદોની અનીતિ વીધે કાંઈ ખબર નથી. આ મુકદ્દમાનો ચુકાદો કરવામાં કોટે વાદી તથા પ્રતીવાદીની પક્ષી ઉપર ધ્યાન પહોંચાડવું જોઈએ છે. વાદીની પક્ષી રાજના જેવડી મોટી છે અને લોકો તેને ધણું માન આપે છે. બીજા મહારાજોની અનીતિ વીધે સાંભળવા ઉપરથી પ્રતીવાદીઓએ તથા સાક્ષીઓએ જે સાહેદી આપી છે, તેની સાથે મારા કુળને કાંઈ લાગતું વળગતું નથી. મારા કુળે તો કોઈ દહાડો પોતાના ધોતીઆનું પાણી સેવકોને આપ્યું નથી, તથા કોઈ સેવકીઓના હાથ પોતાના પગના અંગુઠાથી દાખ્યા નથી, તથા કોઈ પણ સ્ત્રીની છાતી ઉપર કદી ગુલાબ નાંખ્યો નથી, તથા કોઈ પણ મરવા પડેલા વૈષ્ણવની છાતી ઉપર પગ મુક્યો નથી. વાદી ધણો સમજવાળો માણસ છે, અને તે કાંઈ પણ ધર્મ પાળે છે, પણ પ્રતીવાદી તો કોઈ પણ ધર્મ પાળતો નથી, જુદાં જુદાં શહેરોના વીશ બાવીશ સાક્ષીઓએ આવીને વાદીની તરફથી જણાવ્યું કે તેઓએ વાદીની અનીતિ વીધે કાંઈ પણ વાત અથવા ગપ સાંભળી નથી, અને વાદી જેવી મોટી પક્ષીવાળો માણસ અનીતિ કરે તો તે દુનીઆને જાહેર થયા વગર રહે નહી. પણ એ વીશ બાવીશ સાક્ષીઓ ઉપરથી સામેત થયું કે વાદીની આખર ધણીજ સારી હતી. પ્રતીવાદીએ વાદીને વીધે કોના કપટથી જો લખ્યું નહી હોત તો તેને વાદીની તરફથી જ્યારે લાઈબલની નોટીસ મળી ત્યારે વાદીને તરત એ અપરાધમાંથી મોકળો કરત. પ્રતીવાદીની તરફથી જે સાક્ષી પડી છે તેમાંથી નેવું ટકા તો સાંભળેલી જુઆની ગણાય. ડોક્ટર વીલસન તો મીશનરી છે અને તેની સાક્ષી ઉપર કોટ કાંઈથી ધ્યાન નહીં આપશે એવી હું આશા રાખું છું. વલ્લભાચાર્યના પંથ વીધે કોટનો વખત બચાવવાની મતલબે હું વધારે બોલતો નથી, પણ તે વીધે એટલુંજ જણાવું છું કે મારા કુલને પુછવામાં આવ્યું જે તું ધર્મિય છે કે માણસ ત્યારે તેણે સાફ કહ્યું કે હું તો માણસ છું અને ધર્મરનો દાવો કરતો નથી. પ્રતીવાદીઓએ એ પંથનાં ધર્મ પુસ્તકોમાંથી વીણી વીણીને પોતાની મતલબનાં ફટલાંક વાક્ય શોધી કાઢ્યાં છે અને તે વાક્યોની આસપાસનો સંબંધ જોયા વગર અથવા જાણ્યા વગર કોટે તે ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈતું નથી. બીજું એ પંથના મહારાજો સંસ્કૃત પુસ્તકોને માને છે અને વ્રજ ભાષાનાં પુસ્તકોને માન આપતા નથી. વારતે વ્રજ ભાષાનાં પુસ્તકોના તરજુમા ઉપર પણ કોટે કાંઈ ધ્યાન પોંચાડવું જોઈતું

નથી. કાલાભાઈ લલુભાઈની સાક્ષી તો માનવામાં આવે એવી નથી, કારણ કે વાદી જેવી મોટી પદ્ધતિના માણસ આવા ન્હાના છોકરાની સાથે વ્યભીચાર સંબંધી વાત કરે એ અને તેવું નથી. વાદીએ સાફ કહ્યું છે કે એ વાત મેં કરીજ નથી. કવી નમંદાશંકરે કહ્યું કે ગોકલનાથજીની ટીકામાં અપભ્રંશ કરવાનું જે લખેલું છે તે ફક્ત પુરસોત્તમનેજ વીધે લખેલું છે અને મહારાજને વીધે નહીં. વળી રસ મંડળી વીધે તો પ્રતીવાદીની તરફથી કાંઈ પણ પુરાવા આપવામાં આવ્યો નથી. લખમીદાસ ખીમજીએ આપણને એ મંડળી વીધે થોડું જણાવ્યું, પણ તે મંડળીવાળાઓએ દીવો એલવીને અંધારું કીધા પછી શું કીધું તે વીધે તેણે આપણને અંધારામાંજ રાખ્યા છે. વળી 'સ્વધર્મ' વધક' ચોપાનીઆમાં 'જરભાવની પ્રીતી' વીધે લખ્યું છે. તેનો અર્થ પ્રતીવાદીઓએ ઉંધો કરી નાંખવાની તજવીજ કીધી છે એ ખીના મધ્યે ઇશ્વર ઉપર જરભાવ રાખવાનો અર્થ એટલોજ કે ઇશ્વર ઉપર અતીશય પ્યાર રાખવો, છેવટે હું એટલુંજ જણાવું છું કે પ્રતીવાદીઓએ જે પ્લી આપી છે તે પ્લી ખરાબર જે સાબિત નહીં થઈ હોય તો કોટે વાદીના લાભમાં ચુકાદો કરવો ઘટારત છે. ખીજા મહારાજે સારા હોય કે નરસા હોય તેની સાથે વાદીને કાંઈ લાગતું વળગતું નથી. વાદી પોતે પોતાની આપરનો ખચાવ કરવા બાહેર પડ્યો છે, અને તે પોતે સાફ જણાવે છે કે મારી ઉપર જે અપરાધ મુક્યો છે તે ખોટો છે. કોર્ટને ભમાવવા માટે આ મુકદ્દમા મધ્યે કેટલી-એક આડી અવળી ખીના પ્રતીવાદીઓ લાવ્યા છે, અને તે ઉપર કોર્ટે કાંઈપણ ધ્યાન આપવું જોઈતું નથી. એક વાત ઘણી અગત્યની છે તે એ કે જે લાઠબિલની ખીના લખવામાં આવી તે વેળાએ પ્રતીવાદીને વાદીની અનીતિ વીધે કાંઈ પણ જ્ઞાન નહોતું. લખમીદાસે કહ્યું કે મેં ચાંદીની વાત લાઠબિલની ખીના જપાયા પછી પ્રતીવાદીને જાહેર કીધી. ફક્ત ઉડતી અફવા ઉપરથી પ્રતીવાદીએ એ ખીના છાપી પ્રગટ કીધી છે, પણ તેમ કરવાનો તેને કાંઈ પણ અધીકાર નહોતો. વાદીને ત્યાં સારાં ઘરની ઘણી સ્ત્રીઓ આવે તેની સાથે સંગ ન કરે અને ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કીધાથી તેને ચાંદી થઈ હોય એ વાત માનવામાં આવતી નથી. ડાકટર ધીરજીરામે વાદીને વોશ જે વાત કીધી છે તે પગથી તે માથા સુધી તદ્દન ખોટી છે. વાદીની ત્રણ ડાકટરોએ થોડા દીવસ. ઉપર તપાસ કીધી તે ડાકટરોને સાક્ષી દાખલ એટલા વાસ્તે નહીં લાવ્યા કે હમણાંની નીશાનીથી આગળ દરદ હવું કે નહીં એ વાશે કાંઈ ખાતરી થઈ

શક્તી નથી. કોર્ટના તરબુમાં કરનાર મી. ફલીન તથા મી. નારાયણ દીના નાથ એએએ સાફ જણાવ્યું કે લાઇબલની બીનાનું છેલું વાક્ય વાદીને લાગુ પડે છે. જે બધી પ્લીમર્થી પોણોસો ટકા પુરવાર નહીં થઈ હોય તો વાદીને પુરેપુરી નુકશાની અપાવવી જોઈએ છે, અને તે અપાવતી વખતે પ્રતીવાદીએ વાદાની આગરને કાળો ડાઘ લગાડવાને તથા તેની ઉપર વ્યભિચારનો અપરાધ લાગુ પાડવાને ખોટી બનાવટ ઉભી કરવાની જે તજવીજ કીધી છે તેની ઉપર સારી પેઠે વિચાર કરવો ઘટે છે, અને વાદીએ પ્રતીવાદીને ફોજદારીમાં ધસડ્યો નથી એટલા માટે કોર્ટે ખોટી નુકશાની અપાવવી ઘટે છે.

જજમેન્ટ અથવા ચુકાદો.

(ચોવીશમો દીવસ, મંગળવાર, તા. ૨૨ મી એપ્રિલ.)

આ દીવસે નામદાર કોર્ટે આ ખોટા મુકદ્દમાનો ચુકાદો આપ્યો. એ ચુકાદો સાંભળવાને ઘણા યુરોપીઅન તથા દેશીઓની ઠઠ ભરાઇ હતી કામોડોર વેલ્સલી તથા બીજા કેટલાએક નામીયા અમલદાર હાજર થયા હતા, અને ભોકોની ઠઠ જેવી આ દીને મળી હતી, તેવી ઠઠ એ મુકદ્દમાની કોર્ષ વેળાએ મળી નહોતી. નામદાર ચીફ જસ્ટીસે આશરે દોહોડ કલાક સુધી અને ત્યાર પછી નામદાર જુની જજ સર જેસેફ આર-નોલ્ડે આશરે બે કલાક સુધી જજમેન્ટ વાંચી સંભળાવ્યા તે હમે સંપૂર્ણ રીતે નીચે પ્રગટ કરીએ છીએ.

સર માથ્યુ સાસનું જજમેન્ટ.

“ આ ફરીઆદી મુખ્ય મધ્યે ‘સત્ય પ્રકાશ’ નામના ગુજરાતી વર્તમાન પત્ર મધ્યે તારીખ ૨૨ મી અક્ટોબર સન ૧૮૬૦ ને દીને એક ખોટી અને કીના ભરેલી લાઇબલની બીના લખવામાં આવી હતી તે વીષે છે. (તે આખી બીના નામદાર ચીફ જસ્ટીસે વાંચી સંભળાવી.) એ બીનાના ચાર ભાગ થઈ શકે છે. પહેલો, વલ્લભાચાર્યનો પંથ પાખંડી છે, બીજો, મહારાજો ધર્મગુરુઓ થઈને એ પાખંડી મત ચલાવે છે, ત્રીજો, મહારાજો ધર્મને નામે અનીતિ કરે છે, અને ચોથો, વાદી પોતે પોતાની સેવકીઓ સાથે વ્યભિચાર કરે છે.

“ હવે વાદી એવો દાવો કરે છે કે આ બધા અપવાદ ખોટા અને કીના ભરેલા છે; અને તે છાપ્યાથી મહારાજ લેખે, બ્રાહ્મણ લેખે, ધર્મગુરુ લેખે, તથા વલ્લભાચાર્ય પંથના અધીકારી લેખે મારી આગરને નુકશાન થયું

છે, અને તેને માટે મેં નુકશાનીનો દાવો ઉઠાવ્યો છે. પ્રતિવાદીઓએ એના જવાબમાં જુદી જુદી ‘પ્લી’ આપી છે તે આ પ્રમાણે:—

૧ લી ‘પ્લી’ નોટગીલ્ડી,, એટલે લખાએલી ખીના લાઘવિત્ર નથી,

૨ જી ‘પ્લી,’ મહારાજને હીંદુ ધર્મના ધર્મ ગુરૂ નથી.

૩ જી ‘પ્લી’ મહારાજને આત્મજ્ઞો મધ્યે મુખ્ય અથવા મોટા નથી

૪થી ‘પ્લી’, વાદી ઉંચી જ્ઞાતનો ઉંચો આત્મજ્ઞ નથી, તથા હીંદુ ધર્મનો ધર્મગુરૂ નથી.

૫મી ‘પ્લી,’ વલ્લભાચાર્યનો ધર્મ અસલના વખતનો નથી. અને અસલ હિંદુ ધર્મથી ઉત્પત્તો છે.

૬મી ‘પ્લી’, ફરીઆદીની અંદર લાઘવલની ખીનાના છેલ્લા ભાગનો તરજુમો ખરાબર નથી,

૭મી ‘પ્લી’, જે આરોપ પ્રતિવાદીઓએ છાપી પ્રગટ કીધા છે. તે ખરા છે.

૮મી ‘પ્લી,’ લાઘવલની ખીનામાં લખેલી વાત બોલે બોલ ખરી છે. એ મધ્યેની સાતમી ‘પ્લી’ ઘણી મોટી છે, એ મધ્યે મહારાજેનાં ધર્મના પુસ્તકોમાંથી દેખાડ્યું છે કે મહારાજનો પંથ પાખંડી તથા અનીતિ ભરેલો છે, ખીજું એવું દેખાડ્યું છે કે ઘણું કરીને સઘળા મહારાજેની અનીતિ પ્રસિધ્ધ છે. ત્રીજું દેખાડ્યું છે કે કે વાદી પોતે વ્યભિચારી છે અને તેણે વ્યભિચાર કીધો છે. આ સખખને લીધે એ વલ્લભાચાર્ય પંથના મતને લગતી લંબાણથી સાહેદી સાંભળવાને તથા સંસ્કૃત અને વ્રજ ભાષાના પુસ્તકોમાંથી તારવી કહાડેલાં વાક્યોના તરજુમા બહાલ રાખવાની કોર્ટને ફરજ પડી છે. વાદીની તરફથી ૩૩ અને પ્રતિવાદીઓની તરફથી ૩૦ સાહેદીઓની જુખાની લીધામાં આવી છે. નાત તથા ધર્મ સંબંધી તકરાર કોર્ટ મધ્યે જ્યારે ચાલે ત્યારે તેમાં ઘણું કરીને મળત તથા કડવાશ માલમ પડે છે, અને તેજ પ્રમાણે આ મુકદ્દમામાં થયું છે, અને તેથી કરીને આ મુકદ્દમો ઘણી લાંબી મુદત સુધી ચાલ્યો છે.

“પ્રતિવાદીએ છાપેલી ખીના બાંહાલ રાખી છે. જે સાહેદી કોર્ટ મધ્યે રજુ થઈ છે તે ઉપરથી હું દલીલ શકું છું કે લાઘવલની ખીનાનો તરજુમો ધ્રોણમાં કરવામાં આવ્યો છે તે ખરો છે, અને એ તરજુમા પ્રમાણે તપાસતાં લાઘવલની ખીનાનો છેલ્લો ભાગ વાદીને લાગુ પડે છે, અને તેની આખરને નુકશાન કરનારો લાગે છે. એ ભાગમાં

વાદીનું નામ વાપયું છે અને તે પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડીને અતીતિમાં પોતાનો જન્મારો ગુનરે છે, એવો આરોપ તેના ઉપર મુક્યો છે, અને તેવી અતીતિથી દુર રહેવાને વાદીને બોધ કીધો છે અને એવું જણાવ્યું છે કે જ્યાંસુધી તમે એ અતીતિથી દુર રહેશો નહીં, ત્યાં સુધી તમારાથી ધર્મ બોધ થઈ શકવાનો નથી. એ ભાગ વાદીને લાગુ પડે છે કે નહીં એ વીધે શક રાખવામાં આવ્યો હતો. ડાકટર ભાઉ દાજી જેવા અંગ્રજ સાક્ષીએ કહ્યું કે એ છેલ્લો ભાગ ધણા ખરા મહારાજોને લાગુ પડે છે અને વાદીને એકલાને લાગુ પડતો હોય એમ હું ધારતો નથી તોપણ વાદીને મુદ્દલ લાગુ પડતો નથી, એવું હું કહી શકતો નથી. અને વાદીની આખર વીધે હું જણાવતો હતો તે ઉપરથી વાદીને પણ હું ધણા ખરા મહારાજો જેવો નકારો ગણ્યું; પણ વાદીના દુરાચારથી જે વાકેફ નહીં હોય તેઓને વાંચ્યાથી શક ઉપજે કે વાદીને તે મધ્યે ગણવો કે નહીં. હવે લખનાર જાણી જોઈને અથવા ગફલતથી એવું લખે કે જેથી કરીને કેટલાક માણસો સંદેહમાં રહે અને કેટલાક માણસોને મુદ્દલ સંદેહ ન રહે કે આ વાક્ય ફક્ત જાણને લાગુ પડે છે, તો એ લખનારને તેનાં ફળ ચાખવાં જોઈએ, અને જે માણસની આખરને તેણે નુકસાન પહોંચાડ્યું તેને તે નુકસાનીનો જવાબ આપવો જોઈએ. જે ભાષાની અંદર હરેક લાઘવ-લની ખીના લખી હોય તે ભાષાના સાધારણ અર્થ પ્રમાણે તે ખીના લાઘવ અથવા વગર લાઘવની ગણાય; અને તે વાક્યનો અર્થ ખીજી રીતે થઈ શકતો હોય તો તેના જોખમમાંથી છાપનાર છુટો થઈ શકતો નથી. પ્રતીવાદીઓએ એવું જણાવ્યું કે ૧૮૬૧ના એપ્રિલ મહીનામાં વાદીએ પ્રતીવાદીઓને નોટીસ આપી હતી કે એ ખીના મધ્યે મારે વીધે જે કાંઈ લખ્યું હોય તેથી મને મોકળો કરો. તેનો જવાબ પ્રતીવાદીઓએ આપ્યો કે એ ખીનામાં ખુલાસો કરવા જેવું અથવા ફેરવી નાખવા જેવું અથવા માફ માગવા જેવું કાંઈ નથી. એ ઉપરથી સાફ માણસ પડે છે કે પ્રતીવાદીઓએ વાદીને એ ખીનામાંથી મોકળો કીધો નથી. આ સવળા કારણો ઉપરથી લખાએલી ખીના લાઘવ કહે છે. અને તેટલા માટે તે કીના ભરેલી હોવી જોઈએ. હવે ' નોટ ગીલ્ડી ' ની પેલી સાબેત કરવાને એ લાઘવની ખીના પ્રગટ કરવાનો ઘટતો પ્રસંગ દેખાડવો જોઈએ. (એ કેદાણે વાજખી પ્રસંગની ખાખત વીધે નામદાર જજે કાયદાની ખારીકી કહી સમજાવી.) હવે તપાસવાનું એ છે કે એ લાઘવની ખીના પ્રતીવાદીઓએ સાફ દીલથી પ્રગટ કીધી હતી કે

નહી, અને ખીજું તે પ્રગટ કરીને ખાનગી આખર ઉપર હુમલો કરવાને વાજખી કારણ અથવા ઘટતો પ્રસંગ હતો કે નહીં. હાલની આખતમાં પ્રતીવાદીને ધર્મના જે મત નીતિથી ઉલટાં માલુમ પડ્યાં તે વીષે ચોખ્ખા દીલથી તકરાર કરવાને તે બહાર પડ્યો અને જ્યાં સુધી એ ધર્મ સંબંધી મત વીષે ટીકા કીધી છે, ત્યાં સુધી ફરીઆદનું કાંઈ પણ કારણ મારા જોવામાં આવતું નથી. એ વીષે તેણે જે ટીકા કીધી છે તેમાં તે હદની બહાર ગયો નથી. અને એવી તકરારથી લોકોને કાયદો થાય છે તે વીષે મને સંદેહ નથી; પણ હવે એ ધર્મ સંબંધી તકરાર બાજુએ મુકી દઈને તેણે છેલ્લા ભાગમાં વાદીની પોતાની ચાલ વીષે ટીકા કીધી છે અને તે પોતાના સેવકોની વહુ દીકરીઓ બગાડે છે એવો તેના ઉપર આરોપ મુક્યો છે. હું એવું સમજતો હતો કે આ આખત કાયદો ખુલો છે પણ મારા મીત્ર જેસફ આરનોલ્ડને એ વીષે જરા ગુંચવણ પડી છે, તેટલા માટે તે આખત થોડું વધારે બોલવાની મને જરૂર થઈ પડે છે.

“વાદીને લગતો મુકદ્દમો આવી રીતનો છે—સને ૧૮૬૦ ના જુલાઈમાં વાદી મુંબઈ આવ્યો અને તેની અગાઉ તે મુંબઈમાં નહોતો પહેલો તે સ્ત્રી કેળવણી તથા પુનર્વિવાહ સંબંધી પ્રતીવાદીની સાથે સુધારાના વિચારમાં એક મત થયો ; પણ ત્યાર પછી તે વિચારથી તે જુદો પડ્યો. તેણે ‘સ્વધર્મ’ વર્ધક’ નામનું એક ચોપાન્યું કહાડ્યું, અને તેની અંદર તેણે ખીજાઓની સાથે તકરાર કરવાને ઇચ્છા જણાવી. સને ૧૮૬૦ ની તા. ૨૨ મી અક્ટોબરે લાઘબલની ખીના પ્રગટ થઈ, અને તે ખીના મધ્યે વાદીની ઉપર જે આરોપ મુક્યો તેથી કોઈ પણ સુધરેલા લોકોની મંડળીમાં તે હલકો પડ્યા વગર રહે નહીં. પ્રતીવાદી કરસનદાશ મુલજીને વાદીની સાથે ઓળખાણ નહોતી, અને વાદી તથા ખીજા મહારાજેની અનીતિ વીષે પોતે જાતે માહિતગાર નહોતો, પણ એ લાઘબલની ખીના છપાઈ તેની અગાઉ કવી નર્મદા-શંકર લાલશંકર પ્રતીવાદીનો મોટો મિત્ર થાય તેણે પોતાની ખુશાથી (વાદીએ મુંબઈ, સુરત અને ખીજા જગ્યાએ બદલાય ચલાવી છે તે વીષે) વાકેફ કીધો હતો. નર્મદાશંકર લાલશંકર સુરતનો અસલ વતની છે અને દર વરસ સુરત જાય છે અને વાદીનું મંદીર સુરતમાં છે. પ્રતીવાદીને વાદીની બદલાય વીષે ફક્ત એટલીજ માહિતગારી હતી. પ્રતીવાદીએ એ વીષે ઘટતી પુછપરછ કરવાની મહેનત લીધી હોય એવું

માલુમ પડતું નથી. પણ નર્મદાશંકરે તેને જે ખબર આપી તે ખબર ઉપર તેણે ભરેસો રાખ્યો હતો. પ્રતીવાદી કરસનદાસ જણાવે છે કે ફરીઆદી ચાલુ થયા પછી વાદીની બદલાવ વીધે તેણે પુછપરછ કીધી. એ સિવાય પ્રતીવાદી વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો છે તેથી દશ ખાર વરસ ઉપર તેની ખાત્રી થઇ હતી કે મહારાજે ઘણું કરીને પોતાના સેવકોની ઓરતોને બગાડે છે. એ ખાત્રી એવી રીતે થઈ હતી કે વલ્લભાચાર્યના પંથવાળાઓમાં મહારાજેની અનીતિની ચર્ચા ચાલતી હતી મહારાજેના વ્યભીચારનો અટકાવ કરવા માટે સને ૧૮૫૫નો સાલમાં ભાટીઆઓએ પોતાની સ્ત્રીઓને પાછલી રાતના દર્શને ન મોકલવાનો બંદોબસ્ત કીધો હતો; મહારાજેની અનીતિ વીધે વર્તમાન પત્ર, ચોપાનીયાં, તથા પુસ્તકોમાં સને ૧૮૫૫ સાલથી તે લાઇબલની ખીના છપાઈ ત્યાં સુધી વારે વારે જે છપાતાં હતાં તે ઉપરથી પ્રતીવાદીની ખાત્રી થએલી માલુમ પડે છે. તે સિવાય સન ૧૮૬૦ માં ગોકળનાથજીની ટીકા પ્રતીવાદીના જોવામાં આવી તે ઉપરથી તેને માલુમ પડ્યું કે જે અનીતિની વાત મહારાજેમાં ચાલે છે તેને એ ટીકાથી ટેકા મળે છે; પણ ડાકટર ભાઉ દાજીની સાક્ષીથી માલુમ પડે છે કે થોડા એક મહારાજેને તે ઓળખે છે. તેઓ ચોખ્ખા અને સારી આખરના છે. હવે પ્રતીવાદીએ વાદીની આખર ઉપર હુમલો કરવાની અથવા તે વાત છાપી જાહેર કરવાની તેઓની કાંઈ પણ રીતે ફરજ નહોતી, વર્તમાન પત્રનો હરેક અંધીપતી અથવા કોઈ પણ લખનાર કોઈ ખાનગી શખ્સની આખર ઉપર ફક્ત સાંભળ્યાથી અથવા તે વીધે ફક્ત પોતાની ખાત્રી હોવાથી ઘટતી પુછપરછ કર્યા વગર હુમલો કરે એવી છુટ રાખી હોય તો તે ઘણી નવાઇ જેવી અથવા જોખમ ભરેલી વાત થઈ પડે જો એવી છુટ આપી તો જે કાંઈ અપરાધ હરકોઈની ખાનગી આખર ઉપર મુક્યા હોય, તે વગર સચ્ચાઇએ પણ કબુલ કરવા પડે. અને જે કાયદાથી ખાનગી આખરનો બચાવ થવો જોઈએ તે કાયદો રદ પડે અને તેની ઘટતી દાદ ફરીઆદ કોઈને ન મળે. મારા વિચાર પ્રમાણે તો એ લાઇબલની ખીના છાપી પ્રગટ કરવાનો બચાવ ફક્ત એજ છે કે ખીના મધ્યે જે વાત લખી છે તથા જે અપરાધ મુક્યા છે તે ખરા છે (એ ડેકાણે નામદાર જજે થોડા એક દાખલા આપ્યા હતા.) વળી એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રતીવાદી કરસનદાસ મુલજી વલ્લભાચાર્ય પંથનો હોવાને લીધે એ ખીના

છાપી પ્રગટ કરવાનો તેને હક હતો; પણ પ્રતીવાદીને વલ્લભાચાર્ય પંથનો ગણવો કે નહીં એ વીશે મને શક છે. આ તકરારમાં થોડું ઘણું વળન હોય તો પણ એ બીના જે પ્રસંગે છાપી પ્રકટ કીધી છે તે પ્રસંગની હદની બહાર પ્રતીવાદી ગએલો માલુમ પડે છે. અગર પ્રતીવાદીએ પોતાના પંથના લોકોને સભા બોલાવીને તેઓની આગળ એ બીના રજુ કીધી હોત, અને ત્યાર પછી તેણે જો છાપી પ્રગટ કીધી હોત તો તે વાત તેના બચાવમાં કાંઈ રીતે અગત્યની થઈ પડત; પણ પ્રતીવાદીએ ઘટતી પુછપરછ કર્યા વગર એકદમ જાહેર વર્તમાન પત્રમાં આપરને નુકસાન પોંહેંચાડનારી બીના ફક્ત વલ્લભાચાર્યના પંથવાળાઓને છાપી જાહેર કરી એટલુંજ નહીં પણ આખી દુનિયાના લોકોને જાહેર કરી દીધી. એ ઉપર જણાવેલાં કારણોને લીધે પેહેલી નોટ ગીલ્ટીની 'પ્લી'નો ચુકાદો હું ધારું છું કે વાદીના લાલમાં થવો ઘટે છે.

“હવે સાતમી 'પ્લી'માં લખાએલી બીના સાબીત કરવાની છે તે ઉપર મારા વિચાર હું આપું છું. રજુ થએલી જુઆની ઉપર ટીકા કરતી વેળાએ જેમ બનશે તેમ કમકમાટ લાગેલી બીનાને હું દુર કરીશ, અને સાક્ષીઓ ઉપર કેવી રીતે લાગેલો રાખવો તે વીષે હું સાધારણ રીતે સાધારણ શબ્દો વાપરીને જણાવીશ. એ 'પ્લી' મધે જે જે વાતો જણાવેલી છે, તે લાઘબલની બીનાના કરતાં પણ વધારે છે કે નહીં તે વીષે હમારો મત આપવાને હમે અંધાએલા નથી એ 'પ્લી' લાઘબલની બીના સાબીત કરવાને પુરતી છે. અને તેનીજ સાથે હાલ અમારે કામ છે.

“લાઘબલની બીનાનો મુખ્ય પાયો ગોકળનાથજી મહારાજની ટીકા ઉપર રચેલો છે. ગોકળનાથ મહારાજે પોતાના દાદા વલ્લભાચાર્યે બનાવેલાં પુસ્તક ઉપર એ ટીકા કીધી છે. અસલ સંસ્કૃત પુસ્તકમાં બાયડી છોકરાં કોને અર્પણ કરવાં તેનું નામ દાખલ કરેલું નથી, અને સાહેદી ઉપરથી માલુમ પડે છે કે 'પુરુષોત્તમ' એટલે સૌથી મોટા ધર્મરત્ન અર્પણ કરવાનું કહેલું છે અને તે વીષે કાંઈ પણ શક રહ્યો નથી. કવીચરિત્ર નામનું મરાઠી પુસ્તક અસલ સંસ્કૃત ઉપરથી રચ્યું છે, તે મધે આચાર્યને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે. આચાર્ય બોલ હીંદુઓના જુદા પંથમાં સાધારણ છે; પણ વલ્લભાચાર્ય પંથમાં એ બોલ ગુરૂને મળતો આવે છે, અને મહારાજનેના ૧૦૦

(સો) થી વધારે નામ છે તેમાંનું એક નામ છે. પુરુષોત્તમ એટલે મોટો ઇશ્વર એવું પણ નામ મહારાજને આપવામાં આવ્યું છે. પ્રતીવાદીએ ઉપર જણાવેલા કવીચરિત્રના મરાઠી પુસ્તકમાંથી એ સ્તોત્ર લીધો અને તેના અર્થમાં આચાર્યને બદલે મહારાજનો શબ્દ મુક્યો. પ્રતીવાદીને સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન ન હોવાને લીધે અસલ સાથે મુકાબલો કરવાને તેનાથી બન્યું નહીં, અને મરાઠી પુસ્તકના રચનારે આચાર્ય બોલ મુક્યો તેની ઉપર ઠેવળ ભરોસે રાખ્યો. એ બોલ લખવામાં ગોઠળનાથજીની શું મતલબ હતી તે વીધે વિચાર આપવાની કાંઈ જરૂર નથી; પણ મહારાજનેના પંથમાં જે પુસ્તકો ધર્મનાં કહેવાય છે અને જે પુસ્તકો મહારાજે લખ્યાં છે તે ઉપરથી અને મહારાજનેના પંથમાં લોકો જે વાત માને છે તે ઉપરથી એવું માલુમ પડે છે કે વલ્લભાચાર્ય એ ઇશ્વર અથવા કૃષ્ણનો અવતાર હતો, અને વલ્લભ કુળના મહારાજનેને પણ ઇશ્વર અથવા ઇશ્વરના અવતાર માનવામાં આવે છે. મહારાજનેએ પોતાનાં પુસ્તકોમાં પોતાને ઇશ્વર તથા કૃષ્ણ કરીને ગણ્યા છે અને ઇશ્વર અથવા કૃષ્ણ જેવી પોતાની સેવા કરવાને ફરમાવ્યું છે. કૃષ્ણના નામથી જે ગીત ગાવામાં આવે છે તથા જે ગીત કોર્ટ મધ્યે રજુ થયાં છે તે ગીત જરભાવનાં છે અને તેવાં ગીતથી નીતિનો બગાડ થાય અને વ્યભીચાર વધે એવું માલુમ પડે છે. એ ગીતો જીવાન સ્ત્રીઓ મહારાજનેની આગળ ગાય છે, અને તે ગાતી વખતે મહારાજને ઇશ્વર સમજીને તેમની ઉપર જરભાવની નજરથી જુએ છે. એ ગીતોમાં તેમજ વાર્તાઓમાં જરકર્મની વાત ઘણીજ ખુલ્લી રીતે લખેલી છે. એ વાર્તાઓ વલ્લભાચાર્ય પંથમાં ધર્મની ગણાય છે. સઘળા વાંચનારાઓને વ્યભીચારની વાતથી સારીપેઠે વાકેફ કીધા છે, અને વ્યભિચાર નહીં કરવો એવું કાઠપણુ ઠેકાણે જણાવ્યું નથી; પણ એથી ઉલટું કેટલીક વાર્તામાં જે લોકોએ વ્યભીચાર જેવું માહું કર્મ કીધું છે તેના વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તે મધ્યેની એક વાર્તામાંતો વ્યભીચાર કરનારને વૈષ્ણવના મોટા સ્વર્ગ (ગોલોક) માં મોટી જગા મળી છે; અને તે અપરાધ કરનારને ફક્ત એક વખત ઠાકોરજીનું મંદીર ઝાડ્યું, એવું બહાનું દેખાડ્યું છે. જે પ્રીતી હીંદુ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે તે ફક્ત ઇશ્વરની ઉપરજ રાખવાને કહેલી છે; તે પ્રીતી નહારા ઉપદેશથી લોકો હાલના જીવતા ઇશ્વરના અવતાર (મહારાજે) ઉપર રાખે છે. બ્રહ્મ સંબંધનું મંત્ર તન, મન, ધન અર્પણ કરવાનું છે તે છોકરાઓને બચપણમાં અને છોકરીઓને પરણતી

વખતે આપવામાં આવે છે, અને લોકોની સાધારણ સમજ એવી માલુમ પડે છે કે તન, મન, ધન અર્પણ કીધાથી એ ત્રણે ચીજોના માલિક મહારાજ થાય છે. જે જીજ્ઞાની રજી થઈ છે તે ઉપરથી ખુલ્લું માલુમ પડે છે કે મહારાજોએ પોતાની વ્યભીચારી મતલબ પુરી પાડવા તથા પૈસા મેળવવાને લોકોની આ સાધારણ સમજનો ફાયદો લીધો છે. અસલ હિંદુ ધર્મ જે વેદને નામે ઓળખાય છે, તેનાથી આ મત અને રીવાજ તમામ ઉલટાં માલમ પડ્યાં છે. દશ અવતાર સિવાય હિંદુઓ ખીજ અવતાર માનતા નથી; અને હિંદુ શાસ્ત્ર સ્મૃતી પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ પતીવ્રતાપણું જળવડવું જોઈએ. તેટલા માટે સાનમી 'પ્લી' નો આ ભાગ એટલે વલ્લભાચાર્યનું મત અસલ હિંદુ ધર્મથી ચોખ્ખાઈ તથા પચિત્રાઈમાં વીરૂદ્ધ છે તે વાત કોર્ટની ખાતરી થાય એવી રીતે પ્રતીવાદીએ સાબીત કરી આપી છે. પ્રતીવાદીએ ખીજું એવું પણ સાબીત કરી આપ્યું છે કે મહારાજો ઈશ્વરનો દાવો કરે છે અને તેમની સેવા ઇશ્વરના જેવી થાય છે, અને હમે ધારીએ છીએ કે તેણે એવુંખી સાબીત કોણું છે કે આ વેહેમને લીધે વલ્લભાચાર્ય પંથ પાળનારાઓમાં નીતિનો ભંગ થયો છે અને ઘણીજ અનીતિ થવા માંડી છે. વાદીને એક વાતે માન ઘટે છે કે તેણે પોતાની મુખજીજ્ઞાનીમાં ઇશ્વરી દાવો છોડી દીધો છે. તેણે જણાવ્યું કે મેં એ પ્રમાણે મારા સેવકોને કહ્યું છે, પણ કોર્ટે જ્યારે તેને પુછ્યું ત્યારે એ વીષે કયા સેવકને બોધ કીધો તે જણાવી શક્યો નહીં. એવો તેણે બોધ કીધો હોય તે વીષે તેણે એકપણ સાક્ષી રજી કીધો નથી, પણ તેથી ઉલટું એવું માલુમ પડ્યું છે કે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં મહારાજો ઇશ્વર પ્રમાણે ગણાય છે. એ 'પ્લી' ના ખીજ ભાગમાં જણાવ્યું છે કે મહારાજોની અનીતિની અને વ્યભીચારી ચાલ વલ્લભાચાર્યના પંથના લોકોમાં તથા ખીજ લોકોમાં ઘણી પ્રસીદ્ધ હતી. અને મહારાજના પોતાના સેવકોએ ચોપાનીયા, વર્તમાન પત્રો તથા હેન્ડબીલોથી મુખર્ષ મધ્યે જુદી જુદી ભાષામાં એ વીશે ફરીઆદ કીધી હતી. વલ્લભાચાર્ય પંથના કેટલાએક આખરદાર સાક્ષીઓને તપાસવામાં આવ્યા તેઓએ જણાવ્યું કે મહારાજો અનીતિની તથા વ્યભીચારી ચાલની વાત હમારા લોકોમાં પ્રસીધ્ધ છે, અને સન ૧૮૫૫ માં ભાટીઆ મહાજને એવો બંદોબસ્ત કીધો હતો કે જે વેળાએ મહારાજ સેવા પુજના કામમાં રોકાયલા હોય તે વખત સિવાય ખીજે વખતે પોતાની ખાયડીઓને દર્શન કરવા મોકલવી નહીં. એ બંદોબસ્ત

કરવાનું કારણ એટલુંજ કે રાતની વખતે સ્ત્રીઓ દર્શન કરવા આવે ત્યારે મહારાજે વ્યભીચાર કરે છે, એવી તેઓની ખાતરી હતી. એ વરસથી મુંબઈ મધ્યે જુદી જુદી ભાષામાં વર્તમાન પત્રો, ચોપાનીયાં તથા હેંડબીસોએ મહારાજેની અનીતિ તથા તેમનો ઇશ્વરી દાવો જાહેર પાડ્યો છે. અને જાહેરમાં તેઓની ઉપર શીટકાર નાખ્યો છે. ત્યાર પછી ૧૮૫૯ થી તેઓની બદયાલ વીશે વધારે સખત અને ખુલ્લું લખાતું આવ્યું છે. શાહેદી ઉપરથી એવું પણ માલુમ પડે છે કે કેટલાક મહારાજેએ જે અનીતિ તથા વ્યભીચાર કીધો છે તે સાક્ષીઓની નજરે પડ્યો છે અને તે વીશે તેઓએ આપેલી જુગાની ઉપર શક ઉપજવાનું કાંઈ પણ કારણ મને મળતું નથી. ‘પ્લી’ ની અંદર પ્રતીવાદીઓએ જણાવ્યું હતું કે કેટલાક આખરવાળા ગ્રહરેથો પાસે વાદીએ તથા જીવજી મહારાજે કબુલ કીધું જે હમારામાં વ્યભીચાર ફેલાયલો છે, અને હમોને પેદાશ મળે છે તે સેવકીઓથી ઉપજે છે, અને તેટલા માટે જ્યાં સુધી એ ખાખત કાંઈ બ દોઅસ્ત થશે નહીં ત્યાં સુધી હમારામાં ચાલતા વ્યભીચારનો અટકાવ હમારાથી થઈ શકવાનો નથી. પ્રતીવાદીઓએ નવ મહીના થયા ‘પ્લી’ રજુ કરેલી છે અને તે મધ્યે જીવજીનું નામ ખુલ્લું લીધેલું છે એવું જતાં પણ વાદીએ જીવજી મહારાજને એ વીધેનો ખુલાસો કરવાને અથવા પ્રતીવાદીની લખેલી ખીના ખોટી પાડવાને ખોલાવ્યા નહીં, વાદી પોતે એ વાત નામુકર ગયો, પણ તેના ખોલવા ઉપર હમે ભરોસો રાખતા નથી, અને વાદીએ એવી વાત કરી હતી એવું માનવાને હમને કાંઈ મુશ્કેલ લાગતું નથી, જે સાક્ષીઓએ જણાવ્યું કે વાદીએ એવી વાત કરી હતી તેઓની આખર તો એવી છે કે તેઓની ખોલવાની સચ્ચાઈ ઉપર હમે કાંઈ પણ શક લાવી શકતા નથી, વાસ્તે સાતમી ‘પ્લી’ નો આ ખીજો લાગ પણ ફાર્ટની ખાતરી થાય એવી રીતે સાખીત થયો, એ પ્રમાણે જણાવવાને હમને કાંઈ અડચણ લાગતી નથી.

“હવે સાતમી ‘પ્લી’ ના ત્રીજા ભાગ ઉપર ધ્યાન પોંચાડીએ, એ ‘પ્લી’ થી વાદીની નીતિને ઘોઝા પોહોંચે છે એટલુંજ નહીં પણ ધનિસાફની દરબારમાં તેણે સોગત ખાધા તેની સચ્ચાઈ વીધે પણ તેને ઘોઝા પોહોંચે છે, વાદીએ મુખજીઆની આખી તે વેળાએ તથા તેની ઉલટ પાલટ તપાસ ચાલી તે વેળાએ જે શખ્સ હાજર હશે તેની ખાતરી થઈ હશે કે વાદી (જહુનાથજી મહારાજ) ચંચળ બુધ્ધિનો છે અને કેટલાક દેશીઓના જેવી તેનામાં યુક્તિ છે. તેટલ. માટે ખીજ

સાક્ષીઓની મુખજુઓનીને તેણે રદ કીધી તે ફક્ત ગભરાટ અથવા ભુલથી થયું હોય એમ કદી માનવામાં આવે નહીં. બીજા સાક્ષીઓની જુઓની તેણે રદ કીધી છે તે જાણીને અને વિચાર કરીને રદ કરી છે. તેની ઉપર જે જે અપવાદ મુકદમામાં આવ્યા હતા, તે સઘળા તેણે ખુલી રીતે રદ કીધા છે, અને પોતાની તથા બીજા મહારાજેના વ્યભિચાર સંબંધી દરેક વાત પણ રદ કીધી છે. જે મુકદમામાં એક બીજાથી ઉલટી સાક્ષી પડી હોય તે મુકદમામાં એક બાજુવાળાઓએ જાણી જોઈને ખોટા સોગત ખાધા હોય એમ જાણવું. એવા મુકદમામાં જે અગત્યની વાત ઉપર એક બીજાથી ઉલટી સાહેદી પડી હોય તે અગત્યની વાત ખેડે બાજુના સાક્ષીઓની આખરથી તપાસવી જોઈએ. આ સાતમી 'પ્લી' માં વાદી (જદુનાથજી મહારાજ) વ્યભિચારી છે એવું દેખાડવાને વાસ્તે જણાવ્યું છે કે સન ૧૮૬૦માં ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કીધાથી તેને ચાંદીનું દરદ થયું હતું. પ્રતીવાદીઓએ ડાકટર ભાઉ દાજી તથા ડાકટર ધીરજીરામ દલપતરામ નામના વૈદક શાસ્ત્રના માહિતગારી એ શખ્સોને કોર્ટ મધ્યે હાજર કર્યા. એ ખેડે ડાકટરોને 'ગ્રાંટ મેડીકલ કોલેજ'ના ગ્રેજ્યુએટની સનદ મળી છે. અને ખેડેની પાસેથી વાદી જદુનાથજી મહારાજે દવા લીધી હતી. ડાકટર ભાઉ દાજી પોતાની વીઘા તથા વૈદક શાસ્ત્રમાં માહિતગારીને માટે પ્રસિધ્ધ છે; આ ખેડે ડાકટરોના લાભને વાસ્તે જણાવવું જોઈએ છે કે તેઓએ પોતાના ધંધાને લગતી જે સાહેદી આપી તે કોર્ટ તેમના ઉપર ફરજ પાડવાને લીધેજ આપી છે. ડાકટર ભાઉ દાજી જણાવે છે કે મારી પાસેથી એસડ લેવાને વાદીએ મને ખોલાવ્યો હતો અને તેણે પોતાના દરદની વાત કહી તે વેળાએ તેને ચાંદી પડી હતી એવું કહ્યું હતું. અને તેણે તે વીધેની જે હકીકત કહી તે ઉપરથી એ દરદ વીધે ડાકટર ભાઉ દાજીને કાંઈપણ શક રહ્યો નહીં. વાદી જદુનાથજીએ પોતાની ઈન્દ્રી દેખાડવાની ના પાડી અને જણાવ્યું કે આવતી કાલે ગોર્ધનદાસની મારફતે તમને સઘળા હકીકત જણાવીશ. એ ગોર્ધનદાસ વાદીનો વિશ્વાસુ માણસ હતો. તે બીજે દહાડે ડાકટર ભાઉ દાજી પાસે ગયો અને વાદીના દરદની તેને હકીકત કહી સંભળાવી. એ હકીકત વાદીએ કહી હતી તેના જેવીજ મતલબની, પણ જરા વધારે ખોલાસાથી હતી. એ ગોર્ધનદાસ આ લાઘવિલની તપાસ ચાલતી હતી તે વખતે મુંબઈમાં હતો, અને ડાકટર ભાઉ દાજીએ સાક્ષી આપ્યા પછી આ મુકદમો પુરો થવાને ધણા દીવસ લાગ્યા હતા, તેવું છતાં પણ એ વીધેનો ખુલાસો

કરવાને અથવા ઉપલી સાહેદી રદ કરવાને તેને બોલાવવામાં આવ્યો નહીં. ડાક્ટર ધીરજરામ પોતે વલ્લભાચાર્ય પંથમાંનો હતો તેને આશરે ત્રણ મહીના પછી વાદીએ ઓસડને માટે બોલાવ્યો, અને એક મહીનાથી વધારે દલાડા તેની પાસેથી વાદીએ દવા લીધી. ડાક્ટર ધીરજરામે ચાંદીને માટેજ ઓસડ આપ્યું. અને વાદીએ ડાક્ટરને જણાવ્યું કે એ દરદ ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ થયાને લીધે થયું હતું અને તે વેળાએ ડાક્ટર ભાઉ દાજીને બોલાવ્યો હતો. ડાક્ટર ધીરજરામે વાદીને મોહોડું આવવાનું ઓસડ આપ્યું અને તેથી તેને સારું થયું. એ દરદ કેવું હતું અને વાદીને કેવે પ્રકારે લાગુ પડ્યું એ વીધે ડાક્ટર ધીરજરામની સાહેદીથી કાંઈ પણ શક રહેતો નથી. ડાક્ટર ધીરજરામે પોતાની નજરે એ દરદ તપાસ્યું હતું; લક્ષ્મીદાસ ખીમજી જે મુંબઈમાં વલ્લભાચાર્ય પંથ મધે એક મોટો માણસ છે તે આ વખતે વાદીની પાસે દરરોજ જતો હતો. તેને વાદીએ કહ્યું હતું કે ડાક્ટર ભાઉ દાજી પાસે મારે ઓસડ કરાવવું છે તેને તમે તેડી આવજો. આ બેડિ ડાક્ટરોની સાહેદી સાથે લક્ષ્મીદાસની સાહેદી બોલેબોલ મળતી આવે છે. વાદીની સાથે આ ડાક્ટરને જે વાતચીત થઈ તે ઉપરથી માનુસ પડે છે કે વાદીએ દરદનું નામ દઈને પોતાના દરદની હકીકત જણાવી હતી, એ સઘળી હકીકત જણાવવાની હમણા જરૂર નથી. વળી વાદીને ઉગ્રટ પાલટ તપાસ્યો ત્યારે એવું માનુસ પડી આવ્યું કે તેણે સાહેદી આપી તેની આગલી સાંજે ત્રણ બીજા ડાક્ટરોએ તેની દ્રિ તપાસી જોઈ હતી, તેની મતલબ એ હતી કે વાદી ચાંદીના દરદ વિષે જે નામુકર ગયો હતો તે વાતને ટેકા મળે. એ તપાસીને હકીકત જાહેર કરવાને તે ત્રણ મધ્યેના એક ડાક્ટરને વાદીએ સાક્ષી તરીકે હાજર કાઢ્યા નહીં. હવે એક તરફથી વાદી એકલાની જુઆની પડી છે અને બીજી તરફથી તેનાથી ઉલટી જુઆની ત્રણ સાક્ષી, ડાક્ટર ભાઉ, ડાક્ટર ધીરજરામ અને લક્ષ્મીદાસની પડી છે; અને વળી વાદીએ પોતાનાં ગોર્ધનદાસ તથા ત્રણ છેલ્લા ડાક્ટરોમાંથી એકે ડાક્ટરને હાજર કર્યો નહીં, તે ઉપરથી આ વાત નકકો કરવાની મને ફરજ પડે છે કે વાદીએ પોતાના લાલને વાસ્તે આ કોર્ટમાં સોગંદ ખાઈને સાચું બોલવાની કાંઈ દરકાર કીધી નહી. આ વાતમાં હું નાખુશ છું પણ મારી ખરેખરી ખાતરી થઈ છે કે તેણે જાણી જોઈને ખોટા સોગંદ ખાધા છે, અને તેટલા માટે તેણે નામુકર કીધેલી બીજી

વાતો ઉપર પણ મને કાંઈ ભરેસો અથવા વીશ્વાસ આવી શકતો નથી. પ્રતીવાદીના મુખ્ય સાક્ષીઓની આખર વીશે કાંઈ પણ શક નાંખવામાં આવ્યો નથી. તે મધ્યેના કેટલા વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળનારા છે અને હજી પણ મહારાજનાં મંદીરમાં જાય છે, તેઓ વાદીની તરફ દુશ્મની રાખે છે એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું નથી. તેઓને દેખીતો કાંઈ પણ ફાયદો થયો નથી; પણ મહારાજની વિરુદ્ધ તેઓએ જે શાહેદી આપી છે તેથી તેઓને પોતાની નાત જતના તથા પંથના લોકોના શીટકારમાં આવવું પડ્યું છે, લક્ષ્મીદાસ ખીમજીએ વાદીનો અનીતિ વીશેની ખેટમાં અનેલી વાત જણાવેલી છે તે નવાઈ જેવી તથા ઘણું કરીને માનવામાં નહીં આવે એવી છે; તો પણ તેણે તે આ મુકદ્દમાને માટે બનાવટથી ઉભી કીધી હોય એવું હું માની શકતો નથી. એ વાત આ મુકદ્દમો ચાલ્યો તેની અગાઉ લક્ષ્મીદાસે કાંઈ શખ્સની પાસે કરી હતી કે નહીં, એ વીશે કાંઈ તેને પુછવા ઉપરથી તેણે જણાવ્યું કે વલ્લભાચાર્ય પંથના ચાર શખ્સો પાસે એ સઘળા બીના મેં કેટલાંક વરસ ઉપર જનહર કરી હતી, લક્ષ્મીદાસને ખોટો પાડવાને એ શખ્સોમાંના કાંઈખી શખ્સને મહારાજે હાજર કીધો નહીં એટલુંજ નહીં, પણ જેઓ મુખ્યમાં હતા તેઓને પ્રતીવાદીઓએ જ્યારે હાજર કર્યા ત્યારે તેઓને ઉચ્ચ પાલટમાં તે વીશે વાદી (જદુનાથજી) ની તરફથી એકખી બોલ પુછવામાં આવ્યો નહીં. સુરત, ખેટ, અને બીજી જગાએ વાદીની સારી આખર હતી તે વીશે વાદીએ કેટલાંક સાક્ષી રજુ કીધા. વળી લક્ષ્મીદાસ ખીમજીની ખેટ મધ્યેની વાદીની અનીતિની સાક્ષી ખોટી પાડવાને કેટલાક શાહેદીઓ બોલાવ્યા, અને એવું દેખાડવાની તજવીજ કીધી કે વાદીની પાસે ખવાસ રાત દહાડો હાજર રહેતા હતા વાગીને એક પળવાર રેદો મુકતા નહીં હતા અને તે ઉપરથી અને તેઓએ વાદીની અનીતિ કીધી હોય એવું બનેજ નહીં, પણ એ મુખ્યજીયાની દેખતીજ ખોટી દીસે છે, અને ડાક્ટર ધીરજરામની સાહેદીથી ખોટી પડે છે, ડાક્ટર ધીરજરામે સાક્ષ જણાવ્યું જે હું જ્યારે વાદીની દવા કરતો હતો ત્યારે તેને ખાનગી ઓરડામાં એકલોજ લઈ જઈને તપાસતો હતો. વાદીના સાક્ષીઓની તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે એ મધ્યેના ઘણાખરા તો મહારાજને સેવક હતા. તે મધ્યેના કેટલાકોએ તો કબુલ કીધું કે તેઓ મહારાજને ઈશ્વરના ચવતાર માને છે, બીજાઓએ કહ્યું કે મહારાજ ખરાબ કામ કરે છે

એવું કદી હમે માનીએ નહીં, અને મહારાજથી ખરાબ કામ થાયજ નહીં, અને મહારાજ ખરાબ હોયજ નહીં, અને ઇનસાફની અદાલતમાં મહારાજની વીરુદ્ધ સાક્ષી આપવી એમાં પાપ છે, અને જે કોઈ સાક્ષી આપે તેની સાથે હમે ખોલીએ નહીં અને તેને હમે નાત બહાર કરીએ.

“આ મુકદ્દમામાં વાદીની વીરુદ્ધ કોઈ શાહેદી પુરે નહીં, એવી જે તજવીજ, એના સેક્ટરીઓએ કીધી હતી અને જે સાખીત થઈ ચુકી છે, તે ધ્યાનમાં લેતાં તથા તેને વાસ્તે જે જાતની જુગ્યાની પડી ચુકી છે તે ઉપર નજર કરતાં હમારે જણાવવું જોઈએ છે કે પ્રતીવાદીઓને એ સઘળી મુશ્કેલી જતાં તેઓની તરફથી જે ખુલ્લી, મજબુત અને પાઘરી મુખ્ય જુગ્યાની પડી છે તે રદ કરીને વાદીની ફક્ત નામુકર જવાની જુગ્યાનાં હમે વજન આપી શકતા નથી.

“હમે ધારીએ છીએ કે સાતમી ‘પ્લી’ સાખીત કરવાને જે પુરાવો પ્રતીવાદીઓની તરફથી આપવામાં આવ્યો છે તેથી લાઈમ્સની મુખ્ય વાતો પુરેપુરી સાખીત થઈ ચૂકી છે, તેને માટે પ્રતીવાદીઓના લાલમાં ચુકાદો થવો જોઈએ.

“એ સીવાય બીજી ‘પ્લી’ અગત્યની નથી. પહેલી, બીજી, ચોથી, તથા જહી ‘પ્લી’ નો ચુકાદો વાદીના લાલમાં કરીએ છીએ, અને ત્રીજી, પાંચમી, સાતમી તથા આઠમી ‘પ્લી’ નો ચુકાદો પ્રતીવાદીઓના લાલમાં કરીએ છીએ.

“સાતમી ‘જરફીફેશન’ ની (એટલે વાદી તથા બીજા મહારાજનેતો વ્યક્તિયાર સાખીત કરવાની) ‘પ્લી’ નો ચુકાદો પ્રતીવાદીઓના લાલમાં થવાને લીધે વાદીને ‘નોટ ગીલ્ડી’ ની પહેલી ‘પ્લી’ ઉપર ફક્ત ‘નોમીનલ ડેમેજ’ (એટલે નામ ખાતરની નુકસાની) રૂપીઆ પાંચ અપાવીએ છીએ. વાદી અને તેની તરફથી આવેલ સાક્ષીઓના મોગદ્દ હમે સાચા માનતા નથી તેટલા વાસ્તે વાદીને હમે ખર્ચ અપાવતા નથી.

પ્રતીવાદીઓના લાલમાં જે ‘પ્લી’ નો ચુકાદો થયો છે તેનો ખર્ચ માટે તેમને અપાવે છે.”

સર જોસેફ આર્નોલ્ડનું જન્મદિન.

“આ મુકદ્દમામાં મારા જન્મદિનનું કારણ લંબાણથી દેખાડવાની કાંઈ જરૂર નથી. આ મુકદ્દમો જેમાં ઘણા લોકો ઉલટ રાખે છે અને જે ઘણો અગત્યનો જણાય છે તે મુકદ્દમાનો વાજબી રીતે ચુકાદો

કરવાને તથા સાહેદીઓ ધ્યાન રાખીને તપાસવાને આ ઠાટના બેઠિ ન્યાયાધીશોએ કેટલી મહેનત લીધી છે અને તેઓએ કેવો વિચાર બાંધ્યો છે તે જાણવાને પ્રજના લોકોને હક છે. એક વાત સિવાય હું નામદાર ચીફ જસ્ટીસના અભિપ્રાય સાથે એકમત થયો છું એ વાતથી આ મુકદ્દમાનો મુખ્ય બાબતને ઘોઠો પહોંચતો નથી અને તે ફક્ત કાયદાની ખારીકોને લગતી છે. તો પણ તે વીશે મારા વિચાર નહીં આપવાને મને વાજબી દીસતું નથી.

“પહેલો સવાલ એ ઉઠે છે કે લખાયેલી ખીના લાઈબ્રેરી છે કે નહીં? અથવા તે છાપી પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ વ્યાજબી હતો કે નહીં? (આ ઠેકાણે નામદાર જજે લાઈબ્રેરીને લગતા કાયદાનો કેટલોએક ખુલાસો કહી સંભળાવ્યો અને જણાવ્યું કે) હરેક છાપેલી ખીના ખરા દીલથી હોય એટલે તે ખીના છાપીને પ્રગટ કરતી વખતે લખનાર ઘણીની ખાતરી હોવી જોઈએ કે હું જે ખીના લખું છું તે ખરી છે. ખીજી, લખનાર ઘણીને એ ખીના છાપી પ્રગટ કરવામાં લાલ અથવા તેમ કરવાની તેની ફરજ હોવી જોઈએ; ત્રીજું જેને વિષે છાપેલી ખીનામાં લખ્યું હોય તેને પણ છાપનારના જેટલોજ લાલ અથવા ફરજ હોવી જોઈએ આ કાયદો આ મુકદ્દમાને લાયુ પાડવાને આટલા સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે. (૧) જે વેળાએ પ્રતીવાદીએ એ ખીના છાપી પ્રગટ કરી તે વેળાએ તે કઈ જાતમાં હતો અને શું ઉદ્દેશ કરતો હતો? (૨) એ ખીના છાપી પ્રગટ કરવામાં તેને કેટલો લાલ અને તેની કેવી ફરજ હતી? (૩) એ ખીના વીશે તેની કેવી અને કેટલો ખાતરી હતી? (૪) તે કોની ઉપર અને કેવી તરેહનો હુમલો કરે છે? (૫) તે છાપવાનું તેને ઘુરતનું કારણ શું મળ્યું હતું? (૬) તે ખીનામાં તેણે બોલ વાપર્યો છે તે બોલ એ પ્રસંગે વાપરવા જોઈએ તેની હદમાં વાપર્યો છે કે તે ઉપરાંત વાપર્યો છે?

“(૧) લાઈબ્રેરીની ખીના છપાઈ પ્રગટ થઈ ત્યારે પ્રતીવાદી કઈ જાતમાં હતો અને શું ઉદ્દેશ કરતો હતો? તે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો હતો; પણ લાઈબ્રેરીની ખીના લખી તેના કેટલાક વરસ અગાઉ લાઈબ્રેરીની ખીનામાં જણાવેલી અનીતિથી કંટાળો પામીને તેણે મહારાજના મંદીરમાં જવાનું બંધ કરી દીધું હતું. લાઈબ્રેરીની ખીના છાપી પ્રગટ કરી તેની અગાઉ ‘સત્ય પ્રકાશ’ નામનું દેશી વર્તમાન પત્ર ગુજરાતીમાં છપાતું હતું તેનો તે અધિપતી હતો, એ વર્તમાન પત્ર ધણું કરીને

ભાટીઆ તથા વાણીઆની માન્યર અને મોટી નાતમાં વંચાતું હતું, એ એક નાતના લોકો મહારાજના સેવક છે. અને પ્રતીવાદી પોતે વાણીઓ છે.

(૨) હવે એ બીના પ્રગટ કરવામાં તેનો શું લાભ અને ફેવી ફરજ હતી? એક વૈષ્ણવ લેખે એ પંથના લોકોને તથા વાણીઆ લેખે પોતાની જાતના લોકોને કહેવાને શું તેને અધિકાર નહીં હતો? અને એક જાહેર લખનાર દાખલ મહારાજને માનનારા સેવકોને એ અનીતિ છોડી દેવા માટે જણાવવામાં તેને શું લાભ નહીં હતો અથવા તેની શું ફરજ નહીં હતી, મને તો લાગે છે કે તેને તેમ કરવામાં લાભ તેમજ ફરજ હતી. એક જાહેર લખનાર લોકોનો જાહેર શિક્ષક ગણાય છે, હાલના જમાનામાં જાપાની મુખ્ય ફરજ એજ છે કે લોકોને ઉપદેશ કરીને સુધારા ઉપર સારી હાલતમાં લાવવા; તથા નફારા જંગલી રિવાજોની સામે થઈને તે જાહેર પાડવા; તથા નીતિ, પવિત્રાર્થ અને સુધારાની વીરૂધ્ધ જે રિવાજ અને કાનુન હોય તે તોડી પાડવા જાહેર વર્તમાન પત્રની આ મુખ્ય ફરજ ગણાય છે. જ્યારે આ સઘળી ખરાબી અને ભુલ ધણો વખત સુધી ચાલુ રહેવાને લીધે ધર્મની વાત પ્રમાણે ગણવામાં આવતી હોય, રિવાજને લીધે તે મજબુત થએલી હોય પૈસાવાળા તથા વગવાળા લોકો તેને ટેકા આપતા હોય, અને જેની ઉપર ક્રોધ પણ દરબારનો અખત્યાર ચાલતો નહીં હોય ત્યારે વર્તમાન પત્રની ફરજ છે કે અને તેટલા જોરથી તે ખરાબી વીશે વાજબી તકરાર કરી, તેની વિરૂધ્ધ બોલી અને તે ઉપર ઘટતો ધીક્કાર નાખી, લોકોના વિચાર ફેરવવા તથા સુધારવા; કારણ કે એ ખરાબીનો ખરેખરો પાયો લોકોના વિચારની ઉપર ટકી રહે છે. મારા વિચાર પ્રમાણે પ્રતીવાદીએ ‘સત્ય પ્રકાશ’ના અધિપતી લેખે મહારાજોની અનીતિ વીશે ભાટીઆ તથા વાણીઆ લોકોને સંબોધી જાહેર કીધું તેમ કરવામાં તે પોતાની ફરજની જાહેર ગયો નથી.

(૩) લાઈબલની બીના છાપી પ્રગટ કીધી ત્યારે પ્રતીવાદીની એ વીશે ફેવી ખાતરી હતી? પ્રતીવાદી પોતે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં તથા વાણીઆ નાતમાં હોવાને લીધે બચપણથી મહારાજોની અનીતિ જે પ્રસીદ્ધ હતી તેથી તે વાકેફ હતો. તે પોતાની મુખબુખાનીમાં જણાવે છે કે ‘હમારા પંથના લોકોમાં આ વાત પ્રસીદ્ધ છે કે જ્યારે છોકરીઓ પરણે છે ત્યારે ધણું કરીને તેઓના ભાવકી ભરથાર પોતે ભોગવ્યા અગાઉ તેમને મહારાજની પાસે મોકલે છે, આ વાત પ્રસીદ્ધ છે અને તેના

કેટલાક દાખલા મારા જાણવામાં આવ્યા છે. (પ્રતીવાદી) નાહાની ઉમરમાં હતો ત્યારે તેણે મહારાજને પોતાના પગથી માનીતી સેવકી-ઓના હાથ દાખતાં દીદા છે અને તે વેળાએ તેની ઉમર નાહાની હતી, તો પણ તેમ કરવાની મતલબ થું તે તે સારી પેઠે જાણતો હતો. સન ૧૮૫૫ માં ભાટીઆ મહારાજને દર્શન આપત જે અંદોષસ્ત કીધો હતો તેથી તે વાકેફ હતો તે અંદોષસ્તની મતલબ એ હતી કે ' સ્ત્રીઓના દર્શનને વાસ્તે એવો વખત મુકરર કરવો કે જેથી કરીને મહારાજને વ્યભીચાર કરવાની જોગવાઈ મળે નહી. વાદીની પોતાની વર્તણૂક વીધે લાઘવિલની ખીના પ્રતીવાદીએ જાપી તેની અગાઉ તેના જાણવામાં આવ્યું હતું કે તેની વર્તણૂક પણ ખીજા મહારાજને કરતાં સારી નહોતી. તે મુખજુઆનીમાં જાણાવે છે કે ઘણું કરીને સઘળા મહારાજને વ્યભીચારી કહેવાય છે. લાઘવિલની ખીના લખાઈ તેની અગાઉ વાદી વ્યભીચારી છે એવું તેના મિત્ર કવી નર્મદાશંકરે તેને જાણાવ્યું હતું. કવી નર્મદાશંકર સુરતનો વતની તેથી તે વાદીની વર્તણૂક વીધે સારી રીતે વાકેફ હતો. તે પોતાની મુખજુઆનીમાં જાણાવે છે કે ' લાઘવિલની ખીના લખી તે વેળાએ ઘણું કરીને અધા ' મહારાજને પોતાના સેવકોની વડુ દીકરીઓને અગાડે છે એવી મારી ખાતરી હતી ' એવી તેની ખાતરી જતાં લાઘવિલની ખીના જાપાઈ તેની ચાર પાંચ મહીના અગાઉ તેના જાણવામાં આવ્યું કે વલ્લભાચાર્યના ધર્મ પુસ્તકમાં પણ એમ અનીતિ કરવાની છુટ આપી છે. મરાઠી ભાષાનાં એક પુસ્તક મધ્યે જુદા જુદા કવીઓનું ચરિત્ર આપ્યું હતું, તેમાં વલ્લભાચાર્યના પંથ વીધેનો પણ થોડો અહેવાલ આવ્યો હતો. તે ભાગ પ્રતીવાદીના મિત્ર કવી નર્મદાશંકર લાલશંકરે અસલ ગુજરાતીમાં તૈયાર કીધો હતો અને લાઘવિલની ખીનામાં ગોકળનાથજીની ટીકા ઉપર એટલું બધું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે તે ટીકા આ મરાઠી (કવી ચરિત્ર) પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે લખેલી હતી—સીધ્ધાંત રહસ્ય નામના પુસ્તક (જેની ઉપર ગોકળનાથજીએ ટીકા રચી છે તે) ની અંદર એવું સાફ લખેલું છે કે સઘળા વસ્તુ આચાર્ય (મહારાજ) ને આપવી અને ત્યાર પછી તેનો ઉપયોગ કરવો. ' ત્યાર પછી લખ્યું કે, દરેક વસ્તુ એટલે બાયડી, છોકરાં પણ અર્પણ કર્યા વગર આપણા કામમાં લેવાં નહીં. આ ખીના વાંચ્યાથી પ્રતીવાદીના મન ઉપર કુદરતી રીતે એવીજ અસર ઉપજવી જોઈએ કે ગોકળનાથજીની ટીકામાં ' મહારાજના ઉપભોગને વાસ્તે વડુ દીકરી અર્પણ

કરવાનું લખ્યું છે (કેમકે છોકરાં ઇત્યાદી બોલમાં છોકરીઓ પણ આવી.) પ્રતીવાદી સંસ્કૃત જાણતો નહીં હતો, પણ તે વ્રજ ભાષા વાંચી શકતો હતો તેથી તેણે વલ્લભાચાર્ય પંથનાં વ્રજ ભાષાનાં પુસ્તકો (ઉપજી મરાઠી પુસ્તક વાંચ્યા પછી) તપાસવા માંડ્યા. એ તપાસથી તેની ખાતરી થઈ કે મરાઠી પુસ્તકમાં જે વાત લખી છે તે એ પુસ્તકો સાથે મળતી આવે છે. ગોકળનાથજીનાં સંસ્કૃત પુસ્તક વીધે તો જે લોકો સંસ્કૃત સમજતા હતા તેમને પુછવાથી તેણે પોતાની ખાતરી કરી લીધી, કે લાઘવલની બીનામાં ગોકળનાથજીની ટીકાનો જે અર્થ ક્યો છે તે ખોટો નથી. તે અર્થ તેણે આ પ્રમાણે કરેલો છે, 'તે માટે પોતે ભોગવ્યા અગાઉ પોતાની પરણેલી બાઈ પણ મહારાજને સોંપવી, અને પોતાના ખેટા ખેટી પણ તેમને સોંપવાં. પરણ્યા પછી પોતે ભોગવ્યા પહેલાં મહારાજને અર્પણ કર્યા પછી પોતાના કામમાં લેવી. પ્રતીવાદીએ એનો અર્થ પોતાના મિત્ર કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકરને પુછ્યો અને તે ઉપરથી તે કવીએ પોતાની લખેલી નકલ જેમાંથી મરાઠી પુસ્તક રચેલું હતું તે તેને દેખાડી. એ નર્મદાશંકરને સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન છે. તેને સાક્ષી દાખલ જ્યારે તપાસવામાં આવ્યો ત્યારે તે ખાતરીથી બોલ્યો કે લાઘવલની બીનામાં ગોકળનાથજીની ટીકાનો અર્થ જાખ્યો છે તે ખરો છે, અને અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે તે ઇશ્વરને નહીં પણ મહારાજના ઉપભોગને વારસે લખેલું છે. આ અર્થ ખોટો છે એવી તકરાર સાક્ષી તરફથી ઘણા જોરથી ઉઠાવવામાં આવી છે. અને તે એ ટીકા કરવામાં ગોકળનાથજીની ધારણા તેવી ખરાબ નહીં હતી તેમજ એ ટીકાનો અર્થ પણ તેવો હતો નથી. આ વાત ખરી હોય કે ખોટી હોય, પણ હાલનો સવાલ તે ટીકાના શુદ્ધ અર્થ વીધે અથવા લખનારનાં સનની મતલબ વીધે નથી. હાલ જે હમે ઇનસાફ કરીએ છીએ તે ગોકળનાથજીને વીધે નહીં; પણ વાદી (જદુનાથજી) ને વીધે છે. ગોકળનાથજીએ અસલ શું લખ્યું અને કેવી મતલબથી લખ્યું તે વીધે હાલ સવાલ નથી; પણ તેની લખાવટથી તેમજ તેવીજ બીજી લખાવટથી હાલના લોકો કેવું સમજે છે અને તે ઉપરથી કેવી રીતે ચાલે છે તે વીધેનોજ સવાલ છે. જીબ્બાની ઉપરથી ખુલ્લું માલુમ પડી ચુક્યું છે કે મહારાજે લાંબી મુંદતથી કૃષ્ણ પ્રમાણે ગણાય છે તે એટલે સુધી કે તેઓ ઇશ્વર પ્રમાણે ગણાય છે અને તેઓની સેવા ઇશ્વર પ્રમાણે થાય છે તેટલા માટે ગોકળનાથજીની ટીકામાં ઇશ્વરને

અર્પણ કરવાનું લખ્યું છે. તે અર્પણ કરવાનું મહારાજને લાગે કે નહીં તે વીષે ખાતરીથી કહેવું અશક્ય નહીં. તો પણ મૂશ્કેલ લાગે છે. પણ હાલ તરત હમે એ સવાલનો ચુકાદો કરવા બેઠા નથી. હાલ સવાલ એટલોજ છે કે પ્રતીવાદીએ લખેલી બીના છાપી પ્રગટ કીધી તે વેળાએ વાદી અને બીજા મહારાજને કેટલીએક ટીકાની સત્તા પ્રમાણે ચાલીને પોતાના સેવકોની વહુ દીકરીઓને બગાડતા હતા, પછી તે ટીકાનો અર્થ લોકો ખરો સમજતા કે ખોટો સમજતા હોય અથવા તેનો અર્થ તેઓ એક રીતે કરતા હોય કે બીજી રીતે કરતા હોય પણ તે છાપી પ્રગટ કરવાનો પ્રતીવાદીને ઘટતો પ્રસંગ હતો કે નહીં? જ્યારે પ્રતીવાદીએ એ ટીકાનો અર્થ છાપી પ્રગટ કીધો ત્યારે તે પોતાના ખરાં દીલથી અને પ્રામાણિકપણથી માનતો હતો કે તે અર્થ ખરો છે, એ વાત રજુ થએલી મુખજીબાની ઉપરથી ખુલ્લી માલુમ પડે છે, અને વળી મહારાજના હિમાયતી (બારીસ્ટર) એ વીષે પ્રતીવાદીને પોતાની મતલબ પ્રમાણેનો જવાબ મેળવવાને કાંઈ પુછ્યું નહીં. પ્રતીવાદી સંસ્કૃત ભાષાથી વાકેફ નહીં હોવાને લીધે જેઓની ઉપર તેનો વિશ્વાસ હતો. તેઓને તેનો અર્થ પુછ્યો અને તે પ્રમાણે તેણે છાપી પ્રગટ કીધો.

(૪) હવે પ્રતીવાદીએ કેવો અને કેવાની ઉપર હુમલો કીધો છે? પહેલું અને મુખ્ય એ કે તેણે પોતાના લોકોમાં ચાલતી મોટી અનીતિ અને ખરાબી ઉપર હુમલો કીધો છે. કેટલીક પહેડી થઈ ધર્મગુરુઓ પોતાના સેવકોની દીકરીઓ સાથે છીનાળું કરતા હતા, એ વાત પ્રતિવાદી ખરી માનતો હતો. ‘ઈલાઈ’ના છોકરાઓની પેઠે મંદીરમાં ખુલ્લે દરવાજે તેઓ છીનાળું કરતા હતા; ‘ઈલાઈ’ના છોકરાઓની પેઠેજ ધર્મને નામે અને ધર્મને બાને છીનાળું કરતાં હતાં જે વાતની વીરુધ્ધ તેણે લખ્યું છે તે આ વાત છે. તેણે જોસથી, કડવા સકુનથી અને ગુરુસામાં આવીને લખ્યું છે તો તેમ લખવામાં એક જાહેર લખનાર દાખલ તે પોતાની ફરજ બાહાર ગયો નથી. એ જણાવવા માટે બોલવું એ નકામું છે. લોકોના ફાયદાને માટે આ વાત જરૂરની છે તે એ કે આવું દુષ્ટ કામ હિંમતથી બાહેર પડીને એક દમ તોડી પાડવું જોઈએ. આવી બાબત ઉપર જોસથી કડવાસથી અને ક્રોધથી લખવું એ શું લાઈબ્રેલ કહેવાય? ત્યારે શું અસલના પેગમ્બરો લાઈબ્રેલ લખનારા હતા? ત્યારે શું ખ્રીસ્તી ધર્મના પહેલ વહેલા ધર્મોપદેશકોએ લાઈબ્રેલ લખ્યું હતું? ત્યારે શું ફનીઆ પેદા

થઈ તે વખતના માણસોએ ચોટાઈ અને અનીતિ વીધે ધીકકાર જણાવ્યો છે તેઓએ પણ શું લાઘવ્ય લખ્યું હતું ? આવી (દુષ્ટ) વાતની ઉપર પ્રતીવાદીએ હુમલો કીધો છે. હવે એ હુમલો કેની ઉપર કીધો છે તે તપાસીએ, જે લોકો અને વાદી પોતે આવું દુષ્ટ કામ કરે છે તેની ઉપર તેણે હુમલો કીધો છે, મહારાજે અને મહારાજ લેખે વાદી પોતે આવું દુષ્ટ કામ કરે છે તેની ઉપર એણે હુમલો કીધો છે. લાઘવ્યલની આખી ખીનામાં 'મહારાજે' એ બોલ વાપર્યો છે. 'વલ્લભાચાર્ય'ના પંથ સિવાય કલ્પીયુગમાં ખીજા ધણા પાખંડો અને પાખંડી મતો ઉભા થા છે, પણ મહારાજેના પંથ જેવી નફટાઈ, ખંદાઈ, બેહાઈ, લુચ્ચાઈ, અને ઠગાઈ ખીજા કોઈ પણ પંથવાળાએ કીધી નથી—'તે ટીકા પ્રમાણે મહારાજે ચાલીને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓને બગાડો છો.' આવું લખવામાં મહારાજે જેઓ દુષ્ટ કર્મ કરે છે તેની ઉપર હુમલો કીધો છે. વાદી એ મધ્યેનો એક મહારાજ છે તેની ઉપર પણ એ છેલ્લું વાક્ય લાગુ પડે છે, અને તેથી તેની આખરને નુકસાન પહોંચ્યું છે એવું કહેવામાં આવ્યું છે. હું તે કબુલ કરું છું; પણ એમ કહું છું કે તેમ કરવામાં પ્રતીવાદીને વ્યાજખી પ્રસંગ મળ્યો હતો. એ મહારાજેનાં માઠાં કરતુકોની વીરૂધ્ધ થઈને તે જાહેર પાડવાથી લોકોને જે મોટો ફાયદો થાય તે દેકાણે એક માણસની આખરને નુકસાન થયું હોય તે ગણતરીમાં આવી શકતું નથી. પ્રતીવાદીએ જે માઠાં કરતુકોની વીરૂધ્ધ લખ્યું છે તે વાદીની ખાનગી અનોતિની વીરૂધ્ધ નહીં, પણ મહારાજ લેખે તેની જાહેર અનીતિની વીરૂધ્ધ લખ્યું છે.

(૫) એ હુમલો કરતી વેળાએ પ્રતીવાદી એ હકીકત કોની આગળ જાહેર કરે છે ? તે હકીકત તે જાહેર લોકોની આગળ જાહેર કરે છે અને આવી બાબતનો ફરીઆદ કરવાનું તથા એ વાત જાહેર કરવાનું ફક્ત જાહેર લોકો આગળ છે; કારણ કે એવી વાતમાં જાહેર લોકો સત્તા ધરાવનારા, અમલ ચલાવનારા, તથા ઈન્સાફ કરનારા ગણાય છે મહારાજે લાઘવ્યલની ખીનામાં જણાવેલી અનીતિ કરે છે; તે અટકાવવાને તેના ઉપર દીવાની અથવા ફોજદારી અદાલતની સત્તા ચાલી શકતીજ નથી રજુ થએલી મુખજુબાની ઉપરથી માલુમ પડે છે કે સઘળા મળીને ૬૫ કે ૭૦ મહારાજ છે, તે મધ્યે શ્રીનાથજીવાળો મહારાજ વડો મહારાજ કહેવાય છે, અને એ શ્રીનાથજીનું મંદીર માર-

વાડના રણના એક ખુણામાં છે. ત્યાંનો વડો મહારાજ મોજ શોખમાં પડેલો ધ્રુવર છે, અને તે ખીજ મહારાજને વચ્ચે પડી શકે એ વીધે હમને કાંઈપણ જણાવવામાં આવ્યું નથી. બરાબર જોતાં તો દરેક મહારાજ લાઈબલ મધ્યે જણાવેલી જે અનીતિ કરે છે તે પોતાના વિચાર પ્રમાણે સાફ જ કામ સમજે છે. મેં એક વેળાએ એવું ધાર્યું કે જીવજી મહારાજ મોટો કહેવાય છે અને ખીજ મહારાજનેના કરતાં વીધા તથા ચોખ્ખાઈમાં જરા દીક છે તે ખીજ મહારાજેમાં વડો હશે; પણ તેવું ધારવામાં મારી જીલ માલુમ પડી, જીવજી પણ ખીજ મહારાજનેનો બરોબરીઓ છે એવું માલુમ પડ્યું છે. જ્યારે કેટલાક આખર દાર ગ્રહસ્થાએ ખીજ મહારાજનેનો વ્યભીચાર અટકાવવાને એ મહારાજને વીનંતી (અરજ) કરી ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું એ વાતમાં કાંઈ કરી શકનાર નથી. મહારાજે વ્યભીચાર કરે છે એ વાત તેણે કબુલ કીધી અને તેને વાસ્તે તેણે દીલગીરી જણાવી; પણ તેનો અટકાવ કરવાને તે વચમાં પડી શક્યો નહી; તે બોલ્યો ‘બધા પેતાના ધરના ધણી છે; અહીં આના મહારાજે બધા મારા બરોબરીઓ છે; કેટલાક મારાથી ઉમરે મોટા છે; હું એકલો તે શું કરું? મહારાજેની આ અનીતીનો અટકાવ કરવાને વાસ્તે જે પ્રમાણે ધર્મની સત્તા નહીં હતી. તે પ્રમાણે દીવાની અથવા ફેજદારી સત્તા નહીં હતી, જે અપરાધ તેમની ઉપર મુકવામાં આવતો હતો તે અમર્યાદા તેમજ અનીતીનો હતો બરો; પણ ધારા પ્રમાણે તે ફેજદારી અપરાધ નહીં હતો. (સ્ત્રીઓને બગાડવામાં) કાંઈ જખરદસ્તી અથવા ટુસલાવણી નહીં હતી. આ પંથના સેવકોની વધુ દીકરીઓ પોતાની ખુશીથી, પોતાના હાથમાં મોટી ભેટ લઈને, કૃષ્ણ અવતારી મહારાજેથી સંભોગ કરી બ્રહ્મ (ધ્રુવર) ની સાથે લીન થઈ જવા જતી હતી, અને તે કદાચ તેઓના ધણીની પરવાનગીથી નહીં તો પણ તે વીધે તેઓના ધણી અખાડા કરી જતા હતા. ત્યારે મહારાજેની આવી અનીતિ વીશે જે ધણીના પેટમાં દુઃખે તે ધણી એ બાબત સુધારો કરવાની મતલબે પોતાની દાદ ક્યાં જઈ ગુનરે? તેને હાથ એકજ ઉપાય હતો અને ફક્ત એકજ રહ્યો હતો, અને તે એ કે વર્તમાન પત્રની મારફતે લોકોના વિચારને તે વાત સોંપવી, આ પ્રમાણે પ્રતીવાદીએ કીધું. તે વલભાચાર્યના પંથનો હોવાને લીધે તેમ કરવાનો તેનો હક હતો. ફેશી વર્તમાન પત્રના અધિપતી લેખે તેમ કરવાની તેની ફરજ હતી. લોડ એલીનબરોના બોલમાં જે બોલીએ તો ‘આવી બરાબી જાહેર લોકની

નજર આગળ ખુલ્લી કર્યા વગર રહેવા દીધી તો તે હમેશ સુધી ચાલુ રહેવાની અને વર્તમાન પત્રોને જે છુટાપછું આપવું જોઈએ તેનો છેડો આવી ચુક્યો, હવે જે લોકોના વિચારને માટે પ્રતીવાદીએ એ લાઈબ્રેરીનો બાબત જાહેર કીધી છે તે લોકોને પણ પ્રતીવાદીના જેવીજ તે ખીના ફાયદા ભરેલી તથા ફરજની હતી, જાહેરમાં એવો કાઈખી માણસ નહીં હશે, જે આવું દુષ્ટ કર્મ કચડી નાખવાને તોડી પાડવાને ફાયદા ભરેલું નહિ સમજશે, જાહેરમાં એવો કાઈ શખ્શ નહીં હશે કે જે એવાં દુષ્ટ કર્મોનો અટકાવ કરવાને તથા તે તોડી નાખવાને તે પોતાનો ફરજ નહીં સમજતો હોય. લાઈબ્રેરીની ખીનામાં જે આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે તે આરોપ નીતિના અને બધાં લોકોના મુખ્ય કાયદાની વીરુદ્ધ છે, અને તે દુષ્ટ કર્મ અટકાવવામાં બધા લોકોનો લાભ અને બધા લોકોની ફરજ છે. ત્યારે હવે એવી ખરાબી અટકાવવાની અને તોડવાનીજ મતલબથી મહારાજે વીધે પ્રતીવાદીએ લખ્યું અને તેમાં વાદીની આખર ઉપર હુમલો થયો તો એ પ્રમાણે કરવામાં મારા વિચાર પ્રમાણે તો જે પ્રસંગ હતો તે વાજબી હતો. અને જ્યાંસુધી એવું સાબિત નહીં થાય કે પ્રતીવાદીએ ઉન્મત્તપણાથી વાદીનું નામ લખીને હુદની બહાર ગયો ત્યાંસુધી લખાએલી ખીના લાઈબ્રેરી ગણાતી નથી. હવે સવાલ એ છે કે પ્રતીવાદીએ વાદીનું નામ લખને તેના ઉપર હુમલો કીધો છે પણ એ હુમલો કહેવાતો નથી. અગર તેને હુમલો કહીએ તો તે હુમલો કરવાનું તરતનું કારણ શું હતું. એ તપાસીએ તો માલુમ પડે છે કે વાદી પોતે જાહેર વર્તમાન પત્રોમાં તકરાર કરવાને બહાર પડ્યો આ વાત લાઈબ્રેરીની ખીના ઉપરથી ઉઘાડી માલુમ પડે છે અને જે મુખજુબાની પડી છે તે વીધે એ બાબત કાંઈ પણ શક રહ્યો નથી. વાદીએ મુજબનાં વર્તમાન પત્રોમાં તકરાર કરવાની મતલબથી કેટલીએક ખીના પ્રગટ કરી હતી અને તેમાં પ્રતીવાદી તેની સામે બાજુનો હતો તેને વીધે ટીકા કરવામાં આવી હતી, તે મધ્યેની કેટલીએક ખીના વાદીએ પોતાના સેક્રેટરી ગોરધનદાસની મારફતે પ્રતીવાદીના પત્ર ‘સત્ય પ્રકાશ’ માં તથા ચાલુક અને ખીજાં પત્રોમાં લખી મોકલી હતી અને “સ્વધર્મવર્ધક” ચોપાન્યું વાદીએ કહાડીને તેમાં પણ લખી હતી. લાઈબ્રેરીની ખીનામાં વાદી જદુનાથજી મહારાજનું નામ જે વાપરવામાં આવ્યું છે તે ‘ચાલુક’ માં તથા ‘સ્વધર્મવર્ધકમાં’ વાદીની તરફથી એ ખીના છાપવામાં આવી હતી તેજ ઉપરથી વાપરવામાં

આવ્યું છે. પ્રતીવાદી પોતાની મુખજીભાનીમાં જણાવે છે કે એ બીના-ઓમાં મહારાજને સુધારાવાળાઓને ઠપકા આપ્યો છે કે તેઓ શાસ્ત્રના આધાર વગર લખે છે, એટલા માટે પ્રતીવાદી જણાવે છે કે વાદીની એ ચેતવણી ઉપરથી હું શાસ્ત્રના આધાર પ્રમાણે લખવા લાગ્યો, અને અસલના હોંદુ ધર્મ ઉપર હાલની લાઈમ્બલની બીના લખી એ બીના સન ૧૮૬૦ ના અક્ટોબરની ૨૧ મી તારીખે લખાએલી છે. તેનું મથાણું 'હિંદુઓનો અસલ ધર્મ' કરીને છે અને તે મધે શાસ્ત્રનો દાખલો આપીને શરૂઆતમાં જણાવ્યું છે. કલીયુગ મધે પાખંડી ધર્મ અને પાખંડી મત ઉભાં થશે. કલીયુગ બેઠાને ૫૦૦ વરસ થઈ ચુક્યાં છે, અને મહારાજનો પંથ ૪૦૦ વરસ ઉપર ઉભો થએલો, એટલા માટે તે પાખંડી હોવો જોઈએ. 'ત્યારપછી સપ્ટેમ્બર મહીનામાં વાદીએ જે બીના લાયખલા તથા વાલકેશ્વરના રસ્તા ઉપર જવાની લખી તે વીધે જણાવ્યું છે. વાદીના આ દાખલાની ઉપર પ્રતિવાદીએ ટોકા કીધી છે, અને ત્યારપછી તેણે હોંદુ શાસ્ત્રના આધારથી જણાવ્યું છે કે વલ્લભાચાર્યનો પંથ પાખંડી છે. ત્યારપછી તે જણાવે છે કે જે હથીઆરથી 'મહારાજ પોતાનો બચાવ કરવા બહાર પડ્યા છે, તેજ હથીઆર મહારાજને પોતાને આડે આવીને નડશે' ત્યાર પછી ગોકલનાથજીની ટીકા લખી છે અને તેન ઉપર તેણે ગુસ્સામાં આવીને ટીકા કરી છે. ત્યારપછી લાઈમ્બલની બીનાના જે છેલ્લા ભાગ ઉપર ઘણી તકરાર થઈ તે ભાગ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. તે આ પ્રમાણે:

'જદુનાથજી મહારાજે 'સ્વધર્મ' વધ'ક' ચોપાન્યું કહાડવા માંડ્યું છે 'તેને અમે પુછ્યે છીએ કે તમે કેવી રીતે ધર્મનો વધારો કરવા માંગો છો ? 'તમારા વડીલોએ ભોળા લોકોની આંખમાં ધુળ નાંખીને આંધળા કીધાં 'છે, તેઓને દેખતા કરવા માંગો છો; કે ધર્મનું ખોટું અભીમાન ધરીને 'ભોળા લોકોને વધારે હગવા માંગો છો ? જદુનાથજી મહારાજ ! તમે 'જે ધર્મનો વધારો અથવા ફેલાવો કરવા 'માગતા હો તો તમે પોતે સારા 'આચરણ પકડીને તમારા બીજા મહારાજોને ઉપદેશ કરો. ધર્મગુરૂ પોતે જ્યાં 'સુધી વ્યભીચારના સમુદ્રમાં ડુબેલા માલુમ પડશે ત્યાંસુધી તેઓથી ધર્મનો 'બોધ થઈ શકવાનો નથી. ગોકલનાથજીએ ઉપર જણાવેલી ટીકા કરીને 'તમારા વૈષ્ણવ માર્ગને મોટો સાહીનો ઝાઘ લગાડ્યો છે તે પ્રથમ કહાડી 'નાખો, તે ટીકા કરનાર ઉપર ધીકકાર નાંખો, તે ટીકા પ્રમાણે મહારાજે 'ચાલીને પોતાના સેવકની વહુ દીકરીઓ બગાડો છો તેથી હાથ ઉઠાવો અને

‘રસ મંડલી જેવી અનોતિને એકદમ નાશ પમાડે. જ્યઃસુધી તમે તેમ કરશો નહીં ત્યાંસુધી તમારાથી ધર્મનો ઉપદેશ અને સ્વધર્મનો વધારો થઈ શકવાનો નથી એ સમજીને જાણજો.’

“હવે આ ઉપરથી શું ખુલ્લું માલમ નથી પડતું કે આ ખીના મધે વાદીનું નામ જે મુખ્ય વાપયું છે તે એટલાજ માટે કે વાદી પોતે ‘સ્વધર્મ’ વધાઈ’ ચોપાનીઆનો પ્રવર્તાવનાર તથા ખનાવનાર દાખલ બહાર પડ્યો હતો ? તથા એવું શું માલમ નથી પડતું કે વાદી પોતાની ખુશીથી અધિપતી દાખલ બહાર પડ્યો એટલા માટે લાઈબલની ખીનાનો આ છેલ્લો ભાગ લખવામાં આવ્યો છે ? જુખાની ઉપરથી એવું માલમ પડે છે કે વાદીનું નામ એ લાઈબલની ખીના મધે વાપરવામાં આવ્યું છે તે તાજી તોડીને, અથવા વગર કારણે અથવા કીના કપટથી પ્રતિવાદીએ વાપયું નથી; પણ પોતે વલ્લભાચાર્ય પંથની તરફથી વલ્લભાચાર્ય પંથનો વધારો કરવાને તકરારના મેદાનમાં ઉતરેલો તે ઉપરથી વાપરવામાં આવ્યું છે.

“છેલ્લું એ લાઈબલની ખીનામાં સાહેદી ઉપરથી શું કાંઈ પણ કીનો કપટ માલમ છે પડે છે ? તેમાં શું કાંઈ પણ વેર માલમ પડે છે ? શું કાંઈ પણ કડવાસ માલમ પડે ? અથવા વાદીની આખરને નુકસાન પહોંચાડવા સાર તેનું નામ શું દુશ્મનાઈથી વાપરેલું માલમ પડે છે ? મારા દીઠામાં તેવું કાંઈપણ આવતું નથી તે પોતે પોતાની ખુશીથી મહારાજને બચાવ કરવા પહેલવાન થઈ બહાર પડ્યો હતો, જે હુમલો કરવામાં આવ્યો છે તે મુખ્ય કરીને મહારાજને વગને લાગુ પડે છે, અને સંજોગ એવો બન્યો છે કે મહારાજની તરફથી વાદી પોતે બહાર પડવાને લીધે તે એ લડાઈમાં હોળીનો નાળીએર થઈ પડ્યો છે. જે હુમલો કરવામાં આવ્યો છે તે હુમલો વાદીની ખાનગી આખર ઉપર નહીં પણ મહારાજ બેબે જાહેર નીતિથી ઉલટું કામ વાદી કરે છે તેની ઉપર કરવામાં આવ્યો છે. લાઈબલની ખીનાની મુખ્ય મતલબ હુમલો કરવાની દીસતી નથી પણ મહારાજને ઉપદેશ કરવાની છે અને અંતકરણથી તેઓને વિનંતી કીધી છે કે એ અનીતિ છોડી દઈને પવિત્રપણે ચાલો કે જેથી કરીને ધર્મનો વધારો ફત્તેહમંદીથી થઈ શકે. એ લાઈબલની ખીના ઉપરથી મુખ્ય મતલબ વાદીની ઉપર વેર લેવાની માલમ પડતી નથી; પણ જે મોટી અને શરમ ઉપજાવનારી અનીતિનો અટકાવ કરાવવામાં પ્રતિવાદી અને તેના ધર્મ બાઈઓને અતિ ધણો ફાયદો છે, અને જે મોટી અને શરમ ભરેલી અનીતિમાં

વાદી બીજા મહારાજેની પેઠે પડેલો છે, તેનો ખરા દીલથી અટકવ કરવાની મતલબ એ લખાણ ઉપરથી માલુમ પડે છે. ડૉક્ટર વીલસન સાથે હું એકમત થાઉં છું કે સઘળી વાતોનો વિચાર કરતાં લાઈબ્રેરી બીના મધ્યે ધણીજ નરમાશથી બોધ કરેલો છે, અને તે મધ્યે લોકોના વિચારને ઇન્સાફ સોંપ્યો છે કે જ્યાં સુધી ધર્મગુરૂઓ પવિત્રતાઈથી ચાલશે નહીં ત્યાં સુધી તેઓ પોતાની મહેનતમાં પાર પાડશે નહીં. ડૉક્ટર જાઉ દાજના વિચાર સાથે પણ હું મળતો થાઉં છું કે ‘કોઈ પણ સાધારણ સમજનો અથવા સાધારણ મનશક્તિનો માણસ લખનારની મુખ્ય મતલબ શું છે તે સમજી શકશે, તે એ કે ફક્ત વાદીની ઉપરજ અનીતિનો અપવાદ મુકયો નથી; પણ એવી અનીતિથી દુર રહેવાને મહારાજેના આખા વર્ગને બોધ કીધેલો છે.’ આ કારણને લીધે હું ધારૂં છું કે એ બીના પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ વ્યાજબી હતો.

“હું ધારૂં છું કે પ્રતીવાદીને એ બીના પ્રગટ કરવામાં લાભ અને હકક હતો એટલુંજ નહીં, પણ તે પ્રગટ કરવાથી એક મોટી અનીતિની વીરૂદ્ધ થઈને તેણે પોતાની સંસારી અને નીતિની ફરજ બજાવી છે. હું ધારૂં છું કે તેણે જે બીના છાપીને પ્રગટ કીધી છે. તેની અગાઉ તેણે જે છાપ્યું તે પોતાના અંતઃકરણથી એ સાચું માનતો હતો. હું ધારૂં છું કે એવે પ્રસંગે એવી બાબતે જે જાહેર લોકોના ઇન્સાફને સોંપવી જોઈએ તે લોકોના ઇન્સાફનેજ તેણે સોંપી છે. હું ધારૂં છું કે તેણે એવા લોકોના ઇન્સાફને તે બાબત સોંપી કે જે લોકોને તેના જેવોજ લાભ અને તેનાજ જેવી ફરજ હતી. હું ધારૂં છું કે લાઈબ્રેરી બીનામાં તેણે વાદીનું નામ વાપર્યું છે. તે કોઈ પણ કીના કપટથી નહીં, પણ વાદીને બીજા મહારાજેનો હીમાયતી ગણીને વાપર્યું છે. હું ધારૂં છું કે લાઈબ્રેરી બીના મધ્યે જે શબ્દ વાપર્યો છે તે શબ્દમાં વેર અથવા કીનો કપટ માલુમ પડતો નથી પણ જે મોટી અનીતિ અને ખરાબીથી લખનારની પોતાની જાતની ઉપર, તથા આખી પ્રજાની ઉપર તથા માણસ જાતની કુદરતી આબર અને પદ્ધતિ ઉપર મોટો ઝાઘ હતો તેની વીરૂદ્ધ થઈને તે કહાડી નાખવા માટે તેણે દેશહીત-કારી ઇચ્છાથી હીમત દેખાડી છે એવું માલુમ પડે છે. આ સઘળાં કારણોને લીધે મારો અભીપ્રાય એવો છે કે જે લખાયેલી બીનાને માટે ફરીયાદ કરવામાં આવી છે તે લાઈબ્રેરી નથી અને તે સબબે તે બાબતનો ચુકાદો પ્રતીવાદીના લાભમાં થવો જોઈએ.

પહેલી ‘પ્લી’ સીવાય બીજી ફટલીક પ્લી જે નજીવી છે તેને વીધે નામ-દાર ચીફ જર્નલિસ સાથે હું એકમત થાઉં છું, માટે તે વીધે બોલવાની હું કોઈ

જરૂર જોતો નથી. પણ મોટામાં મોટી જે સાતમી ' પ્લી ' જરૂરીપ્રીકશનની એટલે લખાએલી બીનાની દરેક વાત સાખીત કરવાની છે તે વીષે હું બોલું છું. મારો અભિપ્રાય એવો છે કે એ પ્લી મધ્યેની દરેક મુખ્ય વાત, (એટલે) તેમાં 'લખેલી વલ્લભાચાર્ય' પંથના મતની દરેક વાત, મહારાજનેની અનીતિ અને દુરાચરણને લગતી દરેક વાત, અને અગત્ય કરીને વાદી (જદુનાથજી મહારાજ)ની અનીતિ અને આચરણ વીષેની દરેક વાત પુરેપુરી સાખીત થઈ ચુકી છે.

એ વીષે હું મારો અભિપ્રાય ચાર જુદા જુદા ભાગ કરીને જણાવું છું (૧) વલ્લભાચાર્ય પંથના મત અને સીધાંત વીષે પડેલી સાહેદી (૨) એ પંથના લોકો પોતાના ધર્મગુરુ મહારાજનેને કેવી રીતે માને છે તેને વીષે પડેલી સાહેદી- (૩) મહારાજનેના વ્યભીચારી આચરણ વીષે પડેલી સાહેદી-(૪) વાદી (જદુનાથજી મહારાજ) પોતે કીધેલા વ્યભીચાર વીષે પડેલી સાહેદી.

(૧) વલ્લભાચાર્ય પંથના મત અને સીધાંત વીષે--આ વીષે મારો વિચાર લંબાણથી આપવાની મારી મનલગ્ય નથી. આ (સાતમી) મોટી ' પ્લી 'માં જે જે વાક્ય પંથના ધર્મપુસ્તકો મધ્યેથી ટાંક્યા છે, તે સઘળા સાખીત થએલા છે અને ખરા પડ્યા છે. વલ્લભાચાર્ય પંથવાળાઓમાં જે ગ્રંથો ધર્મપુસ્તકોની પેઠે ગણાય છે તે મધ્યેથી ટાંકેલા વાક્યોનો તરજુમો ખરો છે એવું સાખીત થયું છે; પણ એવી રીતે ટાંકેલાં કેટલાંક વાક્ય અને અગત્ય કરીને તે દુશ્મનને હરાવવાની મનલગ્યથી ટાંકેલા હોય. ત્યારે તે ઉપરથી દરેક ધર્મના પાયા વીષે ખરું મત બાંધવું દેખીતું મુશ્કેલ છે. પણ આ વીષે કેટલાક વીદ્વાનોએ મુખજબાની આપી છે તેની મદદથી હમે ઘણાખરો વિચાર બાંધી શકીએ છીએ. ડાકટર વીલસનનું નામ યુરોપના નામીયા પુર્વ દેશોને લગતી શોધ કરનારા વિદ્વાનોમાં પ્રખ્યાત થયેલું છે, તેણે આ બાબત ધ્યાનથી તપાસી છે અને તે કહે છે કે વલ્લભાચાર્યનો પંથ નવો છે, અને એ પંથ સ્થાપનારાઓ કૃષ્ણને બાહ્યાવસ્થામાં ધ્રુવિર ગણીને તેની સેવા કરે છે.

' એ પંથ નવો છે તે વળી આ ઉપરથી પણ માલુમ પડે છે કે તે ' પુષ્ટીમાર્ગના નામથી ઓળખાય છે, પુષ્ટીમાર્ગનો અર્થ મોજનો માર્ગ થાય ' છે એટલે તેઓ તેને વ્યભીચારની મોજ કરીને સમજે છે.' આ ટુંકી વાત ' ઉપરથી પુષ્ટીમાર્ગના મતનો સાર માલુમ પડે છે. ૧૬૦૦૦ ગોપીઓનો પ્યારો (ચાર), ૧૬૦૦૦ પટરાણીઓનો ભરથાર, કામદેવનો દેવ, એવો જે કૃષ્ણ તેનીજ મુખ્ય સેવા વલ્લભાચાર્ય પંથવાળાઓ કરે છે. આ ઉપરથી પુષ્ટી માર્ગના આખા પંથ ઉપર વ્યભીચારનો અને સૌથી સરસ છીનાળાનો ડાઘ લાગે છે. દાખલા તરીકે જોવું હોય તો બ્રહ્મ સંબંધની વાતને એ લોકો વ્યભી-

ચારની મતલબે કેવી રીતે ઉલટાવી નાખે છે તે જુઓ. અસલ બ્રાહ્મણોના મત પ્રમાણે સર્વ વ્યાપાક. અવિનાશી, આખા જગતનો આત્મા, એવો જ 'બ્રહ્મ' તે સદા સર્વદા અખંડ રહે છે, અને તેમાંથી જગતનાં સર્વ પ્રમાણુઓ ઉત્પન્ન થયા કરે છે, એ 'બ્રહ્મ' ની સાથે સંબંધ કરવાને અને તેમાં લીન થઈ જવાને દરેક મનુષ્ય ઈચ્છા રાખે છે અને મનુષ્ય દેહ ત્યાગ કર્યા પછી દરેક મનુષ્ય (પોતાની કરણીથી) લીન થઈ જશે એવું (હિંદુશાસ્ત્રમાં) લખેલું છે. વલ્લભાચાર્ય પંથના ધર્મગુરુઓ આ અસલના મોટા મતને તદ્દન રદ કરી નાખે છે એટલું જ નહીં. પણ તેને લાંછન લગાડે છે. જનભાવની પ્રીતી વીણે વાદીએ (પોતાના ચોપાનીઆમાં) ધર્મને હીલું લગાડનારી અને નારી બાબત લખી છે તે વીણે ઘણું ભોલવાની મારી ઈચ્છા નથી; જુહત વામન પુરાણની સત્તાથી તે (પોતાના ચોપાનીઆમાં) દાખલો આપે છે તે આ પ્રમાણે છે— ઘણાક કાળ સુધી વેદની શ્રુતિઓએ પુણું પુરુષોત્તમ ભગવાનના દર્શન કરવાને પ્રાર્થના કીધી, તે પ્રાર્થના પ્રમાણે તેમને દર્શન થયા ત્યારે તેઓને સ્ત્રી રૂપે ધર્મને ભગવાન સાથે ભોગ કરવાને કામની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ, તે ઈચ્છા ભગવાને (કૃષ્ણ અવતારમાં) પુરી પાડી, અને એ શ્રુતિઓએ સ્ત્રી રૂપે ગોપીઓ ધર્મને વ્રજના વનમાં જનભાવની પ્રીતીથી કૃષ્ણની સાથે ભોગ કીધો.

વાદી જનભાવની પ્રીતિ વીણેની બીના લખનાર અથવા લખાવનાર છે, એમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી. તે ઉપલી વાત ટાંકીને જણાવે છે કે જનભાવની પ્રીતીમાં કાંઈ પાપ હોય તો શ્રી કૃષ્ણે વેદ (ની શ્રુતિઓ) સાથે ભોગ કરવા માટે તેમને ગોપીઓનો અવતાર આપ્યો નહીં હોત પણ ઈશ્વરની સાથે જનભાવ કરવામાં કાંઈ પાપ નથી, કેમકે ઈશ્વર સર્વ રૂપે એટલે સર્વ આકારમાં છે, તે પીતા રૂપે છે અને ભરથાર રૂપે છે. ભાઈ રૂપે છે અને પુત્ર રૂપે પણ છે ઈશ્વર ઉપર જે ઘણી જે ભાવે પ્રીતી રાખવાની ઈચ્છા કરે તો તેની ઈચ્છા તે ભાવે પુરી પડે છે. એ પ્રમાણે 'અવિનાશી બ્રહ્મ' ની સાથે આત્માનો સંબંધ કરવાના પવિત્ર અને ઉંચા વિચારને આ ઈશ્વરના સ્ત્રીલંપટ અવતાર સાથે જનકર્મ કરવાને ઉલટાવી નાખવામાં આવ્યો છે. એટલું નહીં, પણ આ વાત મહારાજોએ આગળ વધારી છે, હમણાં કલીયુગમાં કૃષ્ણની સાથે સંભોગ કરી બ્રહ્મ સંબંધ થઈ શકતો નથી, માટે બ્રહ્મ સંબંધ બીજી રીતે થવો જોઈએ. એ બીજી રીત કઈ તે વીણે મથુરાદાસ લલજી નામનો સાક્ષી આ પ્રમાણે કહે છે:— 'કળીયુગમાં બ્રહ્મ સંબંધ ફક્ત મહારાજની મારફતે થઈ શકે છે, અને તે એવી રીતે કે મહારાજે વૈષ્ણવોની બાયડીઓ સાથે સંભોગ કરીને કરે છે '

“ માટે બ્રહ્મની સાથેનો સંબંધ કૃષ્ણની સાથેનો સંભોગ, અને મહારાજાની સાથેનો વ્યભીચાર એ એકજ વાત કરી નાખી છે, કેમકે ડૉક્ટર વીલસન કહે છે અને તેજ પ્રમાણે આ (‘પ્તી’)ના બીજા ભાગના સાક્ષીઓ ઉપરથી પણ માલુમ પડે છે-કે ‘ધણા ખરા સેવકો મહારાજને ઇશ્વરનો અવતાર કરીને માને છે, વદ્વભાચાર્ય પંથવાળાઓ એવું કહે છે કે વદ્વભાચાર્ય અને તેના કુલના બધા મહારાજો કૃષ્ણના અવતાર છે,’ હવે આવો પંથ જે ઇશ્વર સાથે લીન થઈ જવાના પવિત્ર વિચારને ધર્મ ગુરુઓ સાથે વ્યભીચાર કરવાના વિચાર સાથે જોડી નાંખે છે તે પંથ (ના ધર્મગુરુ) સઘળી વાતે લંપટ છે એવું સાહેદી ઉપરથી માલુમ પડે છે. રાસલીલા અથવા જનભાવની રમતને આ દુન્યામાં મોટું સુખ માન્યું છે. રાસલીલા અથવા જનભાવનાની રમતને જ ગોલોક અથવા સ્વર્ગનું સુખ ગણ્યું છે. મહારાજનું એક મુખ્ય નામ પણ રાસલીલાનું સાગર કરીને છે, અને જ્યારે મહારાજ મરી જાય છે ત્યારે તે મરી ગયો એમ કહેવાનું નથી. પણ તે લીલા વિસ્તાર્યો એટલે તેણે પોતાની લીલા વિસ્તારી ગોલોકમાં અમર કરી એમ કહેવાય છે.

હરેક પંથમાં ધર્મના અથવા પવિત્રા ગીતો ગવાય છે તે ઉપરથી તે પંથના ધર્મ સંબંધી વિચાર માલુમ પડે છે. વદ્વભાચાર્ય પંથની સ્ત્રીઓ મહારાજાની હજુર તેમને માન આપવાને જે ગીત ગાય છે તેથી એ પંથના ધર્મ સંબંધી વિચાર ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે માલુમ પડે છે પુર્વ દેશના કામરૂમી જુસ્સા એ ગીતમાં માલુમ પડે છે. એક ચાર અને જે વળી ઇશ્વર પોતે હોય તેને મળવાને પ્યાર અને જુસ્સા ભરેલી ઇચ્છા એ ગીતોમાં માલુમ પડે છે; અને વિષ્ણુ પુરાણમાં ગોપીઓને વીણે જણાવેલું છે કે કૃષ્ણ વગર હરેક પણ તેઓને કરોડો વરસ જેવડી મોટી થઈ પડતી હતી. અને તેઓના આપ ભરથાર તથા ભાઈઓ મના કરતા હતા તોપણ તેઓ પોતાના ચાર કૃષ્ણની સાથે લીલા કરવાને રાતના જતી હતી. તેવીજ દાસના વખતમાં વદ્વભાચાર્ય પંથવાળાઓની વડુ દીકરીઓ મહારાજને આગળ ગીતો ગાય છે. અને તે મધ્યે જનભાવની પ્રીતીનું સુખ ભોગવવાને વાસ્તે તેઓ બેહદ ઇચ્છા અને અતી ધણી આતુરતા દેખાડે છે, અને તે વાત વાદીએ પોતે કબુલ કીધી છે. મથુરાદાશ લવજી કહે છે કે ‘વ્યભીચારી ભાવના ગીત ગાયડીઓ મહારાજની આગળ ગાય છે તે મેં ઘણીવાર સાંભળ્યાં છે,—ખટાઉ મકનજી કહે છે

કે ‘વ્યભીચારને ટેકા મળે એવાં શરમ ભરેલાં અને નાગાં ગીત ગાવામાં આવે છે.’ અને તે ગીતની મતલબ એ છે કે ‘તમારા સેવકો (અમારા ભરથારો) કહે કે હમે તમારા ભરથાર છીએ; પણ ખરાબર જોઈએ તો તમેજ (મહારાજો) હમારા ભરથાર છો’. કેટલાંક ગીતોનાં તરજુમા હમારી આગળ રજુ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તેની મતલબ ઉપર જણાવેલી મતલબને મળતી આવે છે. તે મધ્યેના કેટલાક ફકરા હું નીચે આપું છું.

- ‘અતીરે ઉઘટ ગણો આવે મારે અંગે
 ‘સામ સુંદર વર બેઠા છે સંગે ૧
 ‘મુખડું જોયા વીના પાણી ન પાઉં રે
 ‘રસીક સુંદર વર જોઈ જોઈ જીઉં રે, ૨
 ‘મુજને ન વારીશ મારીરે માડી
 ‘દરશન કરવાને જાઈશ દહાડી. ૩
 ‘સગપણ તો સામળીઆનું સાનું
 ‘બાકી સરવે દીસે છે કાનું.
 ‘કહેશે તેને કેહેવા રે દેશું ૪
 ‘આપણુ સરવે સાંભળી લેશું. ૫

- ‘આપ સારૂ મેં લોક લાજ નવ ધરીજો.
 ‘વલ્લભ કુલ છે કામગારા કાનજો.
 ‘એ વાલાની પાસે થઈને દાસી.
 ‘લોકોની લાજથી હવે હું નથી બીછીવાની રે લોલ.
 ‘વલ્લભકુળ છે કામણુગારા કાનજો.
 ‘કરગને ફણુકારે મનડા હરી લીધાં રે લોલ,
 ‘આપ છો પરમેશ્વર સરખ જો.
 ‘વલ્લભ વર વરીને હું અતી પ્રેમથી રે લોલ.
 ‘વલ્લભ વરને શરણે સુખીઆ થાયું.
 ‘તેઓની સંગતથી વધકુંદ પામશું. રે લોલ.

‘આ બાબત હવે એકજ વાતની ઉપર વિચાર કરવાનું રહ્યું છે; તે એ કે જે પુસ્તકો મહારાજોના પંથના કહેવાય છે તે પુસ્તકોમાં મહારાજોને કેવી રીતે ગણવામાં આવ્યા છે અને તેમની સેવા પૂર્ણ કેવી રીતે કરવાનું જણાવેલું છે. જે ફકરા આ મુકદ્દમાની તપાસની વેળાએ સાબીત થયા છે તે ફકરાઓથી સાતમી પ્લીનો ઘણોએક ભાગ ખરો માલુમ પડે છે.

‘ જે કોઈ પોતાના ગુરૂ અને ઠાકોરજી એટલે ઈશ્વરની વચ્ચે ભેદ (અથવા તફાવત) સમજે તે (મુઆ પઝી) સીયાના નામનો પક્ષા થાય, ’

‘ આપણે આપણા ગુરૂને ઈશ્વર પ્રમાણે માનવો જોઈએ એટલુંજ નહીં. પણ ઈશ્વર કરતાં પણ વધારે માનવો જોઈએ કેમકે જે ઈશ્વર ક્રોધ કરે તો ગુરૂદેવ આપણું રક્ષણ કરે પણ ગુરૂ જે ક્રોધ કરે તો આપણું રક્ષણ કરવાને કોઈ શક્તિવાન નથી. ” તેટલા માટે ઈશ્વર અને ગુરૂની સેવા જરૂર કરીને કરવી જોઈએ. ’ જેવી ઈશ્વરની સેવા તેવીજ ગુરૂની સેવા કરવી જોઈએ. ’ ‘ આ જગતમાં ઘણી ગતના પ્રાણી છે. તેઓ સર્વેમાં આપણુ ભાગ્યશાળી છીએ કે શ્રી વલ્લભાચાર્યજી તથા શ્રી ગોસાંઈજી તથા તેમના સર્વે આલોકા (એટલે મહારાજો) જેઓ શ્રી પુરુષોત્તમ રૂપ સાક્ષાત ઈશ્વર છે તેમને શરણુ છીએ. ’

“ વધારે લાંબાણુ કરવાની જરૂર નથી. આ વાક્ય ઉપરથી માત્રુમ પડે છે કે જે પ્રમાણે ઈશ્વરની પુજા કરવી જોઈએ તેવીજ પુજા મહારાજોની કરવી જોઈએ તથા મહારાજો ઈશ્વરના અવતાર છે એવું પુસ્તકોમાં લખેલું છે. જ્યારે આવી ચીજો એ પંથના ધર્મ પુસ્તકોમાં લખી હોય, જ્યારે જનર કમર્થી ઈશ્વરની સાથે સંબંધ કરવાનું દેખાડવામાં આવ્યું હોય, જ્યારે એક વ્યભીચારી ઐરી પોતાના ચારને મળવાને વાસ્તે જેવી આતુરતાથી પ્યાર રાખે તેવો ઈશ્વર ઉપર પ્યાર રાખવાનું કહેલું હોય, જ્યારે સ્વર્ગને જનરભાવની રમત રમવાની જગ્યા ગણી હોય, અને છેલ્લું જ્યારે એ પંથના ધર્મ ગુરૂઓની સેવા ઈશ્વરના અવતાર પ્રમાણે કરવાને જણાવ્યું હોય ત્યારે, વલ્લભાચાર્ય પંથના સાધારણુ સમજવાળા સખસો કૃષ્ણ અને મહારાજમાં થોડા અથવા મુઠલ ભેદ નહીં રાખે તથા મહારાજને આંધળા લકતીથી સેવે અને તેઓની વડુ દીકરી ઈશ્વરની સાથે લીન થવાના ભરોસાથી મહારાજને ભેટવાને જાય તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી.

(૨) મહારાજોના સેવકો મહારાજોને કેવી રીતે માને છે !

હવે જોવાનું માત્ર એટલુંજ રહ્યું છે કે ઉપર જણાવેલી વાતો અમલમાં કેટલે દરજે આવે છે ! એ વીધે જે પુરાંવા પડ્યો છે તે મજબુત છે જે સાક્ષીઓ વાદીની તરફનો પુરાંવો આપવાને પેહેલ વહેલા આવ્યા તેઓએ પણ એ વીધે સાક્ષી આપી છે. પ્રતીવાદીની તરફના સાક્ષીઓએ પણ એ વીધે સાહેદી આપી છે. વાદીએ પ્રતીવાદીનો પુરાંવો રદ કરવાને જે સાક્ષીઓ રજુ કીધા તેમની પણ એ વીધે સાક્ષી પડી છે. અને વાદીની પોતાની સાક્ષી પણ એ વીધે પડી છે. જે શખસો વાદીની તરફથી શરૂઆ-

તમાં સાક્ષી પુરવાને આવ્યા તેઓ આ બાબત વીધે પોતાના વિચાર જેવા ખુલ્લા દીલથી અને સમજ પડે એવી રીતે જણાવતા હતા તેવા પાછળના પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ કરવાને આવેલા સાહેદોઓ ખુલ્લા દીલના નહીં હતા, પાછળના સાહેદોઓએ ફટલીએક બાબત ઉપર જે જવાબ આપ્યો છે તેમાં તે તેઓની જવાબ આપવાની ટપછપ ઉપરથી તથા ફટલીએક બાબત ઉપર તેઓ ઘણી સાવચેતીથી બોલતા હતા તે ઉપરથી ખુલ્લું માલમ પડે છે કે તેઓને ચેતાવીને જણાવી રાખ્યા હતા, કે તેઓ એ વીધે જો હા પાડશે તો વાદી (મહારાજ) ના મુકદ્દમાને નુકશાન પહોંચશે, એવી સાવચેતી પ્રથમના સાક્ષીઓએ દેખાડી નહીં હતી. વાદીના પહેલા સાક્ષીઓમાંથી એક ઘણેજ આચરવાળો સાક્ષી ગોપાલદાસ માધવદાસ શું કહે છે તે જુઓ:--

‘ હમે મહારાજને પગે પડીએ છીએ; તેને તીલક કરીએ છીએ ; ડુલનો “ હાર પહેરાવીએ છીએ, જે પ્રમાણે મુર્તિને આરતી ઉતારવામાં આવે છે ‘ તે પ્રમાણે મહારાજની આરતી ઉતારીએ છીએ સેવકોએ તેને લીંડોળામાં ‘એસાડીને ઝુલાવે છે, હમારા પંથના કેટલાક લોકો કહે છે કે મહારાજ “ ઈશ્વર છે. અને કેટલાક લોકો તેમ માનતા નથી. કેટલાક ભાડીઆ અને ‘ કેટલાક વાણીઆ મહારાજને ઈશ્વર માને છે ત્યાર પછી તે ઘણી હલકી ‘ અને કંટાળા ભરેલી વાત જણાવે છે તે એકે મહારાજનાં આવેલાં પાન સોપારી સેવકો ખાય છે, જે પાણીમાં મહારાજનું મેલું ધોતીયું ધાવાય છે તે ‘ પાણી સેવકો પીએ છે, જે પાણીથી મહારાજના પગ ધાવાય છે તેને ‘ ચર્ણામૃત ’ એટલે પગનું અમૃત કરીને ગણવામાં આવે છે. ’ એ સાક્ષીનો ‘ ભાઈ તથા સુલેહનો અમલદાર વરજીવનદાસ માધવદાસ કહે છે કે કેટલાક વાણીઆ મહારાજને ઈશ્વર કરીને માને છે જ્યારે મહારાજ મરણ પામે છે ત્યારે ‘ બોલે છે કે, ‘ લીલા વિસ્તાર્યા ’ એટલે પોતાની જરભાવની રમતનો ‘ વધારો કીધો. જ્યારે મહારાજ નાય છે ત્યારે હું તેના ઉપર એચ્છવ ‘ (તહેવાર) ને દહાડે કેસર નાખું છું. મુર્તિને પણ એચ્છવને દહાડે ‘ કેસરસ્તાન કરવામાં આવે છે, હમારા પંથના લોકો મહારાજનું કેટ- ‘ લુંક હલકું કામ પણ કરે છે. હું સુલેહનો અમલદાર છું તો પણ ‘ એક વખત મહારાજની ગાડીના કાચબોક્સ ઉપર બેસીને તે ગાડી ‘ (વૈજલુવ) લોકોની મોટી ભીડમાંથી મેં હાંકી હતી. મહારાજની તરફના ‘ પ્રથમના સાક્ષીઓએ આ પ્રમાણે જણાવ્યું હતું.

“ પ્રતિવાદીની તરફના સાક્ષીઓએ આ વીષે ઘણાજ પુરાવો આપ્યો છે. પણ તેઓની મુખજુબાની હું થોડાજ વાક્યમાં ટાંકું છું. ‘ પ્રતિવાદી પોતે જણાવે છે કે ‘ મહારાજનેના સેવકો મહારાજનેને ઇશ્વરનો અવતાર અથવા સાક્ષાત પુણ્ય પુરોષોત્તમ કરીને માને છે. ઠાકોરજી અથવા ઇશ્વરની મુર્તિની પુજા આર્તી ઉતારીને તથા હીડોલામાં ઝુલાવવાની, તથા પગે લાગવાની જે પ્રમાણે થાય છે તે પ્રમાણે મહારાજનેની પણ થાય છે. જે પાણીથી મહારાજ નાહ્યા હોય છે, તે પાણી મહારાજના માણસો વૈષ્ણવોને પીવાને આપે છે તે મેં દીકું છે. આ ઉપરથી તથા તેઓ વાત કરે છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે મહારાજનેને ઇશ્વર પ્રમાણે ગણવામાં આવે છે. ’ મીં નારાયણ દીનાનાથજી, આ કોર્ટનો એક દુલા-પીઓ છે; (પણ તેણે ‘ વ્યભીચાર ’ તથા ‘ સુરત ’ એ (સંસ્કૃત) શબ્દોના અર્થ પોતાની મુખજુબાનીમાં જણાવતી વખતે પોતાના ઓધ્ધાની ખરેખરી ફરજના કરતાં પોતાના મિત્ર, મોટા મહારાજ જીવણજીની મિત્રાઇ ઉપર વધારે ધ્યાન આપ્યું હોય એમ હું ધારું છું.) મહારાજનેને ફક્ત ગુરૂ પ્રમાણે ગણવામાં આવે છે, અને બીજા પંથના ગુરૂઓની પેઠે તેમની પુજા પણ મુર્તિના જેવીજ થાય છે, પણ ઇશ્વરના જેવી થતી નથી. એવું સાબીત કરવાને મીં નારાયણ દીનાનાથજી આતુર હતો, પણ વલ્લભાચાર્ય પંથ સિવાય બીજા કોઈ પણ પંથમાં ગુરૂનો ઓધ્ધો વંશપરંપરાનો નથી અને બીજા પંથના ગુરૂઓ સંન્યાસી રહે છે, તથા ગુરૂનાં ચાવેલાં પાન સોપારી ખાવાં, ગુરૂનું ચર્ણામૃત પીવું, ગુરૂને હીડોલામાં ઝુલાવવા, ગુરૂને તેલ ઘસીને નવડાવવા, ગુરૂના પગની રજ ખાવી; એવી સેવા બીજા પંથના ગુરૂઓની થતી નથી, એ બધી વાત મીં નારાયણ દીનાનાથને ઉલટ પાલટની વેળાએ કબુલ રાખવી પડી હતી. હવે આ બાબત પ્રતિવાદીના બીજા બે સાક્ષીઓની જુબાના વીષે જણાવીશ; મથુરાદાસ લવજી તથા ડાકટર ભાઉ દાજી. મથુરાદાસ લવજી ગંભીર, આખરવાળો, ખરો સખ્સ છે; તેણે વલ્લભાચાર્ય પંથના પુસ્તકો સારી પેઠે વાંચ્યાં છે, અને તેના પ્રમાણીકપણા વીષે કાંઈ પણ શક ઉપગ્નવવામાં આવ્યો નથી. તેણે આ બાબત વીષે નીચે જણાવેલી સાક્ષી આપી:—

‘ પુણ્ય પુરોષોત્તમ (ગૌલોક એટલે મોટા) સ્વર્ગમાં છે અને તેની ‘ સેવા ઇશ્વરની પેઠે થાય છે. તેના અવતાર વલ્લભ (આચાર્ય) વીઠ્ઠલ-નાથજી, અને વલ્લભકુળના આળક (મહારાજને) છે. વલ્લભ (આચાર્ય) ઇશ્વરના મુખાર્વાદ એટલે મ્હોડાંનો અવતાર કહેવાય છે. ’

આ દેખીતી અગ્નયમ જેવી વાતને વાદી (મહારાજ) પોતાની જુઓ-
 ' નીમાં બોલેબોલ એક મત થયો છે. ' મહારાજને ઈશ્વર ગણાય છે
 ' પુણુ' પુરુષોત્તમ તથા મહાપ્રભુ એ શબ્દો મહારાજને લગાડવામાં આવે
 ' છે. અને ઘણું કરીને તેઓની સેવા કરતી વખતે એ નામથી તેઓને
 ' બોલાવે છે. ભાડીઆ જ્ઞાતનો મોટો ભાગ મહારાજને ઈશ્વર પ્રમાણે
 ' માને છે, અને દરેક મહારાજની જમીની પુજા કરે છે. અને ' જીવ-
 ' ભુજી, ' જન્મનાથજી ' એ પ્રમાણે દરેક મહારાજનું નામ દઈ તેજ
 ' જુદી જુદી રીતે સ્મરણ કરે છે. હમારાં પુસ્તકોમાં એવી પુજા કરવાનું
 ' કહેલું છે, અને તેવીજ પુજા ઈશ્વરની થાય છે. બીજા પંથમાં (ગુરની)
 ' એવી સેવા થતી નથી. હમારા પંથના લોકો ગુરના ચર્ચસ્પર્શ કરે
 ' છે; તેમને હીડોળામાં ઝુલાવે છે; મુર્તિને જેમ પવિત્રો ધરાવે છે તેમ
 ' તેઓને પણ ધરાવે છે; જે રજા ઉપરથી તેઓ ચાલે છે તે લઈને
 ' પોતાનાં મ્હોડામાં મુકે છે. જ્યારે તેમની પુજા કરે છે ત્યારે તેમને
 ' મહાપ્રભુ અથવા શ્રી પ્રભુને નામે બોલાવે છે, આવી પુજા તેઓ મહા-
 ' રાજની કરે છે તે હું સમ ખાતને કહું છું. કેમકે મુર્તિઓ અંદર
 ' હોય છે. મારા કુટુંબના કેટલાએક શખ્સ, જેમકે મારો પોતાનો ભાઈ
 ' મહારાજને ઈશ્વર માને છે. મહારાજને ઈશ્વરી પદ્ધતિ જે મળે છે તે
 ' તેઓ કદરૂપા અથવા ગમે તેવા હોય તો પણ જન્મતી વખતે મળે
 ' છે, અને તેઓ પાછળથી અજ્ઞાન, વ્યભીચારી, અથવા ગમે તેવા દુરા-
 ' ચરણી નીકળે તેનો કાંઈ દરકાર રાખવામાં આવતી નથી. '

“ આ વીધે છેલ્લી જુઓની હું ડાકટર ભાઉ દાજીની ટાંકે છું,
 ' એ ગૃહસ્થ વીધા અને સ્વતંત્રપણાને માટે મુંબઈનાં દેશીઓમાં આગેવાન
 ' છે, જાતે બ્રાહ્મણ છે અને વલ્લભાચાર્ય ધર્મ પાળતો નથી, પણ
 ' વલ્લભાચાર્ય પંથના ઘણા ખરા તવંગર સેવકોમાં તે ડાકટરનો ધર્મો
 ' ચલાવે છે. અને દશઆર વરસથી જેટલા મહારાજને મુંબઈમાં આવ્યા
 ' ગયા છે તેઓની મુલાકાત તેણે લીધેલી છે. એ ડાકટર કહે છે કે
 ' મહારાજના ઘણા ખરા સેવકો તેઓને કૃષ્ણનો અવતાર માને છે, અને
 ' તેમની પુજા પણ તેવીજ રીતે થાય છે તે મેં દીકું છે. મહારાજ
 ' મુર્તિની પુજા કરી રહે છે તે પદ્ધતિ સેવકો મહારાજની પુજા કરે છે. સેવકો
 ' મુર્તિનાં દર્શન કરે છે તેના કરતાં વધારે વાર મહારાજનેના દર્શન કરે છે.
 ' સેવકોઓ મહારાજના ચર્ચસ્પર્શ કરીને પોતાની આંખ ઉપર પોતાના
 ' હાથ લગાડે છે તે મેં દીકું છે. મહારાજનું નાહેલું પાણી તેના સેવકોને

‘પીવાને આપે છે અને તે લેવાને સેંકડો વૈષ્ણવો એકઠા થાય છે તે મેં જોયું છે.’

“એ પ્રમાણે વાદીની તરફથી પહેલ વહેલા સાહેદી આવ્યા તેમની તથા પ્રતીવાદીની તરફના સાક્ષીઓની મુખ્ય જુગ્યાની મેં ટાંકી છે, અને તે ઉપરથી મહારાજના ભાવકી સેવકો તેઓને કેવી રીતે માને છે એ માલુમ પડી આવે છે. આ વાત તોડવાને વારંતે વાદીએ પાછળથી બીજા સાક્ષીઓને બોલાવ્યા તથા પોતે સાહેદી આપી. એ સાક્ષીઓની મુખ્યજુગ્યાનીથી મારાં મન ઉપર ધણીજ થોડી અસર થઈ છે, અને તેઓએ ફટલીક વાત બોળપણથી કબુલ કરી દીધી છે. આ સાક્ષીઓએ કઈ કઈ વાત નામુકકર જશે તેની તેઓને સારી પેઠે ખબર હતી. મહારાજને લોકો ધ્રુવર જેવા માને છે કે નહી, તથા તેઓને ઈશ્વરનો અવતાર ગણે છે કે નહીં તે વીષે શું બોલ્યું તે તેઓ જાણતા હતા. એ બાબત વીષે જે હતી તેઓ પોતાની જુગ્યાની આપતા હતા અને ફટલાએક દેખીતા સવાલોનો જવાબ એક સરખી રીતે આપતા હતા તે ઉપરથી બારીકીથી જુગ્યાની તપાસનારા હરકાઈ સખસની ખાત્રી થવી જોઈએ કે તેઓએ કેવી સાહેદી આપવી તે વીષે તેઓને અગાઉથી લણાવી અને ફેળવી રાખ્યા હતા. તે (શીખવેલી) સાહેદી એવી મતલબનો કે લોકો મહારાજને ઈશ્વર નહી, પણ ગુરૂ કરીને ગણે છે. વાદીની તરફના બેરીસ્ટરે જ્યાં સુધી તેઓની તપાસ કીધી ત્યાં સુધી તો તેઓ એ વાતને વળગી રહ્યા પણ ઉલટ પાલટ તપાસમાં તેઓનો ખરો ભાવ અને સાચી આસ્થા માલુમ પડી આવી. ખરો ભાવ અને સાચી આસ્થા હું કહું છું તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ તેઓ તાણી તોડી તથા પોપટની પેઠે જવાબ દેતા, તથા ઉલટ પાલટમાં તેઓથી ખરે ખરું બોલાઈ જવાતું હતું. પરશોતમદાસ દયારામ નામનો એક સાક્ષી બોલ્યો કે ‘હું મારા ગુરૂને માનું છું અને જે પ્રમાણે મારે ઈશ્વરની પુજા કરવી જોઈએ તે પ્રમાણે તેની પણ પુજા હું કરું છું.’ ભુખણદાસ કિસોરદાસ નામનો બીજો સાક્ષી બોલ્યો કે ‘મહારાજ થઈને પાપ કરેજ નહીં.’ બાઈચંદ ફલ્લચંદ બોલ્યો કે ‘મહારાજને હું મારા ગુરૂ પ્રમાણે ગણું છું. હમે મહારાજને ઈશ્વરને ઠેકાણે માનીએ છીએ. હું ‘મહારાજને ઈશ્વરનો અવતાર માનું છું.’ મનસુખરામ નરોત્તમ બોલ્યો કે ‘મહારાજને હું ગુરૂ પ્રમાણે તથા ઈશ્વરના અવતાર પ્રમાણે ગણું છું. ગુરૂ થઈને પાપનું કામ કરેજ નહી, બીજાઓને જે વાતથી પાપ લાગે તે વાત કરવાને ગુરૂને છુટ છે કે નહી તે હું કહી શકતો નથી.’ વાદીના સાક્ષીઓની મુખ્યજુગ્યાની છોડીને

વાદીની પોતાની સાક્ષી તપાસીએ તો શું માલમ પડે છે ? ઘણીએક વખત જુદી જુદી રીતે તેણે ના પાડી; પણ અંતે સપડાઇ ગયો. વાદી જણાવે છે કે ‘હું ઈશ્વરનો અવતાર નથી. મારા સેવકો મને ઈશ્વરનો અવતાર કરીને ‘માને છે તે હું જાણતો નથી. તેઓએ મને ગુરૂ પ્રમાણે ગણવો જોઈએ ‘એમ હું જાણું છું, તેઓ ગુરૂને ઈશ્વરની મારફતે સુખ અપાવનારા તથા ‘ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ કરાવનારા સમજીને મને ગુરૂની પેઠે પુજે છે. કોઈ પણ ‘આણસને મેં એમ બોલતાં સાંભળ્યો નથી કે અમારા સેવકો હમને ‘ઈશ્વરની પેઠે પુજે છે, પણ હમે ધર્મ ઉપદેશ કરીએ એટલા માટે અમને ગુરૂની પેઠે પુજે છે.

મહારાજની સેવા ઈશ્વર પ્રમાણે અથવા ઈશ્વરના અવતાર પ્રમાણે થાય છે એ વાત આવી રીતે વાદી સાફ નામુકકર ગયો છે પણ તેણે પણ પોતાની સઘળી લુચ્ચાઈ તથા સ્વાયત્તી છતાં ઉલટ પાલટ તપાસમાં એવું કણુલ કરવું પડ્યું કે જેથી ઉપર નામુકકર કરેલી વાત સઘળી રદ થઈ તેને જે વાત કણુલ કરવી પડી તે એ કે મુંબઈ મધે કેટલાક સેવકોને મેં સમજાવ્યા તેની અગાઉ અમને ઈશ્વર કરીને તેઓ માનતા હતા. અને આ વાત તે પ્રથમ નામુકકર ગયો હતો અને જણાવ્યું હતું કે કોઈપણ મારા સેવકોએ કોઈ પણ દેદાણે અને કોઈ પણ વખતે અમને ‘ઈશ્વર કરીને ‘માન્યા નથી. તે (પોતાની) મુખજીવ્યાનીમાં કહે છે વલ્લભ (આચાર્ય) ‘અને ગોસાંઈજી એ બે મહારાજને જેને હું ઈશ્વરનો અવતાર માનું છું ‘તે બે સિવાય બીજા મહારાજને ઈશ્વર નહી, પણ ફક્ત ગુરૂજી માનવા ‘એવો મેં મારા સેવકોને બોધ કર્યો છે.’ એ પંથના સ્થાપનાર વલ્લભ ‘વીષે તો જે દેખીતી અગ્નયજ્ઞ જેવી વાત મથુરાદાસ લવજીએ જણાવી ‘છે તેની સાથે વાદી બોલે બોલ મળતો થાય છે, તે એ કે ‘વલ્લભ (આચાર્ય) ઈશ્વરના મુખાર્વીંદ્ર એટલે મહોડાનો અવતાર છે. પણ ગોસાંઈજી ‘સિવાય બીજા મહારાજને ફક્ત ગુરૂ સમજવા એવો મેં બોધ કર્યો છે. ‘વલ્લભ કુળના સઘળા બાળક (મહારાજો) ઈશ્વરના અવતાર છે એવું ‘માનવાથી તેં તેઓને અટકાવ્યા છે, અને જ્યાંસુધી મેં તેઓને આવી ‘રીતે વાર્યા ત્યાંસુધી તેઓ અમને ઈશ્વર માનતા હતા. જ્યારે હું ‘અહીં આવ્યો ત્યારે કેટલાક લોકો અમને ઈશ્વર માનતા હતા અને ‘કેટલાએક તેમ નહીં માનતા હતા. થોડા લોકો ઈશ્વર પ્રમાણે માનતા ‘હતા અને ઘણા લોકો તેમ નહીં માનતા હતા !’

“ત્યારે (મહારાજો ઈશ્વર મનાય છે કે નહીં) એ બાબત ઉપર જે સાહેદી પડી છે તેનું પરિણામ શું ગણવું જોઈએ ! મારા અભીપ્રાય

પ્રમાણે તો તેનું પરિણામ આવું ગણવું જોઈએ - તે એ કે, પેહેલું, મહારાજેના પંથના પુસ્તકોમાં એવું જણાવેલું કે મહારાજે ઇશ્વરનો અવતાર છે અને તેઓને ઇશ્વર પ્રમાણે માનીને તેમની સેવા પણ ઇશ્વર પ્રમાણે કરવી જોઈએ. બીજું, ગમે તેમ હો, પણ વલ્લભાચાર્ય પંથના થોડી સમજના સેવકો મહારાજેને ખરેખર ઇશ્વરના જેવા સમર્થ માને છે, તથા એવું સમજે છે કે મહારાજે પાપ કરે નહીં, તથા મહારાજની સેવા ઇશ્વરના જેવીજ કરવી જોઈએ. અને મહારાજનાં અંગ એટલાં તો પવિત્ર છે કે સંભોગ કરવાનાં કામ જે બીજા માણસોને કમકમાટ ભરેલાં લાગે તે કામ મહારાજેની સાથે કીધાથી ધર્મનાં અને વખાણવા લાયક ગણાય.

“ આ સાતમી ‘પ્ત્રી’ ના હવે બીજા બે ભાગની સાહેદીની તપાસ હું કરવા માગું છું અને તે એ કે (૩) ઘણા ખરા મહારાજેની અનીતિ વીધે પડેલી સાહેદી તથા (૪) વાદીની પોતાની અનીતિ વીધે સાક્ષીઓને ઠટકું વજન તથા માન આપવું તે વીધે થોડોએક વિચાર કરવાની જરૂર છે. પહેલાં પ્રતીવાદીના સાહેદીઓ વીધે; બીજું, વાદીના સાહેદીઓ વીધે; તથા ત્રીજું, વાદીની પોતાની સાહેદી વીધે.

“ પેહેલું પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓ વીધે. પ્રતીવાદીએ અને તેની તરફના સાક્ષીઓએ જે સાહેદી આપી છે તેથી તેઓએ પોતાની ઉપર ઘણા લોકોનો કોપ ઝોરી લીધો છે, એ વાત વીધેની પાઘરી મુખજુબાની પડી છે, એટલુંજ નહીં પણ દરરોજ આ કોર્ટ મધ્યે લોકોની ભીડ તથા દેખાવ જેવામાં આવતો હતો તે ઉપરથી પણ માલુમ પડે છે અને તે પ્રમાણે આવો લાંબો મુકદ્દમો સંભાળનાર હરેક ન્યાયાધીશને માત્રમ પડ્યા વગર રહેજ નહીં ધર્મ ભાઈઓનો ધર્મ દેશ, નાત ભાઈઓના નાત જાતના વડેમ અને જુના દોસ્તારોનો ધીકાર અને અભાવ, એ સઘળા વાત પ્રતીવાદી અને તેના સાક્ષીઓની વિરુદ્ધ હતી. એ લોકોને પોતાના ધર્મ ભાઈના અપમાન તથા નાતભાઈઓની નાત બહાર કરવાની સજ્જ સામે થવું પડ્યું હતું. એ લોકોની ઉપર હુમલો થવાની ધારતી પણ થોડી નહીં હતી. એ લોકોની વિરુદ્ધ તેમના ધર્મ ભાઈઓનો જુસ્સો કેવો હતો તે દેખાડવાને વાદીની તરફના સાક્ષીઓની મુખજુબાનીમાંથી બે ફકરા હું ટાંકું છું. ગોપાલદાસ માધવદાસ કહે છે કે ‘પ્રતીવાદી જાપા મધે મહારાજેની વિરોધ લખે છે તેને નાતબહાર મુકવા માટે માટે મારી પાસે બે સજ્જો આવ્યા આવ્યા હતા, તેઓએ કહ્યું કે

જે પ્રમાણે ભાટીઆઓએ બંદોબસ્ત કીધો છે તે પ્રમાણે આપણા વાણી-આઓએ પણ કરવો જોઈએ. આ મુકદ્દમામાં લોકોને સાહેદી આપતાં 'અટકાવવા વાસ્તે ભાટીઆઓએ જે લખત ઉપર સહી કીધી હતી ' તે સહી થયા પછી એક અથવા બીજે દીવસે તેઓ મારી પાસે આવ્યા હતા. બંદોબસ્ત એટલે અપરાધીઓની છેલ્લી સેસનમાં કાન્સપી-રસીનો મુકદ્દમો નીકળ્યો હતો તેજ જે બે જણ મારી પાસે આવ્યા તેઓના નામો પ્રભુદાસ અને જેકીસનદાસ. તેઓ, હું, અને પ્રતીવાદો ' (કરસનદાસ) ત્રણે વાણીઆ છીએ. '

" દામોદર માધવજીએ કહ્યું કે વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જે શખ્સ અમારાથી 'હિલટા વિચારનો નીકળે તેને અમે માનીએ નહીં. અમે તેની સાથે કાંઈ વેહેવાર ' રાખીએ નહીં. તે પોતાનું ઘર ઝાલીને બેસે, અને અમે તેનાથી અળગા ' રહીએ. જે જે શખ્સો એવું વિચારે છે કે મહારાજ માઠાં કામ કરે છે તેવા ' શખ્સોને અમે ન્યાતખહાર ગણીએ. લખમીદાસ ખીમજી તથા મથુરાદાસ ' લવજી સાથે હું બોલું નહીં, કેમકે તેઓએ આ કોર્ટમાં મહારાજની ' વિરૂધ્ધ સાક્ષી આપી છે. "

" હીંદુઓ પોતાના વિચારમાં અને કામમાં કેટલા થોડા સ્વતંત્ર હોય છે, તેઓ પોતાના આખા જન્મના સુધી કુટુંબના અને ન્યાત જાતનાં ફાંસમાં કેવા બંધાયેલા હોય છે. ન્યાત ખહારની ભયંકર સમ્મતી તેઓનું પોતાનું જ નહીં પણ પોતાના વાહલાં બાયડી છોકરાઓનું સુખ કેવું નાશ પામે છે, એ સમજી વાતોનો જે લોકો વિચાર કરે છે તે લોકો ઘણું કરીને એવોજ મત બાંધશે કે પ્રતીવાદીની તરફથી જેઓ મુખજીબાની આપવાને આગળ પડ્યા છે તે ફક્ત પોતાની વાતની સચ્ચાઈને વાસ્તે અને તે વાત જાહેર કરવાની પોતાની ફરજ છે એવી તેઓની ખાત્રી હોવાને વાસ્તે તેઓ આગળ પડ્યા છે. કેમકે એ સાક્ષીઓમાંના ઘણાખરાઓ સ્કુલના (વિદ્યાર્થી) નથી, અથવા વત-માન પત્રના અધિપતી નથી, અથવા ધર્મને નહીં માનનારા નાસ્તિક નથી; પણ તેઓ ગંભીર, આત્મરવાળા, કુટુંબવાળા, જીવાન વયના પુરૂષો છે, પોતાના અસલ ધર્મને પુરી રીતે માને છે, અને પોતાના અસલના શાસ્ત્રની સન્તાને અતીઘણું માન આપે છે. "

" લખમીદાસ ખીમજી ભાટીઆ ન્યાતના બાર મોટા શેડીઆ માંહેલો એક શેડ છે. મંગળદાસ નથુભાઈ વાણીઆ ન્યાતમાં સુલેહનો અમલદાર અને સારી પેઢે પંકાયેલો હીંદુ, છોકરીઓની નીશાળનો સ્થાપનાર છે. "

તથા ખટાઉ મકનજી અને મથુરાદાસ લવજી, તથા એવીજ આખરના બીજા સાહેદીઓ પોતાના ધર્મ ભાઈઓના ધીકકાર તથા ન્યાતીલાઓનો શીટકાર હાંસલ કરવાને જે વાત પોતે ખરી માનતા નહીં હોય તેને વીધે સાહેદી પુરવાને કદી આવતેજ નહીં. ડાકટર ભાઉ દાજી વલ્લભાચં પંથમાં નથી. અથવા તે પંથ પાળનારોની જાતનો નથી; પણ એ પંથ પાળનાર તવંગર લોકોમાં ડાકટરનો ધંધો ચલાવી મોટો નફો હાંસલ કરે છે, અને દશબાર વરસ થયાં મુંબઈ મધ્યે જેટલા મહારાજોએ આવ-જાવ કરી છે તેઓની મુલાકાત લીધી છે. આ વાત મનુષ્યના સાધારણ સ્વભાવથી ઉલટી છે કે ડાકટર ભાઉ દાજી હાથે કરીને ખોટી સાહેદી આપીને પોતાના નફા ભરેલા ધંધાને ખલેલ તથા નુકસાન પોંચાડે, પણ તેની પુરી ખાત્રી હતી કે મારે જે કહેવું છે તે સાચુંજ કહેવું છે તથા સાચું છે એટલા માટે જાહેર કરવું જોઈએ. આ બધાનો સાર એટ-લોજ નીકળે છે કે પ્રતીવાદીની તરફથી જે સાહેદી પડી તે સાહેદી ફક્ત પોતાની ફરજ સમજી તેઓએ પુરી છે, અને તે ફરજ એ કે જે વાતની તેઓએ સાહેદી પુરી તે ખરી અને લોકોના ફાયદાની હતી.

‘હવે વાદીની તરફથી જે લોકોએ સાક્ષી આપી છે તેઓની હાલત જુદી તરેહની છે. આ વાત ખરી કે મહારાજોને ઈશ્વર પ્રમાણે માનતા નથી, પણ ગુરૂ પ્રમાણે માને છે એ વાત જણાવવાની તેઓએ જેવી સંભાળ લીધી હતી તેવી સંભાળ તેઓએ આ વાત જણાવવામાં પણ લીધી હતી તે એ કે અમે કદી કોઈ મહારાજની અનીતિ દીડી અથવા સાંભળી હોત તો તે અમે ખુલ્લી રીતે જાહેર પાડત, અને અમારા ગુરૂની ગુપ્ત વાત ઉઘાડી પાડવાને આંચકા નહીં ખાત. પણ એ સાક્ષીઓએ આ વાત જણાવી તે કોડીના વજનની થઈ પડે છે, કેમકે એ મધ્યેના ધણાએક સાક્ષીઓએ સોગન ખાઈને કહ્યું કે અમે આ કોર્ટમાં આવ્યા ત્યાં સુધી મહારાજના વ્યભીચારની વાત સાંભળી નહીં હતી, અને બીજાઓએ કહ્યું કે અગર એ વાત અમે સાંભળી હોય તોપણ તે અમે (સાચી) માનીએ નહીં. બૂખણદાસ કીશોરદાસ કહે છે કે ‘મહારાજ પાપ કરેજ નહીં. હર-ગોવિન્દદાસ મુલચંદ કહે છે કે ‘અધા મહારાજ સારા છે; મહારાજ ખરાબ ‘હોયજ નહીં, મહારાજની અનીતિ વીધે હું કોઈ વાત સાંભળું તો તે ‘સાચી માનુંજ નહીં. મહારાજ અનીતિ કરેજ નહીં. નરોત્તમદાસ હરીભાઈ ‘કહે છે કે ‘મહારાજના વ્યભીચાર વીધે હું કોઈ ફરીઆદ સાંભળું તો ‘હું તે માનું નહીં, મહારાજ ખરાબ કામ કરેજ નહીં.’

“ આ બાબત વીધે વાદીના સાક્ષીઓએ જે દબથી મુખજુબાની આપી છે તે દબ ઉપર ધ્યાન પોંચાડવાની જરૂર છે. એ જુબાનીમાં તમામ નનો લણવામાં આવ્યો છે, અને તેની મતલબ આ પ્રમાણે ‘ તમે પ્રતીવાદીઓના સાક્ષીઓ કહો છો કે મહારાજનેની આખર ધણું કરીને ખરાબ છે, અને અમે વાદીના સાક્ષીઓ કહીએ છીએ કે અમે તેવું કંઈ સાંભળ્યું નથી. વળી તમે પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓ કહો છો કે સુરત, ખેટ, દ્વારકા વગેરે ઠેકાણે વાદીની આખર ખરાબ બોલાતી હતી, અને અમે વાદીના સાક્ષીઓ કહીએ છીએ કે અમે કેટલાક સુરતથી, કેટલાક ખેટથી, કેટલાંક દ્વારકાથી તથા જે જે ઠેકાણેથી આવ્યા છીએ અને અમે કહીએ છીએ કે વાદીની આખર ખરાબ છે એવું અમે સાંભળ્યું જ નથી;’ આ નનો લણવાની સાહેદીને કોઈ પણ વાતે વજન મળતું નથી. કેમકે એવું પણ બની શકે જે નાની વાત પણ ખરી હોય અને હાની વાત ખરી હોય. જે માણસ બીજાની વીધે એવું જણાવે છે કે તેની આખર ફલાણે ઠેકાણે ખરાબ હતી અને ત્રીજે માણસ અથવા તે જગા જે મોટી હોય તો બીજા છ માણસ આવીને કહે કે અમે તેની આખર ખરાબ સાંભળી નથી, તો તેથી આગલી સાહેદી રદ જાય નહીં. પણ આવી (નનો લણવાની જાતની) સાહેદી પુરવા જે લોકો આવ્યા હતા તેઓ મધ્યે ધણી તરેહના શખ્શો માણસ પડ્યા અને તેઓએ કબુલ કરીધું કે અમે જે મહારાજના આખર ખરાબ સાંભળી હોય તો અમે તેની ઉપર ધ્યાન આપીએ નહીં. એટલું જ નહીં પણ અમે તે ખરી પણ માનીએ નહીં તેટલા માટે આવી તરેહની સાહેદી સધળી રીતે તમામ વગર વજનની થઈ પડે છે.

“ વાદીના સાક્ષીઓની જુબાનીને કેટલું થોડું વજન ઘટે છે તે વિષે જે વિચાર આપવાની કાંઈ જરૂર હોય તો તે પણ મળી શકે છે. તેઓ પોતાના ગુરૂની તરફથી સાહેદી આપવાને ધણી મોટી ફરજ સમજતા હતા. અને તે ફરજ પુરી પાડવાને તેઓ મધ્યેના ધણા ખરા આગળ પડ્યા હતા. તેઓએ કહ્યું કે અમારો ગુરૂ ખોટું કામ કરે તો તે વીધે સાક્ષી આપવાને અમારી ફરજ છે; પણ ગુરૂ જે ભુલું કામ કરતો હોય તો તેની તરફ તેઓની સાક્ષી આપવાની ફરજ નથી, એવું તેઓએ જણાવ્યું નહીં. તેઓએ જે ફરજ યજ્ઞવી તે ફરજ જે તેઓ ન યજ્ઞવે તો તેઓને ધણા લોકોનો ધિક્કાર ખમવો

પડે, અને બળવે તો પોતાના જાત લાઈઓમાં અને ધર્મ લાઈઓમાં કીર્તી મળ્યા વગર રહે નહીં. એ પ્રમાણે વાદીના સાક્ષીઓને મહારાજની તરફથી સાહેદી આપવામાં દેખીતી ઉલટ તથા હેંશ હતી કેમકે મહારાજ તેમના ઈશ્વર નહીં હશે પણુ ગુરુ તો છે ખરાજ, અને તેમની ઉપર તેમના દુશ્મન સુધારાવાળાઓએ હુમલો કરવાનો અધર્મ કીધો હોય એવું તેઓ સમજતા હતા. લોકોની આવી ખુલ્લી સમજ હોય, એ કાંઈથી ના પડશે નહીં, અને કેટલીક વાતે તે સમજણ કીર્તિ ભરેલી પણુ કહેવાય. પણુ તેથી તેમની મુખજુબાનીનું વજન ઘણુંજ ઓછું થઈ પડે છે તે જણાવવાની જરૂર નથી.

“ હવે આપણે વાદીની પોતાની સાક્ષી ઉપર ધ્યાન પહોંચાડીએ તો આ વાત આપણને વગર શક રાખે કમ્બલ કરવી પડશે કે તેની ઉપર જે અપવાદ મુકવામાં આવ્યા છે તે અપવાદ ખોટા પડવાને લીધે તેની મુખજુબાનીનું વજન જતું રહે છે. વાદીના હીમાયતીએ જણાવ્યું છે તે ખરી વાત કે ‘ ફ્રેન્ચદારીમાં જે પ્રમાણે પ્રતીવાદિ જેવી હાલતે પોંચે તેવીજ હાલતને વાદી પણુ પોંચ્યો છે. ’ એક વાત સિવાય તે એવી હાલતે પુગ્યો છે ખરો; પણુ ફ્રેન્ચદારીમાં પ્રતીવાદીને સોગન ખાઈને પોતાનો મુખજુબાની આપવાનો લાભ મળતો નથી તે લાભ વાદીને આ મુકદમામાં મળ્યો છે. ઈંગ્રેજ કાયદો એવો છે કે સોગન આપ્યા વગર સાક્ષી લેવાયજ નહીં; પણુ કેટલાક મુકદમામાં મુખજુબાનીની સમ્મ્યાઈને માટે સોગનનો ઉપર ભરોંસો રાખી શકતો નથી. જે ઠેકાણે હરેક માણસની જાંદગી અને છુટાપણું જોખમમાં આવી પડ્યું હોય ત્યારે કાયદાની ખુબીથી અને વાજખીની રાહે તે શખ્સના સોગનની સમ્મ્યાઈ તમામ વજન વગરની થઈ પડે છે. અને કાયદા પ્રમાણે સોગન વગર સાહેદી ગણાય નહીં તેટલા માટેજ ફ્રેન્ચદારીમાં પ્રતીવાદી પોતાની તરફથી પોતાની મુખજુબાની આપી શકતો નથી. પણુ જે ઠેકાણે માણસની આખર જોખમમાં આવી હોય તે ઠેકાણે તેમ થતું નથી, એટલે તેને પોતાની આખરના બચાવને માટે સોગન ખાઈને સાહેદી આપવાની છુટ આપવામાં આવે છે. પણુ જે પ્રમાણે થોડી કે ઘણી આખર જોખમમાં આવેલી હોય છે તે પ્રમાણે ઘણીજ આખર જોખમમાં આવી પડેલી હોય છે તેના બોલવાની સમ્મ્યાઈ ઉપર ઘણોજ થોડો ભરોંસો રહે છે. વાદીના ગળામાં જાણે ફાંસો આવી ગયો હોય એવી હાલતમાં તેને સાહેદી આપવાની ફરજ પડી છે, જે અપરાધ તેની

ઉપર મુકવામાં આવ્યા છે તે અપરાધ નામુકકર જવામાં તેને ફાયદો છે, અને એ અપરાધ જે ધણો મોટો હોય છે તો તે નામુકકર જવામાં લાભ બી ધણો હોય છે. અને જે દેશમાં લોકો સચ્ચાઈને વધારે માન આપતા હોય તે દેશમાં પણ એવી હાલતમાં આવેલાં માણસની સચ્ચાઈ ઉપર ભરોસો રાખવો મુશ્કેલ છે. આવા મુકદ્દમામાં સામસામા પડેલા સોગન તપાસવાથી સચ્ચાઈ માલુમ પડતી નથી, પણ બીજી રીતે માલુમ પડે છે.

(૩) મહારાજેના વ્યભીચારી આચરણ વીષે પડેલી સાહુ-
દીના હુવે વિચાર કરીએ--આ વીષે જે મુખજુઆની પડી છે તે જથ્થાબંધ છે, પણ હું ફક્ત કેટલાક મુખ્ય વાક્ય એ જુઆનીમાંથી ટાંકું છું. લખાએલી બીના લાયબલ છે કે નહીં તે વીષે વિચાર કરતી વખતે પ્રતીવાદીની સાક્ષી ધણી વાર ટાંકી છે એટલા માટે મથુરાદાસ લવજી નામનો સારી માહિતગારી ધરાવનાર અને આખરદાર, વલ્લભાચાર્ય પંથમાં જન્મેલો અને ભારીઓ સાક્ષી શું કહે છે તે તપાસીએ. મથુરાદાસ કહે છે કે 'બાળપણથીજ મારો બાપ મને કહેતો હતો કે 'મહારાજે વ્યભીચાર કરે છે તે અસત્ય ધર્મ પ્રમાણે વ્યાજબી નથી ત્યારથી એ ઉપર મારું ધ્યાન લાગેલું છે. મહારાજેના વ્યભીચારની વાત ધણા લોકો જાણે છે, પણ ધણા એક કારણોને લીધે તેઓ જાહેર પાડતા નથી. આઠ દશ વરસ થયાં મારા મિત્રોને હું સમજાવતો આવ્યો છું કે મહારાજે વ્યભીચાર કરે છે એ ધણું ખોટું કામ છે. સન ૧૮૫૫માં મહારાજનો વ્યભીચાર અટકાવવાને અમારા ન્યાતના લોકોએ તજવીજ કીધી હતી અને તેમાં હું પણ સામેલ હતો તેઓએ 'તે વીષેનું એક લખત કીધું તે લખતની મતલબ એ હતી કે રાતના સ્ત્રીઓને મહારાજના મંદીરમાં જતી અટકાવવી. મહારાજેની તરફથી એ વીષે થોડા દિવસ ઉપર હેંડબીલ નીકળ્યું હતું, અને આ કોર્ટ મધ્યે સાહેદી દાખલ તે લખત રજુ કરવાને અટકાવવામાં આવ્યું હતું, લખત બાબત એવો ઠરાવ થયો હતો કે લખતમાં જણાવેલી એ વાત એક વરસ સુધી અમલમાં લાવવી નહીં અને તેમ ઠરાવ થવાનું કારણ એ કે ભુલેશ્વરના બ્રાહ્મણો (સાથે તે વખત જપન ભોજનો કજીઓ ચાલતો હતો તેઓ) મહારાજની વિરુદ્ધ કાંઈ બોલી શકે નહીં. ઉલટપાલટમાં મથુરાદાસે જણાવ્યું કે ઉપલો ઠરાવ કરવાને જે સભા મળી હતી તેમાં હું હાજર હતો, હું સોચન ખાઈને

‘કહું છું કે એ બંદોબસ્ત વ્યભીચારને વીધે તથા શિયાળામાં રાતની વખતે બાયડીઓને મંદીરમાં જતી અટકાવવા વીધેના હોતો. તે બંદોબસ્ત કરવાનું કારણ એ નહીં હતું કે તેઓને રસ્તા અને ગલી કુંચી એ રખડતી અટકાવવી. તેનું કારણ ફક્ત એટલુંજ હતું કે મહારાજને વ્યભીચાર કરતાં બંધ પડે. ત્યાર પછી એજ સાક્ષીએ કેટલાએક મહારાજનેની અનીતિ દીડી છે તે જણાવે છે. તે કહે છે કે કેટલા એક મહારાજને પોતાના પગના અંગુઠાથી પોતાની સેવકીઓના હાથ દાબે છે એ વ્યભીચાર કરવાની નીશાની છે. જ્યારે કોઇ બાયડી મહારાજની સામે જુએ છે ત્યારે મહારાજ પોતાની આંખથી ધશારત કરે છે અને હસે છે અને ધશારત જો અંદરના ઓરડામાં જવાની હોય છે તો તે અંદરના ઓરડામાં જાય છે. આ બીના હું મારી પોતાની આંખે દીઠેલી કહું છું. ત્યાર પછી એ સાક્ષી એ મહારાજનેના નામ દે છે. તેઓને એ પ્રમાણે ધશારત કરતાં તેણે દીઠા છે, અને એક વેળાએ તો એક મહારાજે એક ધશારત કીધી તે ઘણીજ નાગી અને લગ્નમણી હતી અને તે ધશારતમાંથી ફક્ત એકજ મતલબ નીકળી શકે. ‘હું સોગન ખાઈને કહું છું કે મહારાજનેના સુવાના ઓરડામાં મેં ઘણી સ્ત્રીઓને જતાં આવતાં દીડી છે,’ ત્યાર પછી એક મહારાજને એક ભાટીઆની સ્ત્રી સાથે ગોકળદાસ તેજપાલની વાડીમાં વ્યભીચાર કરતાં દીઠો હતો તેની સઘળી હકીકત તેણે જાહેર કીધી છે, અને તે પ્રમાણે તેણે એકલાએજ નહીં પણ, બીજા કેટલાએક આગ્રહાર શખ્સોએ દીઠેલ તેના નામ પણ તેણે દીધાં.

“હવે તન, મન, ધન અર્પણ કરવા વીધે સાક્ષો જણાવે છે કે ‘છોકરીઓ પરણ્યાની અગાઉ તે થતું નથી. એ ‘સમર્પણ કૃષ્ણને કરવામાં આવે છે ‘સીદ્ધાંત રહસ્યમાં’ સર્વે વસ્તુ કૃષ્ણને અર્પણ કરવાનું કહેલું છે. મહારાજ કૃષ્ણને ટેકાણે ગણાય છે તેથી મહારાજ અને કૃષ્ણમાં કંઈ ભેદ સમજવો નહી. સમર્પણ થયા પછી બાયડીઓ સાથે મહારાજ પોતાની મરજીમાં આવે તેમ કરે છે. તેઓ (પોતાની) સેવકીઓ સાથે જર કમ કરે છે, અને એવી મતલબનાં નામ પણ મહારાજને આપવામાં આવ્યાં છે. મહારાજનું એક નામ રાસલીલા મહોદધી છે અથવા જરલાવની રમતનો સાગર એટલે કૃષ્ણની પેઠે ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે તે સંભોગ કરી શકે. આ વાત અમારામાં પ્રસીદ્ધ છે કે સમર્પણ થયા પછી અમારા લોકોની વહુ દીકરીઓને મહારાજ

‘ પોતાની નજરમાં આવે તેમ કરે છે. આખી દુનીઆ જાણે છે કે ‘ મહારાજે વ્યભીચારનો અપરાધ કરે છે. આ વાત એટલી પ્રસીદ્ધ છે તોપણ મહારાજની સત્તા તેવીને તેવીજ રહી છે.

‘ ત્યાર પછી એ સાક્ષીએ જીવજીત મહારાજને વ્યભીચારનો અટકાવ કરવાને અરજ કરી હતી તે વીષે જણાવે છે. જીવજીત કહે છે કે ‘ જધા પોત પોતાના ધરના ધણી છે (મહારાજેમાં) વ્યભીચાર ધણો ‘ વધી પડ્યો છે તેનો અટકાવ કરવો ધણો મુશ્કેલ છે, એ વીષે ‘ મારા વડીલ તથા બરોબરીઆઓને મારાથી કહેવાય નહીં, અને જો હું ‘ કહું તો તેઓ મને માને પણ નહીં. જધા મહારાજેને મોટી પેદાશ ‘ બાયડીઓથી મળે છે, અને એ પેદાશ જો એકદમ બંધ પડે તો ‘ તેઓ પોતાનો ખર્ચ કેમ નીભાવી શકે. એક અરીણી અરીણી ખાવાની ‘ ટેવ એકદમ મુકી શકતો નથી, તેજ પ્રમાણે વ્યભીચારનું વ્યસન ‘ એકદમ છોડવું ધણું મુશ્કેલ છે, ધીરજ પકડો અને હું ધીમે ધીમે ‘ વ્યભીચાર કહાડી નાખવાની તજવીજ કરીશ.

‘ આ સાહેબની વીરદ્ધ એક પણ વાત જાણાવવામાં આવી નથી, તથા આ સાહેબ મુદ્દલ લુલી પડી નથી; પણ આપણા જોવામાં આવશે કે તેને મળતી શક વગરની બીજી સાહેબ બી પડી છે અને તેથી મારી ખાત્રી થાય છે કે એવી અનીતિ ધણું કરીને ચાલુ અને પ્રસીદ્ધ હતી, જીવજીત એ વીષે નામુકકર જતો નથી તે તે વાત કબુલ કરે છે અને તેનો અટકાવ કરવાને પોતાની અશક્તિ જાહેર કરે છે.

‘ ડાકટર બાઉ દાજી કહે છે કે ‘ સ્ત્રીઓ સાથે મહારાજે જે ‘ ચાલ ચલાવે છે તે વીષે મારો વિચાર ધણો હલકો છે. ‘ ચાંદીના દરદને વાસ્તે વાદી સિવાય બીજા ત્રણ મહારાજેનું ઓસડ મેં કાઢું છે. જીવજીત મહારાજને એક વખત મેં પોતે વ્યભીચાર વીષે ઠપકો આપ્યો છે. ‘ જીવજીતએ કહ્યું કે બીજા મહારાજેનો વ્યભીચાર અટકાવવાને મારામાં શક્તિ નથી. ’

‘ લખમીદાસ ખીમજી કહે છે કે વ્યભીચાર સંબંધી મહારાજેની ‘ આખર ધણી હલકી છે. તેઓની આખર નહારી છે તે મારી સમજ ‘ પ્રમાણે બ્યાજખી છે. મેં પોતે દશ, બાર અથવા પંદર મહારાજેના ‘ વ્યભીચાર તથા દુરાચાર દીઠા છે. વાદીએ પોતે મારી પાસે આઠ ‘ દશ મહારાજનાં નામ લઈને તેઓના દુરાચાર તથા વ્યભીચારની વાત ‘ કહી સંભળાવી છે. વાદી બોલ્યો કે તેઓ વ્યભીચાર કરે છે. મેં તે

‘વીષે ધણુઓને સમજાવ્યા, અને એક મહારાજ સિવાય ખીજા સર્વે’
 ‘મહારાજનેએ તે ચાલ છોડી દોવનું કબુલ કીધું.’ એક ખીજા વાતમાં
 ‘વાદીએ સાક્ષીને કહ્યું ‘મારો અંત લ્યો માં, તમો પુરૂષો પાસેથી મને
 ‘શું પેદાશ મળે છે, મારી મુખ્ય પેદાશ બાયડીઓથી થાય છે. અમારી
 ‘પેદાશ વધારવાને તમે જે કાંઈ ઉપાય કરો તો અમે એ ચાલ છોડી
 ‘દઈએ’ સને ૧૮૫૫ માં ભાડીઆનું મહાજન મળ્યું હતું અને તે
 ‘પછી વ્યભીચાર સંબંધી જીવજીત મહારાજ સાથે અમારે વાત થઈ
 ‘હતી. ડાકટર ભાઉ દાજીએ મહારાજને કહ્યું કે ‘તમારી ચાલ સુધારો.
 નીશાળો કહાડો, મહારાજને વ્યભીચારના છંદમાં પડેલા છે તેનો અટકાવ
 કરવાને કાંઈ બંદોબસ્ત કરો ત્યારે જીવજીતએ કહ્યું કે ખીજા મહારાજને
 મારું સંભળશે નહીં, એ વીષે બંદોબસ્ત થવો મુશ્કેલ છે કેમકે મહારાજનેની
 મુખ્ય પેદાશ બાયડીઓથી થાય છે;

મી० મંગળદાસ નથુભાઈ એજ પ્રસંગ વીષે કહે છે કે ‘મહા-
 ‘રાજનેની હાલની ચાલ વીશે જીવજીતએ ધણી દીલગીરી જણાવી અને
 ‘કહ્યું કે મહારાજનેની સઘળી પેદાશ બાયડીઓથી થાય છે અને એ
 ‘(વ્યભીચારનું) છંદ તેઓ છોડી દે એ ધણું મુશ્કેલ છે.

“એ બાબત ધણીજ સારી આબરૂ અને મોટા ભરોસાવાળા
 સાક્ષીઓએ સાહેદી આપી છે તેની મતલબ આવી છે. એ સાહેદી
 ઉલટપાલટ વખતે ખીલકુલ લુલી પડી નથી, એ સાહેદી વિશે સામે-
 વાળાઓએ શું રદીઓ આપ્યો છે? આ ખરી, તરેહ તરેહની, અને
 એક મળતી જે જથાબંધ સાહેદી પડી છે તેની વિરૂધ્ધ વાદીની તર-
 ફથી શું કહેવામાં આવ્યું છે? નનો ભણવા સિવાય ખીજું કાંઈ પણ
 કહેવામાં આવ્યું નથી; વાદી અને તેના સાક્ષીઓએ ફક્ત એટલુંજ
 કહ્યું કે વાતની અમને મુદ્દલ ખબર નથી તથા તે અમે માનતાજ નથી.

“એ વીશે વાદીની પોતાની સાહેદી કેવી છે તે જુઓ. લખમી
 દામ ખીમજી સાથે તેને જે વાત થઈ હતી તે નામુકરર જાણ છે,
 અને મહારાજના વ્યભીચારની સાધારણ વાત વીશે કહે છે કે ‘ખીજા
 ‘કાંઈ મહારાજને વ્યભીચાર કરે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી તેઓને
 ‘મેં બાયડીઓની સાથે ખરાબ ચાલ ચલાવતાં કદી દીઠા નથી. છ.પામાં
 ‘લખ્યા પ્રમાણે તેઓ અનીતિવાન છે. હું તેઓને નીરઅપરાધી સમજું
 ‘છું, અને જે અપરાધી હોય તો તેઓ શાસ્ત્રથી ઉલટા ચાલે છે.

“ પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ કરવાને જે સાક્ષીઓ આવ્યા તે તે એનાથી બી વધ્યા. તેઓએ જણાવ્યું કે અમે આ કોર્ટમાં આવ્યા તેની થોડા મહીના અગાઉ મહારાજેની નીતિ તથા પવિત્રાર્થની વિરૂધ્ધ કાંઈ સાંભળ્યુંજ નહીં હતું. કેટલાક બોલ્યા કે મુંબઈના છાપામાં તેઓએ સાંભળ્યું તથા આ ફરીયાદી ચાલી ત્યાં સુધી એટલુંજ નહીં પણ આ ‘કોર્ટમાં આવ્યા અને બારીસ્ટરે પુછ્યું ત્યાં સુધી મહારાજેની નીતિની વિરૂધ્ધ કાંઈ સાંભળ્યુંજ નહીં હતું. આ તો બેહદ થયું, આવુંજ ફક્ત સમજીએ કે લોકો પોતાના ગુરૂની વિરૂધ્ધ કાંઈ પણ વાત જોવી નહીં, સાંભળવી નહીં, અથવા માનવી નહીં એવો હઠ પકડી બેઠા હોય એ કલ્પના સિવાય તેમના બોલવા ઉપર કાંઈ પણ ભરોસો આવી શકતો નથી અને ભુખણદાસ કીશોરદાસ, હરગોવિન્દદાસ મુલચંદ તથા નરોત્તમદાસ હરીભાઈ તથા તેના જેવા બીજાઓ પેઠે તે એવું માનતા હતા કે ‘મહારાજ માફ’ કામ અથવા પાપ કરેજ નહીં, તેને મહારાજની વિરૂધ્ધ કાંઈ પણ વાત સાંભળીએ તો તે અમે માનીએજ નહીં. ’

“ એ ઉપરથી ન્યાય શાસ્ત્રમાં સાહેદી તપાસવાનું તથા એને લગતા સહિથી જાણીતા કાયદા આ મુકદ્દમાને લગાડીએ તો એવું માલુમ પડે છે અને તે ઉપરથી ફક્ત એટલોજ સાર નીકળે છે કે ઘણાખરા મહારાજે લાઈબ્રેલની બીનામાં તથા સાતમી ‘પ્રશ્ન’ માં જણાવ્યા પ્રમાણે અનીતિ કરતા હતા, અને તેઓના વ્યભીચારની વાત ઘણીજ પ્રસિધ્ધ હતી.

(૪) વાદી (જદુનાથજી મહારાજે) પોતે કીધેલા વ્યભીચાર વીષે પડેલી સાહેદી—આ વીશે પ્રતીવાદીનો પુરાવો રદ કરવાને વાદી સિવાય બીજા કાઈની સાહેદી પડી નથી, તેટલા વારંતે પ્રતીવાદીએ જે કાંઈ પુરાવો આપ્યો છે તે રદ કરીને વાદીની સાહેદી કબુલ રાખવાને એક મુખ્ય વાત એવી લેવી જોઈએ કે તેથી તેની સમ્બંધની પરીક્ષા થાય; એ મુખ્ય વાત મળી આવે છે અને તેની પરીક્ષા કાંઈ પણ સંદેહ વગર થઈ શકે છે. અને તે મુખ્ય વાત વાદી સાફ નાકબુલ ગયો છે. સને ૧૮૬૦ માં લાઈબ્રેલની બીના છાપા તેની થોડા દીવસ અગાઉ તથા થોડા એક દીવસ પછી વાદીને ચાંદીનો આગર થયો હતો એવું પ્રતીવાદીઓના સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે અને બીજી તરફથી વાદી સાફ નાકબુલ ગયો છે. વળી એક તરફ જણાવવામાં આવ્યું છે કે અગાઉ પણ તેને ચાંદીનું દરદ થયું હતું અને તે દરદ મટાડવાને તેણે કદપીત ઉપાય કામે લગાડ્યો હતો. એ વાત તેણે કબુલ કીધી હતી.

(એ દરદનાં એવા ઈલાજ યુરોપની ફોજદારી કોર્ટમાં પણ ધણીવાર સાંભળવામાં આવ્યા છે.) ખીજી તરફથી એ દરદની વાત વાદી પોતે સાફ નાકબુલ જાવ છે

‘હવે આ વીણે કેવી સાહેદી પડી છે? લખમીદાસ ખીમજી કહે છે કે વાદીએ મને કહ્યું કે તમે ડાકટર ભાઉ દાજીને મારી પાસે લાવો; મને સાત આઠ દિવસ થયાં ચાંદીનું દરદ થયું છે. વાદીએ તેની આગળ ‘કહ્યું કે ‘મુંબઈમાં ખરાબ સ્ત્રીની સાથે સંગ કીધાથી એ દરદ મને ‘થયું’ છે, અને મને જ્યારે અગાઉ એ દરદ થયું હતું ત્યારે, ચોખી ‘બૈરી સાથે સંગ કર્યાથી તે મરી ગયું હતું. શાસ્ત્રમાં એ વીણે કાંઈ ‘બાધ નથી, તોપણ તે અજમાસ ફરીથી કરવાને હું ખુશી નથી; ‘કેમકે એ રીતે સંગ કીધાથી તે બાયડીનેખી દરદ લાગ્યું હતું.’ એ ‘દરદને લગતી લખમીદાસ ખીમજી એટલી વાત જણાવે છે.

“વાદી પોતાની મુખજીબાનીમાં જણાવે છે કે ‘લખમીદાસ ખીમ-જીની સુચના ઉપરથી મેં ડાકટર ભાઉ દાજીને બોલાવ્યો હતો; પણ ‘છોકરીઓની નીશાળ બાબત બંદોબસ્ત કરવાને બોલાવ્યો હતો. વાદી સાફ જણાવે છે કે મેં લખમીદાસને ચાંદીનું કહ્યું નહીં હતું અથવા ચાંદીને વાણે લખમીદાસ સાથે મારે કાંઈખી વાત થઈ નથી અથવા મુંબઈમાં કોઈ ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કરવાની વાત મેં કીધીજ નથી અથવા એ દરદ મટાડવાને વારતે અગાઉ કોઈ ચોખી સ્ત્રી સાથે સંગ કરવાની વાત પણ મેં કીધી નથી.

“એ ઉપરથી ડાકટર ભાઉ દાજીની સાહેદી પડી છે. દશ બાર વરસ થયાં મુંબઈમાં જેટલા મહારાજાઓએ આવ જાવ કીધી છે તે સદગા મહારાજાઓએ ડાકટર ભાઉ પાસેથી દવા લીધી છે, અને વાદી સિવાય ખીજા ત્રણ મહારાજાઓએ એ ડાકટરે ચાંદીની દવા આપી છે. ડાકટર ભાઉ ‘કહે છે કે ‘સને ૧૮૬૦ માં આશરે ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે લખમીદાસ ખીમજી ‘તથા વીશ્વનાથ નારાયણ મંડળીક સાથે હું વાદીને ઘેર ગયો. એ બે ‘ગૃહસ્થો ઉઠી ગયા પછી વાદીએ મને કહ્યું કે મને ચાંદી થઈ છે, ‘અને તે ગરમીને લીધે થઈ હોય એમ તેણે મને જણાવ્યું એ વીણેની ‘પુરી હકીકત હું તમને પછી કહેવડાવીશ. ખીજો દહાડે સવારના તેના ‘સેક્રેટરી ગોરધનદાસની સાથે બંધી હકીકત કહેવડાવી. ગોરધનદાસે કહ્યું ‘કે મહારાજાને ચાંદીનું દરદ થયું છે; મેં કહ્યું તેનું આશ્ચર્ય કર્યાની ‘આગમજ મારે તે ચાંદી જોવી જોઈએ. તેણે મારી પાસે દવા માગી.

‘મેં ફક્ત તેને મલમ લખી આપ્યો’ ઉલટ પાલટ તપાસમાં ડાક્ટર ‘ભાઉ કહે છે કે ‘વાદીએ મને કહ્યું કે ચાંદીમાંથી પર નીકળે છે, હું ‘ખાત્રીથી કહી શકું છું કે તેણે ‘ચાંદી—ખોલ વાપર્યો હતો ચાંદીનો ‘અર્થ ટાંકીનો મરજ સિવાય બીજો થાય છે. ટાંકીનાં દરદને માટે એ ‘શબ્દ સાધારણ છે. અમસ્તો ફાલ્લો થયો હોય તેને ચાંદી કેહેતા નથી.’

“આના જવાબમાં વાદી કહે છે કે જ્યારે મેં ડાક્ટર ભાઉ દાજીની સાથે દરદ સંબંધી વાત કરી ત્યારે મેં તેને કહ્યું કે ગરમાને લીધે મને ખુજલી થયેલી છે. આ વાત ડાક્ટર ભાઉ દાજીના કહેવાને મળતી આવે છે. વળી વાદી આ વાતથી કબુલ કરે છે કે તેની ઇન્દ્રિ ઉપર ચાકું પડ્યું હતું; પણ એ ચાકું ચાંદીનું હતું એ વાત નામુકકર જાય છે, અને કહે છે કે ચાંદી શબ્દ ‘મેં કદી વાપર્યો નથી. મેં ‘ફક્ત ચાકાનો શબ્દ વાપર્યો હતો’ તે વળી કહે છે કે ‘મેં ડાક્ટર ભાઉ દાજીને એમ નહીં કહ્યું હતું કે વળતે દહાડે હું મારા માણસ સાથે તમને ‘દરદની હકીકત કેહવડાવીશ.’ આટલું કબુલ કરે છે કે ‘વળતે દીને ‘મેં ડાક્ટર ભાઉની પાસે ગોરધનદાસને મોકલ્યો હતો. પણ એક હાથની ‘લખેલી ચોપડી લેવાને મેં તેને મોકલ્યો હતો, મેં ગોરધનદાસને કહ્યું ‘હતું કે ડાક્ટર જે દવા આપે તે લેતા આવજો અને ચોપડી પણ ‘પાછી લેતા આવજો. ગોરધનદાસ એસડનું કાગળ પાછું લાવ્યો.’

“હવે ડાક્ટર ભાઉ ખાત્રીથી જણાવે છે કે વાદીએ ચાંદી શબ્દ વાપર્યો અને વાદી પણ ખાત્રીથી જણાવે છે કે મેં તે શબ્દ વાપર્યો નથી એ વાતનો વીચાર ઘડીભર દુર કરીએ, તો પણ બીજી એક અગત્યની વાત વાદી નામુકકર જાય છે, અને તે એ કે મેં મારા દરદની હકીકત ડાક્ટર ભાઉને કહેવાને ગોરધનદાસને તેની પાસે મોકલ્યો નહીં હતો અને મોકલવાને જણાવ્યું બી નહીં હતું. આ વાતનો સંદેહ દુર કરવાને ગોરધનદાસની જરૂર હતી. તેને શું સાહેદી દાખલ વાદીએ બોલાવ્યો? ના, નહીં બોલાવ્યો. તેનું કાંઈ પણ કારણ વાદીની તરફથી જણાવવામાં આવ્યું? ના ત્યારે એ ઉપરથી ખરું અનુમાન શું નીકળી શકે છે? તે કદાચ જો આવ્યો હોત તો ઉલટપાલટમાં તેને જણાવવાની ફરજ પડત કે દરદની હકીકત કહેવાને માટે ડાક્ટર ભાઉ દાજી પાસે મને વાદીએ મોકલ્યો હતો અને તે દરદની હકીકત ડાક્ટર ભાઉ દાજીએ જણાવી તેવીજ હતી.

“ આ વાત આશરે ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે બની હતી. ત્યારપછી આશરે ત્રણ મહીને એટલે સને ૧૮૮૦ ના ડીસેમ્બરમાં વાદીએ ડાક્ટર ધીરજરામ દલપતરામને બોલાવ્યો. આ સાક્ષી (ડાક્ટર ધીરજરામ) કહે છે કે ‘ વાદીએ મને પોતાનાં દરદની હકીકત કહી. મેં તે બાઈ મારી ‘ નજરે તપાસ્યો, વાદીને ઈંદ્રીના પુલ ઉપર ચાંદી પડી હતી. વાદીએ ‘ દરદની જે હકીકત કહી હતી તે હકીકત મેં નજરે તપાસ કીધી તેની ‘ સાથે મળતી આવી. મેં પોતે છ સાત વખત એ ભાગને મારી નજરે ‘ તપાસી જોયો હતો. મેં એક મહીના સુધી તેની દવા કીધી હતી. એ ‘ દરદ ઉપર ચોપડવાને માટે બ્લેકવોશનું ઓસડ આપ્યું હતું, અને પેટમાં ‘ ખાવાને માટે વાદીને મેં પારાની ગોળી આપી હતી. તે ગોળી જ્યાંસુધી ‘ તેને મ્હોડું આવ્યું ત્યાંસુધી આપી. એક મહીનામાં ચાંદી રૂઝાઈ ગઈ, ‘ તેણે મને કહ્યું કે એક ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંભોગ કીધાથી ત્રણ મહીના ‘ ઉપર મને એજ દરદ થઈ આવ્યું હતું, ધણાં મરચાં ખાધાથી અથવા ‘ ગરમીથી એ દરદ થયું હોય એવું તેણે મને કહ્યું નથી, એ હું ખાત્રીથી ‘ કહું છું. હું તેની દવા કરવા જતો હતો તેવામાં એક દહાડે તેણે મને ‘ પુછ્યું કે કોઈ તાજી સ્ત્રી સાથે સંભોગ કીધાથી આ દરદ જાય કે નહીં ? ‘ મેં કહ્યું કે ના. ત્યારે તેણે કહ્યું કે મેં જે વખત વાણીઆના બે જીવાન ‘ છોકરી સાથે એ વાતની અજમાયશ કરી હતી. પેહેલી અજમાયશમાં મને ‘ દરદ મટી ગયું; પણ બીજી અજમાયશમાં મટ્યું નહીં. કેમકે બીજી ‘ વેળાએ હું ઘણો નખજો થઈ ગયો હતો. તે બોલ્યો કે આ અજમાયશ ‘ મેં સુરતમાં કરી હતી.

“ ડાક્ટર ધીરજરામની આવી મજબુત સાહેદી પડી છે. હવે વાદી ‘ તેના જવાબમાં શું કહે છે તે જુઓ. ‘ મેં ડાક્ટર ધીરજરામની સલાહ ‘ લીધી અને જે દવા તેણે લખી આપી તે મેં લીધી. મેં મારી હકીકત ‘ તેને કહી, તે હકીકત જેવી ડાક્ટર ભાઉ દાજીને કહી હતી તેવીજ તેને ‘ કહી. તે દરદ પાછું ઉપડી આવ્યું હતું. ડાક્ટર ભાઉ દાજી જ્યારે આવ્યો ‘ ત્યારે જે જાતનું દરદ હતું તેવુંજ દરદ પાછળથી પણ થયું હતું. મેં ‘ કહ્યું કે મેં ગરમ દવા ખાધી છે તેને લીધે તથા ખુજલીને લીધે એ દરદ ‘ મને થયું છે. એમ નહીં કહ્યું કે મને ‘ચાંદી થઈ છે. તેણે (ડાક્ટર ધીરજરામે) મારી ઈંદ્રી તપાસી નથી. કોઈ પણ ખરાબ સ્ત્રી સાથે મેં ‘ કોઈ દહાડે સંગ કીધો નથી. હું તે કેમ કરું ? એ કામ હમારા ધર્મથી ‘ ઉલટું છે. મેં કોઈ સ્ત્રી સાથે સંગ કીધો છે એવું મેં તેને કહ્યુંજ નથી

‘અથવા કોઈ ચોખી બાયડી સાથે સંગ કીધાથી ચાંદી મટી જાય કે નહીં એવું મેં તેને પુછ્યું પણ નથી, મેં એ વખત અજમાયશ કરી જોઈ, અને બીજા વખતની અજમાયશ પાર ન પડી. એવું પણ મેં કહ્યું નથી.’

‘જે દવા વાદીએ લીધી તેની અસર તેના શરીર ઉપર જે થઈ ‘તે વીધે તે કહે છે કે ‘તેણે મને કેટલાંક પડીકાં આપ્યાં તે પાણી સાથે મેળવ્યાં તેથી રંગ કાળો થઈ ગયો. આ કાળું પાણી મેં વાપ્યું’ એને વાસ્તે ચુનાનું પાણી મેં મારે ઘેર તૈયાર કીધું હતું. મેં તેની અંદર પડીકું નાખ્યું તેથી તે કાળું થઈ ગયું અને પછી તે મેં ‘લગાડ્યું. મેં પાંચ છ ગોળા ખાધી. ચાર પાંચ દહાડા સુધી એ ગોળા ખાધા પછી મારું ગળું દુખવા લાગ્યું તેથી એ ગોળા મેં ખાવી છોડી દીધી. ગળામાં દરદ થયું તેથી મેં દરરોજ એ ગોળા ખાવી બંધ કીધી. જ્યારે ગળું સુજી આવ્યું ત્યારે ટંકણખારનું પાણી મને ‘કાગળા કરવાને આપ્યું. મારાં પેઢાં દુખવાં લાગ્યાં ત્યાર પછી ચાકું ‘રૂઝાઈ ગયું.’

‘હવે આ મુખજીબાનીનું પરીણામ કેવું ગણવું જોઈએ ! વાદી પોતે કબુલ કરે છે કે મ્હોકું આવ્યું ત્યાંસુધી મને પારાની દવા આપી હતી. મ્હોકું આવ્યા પછી થોડે વખતે ચાકું રૂઝાઈ ગયું અને તે ‘ચાકું ઇંદ્રીના કુલ ઉપર થયલું હતું એ બધી વાત છતાં વાદી કહે ‘છે કે તે ચાંદી નહીં હતી, ઇંદ્રીના કુલ ઉપર ચાકું, વળી તેના ઉપર ‘પારાની દવા, વળી એક ડાકટરે છ સાત વખત તપાસ્યા પછી જણાવે ‘છે કે તે ચાંદીજ હતી. એવી સાહેદી એક બાજુએ પડી છે વાદી ‘એકલોજ કહે છે કે મને ચાંદો નહીં હતી, અને તેમ કહેવામાં તેને ‘મોટો ફાયદો છે, કારણ કે વાત તેના જીવ ઉપર આવેલી છે. ‘હશે જે કોઈ શખ્સોને સાક્ષીની તોલ કરવાની ટેવ હોય તેમના મનને ‘ફક્ત ઉપર જણાવેલી બીનાથી કાંઈ પણ સંદેહ રહે નહીં, કે સચાઈ ‘કોની તરફ છે, પણ એ વાત એટલેજ અટકતી નથી. વાદીની જીબાની ‘વખતે તેના પોતાના મ્હોડામાંથી નીકળી ગયું કે આ મુકદ્દમાની તપાસ ‘ચાલતી હતી તેવામાં ત્રણ (બીજા) ડાકટરો પાસે તેણે પોતાની ‘ઈંદ્રીની બારીક અને માર્શકાસકોપ ચંત્રથી તપાસ કરાવી હતી, અને ‘એવું છતાં એ મધ્યેના એક પણ ડાકટરને સાહેદી આપવા માટે બોલાવ્યા નહીં, આવી વાત ઉપર ઘણી ટીકા કરવી નકામી છે. ઉપરની બીના

‘અધી શક ભરેલી હોય તો પણ આ પાછળની વાતથી તે વાદીની વીરધ ગયા વગર રહેજ નહિ; પણ ઉપલી વાતમાં પણ કાંઈ શક રહ્યો નથી. ‘ત્યારે પાછલી વાતના ટેકાથી બીજો કાંઈ પણ સાર નીકળી શકવાનો નથી, પણ એટલેજ કે સને ૧૮૬૦ ના સપ્ટેમ્બર તથા ડીસેમ્બર મહીનામાં વાદીને ચાંદીનું દરદ થયું હતું.

‘ઉપર જણાવેલું ખાત્રી ભરેલું અનુમાન ઘણુંજ અગત્યનું છે અને તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે વાદીનો મુખજીઆનો ઉપર ફેટલો વીશ્વાસ રાખવો અને તેને ફેટલું વજન આપવું. ભરોસાદાર જીઆની નામુકરર ગયાથી વાદીએ ફક્ત એકજ વખત જાણી જોયને “પરજરી” એટલે ખોટા સોગન ખાવાનો અન્યાય કાઢ્યો છે એ-લુંજ નહીં પણ જે જે ફેક્ટોરે તે એટલો ભરોસાદાર મુખજીઆનીની વીરધ ગયો છે, તે અધી વાતમાં અને અધે પ્રસંગે તેની મુખજીઆની કાડીના વજનની થઈ પડે છે એ વાત એટલેજ અટકતી નથી. સને ૧૮૬૦ માં વાદીને ચાંદી એ વખત થઈ હતી, તે વીધે મને કાંઈ પણ શક રહ્યો નથી. જે ખોખાની ઉપર તેણે પોતાની આખી મુખજીઆનીનો પાયો રચ્યો છે તે ખોખું એકદમ તુટી પડે છે, અને તેની રચના લુચ્ચાઈથી તથા જુદાઈથી કાઢી છે એવું સાફ માલુમ પડે છે.

‘વાદીની મુખજીઆનીની તપાસ ઘણો વખત સુધી ચાલી હતી તે સંજળા વખતમાં વાદીએ પીતાઈથી પવિનાઈ તથા વગર ડાગ લાગેલી ચોખ્ખાઈનું મોટી કળા અને સાવચેતીથી ડોળ ધાડ્યું હતું. જ્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે તમે બેટ મધ્યે જીવાન સ્ત્રીની છાતી સાથે રમત કીધી હતી કે નહીં. ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે અરે હું કેમ કરું; જ્યારે હું અધી બાયડીઓને મારાં બચ્ચાં પ્રમાણે ગણું છું ત્યારે તેની છાતી ઉપર હાથ કેમ નાખું?’ વળી જ્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે ‘મુંબઈમાં કોઈ સ્ત્રીની સાથે તમે ધશકમાં પડ્યા હતા કે નહીં ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘અધી સ્ત્રીઓને હું મારા બચ્ચાં પ્રમાણે ગણું છું’ વળી તેણે કહ્યું કે ‘અમારા ધર્મમાં વ્યભીચારની મના હોવા છતાં ‘શું કાળાભાઈને હું એમ કહું કે વ્યભીચારમાં બાધ નથી? મારા આખા ‘જન્મારામાં વ્યભીચાર કાઢ્યો નથી તથા વ્યભીચારનો મને અનુભવ નથી ‘ત્યારે વ્યભીચારથી તન્દુરસ્તીમાં સુધારો થાય એવી નવી વાત મારા મન- ‘માંથી કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરું? વ્યભીચારને હું ધીકકારું છું અમા- ‘રામાં વ્યભીચારની બીજકુલ મના છે, પોતાની સ્ત્રી સાથે સંગ કરવે

‘વ્યાજખી છે; પણ કોઈપણ બાયડી સાથે અથવા કરખાણ સાથે જેરવ્યાજખી છે એવું અમારામાં કહેવું છે.’ મેં તેને સવાલ પૂછ્યો કે કોઈખી ‘ખરાબ સ્ત્રી સાથે તમે સંગ કીધો છે કે નહિં? તે વાતની ના પાડતી વેળાએ તે બોલ્યો કે હું તે કેમ કરી શકું? એ કામ મારા ‘ધર્મથી ઉલટું છે’

“ઘણીજ ખુલી અને વગર શકની સાહેદી ઉપરથી મારી ખાત્રી થયલી છે કે લાઈબ્રેરીની બીના છપાઈ તેજ વખતમાં આ માણસને (એટલે વાદીને) ખરાબ સ્ત્રી સાથે સંગ કીધાથી ચાંદીનું દરદ થયું હતું, આવી મારી ખાત્રી થયાથી વારે ઘડીએ પવિત્રાઈ વીણેના જવાબ તેણે આપ્યા છે તે કઠણ દીલવાળા લુચ્ચા માણસના જવાબ હોય એમ ગણવાની મને ફરજ પડી છે.

“સને ૧૮૬૦માં વાદીએ ચાંદીનું એસડ લીધું હતું તે ઉપરથી મને અનુમાન આંધવાની જે ફરજ પડી છે, તે સિવાય એક ખીજી અગત્યની વાત તેણે પોતાની મુખબુખાત્રીમાં જણાવી છે, અને તે હું મુદ્દલ માની શકતો નથી: તે વાત એ કે વાદીએ તથા તેના ખવાસે સોગન ખાઈને ખાત્રીથી કહ્યું કે ચાર વરસ સુધી વાદી પોતાની સ્ત્રી વગર હતો અને તે મધ્યેના એ વરસ જત્રામાં તેણે કહાડયા એ વખત વાદી પોતાની ભર જુવાનિમાં હોવા છતાં કોઈ પણ પ્રસંગે કોઈ પણ જાતની સ્ત્રી સાથે તેણે સંગ કીધો નહોતો; આ વાત દેખીતીજ એવી છે કે બનેજ નહીં. એક જુવાન હીંદુ મહારાજ સન્યાસી નહીં પણ પુષ્ટીમાર્ગ એટલે મોજાલા પંથનો ધર્મ ગુરૂ તે પંથમાં કામણગારા કાનતી પેઠે પુજ્ય-રાસત્રીલાલો સાગર ગણાય—તે શખ્સ પોતાની ભર જુવાનીના જ્વેશમાં ચાર વરસ કોઈ પણ બાયડી સાથે સંગ કર્યા વગર રહે એ વાત માન્યામાંજ આવતી નથી. ઈન્સાફની અદાલતમાં આવી માનવામાં નહીં આવે એવી વાત થોડાજ સાક્ષીઓએ પોતાના મનલાંથી ઉપજાવી કહાડી હશે; પણ જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે આ ચોખ્ખાઈનું ડોળ ધાલનાર શખ્સ પુખ્ત ઉમરમાં, પોતાના દુશ્મનોના શહેરમાં અને પોતાની બાયડી છોકરાંઓ સાથે રહેવા છતાં પોતાના કામરૂપી વીકાર સમાવી શક્યો નહીં, અને ચાંદી જેવું દરદ લઈને પણ બ્યબીચારની મોજ કીધી ત્યારે આ આયનાના જેવી દેખીતી જુદાઈ શું કોઈ પણ વાતથી ઢંકાઈ શકશે? એવું કહેવામાં આવ્યું કે વાદીને સંગ કરવાને ચોખ્ખી સ્ત્રીઓ જ્યારે મળતી હોય ત્યારે તે ખરાબ સ્ત્રીઓ સાથે સંગ કરવા જાયજ નહીં, આ

તકરારમાં કાંઈ પણ વજન નથી, જે લોકોમાં ઘણી સ્ત્રીઓ પરણવાનો ચાલ છે તે લોકોમાં ઘણી રાંડો પણ રાખવાનો ચાલ હોય છે ; અને જે લોકો થોડા સંભોગની જરૂર સમજે છે અને તેથી કંટાળી પણ જાય છે તે લોકો વેશ્યા અથવા વ્યભીચારી સ્ત્રીઓને મુદ્દલ આશરો આપતા નથી એ વાત દુનિયાની અને ઇતિહાસની માહિતગારી ધરાવનારા શખ્સો સારી પેઠે જાણે છે.

“ ઉપર જણાવેલા કારણોને લીધે વાદીના સોગનને હું કાંઈ વજન આપી શકતો નથી; કેમકે તેની વીરૂદ્ધ ભરોસાદાર સાક્ષીઓની સાહેદી પડી છે.

હવે વાદીએ પોતે વ્યભીચાર કીધો છે તે સાબેત કરવાને જે સાક્ષીઓએ સાહેદી પુરી છે તે સાક્ષીઓ ભરોસાદાર છે કે નહીં ? મારો અભીપ્રાય એવો છે કે તેઓની ઉપર પુરેપુરો ભરોસો રહી શકે છે એ સાક્ષીઓનાં નામ લખમીદાસ ખીમજી અને પેલા એ જુવાન છોકરા કાળાભાઈ લલુભાઈ તથા ચત્રભૂજ વાલજી, લખમીદાસ ખીમજીના બોલવા ઉપર કોઈ પણ રીતે શકે ઉપજે એવું હું જ નહીં. તે ગંભીર, આત્મશ્રદ્ધાર અને ચંચળ પુરૂષ છે, પોતાની ન્યાતનો મોટો શેફીઓ છે, પોતાના પંથ મધ્યેની અનીતિ કહાડી તે ચોખ્ખી કરવાને આતુર દેખાય છે. અને તેણે જે સાહેદી આપી છે તે આસ્તે રહીને, ધીરજથી સીધી રીતે અને સઉ કોઈની ખાત્રી થાય તેમ આપી છે; તથા ઘણો વખત સુધી અને ઘણીજ ખારીકીથી તેની ઉલટ પાલટ તપાસ કીધી તેમાં તે મુદ્દલ ખલરાયો નથી અને પોતાની આગલી વાતની વીરૂદ્ધ એક બોલ પણ બોલ્યો નથી. જુવાન કાયસ્થ કાળાભાઈ લલુભાઈ તે સદર અદાલતના શીરસ્તેદારનો છોકરો થાય તેણે ઘણીજ ચંચળાઈથી, ખુલ્લા દીલથી, ખનાવટ વગર સ્વાભાવીક રીતે સાહેદી પુરી છે જેથી એવીજ ખાત્રી થાય છે કે તે જે કાંઈ બોલતો હતો તે સાચુંજ બોલતો હતો. જુવાન ભાટીઓ ચત્રભૂજ જરા ઝાંઝા ચંચળ દેખાતો હતો તેણે પણ પોતાની સાહેદી ધીરજથી અને સફાઈથી આપી છે, અને કોઈ પણ રીતે તે લથડ્યો નથી.

“ એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે એ બે જુવાન છોકરાઓની સાહેદી ઉપર ભરોસો રખાય નહી, શા માટે કે એક જણ પ્રતીવાદીના ઘણા મિત્ર લાગે, તથા એક જણ એલફીન્સ્ટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં ફેટલીક વાર સુધી પ્રતીવાદીના હાથ નીચે શીખતો હતો અને બીજો ડાકટર ધીરજરામનો ભત્રીજો લાગે, અગર જો એ સાક્ષીઓએ પોતાની વતમાં

ગુચવાડો કરી નાખ્યો હોત, અથવા પોતાની વાતને ખરી દેખાડવાને માટે રોગાન માર્યું હોત, અથવા તેઓ ઉલટ પાલટ તપાસમાં લથડ્યા હોત અથવા તેઓ જે ગમરાએલા માલુમ પડ્યા હોત, અથવા વાત કહેવામાં અચકાયા હોત અથવા તેઓએ પક્ષ ખેંચવાની ઉલટ દેખાડી હોત, તો એ સુચના વજન આપવા જેવી છે એવું મને લાગત; પણ એવી વેળાએ પણ વાજખીની રાહે એવું કહેવાને બની આવત કે આવા મુકદ્દમામાં પ્રતીવાદીની મિત્રતાને ખાતર અને પોતાના પંથમાં સુધારો કરવાની અતીશય ઉલટને ખાતર બીજા કાંઈ પણ સમય સિવાય કાંઈ પણ શખ્સ પોતાની નત જનનો ધીકકાર પોતાને માથે ખેચી કાઢવામાં આવી ઉધાડી રીતે મહારાજની અનીતિ વીધે બોલેજ નહી પણ આ બે જુવાન શખ્સોએ જે રીતે પોતાની જુબાની આપી છે તે રીત ખ્યાનમાં લેતાં એક જણ ધીરજરામનો સગો લાગે અને બેઉ જણ પ્રતીવાદીના મિત્ર થાય તેથી તેઓએ જે વાત કહી તે નહીં માનવાનું કાંઈ પણ કારણ મળતું નથી. અને તે સાહેદીની વીરૂધ્ધ વાદી સિવાય બીજું કાંઈ બોલ્યુંજ નથી. પણ વાદીની સાહેદી ઉપર જણાવેલાં ઘણાં એક કારણોને લીધે કાડીના વજનની પણ નથી.

“ કાલાભાઈ લલુભાઈને વાદીની સાથે ઘણો બનાવ હતો તે પોતાની નજરે જોએલી બે વાત જણાવે છે. એક સુરતની અને બીજી મુંબઈની અને તે ઉપરથી વાદીએ વાણીઆની બે જુવાન સ્ત્રીઓ સાથે વ્યભીચાર કીધો તે વીધે કાંઈ પણ શક રહેતો નથી. પહેલી વાત સુરતમાં ત્રણ વરસ ઉપર બની હતી. આ સાક્ષી કાલાભાઈ કહે છે કે વાદીની પાસે હું તથા એક વાણીઓ દીવાનખાનામાં હતા એક વાણીઆની ૧૪-૧૫ વરસની જુવાન છોકરી મહારાજની દાસી સાથે આવી અમે બેઠા હતા તે દીવાનખાનામાંથી થઈને બાજુના ઓરડામાં ગઈ. તે વાણીઓ તરત ઉડીને ચાલતો થયો વાદી પણ ઉડીને જે ઓરડામાં પેલી સ્ત્રી ગઈ ત્યાં ગયો. હું તે વેળાએ તેર વરસની ઉમરનો છોકરો હતો ત્યાર પછી હું પાન સોપારીનું બીટું લેવાને વારને મહારાજના ઓરડામાં ગયો. હું જેવો તે ઓરડામાં દાખલ થયો તેવો મેં મહારાજને કાચ ઉપર બેઠેલો પેલી જુવાન છોકરીને ચુમી લેતાં તથા કાટી કરતાં દીડો. મેં તેના દર્શન કીધાં મહારાજ ઉઠ્યા અને મારો હાથ પકડીને મને બહાર લઈ આવ્યા. તેણે મને પાન સોપારી આપ્યાં પછી હું ચાલતો થયો, અને મહારાજ પાછા અંદર ગયા.

“એ પહેલી વાત, બીજી વાત મુંબઈમાં બની હતી. જુવાન કાલાભાઈને વાદીની સાથે મિત્રાઈ હતી, અને તેની સાથે વાતચીત કીધા ઉપરથી જાણતો હતો કે વાદી સુધરાઈનો ફાંકો રાખતો હતો. કાલાભાઈને શક ઉપજ્યો કે એ સુધરાઈનું ફક્ત ડોળ ધાલે છે. કાલાભાઈ કહે છે કે ‘મેં સાંભળ્યું હતું’ તે ઉપરથી મેં એક આયડીને ધ્યાનમાં રાખીને ત્યાં જોઈ. લોકો તેની તરફ આંગળી દેખાડીને કહેતા ‘હતા કે આ આયડીની ઉપર મહારાજ ઈશ્કમાં પડ્યા છે. હું તે આયડીની પાછળ પાછળ ગયો. તે તે દિવાન ખાનામાંથી થઈને અંદરના ઓરડામાં ગઈ. હું જઈને દીવાનખામાં બેઠો. વાદી ત્યાં હતો જે ઓરડામાં તે આયડી ગઈ તે ઓરડામાં વાદી ગયો. હું જતો રહ્યો નહીં. સુમારે અરધો કલાક હું બેસી રહ્યો. વાદી બહાર આવ્યો. ‘તેણે ફક્ત ધોતીકે પહેલું’ હતું. હું હસવા લાગ્યો. તેણે મને હસીને ‘પુછ્યું કે તું શા માટે હસે છે ! મેં કહ્યું આપ સુધારો તો સારો કરો છો ! તે હસી પડ્યો અને કાંઈ બોલ્યો નહીં ત્યારપછી તરત તે સ્ત્રી બહાર આવી. તેનો પોશાક ચુંથાયલો હતો. હું તેની સામે જોઈને ‘હસ્યો, તે હસીને ચાલતી થઈ તેના પોશાક ઉપરથી હું કહું છું કે ‘તે વાણીઆણી હતી તેના પોશાક અને ઘરેણાં ઉપરથી હું કહું છું કે ‘તે કાંઈ આશ્ચર્યાળા ધરની સ્ત્રી હતી.’

“કાલાભાઈની સાહેદી આવી પડી છે. એ સાહેદી તેણે ખુલા દીક્ષથી આપી છે અને સ્વાભાવીક રીતે વર્ણવી છે અને તેથી વધારે સારી સાક્ષી આપવી મુશ્કેલ છે. એ સાહેદી ઉલ્ટા પાલટમાં ઝુલી થઈ નથી. તેમજ વાદી સિવાય કાંઈએ રદ પણ કીધી નથી વારને તે ખરી છે એવું માનવાને કાંઈ મુશ્કેલ પડતું નથી.

‘ચત્રભુજ વાદીને ઘેર ઘણું કરીને જતો હતો. તે પોતાની મુખ જુઆનીમાં જણાવે છે કે તેણે એક ત્રીજી આયડીને વાદીના સુવાના ઓરડામાં જતાં દીડી હતી વાદીએ કહ્યું હતું કે હું મારા અનુભવ પરથી કહું છું કે ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે સંગ કરવાથી માણસનું કૌવત વધે છે. એ વાત સાથે ચત્રભુજ તથા કાલાભાઈ મળતા આવે છે. એ વાત વાદી નાકજુલ ગયો છે, અને વાદીની તરફથી એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે એવી વાત છોકરાઓ આગળ થાયજ નહીં, પણ હું એમ વિચારતો નથી. આ દેશમાં સોળ સતર વરસના છોકરા તો ઘણું કરીને પરજોલા હોય છે અને એક બાળકના આપ પણ હોય છે, એટલી ઉમ.

રના છોકરાઓ કાંઈ પણ દેશમાં એવી બાબત ઉપર વાત કરે નહીં એવું આપણા જાણવામાં આવ્યું નથી. વાદીએ વાતચીત કરવામાં મુખ્ય ભાગ લીધો, અને તે જીવાન પુરૂષોને તકરારના જવાબમાં એ પ્રમાણે કહે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી

“હવે લખમીદાસ ખીમજીની સાહેલી વીણે, જેટ મધ્યેની વાદીની અનીતિનું તેણે વર્ણન કીધું છે. એ વાત છેલ્લે વિચારમાં લઈશું. તેની અગાઉ મુંબઈ મધ્યેની વાદીની અનીતિ વીણે જે જણાવ્યું છે તે વીણે હું બોલું છું. મુંબઈમાં વાદીએ સુધારાનું ડોળ ઘાટ્યું હતું. તે પહેલ પહેલું ઘણાખરા લોકોએ જેમ ખરું માન્યું તેમ લખમીદાસે પણ ખરું માન્યું હતું. સ્ત્રી ઈજાવણીનો વધારો કરવાને વાસ્તે તે આવ્યો હતો. પુનર્વાહની તકરાર કરવાને તે તૈયાર થયો હતો. સુરતમાં તેણે છોકરાઓની નીશાળ કહાડીને તેમાં સંસ્કૃત અભ્યાસ કરાવવા માંડ્યો હતો એ વાત અત્રેના લોકોમાં પ્રસીધ્ધ થઈ હતી અને તે વાતથી વાદીને માન ઘટે છે. એ બધા બનાવોથી લખમીદાસ ખીમજીએ વાદીની અગાઉની અનીતિ વિચારમાં લેવાને બદલે વાદી જેવો મુંબઈ મધ્યે આવ્યો તેવોજ તેણે આ નવા મહારાજ સાથે સારી દોસ્તી કીધી. લખમીદાસ કહે છે કે વાદી મુંબઈમાં આવ્યા પછી ખીજે ત્રીજે દહાડે ‘હું’ તેને મળવા ગયો મેં તેની સાથે દોસ્તી કીધી હતી દહાડામાં ‘એ ત્રણ વખત ‘હું’ તેને મળવા જતો હતો મારે ઘેર તેની પધ-‘રામણી કીધી હતી તથા ખીજ દોસ્તારોને તેની પધરામણી કરવાની ‘મેં’ લક્ષ્મણ કીધી હતી. આ પ્રમાણે મેં એટલા માટે કીધું કે સુધારો ‘કરવાને તેણે મને કબુલાત આપી હતી. અને તે સુધારો એકે આ ‘અનીતિનો અટકાવ કરવો અને છોકરીઓને લણવાની છુટ આપવી. ‘પાછળથી મને એજ વિચાર બાંધવો પડ્યો કે તેણે પોતાની આગળની ‘અનીતિ છોડી દીધી નથી તે મુંબઈ આવ્યા પછી ત્રણ સાર મહીના ‘સુધી ઠગાયો એક દહાડે ‘હું’ તેના ઘર આગળ તેની પાસે બેસીને ‘વાત કરતો હતો તેવામાં બે બાયડીઓ આવી. એક જણીના હાથમાં ‘રૂપાની લોટી હતી અને તેની ઉંમર વીસ વરસની હતી ખીજ આસરે ચાળીસ વરસની વિધવા હતી તે જીવાન બાયડી કચ્છી ભાટીઆણી ‘અને સૌભાગ્યવતી હતી.

“ત્યાર પછી આ સાક્ષી (લખમીદાસ) જણાવે છે કે ‘એ જીવાન ‘બાયડીને મહારાજની એક દાસી સુવાના ઓરડામાં લઈ ગઈ, અને

‘વાદીએ મને ચોપાન્યાં છાપવાનો બદોબસત જલદીથી કરવાને વાસ્તે છાપખાનામાં જવાનું કહ્યું. હું ઉઠ્યો અને નીચે આખ્યો ત્યારે મારા ‘મનમાં સંદેહ પડવાથી પાછો તેજ ઓરડામાં જઈને બેઠો. તે ઠેકાણે વિધવા સ્ત્રી બારણાની આગળ બેઠી હતી તે સિવાય બીજું કંઈ હતું નહીં. જ્યાં સુધી તેઓ બહાર નીકળ્યા ત્યાં સુધી હું બેઠો હતો. ‘મને જોઈને વાદીનું મ્હોડું શીકું થઈ ગયું. ત્યાર પછી પેલી જીવાન ‘સ્ત્રી બહાર આવી. તેનું મ્હોડું હસ્તું હતું. ગુલાબી રંગની સાડી ‘ચુથાઈને કરચલી વળી ગઈ હતી, જ્યારે તે પ્રથમ આવી ત્યારે એ સાડી સારી હાલતમાં હતી. તે બહાર નીકળી ત્યારે તેના હાથમાં ‘ઢોટી નહીં હતી. હું ધારું છું કે તે મહારાજને આપી હશે. બેઉ ‘સ્ત્રી થોડીવાર રહીને ચાલતી થઈ તે વખતે હું બેસી રહ્યો, તે વખતે ‘એ વીધે કાંઈ વાત કહાડી નહીં; પણ સાંજના હું ફરીયા ગયો, મહારાજ મને અંદરના ઓરડામાં વાત કરવા લઈ ગયો, વાત તેણે શરૂ ‘કીધી તે બોલ્યો કે તમે છોકરીઓની નીશાળો કહાડવા વીધે શું બંદો-બસ્ત કીધો? મંગળાસ તથા બીજાઓને કહો અને એક ખરડો તૈયાર કરો. મેં કહ્યું કે મહારાજ આ બધો દોંગ છે. તમે સુધરાઈનું ડોળ ધાલો છો. અને છોકરીઓની નીશાળ કહાડવા ઈચ્છો છો; પણ અંદર-ખાનેથી આવાં માણં કામ અને વ્યભીચાર કરો છો. તેણે એવો જવાબ આપ્યો કે હા, તમને એવો શક ઉપજ્યો હશે પણ મેં કાંઈ એવું માડું કામ કીધું નથી. હું તે સ્ત્રીના હાથનું આરોગવા ગયો હતો, મેં ‘તેને જવાબ આપ્યો કે તમે તો મને એમ કહ્યું હતું જે બાયડીઓ મને આરોગાવવા આવે છે ત્યારે હું આરોગવા માટે ભીતર(અંદર) જતો નથી, અને તમે તે વખત આરોગવાને ભીતર ગયા ત્યારે તે ‘વિધવાને બહાર શા માટે બેસાડી? તેનો જવાબ તેણે કાંઈ આપ્યો નહીં, અને વાત ઉલટાવી નાખી.

“આ પ્રમાણે વાદીએ મુંબઈમાં રહીને જે અનીતિ કીધી છે તે વીધે પ્રતીવાદીના સાક્ષીઓએ પુરાવો આપ્યો છે. લખમીદાસ ખીમજીએ પંદર વરસ ઉપર બેટ મધ્યે જોયેલી વાત જણાવી તેનો છેલ્લો વિચાર કરવાનું હવે બાકી છે. એ વીધે લખમીદાસ પોતાની મુખજીયાનીમાં ‘શું કહે છે તે હું ટાંકું છું. બેટ મધ્યે લખમીજીનું મંદીર છે. વાદીએ ત્યાં ગુલાલ ઉડાડ્યો હતો ત્યાં બાયડીઓ હતી. તેમની ઉપર ગુલાલ નાખ્યા પછી ‘તેણે મંદીરના દરવાજા આગળ લોકોની ઉપર નાખ્યો. કડોડાની બહાર

‘ઉભેલા લોકોની ઉપર એ ત્રણ ખોળા ગુલાલ નાખ્યો ત્યારે તેઓથી અંદર ‘જોવાઈ શકાયું’ નહીં તેવામાં તરતજ તેણે એક લાટીઆની જીવાન છોકરી ‘દરવાજાની પાસે ઉભી હતી તેની છાતી ઉપર હાથ નાખ્યો તે હસી પડી ‘થોડા દીવસ પછી હું અને મારો મામો દામોદર દેવજી બેટમાં વાદીને ‘મંદીરે ગયા. બપોરના એક કે દોહોડ વાગ્યો હતો. વાદી પોતાના ‘બીજાના ઉપર પડ્યો હતો હું અને મારો મામો તેના પગ દાખવા ‘લાગ્યા મહારાજ જ્યારે અમથા સુતા હોય ત્યારે એ પ્રમાણે તેના ‘પગ દાખવાનો ચાલ છે તેને ઈશ્વર પ્રમાણે ગણીને તેના પગ દાખવા ‘એ હમારામાં પુણ્યનું કામ ગણાય છે. હમે તેના પગ દાખતા હતા ‘તેવામાં જે છોકરીની છાતી ઉપર મહારાજે હાથ નાખ્યો હતો તે એક ‘વીધવાની સાથે ત્યાં આવી વીધવા પહેલાં આવી અને મહારાજના કાનમાં ‘કાંઈ કહ્યું; મહારાજે હમને કંઈ કે તમે બહાર જાઓ. હું તથા મારો મામો ‘તરત બહાર નીકળ્યા છોકરી અંદર રહી. ત્યાર પછી વીધવાએ બહાર આવીને ‘બારણું દીધું તથા સાંકળ પકડી રાખી. વીધવા હસવા લાગી અને મારા મા. મા ‘ને કહ્યું કે એને પુછી જાઓ કે તમારે રાસલીલાનાં દર્શન કરવાં છે; હમે ‘અંદર ગયા. વાદી તે છોકરી સાથે સંભોગ કરતો હતો. વાદીએ મારા મામાને ‘પૂછ્યું કે એ (લખમીદાસ) આ દર્શનની બેટ શું આપશે? મારા મામાએ કહ્યું ‘કે તમારી સેવા કરશે. હું ભીતર ગયો તેની અગાઉ ૧૦૦ ફારી બેટ આપવાને ‘મારા મામાને કહ્યું હતું. હું દર્શન કરીને બહાર આવ્યો. મારી ઉમર તે વખતે ‘૧૮ કે ૧૯ વરસની હતી, (લાવડી) વૈષ્ણવો મહારાજની રાસલીલાનાં ‘દર્શન કરવામાં ધર્મનું કામ સમજે છે અને એ દર્શનની બેટ આપવી ‘પડે છે. જે વૈષ્ણવ દર્શન કરે છે તે અને જે બાઈડી મહારાજ ‘સાથે સંભોગ કરે છે તે બેઉ મહારાજને બેટ આપે છે. મહારાજ ‘સાથે સંગ કીધાથી ગૌલોક એટલે ૧૬૦૦૦ ગોપીઓનું સ્વર્ગ મળે છે એવી હમારા લોકોની સમજ છે.

“ એ પ્રમાણે આ આબરદાર સાક્ષીએ સોગત ખાઈ જીવ્યાની આપી છે, ઘણીજ સારી રીતે અને ખુલ્લા દીલથી આપી છે અને તેમાં તે ખરી વાત સિવાય કાંઈ પણ અળયખ જેવી વાત કરતો નહીં હોય એવું તેની જીવ્યાની આપવાની રીત ઉપરથી માલમ પડ્યું છે, અને ઉલટ પાલટ તપાસમાં કાંઈ પણ લથડયો નથી. વાદીને તેના હીમાયતીએ આ બાગત સવાલ પૂછ્યા ત્યારે તે આખી વાત નામુદર ગયો વાદી નામુદર ગયો તેની મુખજવાનીને કાંઈ પણ વજન મળ્યું નહીં જોઈએ, એ ફરીથી બોલવાની કાંઈ જરૂર નથી. પણ આ

કેકાણે તો વળી વાદી જરા આમળ આવ્યો છે અને લખમીદાસ ખીમજીના બોલવા ઉપર શક ઉપજવવા વાસ્તે ત્રણ સાક્ષીઓ લાવ્યો છે; અને તેમાં તે એવું દેખાડવા માગે છે કે બેટ મધ્યે લખમીજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવોની ઉપર કાંઈ ગુલાલ ઉડાડવામાં આવતો નથી અને ફક્ત મુર્તીની ઉપર નાખવામાં આવે છે કેમકે તે મંદીર દેવીનું છે. એ મધ્યેનો પહેલો સાક્ષી દેવીદાસ હંસરાજ જે બેટ મધ્યે આગળ ગાયકવાડ દરબારનો કમાવીસદાર (વડો કારભારી) હતો તે આ વાત વીધે કાંઈ સામેતી આપી શકતો નથી. તે કહે છે કે ‘ જ્યાં મંદીરોમાં મુર્તીની ઉપર ગુલાલ નાખવામાં આવે છે; પણ જે મંદીરમાં દેવીની મુર્તી હોય છે તે મંદીરમાં વૈષ્ણવોની ઉપર નાખવામાં આવતો નથી. પણ આવી રીતે ગુલાલ ઉડાડવાનો કાયદો જણાવ્યો પછી પણ તે ક્યુત્ત કરે છે કે કદાચ કોઈ કોઈ વેળાએ દેવીના મંદીરમાં પણ ગુલાલ ઉડાડવામાં આવતો હશે. લખમીજીના મંદીરમાં કોઈ સાક્ષીએ ગુલાલ ઉડેલો જોયો હશે, માટે કહેવાનું એટલું કે મેં જોયો નથી.’

“ રાજકોટનો ભાટીઓ મીહારામ પરશોતમ કહે છે કે ‘ નવ દશ વરસ ‘ ઉપર બેટ મધ્યે હું ગાયકવાડ સરકારનો કર ઉધરાવવા તથા મહારાજની સાથે ‘ મંદીરમાં જવાના કામ ઉપર હતો. બેટમાં દારકનાથજીનાં મંદીરમાં ગુલાલ ‘ ઉડાડવામાં આવે છે. મહારાજ તથા બ્રહ્મચારીઓ ઉડાડે છે.’

“ ત્રીજો સાક્ષી પ્રેમજી પુંજ નામનો પોકરણો બ્રાહ્મણ જે મુંબઈ મધ્યે ભડીઆરાનું કામ કરવા આવ્યો છે, પણ આગળ વીશ વરસ સુધી બેટ મધ્યે રાધાજીના મંદીરમાં ચાકરી કરતો હતો તે બીજા સાક્ષીની એ અગત્યની વાતથી ઉત્તરી જણાવે છે. લખમીજીના મંદીરમાં વૈષ્ણવોની ઉપર ગુલાલ ઉડતો નથી, એ વાતમાં તે એકમત થાય છે, પણ તે સોગન ખાઈને કહે છે કે દ્વારકાનાથજીના ‘ મંદીરમાં વૈષ્ણવો ઉપર નહીં પણ, ગવૈયાઓ ઉપર નાખવામાં આવે છે. વળી મહારાજ ઉડાડતા નથી, પણ બ્રહ્મચારીઓ ઉડાડે છે.’

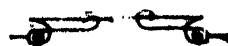
“ હવે આ વાત જો અગત્યની હોય તો ઉપર જણાવેલી ઉત્તરી સુલટી સાહેદી રદ થાય છે, પણ એ વાત કાંઈ ઘણી અગત્યની નથી. આ ત્રણ શખ્સોની સાહેદી ઉપરથી માત્રુમ પડે છે કે લખમીજીના મંદીરની પાસે બીજા પાંચ નાનાં મંદીર આવેલાં છે અને તે ઘણાજ પાસે છે, અને કદાચ એવું પણ હોય કે લખમીદાસ ખીમજી એક મંદીર વીધે બોલતાં બીજા મંદીરનું નામ જણાવતો હોય, અથવા વાદીએ પોતાની મતલબ હાંસલ કરવા વાસ્તે એવો બનાવટનું કામ કીધું હોય. પણ લખમીદાસની બેટ મધ્યેની સાક્ષી વીધે એક બીજો વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે અને તે એ છે કે તેણે જે કાંઈ વાત

જણાવી છે તે મલાજે રાખવાની સાધારણ રીતીઓથી ઉલટી છે એટલુંજ નહીં પણ માણસના સ્વભાવીક કાયદાથી પણ ઉલટી છે. આ તકરાર ધણી દમ વગરની છે. જે લોકોએ ઈંગ્લાંડના લોકોની રીતભાત તથા તેઓના વિચાર સિવાય બીજા દેશોના લોકોની રીતભાત તથા વિચારો વીધે અનુભવ મેળવ્યો હશે, તેઓને એ તકરાર ધણી વજનદાર માલમ પડશે નહીં. ૧૯મા સૈકાના ઈંગ્રેજ લોકો ‘પેટેનીઅસ’ અથવા ‘મારશીયલ’ નામના ગ્રંથકારો રોમન લોકોની રીતભાત વીધે લખી ગયા છે તે માનવાને અથવા કબુલ કરવાને આંચકો ખાશે, તો પણ આપણે જાણીએ છીએ કે એ ગ્રંથકારો ધણા નામીયા અને વખણાએલા કહેવાય છે, અને તેઓ એટલાજ માટે વખણાઈ ગયા છે કે સંસારી રીવાજનું વર્ણન તેઓએ ધણી સચાઈથી આપ્યું છે. તેટલા માટે એવી વાતની સચાઈ જાણવા સારૂ એવા લોકોના વિચાર અને રીવાજ સારી પેઠે જાણવા જોઈએ. નબળા મનના અને આંધળા વિચારના લોકો, જીલમી અને કુછંદી ધર્મગુરૂઓ, રાસલીલાની રમતથી પંકાએલો ઈશ્વર, રાસલીલારૂપી સુખની લાલચ દેખાડનારૂં ‘સ્વર્ગ’ (ગૌલોક,) એ બધી વાતો આપણે ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ છે. પણ એ બાબતને લગતી એક બીજી વાત છે અને તે તો આખી દુનિયાના જેવડો વિચાર કરવા જોગ છે. લખમીદાસને પોતાની વાતમાં એટલી તો થોડી નવાઈ લાગતી હતી કે ગોકળદાસ તેજપાળની વાડીમાં ધણા લોકોની આગળ પોતાનો મામે હાલ કેટલાંક વરસ થયાં જંગમ્મારમાં છે તેને વીધે અર્ધો મસ્કરીમાં અને ગંભીરાઈથી ટીકા કીધી હતી એ ટીકા કરતી વખતે કેટલાક આચરવાળા શખ્સો હતા તેનાં નામ તેણે પોતાની જુઝાનીમાં લીધાં પણ તે લોકોને જ્યારે સાહેદીઓ તરીકે પ્રતીવાદીએ ઉભા કીધા ત્યારે લખમીદાસ ખીમજીની વાત ખોટી પાડવાને (વાદીની તરફથી) તેઓને એક પણ સવાલ પુછવામાં આવ્યો નહીં.

વાદીની ઉપર અનીતિનો જે આરોપ સાતમી ‘પીલી’ માં મુકવામાં આવ્યો છે તેના પુરાવામાં ઉપર જણાવેલી સાહેદી પડી મારા મનમાં એ સાહેદી વીધે કાંઈ પણ શક રહ્યો નથી જે અપરાધો મુકવામાં આવ્યા છે તે મારા વિચાર પ્રમાણે તો પુરેપુરા સાબેત થઈ ચુક્યા છે. એ સાહેદીથી પુરેપુરી સાબેતી થઈ ચુકી છે કે જદૂનાજી મહારાજ બીજા મહારાજોના કરતાં નીતિની વાતે કાંઈ પણ સારો નથી એટલુંજ નહીં, પણ જાહેરમાં સુધારાનું ડોળ ધાલીને પોતાની અનીતિ છુપાવવાનો કળા અને લુચ્ચાઈ કરે છે, એ તેનામાં બીજા મહારાજોના કરતાં વધારે સફાઈ છે.

“સાહેદી ઉપર જે વિચાર મારે જણાવવા ઘટતા હતા તે જણાવ્યા પછી એક બાબત વીધે થોડા શખ્સો બોલવા ઇચ્છું છું.”

“એવું કહેવામાં આવે છે કે આ મુકદમાએ ક્રાંતિ ધણી વખત ફેગટ રોક્યો છે એ વિચાર સાથે હું એકમત થતો નથી. આ મુકદમો સાંભળવામાં ઘણો વખત ગયો છે એમાં તો કાંઈ પણ શક નથી. પણ હું મોટી ખુશીથી આશા રાખીને જણાવું છું કે તે સધળો વખત નકામો ગયો નથી. આ મુકદમાની તપાસ જાહેર રીતે થઈ છે, અને તેથી પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ જે ઘણા ચંચળ ગણાય છે તેઓની ઉપર એની અસર થયા વગર રહેનાર નથી. આ મુકદમાની તપાસ થયાથી કેટલાક લોકો વિચાર કરવા લાગ્યા હશે અને ઘણા લોકો તપાસ કરવા મંડ્યા હશે. આ મુકદમો અમારી પાસે આવ્યો છે તે ધર્મ સંબંધી નહીં પણ નીતિ સંબંધી છે. પ્રતિવાદી અને તેના સાક્ષીઓની તકરાર એટલીજ છે કે જે વાત નીતિથી નકારી કહેવાય તે ધર્મથી સારી કહેવાયજ નહીં. જે રીવાજથી નીતિનો પાયો ખાદાઈ જાય જે રીવાજથી લોકોના હક અવિનાશી અને અવીકારી નીયમનો ભંગ થાય, તે રીવાજ પ્રમાણે ધર્મને નામે અને ધર્મને પરવાને લોકોને ચાલવું પડતું હોય તો લોકોના ફાયદાને તથા માણસ જાતના સુખને માટે તે રીવાજની વીરુદ્ધ થવું જોઈએ. અને તે રીવાજ ઉઘાડા પાડવા જોઈએ. આ શખ્સો એવા રીવાજની સામે થયા છે. આ શખ્સોએ એવા રિવાજ ઉઘાડા પાડ્યા છે. આ શખ્સોએ એક નકારી અને જબર દસ્ત દગાઈની સામે મજબુત ઠરાવથી લડાઈ કીધી છે, અને તેમ કરવામાં તેઓએ પોતાને માથે ફટકું જોખમ અને ફટલો વીમો ઉપાડી લીધો છે તેનો પુરો ખ્યાલ આપણાથી થઈ શકતો નથી. તેઓએ હીંમતથી જાતી ફોફીને નકારા રીવાજ અને વહેંચની સાથે બાથ ભીડી છે અને દુનીઆમાં બહાર પડીને જાહેર કયું છે કે હમારામાં જે નકારી વાત પેડી છે તે સારી નથી, હમારામાં જે જુદાઈ દાખલ થઈ છે તે સચાઈ નથી. આ લખાણો બહાર ખુલાં પાડવામાં તેઓએ હીંમતનું અને રૂકું કામ કીધું છે. હવે એટલીજ આશા રાખવી જોઈએ છે કે તેઓએ જે કીધું છે તે ફોફટ નાવી જશે; તેઓએ જે ખીજ વાવ્યાં છે તેનાં ફળ ઉગી નીકળશે, તેઓએ જે હીંમત દખાડી છે, અને જે (ખરી વાત) તે તેઓ વળગી રહ્યા છે તેનો બદલો તેઓને મળશે, તેઓના ઉપદેશથી તથા તેઓના દાખલાથી જે લોકોને વિચાર કરવાનું સુઝ્યું છે, જે લોકોની સામે થવાની હીંમત આવી છે, જે લોકોના ધરખાર ધીકાર ભરેલા છીનાળામાંથી ચોખ્ખાં કરવાને તેઓએ મદદ કીધી છે, અને જે લોકોના આત્મા તેઓએ નાચી ગુલામગીરીમાંથી છોડાવ્યાં છે, તે લોકો એ શખ્સોની સાથે સામેલ થઈ એમની સંખ્યામાં વધારો કરશે.”

(રા. યોગેશની અનુભવી કલમથી લખાયેલાં એ ઉમદા પુસ્તકો.)

હીપ્નોટીઝમ

યાને

મોહિની વિદ્યા.

મેસમેરીઝમ

આપણા લોક આવી વિદ્યાને “ મેલી વિદ્યા ” કે “ મદ્દ ” કહે છે પણ તે એક શાસ્ત્રીય વિદ્યા યાને ઇન્દ્રિય છે. જેના પર પ્રયોગ કરવો હોય તેને ઉંઘમાં નાખવું, તેની પાસેથી અનેક જાતના કામો પોતાની મરજી પ્રમાણે કરાવવા બીજાને વશ યાને તાબે કરવું (એટલે વશા-કરણ) સુચનાઓ આપી અનેક માનસીક રોગો સારાં કરવા તેમજ પોતાની “ સ્વસુચના ” યાને (auto suggestion) દ્વારા સુધારણા કરવી વગેરે પ્રયોગો ચિત્રો આપી સમજાવ્યા છે. એટીક પેપર સુંદર છપાઈ જતાં રૂ. ૨-૦

—:૦:—

હીપ્નોટીઝમની શુકમાં આપેલ બાબદો ઉપરાંત આ બાબદના વધુ ખુલાસા “ મેસમેરીઝમમાં ” આપેલ છે, યોગ વિદ્યાના ગુહ રહસ્યો, જુતપ્રેત સંબંધી માહિતીઓ, તમારા પોતાના આત્મામાં રહેલ અતુલ બળ સંબંધી માહિતી તથા આત્મ સાધનની કુચીઓ સમજાવેલ છે, ચિત્રો સાથે સુંદર પુસ્તક રૂ. ૨-૦

ઉપલાં બન્ને એક સામગ્રીની કી. રૂ. ૩-૮

ચુંટી કહાડેલાં પુસ્તકો.

અરેબ્યન નાઈટસ, અસલ મી૦ જહાંગીર કરાણીએ છપાવેલી સંપૂર્ણ આવૃત્તિ, ચિત્રો વિનાની જુજ નકલો, રહેજ ખરાબ થયેલ પુઠાંની બાકી સીલક છે. મિત્રોવાલી અરેબ્યન નાઈટસ આજે રૂ. ૧૦-૧૨ માં પણ મલતી નથી. આમ છતાં આ દળદાર પુસ્તકના રૂ. ૪ ચાર.

આપઘાત કે ખૂન ? સાચત્ર છુપી પોલીસની વાર્તા. યુરોપ બધી વાતમાં વધી જાય ! ત્યાંના ડીટેક્ટિવો બેહદ બાહોશ હોય છે તેમ “શરીફ બદમાસો” પણ અજબ હુશ્યાર. આ બેદલરી વાર્તાની કીંમત ફક્ત રૂ. ૨-૪.

ઉમા-વિધવા વિપદ્, હિંદુ સંસારમાં અભાગણી બાળ વીધવાઓની સ્થિતિ કેવી કંગાલ હોય છે તેથી કાણુ અભણયું છે ? મોહમાં ફસાતાં એકાદ પગથીઉ ચુકે એટલે “ ખેલ ખલાસ ” અતી કરણા જનક ચિતાર. કી. રૂ. ૧-૮.

ઉદયકાન્ત, કર્તા રાણા દ્વૈલતસિંહ શીસોદીઆ, હિંદુસંસાર સુધારાના સવાલ ચચાંતી, યુવા યુવતીઓની ઉર્મીઓ અને બાવી અભિલાષો બતાવતી પ્રેમ કથા કી. રૂ. ૨-૦.

એક તખીબની તવારીખ, છ મહોટી સંસારી વાર્તાઓનો સંગ્રહ, “ એક તુટેલું જીવર. ” “ એક સંસારી સીતમગર. ” “ ભેદી કુતરો. ” “ એક કમનસીબ યુવાન્યો. ” “ એક દુઃખી આયડી. ” શેઠાણીનો સંતાપ ” આમ છ વાર્તાઓ કી. રૂ. ૧-૮.

અરેબ્યન કીસ્સા, અરેબ્યન નાઈટસમાં ન આવેલી પણ તેના જેવીજ દીલકસ ચૈદ વાર્તાઓનો સંગ્રહ રૂ. ૧-૪.

કલાઓપેત્રા, મીસરની ચહેરે-નમુન પણ બેહદ હવસી રાણી. હજારો ને લાખો ચોખ્ધાઓથી લડનારા બહાદુરો પણ આ નાજુક બદનની નાઝનીન પાસે ગુલામ બને છે, ચિત્રો સાથે, બાકી જુજ નકલો છે. કી. રૂ. ૨-૮.

ગમગીન ગુલાં, યાને નાદાન પ્યારનું નખોદીઉ પરિણામ. મી૦ રફિકની કસાયલી કલમથી લખાયલી પારસી સંસારી નોવેલ કીંમત રૂ. ૧-૮.

બળવાન બાળકી, “ જેન આયર ” નામની અંગ્રેજીમાં લાખો નકલો જેની ઉડી ગઈ તે વાર્તાનું રા. ઉછરંગરાય ઓઝાની કલમથી લખાયલું અનુકરણ પ્રેમ-પરિક્ષા અને વિશુદ્ધ પ્રેમ માટે અપાતું આત્મ બલીદાન કી. રૂ. ૩-૦.

દુશ્મન-દારાબ, પ્યારમાં મળેલી હાર, મી૦ રસ્તમ મીત્રીની કલમથી લખાયેલી આ દીલકસ વાર્તાની બીજી આવૃત્તિ કી. રૂ. ૧-૮

પારકે પૈસે પરમાનંદ, નામ તેવાજ ગુણુ આ સંસારમાં અને આ સુધરેલા કહેવાતા જમાનામાં પ્રપંચીઓ ધોળે દીવસે કેવી ધાડો નાખે છે અને કાયદેસરની લુટ કેમ કરાય છે તેનો અજળ ચિતાર દળદાર પુસ્તક કી. રૂ. ૩-૦

ઝેર કોણે આપ્યું? છુપી પોલીસની આ વાર્તા હિંદુ સંસારનો ચિતાર છે અને પવિત્ર પ્રેમ તથા પાપી પ્યાર વચ્ચેનો તફાવત, પૈસાનેજ પરમેશ્વર માનનાર પલીદ પીતાની પિશાચી લીલા અને છુપી પોલીસની ચાલાકી બેહદ સારી વાર્તા છે. રૂ. ૨-૦

સપલની સુનાં. યાને એ ભરમનાં પુછો? મી૦ રસ્તમ મીત્રી એ લખેલ સંસાર સુધારામાં સડો ખતાવતી એક બેદખરી વાર્તા. દળદાર પુસ્તક છતાં કી રૂ. ૧-૮.

બે મુદ્રિકા. એક સરખી બે વીંટીઓથી ઉકેલાતી એક અજળ પ્રેમ કથાની ન્હાનીશી હિંદુ સંસારી વાર્તા કી. રૂ. ૦-૮.

ગૃહલક્ષ્મી, સહનશીલતા. સંસ્કારીતા, અને પતિપ્રેમથીજ વિજય મેળવતી આદર્શ ગૃહદેવી. આ વાર્તા ખાસ કરી ઉધરતી કન્યાઓ તથા સંસાર પ્રવેશેલી પત્નિઓ માટે બેમુલ્ય છે કી રૂ. ૧-૮ કપડાની બંધાઈ રૂ. ૨-૦

વિલાસીની અથવા સત્યનો જય, દેશી રજવાળામાં આજે કેટલું અંધેર ચાલે છે, રાજાઓ જાણે પશુવૃત્તિ પોપનારાં અને તે વૃત્તિજ જાણે તેનું જીવન હોય. તે માટેજ તે કેટલી ખટપટ કરી કેવા કારસ્તાનો કરે છે તેના ચિતાર કી રૂ. ૨-૦

શાહુચાર એક ચંચલ ઉઠાવગીરનાં સાહસ કર્મો, મી૦ ભાગલીઆની આ વાર્તા એક અચ્છી ડીટેકટીવ નોવેલ છે. કી રૂ. ૨-૮.

ગંજેસુલેમાની, સુલેમાનના ખજાનાની શોધમાં નીકળેલી સાહસીક ટાળીની વાર્તા કીમત રૂ. ૧-૪.

જંગી જેરદસ્ત લુટારો. અને બેઠી ગુફા બે ઘડી મોજ આપતી આ વાર્તા જરૂર વાંચવા જેવીજ છે. કી રૂ. ૦-૧૨.

મુદ્રા અને કુલીન, એક ઇતિહાસીક વાર્તા જેમાં એક બહાદુર (?) વાહરાજીની ગમત. જેમાં ખતીજાંબુ ને લુકમાનજી દેખાવ દે છે માધસોરનાં "સ્ટાર ચેંબર"ની વીગત. કીમત રૂ. ૧-૪.

વધૂવધ-યાને સ્ત્રીનું ખુન. એક ફ્રેંચ ડીટેક્ટિવ નોવલ કેટલી બધી દીલકસ હોય છે અને લોકોક નામનો ડીટેક્ટિવ અમલદાર કેટલી ચાલાકીથી “શરીફ બદમાસો” ને પકડી ઝેર કરે છે તે માટે તો તમારે વધૂવધ જરૂર વાંચવીજ જોઈએ. કી. રૂ. ૨-૮

મહારાજ લાયબલ કેસ. વલ્લભ સંપ્રદાયના કુળતિલક ! સુરતના યદુનાથજી બ્રીજ રતનજીએ પોતાની આબરૂ સાફ કરવા સ્વ. સુધારક રત્ન કરસનદાસ મુલંજી પર માંડેલ ફર્યાદી. વાદીને “લેને ગઘ પુત ને ખો આઘ ખસમ” ની જેમ “ખાય તો મરે અને મુકેતો અંધા થાય” તેમ આ કેસ કેટલી હદ સુધી ભારે પડ્યો અને આ આખો સંપ્રદાય અને તેનું બંધારણજ કેટલું સડેલું છે તેના સજ્જડ પુરાવા મુંબઈની હાઈકોર્ટમાં પુરવાર થયા છે કી. રૂ. ૨-૮

Maharaj Libel Case-English edition, full report of the trial, neatly got up. Price Rs. 3-0.

બેંગ્લીકેસ તથા વોરંટલીલા, બેંગ્લીકેસમાં મહારાજે ફક્ત “દારા સમર્પણ” કરાવવાવાળા કે જે મહારાજ લાયબલ કેસમાં પુરવાર થયા છે તેવાજ છે આમ નહીં પણ તેઓ ચોરી કરવામાં પણ પાવરધા છે તેની પુરવારી ભર કોર્ટમાં થઈ છે અને મહારાજ શ્રી જેલ યાત્રાએ પધાર્યા છે તથા “વોરંટલીલાતો છેક હમણા હમણાનો બનાવ છે મુંબઈના ધનશ્યામલાલ મહારાજની વોરંટથી થયેલી ધડપકડ અને સચ્ચ વોરંટથી જડતી લઈ તેની ત્રીજેરીમાંથી નીકળેલ તેની એક ભાવકી સેવકીનું ઝવેરાતનું વર્ણન. કી. રૂ. ૧-૮

ખુલાસે જાદુ હાથ ચાલાકીના સેંકડો પ્રયોગો તથા રસાયણીક ખેલ બાજીઓનો સંગ્રહ બાકી જુજ પ્રતો છે કી. રૂ. ૧-૮

ગામડા દુ ઇંગ્લીશકોનવર્સેશન યાને બહુ રહેલાઈથી અંગ્રેજી વાતચીત કરતાં શીખવાની ચોપડી ૬૮૨ વાક્યો તેના ગુજરાતીમાં ઉચ્ચાર તથા અર્થ કી. ૦ ૪ ફરત ચાર આનાજ (સાડાચાર આનાની ટીકીટો મોકલી મંગાવી લ્યો.)

મરજી પ્રમાણેના બાળક અને તે પેદા કરવાની એક મહાન શોધ દાખલા દલીલો સાથે આ વાત પુરવાર થઈ છે. કી. રૂ. ૨-૦

પુષ્ટિ માગ' અથવા મ્હારાજેના પંથ, આ સંપ્રદાયની (ભીતરના)
અંદરની સંપૂર્ણ માહિતી આપનાર, અનેક પુરાવાઓથી ભરપુર એક વાણી
ભેદુ ભાટીઆ વૈષ્ણુવને હાથે લખાયેલ દળદાર ગ્રંથ કી. ૩ ૨-૮ પાકી
બંધાર્ધ કી. ૩ ૩-૦

હૃદય-જીવનનો પાયો Out From the Heart. By
James Allen નામની નીતિના સર્વ સામાન્ય સિંધ્ધાંતો અને અવિ-
નાશી સત્યને સમજવતી અપૂર્વ ગુંથણી આ સુંદર પુસ્તકમાં થયેલી
છે. મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાએ ટ્રેનીંગ કોલેજને અને સેકન્ડરી
સ્કૂલોમાં લાયબ્રેરી બુક તરીકે તથા વડોદરા સરકારના કેળવણી ખાતાએ
ઈનામો તથા લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર કરેલ છે. એંગ્લિકેપેર તથા
સુંદર બંધાર્ધ કી. ૩. ૧-૦

સિવાય અમારે ત્યાં દરેક જાતની વાર્તાઓ તથા સાહિત્યના
ગ્રંથો મળી શકે છે. જેમાંથી થોડાંક અત્રે આપેલ છે.

અઢારમી સદીનું હિંદુસ્તાન	૧	૮
અધીરી અરનવાજ પરતાયલી પારસણ	૨	૮
અદ્ભૂત વિક્રમાદિત્ય	૧	૮
આજ કાલનું હિંદુસ્તાન રા. ઠકકુરકૃત. ભાગ ૧-૨-૩-૪	૧૨	૦		
આર્ય આદિત્ય—બાપા રાવળ	૦	૮
ઉનાહ-પાપીનું પગલું	૦	૮
એલમ ચાર	૨	૦
અમૂલ્ય અમૃત-સંસારી વાર્તા	૧	૧૨
એમ. એ. બનાકે કયું મેરી મીટી ખરાબકી	૨	૦
ઓમર પાશા કીમીઆની લગાઈ સંબંધી રસીલી વાર્તા સચિત્ર	૫	૦		
કથા સરિત સાગર ભાગ ૧-૨ વાર્તાઓનો લંગર છે	...	૬	૦	
કલંકીત કૌટેસ	૩	૦
કલંદરની કટાર ભાગ ૧ થી ૩	૭	૮
કામર દેશની કુટીલ કામીની	૧	૧૨
કુમી કલાંટ પારસી સંસારી વાર્તા	૨	૦
કુસુમાવલી રા પંડ્યાકૃત અપૂર્વ કાદંબરી	૧	૧	
કંગાલ કેદી ભા. ૧-૨	૪	૮
કુંદન અને કુસુમ ભા. ૧ થી ૮	૧૦	૦
કાળરાત્રીનું ખુની ખંજર ભા. ૧ ૨	૫	૦

કુંજ કીશોરી	૨	૪
ગંધાતું ગુલાબ	૩	૦
કરણ ધેલો	૨	૦
ક્રાચીનો શાહુકાર	૩	૦
ગંગા ગોવિંદસિંહ-અંગ્રેજોના અસલ જુલમની વાર્તા	૦	૧૨
અનંગવિષ-સંસારી વાર્તા			૩	૮
અનારકલી યાને અપરાધી અકબર			૩	૦
ઐરંગઝેબનો ઉદય	૨	૦
અહમદ લુટારો ભા. ૧-૨ સચિત્ર નવલકથા	૪	૦
ગુલાબસિંહ રવ. મણીલાલ નજુભાઈકૃત	૪	૦
કદંબરી બાણભટની લખેલી અપૂર્વ પ્રેમકથા સચિત્ર	૫	૦
કલેઆમ નાદીરશાહની દીલ્લીપર ચડાઈ	૨	૮
કચ્છનો કાતીકેય યાને જાડેજા રા. ખેંગાર	૩	૦
ગંગા એક ગુજર વાર્તા	૨	૪
ગુજરી મુંબઈની શેઠાણી	૨	૦
ગોરા ભા. ૧-૨ બંગાળી ઉપરથી	૬	૮
ગુલશીરીના ધરાનની છેલ્લી શાહજાદી	૧	૮
ચશમ ચોર. મુસલમાન સંસારી વાર્તા	૩	૦
ચંદ્રકલા સચિત્ર મી. દેલવાડકર કૃત	૨	૪
ચાંદબીબી એક પ્રતાપી બેગમ	૧	૦
ચાલીસ ચહેરાનો માણસ ડીટેક્ટિવ	૩	૮
ચૌર્યાસી વૈષ્ણવની વાર્તા	૨	૮
ચુડેલનો ચમત્કાર	૩	૦
ચુડેલનો વાંસો નટીની આત્મકથા ભા. ૧-૨ મી. ઠક્કુર કૃત	૮	૦
ગુજરાતનો નાથ રા. મુનશીકૃત	૪	૦
કોનો વાંક ?	૪	૦
પથિય વલ્લભ	૧	૦
મારી કમળા ને બીજી વાતો	૨	૦
વેરની વસુલાત	૪	૦
ચિતોડનો પુનરુદ્ધાર	૩	૦
જનાનખાનાની બીબીઓ	૧	૦
જન રમુજ વાર્તા સંગ્રહ ભા. ૧-૨ સાથે	૩	૦

જયન્તી સંતાલ વિદ્રોહ ઇતિહાસીક નવલકથા રા- ઠકકુર કૃત ...	૨	૮
ઝાંસીની રાણી સચિત્ર	૩	૦
ખેમાન સંગ્રહ હાસ્યરસના દુચકા પુષ્કળ ચિત્રો સાથે ...	૫	૦
ગુલવાડીનું ગુલાબ દાદી તારાપુરવાલા કૃત	૩	૮
ડીટેકટીવ દવેન્દ્ર	૧	૪
તલેસ્માતીક વીંટીઓ	૦	૪
દખણની દંતકથાઓ સચિત્ર	૧	૮
દાદી શેઠનો દીકરો	૩	૦
નદનવનનો નાશ ઇતિહાસીક વાર્તા	૨	૮
નટવર ચંડાળ ચોકડી સચિત્ર	૩	૦
નવો જમાનો અમૃત કે ઝેર	૪	૦
તિષ્ઠ ગુપ્ત સચિત્ર વાર્તા	૨	૮
દુઃખી દાદીબા મી. તારાપુરવાલાની અસલ સચિત્ર આવૃત્તી ...	૪	૦
નશીબના નાઝ	૨	૦
નવલગંગા ભા. ૧-૨ સચિત્ર રા. દેલવાડાકરકૃત	૪	૦
નીલમ માણેક ભા. ૧-૨, ૩-૪, ૫-૬, ૭-૮ સચિત્રે દરેકના ...	૩	૦
નલીનીકાન્ત	૧	૪
નિર્દોષ હેમકળા સચિત્ર	૧	૮
ન્હાનો મોટી વાર્તાઓ ૧૫ સંપૂર્ણ વાર્તાઓ	૦	૮
પ્રભાત ચંદ્ર રસીક વાર્તા	૧	૦
પદ્મિની ભસ્મીભુત ચિત્રોડ ઇતિહાસીક	૨	૮
પાતાળની પ્રમદા ડીટેકટિવ	૧	૦
પ્યારનું એક પુલ સંસારી વાર્તા	૧	૪
નીલમ માણેકની સન્તતી સચિત્રે ૧ થી ૪	૪	૦
પૃથુરાજ ચૌહાણ ને ચંદ બરદાસી સચિત્ર ઇતિહાસીક	૩	૦
પંચતંત્ર નીતિ અને ધર્મની રસમય વાર્તાઓમાં ગુચ્છણી ...	૧	૮
પાપ અને પ્રશ્નાતાપ ભા. ૧-૨	૧	૮
પીશાય મંદીર ભા. ૧-૨	૪	૦
પુનર્જનનો પ્રશ્નાતાપ	૨	૦
પાટણની પ્રભુતા	૨	૦
બત્રીસ પુતલીના વાર્તા	૨	૮
બાજરાવ બલ્લાળ	૨	૮

આઈ સાહેબ અગ્નયબહરી વાર્તા	૧	૪
બાલકોનો આનંદ બા. ૧-૨ દરેકના	૦	૧૦
બેરીબટરની બેરી સચિત્ર વાર્તા રા. દેલવાડકર	૨	૮
બે મુદ્રિકા બેઠ બરી ન્હાની વાર્તા	૦	૮
પ્રેમની ખુમારી બા. ૧-૨	૬	૦
પ્રમાદધનની પ્રભુતા	૪	૮
પૃથુકુમાર સચિત્ર રા. દેલવાડકર	૨	૮
પંચાસરનો જયશિખરી સચિત્ર ઇતિહાસીક વાર્તા બા. ૧-૨	૬	૦
બહુરૂપી બજાર બા. ૧ થી ૬	૧૧	૦
બાગે શયતાન	૨	૦
બદ્રપુરની બદ્ર સ્યામા	૨	૦
બાગીરથીની ભુલ્ય સચિત્ર વાર્તા	૨	૮
બંદ્રબદ્ર હાસ્યરસ પ્રધાન વાર્તા સચિત્ર	૨	૦
બોલીસુનાં ગુલેશાહબાદ	૦	૮
બોજ અને કાલીદાસ ઉમદા સાહિત્ય (સચિત્ર)	૪	૦
બીલોરનો ખુચ-ડીટેક્ટિવ વાર્તા	૩	૦
બામ્બશકર ગ્રંથમાળા સાહિત્ય, નાટક તથા કાવ્ય	૩	૦
બુલનો ભોગ ડીટેક્ટીવ વાર્તા	૪	૦
ભારત લોક કથા બા. ૧ થી ૧૦ દરેકના	૧	૮
ભુજબળથી ભાગ્ય પરીક્ષા	૨	૦
ભદ્રકાળી અથવા પાવાગઢનો પ્રલય	૨	૦
મનોરમા મી. તારાપુરવાલા કૃત	૨	૦
મધુરી બા. ૧-૨ સચિત્ર રા. દેલવાડકર.	૪	૦
મણુમલ્લા જેવી, ગુજરાતની માતા	૪	૮
માકી અવિત્રી	૪	૦
મહોબત કે મુશીબત સચિત્ર	૫	૦
મહાકાળીનું ખડગ	૨	૦
મનોરંજક વર્તાઓ ૧૭ સંપૂર્ણ વાર્તાઓ	૦	૮
મણી અને મોહન	૨	૮
મુરાદેવી બા. ૧-૨-૩.	૬	૦
મફતનો નવાલો સેતાનને હવાલો	૨	૦
મોહિની. રા. દીવેટીઆકૃત	૧	૮

મોહન મહાલ	૨	૮
મહોબતની મકતબ	૧	૮
મારી મમઘની મુસાફરી	૩	૦
મુશ્કીલ આસાન	૩	૮
મંદારિકા, મદધેલી મનોરમા સચિત્ર	૩	૮
ઐવનચક્ર ઠકકુર નારાયણકૃત	૩	૮
રાગ કે વૈરાગ	૨	૮
રાક્ષસોની રતિકીડા	૨	૮
રાજ દેવીદાસ	૨	૮
રત્ન લક્ષ્મી મી. તાલીઆરખાન કૃત	૧	૦
રજપુતોની રંગભૂમી	૩	૦
રતન લોજનું રમખાણ	૨	૮
રાજયોગી ભા. ૧—૨ દરેકના	૪	૦
રીચમંડ વીલાનો વારસ	૨	૮
રૈનક મહેલની રાજખટપટ ૨. અ. મહેતા	૨	૮
રાજવીર કથા. રજપુતોના ટેક અને શુરાતનની કથાઓ. જીજ્ઞ સીલક છે	૩	૦
રસિક વાર્તાઓ ૧૧ સંપૂર્ણ વાર્તાઓ	૦	૮
રમણી કે રાક્ષસી રા. ઠકકુર કૃત	૩	૦
લાલન વણજારી. સચિત્ર, રા. દેલવાડકર	૨	૦
લોક કથા સંપૂર્ણ ૨૧ વાર્તાઓ	૧	૦
લીના. રા. દેલવાડકર	૨	૦
વસંત વિજય ભાગ ૧-૪	૧૧	૧૨
વક્ષાદારીનો વારસો દોલતની દુન્યા	૦	૧૨
વનરાજ આવડો	૧	૮
વરધેલી વનીતા સચિત્ર રા. દેલવાડકર	૩	૦
વીણા ચીતોડની ચાતકી	૧	૪
વીર દુર્ગાદાસ	૦	૧૨
વિલક્ષણ કથા ગ્રંથ. નવ સંપૂર્ણ વાર્તાઓ	૧	૦
વિભાવતી વિભાસમાં ફેશનબાઈ ખલાસ	૨	૮
વેર વસુલ ભા. ૧ થી ૪ દરેકના	૩	૦
વિપત્તિનું વાદળ	૩	૮
વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ સચિત્ર	૨	૦

સફેદ ઠગ. ડીટેકટિવ ભા. ૧-૨-૩	૪	૮
સંતપ્ત શયતાન	૬	૦
સરસ્વતી ચંદ્ર. ભા ૧ ભો	---	...	૨	૮
,, ,, ૨ જો	૨	૪
,, ,, ૩ જો	૨	૮
,, ,, ૪ થો	૫	૮
સપ્તની સુનાં. પારસી સંસાર સુધારાની મ્હોકાણુ	૧	૮
સુગંધમાં સડો પારસી સંસારમાંના કારગાઓની કપટ જાળ...	૨	૮
સાધુ કે શયતાન. ભક્તિમાર્ગના ઓઠાં નીચે ચાલતો વામ માર્ગ	૨	૮
સદ્ગુણી નસીમાં એક બોધદાયક વાર્તા	૧	૦
સીતમગર	૨	૦
સોનેરી ટોળી ભા. ૧-૨	૪	૮
સત્યશોધકચંદ્ર. યોગ માર્ગની વાર્તા	૦	૮
સૈદ્ય વિજય ભા. ૧-૪	૧૨	૮
શાહજહાને ને બીખારી	૧	૦
સ્નેહલક્ષ્મીની સુંદરી ભા. ૧-૨	૩	૮
સુધારાનું શિખર મી. બનાજીની વાર્તા જુજ સીલક છે	૩	૮
શાહજહાનના છેલ્લા દીવસો મી. ઠક્કુર કૃત	૨	૮
સૈદ્ય જવાળા ભા. ૧-૨	૩	૮
હલદીધાટનું મુધ	૦	૧૦
હેન્ડસમ "લેગાર્ડ" પુસ્કળ ચિત્રો સાથે મી. પીળમકૃત	૦	૬
મુઝાબોતેરીની વાર્તા	૩	૮

સંગીત, સાહિત્ય, જીવનચરિત્ર, ધાર્મિક વગેરે પુસ્તકો.

સ્ત્રી શાસ્ત્ર, યાને Feminology સ્ત્રીઓને આ પુસ્તક બહુજ ઉપયોગી છે, ખુબસુરત બનવાની કળા, ખાજ બચ્ચાંની ઉત્પત્તિને લગતી તેમજ એક છોકરી માતા અને તે પહેલાં તેણે શું જાણવું, કેમ વર્તવું તે સંબંધી ગુપ્ત વાતોને ચિત્રો આપી સમજાવી છે, જુજ નકલો સીલક છે.

૪-૦.

નર સુખ સાગર, ઉપરના જેવી પણ સ્ત્રીઓને બદલે ખાસ કરી યુવાનો અને ઉમરે પુગેલા પુરૂષો માટે આ પુસ્તક ખાસ ઉપયોગી છે કી. ૨ ૮

જીવન-શૃંગાર or sexual life આ પુસ્તકમાં તેના કર્તા મી. મહેતાએ એક દેશી રાજવંશીની મદદથી જરૂર તથા જહેમત ખર્ચવામાં કંઈજ બાકી નથી રાખેલ. પુષ્કળ ચિત્રો સાથનું ખરું “કોકશાસ્ત્ર” કહીએ તો ચાલી શકે. સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષો બન્ને વિના સંકોચે વાંચી શકે તેવી ભાષામાં “કોકશાસ્ત્ર” ના વિષયને આ કર્તાએ અચ્છી રીતે ચર્ચેલ છે, તેમાં વાતસાયનાદી આર્ય કામશાસ્ત્ર પ્રણેતાઓ તેમજ “બ્લોક” “ફ્રાઈટ ઈબીંગ” “હેવલોકઈલીસ” વગેરે જરૂરમન અને વિદેશી કામ શાસ્ત્રોના ઉતારા આપેલ છે. આમ છતાં કીંમત ફક્ત રૂ. ૫-૦ પાંચજ છે.

પ્રકવાન પૌથી-જાતજાતની બનાવટો, રોજના ખાવાના પદાર્થો, મીઠાઈઓ, રાઈતાં, ચટણી વગેરેની ઉમદા ચોપડી આ પુસ્તક સ્ત્રીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

કી. રૂ. ૩ ૦
રૂ. આ

કમળાના (પતિ પ્રત્યે) પત્રો	૨	૦
પતિવ્રતા સતીઓ પુષ્કળ ચિત્રો સાથે સતીચરિત્રો	૩	૦
સતિ મંડળ ભાગ ૧-૨	૭	૦
ગુંથણકળા. એક સોયાની તથા બે સોયાની બે ભાગમાં દરેકના			૨	૦
બરત ગુંથણ. આટપેપર પર બતાવેલ નમુનાઓ સાથે		૨	૦
સુંદરી સૌભાગ્ય સર્વસ્વ. સતી ચરિત્રો સચિત્ર	૩	૦
સાવિત્રી ચરિત્ર નાટક મહાન સતી સાવિત્રીના પતિવ્રત સંબંધી				
અતી તેજસ્વી ભાષામાં લખાયેલી ચોપડી	૧	૮		
સુંદરબહેન. સાસરે જતી યુવતીઓને માટે બોધદાયક		૦	૧૨
કબીરચણી મહાન સંત કબીરજીના દોહરા તથા ચોપાઈઓ તેના				
અર્થ સાથે કબીરજીની સુંદર છબી અને કબીરજીના પદો	૩	૮		
દીકરાને બાપની ખાનગી સલાહ	૧	૦
દીકરીને માતાની ,, ,,	૧	૪
કુદરતી ઉપાયો દવાદાર સિવાય દર્દો સફા કરવાની ચોપડી	૧	૪		

રાગસ્તાન. બધરવ, હીડોલ, દીપકદી રાગો તેમજ ભૈરવી, આશાવરી, સોહીની, વસંત, પરજ વગેરે રાગણીઓ તેમજ પ્રાચીન સાહેરાની દીલપસંદ ગઝલો મળી લગભગ ૧૫૦૦ રાગ રાગણીઓ અને તીલાનાઓ આપેલા છે

કી. ૧-૮ કપડાના પુકાની ૨ ૦

મહારાણી વિકટોરિયાએ લખેલી પોતાની હાઈલિંડની મુસાફરીની નોંધો
ફેટલીક ઈતિહાસિક ઘટનાઓ, દળદાર પુસ્તક ઘરાડેલી કી. રૂ. ૧ ૦

હિંદુસ્તાની સંગીત પદ્ધતિ રા. ભાતખંડેની રાગરાગણીઓ સંબંધી લખેલી આ ચોપડી સંગીતના ઉચ્ચ જ્ઞાન માટે બહુજ ઉપયોગી છે.
કી. રા. ૨ ૦

સ્વર માર્લાંકા ઉપલાજ લેખકે લખેલી રાગરાગણીઓનો “ નોટેસન ” યાને સ્વરોની બાંધણી. ૦ ૧૨

હિંદુસ્તાની ગાયન ભાગ ૧ લો જેમાં અલાઉદ્દીન, લયલી મજનુનું, જહાગીરશા ગૌહર, ખેનજર બદ્રમુનીર હવાઇ મીજલસના આખા ઓપેરા તથા બીજા કટલાક નાટકોના ગાયનો, જુદા જુદા સાહેરોની ગઝલોનો સંગ્રહ
કી. રા. ૧ ૦

હિંદુસ્તાની ગાયન સંગ્રહ ભાગ ૨ જે જેમાં શકુન્તલા, ફરરોખસલા લાલ ઓર ગૌહર, પદમાવત, ખવાબે મહોબત, સીતમગર, ચંદ્રાવલી, લાલ રૂખ વગેરે નાટકની ચીજો અને જફર, આતેશ, નાસીખ વગેરેની પુરાણી ગઝલો તથા લાવણીઓ રૂઆઇઓ દોરાઓ. વગેરે કી. ૧ ૦

થાણેવાલા મ્યુઝીક ગાઇડ હારમોન્યમ શીખવા માટે ઉપયોગી ૨ ૮
ધમાનના મોતી. અદલાહના સુંદર નવાણું નામો તેની સમજણ સાથે, સ્વર્ગવાસી હાજમહમદ અલ્લારખ્યાની લખેલી જુજ નકલો સીલક છે.
રા. ૫ ૦

ઇસ્લામ અને દુનિયા યાને મુસદ્દસે હાલી. હાલીની ઉદ્ધુ અયતો તેના ગુજરાતી ખેતોમા તરજુમા સાથે, ઇસ્લામી ખિરાદરોને તો ખાસ ઉપયોગી છે, કાવ્યની નજરે દરેકને પણ વાંચવા લાયક છે, ૧ ૮
વીજળી અને લોહચુંબક શાસ્ત્ર ૧ ૮
ગુપ્ત મનશક્તિની મહાન શોધ ૦ ૧૨
ઇઝીલેટર રાઇટર અંગ્રેજીમાં પત્રવ્યવહાર શીખવાની ચોપડી ૧ ૮
સેલ્ફ ઇંગ્લીશ ટીચર ભાગ ૧-૨ માસ્તરની મદદ શિવાય અંગ્રેજી શીખવા માગનારને અતી ઉપયોગી દરેકની કી. રા. ૧ ૮
દરેક માણસનો વૈદ દર્દીના દોસ્ત દર્દો તેના લક્ષણો તથા અંગ્રેજી અને દેશી ઉપાયો જુજ નકલોજ સીલક છે ૨ ૮
કાચ બનાવવાનો હુન્નર. તેની પુરતી સમજ સાથે ... ૧ ૦

જીંદગી જોગવવાની ચુકિત. ટીબેટના લામાઓના પુરાણા સંગ્રહમાંની એક ધર્મ અને નીતિના સાચા સિદ્ધાંત બતાવતી કીતાબનો તરજુમો. દુન્યાની દરેક સુધરેલી ભાષામાં આ બુક થઈ છે. કી. કાચા પુઠાની રા. ૦-૧૨ તથા પાકા પુઠાની રા. ૧ ૦

ખરમહસ રામકૃષ્ણના બોધવચનો સ્વામી વિવેકાનંદના ગુરુની

પ્રસાદી	૦	૮
પ્રવીણ સાગર, શૃંગાર રસ પ્રધાન પુસ્તક સરીક....	૧૨	૦
મેલકુત—કવી કુલગુર કાલીદાસ કૃત આ મહાકાવ્ય શૃંગાર						
રસથી તરબોલ છે. સચિત્ર પુસ્તક સમર્થ ટીકા સાથે	૩	૦
મીરાતે આલમગીરી ઔરંગજેય બાદશાહની રાજનીતિ સમ્બંધી						
ખરી નોંધો તથા ઇતિહાસીક પુરાવા	૩	૦
ગુજરાતી કહેવતો તેના અંગ્રેજી તથા ફારસી મુકાબલાને						
ગુજરાતી સમાજ	•	૧૦
સંસાર સંગ્રહ. કરીઆણા, શાકભાજી ફળફળાદી તથા વેપારની						
વસ્તુઓના અંગ્રેજી નામોનો કોષ જુજ (સ્ટેજ) ખરાબ						
થયેલ નકલો સીલક છે	૧	૮
વિવેકવાણી Etiquette યાને સુધરેલી સમાજમાં કેમ વર્તવું						
તેની સમજ	૨	૦
વિદુર નીતિ	•	૧૭
અનન્તાનુભૂતી. In tune with the Infinite નામની						
અંગ્રેજીમાં જેની લાખો પ્રતો ઉડી ગઈ છે તેનો મીઠો ઠક્કુરનો						
અનુવાદ (વેદાંત સમ્બંધી)	૨	૮
આત્મપુરાણ. વેદાંત જ્ઞાન સમ્બંધી દળદાર પુસ્તક	૮	૦
અંદ્રકાન્ત વેદાંતનો ઉત્તમ ગ્રંથ સાદી સરળ ભાષામાં ભા. ૧ લો					૪	૦
„ „ „ „ „ ૨ જો	૪	૮
„ „ „ „ „ ૩ જો	૪	૦
યોગ વશીષ્ઠ મહારામાયણ ભા. ૧-૨ વેદાંત સમ્બંધી વશીષ્ઠ						
રૂપીનું જ્ઞાન	૬	૦
શ્રી વાલ્મીકી રામાયણ સંપૂર્ણ સાતે કાંડોનું ભાષાંતર સચિત્ર						
આવૃત્તિ	૮	•
શ્રીમદ્ ભાગવત સચિત્ર ગુજરાતી પ્રેસનું ભાગવત	૮	•
„ સરસ્તા સાહિત્યનું	૫	૮
પંચદશી વેદાંતની ઉચ્ચકોટીનું જ્ઞાન લેખા ઉપયોગી	૬	૦
એકાદશોપનિષદ ઇશ, કેન, કઠ, માંડુક્ય, પ્રશ્ન, અંતેરીય, તૈત્તે- રીય, બૃહદારણ્યક, જાદોગ્ય વગેરે ઉપનિષદો મૂળ તથા ભાષાંતર					૮	•

વિવેકાનંદ વિચારમાળા ભા. ૧ લો ૨ જો, ૩ જો ૪ થો દરેકના	૩	૮
„ „ ૫ મો....	૨	૮
અક્ષસુત્ર. શાંકરભાષ્ય સાથે ગુજરાતી તરજુમાં....	૬	૦
પંચીકરણ. વેદાંતમાં પ્રવેશ કરનારને ઉપયોગી....	૨	૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ચીદધનાનંદી ટીકા સાથે સચિત્ર	૬	૦
„ જ્ઞાનેશ્વરી „ „	૬	૦
„ લોકમાન્ય તીલક કૃત	૪	૦
„ સામાન્ય ગુજરાતી તરજુમાં ...	૦	૮
„ પંચરત્ન ...	૧	૮
શ્રી કૃષ્ણ ચરિત્ર. અંકામ આબુના અંગાલી પરથી	૨	૮
શ્રી પાતંજલ યોગસુત્રો મુળ સુત્રો તથા ગુજરાતી ભાષ્ય...	૩	૦
શિવપુરાણ. સચિત્ર મ્હોટું ૨૪ હજાર શ્લોકોનાં ભાષાંતર	૭	૮
પારાસર સ્મૃતિ મૂળ તથા ટીકા સહીત	૨	૦
મનુસ્મૃતિ અર્થ અને ટીકા સહિત નવી આવૃત્તિ	૫	૦
વેદોક્ત ધર્મ પ્રકાશ વિષ્ણુ આવાકૃત	૧	૪
ભતૃહરી શતક ચતુષ્ટય. શૃંગાર નીતિ તથા વૈરાગ્ય મુળ તથા અર્થ	૧	૦
વિદુર નીતિ	૦	૬
કામદંડ નીતિસાર મુળ તથા ભાષાંતર	૧	૮
નીતિ સુધા તરંગીણી	૧	૮
બૃહદ્ કાવ્ય દોહન ભા. ૧ લો ૭ મી નવી આવૃત્તિ	૪	૦
„ ૨જો	૩	૦
„ ૩-૪-૫-૬ ફરી છપાય છે		
„ ૭ તથા ૮મો દરેકના	૩	૦
મણીકાન્ત કાવ્ય માળા	૩	૦
ભારત મ્યુસીક ગાર્ડ ભા ૧ લો ૧ ગાયનો તથા સારંગમ	૧	૪
„ „ ૨ જો	૧	૮
રામાયણ તુલસીદાસજીનું સંસ્કૃત ...	૭	૮
મસ્ત ફકારની મસ્તી પુષ્કળ ચિત્રો સાથે હાસ્ય રસની દહાણ	૨	૦
કલાપીનો કેકારવ સચિત્ર નવી આવૃત્તિ	૪	૦
ભકતીમાર્ગ વિરૂધ પુષ્ટીમાર્ગ. આ નન્હાની બુકમાં પુષ્ટી		
માર્ગ ભકતી માર્ગ નથી તે બતાવેલ છે ૧૦૭ નકલના ...	૧	૮
મુરખો હાસ્યરસ પ્રધાન	૦	૭

ઓલીઆ જોશનો અખાડો	૨	૮
વેદક વિલાસ ભાગ ૧ લો લોકકના અનુભવી દુચકા	૦	૧૦
„ „ „ ૨ જો „ „ „	૧	૪
ભાવપ્રકાશ પુર્વ, મધ્ય અને ઉત્તર ખંડનું ભાષાંતર બે ભાગમાં	૧૦	૦				
કુટ્નીમતમ્ । સંસ્કૃત ટીકા સમેત	૫	૦				
નાગર સર્વસ્વ । „	૫	૦				
રતીરહસ્ય કોકપંડીત કૃત । „	૪	૦				
વાન્સાયન કામ સુત્ર ।	૮	૦				

જરથોસ્તી ભાષ્યો માટેના ગ્રંથો.

રશાર્પ નામુ ભા. ૧ લો ૨ જો દરેકની કીમત	...	૧	૦
„ બે ભાગ સાથે કપડાની બંધાઈ	૨	૮
અર્ધાવિરાઢ નામુ	...	૧	૪
દારાબનામુ	...	૧	૦
જરથોસ્તી નીતિ ધર્મ શીક્ષક	...	૦	૪
જરથોસ્તી મજહુબ પારસી બાગકો માટે મજહુબની			
ખુબીઓ સાદી ભાષામાં સવાલ જવાબમાં આપેલી છે. સ્કુલોમાં			
ચલાવવા લાયક	...	૦	૪
ધરાનની મુખતેસર તવારીખ	...	૦	૮
ચત્રીકાનામુ	...	૦	૧૨
બમન નામુ	...	૧	૮
બાજધરતું ફરવશીતું	...	૦	૪
સેતાયસ નામુ (જુજ ખરાબ થયેલા નકલો છે) આ નામું બહુ			
ઉપયોગી છે	...	૧	૦
યજ્ઞસ્ને અને ગાથાઓનું ભાષાંતર	...	૧	૮
ખોરવેહ અવસ્થા. પોકેટ સાઈઝ	...	૦	૮
„ „ વધુ નહાની સાઈઝ	...	૦	૬
પુરાતન જમાનાના પારસીઓ	...	૦	૧૨
પારસી. લોકોના ધારા. અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી વારસા હીરસા,			
લખ, તલાક વગેરે સંબંધી કાયદા	...	૦	૧૨
શિવાય આવાં, હોરમજ, અરદીમેસ્ત, ગોશ, તીર, બહેરામ,			
સરોશ, શરોશ હાદોખત વગેરે છુટી યસ્તો ગળવામાં			
રાખવા માટે દરેક	...	૦	૨

વીક્ટોરીયા નાટક મંડળીના નાટકની ચોપડીઓ.
જ્યાને ઉર્દૂ ખ હરે ગુજરાતી.

અલાદીન	૦	૪
અનખખાતે પરસ્તાન	૦	૮
આશકકા ખુન	૦	૮
ઈન્સાફે મહમુદશા	૦	૮
ઈન્દર સભા	૦	૪
ખ્વાબે મહોબત	૦	૮
ગુરરે રાઅદશા	૦	૮
ગુલખાસનોખર ચેકદ ઉર્દૂ ગુલ ને સનોખરસે કયા કીયા	૦	૮
ચંબેલી ગોલાખ [ફારસ]	૦	૨
છેલખટાઉ અને મોહના રાણી	૦	૪
જફાયે સીતમગર	૦	૮
જુલમે અઝલમ...	૦	૮
જહાંગીરશાહ ઓર ગૌહર	૦	૬
જલસો તથા ફરેખી મોહબત	૦	૬
તંબીહલ ગુરર	૦	૬
તીલરમે જોહરા	૦	૩
તુફદીન ઓર હુરનઅફરોઝ	૦	૨
નયરંગે અફલાક	૦	૩
પુરત બગત	૦	૪
પાક અરમત નાજની ઉર્દૂ જરખદીદ ખુરશેદ	૦	૮
પરીયોંકી હવાઈ મીજલસ	૦	૩
પદમાવત	૦	૬
ફરેખે શીતા	૦	૮
ફરોખ સભા	૦	૩
શીસાને ઇશ્ક	૦	૩
શીસાનયે અનખખ	૦	૮
ફરેખે મહોબત નકલ	૦	૨
બોલે મીઆં (ફારસ)	૦	૨
મીયાં પીસુ ઓર ખીખી ખટમલ (ફારસ)	૦	૨

મળહથે ધરિક ઉર્ફ અકાવલી તાળુલમુલક	...	૦	૮
લયલી મળનું	૪
લાલ ઓર ગોહર	૪
શંકુતલા	૪
સીતમગર આલમ	૪
સુયકુસ સુલેમાન	૮
સરારે ધરક	૮
સીતમે હામન	૮
હીર રાંબા	૬
હાતમ ખીન તય	૮
હવઘ મીજલસ	૨
હુમાયુ નાસીર	૮

ગુજરાતી નાટકો.

અસલાબ	૪
ઉપકાર અપકાર અને અનરાયલ લાલબા	૪
કમરલજમાન	૧ ૦
કરણી તેવી પાર ઉતરણી	૬
બલમ બેર	૧ ૦
દુનીયા દર્પણ	૭
નેક ખસલત તહેમીના	૮
નોશીરવાને સમનગાન	૧૨
બહેરામગોર અને બાનું હોસંગ	૮
મદન અને વસંત	૬
રાજ મિત્ર નાટક રાજના સાળાના પરાક્રમ	૧૦
રાજ ગોપીચંદ આખ્યાન	૪
વીક્રમોવંશી (કાલીદાસ કૃત)	૧ ૧૨
વક્રા પર જક્રા	૮
સાર શાકુન્તલ (કવી નર્મદાશંકર)	૬
શનિ મહાત્મ્ય શનીની દશાના ચમત્કાર	૮
સીદા સંસાર	૮
હજમઆદ અને ઠગણનાજ	૮

(Reprinted from Times of India, Dated 6th January 1927.)

FORGOTTEN TRAILS.

V.—THE MAHARAJ LIBEL CASE.

(BY "JUDEX")

The recent "Gokulnath Maharaj Libel Case", in which the Editor of the *Pol* was convicted of defamation and sentenced to one year's imprisonment, recalls a somewhat similar case, which created a great sensation in 1862. Its details are unsuitable for reproduction in the columns of a daily newspaper; but anyone interested can find them in a full report of the case that was published by D. Lukhmidas and Co. of Bombay in 1911*. Some of the main features of the case are, however worth telling. The Editor and Publisher of a Gujarati newspaper called the *Satya Prakash* were sued for heavy damages in respect of an editorial article, which charged one Jadunathji Maharaj with leading a licentious and immoral life. The action was tried by Sir Matthew Sausse, Chief Justice of the Supreme Court and Mr. Justice Arnould; and the hearing occupied no less than twenty-three days. But before the actual trial there had also been considerable proceedings. Thus, two days were taken up in hearing elaborate arguments on a "demurrer", raising various preliminary objections to the suit. These were overruled, except on two small points, necessitating some verbal amendments of the plaint. Then the defendants' pleas were put in. It appears that a copy of these was obtained by the manager of the Maharaja's case.

BHATTIA COMMUNITY MEETING.

He visited several Bhattias and informed them that, if the pleas put in by the defendants were proved the Maharaja would lose the case. In consequence, three or four private meetings were held to discuss the matter, and eventually there was a general meeting of the Bhattia community, at which it was resolved that whoever gave evidence against the Maharaja, should be called to account according to the rules of the caste. As this resolution was illegal, the Editor of the *Satya Prakash* prosecuted nine Bhattias, who had taken a leading part in effecting it, for criminal conspiracy. The case was committed to the Sessions, and the accused were tried in December 1861 by Mr. Justice Arnould and a Jury. Evidence was led of a conspiracy, in which the accused were said to have taken a leading part, to intimidate Bhattia witnesses from giving evidence against the Maharaja in the libel suit. They were found guilty, and sentenced to pay fines of Rs. 1,000 and 500.

* Price Rs. 3/- D. Lukhmidas and Co. Fort, Bombay.

QUESTIONS OF DOCTRINE.

At the trial of the libel action, which began on the 25th January, 1862, Mr. Bayley (afterwards a Judge of the High Court) appeared for the Maharaja, and Mr. Anstey—a then leader of the Bar—represented the defendants—From the nature of the libel, the evidence ranged not only over the alleged profligacy of the plaintiff, but also over a variety of controverted points of doctrine among the members of the sect of Vallabhacharya, of which the Maharaja was a High Priest. Among the witnesses for the defence was the Rev. John Wilson—the well known founder of the Wilson Collage—who gave evidence as to the doctrines of the sect. In the rebutting evidence for the plaintiff, the most important witness was the Maharaja himself, who was under examination for the best part of three days. The reporter, in the publication that has been already mentioned, discribes him as “a young man of about thirty-five, of a wellknown and robust constitution”, and remarks that “he seems to have taken particular care of his whiskers, which were rather exuberant and shown to advantage”. He objected to taking the usual oath on the book, declaring that he could not speak anything but the truth, so that an oath was unnecessary; but eventually he was persuaded to comply. An incident in his cross-examination by Mr. Anstey is of some interest. He was being questioned about a picture in a book, and Anstey appears to have approached the witness, who cried out “no-one should touch me!” to which Anstey reported that he had no intention of doing so, and that he wouldn’t ever touch him with a pair of tongs. The witness wound up his deposition by giving a blessing to their Lordships. This instance shows that the statement made in the report of the *pol* case that Gokulnathji Maharaj, who gave evidence in it, was the first Vaishnava Maharaja to appear in Court, is incorrect.

Unfortunately for the plaintiff, there was strong evidence of his immorality, and the Court held that the libel was substantially true and justified. Sir Joseph Arnould in his judgement complimented the defendant-editor and his witnesses on having battled bravely in defence of morality against a foul and powerful delusion, and expressed the hope that what they had done would not be in vain and that what they had sown would bear its fruit. The result of the *pol* case would seem to indicate that this expectation has not been without realization.

મૈસુરની અગરબત્તીઓ

Mysore Agur Battees or Scented Incense
Sticks.

આજે સેંકડો વર્ષો થયા મૈસોરમાં અગરબત્તીનો ઉદ્યોગ ચાલતો આવેલો છે અને પુના તથા દક્ષીણમાં બીજે બનતી કોલસાની ભુકીવાળી અગરબત્તીઓ કરતાં આ અગરબત્તીઓ કેટલી ચઢતી છે તે એક વખત વાપરેથીજ ખાતરી થશે. લગ્ન પ્રસંગે, મેળાવડાઓમાં તેમજ બંદગી, ઈશ્વર ભક્તિ કરતી વખતે આ અગરબત્તીઓનો સુવાસ મનને ખુશ અને હવાને સાફ (Disinfect) કરી નાખે છે. તેનો પરમાટ કાંઈ ઓરજ છે. પધારો અને જાતે ખાતરી કરો.

નંબર ૧ લો	તોલા ૧. નો	રૂ. ૧—૦—૦
,, ૨ જો	,, ,,	,, ૦—૧૦—૦
,, ૩ જો	,, ઝીણી કાલી	,, ૦—૬—૦
,, ૪ થો	,, ,,	,, ૦—૪—૦
જાગ્યાદ બત્તીના	તોલા ૧, ના	,, ૦—૨—૦
સ્પેશીઅલ નં. ૧	તોલાના	,, ૦—૧૨—૦
,, ,, ૨	,,	,, ૦—૮—૦

—:૦:—

લખનૌ કનોજના શુધ્ધ સ્વદેશી

ઉમદા અત્તરો.

અત્તરના બીન જવાબદાર ફેરીઆઓને હાથે “ મગને ભાવે મરી ” લેતાં તો હલકો માલજ મૂકશે. અમો ખાસ ઉમદા માલજ રાખીએ છીએ.

અગર શુધ્ધ. તોલાના રૂ. ૧૦ થી ૧૨

ગુલાબ તથા અંબર ,, ,, ૧૦

રૂહ ખસ તથા ચમેલી ,, ,, ૮

કેવડો. મોતીઓ, જુહી, હીનો ,, ,, ૫

બોલસરી તથા પાનડી ,, ,, ૪

રૂહ—ચે—ગુલાબ ગુલાબનો આત્મા-જગર.

આ ચીજ શ્રીમંતો માટે ખાસ છે. તોલાના રૂપિયા ૮૦

